Statist. O.
997/59

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI L. LAJOS

ADALÉKOK A BUDAPESTI IPARI MUNKABÉREK STATISZTIKÁJÁHOZ

ÍRTA

Dr. SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR

59. KÖTET 1930 1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

ADALÉKOK A BUDAPESTI IPARI MUNKABÉREK STATISZTIKÁJÁHOZ

ÍRTA

Dr. SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

1930 — 3278

300353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1930. évi 3771. sz.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Bevezetés. Oldal

1. *A munkabérstatisztika tárgya, feladata és jelentősége* ... 9
2. *A munkabérstatisztika néhány módszertani kérdése* ... 12
3. *A munkabérek magasságát érintő tényezők, melyeket a statisztika segítségével kimutathatunk* ... 18

II. A munkabérstatisztika hazai forrásai ... 25

1. *A hivatalos gyáripari munkabérstatisztika* ... 25
   a) Világháború előtti adatgyüjtések ... 25
   b) Világháború utáni adatgyüjtések ... 34
2. *A székesfővárosi Statisztikai Hivatal munkabéradatgyüjtései* ... 38
3. *Egyéb hivatalos munkabérstatisztikai források* ... 39
   a) A társadalmi biztosítási statisztika munkabéradatai ... 39
   b) A hatósági munkaközvetitők munkabéradatai ... 40
   c) A munkaviszályok statisztikájának munkabéradatai ... 41
4. *A munkanélküliségi statisztika munkabéradatai* ... 43
5. *A munkaadók érdekképviseleteinek munkabérstatisztikája* ... 44
   a) A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének statisztikája 44
   b) A munkadók egyéb érdekképviseleteinek munkabéradatai ... 46
6. *A szakszervezetek munkabérstatisztikája* ... 47
7. *Hazai munkabérstatisztikai forrásanyagot felölelő fontosabb tanulmányok és közlemények* ... 55
8. *Bánya- és kohóipari munkabérstatisztikai adatok* ... 67
9. *A hazai hivatalos mezőgazdasági munkabérstatisztika* ... 69

III. A munkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának tanulságai ... 73

1. *A reálmunkabérek nemzetközi statisztikája* ... 73
2. *A fontosabb külföldi munkálatok a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának területén* ... 77
   a) Világháború előtti munkálatok ... 77
   b) Világháború utáni munkálatok ... 78
   c) A külföldi nagyvárosok reálmunkabéreinek összehasonlító statisztikája. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal ezirányú vizsgálatainak főbb eredményei és alkalmazott módszerének bírálata ... 79
3. *A különböző országok reálmunkabéreinek nemzetközi összehasonlítása* ... 90
   a) A tanult és tanulatlan munkások reálbéreinek nemzetközi összehasonlítása ... 94
   b) A férfi- és nőimunkások reálbéreinek alakulása a különböző országokban. 96
   c) A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása egyes iparcsoportok szerint ... 98

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Oldal

IV. Az ipari munkabérek alakulása a világháború előtt 108
1. *A gyáripari munkásság munkabérviszonyai a világháború előtt Magyarországon* 108
a) A gyáripari munkásság számának megoszlása hetimunkabérkategóriák szerint 108
b) A gyáripari munkásság számának megoszlása ipari főcsoportok és hetimunkabérkategóriák szerint 113
c) A gyáripari telepek és munkások tagozódása a munkabérek kifizetésének időpontja szerint 118
d) A gyáripari munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint.. 121
e) A gyáripari munkásság átlagos heti munkabéreinek összege 126
f) A gyáripari munkásság átlagos heti és évi munkabérei 131
2. *A gyáripari munkabérek alakulása a világháború előtt Budapesten* 135
3. *A gyáripari munkabérek alakulása a világháború előtt Budapest környékén*.. 141

V. Az ipari munkabérek alakulása Budapesten a világháború óta 144
1. *Az 1914—1924. évi adatok* 144
2. *Az 1914. és 1925—1928. évi átlagos heti munkabérek alakulása Budapesten*.... 157
a) A névleges munkabérek pengőben 158
b) Az 1925—28. évvégi névleges munkabérek indexszámai 181
c) Az 1925—1928. évvégi reálmunkabérek indexszámai 199
d) Összefoglalás 216
3. *Néhány ipari foglalkozási csoport átlagos heti munkabéreinek alakulása havonként Budapesten az 1914—1927. években* 217

VI. A budapesti gyáripari munkásság háború utáni kereseti viszonyai 231
1. *A budapesti gyáripari munkásság összes napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1927-ben* 232
2. *A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresete munkáskategóriánként 1923—1927-ben* 242
3. *A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkások átlagos napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1927-ben* 245
4. *A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete munkáskategóriák szerint 1923—1927-ben* 253
5. *A gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások háború utáni kereseti viszonyai Budapesten* 272
a) A fővárosi gyáripari telepek otthonmunkásainak összes napikeresete 1923—1926-ban 272
b) A fővárosi gyáripari telepek otthonmunkásainak átlagos napikeresete 1923—1926-ban 274
6. *A budapesti gyáripari telepek által a munkásság részére az 1923—1927. években kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok* 277
7. *A budapesti gyáripari munkások átlagos évi keresetének alakulása 1923—1927-ben ipari főcsoportok szerint* 283
8. *A budapesti gyáripari munkások átlagos évi keresetének alakulása az 1923—1926. években ipari alcsoportok szerint* 286
9. *A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint* 296

VII. A székesfővárosi üzemek munkásainak kereseti viszonyai 309
1. *Az átlagos órabérek alakulása a székesfőváros egyes üzemeiben* 309
2. *Az átlagos órabérek alakulása a székesfőváros egyes üzemeiben munkáskategóriák szerint* 323

Oldal

3. *A székesfővárosi üzemek munkásainak száma és átlagos órabére munkáskategóriánként* ... 332
4. *A székesfővárosi üzemek munkásainak átlagos évi keresete munkáskategóriák szerint* ... 336
5. *A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint* ... 338

VIII. Befejezés ... 349

Táblák jegyzéke.

1. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal összehasonlító reálmunkabér statisztikájánál alapul szolgáló élelmicikkeknek egy fogyasztóegységre és egy hétre eső mennyisége 82
2. Néhány külföldi nagyváros reálmunkabéreinek 1929 januári indexszámai ... 86
3. Néhány külföldi város reálmunkabéreinek alakulása indexszámokban 1924—1929 88
4. Néhány ország névleges munkabéreinek 1920—1925. évi indexszámai ... 92
5. Néhány ország tanulatlan munkásai bérének a tanult munkásokéhoz viszonyított indexszámai ... 95
6. Néhány ország reálmunkabéreinek indexszámai a munkások neme szerint részletezve ... 97
7. Néhány ország fém- és gépipari munkásainak reálmunkabérindexszámai ... 99
8. Néhány ország fonó- és szövőipari munkásainak reálmunkabérindexszámai ... 101
9. Néhány ország építőipari munkásainak reálmunkabérindexszámai ... 102
10. Néhány ország nyomda- és könyvkötőmunkásainak reálmunkabérindexszámai ... 103
11. Néhány ország bányászati munkásainak reálmunkabérindexszámai ... 105
12. A gyáripari telepek munkáslétszámának megoszlása a heti munkabérek magassága szerint a Magyarbirodalomban 1901-ben ... 108
13. A gyáripari telepek munkáslétszámának megoszlása a heti munkabérek magassága szerint a Magyarbirodalomban 1906-ban ... 110
14. A gyáripari telepek munkáslétszámának megoszlása a heti munkabérek magassága zserint a Magyarbirodalomban 1910-ben ... 111
15. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság megoszlása a hetibérek magassága szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1910-ben ... 114
16. A gyáripari telepek megoszlása a munkabérek kifizetésének időpontja szerint a Magyarbirodalomban 1906-ban és 1910-ben ... 118
17. A gyárimunkásság száma a munkabérek kifizetésének időpontja szerint a Magyarbirodalomban 1906-ban és 1910-ben ... 119
18. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1901-ben ... 120
19. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1906-ban ... 122
20. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1910-ben ... 123
21. A Magyarbirodalom gyáripari telepein 1906 október elsején, illetve szeptember végén kifizetett átlagos hetibérek összege munkabérkategóriánként ... 127
22. A Magyarbirodalom gyáripari telepein 1910 október elsején, illetve szeptember végén kifizetett átlagos hetibérek összege munkabérkategóriánként ... 127
23. A Magyarbirodalom gyáripari telepein alkalmazott munkásság részére 1910 október elsején, illetve szeptember végén kifizetett átlagos hetibérek összegének megoszlása ipari főcsoportonként ... 129

Oldal

24. A Magyarbirodalom gyáripari telepein az egész évben kifizetett átlagos munkabérek összege ipari főcsoportonként az 1910. évi gyáripari statisztika eredményei alapján ... 132
25. A gyáripari munkásság átlagos heti és évi munkabérei ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1910-ben ... 133
26. Egy-egy gyárimunkás átlagos heti és napi munkabére a Magyarbirodalomban 1901-ben, 1906-ban és 1910-ben ... 134
27. A gyáripar fejlődése a Magyarbirodalomban 1901-től 1910-ig ... 135
28. A Magyarbirodalom gyáriparának néhány jellemző arányszáma Budapest, a törvényhatósági jogú városok és a vármegyék szerint részletezve az 1910. évből .. 136
29. A gyáripari telepek munkásságának megoszlása a hetibérek magassága szerint Budapesten 1910-ben ... 136
30. A gyári jellegű ipartelepeken 1910 október elsején, illetve szeptember végén díjazásban részesült munkásság számának hetibérkategóriák szerint való megoszlása Budapesten és a vidéken ... 139
31. A gyáripari telepeken 1910 október elsején, illetve szeptember végén díjazásban részesült munkásság heti és évi munkabérei Budapesten és a vidéken ... 140
32. A gyáripari munkásság heti munkabéreiből 1910 október 1-én, illetve szeptember végén történt levonások összege Budapesten és a vidéken ... 141
33. A Budapest-környéki gyári jellegü ipartelepek száma és munkásságának létszáma 1910. október elsején ... 142
34. A Budapest-környéki városok és községek gyárimunkásságának 1910. október 1-i átlagos heti munkabérei ... 143
35. A budapesti ipari munkabérek indexei az aranykorona indexszámainak %-ában az 1914—1924. években ... 145
36. A budapesti iparimunkások reálbérindexei az 1914—1924. években ... 148
37. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban ... 159
38. Néhány budapesti vas- és fémipari munkáscsoport átlagos hetibére 1914-ben és 1928-ban a foglalkoztatás minősége szerint részletezve ... 166
39. A budapesti vas- és fémipar különböző munkáskategóriáinak átlagos hetibérei a szakmunkások hetibéréhez viszonyítva ... 167
40. Néhány bőr- stb. ipari munkáscsoport hetibéreinek alakulása Budapesten 1914-ben és 1928-ban a munkások neme szerint részletezve ... 171
41. Néhány budapesti textilipari munkáscsoport átlagos hetibérei a munkások neme szerint részletezve 1914-ben és 1928-ban ... 172
42. Néhány budapesti papirosipari foglalkozási csoport hetibéreinek alakulása a munkások felszabadulását követő években ... 176
43. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai ... 182
44. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai ... 200
45. A budapesti kesztyűsök átlagos hetibérei az 1914—1927. években ... 218
46. A budapesti sérvkötészek és kötszerészek átlagos hetibérei az 1914—1927. években 218
47. A budapesti szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők átlagos hetibérei az 1914—1927. években ... 219
48. A budapesti böröndösök és bőrdíszművesek átlagos hetibérei az 1914—1927. években 219
49. A budapesti könyvkötő-, dobozkészítő-, díszműkészítő- és tokkészítőiparban foglalkoztatott szakmunkások és munkásnők átlagos hetibérei az 1914—1927. években ... 220
50. A budapesti kesztyűsök névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927. ... 222

Oldal

51. A budapesti sérvkötészek és kötszerészek névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 223
52. A budapesti szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 223
53. A budapesti bőröndösök és bőrdíszművesek névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 224
54. A budapesti könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő szakmunkások és munkásnők névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 225
55. A budapesti kesztyűsök heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 226
56. A budapesti sérvkötészek és kötszerészek heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927 227
57. A budapesti szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 227
58. A budapesti bőröndösök és bőrdíszművesek heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 228
59. A budapesti könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő szakmunkások és munkásnők heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927 ... 229
60. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkások, napszámosok és tanoncok összes napikeresete ipari főcsoportonként 1923—1927-ben ... 233
61. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresete ipari főcsoportonként és munkáskategóriánként 1923—1927 október elsején ... 238
62. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete ipari főcsoportonként 1923—1927-ben ... 246
63. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásnők átlagos napikeresetének indexszámai a férfimunkások keresetéhez viszonyítva az 1923—1927. években .. 248
64. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság 1925—1927 október 1-i átlagos napikeresetének alakulása ipari főcsoportonként indexszámokban ... 252
65. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete névleges értékben munkáskategóriák szerint 1923, 1925—1927 október elsején .. 256
66. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos reálnapikeresete munkáskategóriák szerint 1923, 1925—1927 október elsején ... 256
67. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott szakmunkások, napszámosok és tanoncok 1923, 1925—1927 október 1-i átlagos napikeresete az előmunkásokéhoz viszonyítva indexszámokban ... 257
68. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásnők átlagos napikeresetének a férfimunkásokéhoz viszonyított indexszámai munkáskategóriánként 1923, 1925—1927 október elsején ... 258
69. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete ipari főcsoportok és munkáskategóriák szerint 1923, 1925—1927 október elsején 259
70. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság 1925—1927 október 1-i átlagos napikeresetének alakulása ipari főcsoportok és munkáskategóriák szerint indexszámokban ... 267
71. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások összes napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1926-ban ... 273
72. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások átlagos napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1926-ban ... 274
73. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkásnők átlagos napikeresetének indexszámai a férfimunkások keresetéhez viszonyítva az 1923—1926. években. 275
74. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások 1925—1926 október 1-i átlagos napikeresetének alakulása indexszámokban ... 277

Oldal

75. A budapesti gyáripari telepek által a munkásság részére kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok értéke az 1923—1927. években 278
76. Egy budapesti gyárimunkásra eső átlagos évi kereset ipari főcsoportok szerint az 1923—1927. években 284
77. Egy budapesti gyárimunkás átlagos évi keresetének alakulása ipari főcsoportok szerint az 1925—1927. években indexszámokban 285
78. Egy budapesti gyárimunkásra eső átlagos évi kereset ipari alcsoportok szerint az 1923—1926. években 287
79. Egy budapesti gyárimunkás átlagos évi keresetének alakulása ipari alcsoportok szerint az 1925—1926. években indexszámokban 291
80. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején 297
81. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott tanoncok számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején 303
82. Az átlagos órabérek a székesfőváros egyes üzemeiben. 1913—1927. 310
83. A székesfővárosi üzemek névleges órabéreinek alakulása indexszámokban 316
84. A székesfővárosi üzemek reálórabéreinek alakulása indexszámokban 320
85. Az átlagos órabérek alakulása a székesfőváros egyes üzemeiben munkáskategóriánként. 1914—1927. 325
86. Az egyes székesfővárosi üzemek névleges órabéreinek alakulása munkáskategóriánként indexszámokban az 1927 júliusi állapot szerint 327
87. Az egyes székesfővárosi üzemek reálórabéreinek alakulása munkáskategóriánként indexszámokban az 1927 júliusi állapot szerint 329
88. A székesfővárosi üzemek munkásainak száma és átlagos órabére munkáskategóriák szerint 1927 július 18-án 330
89. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriák szerint való megoszlása 1927 július 18-án 332
90. A székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 július 18-i mérlegelt órabérátlaga munkáskategóriák szerint 333
91. A székesfővárosi üzemek munkásainak átlagos évi keresete 1927-ben munkáskategóriák szerint 334
92. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án 339
23. A székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 július 18-i órabérmediánértékei munkáskategóriák szerint 345
94. A székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 július 18-i órabérmediánértékei foglalkozási alcsoportok szerint 346

I. Bevezetés.

1. A munkabérstatisztika tárgya, feladata és jelentősége.

A jövedelemeloszlás mai rendszere mellett a munkabér (vagyis az u. n. testi munkából származó munkajövedelem) a népesség széles rétegeinek legfőbb, szinte egyetlen jövedelmi forrása. *A munkabérstatisztika tárgyának* körvonalozása előtt tehát előbb a testi munkát a szellemi munkától kell megkülönböztetnünk. Nehéz fogalmilag pontosan elhatárolni az ember testi munkáját a szellemi munkától. Az ú. n. testi munka bizonyos szellemi közreműködés nélkül és viszont a szellemi munka testi erőkifejtés nélkül nem mehet végbe. Jobb az a megkülönböztetés, hogy a tervszerű emberi erőkifejtésnél a testi, vagy pedig a szellemi tevékenység-e a túlnyomó.[1])

A munkabérstatisztika tárgya tehát az ú. n. testi munkából származó munkajövedelem. A munkabérstatisztikának ily szűkebb értelemben vett meghatározásával szemben az irodalomban tágabb értelmezésű definiciókat is találunk. *Umberto Ricci* a munkabérstatisztika területén a bérmunkások (travailleurs salariés) körébe nemcsak az ipari és mezőgazdasági munkásokat, hanem a köz- és magánalkalmazottakat és a szolgákat is besorolja. Sőt, szerinte a »munkások« elnevezése nemcsak a bérmunkásokat, hanem a kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági vállalatok vezetőit, továbbá a művészeket, a vállalkozókat, kereskedőket stb., általában az ú. n. szabadfoglalkozásúakat is megilleti.[2]) Legújabban *Leonhard Achner* a »qualifikált munka« háború előtti és háború utáni díjazásának kérdését vizsgálva a munkabérek és a fizetések statisztikáját szintén együttesen elemzi és fejtegetései során — nem biztos, helyesen-e — pl. a budapesti textilipari munkások heti munkabéreit a budapesti székesfővárosi alkalmazottak havifizetéseivel veti egybe és abból próbál következtetéseket vonni.[3])

---

[1]) V. ö. *Bernhard Harms:* Arbeit c. tanulmányát a Handwörterbuch der Staatswissenschaften 4. kiad. I. köt. Jena, 1923. 368. l.

[2]) Considérations sur les méthodes de la statistique des salaires. Revue Internationale du Travail. XIII. köt. 4. szám. (1926 április.) 530. l.

[3]) Entlohnung der qualifizierten Arbeit vor und nach dem Kriege. Allgemeines Statistisches Archiv. XVIII. köt. 3. füzet (1928.) 349. l.

Igaz ugyan, hogy egyrészt a testi munkások munkabérének, másrészt a tisztviselők fizetésének, a tudósok, művészek honoráriumának közös vonása az, hogy mindezek munkajövedelmek. Csakhogy az ú. n. testi munkások munkabére és pl. a tisztviselők állandó jellegű fizetése más-más törvényszerűségek alatt állanak. A munkabérek és a tisztviselői fizetések között tehát a statisztikai vizsgálódásoknál is határt kell vonni; nem lehet a fizetések statisztikáját a munkabérstatisztikával együttesen tárgyalni, — mint tágabb értelemben vett munkabérstatisztikát. A munkabérstatisztikát e tanulmány a fizetések statisztikájától elkülönítve teszi vizsgálat tárgyává.

A munkabérstatisztikának eképpen a testi munkából származó munkajövedelmekre szorított köre is a statisztika széles területét öleli fel. A társadalmi statisztika egyik legérdekesebb és legjelentősebb része a munkabérstatisztika, melynek *feladata* egyrészt a munkabéreknek, mint a munkások legfőbb jövedelmi forrásának, másrészt mint a termelési költségek egyik fontos elemének vizsgálata. E kettős feladat kellő megoldása azonban nagy akadályokba ütközik, főleg munkabérstatisztikai adatok gyűjtésével és feldolgozásával járó nehézségek miatt.

A munkabérstatisztikai vizsgálódások nehézségeire a magyar irodalomban *Heller Farkas* professzor rámutatott: »A munkabérviszonyok szempontjából való tájékozódás — úgymond — mindig a legnehezebb feladatok közé tartozik. Eltekintve ugyanis attól, hogy még az erre vonatkozó hivatalos adatgyűjtések is sok hiányban szenvednek, az átlagok, amelyekre szükségképpen szorítkoznunk kell akkor, ha csupán általános képet akarunk valamely ország munkásosztályának helyzetéről festeni, csak keveset mondanak, mert természetüknél fogva elhomályosítják a tények sokféleségét, melyekből a való élet összetevődik«.[1])

Heller Farkas azt is hangsúlyozta, hogy *az ipari munkabérek összehasonlításának nehéz feladatával csak a részleteket méltató tanulmány birkózhat meg* némi sikerre való kilátással.[2]) Az *ipari* munkabérviszonyok részleteinek alapos vizsgálata jelen tanulmány kitűzött célja.

A világháború előtt a magyar hivatalos statisztikának egyik legelhanyagoltabb területe volt a munkabérstatisztika. A mezőgazdasági és iparforgalmi munkások kereseti viszonyainak hosszabb időszakon át való *rendszeres* (s a munkások tömegeihez közvetlenül lenyúló) megfigyelése és alapos megvilágítása a világháború előtt nálunk alig volt lehetséges. E hiányt pótolják a háború után az 1921 óta évenként megismétlődő gyáripari statisztikai felvételek és a székesfőváros Statisztikai Hivatalának gazdag munkabérstatisztikai adatgyűjtései.

---

[1]) Magyarország szociálpolitikája, Budapest, 1923. 151. l.

[2]) Id. munka. 155. l.

A munkabérstatisztikai kutatásoknak nagy *közgazdasági* és *társadalmi* jelentősége van. A munkabérstatisztikai adatgyüjtésekhez közvetlenül nagy *szociálpolitikai* érdek is fűződik, minthogy a munkabérek alkotják a népesség jelentékeny és értékes rétegeinek legfőbb jövedelmi forrását: ettől függ életszínvonaluk alakulása.[1]) A munkabérstatisztikai vizsgálatoknak tehát elsősorban a *munkásság* szempontjából kell nagy fontosságot tulajdonítanunk: megbízható munkabérstatisztika megélhetési viszonyaikat világítja meg s ezzel alapot szolgáltat oly szociálpolitikai intézkedésekhez, melyek helyzetük javítását eredményezhetik.

Talán még *Victor Böhmert* sem túlozza a munkabérstatisztika jelentőségét, amidőn azt írja: »Viele Arbeitseinstellungen und erbitterte Streitigkeiten zwischen Arbeitgebern und Arbeitnehmern würden überhaupt gar nicht ausbrechen, wenn man die Lohn- und Betriebs-Verhältnisse der betheiligten Werke und Industrien in der Nähe und Ferne statistisch klar darlegen und die eigenen Löhne mit fremden Löhnen, die gegenwärtigen Preise und Erträge mit früheren Preisen und Erträgen und die eigene Beschäftigung mit anderen Beschäftigungen vergleichen könnte.«[2]) A munkabérstatisztika kétségtelenül az ipari béke biztosításának is egyik hathatós, alig nélkülözhető segédeszközéül szolgálhat. Erre a célra persze csak oly munkabérstatisztika használható, amely iránt úgy a munkaadók, mint a munkások teljes bizalommal vannak, s amelynek pontossága, tárgyilagossága és szakszerűsége minden tekintetben vitán felül áll.

A munkabérstatisztikára a *munkaadóknak* is szükségük van: a munkabérek a termelési költségeknek egyik jelentős része. Az ezirányú vizsgálatoknál a munkabérköltséget a végzett munka hozadékához, az összes termelési és üzemi költségekhez, a termelés vagy az eladott cikkek értékéhez viszonyíthatjuk. A munkabérstatisztika ily értelemben a munkabérek összegéről, mint a termelési költségek egyik fontos részéről adva számot, a legutóbbi években mind nagyobb nyomatékkal hangsúlyozott racionalizálási mozgalom terén is hasznos lehet.

A munkabérstatisztika értéke nagy mértékben fokozódik, ha az adatgyűjtés *hosszabb időszakra* terjed ki; így állapíthatjuk meg azokat a változásokat, melyek a kifizetett munkabérek összegének és a többi termelési és üzemi költségeknek arányában mutatkoznak. Az egyes iparágaknál ugyanis a munkabérnek az összes termelési és üzemi költségekhez viszonyítva több-

---

[1]) V. ö. *Franz Zizek:* Grundriss der Statistik. 2. kiad. München u. Leipzig, 1923. 492. l.

[2]) Der gegenwärtige Stand und die neuen Aufgaben der Lohnstatistik mit besonderer Rücksicht auf die Methode der Erhebung und Bearbeitung. Zeitschrift des K. Sächsischen Statistischen Bureaus. XXXVIII. évf. (1892.) 146. l.

nyire más a jelentősége.[1]) Legnagyobb a bányászatnál, legkisebb talán a vegyészeti ipari csoportokban — itt gyakran a legértékesebb iparcikkek előállításához is alig néhány napszámos elegendő.[2])

A kifizetett munkabéreknek a részletes munkabérstatisztika segítségével valamely országban évente megállapított összege, mint *a nemzeti jövedelem egy része* is vizsgálat tárgya lehet. A statisztikának egyik nagyjelentőségű, még megoldásra váró feladata volna a munkabérek összegének az egyes országok nemzeti jövedelme keretében való beható vizsgálata. Talán a Nemzetközi Statisztikai Intézetre, vagy a Nemzetek Szövetségére, illetőleg a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalra vár a kényes feladat, hogy e fontos kérdés anyagát összegyűjtse.

E tanulmányunk célja csupán a munkabérek alakulásának vizsgálata, tehát nem a munkásság szociális helyzetének átfogó kutatása. *Eulenburg* felfogása szerint is a *munkabérstatisztika* célja nem az, hogy a munkásság szociális helyzetét leírja és létfeltételeiről is áttekintést nyujtson.[3]) A hazai és elsősorban a fővárosi munkásság egész szociális helyzetének megvilágításához sokkal szélesebbkörű — az összes munkaviszonyokra, a munkásság egészségügyi-, lakásviszonyaira, családi háztartási budgetjeire is kiterjedő — adatgyűjtés volna szükséges, mint amilyen jelenleg rendelkezésünkre áll. Ilyen anyagot Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala tényleg gyüjtött, de az még nem került a nyilvánosság elé.

2. A munkabérstatisztika néhány módszertani kérdése.

A munkabérstatisztikai anyag gyüjtése és feldolgozása (mindenkor a viszonyokhoz alkalmazkodva) különféle módszerekkel történhetik. A munkabérstatisztika területén sem hazánkban, sem a külföldön nincs egységes módszer. Az alkalmazott módszereket csak úgy lehet megítélni, ha ismerjük a felvételek alapját, célját, terjedelmét és a rendelkezésre álló eszközöket.[4])

---

[1]) Erre vonatkozólag külföldön már a világháború előtt is részletes statisztikai felvételeket végeztek. Így az Északamerikai Egyesült Államokban pl. az 1909. évi iparstatisztikai felvétel anyaga alapján a fontosabb iparcsoportok termelési és üzemi költségeinek statisztikáját is részletesen feldolgozták; ennek során 86 fontosabb iparág kiadási tételeit a következő négyes tagolással mutatták ki: 1. fizetések, 2. munkabérek, 3. anyagok, 4. egyéb kiadások. (V. ö. *Rudolf Meerwarth:* Über gewerbliche Produktionsstatistik. Zeitschrift des Königl. Preussischen Statist. Landesamts. 1916. évi 56. évf.). Azóta az Északamerikai Egyesült Államokban és a többi iparilag magas fokon álló külföldi országokban az ipari termelési költségek statisztikája fejlődött. Ebben az irányban már újabban a magyar hivatalos statisztika is nyujt tájékoztatást. A hazai gyáripari telepek termelési és üzemi költségeire vonatkozólag háború utáni adatok állanak rendelkezésre.

[2]) Lásd *Méhely Kálmán:* A munkabérstatisztika. Budapest, 1913. 6—7. l. *U. a.* A munkáskérdés lényege. Budapest, 1916. 3. l.

[3]) *Franz Eulenburg:* Zur Frage der Lohnermittlung. Jena, 1899.

[4]) V. ö. *Victor Leo:* Arbeitslohn (Statistik). Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 3. kiad. I. köt. Jena, 1909. 1071. l.

Első kérdés, hogy a munkabérstatisztikai adatgyűjtések alapját *a*) a munkások tényleges keresete, *b)* a tarifális bérszerződésekben foglalt bértételek, vagy *c)* az u. n. átlagos munkabérek alkossák-e. Kétségtelenül leghelyesebb a munkások *tényleges keresetére* vonatkozó adatok gyüjtése. E kérdés a Nemzetközi Statisztikai Intézet ülésein több ízben megvitatás tárgya volt. Már az 1891. évi bécsi ülése behatóan foglalkozott a munkabérstatisztika problémáival és *Victor Böhmert* előadói javaslata alapján határozatot hozott, melynek egyik pontjában az a vélemény jutott kifejezésre, hogy »jó munkabérstatisztikai anyag elnyeréséhez nem elegendő csupán az *átlagos* munkabérek tudakolása, hanem *a munkásoknak ténylegesen kifizetett munkabérekről kell adatokat gyűjteni.*[1]) E kérdéssel a Nemzetközi Statisztikai Intézet azóta is foglalkozott. Az 1927. év végén Kairóban megtartott ülésén *Michel Huber*-nak a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlításáról írt jelentése [2]) alapján az Intézet újból a munkások *tényleges* keresetének tudakolására helyezte a fősúlyt és kimondotta, hogy a munkabéradatok gyüjtésénél a munkások összes járandóságát, a jutalmakat, a különböző illetményeket, a természetbeni javadalmazások pénzbeli egyenértékét is figyelembe kell venni.[3]) Meg kell jegyezni, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet csak az átlagos munkabérek adatainak *gyüjtését* ellenzi, de nem az átlagos munkabérek *kiszámítását*, — ezt a munkabérstatisztikai anyag feldolgozásánál nem lehet nélkülözni.

A munkások tényleges kereseti viszonyainak megállapítása céljából nemcsak a munkások összes járandóságát, hanem (ha ezek a munkabértől elkülönítve tartatnak nyilván) a munkabérből különféle címeken történő levonásokat is számba kell venni.

A munkások tényleges keresetét megvilágító adatok gyüjtése azonban gyakran elháríthatatlan nehézségekbe ütközik; ily esetekben meg kell elégedni a munkásság részére kifizetett munkabérek együttes összegének és a munkásság számának megállapításával, vagy a bérszerződésekben megállapított bértételek, esetleg az u. n. átlagos munkabérek vagy a bizonyos bérkategóriákba tartozó munkások számának tudakolásával.

E tanulmány anyaggyüjteménye is felölel oly munkabéradatokat, melyek nem a munkások tényleges keresetét, hanem csupán az átlagos munkabéreket tüntetik fel. A statisztika olykor »a szokásos, a leggyakoribb, a legmagasabb, a legalacsonyabb« munkabérekről is számot ad. Adatgyüjteményünkben csak elvétve akadunk maximális és minimális munkabéradatokra, pl. a budapesti textilipar, a vas- és fémipar, valamint a gépgyártás különböző szakmái köréből.

[1]) Bulletin de l'Institut International de Statistique. VI. köt. első füzet, Rome, 1892. 177. l.

[2]) La comparaison internationale des salaires réels. Bulletin de l'Institut International de Statistique. XXIII. kötet 2. füzet. Le Caire, 1928. 691—718. l.

[3]) A hozott határozat szövegét lásd: Bulletin de l'Institut International Statistique imént id. XXIII. kötet, első füzetében 220—221. l.

További nehéz kérdés az, hogy a munkabérstatisztikai felvételeknek (vagy feldolgozásoknak) mekkora legyen az *időbeli terjedelme*. A Nemzetközi Statisztikai Intézet az imént említett 1891. évi bécsi ülésén hozott határozata szerint arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem lehet megelégedni a napi, vagy heti munkabérek tudakolásával, hanem az *évi* keresmények összegét (oly iparágakban pedig, ahol nem az egész éven át dolgoznak, a campagne-kereset összegét) a napi munkaórák és az évi munkanapok számával együtt kell megállapítani.[1])

Elméletileg bármennyire is indokolt az a kívánság, hogy a munkásság kereseti viszonyainak beható megvilágítása céljából lehetőleg az évi keresetekről álljanak adatok rendelkezésre (s az ily felvételi módszer alapján nyert statisztikai anyag azzal az előnnyel is jár, hogy a munkások jövedelmében az egyes évszakok szerint mutatkozó különbségek kiegyenlítést nyernek), még sem szabad figyelmen kívül hagyni a kérdés *gyakorlati* nehézségeit: minden egyes munkás évi keresményéről pontos adatokat alig lehet gyüjteni. A tudományos statisztikai irodalomban újabban mindinkább az a felfogás jut érvényre, hogy a munkabérstatisztikai felvételek időbeli terjedelmét ajánlatos ugyan minél hosszabbra kiterjeszteni, — mégis meg kell elégedni a kisebb időszakok (hét, vagy hónap) alapulvételével. Az összes munkások évi keresménye ugyanis azért állapítható meg nehezen, mert egyrészt a munkások rendszerint nem vezetnek pontos feljegyzéseket keresetükről, másrészt a munkaadók sem tudnak erre vonatkozólag teljes adatokat szolgáltatni a munkásság fluktuálása miatt. Ha tehát valamely munkabérstatisztikai felvétel céljául minden egyes munkás *évi* keresetének tudakolását tűzik ki, a felvétel körét kell szükségképpen megszűkíteni (t. i. azok a munkások, akik a felvétel idején egy évnél rövidebb idő óta vannak valamely üzemben foglalkoztatva és az u. n. saisonmunkások kimaradnak a megfigyelésből). Egyébként ily felvételi módszerrel csak torzképet lehetne a munkásság általános kereseti viszonyairól nyujtani; az állandó munkástörzs, amely az *évi* adatok gyüjtésénél számba jönne, rendszerint a jobban díjazott munkáskategóriák közé tartozik.[2])

Mivel a munkások túlnyomó részét hetenkint szokták díjazni, a munkabérstatisztikai felvételeknél önként kínálkozik a *heti keresetek* feljegyzése. Egyes kiragadott hetek munkabéradatai alapján azonban a statisztika nem adhat hű képet a munkások kereseti viszonyainak normális alakulásáról: oly üzemeknél pl., melyeknek munkásai túlnyomórészt akkordmunkát végeznek, csupán *egy hét* munkabéradatainak gyűjtése esetén a statisztika megtévesztő eredményeket szolgáltatna, ha történetesen a felvétel idejére esne az akkordmunka elszámolása és ennek kapcsán az akkord-

---

[1]) Bulletin de l'Institut International de Statistique, id. VI. kötet. első füzet. 177. l.

[2]) *Zwiedineck-Südenhorst:* Lohnstatistik. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 4. kiad. VI. köt. Jena, 1925. 377. és köv. l. — *Zizek:* id. munka 492. l.

bérek kifizetése; vagy: a heti munkabérek alapján nem lehet híven számot adni a munkások keresetének normális alakulásáról, ha a felvétel idején a munkások rendes foglalkoztatását baleset, betegség, munkabeszüntetés, munkáskizárás, munkanélküliség stb. akadályozza. Ez a hibája az 1911. előtt végrehajtott magyarbirodalmi gyáripari üzemi- és munkásstatisztikai felvételeknek, melyek a gyártelepeken alkalmazott munkásság kereseti viszonyairól csupán a felvétel időpontjára esett *egy hét* (a február végi, utóbb az október eleji, illetőleg szeptember végi hét) adatai alapján nyujtottak tájékoztatást s a munkásság *évi* keresményére vonatkozólag csak becslések útján próbáltak következtetni. A külföldi statisztikában is sok példa van arra, hogy a munkások évi átlagos keresményét olymódon számítják ki, hogy az átlagos heti, vagy napi keresetek összegét a munkahetek, illetőleg a munkanapok számával megszorozzák. Ily módon persze a munkások *tényleges* évi keresményét megközelítő pontossággal sem lehet kiszámítani. Helyesebb tehát, ha a munkabéradatok gyüjtésénél a megfigyelés tartamát *több hétre* terjesztik ki. A Németbirodalomban 1920 februárjában végrehajtott munkabérstatisztikai felvétel négy héten át (1920. február 2-től 29-ig) gyüjtötte az ipari munkások munkabéreire és ugyanakkor az ipari alkalmazottak 1920. február havi fizetéseire vonatkozó adatokat. Jól bevált az a módszer is, melynek segítségével az év különböző időszakaiból kiválasztott több hét munkabérei alapján nyujtanak képet a munkások kereseti viszonyairól.[1])

A munkabérstatisztikai adatokat a munkaadóktól, a munkásoktól, vagy pedig harmadik személytől is lehet gyüjteni. A *munkaadók* adatszolgáltatásainak előnye kiváltképpen akkor mutatkozik, ha valamely statisztikai felvétel a munkások keresetének hosszabb időszakon át való megállapítását célozza. A bérlistákat jól fel lehet használni a munkások tényleges keresetére vonatkozó adatok gyűjtésénél és azok ellenőrzése céljából is. Ha a munkabérstatisztikai felvételek csak az u. n. bértételek gyüjtésére szorítkoznak, az adatszolgáltatók a *munkások* is lehetnek. De már hosszabb időszakra kiterjedő felvételeknél a munkások alig szolgáltathatnak pontos adatokat, mivel keresetükről többnyire feljegyzéseket nem vezetnek. Megeshetik, hogy *tudatosan* (hiúságból, vagy hamis szégyenérzetből) vallanak be a valóságnál magasabb, vagy alacsonyabb béreket; máskor *tévedésből* szolgáltatnak jövedelmükről helytelen adatokat. A statisztika hivatalos szervei a munkaadók érdekképviseleteinek és a szakszervezeteknek munkabérstatisztikai adatszolgáltatásait is igénybe veszik. Ahol t. i. adatszolgáltatásra sem a munkaadók, sem pedig a munkások nem eléggé alkalmasak (pl. a mezőgazdaságban, vagy az otthonmunkánál) s ahol a bérek kifizetéséről rendszeres feljegyzéseket sem vezetnek, ott harmadik személyek adat-

[1]) A magyar hivatalos gyáripari statisztika munkabéranyagának adatgyűjtési és feldolgozási módszerével alább részletesen foglalkozunk.

szolgáltatása is szóba jöhet (pl. a mezőgazdasági kamarák szakértői becslése a mezőgazdasági munkások »szokásos« béreiről). A munkabérstatisztika körében is fontos szerepe jut az *ankétszerű* megfigyeléseknek.[1])

A munkabérstatisztikai adatok gyüjtésére is kiterjeszkedő magyar hivatalos gyáripari statisztikai felvételek adatszolgáltatókul *csak a vállalatokat* használják fel. Oly esetekben, amidőn a munkabérstatisztikai adatok gyüjtése a munkaadók bevallása alapján történik, a felek érdekeltségére való tekintettel indokolt lenne ellenőrzés céljából valamilyen formában a *munkások*, illetőleg a *munkások képviselőinek* bevonása is. A m. kir. központi Statisztikai Hivatal pl. bármennyire is igyekszik a gyáripari munkabérstatisztikai adatok feldolgozásánál körültekintő gondossággal az adatokat alapos bírálatnak és megfelelő rostálásnak alávetni, valószínű, hogy a munkásságot a hivatalos munkabérstatisztika pártatlansága és pontossága felől csak úgy lehetne teljes mértékben meggyőzni, ha az adatszolgáltatásban a munkásság is résztvenne. Nem rossz példa az 1920. februári németbirodalmi munkabér- és fizetésstatisztikai felvétel módszere: minden egyes iparforgalmi munkásnak és alkalmazottnak a személyi és kereseti viszonyait részletesen tudakoló egyéni kérdőlapot kellett kitöltenie; a vállalatok pedig külön kérdőíven — az alkalmazottak és a munkások képviselőinek aláírásával ellátott kérdőíven — szolgáltattak adatokat az üzemi és munkásviszonyokra vonatkozólag.[2])

Kívánatos volna, hogy hazánkban is — a külföldi munkabérstatisztikai felvételek alapján nyert tapasztalatok értékesítésével — széleskörű *egyéni* munkabérstatisztikai felvétel *rendszeresen* hajtatnék végre, amely nemcsak a gyáripar, hanem a közép- és kisipar munkásainak és alkalmazottainak, valamint a mezőgazdasági és bányászati munkások kereseti viszonyaira vonatkozó adatokat is felölelné.

A begyüjtött munkabéradatokat többféle szempont szerint lehet feldolgozni: a munkabérek magassága, formája, kifizetésének, ill. megszabásának módja, a munkabérek kifizetésének időpontja, az üzemek nagysága, az üzemek formája, (pl. állami-, községi-, magánüzem stb.), a munkások alkalmazási minősége, ill. tanultsága, a munkások neme, kora, valamint a munkabéreknek foglalkozási csoportok, területi megoszlás szerint való részletezésével, továbbá a munkabérek időbeli alakulásának figyelembevételével stb. és mind e különféle szempontok kombinációja alapján.

A munkabérstatisztikai anyagot, mely akár a munkások tényleges keresetére, akár az u. n. kollektiv bértételekre vonatkozó adatokat ölel fel, lehetőleg oly részletezéssel kell feldolgozni, hogy az alapján a munkabérek magasságának tarka változatai jól kidomborodjanak. Ebből a szempontból nem volt kielégítő a háború előtt végrehajtott magyar hivatalos gyáripari

[1]) Lásd *Victor Leo* id. tanulmányát, id. kötet, 1072. l.

[2]) Lásd: Lohn- und Gehaltserhebung vom Februar 1920. Statistik des Deutschen Reichs. 293. köt. Berlin, 1921. 48*. és köv. l.

statisztikai felvételek módszere, mely a munkabéradatokat olymódon gyűjtötte, hogy csupán az előre felállított 9, illetőleg 10 hetibérkategóriába tartozó gyári munkásság *számát* tudakolta és ez alapján próbált a munkásság kereseti viszonyairól tájékoztatni; e módszer kétségtelenül megkönnyítette az adatszolgáltatók és az adatfeldolgozók munkáját, azonban az így nyert statisztikai anyagban a munkabérek változatosságának tarka képe elmosódik. 1921 óta a hazai hivatalos gyáripari statisztikai felvételeknél az év négy időpontjára vonatkozólag a gyáripari vállalatoktól *a különféle munkáskategóriák számát és napi keresményének együttes összegét* tudakolják. Ezekből az adatokból lehet ugyan átlagos munkabéreket kiszámítani, de azok az egyes munkások *tényleges* keresetéről nem nyujthatnak pontos tájékoztatást és a munkabérek érdekes, változatos alakulását sem tükrözhetik teljesen híven vissza.

*

Saját feldolgozási módszerünket a tanulmány későbbi fejezeteiben sorra ismertetjük. De már itt előrebocsátjuk, hogy munkabérstatisztikai anyagunk feldolgozásánál az egyes munkabércsoportok és munkáskategóriák képviseletének arányát százalékokkal, — a munkabérek fejlődését pedig indexszámokkal is szemléltetjük. Néhány kellően tagolt munkabérstatisztikai táblázat mérlegelt munkabérátlagokat és a munkabérek kiszámított medián értékeit is tartalmazza.

*

Néhány általános megjegyzés. A munkabér (formáját tekintve) *pénz-* és *naturálbér*. A modern, kapitalista gazdasági rendben tudvalevőleg a munkásokat túlnyomórészt pénzbérekkel fizetik. De még napjainkban is szokásos a munkásoknak részben természetbeni javadalmazása, — nemcsak a mezőgazdasági, hanem az ipari munkásság körében is (ingyenes, vagy kedvezményes ellátás, lakás, földhaszonélvezet, világítási és fűtési anyagok nyujtása, stb.). Persze nehéz feladat a naturálbérek pénzbeli egyenértékét pontosan megállapítani. Ha a munkásokat részben naturálbérekkel díjazzák, a munkabérstatisztikai anyag feldolgozásánál ajánlatos a naturálbéreknek pénzre átszámított egyenértékét a pénzben kifizetett munkabérektől elkülönítve kimutatni, hogy a különféle munkáskategóriák kereseti viszonyainak vizsgálatánál összehasonlításra egységes alap álljon rendelkezésre.

A pénzértékben kifejezett *névleges* munkabérekből nem lehet a munkabérek tényleges vásárlóerejét megismerni. A névleges munkabéreket az árszínvonal, ill. a megélhetési költségek figyelembevételével u. n. *reálmunkabérekre* kell átszámítani. Tanulmányunk számos reálmunkabéradatot is közöl. E bérek jelentőségével és nemzetközi összehasonlításuk problémájával tanulmányunk egyik külön fejezete foglalkozik.

A munkabérek kifizetésének, illetőleg megszabásának módja történhetik az idő egysége (óra-, napi-, heti-, kétheti-, havi- stb. bér), a gyártmány

egysége (darabbér) vagy a munkafolyamat bizonyos mennyisége (akkordbér) szerint. A munkabérstatisztikai anyag feldolgozásánál a megszabás különféle módjai szerint kifizetett munkabéreknek egységes alapra való hozatala sem könnyű feladat. A darab-, vagy szakmánybéreknek időbérre való átszámítása rendkívül nagy körültekintést és óvatos ellenőrzést igényel. De kétségtelen, hogy a munkások kereseti viszonyairól egységes képet csak úgy lehet nyujtani, ha a megszabás különféle módjai szerint kifizetett munkabéreket közös nevezőre hozzuk. A m. kir. központi Statisztikai Hivatal az 1911. előtt végrehajtott gyáripari statisztikai felvételei alkalmával az adatszolgáltató *vállalatokra* bízta a szakmány- és darabbérrendszerek szerint díjazott munkások keresetének heti munkabérekre való átszámítását. E módszer nehézségeire még rámutatunk.

A végzett munka idejének figyelembevétele az órabéreken kívül minden munkabérstatisztikai anyagnál lényeges. *A munkateljesítmény minőségének és mennyiségének* megítélése szempontjából is nélkülözhetetlen a végzett munka idejének ismerete. E fontos szempontot azonban a legtöbb munkabérstatisztika elhanyagolja. Az órabéradatokon kívül a munkabérstatisztikai adatokból rendszerint nem lehet *a munkabérek magasságának és a végzett munka idejének összefüggését* megállapítani. A magyar kir. központi Statisztikai Hivatal pl. korábban csupán a gyáripari telepeken alkalmazott munkásság *átlagos heti keresményének* alakulásáról számolt be, újabban pedig a különböző gyáripari munkáskategóriák *napi keresményéről* gyüjt adatokat s így többnyire nem nyujt kellő tájékoztatást az említett fontos összefüggésről.

A külföldi megfigyelések szerint egyfelől a hosszú munkaidő és az alacsony munkabérek s másfelől a rövid munkaidő és a magas munkabérek együtt járnak; de a munkások szervezkedésével és az indusztriálizálódás fejlődésével a munkafeltételek mindkét irányban javultak.[1]) Szükséges volna, hogy ezirányú tudományos vizsgálódásokhoz a jövőben a hazai hivatalos statisztika is megbízható adatokat szolgáltatna. *A munkaidő és a munkabérek összefüggésének statisztikai alapon való vizsgálata nemcsak a munkásság s nemcsak a vállalatok, hanem nyilván az egész társadalmi közösség szempontjából is nagy jelentőséggel bír.*

3. A munkabérek magasságát érintő tényezők, melyeket a statisztika segítségével kimutathatunk.

A munkabérek alakulását, mint áralakulást, elsősorban az árelmélet törvényei magyarázzák meg. A munkabérek alakulását számos tényező érinti. A munkabérek magasságára a munkaadók és a munkások értékelése,

---

[1]) *Victor Leo* id. tanulmány. Id. kötet 1076. l.

valamint a munkaalkalom és a népszaporodás gyakorol döntő hatást. E tényezők mögött más tényezők sokasága rejtőzik.[1])

E munka célkitűzése és kerete nem engedi meg, hogy e kérdéssel itt közelebbről foglalkozhassunk s így erre vonatkozólag az olvasót a széleskörű közgazdaságtani irodalom tanulmányozására utaljuk. De meg kell említeni, hogy *a statisztikai kutatás révén is számos oly kauzális tényezőt sikerült megállapítani, melyek a munkabérek magasságára hatással vannak.* E tényezők közül a fontosabbakat, főleg azokat, amelyeket jelen statisztikai vizsgálódásaink során ki fogunk mutatni, az alábbiakban röviden felsoroljuk.[2])

*

A munkabérek alakulása az egyes *gazdasági ágak* (mezőgazdaság, bányászat, ipar, közlekedés stb.) szerint lényegesen eltérő. Köztudomásulag *a mezőgazdasági munkabérek alacsonyabbak, mint az ipari munkabérek.* A mezőgazdasági és az ipari munkabéreknek egymással való összehasonlítása nagy akadályokba ütközhet, — mert a mezőgazdasági munkabérek kiegészítő részét alkotó u. n. terménybérek pénzbeli egyenértékét gyakran nem állapíthatjuk meg pontosan. De a rendelkezésre álló megbízható statisztikai adatok kétségtelenül azzal a fontos tanulsággal szolgálnak, hogy úgy hazánkban, mint a külföldön is, a mezőgazdasági munkásság kereseti viszonyai általában rosszabbak, mint az ipari munkásságé. Ellenére annak, hogy Magyarországon e század első évtizedében a mezőgazdasági munkabérek is javultak, az ipari munkások átlagos kereseti viszonyai a világháború előtt kedvezőbben alakultak. A magyar mezőgazdasági munkásság egy része a háború előtt vagy az ország határain belül ipari munkát vállalt, vagy külföldre vándorolt.[3]) A világháború évtizedében Magyarországon a mezőgazdasági munkabérek látszólag erősebben emelkedtek, mint pl. a gabonaárak, úgy, hogy a mezőgazdasági munkásság helyzetében határozott javulás állott be, — talán részben azért is, mert a korábbi évtizedben észlelt erős kivándorlás folytán a mezőgazdasági munkások utáni kereslet növekedni kezdett.[4])

Megcsonkított országunk mezőgazdasági munkásságának kereseti viszonyaira vonatkozó megbízható, részletes adatok nem állanak rendelkezésünkre. A jövőben végrehajtandó széleskörű statisztikai felvétel, vagy

---

[1]) *Heller Farkas:* Közgazdaságtan. Első kötet. Elméleti közgazdaságtan. 3. kiadás. Budapest, 1925. 147—154. l. — *U. a.* Theoretische Volkswirtschaftslehre. Leipzig, 1927. 130—133. l.

[2]) Alábbiakra vonatkozólag lásd: *Zwiedineck-Südenhorst:* Lohntheorie und Lohnpolitik. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 4. kiadás. VI. kötet. 404—405. l. — *Zizek* id. munka. 500. l.

[3]) *Laky Dezső:* Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. I. rész. Statisztikai Közlemények. 55. kötet. 2. szám. Szerkeszti: Illyefalvi I. Lajos. Kiadja Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest, 1927. 45. és köv. l.

[4]) Imént id. munka második része. Statisztikai Közlemények. 57. kötet 1. szám. Budapest, 1929. 198. l.

legalább a régiek újrafelvétele volna hivatott mezőgazdasági munkásaink jelenlegi gazdasági és szociális helyzetének megvilágítására s a mezőgazdasági és ipari munkabérviszonyok közötti különbségek feltárására.

Az *üzemformák* szerint is lényeges különbségek mutatkoznak az egyes munkáskategóriák bérnívója között; legrosszabb általában az otthonmunkások díjazása. A különböző munkáskategóriák bérminimumának megállapítására már számos országban törvényhozási vagy kormányrendeleti úton történtek intézkedések.[1]) Nálunk az 1923. évi XXV. t.-c. intézkedett a mezőgazdasági munkások bérminimumának megállapításáról. *Kívánatos volna azonban, hogy a bérminimum szabályozására vonatkozó törvényhozási intézkedéseket az iparra is kiterjesszék.* A *budapesti* gyáripari statisztikai felvételeknek a világháború után gyűjtött adatai alapján alkalmunk lesz az *otthonmunkások* nehéz helyzetét is jellemezni.

A munkabérek az ipar körén belül az egyes *iparcsoportok szerint* sem egységesek. A budapesti ipari munkabérek legutóbbi évi adatait felölelő gazdag statisztikai anyag alapján végzett kutatásaink ezirányban is részletes tájékoztatást nyujtanak.

Az egyes munkáskategóriák munkabéreit az *üzemek nagysága* szerint is érdemes összehasonlítani. Már itt előrebocsáthatjuk azt a fontos tanulságot, hogy a budapesti ipar egyes csoportjaiban (pl. a textilipar különböző szakmáiban, vagy a faiparban) a kisüzemi munkások bérnívója nemcsak elérte, de részben meg is haladta a nagyüzemekben dolgozó társaikét. *Adataink tehát az ipari koncentrációnak a munkásság kereseti viszonyai szempontjából nem éppen előnyös voltára engednek következtetni.* Persze e kérdés részletesebb, minden fontosabb iparágra kiterjedő adatgyüjtés alapján még további vizsgálatot igényel.

A munkabérek nagysága az egyes ipari csoportokon belül pedig a *foglalkozás neme* szerint is eltérően alakul. *A székesfővárosi Statisztikai Hivatal a világháború óta egyrészt a budapesti ipari munkásság, másrészt külön a székesfővárosi üzemek munkásságának kereseti viszonyairól foglalkozási alcsoportok szerint is részletesen tagolt adatgyüjtéseket végzett.* Ezek eredményeit tesszük alább beható vizsgálat tárgyává.

A munkások tanultsága, képzettsége, alkalmazásának minősége is szerepet játszik a munkabérek magasságának kialakításában. A tanult szakmunkások rendszerint jóval nagyobb béreket kapnak, mint a betanított, vagy tanulatlan napszámosok. A háborús és háború utáni inflációs években a legtöbb országban a tanult és a tanulatlan munkások bérei között az éles különbségek enyhültek, — de utóbb a munkabérek ismét a tanult munkások javára tolódtak el. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal legutolsó önálló munkabérstatisztikai kiadványa szerint azonban 1924-ben még e tekinteteben nem

[1]) Lásd: Les méthodes de fixation des salaires minima. Étude internationale. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série D. No. 17. Genève, 1927.

állott helyre teljesen a világháború előtt való állapot. 1924-ben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vizsgálata körébe vont európai országokban a tanult és a tanulatlan munkások bérnívója között a különbségek még mindig kisebbek voltak, mint 1914-ben.[1])

Az egyes munkáskategóriákon belül a végzett *munka minősége* is befolyásolja a munkabérek magasságát. A tanulatlan munkások (napszámosok) béreinél például különbségek mutatkoznak aszerint, amint a munkások egyfelől nehéz, veszélyes, piszkos, vagy egészségtelen napszámosmunkát s másfelől közönséges napszámosmunkát végeznek. Ezt ugyancsak a székesfővárosi üzemek munkásai munkabéreinek legújabb gazdag statisztikai anyaga alapján igazoljuk. A budapesti székesfővárosi üzemek munkásainak órabéreiről beszámoló egyik táblázat t. i. külön csoportba foglalta össze azokat a napszámosokat, akik nehéz, veszélyes, piszkos vagy egészségtelen munkát végeznek; utóbbi kategóriába tartozó napszámosok átlagos munkabérei magasabbak, mint a közönséges napszámosmunkát« végzőké. A végzett munkának az átlagosnál nagyobb balesetveszélyét magában rejtő vagy az egészségre káros volta is fontos szerepet játszik a munkabérek nagyságának megállapításánál; az előbbire az ablaktisztítók, a tetőfedők, utóbbira a vegyészeti gyárakban mérges anyagokkal dolgozó munkásoknak az átlagosnál magasabb munkabéreit lehet például felhozni. A budapesti építőiparban a talajszínt felett dolgozó kéményfalazók pl. a megállapított munkabéreken felül a műállványon végzett külső kéményjavítási, valamint a forró és piszkos helyen végzett munkákért külön 20%-os pótlékban is részesülnek.

A munkabérek magasságára befolyással levő normális tényezők közül a *nemek* szerepéről sem szabad megfeledkeznünk. A munkabéreknek a munkások neme szerint eltérő alakulását a különféle iparcsoportok adatai alapján jelen tanulmány szintén részletesen meg fogja világítani. Mind a hazai, mind a külföldi statisztikai adatok is egyaránt azt a közismert tényt bizonyítják, hogy *a női munkát általában a férfiakénál alacsonyabban díjazzák.* Ez alól a — szinte általános — szabályszerüség alól azonban kutatásaink során néhány érdekes kivételt is találunk. Így pl. a budapesti textilipar körében a jutaszövő és pamutszövő munkásnők hetibére 1927. év végén már a férfimunkásokéval egyenlő nívójú volt.

A *családi állapot* is érintheti a munkabérek magasságát — a családi pótlékok, segélyek, neveltetési járulékok stb. formájában. Eziránybán azonban csak széleskörű *egyéni* munkabérstatisztikai felvétel szolgáltathatna megbízható, pontos adatokat.

---

[1]) Les fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1925. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série D. No 16. Genève, 1926. 12—14. l.

Részletes munkabérstatisztikai anyag alapján a *kor* szerepét is ki lehet mutatni. Általában a munkabérek a legnagyobb teljesítőképesség időpontjáig emelkednek és azután a kor előrehaladtával csökkennek. De a kor a *munkateljesítmény* szerint való különbségektől függetlenül is irányítja a munkabérek magasságát. A hazai irodalomban *Méhely Kálmánnak* »A munkáskérdés lényege« c. fentebb idézett munkája, újabban pedig *Kovács Norbert* egyik értékes tanulmánya igazolják ezt. Mikor 1927 áprilisában a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium kezdeményezésére az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról hozott 1928. évi XL. t.-c. (akkor még törvényjavaslat) előkészítése céljából a m. kir. központi Statisztikai Hivatal az egész iparforgalmi munkavállaló népességről részletes statisztikai felvételt végzett, a begyüjtött anyagot *korcsoportonként* is feldolgozta. Az eredményekből kitűnt, hogy az 1927. április 4-iki állapot szerint úgy a *férfi*, mint az összes *alkalmazottak* átlagos napi munkabérei alapján készített bérgörbe a 12. életévtől kezdve rohamosan emelkedik, a 35—40 éves korban az átlagon felül mozog, de maximumát csak az 51. éves korban éri el: e maximumtól kezdve a bérgörbe nem egyenletesen, hanem szinte szabályos lépcsőzetekben hanyatlik lefelé a 67 éves korig. A *női munkások* bérgörbéje — apróbb ingadozásokkal — a 36 éves korban éri el a maximumot, de a 28—48. év között meglehetősen egyforma magasságban tartózkodik; a munkásnők bérnívójában a hanyatlás szintén lépcsőzetesen történik.[1]) A munkabéreknek kor szerint való részletezése annál nagyobb elismerést érdemel, mert nemcsak a hazai, hanem a külföldi statisztikában is alig találunk hasonló érdekes feldolgozást. Tudományos szempontból kétségtelenül nagy nyereség volna, ha a magyar hivatalos statisztika a jövőben széleskörű *egyéni* munkabérstatisztikai felvételt hajtana végre és az így begyüjtendő anyag feldolgozásánál a munkabérek magasságára befolyással levő különböző tényezők (köztük a kor) szerepét is figyelembevenné és így a kérdés további, behatóbb vizsgálatára kellő alapot nyujtana.

A munkások keresetének alakulásánál *felekezetek* szerint annyiban mutatkoznak különbségek, hogy az egyházi ünnepek miatt történő munkaszünetek felekezetek szerint különböző mértékben csökkentik a munkások *évi keresményének* összegét. E tényezőnek azonban a munkabérstatisztikában nagyobb jelentőséget nem tulajdoníthatunk; szerepét a rendelkezésre álló anyaggyüjtemény alapján nem lehet kimutatni.

Néhol a hasonló munkáért a munkások *állampolgársága* szerint is különböző magasságú munkabéreket fizetnek; ott, ahol a külföldi munkások tömeges munkakínálattal lépnek fel, rendszerint a belföldieknél alacsonyabb díjazásban részesülnek. Nem állanak ugyan megbízható, pontos statisztikai

[1]) Lásd: *Kovács Norbert:* Ipari munkabérek az 1927. évben. Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi VI. évf. 901. l. (Különlenyomatban is.)

adatok rendelkezésünkre sem a világháború előtt, sem pedig a világháborút követő szerencsétlen összeomlás után külföldre vándorolt magyarországi munkások kereseti viszonyairól. De közvetett értesülések szerint — amennyire azokban bízni lehet — a hazai munkások is külföldi munkahelyeiken — legalább kezdetben — rendszerint alacsonyabb béreket kaptak, mint az ott dolgozó belföldi munkások.

Más elbírálás alá esnek azok a külföldi munkások, akiket valamely *speciális képzettség vagy képesség* birtokában az átlagosnál magasabb munkabérek mellett foglalkoztatnak. *Bizonyos különleges képzettséget vagy egyéni képességet* (pl. nagy kézügyesség, biztos kéz stb.) *t. i. az átlagosnál magasabb bérekkel szoktak jutalmazni.* E tényezők befolyását szintén csak kellően részletezett egyéni munkabérstatisztikai anyag alapján lehetne kimutatni. A budapesti ipari munkabérek 1925—1928. évvégi alakulásának vizsgálata során erre vonatkozólag is fogunk adalékokat felhozni. A fővárosi gipsz- és kőszobrászmunkások magas (heti 80—90 pengő között mozgó) munkabérei pl. nyilván az egyéni képesség, a speciális kézügyesség jutalmazását is magukban foglalják.

Az *alkalmaztatás tartama* nemcsak a tisztviselők fizetésénél, hanem a munkások béreinél is szerepet játszik. E tényezők jelentőségét azonban a legtöbb munkabérstatisztikai felvétel figyelmen kívül hagyta. Említésre méltó kivétel az, hogy a Munkásbiztosítópénztárak 1922. december 4-i általános tagösszeírása alapján nyert anyagot a magyar kir. központi Statisztikai Hivatal a betegség elleni biztosításra kötelezett munkások, művezetők, tisztviselők alkalmaztatásának tartama szerint is részletezte. Úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból egyaránt veszteség, hogy az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosítás előkészítése céljából végzett 1927. áprilisi széleskörű statisztikai felvétel anyagából az iparforgalmi munkavállaló népesség adatait az alkalmaztatás tartama szerint nem dolgozták fel. E tanulmánynak azonban a budapesti ipari munkabérek legújabb alakulását megvilágító statisztikai anyaga alapján módjában lesz néhány ipari csoportnál (pl. a ruházati iparnál, a papiros-iparnál stb.) a heti munkabéreket a munkások alkalmaztatásának tartama szerint is részletezni.

A munkások kereseti viszonyainak *területi megoszlás* szerint mutatkozó éles különbségei is említést érdemelnek. Az egyes munkáskategóriák bérnívója nemcsak *országok* szerint, hanem az egyes országokon belül *város és vidék* szerint is lényegesen különbözik. A munkabéreknek országonként mutatkozó eltéréseire már a világháború előtt több tanulmány statisztikai adatokkal rávilágított. E tanulmányok között — vizsgálati területének széles voltával és adatainak gazdagságával — kiemelkedik R. *Kuczynski* »Arbeitslohn und Arbeitszeit in Europa und Amerika. 1870—1909.« c.

munkája[1]; kutatási módszerének gyöngéje azonban az, hogy a munkabérek vásárlóerejének országonként mutatkozó különbségeit nem vette kellően figyelembe. E kérdéssel a reálmunkabérek nemzetközi statisztikájának vizsgálata során behatóan foglalkozunk.

A munkabérek nívójának az egyes országokon belül területi megoszlás szerint mutatkozó különbségeit a hazai forrásanyagból az 1910. évi magyarbirodalmi gyáripari üzemi- és munkás-statisztika eredményei alapján jellemezhetjük. *A háború előtt az átlagos munkabérek legmagasabbak voltak a budapesti gyártelepeken, alacsonyabbak a törvényhatósági jogú városok és a legkisebbek az »egyéb vidék« területén fennállott gyári üzemekben.* A munkabéreknek város és vidék szerint eltérő alakulását nemcsak azzal lehet magyarázni, hogy a megélhetés a városokban drágább, hanem azzal is, hogy a városokban nagyobb tömegű szervezett munkásság él együtt, mint a vidéken és ennélfogva a *városi* munkásság bérnívójának emeléséért nagyobb eredménnyel küzdhet.

A munkabérek magasságára a *bérek megszabásának módjai* is hatással lehetnek: a darabbér- és akkordbérmunkát rendszerint jobban fizetik, mint az időbér alapján díjazott munkát.

A munkabéreket még sok más tényező is szabályozza *(az egyes iparcsoportok konjunkturális helyzete; az üzemek elfoglaltsága; a vállalatok üzemi szokásai, technikai berendezése, gyártmányainak minősége; a munkásoknak mellékfoglalkoztatásként való alkalmazása; a munkaidő tartama; a munkások munkakedve és munkaképessége*[2]) stb.), melyek hatását azonban statisztikailag nem mindig mutathatjuk ki.

E kérdés részletesebb tárgyalását itt mellőzzük; behatóbb vizsgálatát a rendelkezésünkre álló statisztikai anyaggyüjtemény részletes feldolgozásánál végezzük el.

---

[1]) Berlin, 1913. VI + 817 l.

[2]) V. ö. *Méhely Kálmán:* A munkáskérdés lényege. Id. munka. 4. l.

II. A munkabérstatisztika hazai forrásai.

A nemzetközi összehasonlító munkabérstatisztika tanulságainak összefoglalása és a magyarországi, főleg pedig a *budapesti* ipari munkabérstatisztika anyagának részletes vizsgálata előtt röviden áttekintjük azokat a fontosabb hazai forrásokat, melyekből a kutatás céljára szükséges adatokat meríthetünk.

Sorra vizsgáljuk *a)* a statisztika hivatalos szerveinek (a m. kir. központi Statisztikai Hivatal, a székesfővárosi Statisztikai Hivatal), *b)* a munkaadók érdekképviseleteinek (Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete, a Munkaadók Központja stb.), *c)* a szakszervezeteknek, *d)* a magánstatisztikai munkálatoknak és *e)* egyéb forrásoknak munkabérstatisztikai anyagát. A nyujtandó kép teljessége kedvéért a hazai bánya- és kohóipari, valamint a mezőgazdasági munkások munkabérstatisztikájának forrásairól is meg fogunk emlékezni.

1. A hivatalos gyáripari munkabérstatisztika.

a) *Világháború előtti adatgyüjtések.*

A világháború előtt a magyar hivatalos statisztika az ipari munkabérek alakulásának huzamosabb időre terjedő rendszeres megfigyelésével adós maradt. A *gyáripari* munkásság békebeli kereseti viszonyairól egy-egy időpontra vonatkozólag az üzemi- és a munkás-statisztikai felvételek eredményeit közlő hivatalos kiadványokból lehet némi tájékozódást szerezni. *A világháború előtt végrehajtott magyarbirodalmi gyáripari üzemi- és munkásstatisztikai felvételek* értékét azonban a munkabérstatisztika szempontjából az csökkenti, hogy *csupán 3—4—5 éves időközönként egy-egy időpontra vonatkozólag nyujtanak bepillantást a gyáripari munkásság munkabérviszonyaiba.* Már pedig a munkabérstatisztikát az teszi igazán becsessé, ha annak alapját hosszabb időszakra, vagy pedig huzamosabb időszak meghatározott időpontjaira kiterjedő *rendszeres* megfigyelés alkotja és ennek segítségével a munkabérek alakulásának időbeli változásait is kellően megvilágíthatjuk. Erre azonban a háború előtti hivatalos magyar gyáripari statisztika — sajnos — alig nyujt lehetőséget.

Nagy-Magyarországon a világháború előtt több ízben hajtottak végre részletes gyáripari statisztikai felvételt. Az első gyáripari *termelési* adatgyüjtés az 1898. évi állapotról 1899. nyarán történt. A gyárak *üzemi- és munkásviszonyairól* pedig az 1899. február 25-i állapot szerint külön gyüjtöttek adatokat. Már az első magyar gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvétel is kiterjeszkedett a *gyári munkások kereseti viszonyainak megfigyelésére.* E két felvétel anyagát a kereskedelemügyi minisztérium iparfejlesztési szakosztálya együttesen dolgoztatta fel; az első magyar gyárstatisztikai felvétel eredményeiről beszámoló hivatalos kiadvány[1]) II—XX. füzetei ipari csoportonként részletezett érdekes munkabérstatisztikai adatokat is tartalmaznak. A következő: *1901.* évi felvétel alkalmával egyrészt a *termelési*, másrészt az *üzemi- és munkás-statisztika* egymástól szétválasztattak. Az 1901. évi gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvétel anyagát magában foglaló kötet[2]) munkabérstatisztikai része jobban áttekinthető, mint az előbb említett kiadványé.

Az *1904.* évben végrehajtott — harmadik — gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvétel eredményeit hivatalosan nem tették közzé, a begyüjtött adatokat a kereskedelemügyi minisztérium csak házi használatra dolgoztatta fel. Ezt követte az *1906.* évi gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvétel, mely nagyjában az 1901. évi keretek között mozgott, de anyaga tökéletesebb módszerrel, bővebb feldolgozásban részesült.[3])

A Nagy-Magyarországon végrehajtott gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvételek közül még az *1910.* évi adatgyüjtés eredményeit hozták részletesen nyilvánosságra.[4]) Az *1910.* évi felvétel munkabérstatisztikai adatainak jelentőségét emeli, hogy azok még Nagy-Magyarország gyáriparának *normális, békebeli* viszonyait tükrözik vissza. 1912. közepe óta a világháború kitöréséig a balkáni háborúk, majd a világháború előszele egész gazdasági életünkre éreztette nyomasztó hatását, — az ipari munkásság kereseti viszonyai sem voltak kivétel a szeszély alól.

---

[1]) A magyar szent korona országainak gyáripara az 1898. évben. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1901. (Húsz füzet. Az első füzet kivonata német és francia nyelven is megjelent.) Az általános rész bevezető tanulmányát *Szterényi József* írta.

[2]) Az 1901. évben a magyar korona országaiban fönnállott gyárak üzemi és munkás-statisztikája. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1903.

[3]) A magyar szent korona országai gyáriparának üzemi és munkás-statisztikája az 1906. évről. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1910. A munka bevezető szöveges részét: *Farkas Ferenc* és *Kovács Norbert* írták.

[4]) A magyar szent korona országai gyáriparának üzemi és munkás-statisztikája az 1910. évről. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1915. E hivatalos kiadványban nincs ugyan feltüntetve, de meg kell e helyen említeni, hogy annak szerzője *Kovács Norbert*, a magyar gyáripari és szociális statisztika régi, kiváló művelője.

Az ipari munkabérek világháború utáni alakulásának a *békebeli* állapottal való szembeállítása céljából — összehasonlításra alkalmasabb anyag hiányában ugyan — az *1913—1914. évi adatok* felhasználására vagyunk utalva, de hangsúlyozzuk, hogy a gyáripari munkásság *normális, békebeli* kereseti viszonyairól nyilván hívebb képet nyujthatnak az 1910. évi adatok.

*

Milyen volt az 1911. előtt végrehajtott gyáripari statisztikai *felvételek módszere?*

A magyarbirodalmi *gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai adatgyüjtések terjedelmének és időpontjának kérdését* itt csupán annyiban érintjük, amennyiben az a munkabérstatisztika szempontjából jelentőséggel bír. A szóbanforgó felvételek nem terjedtek ki az összes ipartelepekre, hanem csak a *gyári* jellegűekre. A hivatalos kiadványok indokolása szerint a rendelkezésre állott eszközök elégtelensége miatt nem lehetett az ország *egész* iparát felölelni, hanem meg kellett elégedni annak egy részével: a *gyáriparral,* amely Nagy-Magyarországon a világháború előtt szűkebbkörű volt, kisebb tagoltságot mutatott és amelynek fejlesztése a kereskedelemügyi minisztérium iparfejlesztési programmjának egyik legsarkalatosabb törekvését alkotta. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a nagy- és kisiparnak egymástól lényegesen eltérő jellege az egységes statisztikai megvilágítást megnehezítette volna.

A világháború előtt végrehajtott magyarbirodalmi gyáripari statisztikai felvételek során a *gyári jelleg* megállapításának módjában változás történt. Itt csak annyit említünk meg, hogy az 1910. évi felvételnél az adatokat oly gyári jegyzék alapján gyüjtötték össze, mely a gyári jelleget a korábbi gyakorlatnál jóval tökéletesebben határozta meg. Az 1910. évi felvétel alkalmával ugyanis az egyes iparágak speciális viszonyait figyelembevéve a gyári jelleget a munkáslétszám, a gépüzem, a tömegtermelés és a raktárra való termelés kritériumainak kombinációja alapján ipari alcsoportonként állapították meg. Az ilymódon begyüjtött adatok, mint a fentebb idézett hivatalos kiadvány[1]) megállapítja — gyáriparunknak homogénabb és teljesebb statisztikai leírására alkalmasak. Valóban, a kutatásaink céljára felhasznált világháború előtti adatok közül az 1910. évi gyáripari statisztika munkabéranyaga gazdagabb és értékesebb, mint a korábbi hasonló felvételek munkabéradatai.

A gyáripari üzemi- és munkás-statisztikánál, különösen pedig annak részét alkotó *munkabérstatisztikánál* — mint láttuk — *fontos szerepet játszik a felvétel időpontjának helyes megválasztása,* mert az adatgyüjtés eredményeit lényegesen befolyásolja az, hogy akkor történik-e a felvétel, amikor a gyári

[1]) A magyar szent korona országai gyáriparának üzemi és munkás-statisztikája az 1910. évről. Id. m. 8.*—9.* l.

jellegű telepek túlnyomó része üzemben van és a munkások átlagos keresete normálisan alakul, vagy pedig akkor, amidőn az üzemek kisebb intenzitással, részben lecsökkentett létszámmal, a normálisnál kevesebb napi munkaidő mellett dolgoznak, vagy éppenséggel az ipari üzemek egy része szünetel. Ha tehát a felvétel időpontját nem választják meg helyesen, az alapján sem a gyári munkásság összessége, sem az egyes munkáskategóriák munkabérviszonyairól nem lehet hű képet kapni.

A világháború előtt végrehajtott hazai gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvételek időpontjának megválasztása nem volt mindig a legszerencsésebb. Az 1899. évi felvétel időpontja *február 25-e*, a hónap utolsó szombatja volt; de a begyüjtött anyag feldolgozásának eredményeiből kitűnt, hogy ez az időpont a gyáripari statisztikai felvételre kevésbbé volt alkalmas, mert akkor számos ipari üzem — a munka természete szerint — a téli hónapokban teljesen szünetelt, (így pl. a téglagyárak); más üzemek munkáját viszont a téli fagyok gátolták. Az 1899. évi felvétel tehát gyáriparunk üzemi- és munkásviszonyairól csak részleges képet nyujthatott. Utóbb a gyári üzemi- és munkás-statisztikai adatgyüjtések számára a legalkalmasabbnak az *őszi évszakot* találták, mert ilyenkor — ha az általános közgazdasági viszonyok és az esetleges munkaviszályok nem gátolják az ipartelepek munkáját — csaknem az egész gyáripar üzemben van. Az 1901. évi felvétel időpontjául *szeptember 28-át*, a hónap utolsó szombatját tűzték ki. E nap kiválasztása, különösen a munkabérstatisztika szempontjából azért volt megfelelő, mert a gyárimunkások bérét többnyire a hét utolsó munkanapján, szombaton fizetik ki. Az 1906. évi felvétel időpontja pedig *október 1-ére*, a hónap első szombatjára esett. A hazai gyáripari üzemi- és munkás-statisztika háború előtti anyagát tartalmazó hivatalos kiadványok helyesen mutatnak rá arra, hogy szeptember végén, illetőleg október elején a cukorgyárak már javában dolgoznak, a szeszgyárak campagne-ja is megkezdődött, a téglagyárak viszont még nem fejezték be munkájukat és ha egyébként az általános gazdasági helyzet kedvező, a többi iparágak is mind üzemben vannak.

Persze akadnak oly iparágak is, melyek üzemi- és munkásviszonyainak vizsgálatára a szeptember utolsó, vagy az október első napjai nem alkalmasak (pl. a szalámigyárak, melyek kora ősszel még egyáltalán nem, vagy pedig csak igen csekély mértékben kezdik meg munkájukat.) De nyilvánvaló, hogy alig van olyan időpont, amelyben minden gyáripari telep teljesen üzemben van. Mivel a gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvétel időpontjára nézve az elméleti meggondolást az 1901. és az 1906. évi adatgyüjtések eredményei jól igazolták, az 1910. évi felvétel időpontjául is az október elsejét (szintén szombati napot) tűzték ki.[1])

---

[1]) Lásd imént id. munka 11*—12*. l.

Külföldön más időpontban is végeztek munkabérstatisztikai felvételeket; többnyire kielégítő eredménnyel. Így pl. Belgiumban az 1891. évben a különféle munkáskategóriák kereseti viszonyairól *április havában* gyüjtöttek adatokat.[1]) Az Északamerikai Egyesült Államokban a tarifális bérminimumokat 1907. óta évente a *május 15-i* állapot szerint közölte régebben az »Union scale of wages and hours of labor«, újabban a »Monthly Labor Review«. A németbirodalmi (korábban császári) statisztikai hivatal a munkások napi keresetének háború alatti alakulásáról az érdekképviseletek adatszolgáltatásai alapján a *március és szeptember hónapok* két utolsó hetének állapota szerint 1914. márciusától 1919. márciusáig nyujtott tájékoztatást.[2]) A Németbirodalomban a világháború után végrehajtott széleskörű munkabér- és fizetés-statisztikai adatgyüjtés pedig — mint már említettük — *1920. február 2-től 29-ig* történt.[3])

A felsorolást tovább is lehetne folytatni és más időpontokban szintén eredménnyel végrehajtott külföldi munkabérstatisztikai felvételekre példákat felhozni; de felesleges. Kétségtelen, hogy *hazai* viszonyainkat tekintve az 1901., 1906. és 1910. évi magyarbirodalmi gyáripari üzemi- és munkásstatisztikai felvételek időpontjának megválasztása nemcsak a munkabérstatisztika, hanem általában az egész gyáripari statisztika szempontjából is alkalmasnak bizonyult.

A világháború előtt a magyarbirodalmi gyáripari üzemi- és munkásstatisztikának a munkásság kereseti viszonyaira vonatkozó adatgyüjtése meglehetősen szűk körre szorítkozott. A felvételek *nem az egyes munkások, vagy munkáscsoportok tényleges keresetét tudakolták*, hanem az adatszolgáltató vállalatoknak a kérdőívekben felállított hetibérkategóriákba (még pedig az 1899. február 25-i adatgyüjtésnél csupán 4—6,[4]) az 1901. és 1906. évieknél 9, az 1910. évi felvételnél pedig 10 hetibérkategóriába) tartozott munkások, napszámosok és tanoncok, valamint külön a bért nem kapott tanoncok számát kellett bevallaniok. Az 1901. és 1906. évi felvételek alkalmával a 10 K-nál kevesebb hetibérrel díjazott gyárimunkásokat egy csoportba foglalták, míg az 1910. évi felvétel e munkáskategóriát kettéválasztotta a 6 K-nál kevesebb és a 6—10 K-ás hetibércsoportokra. Ahol a munkások díjazása nem hetenként, hanem kéthetenként, félhavonként, havonként történt, — a felvétel alapjául szolgált kérdőívek utasítása szerint — a válla-

---

[1]) Salaires et budgets ouvriers en Belgique au mois d'avril 1891. Bruxelles, 1892.

[2]) Die Löhne der Arbeiterschaft während des Krieges. Reichsarbeitsblatt. 1917. évfolyam. 643. és köv. l., 1918. évf. 297. és köv. l., 1919. évf. 618. és köv. l., 1920. évf. 62. és köv. l.

[3]) Lásd: Lohn- und Gehaltserhebung vom Februar 1920. Statistik des Deutschen Reichs. id. 293. kötetét.

[4]) Az 1899. évi felvétel alkalmával a mesterek, képzett gyári munkások számát hat, a közönséges gyári munkások, női munkások és tanoncok számát öt, a napszámosokét pedig négy hetibérkategória szerint részletezték.

latoknak a bérlajstromban kimutatott munkabéreket előbb át kellett megfelelően hetibérekre számítaniok s az így nyert eredményekhez képest kellett a munkásokat az egyes hetibérkategóriákba bejegyezniök. Ha pedig valamely gyárimunkás darabbér szerint dolgozott, vagy több hétig, esetleg hónapig tartó akkordmunkát végzett és a statisztikai felvételek napján történt fizetéskor a rendes heti keresménynél csak jóval kisebb előleget vett ki, vagy ellenkezőleg a szakmány- vagy darabbér szerint végzett munkát már befejezte és éppen a felvétel időpontjában kapta kézhez a munkájáért járó egész összeget, amely tehát a rendes keresménynél jóval nagyobb lehetett: ily esetekben — aszerint, hogy a darab- vagy akkordbér alapján fizetett munkán az illető gyárimunkás hány hétig dolgozott — a munkáért kapott összeget előbb az adatszolgáltatóknak át kellett megfelelően hetibérekre számítaniok. E felvételeknél tehát a nem napi-, vagy hetibér, hanem más fizetési, illetőleg kereseti rendszer szerint alkalmazott munkások adatainak a statisztikai kérdőívekbe való bejegyzését meglehetősen bonyodalmas átszámításoknak kellett megelőzniök. E felvételi módszer a begyüjtött anyag egységes feldolgozását megkönnyítette ugyan, de viszont a beszolgáltatott adatok helyességének, pontosságának ellenőrzését szinte lehetetlenné tette. Ha valamely üzemnek az utolsó fizetési nap óta hosszabb — rövidebb ideig tartott szünetelése, vagy ellenkezőleg az üzemnek külön munkaórákkal és megnagyobbitott személyzettel való kiterjesztése folytán a szóbanforgó fizetési nap eltért a gyári jellegű ipartelep rendes fizetéseitől és jelentékenyen kevesebb vagy több munkabért tüntetett fel, mint amennyit rendes körülmények között szoktak kifizetni, — ily esetekre a felvételek végrehajtási utasítása úgy intézkedett, hogy ezt az eltérést és annak okát a kérdőíveken fel kell jegyezni. Kétséges azonban, hogy utóbbi utasítás értelmében történt feljegyzéseknek a munkabérstatisztikai anyag egységes feldolgozásánál lehetett-e *gyakorlatilag* kellő hasznát venni.

A világháború előtti hivatalos gyáripari statisztikánk tehát *sem a munkások tényleges kereseti viszonyairól, sem pedig a munkabérek fejében tényleg kifizetett összegekről nem nyujt pontos adatokat.* A begyűjtött anyagból csak *becslések* útján lehetett a kifizetett munkabérek összegére vonatkozólag következtetni.

E statisztikai felvételek a munkabérviszonyok tudakolásánál nem voltak kellő tekintettel *a munkások foglalkoztatásának minőségére, illetőleg a munkások tanultságára sem.* A »*munkások és napszámosok*« összefoglaló tétele helyett célszerűbb lett volna külön-külön adatokat gyüjteni a tanult munkások (előmunkások, szakmunkások), a betanitott és tanulatlan napszámosok, valamint a napszámosok csoportján belül a nehéz, vagy könnyű munkát végző napszámosok munkabéreiről; a *tanoncok* adatain kívül pedig a fiatalkorúak és a gyermekmunkások kereseti viszonyai is megfigyelést érdemeltek volna, utóbbi adatok gyüjtése főleg szociálpolitikai

szempontból indokolt. A háború előtti gyáripari statisztikai felvételek az *otthonmunkások* kereseti viszonyairól egyáltalán nem gyüjtöttek adatokat — a hivatalos indokolás szerint azért, mert az ipari vállalkozók, vagy közvetítők az otthonmunkásokat túlnyomórészt darabbér szerint fizetik és az otthonmunkások maguk állapítják meg munkaidejüket; az otthonmunkások munkabéreinek időbérre való átszámítása tehát akadályokba ütközött volna. A begyüjtött anyag feldolgozásánál a zavarokat és hibákat akarták kiküszöbölni azzal, hogy az otthonmunkások kereseti viszonyait a megfigyelés körén kívül hagyták.

Éppen azért, mert a szóbanforgó gyáripari statisztikai felvételeknél az otthonmunkások munkabéradatait egyáltalában nem vették figyelembe, a begyüjtött statisztikai anyag alapján *kedvezőbb* átlagos eredményeket kapunk, mintha az adatgyüjtés az *egész* gyáripari munkásság kereseti viszonyaira kiterjedt volna. *S mivel a magyarbirodalmi gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai adatgyűjtések alkalmával a különféle munkáskategóriák eltérő munkabérviszonyai megfelelően nem részleteztettek, az így nyert statisztikai anyag segítségével a munkabérek háború előtti alakulásának rendkívül változatos, tarka képe nem nyerhet eléggé éles megvilágítást. A hivatalos felvételeknek e hiányai miatt a békebeli munkabérviszonyoknak a munkások tanultsága, illetőleg alkalmaztatásának minősége szerint való eltérő alakulását sem domborithatjuk ki kellően.* A világháború előtti hivatalos gyáripari statisztikai felvételek főbb eredményei alapján tehát az ipari munkásság kereseti viszonyairól csak részleges képet lehet nyujtani, mert vizsgálataink csupán a *gyáripari* munkásság s azok körén belül is csak a *gyártelepeken foglalkoztatott* munkásság munkabéradatain alapulnak.

E felvételeknél tekintettel voltak a különféle *bérfizetési módokra*, külön-külön tudakolván a vállalatoktól azt, hogy hány munkás dolgozott óra-, napi-, heti-, havi-, darabbér, vagy akkord szerint; továbbá adatokat gyüjtöttek a munkások, napszámosok és tanoncok fizetésének, illetőleg a velük történt leszámolásoknak különböző *időpontjaira* vonatkozólag is; ez alapján a begyüjtött anyag feldolgozásánál egyrészt a *gyáripari telepek*, másrészt a gyártelepeken alkalmazott *munkásság* számát aszerint részletezték, hogy a munkások kifizetése hetenkint, kéthetenkint (illetőleg félhavonkint), havonkint, egy hónapnál nagyobb időközben vagy nem egységes időben történt-e.

Érdekes, hogy bár a világháború előtti gyáripari statisztikai felvételek a munkásoknak munkabér fejében tényleg kifizetett összegekről nem gyüjtöttek adatokat, azt azonban tudakolták a vállalatoktól, hogy a megfigyelés időpontjában történt fizetéskor az egyes ipartelepeken különféle címeken hány munkás munkabéréből vontak le és hogy e levonások összege átszámítva az egy hétre eső munkabérek összegéből mennyire rúgott. Az *1906.* évi felvétel alkalmával pl. az előlegekre, a lakásra, a földhaszonélvezetre,

az élelemre és élelmiszerekre, a tüzelőanyagokra és világításra, a zene-, iskola- és templom céljaira, a betegsegélyzőpénztári- és balesetbiztosítási illetményekre, a büntetésre és egyéb címen történt levonások adatait kellett beszolgáltatni. Az *1910.* évi felvételnél a különféle levonási címek közül a balesetbiztosítás tétele elmaradt, mivel az 1907. évi XIX. t.-c. a balesetbiztosítási illetményeket kizárólag a munkaadókra hárította, tehát utóbb már ily címen a munkások béreiből nem vonhattak le.

A munkásság *tényleges* kereseti viszonyainak megvilágítása céljából a levonások összegének ismerete kétségtelenül fontos, de annak jó hasznát csak akkor lehetne venni, ha a *kifizetett munkabérek összegéről* is megbízható, pontos adatok állanának rendelkezésre, amelyeket a szóbanforgó háború előtti hivatalos gyáripari statisztikai anyaggyüjteményben sajnos nélkülözni vagyunk kénytelenek.

A munkabérekből különféle címeken történt levonások közül a *lakásbérek, az élelmezési díjak és élelmiszerek, a földhaszonélvezet ellenértékei,* mindmegannyi szociálpolitikai szempontból is figyelemreméltó értékek. Ezek a munkásjóléti intézkedésekkel kapcsolatos adatok közelebbi vizsgálatot érdemelnének. Ebben az irányban a statisztika számára új kutatási terület kínálkozik. A világháború előtt végrehajtott gyáripari üzemi- és munkásstatisztikai felvételek kérdőpontjai valóban azt is tudakolták, hogy mennyi volt azoknak a munkáscsaládoknak a száma, melyeket a gyár látott el lakással; továbbá, hogy a munkások lakásaikat díjtalanul, vagy pedig bér ellenében kapták-e s utóbbi esetben a lakásért a munkások mekkora összegű bért fizettek; juttattak-e számukra kedvezményes vagy ingyenes tüzelő- és világítási anyagokat; hány munkás részesült földhaszonélvezetben, mily nagy volt a részükre átengedett földterület és annak bére fejében a munkások holdanként mily összegeket fizettek stb. E statisztikai adatokat oly tanulmányok céljára jól fel lehetne használni, melyek feladatul nemcsak a *munkabérek alakulásának,* hanem továbbmenőleg a munkások megélhetési viszonyaival kapcsolatos összes részletkérdések vizsgálatát tűzik ki. E munkánk kitűzött feladata és megszabott kerete nem teszi lehetővé a munkások *jólétére* vonatkozó érdekes statisztikai anyag feldolgozását; de rámutatunk itt arra, hogy kívánatos volna, ha a jövőben végrehajtandó valamelyik részletes hazai statisztikai felvétel ebben az irányban is megfelelő új adatokat szolgáltatna a tudományos kutatás számára.

Végül röviden meg kell emlékeznünk még arról a módszerről is, melynek segítségével az 1910. évi gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai felvétel anyagának hivatalos feldolgozása alkalmával *az ipari főcsoportok egy-egy gyárimunkására esett heti- és évibérek összegét* próbálták kiszámítani. Már az 1906. évi felvétel eredményeinek feldolgozásánál is *az egész gyárimunkásság heti keresményének összegét becslés útján* úgy számították ki, hogy az egyes hetibérkategóriákba tartozott munkásság számát középszámokkal, mint

átlagos valószínű keresménnyel megszorozták; ezt a módszert alkalmazták az 1910. évi anyag feldolgozásánál is az egyes ipari főcsoportokba tartozott munkásság *heti* keresménye összegének megállapítása céljából. Az 1910. évi felvétel anyagának hivatalos feldolgozása alkalmával pedig a Magyarbirodalom gyáriparában az *egész éven át kifizetett munkabérek átlagos összegét* úgy számították ki, hogy az évi munkanapoknak ipari főcsoportonként változó átlagos számát 6-tal elosztották (egy hétre 6 munkanapot feltételezve) és az így nyert eredményt az ipari főcsoportok átlagos heti munkabéreinek — becslés útján megállapított — összegével megszorozták. E feldolgozási módszer nem egészen hibátlan.

A számításoknál nem a munkások által *ténylegesen* végzett munkanapok számát vették alapul; az 1910. évi felvétel eredményei alapján ugyanis »az egész évben átlag munkában töltött napok« számáról ipari főcsoportok szerint részletezett kimutatás készült, amely azonban nem a tényleges viszonyokat tükrözte híven vissza, hanem csupán az egyes ipari főcsoportokon belül *az átlagos munkanapok valószínű számát* fejezte ki. Más észrevétel az, hogy a számítások alapjául nem a munkások részére tényleg kifizetett munkabérek összege, hanem csupán *a heti munkabéreknek becslés útján megállapított összege* szolgált. Ha sikerülne is egyfelől az átlagos heti munkabérek összegét ipari főcsoportonként becslés útján megközelítő pontossággal megállapítani — amint hogy ez úgyszólván teljesen lehetetlen —, másfelől a gyári jellegű »üzemek által az egész éven át átlag munkában töltött napok ipari főcsoportok szerint változó számának« pontos megállapítása is szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Az évi átlagos munkanapok számának ipari főcsoportok szerint való megállapításánál nyilván nem lehettek kellő tekintettel az egyes gyári jellegű ipari üzemeknek és azok különféle munkáskategóriáinak egymástól lényegesen eltérő viszonyaira (pl. sztrájk, kizárás, üzembeszüntetés, a munkások betegsége vagy más ok miatt elvesztett munkanapok számára stb.).

A *heti* és *évi* munkabéreknek ipari főcsoportonként részletezett összegét a díjazott gyárimunkások számával elosztva, a különböző ipari főcsoportok egy-egy gyárimunkására esett átlagos heti és évi munkabérek nagysága felől szerezhetünk némi tájékozódást. E módszer segítségével nyert eredményeket is csak óvatosan lehet mérlegelni. De el kell ismerni az 1910. évi gyáripari üzemi- és munkás-statisztikai adatgyüjtés főbb eredményeit tartalmazó hivatalos kiadvány szerkesztőjének azt a nagy érdemét, hogy a hiányosan gyüjtött munkabérstatisztikai adatok alapján, melyek csupán a gyáripari munkásság számának az egyes hetibérkategóriákban való tagozódásáról számoltak be, a feldolgozás során becslések, kombinatív számítások segítségével a kifizetett munkabérek összegének megállapítására is kísérletet tett.

A világháború kitörése előtt még 1913-ban is végrehajtottak gyáripari üzemi statisztikai felvételt, de annak a munkások kereseti viszonyaira vonatkozó adatai nem kerültek nyilvánosságra. Sem a háborús, sem az összeomlást

követő első évekből a magyar hivatalos statisztika megbízható, részletes munkabéradatokat nem szolgáltatott. A hazai ipari munkásság kereseti viszonyainak alakulása felől abból az időszakból csak a magánstatisztikai adatgyüjtések nyujtanak némi tájékoztatást.

b) *Világháború utáni adatgyüjtések.*

A m. kir. központi Statisztikai Hivatal a háború és az összeomlás folytán bekövetkezett rendkívüli viszonyok miatt csak 1921-ben jutott abba a helyzetbe, hogy a korábbi *gyáripari* statisztikai felvételeinek hosszú éveken át megszakitott fonalát újra felvegye. Az 1921. év óta — immár évente megismételt — *gyáripari termelési statisztikai adatgyüjtések* eredményei a gyáripari munkásság kereseti viszonyainak — ha nem is egész terjedelmükben, de legalább részben való — megvilágítására is módot nyujtanak.

A háború utáni gyáripari felvételek alkalmával az évnegyedek első napján alkalmazott munkások, napszámosok és tanoncok számát és összes pénzbeli *napi* keresményét a természetbeni járandóságok nélkül tudakolják. E felvételek alapjául szolgáló kérdőívekbe a gyári jellegű ipari vállalatoknak munkabér gyanánt nem az egyes munkás napi-, heti vagy havibérét, hanem az évnegyedek első napján alkalmazott *összes* munkásoknak arra a napra kifizetett munkabérek *együttes* összegét kell a különféle munkáskategóriák szerint részletezve bejegyezniök. Ha történetesen valamely év január, április, július vagy október elseji napján üzemszünet miatt vagy más okból az egyes gyáripari telepeken munkások nem voltak foglalkoztatva, akkor az adatszolgáltató vállalatoknak az évnegyedek első napjához legközelebb eső napján alkalmazott munkások számát és napi munkabérét kell bejegyezniök.

Az 1921 óta végzett gyáripari termelési statisztikai felvételek tehát a gyárimunkásság kereseti viszonyainak megvilágítása céljából a *napi munkabérek* összegének megállapítására helyezik a főcélt. A felvételek alapjául szolgáló kérdőívek utasítása szerint, ha a gyárimunkások órabért, hetibért, havibért, darabbért vagy akkordbért kapnak, az erre vonatkozó adatokat a gyári vállalatoknak előbb megfelelően *napibérre* kell átszámítaniok s az így nyert napi munkabérek összegét kell a kérdőív megfelelő rovatába beírniok. E felvételi módszer gyakorlati alkalmazásánál nagyjában ugyanazok a nehézségek mutatkoznak, mint amelyekre a világháború előtti gyáripari statisztikának a munkások *hetibéreit* kutató felvételi módszerével kapcsolatban fentebb rámutattunk. E felvételi módszer gyengéje különösen az otthonmunkások bérviszonyainak vizsgálatánál élesen szembetűnik. Utóbbi munkáskategóriát tudniillik túlnyomórészt darabbérrendszer szerint díjazzák. Kérdéses, hogy vajjon a gyáripari vállalatok e rosszul fizetett munkáscsoport darabbéreinek napibérre való átszámítását helyesen végzik-e el (ezt ugyanis a m. kir. központi Statisztikai Hivatalnak nem áll módjában ellenőriznie)

és így bizonytalan, hogy e réven hű képet adnak-e az otthonmunkások nehéz kereseti viszonyairól. Utóbb nyilván a m. kir. központi Statisztikai Hivatal is mérlegelte a nehézségeket és a most bírált felvételi módszeren azzal igyekezett némileg javítani, hogy 1927 óta az otthonmunkásoknak (háziiparosoknak)[1]) nem az évnegyedek első napján kifizetett összes napi keresményét, hanem *az év folyamán elért maximális és minimális egynapi keresményét tudakolja;* ha az otthonmunkások darabszám szerint dolgoznak, keresményüket az átlagos teljesítmény alapján kell bevallani. Persze az otthonmunkások legnagyobb és legkisebb egynapi keresményére vonatkozó adatok sem nyujthatnak e munkáskategória *tényleges* bérviszonyainak változásairól tiszta képet.

A világháború utáni hivatalos gyáripari statisztikai felvételek tehát a világháború előttiekkel ellentétben a munkások kereseti viszonyaira vonatkozólag az évnek nem csupán *egy* időpontjáról vagy időszakáról, hanem *négy* különböző időpontjáról gyüjtenek adatokat. Nem helyes azonban az, hogy mindenkor csupán *az egész munkásság napi keresményének együttes összegét* veszik számba. Igaz ugyan, hogy az évnegyedek első napján kifizetett munkabérek összegét ugyanazon napokon alkalmazott munkások létszámával elosztva az *egy-egy munkásra esett átlagos napikeresetet* lehet kiszámítani s az így nyert eredmények alapján a különféle munkáskategóriák átlagos napikeresetének évnegyedenkénti alakulása felől tájékozódni ; de nem lehet megbízható támpontot kapni az ipari munkások *heti, havi* vagy *évi keresményének* alakulásáról. E hiányon aligha segíthet a szóbanforgó adatgyüjtéseknek az a kérdőpontja, amely a gyári üzemek által az év folyamán munkában töltött napok számának megállapítását célozza, mert az átlagos napi keresmények összegének és az évi átlagos üzemnapok számának kombinációjával végzett becslések révén csak nagy óvatossággal lehet *a gyáripari munkásság átlagos évi munkabéreinek* összegére következtetni.

A háborút követő idők folyamán végzett gyáripari termelési statisztikai felvételek munkabéranyagának a békebeli adatokkal való összehasonlítása szinte teljesen lehetetlen, mert míg az 1911. év előtt végrehajtott felvételek a gyárimunkásság számának az egyes *hetibérkategóriák* szerint való tagozódásába nyujtanak bepillantást, az 1921. óta történt adatgyüjtéseknek eredményei a gyárimunkásság számáról és napi keresményének együttes összegéről tájékoztatnak és csupán az 1921—1924. évi felvételek alkalmával tudakolták a különféle munkáscsoportok számának az egyes *napibérkategóriákban* való megoszlását.

---

[1]) Az 1927. évi gyáripari termelési statisztikai felvétel kérdőívének kitöltésére vonatkozó *Utasítás* az adatszolgáltatók számára pontosan megjelöli, hogy kik értendők az »*otthon dolgozó munkások*« alatt : »azok az alkalmazottak, akik saját üzleti helyükön (műhelyükben vagy lakásukon) végeznek a gyár részére munkát.«

Megjegyzendő, hogy a gyári munkásság számának az egyes napibérkategóriák szerint való elhelyezkedéséről begyüjtött 1921—1924. október 1-i adatokat sem hasonlíthatjuk egymással össze, mert az egyes napibérkategóriákat évenként más-más papírkorona-értékhatár szerint állították fel. 1925 óta azonban a magyar kir. központi Statisztikai Hivatal a gyárimunkásságnak a különféle napibérkategóriák szerint való megoszlását már nem veszi számba. Pedig kétségtelenül pénzünk értékének stabilizálása óta az ily adatok gyüjtésének nagyobb hasznát lehetne venni, hiszen a stabilértékű pénzben kimutatott napibérkategóriák adatai az egyes évekről könnyűszerrel egybevethetőek volnának s így a gyárimunkásság számának az egyes napibércsoportokban való százalékos megoszlása alapján a kereseti viszonyaikban beálló változásokra lehetne következtetni.

Az 1921—1926. évi felvételek alkalmával a gyáripari telepeken foglalkoztatott munkások számára és napi összes keresményére vonatkozólag: 1. előmunkások, 2. gyárimunkások, szakmunkások, tanult munkások, 3. betanított napszámosok, 4. tanulatlan napszámosok szerint részletezve gyüjtöttek adatokat. Ez a tagolás a világháború előtti gyáripari üzemi- és munkásstatisztika munkabéranyagának részletezéséhez képest kétségtelenül fejlődést jelent. Sőt 1927 óta az ezirányú megfigyelés köre további két kategóriával bővült: a fiatalkorú munkások (14—18 évesek) és a gyermekmunkások (a 14. életévüket még be nem töltöttek) csoportjáéval. Utóbbi adatok főleg szociálpolitikai szempontból figyelemreméltóak.

A világháború után végrehajtott gyáripari termelési statisztikai felvételek *a gyártelepeken kívül dolgozó munkások* (otthonmunkások, háziiparosok, erdőmunkások stb.) számának és napikeresetének számbavételére is kiterjeszkednek. A hivatalos munkabérstatisztikának ezirányú újabb gazdagodása annál inkább örvendetes, mert a háború előtti gyáripari statisztika — mint annak tárgyalása során rámutattunk — az otthonmunkások kereseti viszonyaira vonatkozólag egyáltalán semmiféle adatot nem szolgáltatott.

Az 1921 óta végrehajtott gyáripari statisztikai felvételek eredményei tájékoztatást nyújtanak a munkásság számának a különféle *bérfizetési módok* szerint való tagozódásáról is, kutatva azt, hogy Csonka-Magyarország gyári jellegű ipartelepein foglalkoztatott munkások, napszámosok és tanoncok közül október elsején hányan kapták bérüket óra-, napi-, heti-, havi-, darabbér vagy szakmány szerint. Legújabban az 1928. évi felvételnél e kategóriákon kívül még az évibér szerint díjazott egyéneket is külön számbaveszik; de utóbbi bérfizetési mód a hazai gyáriparban ritka, így annak feldolgozása csak a teljesség kedvéért történik.

Hiányzanak azonban a háború utáni gyáripari statisztikából *a munkásság kifizetésének, illetőleg a velük történő leszámolásnak különböző időpontjaira vonatkozó adatok.* A *gyártelepek* számának a bérfizetések időpontja szerint való részletezését könnyen nélkülözhetjük, mert a gyáripari telepek jelen-

tékeny részénél a munkabérek kifizetése munkáskategóriánként különböző időpontban (hetenként, kéthetenként vagy havonként stb.) történik; ennélfogva azok a gyártelepek, melyek *nem egységes időben* fizetik a különféle munkáscsoportokat, viszonylag nagy arányszámmal szerepelnek — az áttekintésnek nem előnyére. Viszont *érdemes volna a gyáripari statisztika munkabéranyagát a munkások számának a bérkifizetések időpontjai szerint való tagolásával kibővíteni.*

A világháború utáni gyáripari termelési statisztika a pénzbéreket a természetbeni járandóságok egyenértékétől szintén elkülöníti; a gyárimunkások természetbeni javakkal való ellátására fordított összegekről külön gyüjtenek adatokat. A gyáripari termelési statisztikai felvételeknél a gyári jellegű ipari vállalatoknak egyfelől az *év folyamán* az alkalmazottak részére kifizetett *összes pénzbeli járandóságok* (fizetés, családi pótlékok, jutalékok, jutalmak, munkabérek, neveltetési járulékok stb.) együttes értékét a) tulajdonosok, bérlők, részvénytársasági és szövetkezeti igazgatók,[1]) b) tisztviselők, c) művezetők, d) összes munkások, e) szolgák szerint részletezve, másfelől az alkalmazottak részére nyujtott *természetbeni járandóságok* (kedvezményes vagy ingyenes ellátás, lakás, tüzelőszer, földhaszonélvezet stb.) egyenértékét ugyancsak az említett ötös részletezés szerint kell bevallaniok. Ezeket az értékadatokat a gyári vállalatok az inflációs években nemcsak papírkorona-, hanem aranykoronaértékben is kötelesek voltak kimutatni; ebből a célból a vállalatoknak üzleti könyveikből *havonként* kellett a kifizetett munkabérek összegét kiírniok és ezeknek az összegeknek aranykoronára való átszámításánál a felvételek kérdőíveinek kitöltése tárgyában kiadott hivatalos *Utasítás*-ban megjelölt aranykorona átlagértékeket kellett felhasználniok. E felvételi módszer nem egészen kifogástalan. A gyári alkalmazottaknak pénzbeli javadalmazására, illetőleg azoknak természetbeni javakkal való ellátására a világháború utáni inflációs években fordított és papírkoronában kimutatott összegeknek aranykoronára való átszámítását a m. kir. központi Statisztikai Hivatal az adatszolgáltató vállalatokra bízta. Helyes lett volna azonban az *évi* értékadatok kérdezése mellett a papírkoronaadatoknak *havonkénti* részletezését is előírni abból a célból, hogy az átszámítás pontosságát ellenőrizhessék. Ez ugyan az adatszolgáltatók munkáját növelte volna, de a munkatöbblet — a gyáripari statisztika többi kérdőpontjainak nagy tömegéhez képest — nem nagyarányú s viszont ezáltal a beszolgáltatott adatok pontosságát jobban lehetett volna biztosítani.

A világháború után a gyáripari statisztika sem *a munkásjóléti intézményekre*, sem *a levonások összegére és különféle címére* vonatkozólag egyáltalán nem gyüjtött adatokat. Ezeket a hiányokat a gyáripari termelési statisztikai

[1]) A m. kir. központi Statisztikai Hivatal a gyári jellegű ipari vállalatok tulajdonosainak, bérlőinek, részvénytársasági és szövetkezeti igazgatóinak pénzbeli és természetbeni járandóságaira vonatkozó adatait csak 1927 óta gyüjti.

kérdőíveknél megfelelő kérdőpontoknak beiktatásával a jövőben könnyen pótolni lehetne. Az így gyüjtendő statisztikai anyag feldolgozása révén lehetővé válna a gyárimunkások gazdasági és szociális viszonyainak behatóbb vizsgálata, mely mind gyakorlati, mind elméleti szempontból egyaránt nagy fontossággal bírna.

1927 óta a gyáripari termelési statisztika a *külföldi honosságú munkások kereseti viszonyaira* nézve is szolgál némi felvilágosítással. A felvétel e tekintetben azonban túlságosan szűkkörű. Mindössze csak arra vonatkozólag gyüjtetnek adatok, hogy a gyáripari telepeken október elsején alkalmazott munkások közül nemek szerint hányan voltak külföldi honosok s azoknak október elseji összes napi keresménye mennyire rúgott. Ezeket az adatokat a munkások foglalkoztatási minősége, illetőleg tanultsága szerint is érdemes volna részletezni. Kívánatos volna továbbá, hogy a m. kir. központi Statisztikai Hivatal a külföldi honosságú gyáripari munkások kereseti viszonyainak tudakolása kapcsán azt is megállapítsa, hogy a *külföldi honosok közül hányan származnak Magyarország elszakított területeiről*, illetőleg hányan dolgoznak a csonka-magyarországi gyáripari telepeken olyanok, akik a trianoni békediktátum értelmében váltak *külföldi honosokká* és nem tudva az elcsatolt területeken munkaalkalmat találni, vagy onnan esetleg kiűzve, kénytelenek Magyarország maradék részében mindennapi kenyerüket megkeresni s ezzel a megcsonkított ország munkakeresőinek — amúgy is nagy — számát növelni.

*

A háború után a magyar hivatalos gyáripari statisztika munkabéranyaga — eltekintve az említett hiányosságaitól — fokozatosan fejlődött. Ha a hazai hivatalos munkabérstatisztika a fentebb körvonalazott irányokban kiépül s főleg, ha sikerül a jövőben Magyarországon is a külföldi felvételekhez hasonlóan széleskörű *egyéni* munkabérstatisztikai adatgyüjtést végrehajtani, úgy hazánk a szociális statisztika eme — talán legfontosabb — ágának műveléséhez becses adalékokat fog szolgáltatni.

2. A székesfővárosi Statisztikai Hivatal munkabéradatgyüjtései.

Nagyon értékes munkabérstatisztikai anyagot tartalmaznak Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának 1926 óta *Illyefalvi I. Lajos* szerkesztésében megjelenő Statisztikai és Közigazgatási Évkönyvei is. Vizsgálatainknál túlnyomórészt e Hivatal gazdag adatgyüjteményeire támaszkodunk. Ezeket az adatokat alább majd részletesen megmagyarázzuk.

A székesfővárosi Statisztikai Hivatal munkabéradatait jellemzi egyfelől a munkabéreknek foglalkozási és munkáscsoportok szerint való bő részletezése, másfelől a statisztikának ennél az ágánál is az adatgyüjtés eredményeinek páratlan gyors nyilvánosságra hozatala. Ez tette lehetővé, hogy e tanulmány már az *1928. évvégi* adatokat is részletesen feldolgozhatta.

A fővárosi Statisztikai Hivatal — mint már e tanulmány bevezetőrészében emlitettük — a világháború óta a budapesti ipari munkásságnak és külön a székesfővárosi üzemek munkásainak foglalkozási alcsoportok szerint is gazdagon tagolt, széleskörű munkabérstatisztikáját nyujtja. Külön ki kell emelni azokat az érdekes táblázatokat, melyeket Budapest székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyvének 1927. évi XV. évfolyama[1]) közölt a kereseti adó alapját képező tényleges havi keresetek 1926 decemberi alakulásáról a különböző foglalkozási ágak szerint részletezve. Komoly szükségletet elégítene ki a székesfővárosi Statisztikai Hivatal, ha a kereseti adóösszeírások anyagát továbbra is feldolgozná.

3. Egyéb hivatalos munkabérstatisztikai források.

a) *A társadalmi biztosítási statisztika munkabéradatai.*

Az iparforgalmi népesség körében biztosított alkalmazottakról évről-évre készülő felvételek[2]) is bőséges anyagot szolgáltatnak a munkabérstatisztika számára. *Kovács Norbert* a hazai társadalmi biztosítási statisztika munkabéradatainak felhasználását a következő szempontokból tartja előnyösnek: [3])

1. A munkabérátlagok kiszámításához széles alapot nyujt, mert a bányászatban, iparban, kereskedelemben, a közlekedésnél és még néhány kisebb foglalkozási ágban bérmunkát végző alkalmazottak túlnyomórészét felöleli.

2. A munkabérek alakulása a társadalmi biztosítási statisztikai adatok segítségével negyedévenként megrajzolható. De Kovács Norbert is elismeri, hogy az évnegyedek utolsó napjára vonatkozó adatok alapján kiszámított átlagok szembeállítása a munkabérek színvonalának a valóságnál olykor *nagyobb* hullámzását mutatja, mert az alkalmazottak tömege sok, nagy taglétszámú biztosítási szervnél negyedévenként változó összetételű. Így pl. a szeptember 30-i összeírásnál a biztosító pénztárak egyrésze a kimutatásba felveszi az ősz elején átmenetileg alkalmazott fölös számú órabéres munkásokat is, akik azután az év végén a december havi szokásos taglétszámcsökkenés után a biztosított alkalmazottak sorában már nem szerepelnek. A biztosított alkalmazottak számában mutatkozó őszi maximum egyébként az idénymunkáknak (építőipar) is következménye.

---

[1]) Szerkeszti *Illyefalvi I. Lajos*, Budapest, 1927. 932. és köv. l.

[2]) A felvételek eredményeit a Statisztikai Havi Közlemények és annak különlenyomataképpen a »Társadalmi Biztosítási Statisztika« c. füzetek, valamint a Magyar Statisztikai Szemle közlik.

[3]) Az ipari munkabérek az 1927. évben. Id. tanulmány. Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi VI. évfolyam 875. és köv. l.

3. A társadalmi biztosítási statisztika adatai a kereseti viszonyok részletes alakulásába, az alkalmazottaknak napibérkategóriák szerint való tagozódásába is betekintést nyujtanak. Erre a járulékfizetés céljaira felállított nyolc napibérosztály ad alkalmat.

4. Végül Kovács Norbert a szóbanforgó adatok előnyét — sok más statisztikai anyaggal szemben — abban is látja, hogy azok az ipari munka *teljes* jövedelmezőségét tárják fel, mert a biztosított alkalmazottaknak az egyes napibérosztályba való besorozása nem csupán a készpénzmunkabérek alapján, hanem a természetbeni járandóságok pénzegyenértékének beszámítása alapján is történik. A különböző természetbeni járandóságokat egységes kulcs szerint számítják át, melyet a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 146.000/1926. sz. rendeletével állapított meg.

Ezen adatok alapján kiszámított bérátlagok azonban, minden érdekességük mellett sem nyujthatnak hű képet a biztosított alkalmazottak *tényleges* kereseti viszonyairól, mert az átlagok kiszámítása úgy történik, hogy a nyolc napibérosztály mindegyikében a hivatalos bérátlagot (I. napibérosztály 0·80 P, II. oszt. 1·20 P, III. oszt. 2·00 P stb., VIII. oszt. 6·00 P) az illető napibérosztályba tartozó alkalmazottak számával megszorozzák és a szorzatok összegét az alkalmazottak összes számával elosztják. Mivel a *tényleges* munkabérek főleg a legalacsonyabb és legmagasabb napibérosztályokban nem egyenlő arányban csoportosulnak az egyes napibérosztályok hivatalos bérátlaga körül, mentől nagyobb hányada tartozik a biztosított alkalmazottaknak a szélső napibérosztályokba, annál kevésbbé lesz az imént említett módszer segítségével kiszámított napibérátlag a tényleges állapot hű kifejezője.

Az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági biztosításról szóló 1928. évi XL. t.-c. előkészítese céljára szolgált részletes statisztikai felvétel munkabéranyagáról Kovács Norbert munkabérstatisztikai tanulmányainak ismertetése kapcsán alább fogunk megemlékezni.

b) *A hatósági munkaközvetítők munkabéradatai.*

A hatósági munkaközvetítők a munkahelyek bejelentésekor a munkaadók által *felajánlott* béreket foglalkozási ágak és munkahelyek szerint hétről-hétre feljegyzik és az adatokat további feldolgozás céljából a m. kir. központi Statisztikai Hivatal rendelkezésére bocsátják. Ezek az adatok csak a *megüresedett* munkahelyekre alkalmazandó munkásoknak a munkaközvetítők útján felajánlott munkabéreket tüntetik fel. A hatósági munkaközvetítők munkabéradatai alapján kiszámított átlagok tehát az egy-egy foglalkozási csoportban *tényleg* kifizetett munkabérek átlagánál nyilván *alacsonyabbak*. Ezen adatoknak huzamosabb időn át való gyüjtése révén némi tájékozódást lehet szerezni a munkaadók részéről újonnan felvett munkásoknak alkalmazási

helyükre való belépésükkor felajánlott munkabérek alakulásának *irányzatára* vonatkozólag.

A m. kir. központi Statisztikai Hivatal eleinte a hatósági munkaközvetítők útján felajánlott munkabértételek közül csak azokat dolgozta fel, amelyek legalább *tíz* közvetítési esettel kapcsolatban fordultak elő; újabban mindazokat a munkabérajánlatokat is figyelembe veszi, amelyek legalább *két* közvetítési esettel függnek össze. Viszont csak azokat a munkabéradatokat dolgozza fel, amelyek kizárólag *készpénzben* vannak kifejezve; a teljes ellátással vagy csak élelmezéssel kapcsolatos természetbeni munkabérajánlatokat számításon kívül hagyja. Ilymódon Budapesten a közvetítéseknek 65%-a, vidéken pedig — ahol sok a természetbeni munkabér — csak 30%-a volt a munkabérstatisztika számára feldolgozható.[1])

Azokból a kiszámított munkabérátlagokból, melyek csupán *néhány* közvetítési eseten alapulnak, csak nagy óvatossággal lehet következtetéseket levonni.

c) *A munkaviszályok statisztikájának munkabéradatai.*

A munkabérstatisztikai kutatások számára az ipari sztrájkok és a munkából történt kizárások statisztikáját is részben forrásanyagul felhasználhatjuk.

Az ipari sztrájkokról és a munkából való kizárásokról hazánkban a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium 1905 óta gyüjtött rendszeresen statisztikai adatokat.[2]) A hazai munkaviszálystatisztika köre fokozatosan kibővült: 1907 óta a közlekedési és raktárvállalatok körében előfordult munkaviszályok, valamint a bányászati és kohászati sztrájkok adataival. A kereskedelemügyi minisztérium iparfejlesztési szakosztályában 1908-ig végzett iparstatisztikai és ezzel rokon munkásstatisztikai adatgyüjtéseket a miniszter 1908-ban a m. kir. központi Statisztikai Hivatalra bízta. E rendelkezés értelmében a Hivatal a munkaviszályok statisztikai adatainak gyüjtését 1909-ben kezdte meg és 1913-ig évről-évre folytatta. Az adatgyüjtések eredményei eleinte évenként külön kötetben, majd utóbb több év anyagát egybefoglaló kiadványban láttak napvilágot. Az 1910—1912. évek anyagát tartalmazó kötet [3]) szöveges része a hazánkban 1905 óta előfordult ipari munkásviszályok egész terjedelméről is tájékoztatást nyujt.

---

[1]) *Kovács Norbert:* Munkanemek és munkabérek az ipari foglalkozásokban. Magyar Statisztikai Szemle 1925. évi III. évfolyam 142—143. l.

[2]) Ipari sztrájkok és munkából való kizárások Magyarországon az 1905. évben. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1906.

[3]) Munkabeszüntetések és munkakizárások a magyar szent korona országaiban az 1910—12. években. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1915. (Szövegét a magyar statisztikai tudomány korán elhalt fiatal jelese: *Kenedy László* írta.)

A világháború kitörésekor a munkaviszályok statisztikai adatainak gyüjtése megszakadt, mert a háború alatt mindennemű munkabeszüntetés szigorúan tilos volt.

Az iparforgalmi sztrájkok és kizárások statisztikájának rendszeres adatgyüjtését a m. kir. központi Statisztikai Hivatal a világháború után csak 1926 eleje óta kezdte meg újra, a munkaviszálystatisztikát megreformálva. De már korábbról, 1919 óta is történtek statisztikai felvételek Csonka-Magyarország szénbányáiban lefolyt sztrájkmozgalmakról a régi keretekben. A megreformált kérdőívek [1]) alapján a m. kir. központi Statisztikai Hivatal 1923-tól kezdve a bányászat és kohászat körében, 1926-tól pedig ezenkívül az ipari és közlekedési vállalatoknál lezajlott munkaviszályok adatait is rendszeresen begyüjti. A munkaviszálystatisztikai felvételek céljaira felhasznált kérdőívek háború utáni módosításai közül a *munkabérstatisztikai* kutatások szempontjából említést érdemel egyfelől az, hogy míg a világháború előtt a munkaviszályok által érintett munkások hetibérátlagáról gyüjtöttek adatokat, a megreformált kérdőívek a munkaviszály kitörése előtt fizetett munkabéreket kategóriánként tudakolják; másfelől a hazai munkásviszálystatisztikai kérdőíveknek az is lényeges módosítása, hogy nemcsak a munkások munkanap- és munkabérveszteségeire, hanem a munkaadók üzemi veszteségeire, illetőleg a kizárásoknál esetleg elért nyereségeire vonatkozólag is tartalmaznak kérdőpontokat: ezek alapján a munkaviszályok közgazdasági hatásának vizsgálata is lehetővé válik.

A munkaviszálystatisztikai felvételek alkalmával a sztrájkok és a munkából történt kizárások által elvesztett *munkanapok* számát és a *munkabérek* összegét is megállapítják. A magyarországi sztrájkok és kizárások statisztikájáról 1915-ben megjelent hivatalos kiadvány a *sztrájkok* miatt szünetelő munkások által elvesztett munkanapok számára és munkabérek összegére, valamint egy-egy szünetelő munkás átlagos munkanap- és munkabérveszteségére vonatkozólag 1905-től 1912-ig bezárólag közöl ipari főcsoportonként részletezett összefoglaló táblázatokat.[2]) A sztrájkolók által elvesztett munkabérek összegét az elvesztett munkanapok számával elosztva, a *sztrájkoló munkások átlagos napi munkabérét* lehet kiszámítani. Az ilymódon nyert adatok azonban messzemenő következtetések levonására nem alkalmasak: a sztrájkokban rendszerint a munkásságnak csupán kis hányada vesz részt s így a sztrájkstatisztika munkabéradatai a munkásság *összeségének* kereseti viszonyaira nézve nem lehetnek kellően jellemzőek. Figyelembe veendő továbbá az is, hogy a sztrájkstatisztika nem mindenkor adhat számot a sztrájkolók *összes* bérveszteségeiről: abban az esetben, ha pl. a sztrájkolók egy része a felvétel időpontjában nem áll már ugyanazon munkaadónál

[1]) Lásd: *Mozolovszky Sándor:* Az 1926. évi munkaviszályok Magyarországon Magyar Statisztikai Szemle, 1927. évi V. évfolyam, 634. l.

[2]) Id. kötet 31*—32*. l.

alkalmazásban és nem lehet megállapítani, hogy mikor vették fel újra a munkát, *a kimutatott munkabérveszteségek összege a valóságnál kisebb lesz.*

A *kizárások* következtében szünetelt munkások munkanap- és munkabérveszteségeiről is ipari főcsoportonként tagolt adatok állanak rendelkezésre.[1])

A munkaviszályok által elvesztett munkanapok számára és munkabérek összegére vonatkozó háború utáni adatok is, melyeket a Magyar Statisztikai Szemle időnként közöl, a sztrájkok, a munkából történt kizárások miatt vagy kénytelenségből nem dolgozó munkások munkabérviszonyaiba némi bepillantást nyujtanak.

4. A munkanélküliségi statisztika munkabéradatai.

A munkanélküliségi statisztika is nyujthat közvetve adatokat a munkabérstatisztikai vizsgálódások számára. Erre vonatkozólag példát szolgáltatnak a fővárosban és a Budapest-környéki községekben a világháború előtt végzett első munkanélküliségi statisztikai felvétel eredményei.

Midőn a székesfővárosi törvényhatósági bizottság közgyűlésének határozata alapján a fővárosi Statisztikai Hivatal és a szakegyesületek bevonásával Budapesten és a szomszédos községekben a munkanélkülieket az 1914 március 22-i állapot szerint összeírták, a felvétel irányitója és eredményeinek feldolgozója, *Ferenczi Imre*, a begyüjtött anyagból a munkanélküliek bérveszteségeiről is közölt adatokat.[2]) Az a módszer azonban, melynek segítségével a statisztikai anyag feldolgozása során a munkanélküliek bérveszteségeit próbálták megállapitani, nem volt egészen kifogástalan. Az összes munkanélkülieknek utolsó állandó alkalmazási helyükön kapott és a számlálólapon bevallott hetibérét 7-tel elosztották és az így kiszámított napi keresetet az összes munka nélkül töltött napok számával (a vasárnapokat is beleértve!) megszorozták. Az eredmény már azért sem lehetett teljes, mivel Budapesten a férfiaknál 719 esetben, a nőknél 133 esetben, a Budapest-környéki községekben 188, illetve 135 esetben a *munkabérre*, továbbá a fővárosban a férfiaknál 612 esetben, a nőknél 108 esetben, a környéken 127, illetve 38 esetben a *munkanélküliség tartamára* vonatkozó rovat nem volt kitöltve. Az az összeg tehát, melyet Ferenczi Imre idézett tanulmányában mint »tényleges összes bérveszteség«-et feltüntet, nem felel meg a *tényleges* munkabérveszteség összegének. A becslés útján kiszámított bérveszteségnek összegét Ferenczi Imre ipari főcsoportonként és foglalkozási csoportonként is

---

[1]) Az imént idézett hivatalos kiadvány 82*. lapján közölt táblázat az 1905. és 1906. évekről a kizárt és kénytelenségből nem dolgozó munkások bérveszteségeinek *együttes* összege mellett *csak a kizárt munkások* munkanapveszteségeit tünteti fel.

[2]) *Ferenczi Imre:* A munkanélküliek első összeírása a fővárosban és a szomszédos községekben. Városi Szemle, 1914. évi VII. évf. 383. és köv. lapok.

részletezte és az *egy napra*, valamint *egy főre eső átlagos bérveszteségeket* foglalkozási csoportok szerint is kiszámította.[1]) Ezekből az adatokból némi következtetést lehet vonni arra vonatkozólag, hogyan alakultak az egyes foglalkozási csoportok kereseti viszonyai a világháború előtt Budapesten és a főváros környéki községekben.

A jövőben végzendő újabb, részletes munkanélküliségi statisztikai felvételnél a munkabérviszonyok behatóbb megállapítására kell törekedni, noha Ferenczi Imre munkájának elsőrendű érdeme, hogy úttörő vállalkozás volt.

5. A munkaadók érdekképviseleteinek munkabérstatisztikája.

a) *A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének statisztikája.*

A munkaadók különféle hazai érdekképviseleteinek munkabérstatisztikai adatgyüjtései közül első helyen kell megemlékeznünk a *Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének* tevékenységéről. Ez a kiváló vezetés alatt működő szakegyesület a kötelékébe tartozó gyárak termelési, üzemi és munkásviszonyairól rendszeres statisztikát készít; ez alapján a hazai vas- és gépipari munkabérek alakulásának huzamos időre kiterjedő részletes megvilágítása is lehetővé válik. Széles alapokra fektetett becses munkabérstatisztikájuk még a háború előtti évekig — közel két évtizedre — nyúl vissza és a hazai vas- és gépgyári telepeken alkalmazott munkásság kereseti viszonyairól a különféle munkáskategóriák (szakmunkások, gépmunkások, napszámosok, munkásnők, ifjúmunkások és tanoncok) szerint való bő részletezéssel számol be.

Az Egyesület kezdetben csak az egyes szakmák munkabérátlagainak megállapítására szorítkozott, de a munkáskérdés kiéleződésével fokozatosan mind pontosabb rendszert épített ki. Méhely Kálmán az Egyesület megbizásából e kérdést behatóan tanulmányozva,[2]) leghelyesebbnek azt találta, ha a hazai vas- és gépgyárak munkabérviszonyainak alapos megvilágítása céljára szolgáló statisztikai adatgyüjtéseknél az ú. n. *individuális* és a *speciális* rendszerek előnyös oldalait egyesítik.

Az *individuális vagy nürnbergi rendszernél*, melyet az augsburg—nürnbergi gépgyár kezdeményezett, *minden egyes munkásnak munkabérváltozásait külön-külön nyilvántartják* abból a célból, hogy az eképpen legrészletesebben rendelkezésre álló adatok szükséghez képest bármikor csoportosíthatók legyenek. Az individuális munkabérstatisztikai rendszernél minden egyes munkásról külön-külön törzslapot vezetnek, amelyen *a munkások összes*

---

[1]) Lásd id. tanulmány. Városi Szemle id. kötet, 640—646. l.

[2]) Lásd alábbiakra vonatkozólag: »A munkabérstatisztika« (7. és köv. lap) és »A munkáskérdés lényege« (5. és köv. lap) c. id. tanulmányait.

keresetére; rendkívüli illetményeire (túlidő és éjjeli munka utáni kereset, jutalom, prémium); továbbá *munkaidejére* (rendes és rendkívüli munkaórák száma); *bérrendszerére* (órabér, napibér, hetibér, akkordbér stb.); *a munkás korára, nemére, honosságára, illetőségére, szakmájára, specialitására; foglalkoztatási minőségére,* illetőleg *tanultságára* (művezető, előmunkás, szakmunkás, napszámos, tanonc stb.) *vonatkozó adatok gyűjtetnek.* Ezzel szemben a *speciális vagy düsseldorfi munkabérstatisztikai rendszer,* melynek megalkotói a düsseldorfi egyesületbe tömörült westfáliai vas- és gépgyárosok voltak, *csak az átlagos összkeresetek megállapítására szorítkozik.* A két rendszer közötti különbség még abban is mutatkozik, hogy míg a bajor gépgyárak egyesületének az ú. n. individuális rendszer szerint vezetett munkabérstatisztikája csak 127 férfi és 28 női szakma szerint tagolta a figyelembevett munkásságot, a düsseldorfi speciális rendszer a gyári munkásságnak kategóriánként való részletezésénél tovább ment és az 1912. évben már 450 kategóriát különböztetett meg. Hazai viszonyainkat tekintve, e nagy differenciálás a vas- és gépipar körén belül túlzott volna.[1])

E két rendszer tanulságait értékesítve, a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete által 1912 októberében bevezetett munkabérstatisztika adatgyüjtési és feldolgozási módszere főbb vonásokban a következő:

Az Egyesület kötelékébe tartozó minden gyár a naptári félévek elején annyi kartotéklapot kapott, amennyire a félévi átlagos munkáslétszámára és az évközben kilépő munkások számára való tekintettel szüksége volt. Minden munkás számára külön kartotéklap szolgált, melynek fejrovatait és a munkás személyi viszonyait tudakoló rovatait a gyár egyik tisztviselője a munkakönyv, illetőleg a munkások kikérdezése alapján a munkások felvételekor azonnal kitöltötte, a munkabérrovatokat pedig a bérjegyzékből hétről-hétre a munkabérek kifizetésének megtörténte után rendszeresen bejegyezték. Az idő- és bérrovatokat az egyes vas- és gépgyárak félévenként összegezték, az átlagokat kiszámították és a kartotéklapokat kellő revideálás után az Egyesület irodájába beküldötték, ahol azokat munkásszakmák szerint szétosztották és csoportosították, majd az így összegyüjtött adatokat feldolgozták.

A feldolgozás a világháború előtt háromféle szempontból történt:

a) Először a gyárimunkások *demográfiai* táblázatát készítették el, amely arról tájékoztat, hogy a munkások honnan származnak (születési hely és vármegye), mily idősek (születési év és kor), milyen anyanyelvűek, illetve nemzetiségűek; milyen foglalkozási ágból jöttek a gyárba (1. budapesti gyárból, 2. budapesti kisiparostól, 3. vidéki gyárból, 4. vidéki kisiparostól, 5. más ipari szakmából, 6. mezőgazdaságból) és a gyárban mióta dolgoznak. Utóbbi két adat a munkásság fluktuációjának vizsgálatát teszi lehetővé.

---

[1]) Lásd: *Méhely Kálmán:* A munkabérstatisztika id. m. 8. és köv. l.

b) A feldolgozás második iránya az *átlagos alapbérek* és az *óránkénti átlagos keresetek* megállapítását célozta. A munkabéradatok feldolgozására szolgáló íven a munkásokat szakmány és órabércsoportok szerint részletezték és a különböző munkabérkategóriákba tartozó munkások létszámát összegezték; végül az egyes szakmák átlagos kereseti adatait számították ki. Az adatok feldolgozása munkáskategóriák szerint a legmesszebbmenő specializálás szerint történt. A gyári üzemvezetés gyakorlati igényei szempontjából nyilván ez a feldolgozási irány a legfontosabb.

c) A begyüjtött adatokat abból a szempontból is vizsgálták, hogy *a különböző szakmákban a munkások átlagos keresete életkor szerint minő törvényszerűségeket mutat.* Ebből a célból a kartotéklapokat a különböző főbb szakmákon belül előbb életkor szerint széjjelválasztották és az ugyanazon szakmához tartozó munkások kartotéklapjait korcsoportonként és átlagos bérek szerint összegezték. Így minden egyes szakma különféle korosztályú munkásainak átlagos órabérét, illetőleg órakeresetét, valamint az azonos korosztályokhoz tartozó munkások legmagasabb és legalacsonyabb órabérét, illetőleg órakeresetét állapították meg.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének munkabérstatisztikája tehát a világháború előtti évekből bepillantást nyujtott az egyes korcsoportok átlagos bérviszonyaiba és arra vonatkozólag is értékes adalékokat szolgáltatott, hogy a hazai vas- és gépipar különböző szakmáiban a gyárimunkások keresőképessége és szorgalma mely életkorban érte el — a békebeli viszonyok között — maximális határát.

Az Egyesület legújabb kiadványában közölt gazdag statisztikai anyag alapján a vas- és gépipari munkásság kereseti viszonyainak a világháború óta történt alakulásáról szintén jól áttekinthető, világos képet kapunk.[1])

b) *A munkaadók egyéb érdekképviseleteinek munkabéradatai.*

A munkaadók egyéb érdekképviseletei közül a *Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége* évi Jelentéseiben is találunk munkabérstatisztikai adatokat. A Szövetség 25 éves fennállása alkalmából készült jubileumi kiadványában Van den Eynde Hector a magyar gépipar 25 esztendejéről beszámolva, a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének imént említett statisztikai anyagából több munkabéradatot is közöl.[2]) Ugyanezen évi Jelentésnek a magyar gyáripari munkásság általános kereseti viszonyairól beszámoló »Szociális politika« című fejezete pedig oly kimutatásokat is tartalmaz, amelyek anyagát a *Munkaadók Központja* szolgáltatta.[3]) Utóbbi táblázatok

[1]) A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének Évkönyve. 1926—1927. Budapest, 1928. 46—50. l.

[2]) A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége XXV. évi Jelentése az 1927. évi rendes közgyűléshez. Budapest, 1927. 187—188. l.

[3]) Id. jelentés 416—417. l.

az egyes munkáskategóriák békebeli (1914 első félévi) kereseti viszonyait az 1925 decemberi munkabérekkel hasonlítják össze és az aranykoronában kimutatott átlagos órabéreket a szakmunkások, a betanított munkások, valamint a napszámosok szerint részletezik. Iparcsoportonként leggazdagabban tagolt a *szakmunkások* órabéreiről készült kimutatás, míg a *betanított munkások* átlagos órabéreiről csak

a vegyészeti ipar,
a bányászat,
a malomipar,
a litográfiai ipar,
a kémigráfiai ipar,
a nyomdaipar,
a fa- és tömegáruipar,
a bőripar,
a vas- és gépipar, valamint
a fa- és műbútoripar

adatait hozták nyilvánosságra.

A Munkaadók Központja még hiányosabban számol be a *napszámosok* kereseti viszonyairól, mindössze

a vegyészeti ipar,
a textilipar,
a bányászat,
a téglaipar,
az építőipar,
a malomipar,
a vas- és gépipar és
a bőripar

átlagos órabéreiről közölve adatokat.

A Munkaadók Központjának szóbanforgó statisztikai táblázataiból tehát csak részleges képet lehet nyerni a gyáripari munkásság háború előtti és háború utáni munkabéreinek alakulásáról.

Kívánatos volna, hogy a magyar Munkaadók Központja is a különféle hazai munkaadószervezetek közreműködésével a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének becses statisztikájához hasonlóan rendszeres adatgyüjtést végezne minden fontosabb iparág munkásságának kereseti viszonyairól.

6. A szakszervezetek munkabérstatisztikája.

A munkások érdekképviseleteinek munkabérstatisztikai forrásanyaga sorában említendők Gál Benőnek, a Magyarországi Szakszervezeti Tanács titkárának adatgyüjteményei, melyek 1925-ig a Szakszervezeti Tanács kiadásában önálló füzetekben jelentek meg.[1]) Az első ily tárgyú kiadvány »Az árak alakulása a háború idején« címen [2]) látott napvilágot, de a címtől eltérőleg nemcsak a háborús évek áradatait, hanem a fontosabb élelmiszerek, háztartási és ruházati cikkek áralakulását 1914 július 31-től 1920 május

[1]) Gál Benő az árak és munkabérek alakulására vonatkozólag a »Szocializmus« c. folyóirat hasábjain is több ízben közölt adatokat.

[2]) Statisztikai gyüjtemények. I. Budapest (évszám nélkül) 15 lap.

31-ig bezárólag ismerteti s azonkívül *az egyes iparágak férfimunkásainak* (élelmezési ipari, építőipari, fa- és bútoripari, könyvipari, ruházati ipari, szállítási ipari, vasipari, vegyes iparágak, — mégpedig: bőrdíszműves, bőröndös, kefekötő, kosárfonó, nyerges, szíjgyártó és vegyészeti gyárimunkások —), valamint a *munkásnők hetibéreit* 1914 július 31-éről, továbbá a háborús évek végéről és az 1919 július, augusztus és december hónapok végéről s 1920 május 31-éről papírkoronában és indexszámokban közli. E füzet a biztosítási, az ipari és közlekedési, valamint a pénzintézeti tisztviselők és tisztviselőnők átlagos havifizetését ugyancsak papírkoronában és indexszámokban is feltünteti. Végül az árucikkek átlagos árának és a munkabéreknek a világháború kitörése óta történt alakulásáról indexszámokban összesítő kimutatást nyujt.

Gál Benő a *munkabérek* adatait a szakszervezetek anyaggyüjteményei és a kollektív szerződések alapján dolgozta fel; az átlagos hetibérek mellett az egyes munkáskategóriák átlagos heti munkaóráinak számáról is beszámolt. Indexszámításainál az 1914 július 31-i kiindulási alapot a szokásos 1 vagy 100 helyett 0-nak tünteti fel; (t. i. a százalékos fejlődést így akarja szemléltetni).

Gál Benő második ilytárgyú statisztikai gyüjteménye[1]) az előbb említett füzet folytatásaképen az árak és munkabérek 1920—1922. évi alakulásáról számol be. E kiadvány is felöleli a fontosabb élelmiszerek, háztartási cikkek, ruházati cikkek, valamint a fehérneműtisztítás stb. árait, továbbá a munkabéreket és a magántisztviselői fizetéseket (összesen 103 foglalkozási ág felsorolásával) az 1920—1922. évekről papírkoronában és az 1914 július 31-i állapothoz viszonyítva százalékokban. E füzet is mindenütt átlagos *heti* munkabéreket közöl, az órabéreknél heti 48 munkaórát véve alapul. Gál Benő második statisztikai gyüjteményének hiánya (az elsővel szemben) az, hogy az egyes foglalkozási csoportoknál *a heti munkaórák számát nem tünteti fel.* Viszont új táblázatot is tartalmaz a második füzet: »vegyes« cím alatt a búza, a 20 koronás arany, a svájci frank, a fürdők (egészségi fürdők) 1914 július 31-i és 1920—1922. évvégi áralakulásról névleges (papírkorona) értékben és százalékokban. Ezeknek a statisztikai gyüjteményeknek egyik feldolgozási hiánya, hogy *az értékadatokat csak az egyre változó értékű papírkoronákban közlik, de a reálmunkabérek alakulásáról nem tájékoztatnak.*

Gál harmadik statisztikai gyüjteménye[2]) a munkások életszínvonalának 1914—1922. évi alakulását világította meg. E célból létfenntartási indexszámokat hozott nyilvánosságra; számításainak alapjául egy öttagú

---

[1]) Az árak és bérek alakulása az 1920—22. esztendőkben. Kiadja a Magyarországi Szakszervezeti Tanács. Budapest (évszám nélkül) 8 lap.

[2]) Az életszínvonal alakulása az 1914—22. esztendőkben. Kiadja: a Magyarországi Szakszervezeti Tanács. Budapest (évszám nélkül) 8 lap.

munkáscsaládnak (férj, feleség, egy 12 éves, egy 7 éves és egy 1½ éves gyermek) a »Szakszervezeti Értesítő«-ben részletezett heti 71.400 kalória mennyiségű élelmiszerszükséglete, továbbá a munkásháztartásban szükséges tüzelő- és világítóanyag, háztartási, ruházati és egyéb nélkülözhetetlen cikkek árai, valamint egy szoba-konyhából álló lakás bére és »Statisztikai Gyüjteményei«-nek két első füzetében közölt munkabéradatok szolgálnak. Táblázatainak első csoportjában egy öttagú munkáscsalád heti szükségletének tényleges összegét 1914 július 31-től 1922 december 31-ig papírkoronában és annak alakulását százalékokban tünteti fel.[1]) A fontosabb iparágak munkáskategóriáinak átlagos heti munkabéreit és a magántisztviselők átlagos heti keresetét 1914 július 31-től 1922 december 31-ig az egyes évek utolsó napjának, valamint az 1919 és 1922 évek július 31-i állapota szerint részletezi. Újabb táblázatai a munkások és magántisztviselők heti szükséglete és keresete közötti hiányt mutatják be. A különféle iparágak egyes foglalkozási csoportja és a magántisztviselőknek életszínvonalában a világháború kitörése óta beállott változásokat százalékokban szemlélteti. E táblázatokat 3 grafikon egészíti ki: az *első* a fontosabb élelmiszerek, háztartási, ruházati cikkek stb., valamint a búza, a 20 koronás arany és a svájci frank árának alakulását 1914 július 31-től 1922 december 31-ig ábrázolja. A *második* grafikon egy öttagú munkáscsalád létminimumának százalékos alakulását az egyes iparágak és »magántisztviselők átlagos hetibérének« alakulásával állítja szembe, míg a *harmadik* a létminimumnak és az átlagos heti munkabéreknek egymáshoz való viszonyát papírkoronában fejezi ki.

Gál Benő statisztikai adatgyüjtéseit az 1923. évre vonatkozólag is tovább folytatta és számításainak eredményeit szintén önálló füzetben tette közzé.[2]) Utóbbi füzet az előző statisztikai gyüjtemények tartalmához képest két irányú fejlődést mutat. Egyrészt a különféle iparágak 114 foglalkozási csoportjának heti munkabéreit és 9 magántisztviselői, illetőleg tisztviselőnői csoport havifizetéseit öleli fel, másrészt úgy a fontosabb élelmiszerek, háztartási, ruházati cikkek, a fehérneműtisztítás, továbbá a búza, a 20 koronás arany, a svájci frank stb. árait, mint a munkabérek és magántisztviselői fizetések értékadatait az 1922—1923. évek végéről nemcsak papírkoronában, hanem aranykoronában is feltünteti s ezáltal az adatoknak a békebeli állapottal való összehasonlítását megkönnyíti. A feldolgozás módszerével kapcsolatban megjegyzendő, hogy nem lett volna felesleges az áraknak és a munkabéreknek a világháború kitörése óta történt alakulását jellemző *indexszámokat* is aranykorona, ill. reálértékben kiszámítani.

---

[1]) Adatait a háborús évekből a december 31-i, az 1919—21. évekből a július 31-i és december 31-i időpont szerint, 1922-től kezdve pedig minden hónap utolsó napja szerint részletezi.

[2]) Az árak és bérek alakulása az 1923. esztendőben. Kiadja a Magyarországi Szakszervezeti Tanács. Budapest (évszám nélkül) 8 lap.

Gál Benő statisztikai gyüjteményeinek negyedik füzetébe új táblázatot is iktatott be »a vállalati haszon alakulása 1922-ben« címen. Nehéz és kényes feladatot vélt megoldhatónak azáltal, hogy egyfelől a csonka-magyarországi fontosabb bányászati és iparvállalatok 1922. évi »bevallott tiszta nyereségének« az 1921. évi állapothoz viszonyított százalékos emelkedését papírkoronaértékben, másrészt »a található vagyonszaporulatot« az egyes vállalatok alaptőkéjének százalékában mutatja ki. Összehasonlításával azonban Gál Benő nem érhette el kitűzött célját, mert az inflációs éveknek papírkoronában kimutatott mérlegadatai csak *fiktív* értékűek és ennélfogva nem adhatnak hű képet a vállalatok nyereségének, vagyoni státusának igazi alakulásáról és nem engednek betekintést a nagyarányú titkos tartalékolásokba sem.

»A magyarországi pénzintézetek fejlődése« c. mult évben megjelent tanulmányomban [1]) rámutattam arra, hogy a hazai vállalatok már a világháború előtt is, de főleg a háború alatti és háború utáni inflációs években jelentékeny latens tartalékok felett rendelkeztek. Különösen a világháború alatt a hadi szállításokban résztvett bankok nagy nyereségeiket és általában a pénzintézetek, valamint az iparvállalatok az inflációs konjunktúra által nyujtott rendkívüli nyereségeik jórészét is titkos tartalékokban rejtették el. E kérdés beható vizsgálata során arra is felhívtam a figyelmet, hogy a csonka-magyarországi pénzintézetek (általában a vállalatok) belső tartalékolásaik révén az inflációs évek bizonytalanságai közepette tőkeerejüket biztosítani, a pénzérték fokozatos leromlása idején vagyonukat értékálló javakba átmenteni igyekeztek.[2]) A részletes statisztikai kutatások arra engedtek következtetni, hogy a latens tartalékok alapul szolgáltak az 1925. évi vállalati vagyonleltárak és mérlegek felértékelésénél. Pénzintézeteink 1925. évi pengő-mérlegeikben valóban a rejtett tartalékok egy részét felhasználták.[3])

Gál Benő mindezeket a körülményeket nem vette figyelembe s ennélfogva »a vállatati haszon« alakulását nyilván nem világíthatta meg kellőképpen. Másik új összeállításában (»a vállalati haszon és a bérek alakulása 1922-ben«) az imént bírált adataiból iparágak szerint átlagokat számított ki s az így nyert eredményekkel szembeállitotta az átlagos munkabérek 1922. évi *névleges* emelkedését, valamint az »elveszített békebérek« és az »elveszített létminimum« százalékát. E teljesen heterogén adatok alapján kifogásolható módszerrel [4]) kiszámított átlagos eredményeket tudományos célra nem használhatjuk fel.

---

[1]) Közgazdasági Könyvtár, IV. kötet. Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság. Budapest, 1928. 122. és köv. lapok.

[2]) Id. munka 136. l.

[3]) Id. munka, 90—101. lapok.

[4]) Az átlagok kiszámitásánál az egyes ipari főcsoportokon belül csak *néhány* vállalat mérlegadatait és egyes iparágak egymástól eltérő számú foglalkozási csoportjainak munkabéreit vette alapul.

Minden célzatosságtól mentesen azonban meg lehet állapítani, hogy a háborús és a háború utáni inflációs években az ipari vállalatok jelentékeny részének nagy nyereségei dacára a *reálmunkabérek* színvonala a békebelihez képest általában hanyatlott. Alábbi részletes statisztikai vizsgálataink során alkalmunk lesz még rávilágítani arra, hogy — főleg a világháború alatt — a nagy nyereségekkel dolgozott ipari részvénytársaságok mérlegadatai és megbízható munkabérstatisztika alapján arra következtethetünk, hogy a *világháború éveiben is jól prosperált ipari részvénytársaságok a termelési költségek közül főleg a munkabérköltségek arányának leszorításával tudtak a nyersanyagok nagymérvű háborús drágulása dacára a maguk számára jelentős nyereségeket biztosítani.*[1]) Ez a megállapítás érvényes a háború utáni inflációs évekre is.

Gál Benő negyedik statisztikai gyüjteménye két grafikont is magában foglal: az egyik azt szemlélteti, hogy 1914-től 1923. december 31-ig *névleges* értékben hányszorosára emelkedtek egyfelől a fizetések és munkabérek, másfelől a közszükségleti cikkek árai és általában egy öttagú munkáscsalád létfenntartására fordított költségek. A második grafikon pedig a különféle iparágak átlagos heti munkabéreinek, valamint a tisztviselői fizetéseknek 1923. július 31-i és december 31-i alakulását *aranykorona értékben* az 1914. július 31-i állapottal állítja szembe.

»Az életszínvonal alakulása az 1923. esztendőben« c. füzet[2]) a korábbi hasonló kiadvány (Statisztikai Gyüjtemények, III.) táblázatainak anyagát az 1923. évi adatokkal egészíti ki és 1922—1923. évekről reálmunkabéreket is közöl; továbbá az 1922. december 31-étől 1924. január 31-éig bekövetkezett drágulás havonkénti alakulását a Szakszervezeti Értesítő, Dálnoki-Kováts Jenő és a Pester Lloyd indexszámai alapján is feltünteti. Gál Benő az 1922. december, az 1923. június, július és december hónapok utolsó napján fizetett heti munkabérek *békebeli* értékének alakulására vonatkozólag iparáganként átlagokat számított ki. Az ily munkabérátlagok kiszámítása azonban nagy óvatosságot és körültekintést igényel; *az egyes ipari főcsoportokon belül különböző számú foglalkozási csoport heterogén munkáskategóriáinak* (szakmunkás, betanított munkás, segédmunkás, napszámos stb.) *kereseti viszonyait veszi alapul;* ennélfogva kérdésessé válik, hogy a kiszámított munkabérátlagok egymással helyesen összehasonlíthatók-e. Az építőipar köréből pl. 13 foglalkozási csoportot vesz figyelembe, míg a textiliparból ötöt, a nemesfémiparból pedig csak hármat. A munkabérek átlagát iparáganként nem a m. kir. központi Statisztikai Hivatalnak szokásos sémája szerint, hanem a következőképen részletezi:

---

[1]) V. ö. *Laky Dezső:* Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Magyar közgazdasági könyvtár és remekirók tára. XXII. kötet. A Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági Bizottságának megbízásából szerkesztette Buday László. (A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.) Budapest, 1923. 366. l.

[2]) Kiadja a Magyarországi Szakszervezeti Tanács. Budapest (évszám nélkül) 16 l.

bőripar
élelmezési ipar
építőipar
fa- és bútoripar
könyv- és sokszorosítóipar
nemesfémipar
ruházati ipar
szállítóipar
szobrászat
textilipar
vas- és fémipar
vegyészeti ipar
és vegyesiparok

(utóbbi csoportba a fodrászokat, a kefekötőket és a kosárfonókat foglalja egybe).

Gál Benő az általa figyelembe vett öt magántisztviselői csoport:

1. a biztosítási vállalatoknál dolgozó jobb tisztviselők,
2. a biztosítási vállalatoknál dolgozó közepes tisztviselők,
3. az ipari és közlekedési vállalatok átlagos tisztviselői,
4. a kereskedelmi vállalatok átlagos tisztviselői és
5. a tíz évnél több szolgálattal bíró pénzintézeti tisztviselők

kategóriáinak egymástól lényegesen eltérő nagyságú havi keresete alapján próbálja kiszámítani a *magántisztviselői fizetések átlagát* és ugyanilyen módon a tisztviselőnők négy csoportja havifizetése alapján a *tisztviselőnők átlagos fizetését;* az így nyert eredmények számtani középértékét »*a tisztviselői fizetések átlagának*« veszi. Utóbbi módszerrel végzett számításainak eredményeit a következőkben mutatjuk be: [1])

Megnevezés	A fizetések békebeli vásárló értéke pengőben				
	1914 júl. 31.	1922 dec. 31.	1923		
			jún. 30.	júl. 31.	dec. 31.
Tisztviselők fizetésénél	58·33	14·59	11·37	6·63	18·51
Tisztviselőnők fizetésénél	34·83	11·57	7·07	5·37	14·23
Tisztviselőfiz. átlaga	**46·58**	**13·08**	**9·22**	**6·00**	**16·37**

Az így nyert átlagos adatok értéke vitás, mert nyilván nem tükrözhetik híven vissza az ipari munkások és a magántisztviselők tényleges kereseti viszonyait, legfeljebb csak némi tájékoztatásul szolgálhatnak.

Gál Benő statisztikai gyüjteményének ötödik füzete nagyobbik, szöveges részében az általa begyüjtött adatok alapján a közszükségleti cikkek árának és a munkabéreknek alakulása között von párhuzamot, majd a munkások életszínvonala csökkenésének, e csökkenés okainak és következményeinek is magyarázatát próbálja adni. E fejtegetései során

[1]) Lásd imént id. füzet 3. l.

összehasonlító kimutatásokat közöl a szakszervezeti tanácsok adatai alapján a budapesti, pozsonyi és bécsi munkások életszínvonalának alakulásáról. Az adatok szerint 1923-ban és 1924. elején a budapesti munkások voltak a legrosszabb helyzetben: nemcsak a ruházati, hanem az élelmezési cikkek megszerezhetéséért is akkor a budapesti munkásoknak kellett a legtöbbet dolgozniok. Ennek egyik okát Gál az élelmiszerek és az állatállomány kivitelében találja, melyet nem ellensúlyoz a behozatal. Befejezésül szerző keresi azokat a módokat, melyek segítségével a munkabérek értékcsökkenése és ezzel a munkások életszínvonalának további sülyedése megakadályozható volna. Abból kiindulva, hogy a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem egyaránt »értékálló vállalkozói haszon biztosítására« törekszik és az államháztartás egyensúlyának biztosítása érdekében is az adóbevételek valorizációjának bevezetésére kerül sor, felveti Gál azt a kérdést, miért ne lehetne a munkásoknak is értékálló béreket nyujtani.

Ez ugyan nem új eszme, mert hiszen már a világháború előtt, de főleg a világháború idején az egyre fokozódó drágaság nyomása alatt külföldön is e tekintetben számos terv merült fel. Itt csak a *gleitende Lohnskala, échelle mobile, sliding scale* elnevezés alatt ismeretes megoldási lehetőségre utalunk, mely mind gyakorlati, mind elméleti szempontból sok vita tárgyát alkotta.[1]) Gál Benő úgy véli, hogy a szokásos indexrendszerű bérfizetés egymagában nem biztosítja a munkások életszínvonalának javulását, csak az életszínvonal csökkenését akadályozza meg, de egyben állandósítja a leromlott életnívó további fennmaradását; ezért — szerinte — az indexrendszerű bérfizetés csak akkor mozdítja elő a munkások helyzetét, ha a drágulás mértékével egyidejüleg adott bérrendezés százalékos összegén kívül a vállalatok a munkásoknak »életszínvonaljavítás« címén is adnak esetről-esetre bizonyos pótlékot.

Abban a gazdaságilag bizonytalan inflációs időszakban, amidőn pénzünk vásárlóértéke nemcsak napról-napra, de olykor óráról-órára is változott, gyakorlatilag nehezen lehetett volna teljesíteni azt a kívánságot, hogy a munkások által a kifizetési napokon kézhez vett munkabér a munka felvételekor megállapított bér vásárlóértékével teljesen egyenértékű legyen. Gál Benő ennek megvalósítására alkalmasnak vélte azt a bérfizetési rendszert, amely szerint a vállalatok a munkásoknak heti munkateljesítménye fejében *előlegezik* bérüket. Kétségtelenül az államnak is érdeke a lakosság fogyasztóképességének és ezzel teherbíróképességének is fokozása, tehát érdeke a munkások életszínvonalának javítása is. De bármennyire igyekszik is Gál Benő statisztikai adatokkal azt bizonyítani, hogy az általa ajánlott bérfizetési rendszer bevezetése nem veszélyeztetné a vállalatok teherbíró-

[1]) Lásd: *Zwiedineck-Südenhorst:* Gleitende Lohnskalen c. cikkét a Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4. kiadásának VI. kötetében (Jena, 1925.) 369. és köv. l. U. o. (374—375. l.) a vonatkozó bibliográfiát is — bár nem teljesen kimeritően — közli.

képességét, a heti munkabérek előlegezésére, főleg az u. n. »életszínvonaljavítási pótlék« kifizetésére vonatkozó javaslatok gyakorlati megvalósíthatósága nem látszott biztosítottnak. Nincs tudomásunk arról, hogy az általa ajánlott bérfizetési rendszert a hazai ipari telepeken alkalmazták volna.

A magyarországi Szakszervezeti Tanács kiadásában megjelent statisztikai gyüjtemények hatodik füzete[1]) az árak és a munkabérek 1924. évi alakulására vonatkozólag nyujt tájékoztatást. E kiadvány a hazai *bányamunkások* kereseti viszonyait megvilágító táblázattal bővült, mely a vájárok névleges és reálkeresetének (napibér és havifizetés) változásait az 1924. évről havi részletezéssel, valamint az 1914. július 31-i és az 1918., 1923. évvégi állapot szerint tünteti fel. E füzet az élelmiszerek, háztartási cikkek árainak, a ruházati, mosatási költségeknek stb., az ipari munkások hetibéreinek, a magántisztviselők fizetésének és végül a bányamunkások bérének 1922—1924. évi alakulásáról békebeli aranykoronában kiszámitott indexszámokat is közöl, melyek jóval alacsonyabbak, mint más, erre vonatkozó számítások eredményei, pl. *Laky Dezső* professzor alább idézendő tanulmányának reálmunkabér indexszámai. E füzet végén közölt grafikon azt akarja szemléltetni, hogy egyfelől a fontosabb iparágak átlagos hetibérei, a magántisztviselők és a zenészek fizetése, másfelől a közszükségleti cikkek s általában a munkáscsaládok létfenntartására fordított különféle költségek stb. hányszorosan emelkedtek *névleges értékben* 1914. július 31-étől 1924. december végéig.

Gál Benő statisztikai gyüjteményeinek eddig megjelent utolsó füzete az életszínvonal 1924. évi alakulását világítja meg.[2]) E füzet első része nagyjában a korábbi hasonló kiadványok táblázatait az 1924. évi adatokkal egészíti ki, sőt a magyar korona belső vásárlóértékének változásait 1925. február végéig bezárólag ismerteti. Néhány európai nagyváros (Amsterdam, Berlin, Budapest, Párizs, Prága, Róma, Bécs) különféle munkáskategóriáinak 1924. október 1-i heti keresetéről is találunk egy kimutatást e füzetben, azonban utóbbi adatoknak egymással való összehasonlítását megakadályozza az, hogy az átlagos heti keresetek csupán az illető országok valutájának *névleges* értékében vannak kifejezve.

A hazai szakszervezetek munkabérstatisztikai adatgyüjtésének eredményei újabban a »Szakszervezeti Értesítő«-ben (a magyarországi Szakszervezeti Tanács hivatalos közlönyében) látnak napvilágot. Az egyik ilytárgyú cikk[3]) a különféle iparágak köréből 116 foglalkozási csoportnak

---

[1]) Az árak és bérek alakulása az 1924. esztendőben. Kiadja a Magyarországi Szakszervezeti Tanács. Budapest, 1925. 8 l.

[2]) Az életszínvonal alakulása az 1924. esztendőben. Kiadja a Magyarországi Szakszervezeti Tanács. Budapest, 1925. 8 l.

[3]) A munkabér és az életszínvonal alakulása 1925—1927-ben, (I.) Szakszervezeti Értesítő. 1928. évi XXV. évfolyam 5. szám, 2—3. l.

hetibéreit és 5 magántisztviselői, valamint 4 magántisztviselőnői kategóriának átlagos heti keresetét 1914. július 31-éről és az 1925—1927. évek végéről pengőértékben; továbbá az ipari főcsoportok átlagos heti reálmunkabéreinek, a tisztviselők és tisztviselőnők átlagos heti reálkeresetének alakulását indexszámokban is feltünteti. A munkabérek és fizetések átlagainak kiszámításánál alkalmazott módszerrel szemben utalunk a fenti észrevételeinkre. A szóbanforgó cikket kiegészíti az ipari munkások és magántisztviselők 1925—1927. évi életszínvonalának alakulásáról megjelent közlemény.[1]) A feldolgozási módszer nagyjában ugyanaz, mint amelyet Gál Benő statisztikai gyüjteményeinek III., V. és VII. füzeteiben alkalmazott.

A szakszervezetek által vezetett munkabérstatisztikai adatgyüjtések, különösen a háborús és a világháborút követő első évekből hiánytpótlóak; az adatok felhasználásának szubjektiv jellege azonban olykor élesen szembetűnik.

7. Hazai munkabérstatisztikai forrásanyagot felölelő fontosabb tanulmányok és közlemények.

A *magánstatisztikai* munkálatok közül[2]) a megjelenés időbeli sorrendje szerint először *Méhely Kálmán*-nak, a korán elhúnyt professzornak a világháború kitörése előtt, majd a háború idején megjelent tanulmányairól kell megemlékezni, melyek háború előtti munkabérstatisztikai anyagot ölelnek fel. Méhely Kálmán, mint a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének vezértitkára, behatóan foglalkozott a munkabérfizetési rendszerekkel[3]), és a munkabérstatisztika problémáival is. Egyik tanulmányában bevezetésül a munkabérstatisztikai adatgyüjtések jelentőségét a gyárak szempontjából tárgyalja.[4]) Rámutat arra, hogy *a munkásoknak béremelésre vonatkozó kérése elbírálásánál a gyárosok, ha nem vezetnek üzemükről munkabérstatisztikát, úgy csupán a bérlisták nyers adataira támaszkodhatnak.* De még az sem elegendő, ha az egyes gyárak a *saját* munkabérviszonyaikról bármily pontos és . részletes statisztikát vezetnek, mert a különböző szakmák munkabérei országosan, sőt nemzetközileg automatikusan szabályozódnak és *hiába támaszkodik a gyáros saját adataira, helyes ítéletet csupán akkor alkothat, ha az országos adatokon kívül legalább a vele rokonszakmájú gyárak átlagos bértételeit is megfontolás tárgyává teheti.*

---

[1]) Az életszínvonal alakulása 1925—27-ben. Szakszervezeti Értesítő. 1928. évi XXV. évfolyam, 6. szám, 4. l.

[2]) Itt említjük meg *Mandelló Gyulának* »Adalék a középkori munkabérek történetéhez« c. értékes munkáját (Társadalom- és gazdaságtörténeti kutatások. II. kötet. Budapest, 1903. 340 l.), mely a XV. századbeli pozsonyi városi számadáskönyvek munkabéranyagának részletes feldolgozását s egyben a történeti munkabérstatisztika feladatának és módszerének alapos megvilágítását is nyujtja.

[3]) Lásd: A munkabérfizetési rendszerek és a Taylor-féle üzemvezetés c. tanulmányát. Budapest, 1913. 61 l.

[4]) A munkabérstatisztika, id. munka, 5. és köv. l.

Sajnos, Méhely Kálmán arra vonatkozó felhívásának, hogy munkabérstatisztikát legalább az azonos szakmákhoz tartozó összes gyárak egységes elvek szerint vezessenek, mert csak ilymódon lehet hasznos összehasonlításokat tenni, a hazai gyáriparban nem volt meg a kellő foganata. A hazai gyáripari szakegyesületek közül, mint már fentebb említettük, a legrészletesebb munkabérstatisztikát a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete vezeti. Méhely Kálmán most idézett tanulmányában az Egyesület munkabérstatisztikai rendszerének beható ismertetését nyujtja.

Az Egyesület gazdag statisztikai anyagát felhasználva, Méhely Kálmán a világháború idején maradandó becsű társadalompolitikai tanulmányt írt.[1]) A könyv, amelyet a szerző a Magyar Vasművek és Gépgyárak Egyesületének 25 éves fennállása alkalmából »ünnepi irat«-nak szánt, a fővárosi vas- és gépgyári munkásság demográfiai és munkabérviszonyait részletesen megvilágítja.

A tanulmány előszavában a szerző hangsúlyozza, hogy statisztikai adatainak összeállítása és felhasználása minden szubjektív célzatosságtól mentesen, teljesen tárgyilagos hűséggel történt. A munka statisztikai anyaga átlagban 30 budapesti vas- és gépgyár körülbelül 30.000 főnyi munkásságának személyi és kereseti viszonyairól számol be. A tanulmány első része főleg az 1913. és 1914. évek első féléveinek adataira szorítkozva a felhasznált statisztikai anyag fontosabb eredményeit ismerteti. Ezek az adatok annak a krizisnek hatására is rávilágítanak, amely a világháború kitörése előtt a budapesti gyáriparban észlelhető volt.

Méhely tanulmányában a háborús munkabéradatokat sajnos nem dolgozta fel azzal a megokolással, hogy a világháború folyamán a munkabérviszonyok abnormisan megváltoztak és így a háborús adatokat szerző törvényszerűségek levonására nem találta alkalmasaknak.

A világháború előtt — a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének adatgyüjtései szerint — a gépgyári munkások napi keresete *országos átlagban* a következőképpen alakult :[2])

Megnevezés	Átlagos napi kereset koronában		
	belépés-kor	átlagban	maxi-mumban
Tanulatlan napszámos (gyári napszámos, közönséges segéderő stb.)	2	3	4
Betanult gépmunkás (napszámosból önképzésből fejlődött gyalus, marós, fúrós stb.)	2	4	6
Szakképzett munkás (tanoncból rendszeres kiképzéssel lett esztergályos, öntő, lakatos stb.)	4	6	10

[1]) A munkáskérdés lényege. Id. munka.

[2]) Id. munka 8. l.

Ezekkel az adatokkal kapcsolatban szerző megjegyzi, hogy a háborús viszonyok fenti átlagos kereseteket számszerűleg ugyan erősen módosították, sőt különösen a betanult gépmunkás kategóriánál a munició tömeggyártás folytán túlhajtottan megnövelték, de egészben véve a gépgyári munkásoknál a rendszeres tanulás vagy a kiképzés értékére nézve — a most idézett adatokból — megállapítható törvényszerűség változatlanul fennállott.

A világháborúban természetesen nem minden szakma keresete emelkedett egyforma arányban; a gépgyári munkásszakmák közül a legnagyobb mértékben azoké növekedett, melyekben a háborús termelés speciális igényei folytán a legnagyobb szükséglet jelentkezett. A gránát- és srapnellgyártáshoz tüzikovácsra, esztergályosra és gépmunkásra volt szükség; e szakmák iránt való szükséglet gyors növekedése nemcsak a vidéki műhelyek munkásságát vonta el a budapesti nagy gépgyárak számára, hanem egyúttal e szakmák béreit is felcsigázta.[1])

Mindenestre érdemes lett volna a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének széleskörű statisztikai anyaggyüjteménye alapján a gépipari munkásság háborús kereseti viszonyaira vonatkozó adatokat is feldolgozni; azok segítségével kétségtelenül fontos tanulságok megállapítására nyílott volna alkalom.

Méhely szociálpolitikai munkájának statisztikai része csak a Budapest területén, vagy a főváros közvetlen környékén települt gépgyáraknak adatait öleli fel, de minthogy a vizsgálat körébe vont gyárak munkáslétszáma az integer Magyarország összes gépipari munkásságának legalább felét alkotta, a szóbanforgó adatokból vont érdekes következtetések az egész gépipari szakma hazai viszonyaira, — ha nem is mértékadókul, de legalább is — tájékoztatókul tekinthetők. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy Méhely tanulmányának viszonylag kedvező eredményei nem általánosíthatók az *összes gyáripari* szakmákra, mert a budapesti gépgyári munkások a világháború küszöbén az átlagosnál kedvezőbb kereseti viszonyok között éltek.

Azóta a helyzet változott. Az összeomlást követő első években, főleg a román megszálló csapatok pusztítása[2]) folytán a fővárosi gépgyárak üzeme is megbénult és a munkásságnak nagyrésze a munkanélküliség nyomasztó hatását szenvedte.

Méhely a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének háború előtti munkabérstatisztikai anyaga alapján főleg három kérdést vizsgált:

---

[1]) Id. munka 15. l.

[2]) Lásd: *Laky Dezső:* Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Id. munka 326—334. l.

a) Először azt, hogyan emelkedett vagy süllyedt az életkorral a gépgyári munkások átlagos, maximális és minimális keresete és órabére.

b) Másodszor azt, hogy milyen arányban állottak egymással az átlagos órabér és az átlagos kereset, továbbá ezek az átlagok a minimális és maximális órabérhez és keresethez.

c) Végül arra nézve is tájékozódott, hogy az előbbi két szempontból végzett vizsgálatainak eredményei a különböző munkásszakmák között mutattak-e eltéréseket, s ha igen, ezek az eltérések megfeleltek-e az azokhoz megkívánt szellemi és testi képességek alacsonyabb, vagy magasabb fokának. Másszóval: Vajjon az intelligensebb szakmák keresete valóban magasabb volt-e?

Az *első* kérdésre grafikonok segítségével adta meg a választ. Az egyik grafikonban az óránkénti *átlagos* kereset, a másikban pedig az óránkénti *maximális* kereset változásait tüntette fel az életkorral kombinálva. Adatai szerint[1]) a világháború kitörése előtt 1913-ban a *gyári szakmunkások átlagos napi keresete* a 15—20 éves korcsoport átlagéve gyanánt felvett 17. életévben 4·5—6·5 korona között mozgott, ami (25 munkanapot számítva egy hónapra) 110—160 korona havi keresetnek felelt meg. Az esztergályosok és öntők a leggyorsabban, a lakatosok és asztalosok valamivel lassabban, a kovácsok és gépmunkások még lassabban jutottak el a 30—35 éves korcsoport középszámául vett 32. életév kereseti maximumáig. Ettől a határponttól kezdve körülbelül az 57 éves korig az esztergályosok átlagos napi keresete 11·3 koronáról 9·8 koronára süllyedt, a lakatosoké 8 korona körül maradt, a kovácsoké 7·5 koronáról 6·8 koronára szállott alá, a gépmunkásoké, az öntőké, valamint a mintaasztalosoké körülbelül azonos magasságban maradt, míg az asztalosoké 7·5 koronáról 8·5 koronára emelkedett. *Méhely* grafikonjaiban feltüntetett munkabéradatok alapján *tévesnek és túlzottnak minősítette azt a felfogást, mely szerint a gyáripari munkások keresőképessége már a 30 éves kortól hanyatlik és a gyáripari munkás kora vénségére munkaképtelenné válik.* A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének háború előtti munkabérstatisztikai adatai tehát azzal a fontos tanulsággal szolgálnak, hogy *a gyáripari munkások átlagos keresőképessége a korral állandó marad.* E törvényszerűség — mint láttuk — nemcsak a könnyebb testimunkát igénylő lakatos, esztergályos és asztalos, hanem a nehezebb munkát igénylő öntődei szakmánál, sőt a nagy fizikai erőt kifejtő kovácsoknál is azonos módon mutatkozik; tehát teljesen függetlenül attól, vajjon az illető munka természete több ügyességet, vagy több testi erőkifejtést igényel-e.

A *második* pontban felvetett kérdésre általánosságban az a válasz, hogy *a gépgyári munkásság minden évjáratánál a világháború előtt az átlagos*

---

[1]) Id. munka 45—46. l.

alapbér, az átlagos kereset és a maximális kereset egymással 1:2:3 arányban állottak. A különböző szakmák szerint vizsgálva e törvényszerűséget, kitűnik, hogy az a legvilágosabban az esztergályosoknál érvényesült. Az átlagos alapbér és kereset közötti eltérés e munkáskategóriánál volt a legnagyobb, valamivel kisebb az öntőknél és az asztalosoknál, még csekélyebb a kovácsoknál és a lakatosoknál. Erre vonatkozó vizsgálatai eredményeinek összefoglalása után Méhely rámutat arra, hogy a gépgyári munkásság életstandardja általában csak akkor emelkedhet még tovább, ha a hazai gyáripar általános termelési viszonyai teljes együttességükben megjavulnak és ha az ország közállapotai is minden vonalon feljebb emelkednek. Minden gáncsoskodás, sztrájk, háborúskodás ezt az együttes fejlődést lassítja; a tőke és a munka teljes egymásrautaltsága folytán javulást és haladást csak teljesen harmónikus, szolidáris együttműködéstől várhatunk.[1])

E feltételek — sajnos — azóta nem következtek be. A vesztett háború, az ellenséges megszállások, az ország megcsonkítása és az általános gazdasági helyzet romlása folytán sem a hazai gyáripar általános termelési viszonyai, sem az ország közállapotai minden vonalon nem javulhattak meg. *Sőt, ma még egyelőre messzebb vagyunk attól, mint 1916-ban, hogy a gépgyári munkásság és általában az ipari munkásság életszínvonalának számottevő emelkedéséről lehessen beszámolni.*

Szerző a rendelkezésére állott statisztikai adatok segítségével azt a kérdést is vizsgálta, hogy a magasabb egyéni érték a gépgyári munkások keresőképességében is megnyilvánul-e; tehát vajjon a társadalmi igazságszolgáltatás erőteljesen és helyesen érvényesül-e abban az irányban, hogy az akár önképzés, akár szakiskola révén magasabb szellemi nívóra jutó gépgyári munkások keresete megfelelően emelkedik-e. Méhely ezirányú kutatásainak főbb tanulságai nagyjában megegyeznek jelen tanulmányunk alábbi széleskörű statisztikai vizsgálatainak azon eredményeivel, melyeket a budapesti ipar különböző csoportjai munkabérviszonyainak a munkások tanultsága, illetőleg foglalkoztatási minősége szerint való részletezése alapján megállapíthattunk. Így Méhelynek ezekkel az adataival itt nem foglalkozunk. Ellenben röviden áttekintjük azokat az adatokat, melyek a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének háború előtti statisztikai felvételei alapján az *iskolának a gépgyári munkások keresőképességére gyakorolt hatását* világítják meg, annál is inkább, mert erre vonatkozó megbízható statisztika a világháború utáni évekből sajnos nem áll rendelkezésünkre.

A budapesti gépgyárak háború előtti statisztikájának tanulságai szerint a *gyáripari munkás pályájához az elemi iskola négy alsó osztályában elsajátítható alapismeretek elegendőek; a magasabb osztályok hatása a keresőképességre már nem érvényesül.* Méhely szerint »bizonyára nemcsak az iskola

---

[1]) Id. munka 48—53. l.

hibás abban, hogy a keresőképesség növelése szempontjából ily feltűnő mértékben hatástalan«.[1]) Talán helyesen formulázva e tételt azt lehet mondani, hogy *nem az iskola hibás abban, hogy a gyári munkásság keresőképességének növelésére nem tud megfelelő befolyást gyakorolni*, mert a jelenlegi gyári munkásviszonyok mellett is a munkások az elemi alapismeretek megszerzése után pályájukon egyéni képességük, szorgalmuk szerint és némileg az önképzés segítségével emelkedhetnek. Nemcsak a gyárak, hanem a munkások érdekét is szolgálná, ha főleg a szak- és előmunkáskategóriák minél nagyobb ismeretek birtokába jutnának és az ifjú években esetleg elmulasztott magasabb iskolai kiképzést utóbb az ipariskolák, a technológiai iparmúzeum és a szakegyesületek által vezetett esti tanfolyamokon, vagy úgynevezett munkásgimnáziumi előadásokon sajátítanák el.

Végül a szerző megkisérli, hogy az iparimunkás életpályáját a többi kereső foglalkozásával összehasonlítsa. Ebből a célból egy grafikonon a gépgyári napszámosok, asztalosok és esztergályosok átlagos keresetét jelző görbéi mellé a m. kir. államvasutak főiskolát végzett tisztviselői, forgalmi gyakorlatból kikerült hivatalnokai, altisztjei, szolgái, díjnokai és a székesfővárosi tisztviselők, tanárok, tanárnők, tanítók, valamint a tanítónők státusainak előmeneteli görbéit (minden egyes foglalkozási ágnál életévek szerint részletezve) szerkesztette meg. Kétségtelenül nehéz feladat az állami és fővárosi tisztviselők, altisztek stb. havi fixfizetését az ipari munkások munkabéreivel helyesen összehasonlítani. Méhely egyfelől a fixfizetéses közalkalmazottak, másfelől a gyárimunkások különböző kategóriáinak kereseti viszonyait egybevethetőknek vélte azzal a módszerrel, hogy *a közalkalmazottak évi fizetése és lakbére összegének 300-ad részét az illető foglalkozási ág egy napra eső átlagos keresetének véve a közalkalmazottaknak ilymódon kiszámított egy napra eső átlagos keresetét az iparimunkások napi keresetével hasonlította össze.*[2]) Az így nyert eredményeket azonban csak kellő fenntartással fogadhatjuk.

Már jelen tanulmány bevezetésében annak a nézetünknek adtunk kifejezést, hogy egyrészt a fixfizetéses köz- és magánalkalmazottak, másrészt a munkások kereseti viszonyai nehezen hasonlíthatók össze. A közalkalmazottak fizetései és az ipari munkások bére egész más törvényszerűségek alatt állanak. A közalkalmazottak munkajövedelmi forrásának biztonsága és állandósága, nyugdíjra való jogosultsága, lakbére, vasúti kedvezménye, esetleg különféle pénzbeli és természetbeni járandósága, munkaidejének terjedelme stb. mind befolyásolják kereseti viszonyaikat. Ezzel szemben az ipari munkásoknak legfőbb, többnyire egyetlen munkajövedelmi forrása: a bizonytalan munkabér. Méhely vizsgálatainak alapjául szolgált háború előtti években az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére

[1]) Id. munka 56—57. l.

[2]) Lásd: id. munka 59—61. lapjait.

szóló kötelező biztosítás sem volt még megvalósítva. *Csak a hasonló szolgálati és kereseti viszonyok között levő foglalkozási ágak munkajövedelmét hasonlíthatjuk össze helyesen.* Ép ezért Méhely — egyébként értékes — tanulmányának az a grafikonja, mely a gépgyárimunkások »kereseti életszínvonalait« feltüntető görbéi mellett az állami és fővárosi alkalmazottak különféle kategóriáinak egy napra eső átlagos keresetét jellemző »előmeneteli görbéit« tünteti fel, nem adhat hű képet a különféle foglalkozási ágaknak egymástól lényegesen eltérő kereseti és előmeneteli viszonyairól.

A tanulmány második, szociálpolitikai része a feldolgozott anyagból von fontos következtetéseket. »A háború és munka; a régi munkáskérdés: a tőke és a munka harca; az új munkáskérdés« című fejezetekben valóban *a munkáskérdés lényegét* érintő problémákat eleven, színes előadásban tárgyalja.

Nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakirodalomban is kevés hasonló gazdag tanulmány van, amely a gyárimunkásság nagyobb tömegének személyi és kereseti viszonyairól ily alapos betekintést nyujt. Tanulmányának alapjául szolgált becses statisztikai anyag gyüjtésének érdeme a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületét illeti. Az Egyesület a statisztikai adatok gyüjtésénél és feldolgozásánál tanusított áldozatkészségével a többi iparágak érdekképviseletei számára követendő példát mutatott.

Magánstatisztikai adatgyüjtés anyagának feldolgozását nyujtja *Laky Dezső* professzor egyik tanulmánya,[1]) mely Barcza Imrének, a budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtárosának — részben az egyes ipartestületek vezetőségétől, részben a szakipari közleményekből nyert — statisztikai gyüjteménye alapján sok irányban kiegészítette a hazai munkabérstatisztika adattárát. *E tanulmány valóban hézagpótló, mert a budapesti ipari munkabérek alakulásának 1914—1924. évi időszakát világítja meg, melyre vonatkozólag hivatalos adatközlések alig állanak rendelkezésre.*

Laky Dezső e tanulmányának anyaga — a szerző szerint — *keretstatisztika:* a budapesti iparimunkásoknak úgynevezett kollektív béreit, vagy ezek szélső határait foglalja magában. Tehát ez a statisztikai anyag sem a munkások *tényleges keresetéről* számol be, hanem csupán *az átlagos kollektív bérek* alakulásáról tájékoztat. Szerző tanulmányának bevezető részében hangsúlyozza, hogy a rendelkezésre állott adatok töredékesek és korántsem elegendők arra, hogy segítségükkel a budapesti munkásság *egészének* megélhetési viszonyait kellően meg lehessen világítani; az iparimunkásság egész tömegéhez képest — úgymond — valóban kisigényű az a tagozás, mellyel az adatgyüjtemény a munkabéreket vizsgálja. De bármennyire is szűkre szabottak voltak — a statisztikai anyag hiányai miatt — a keretek, melyeken belül Laky Dezső vizsgálódásai mozoghattak, tanulmányának

[1]) Adalékok az ipari munkabérek statisztikájához Budapesten, az 1914—1924. években. Városi Szemle. 1927. évi XIII. kötet. 66—150. lapok.

forrásanyaga és az alapján nyert fontos tanulságok mindazok számára nélkülözhetetlenek, akik a budapesti ipari munkabérek 1914—1924. évi statisztikája felől óhajtanak jó tájékozódást szerezni. Az ott feldolgozott statisztikai adatok révén a budapesti ipari munkásság bérviszonyainak a világháború kitörését követő évtized alatt történt alakulásáról összefüggő képet lehet nyerni.

Míg a m. kir. központi Statisztikai Hivatal által a világháború előtt végrehajtott gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvételek alapján nyert munkabéradatoknál Laky Dezső munkabérstatisztikai tanulmányának anyaga egyfelől szűkebb körű, mert nem terjed ki az egész gyáripari munkásságra, másfelől tágabb, mert oly iparágakat is felölel, melyek a most említett hivatalos adatgyüjtések köréből teljesen kimaradtak, mint például az építőipar, a vendéglős- és szállodásipar, a faszobrászat stb. A tanulmány alapjául szolgáló statisztikai anyag gyüjtésénél a *kisipari* jellegű foglalkozások munkabéreinek a *gyáripari* munkabérekkel szemben való nagyobb figyelembe részesítését az indokolja, hogy mivel a munkaadók és a munkások érdekképviseletei többnyire gondot fordítanak a *gyári* munkásság kereseti viszonyainak nyilvántartására s így az erre vonatkozó munkabéradatok könynyebben hozzáférhetők, annál inkább kívánatos volt, hogy a korábbi hivatalos gyáripari statisztikai felvételek köréből kimaradt munkásrétegek kereseti viszonyaiba is betekintést lehessen nyerni.

Szerző az összegyüjtött adatok kiválasztásánál arra törekedett, hogy egy-egy munkáscsoport béreinek alakulásáról lehetőleg huzamosabb időszakon át homogén anyagot kapjon. Többnyire csupán a *szakmunkások* béreinek 11 évi adatait tudta rendszeres vizsgálat alapjául felhasználni.

Az adatgyüjtemény módszeres feldolgozása során szerző nemcsak a *névleges munkabérek* alakulását vizsgálta részletesen, hanem a különböző időszakokra vonatkozó munkabéradatok összehasonlítását nagyban megkönnyítette azzal, hogy a papírkoronában kifejezett névleges munkabéreken kívül a vizsgált évek és azok utolsó hónapjainak munkabérátlagait az aranykorona árfolyamához és a létfenntartási költségek indexéhez viszonyítva százalékokban is közölte és így a *reálmunkabérek alakulását is jól szemléltette.*[1]) A létfenntartási költségek indexeinek százalékában kifejezett reálmunkabérindexeket 1920-ig bezárólag csak a december havi átlagok alapján számíthatta ki, 1921-től kezdve pedig már az egészévi és a december havi átlagok alapján is; a reálmunkabérek kiszámításánál ugyanis a Dálnoki-Kováts-féle drágasági indexeket használta fel. Tanulmányának megírása idején tudniillik a m. kir. központi Statisztikai Hivatal még nem hozta nyilvánosságra a létfenntartási költségek indexszámait havonkénti részletezéssel. Dálnoki-Kováts indexszámai pedig havonként kiszámítva csak 1921-től állottak rendelkezésre.

[1]) *Laky Dezső* professzorom e módszere szolgál alábbi vizsgálódásaimnak is tengelyéül.

A tanulmány először az anyaggyüjteményből felhasznált névleges munkabéreknek negyedévi, félévi, egészévi és december havi átlagait iparáganként részletezi, azután a megfigyelt 11 évi időszakról hármas tagolásban — névleges és reálbérindexszámok alapján — nyujt áttekintést; ennek során először az 1914—1918. évek, majd az 1919—1921. és végül az 1922—1924. évek munkabérviszonyait vizsgálja. A fővárosi ipari munkabérekben *a világháború kitörése óta* történt változásoknak szemléltetése céljából a névleges munkabéreket az 1914. év első felének átlagos béreivel hasonlítja össze; *a világháború befejezése után* bekövetkezett fejlődést pedig az 1924. évi és az 1924 decemberi béreknek az 1920 első negyedévi állapothoz viszonyított indexszámaival is megvilágítja.

Laky Dezső tanulmányának főbb eredményeit és azok tanulságainak rövid vázlatát alább nyujtjuk, amidőn azokat a budapesti iparforgalmi munkabérek legújabb statisztikai adatai segítségével végzendő részletes vizsgálódásaink kiindulási alapjául fogjuk felhasználni.

A munkabérstatisztika hazai forrásanyagának tárgyalása során meg kell emlékezni *Dálnoki-Kováts Jenő* munkásságáról is. Az általa megkonstruált létfenntartási indexszámok rendszeres közzétételével *a reálmunkabérek* világháború kitörése óta történt alakulásának vizsgálatára nyujt lehetőséget. Indexszámításainál egy öttagú kispolgári család háború előtti háztartási költségvetése alapján arányosított közszükségleti cikkek (1. élelmiszerek, 2. ruházat, 3. lakás, fűtés, világítás, 4. vegyes kiadások) fogyasztói árait veszi figyelembe. Ezeket az indexszámokat Dálnoki-Kováts 1922 óta a »Közgazdasági Figyelő«[1]) című lapban havonta tette közzé, amelyben munkabérstatisztikai adatokat is rendszeresen közölt.

Indexszámításainak 1920 decemberére és az 1921. év egyes hónapjaira vonatkozó eredményeit az »Árszínvonal, munkabér és életszínvonal 1921-ben« című tanulmányában[2]) foglalta egybe és azokat »A megélhetés drágaságának jelzőszámai« című cikkében[3]) az 1922. év első felére vonatkozó adatokkal egészítette ki. A külföld számára pedig indexszámításainak eredményeiről a Magyar Statisztikai Társaság francianyelvű folyóiratában 1923 áprilisig bezárólag nyujtott jó áttekintést.[4])

Dálnoki-Kováts Jenőnek az árszínvonal, a munkabérek és az életszínvonal 1921. évi alakulásáról írt tanulmánya és az imént idézett francianyelvű közleménye is csak *átlagos* munkabéradatokat tartalmaz a figyelembe vett szakmák és a felhasznált forrás megjelölése nélkül.

---

[1]) Szerkesztette Dálnoki-Kováts Jenő, eleinte Hallóssy István, 1923 október óta pedig Alapy Viktor és Imrédy Béla közreműködésével.

[2]) Közgazdasági Szemle 1922. évi XLVI. évf. 64. köt. 64—74. l.

[3]) Közgazdasági Szemle 1922. évi XLVI. évf. 64. köt. 492—496. l.

[4]) La formation de la cherté de la vie en Hongrie depuis 1914. Revue de la Société Hongroise de Statistique. 1923. évi I. évf. 67—76. l.

Kovács Norbert is több becses munkabérstatisztikai tanulmányt írt. »Adalékok az ipari munkabérek hullámzásához« és »Újabb adatok az ipari munkabérekről« című tanulmányaiban [1]) különféle forrásokra (főleg a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének már több ízben említett értékes anyagára ; az 1910. évi hivatalos gyáripari üzemi és munkásstatisztika főbb eredményeire és a »Közgazdasági Figyelő«-ben közölt munkabéradatokra) támaszkodva a hazai ipari munkások világháború utáni kereseti viszonyainak alakulását világítja meg. Újabban [2]) vizsgálódásai számára a budapesti és vidéki hatósági munkaközvetítők útján felajánlott munkabérek adatait is felhasználja, melyeket a m. kir. központi Statisztikai Hivatal foglalkozási csoportok és a munkások alkalmazási minősége szerint tagol és havi átlagokban a közvetítések számával együtt mutat ki.

A világháború befejezését követő évek munkabérviszonyainak jellemzésére Kovács Norbert a hivatalos gyáripari statisztikai felvételek eredményei alapján a gyári jellegű ipartelepek által az egyes évek folyamán a munkásság számára kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok összegét az október 1-i munkáslétszámmal kombinálva az egy-egy gyárimunkásra *üzemi munkanaponként* eső átlagos kereseteket számította ki. Így például 1924-ben Csonka-Magyarország gyáriparában kifizetett készpénz és természetbeni járandóságok összege (a tisztviselői illetményeket nem számítva) 160·8 millió aranykoronára rúgott ; a kimutatott üzemnapok száma pedig 707.104 volt és 1924 október elsején Csonka-Magyarország gyáripara 194.066 főnyi munkáslétszámmal dolgozott ; ezen adatok alapján Kovács Norbert egy gyárimunkás 1924. évi átlagos napikeresetét 3·22 aranykoronára becsüli.[3]) Az ilymódon kiszámított névleges munkabér átlagok azonban sem a különféle iparágak, sem az egyes munkáskategóriák eltérő kereseti viszonyaira nincsenek tekintettel.

Kovács Norbert az ipari munkabérek 1926—1927. évi alakulásáról is nyujtott áttekintést a rendelkezésére állott különféle források alapján.[4]) A gyárimunkások átlagos napibérének kiszámításánál a gyáripari termelési statisztika eredményeit felhasználva, az 1926. évtől kezdve már nem a gyári jellegű *ipartelepek üzemnapjainak* számát, hanem a telepeken alkalmazott *munkások munkanapjainak számát* és *a részükre kifizetett pénzbeli*, valamint *természetbeni járadóságok összegét* veszi alapul. A névleges munkabéreket ipari főcsoportonként, sőt az egyes fontosabb iparágak szerint is részletezi.

---

[1]) Magyar Statisztikai Szemle 1923. évi I. évfolyam 79—83. l. U. o. 150—153. l.

[2]) Ipari munkabérek. Magyar Statisztikai Szemle. 1923. évi I. évf. 324. és köv. l. — Munkanemek és munkabérek az ipari foglalkozásokban, id. tanulmány. U. o. 1925. évi III. évf. 140. és köv. l.

[3]) Ipari munkabérek az 1925. évben. Magyar Statisztikai Szemle 1926. évi IV. évf. 484—485. l.

[4]) Ipari munkabérek az 1926. évben. Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi V. évf. 536—553. l. — Iparforgalmi munkabérek az 1926. év I. felében. U. o. 1141—1143. l. Ipari munkabérek az 1927. évben. U. o. 1928. évi VI. évf. 872. és köv. l.

A legnagyobb figyelmet érdemlik Kovács Norbertnek azon kutatásai, melyeket az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági kötelező biztosításról szóló 1928. évi XL. t.-c. előkészítése céljából végrehajtott széleskörű statisztikafelvétel munkabéradatai alapján végzett.[1]) E statisztikai felvétel az egész iparforgalmi népesség munkavállalóira kiterjedt, *egyéni* lapokon tudakolva az alkalmazottak munkabérét is. A begyüjtött munkabéradatokat a m. kir. központi Statisztikai Hivatal 27 bérkategóriában csoportosítva dolgozta fel és az alkalmazottak számát, valamint átlagos napibérét nem; kor és foglalkozási csoportok szerint is tagolta. Ezek az adatok nemcsak a pénzben kifizetett munkabéreket, hanem a természetbeni járandóságok pénzegyenértékét is magukban foglalják, mert az immár rendszeresen végzett társadalmi biztosítási statisztikai adatgyüjtéseknél is hasonló módszert alkalmaznak.

Farkasfalvi Sándor a Magyar Statisztikai Szemle hasábjain a háború utáni hivatalos gyáripari termelési statisztika főbb eredményeiről időnként beszámolva, a gyárimunkásság kereseti viszonyaira vonatkozólag is nyujt némi tájékoztatást; egyik cikkében azonban hangsúlyozza, hogy »a magyar gyáripari termelési statisztika nem kutatja a munkások megélhetési viszonyainak közelebbi megvilágítására szolgáló adatokat, ez a feladat a szociális statisztika kereteibe tartozik«.[2]) Valóban nagy kár, hogy a gyáripari termelési statisztikai felvételek kérdőpontjai alapján 1921 óta évente begyüjtött munkabérstatisztikai anyagot (legalább a nyilvánosság számára) a m. kir. központi Statisztikai Hivatal mindezideig részletesen nem dolgozta fel. A gyáripari termelési statisztika eredményeiről beszámoló közlemények a munkásság kereseti viszonyaira vonatkozólag csupán a gyárimunkásoknak kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes összege és az évi legnagyobb, illetőleg az október 1-i munkáslétszám alapján az egy-egy gyárimunkás évi (és olykor napi) átlagos keresményét mutatják ki. De ezek a munkabérátlagok a gyárimunkásság *tényleges* kereseti viszonyainak megvilágítására nem elegendőek.

Ugyancsak Farkasfalvi Sándor egyik tanulmányában, mely az Illyefalvi I. Lajos által szerkesztett Statisztikai Közlemények 1928. évi sorozatában jelent meg, a fővárosi gyárimunkásság bérviszonyait is feltárja.[3]) A budapesti gyárakban kifizetett évi munkabérek összegét az évi átlagos, illetőleg az október 1-i munkáslétszámmal elosztva az egy-egy gyárimunkásra esett átlagos évi keresményt ipari csoportonként számította ki; néhány iparág átlagos napikeresményének becslés útján nyert adatait is közli. Anyagát

[1]) Ipari munkabérek az 1927. évben c. imént id. tanulmány.

[2]) A magyar gyáripar helyzete 1922-ben. Magyar Statisztikai Szemle 1924. évi II. évf. 119. l.

[3]) Budapest gyáripara 1921—1926-ban. Statisztikai Közlemények 56. kötet, 4. szám. Kiadja Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest, 1928.

az 1921 óta évente megismételt hivatalos gyáripari termelési statisztika főbb eredményeiből merítette.

Az ipari munkások kereseti viszonyairól *Alapy Viktor*, a Munkaadók Központjának igazgatója is tájékoztatást nyujtott korábban a »Közgazdasági Figyelő«, újabban pedig a »Magyar Gyáripar« (a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének hivatalos lapja) hasábjain megjelent közleményeiben. 1927 január elsejéig a mindenkori *papírkoronaértékben* kifejezett munkabéreket a békebeli *aranykoronabérekkel* hasonlította össze. Adatainak kiindulási alapjául a bányászat és 12 iparág, mégpedig

a vas- és gépipar,	a nyomdaipar,
a faipar,	a litográfiai ipar,
a vegyészeti ipar,	a kémigráfiai ipar,
a textilipar,	a téglaipar,
a malomipar,	a bőripar és
az építőipar,	a könyvkötészet

különféle munkáskategóriáinak (1. szakmunkások, 2. betanított munkások, 3. napszámosok, 4. nőimunkások, 5. ifjúmunkások és 6. tanoncok) 1914 első félévi átlagos aranykorona órakeresetei szolgáltak. 1927 január eleje óta az átlagos órakereseteket hasonló részletezéssel *pengőértékben*, az egyes iparágak 1914 első félévi átlagos órakereseteit azonban még mindig *aranykoronaértékben* közölte.[1]) Mindenesetre helyesebb lett volna a háború előtti és az 1927. évi névleges munkabéradatok összehasonlításának megkönnyítése céljából a békebeli adatokat is *pengőre* átszámítani. Az 1927. évi átlagos munkabérek alakulását a háború előtti állapothoz viszonyítva névleges- és reálmunkabér indexszámokkal is jellemzi. Végül grafikonokban azt szemlélteti, hogy mi volt a különféle iparágak egyes munkáskategóriáinak átlagos óránkénti keresete 1927. december 31-én tényleges aranykoronában és hogy az 1927. évvégi aranykorona kereset miként viszonylott a békebeli aranykorona keresethez.

Alapy legújabban a »Magyar Gyáripar« 1929. júliusi számában a bányászati és ipari munkások 1928 december 31-iki átlagos órakeresetét *pengőértékben*, továbbá a figyelembevett munkáskategóriák 1928. évvégi átlagos órakeresetének a békebeli és az 1927. évvégi állapothoz viszonyított névleges és reálmunkabérindexszámait is közli; grafikonokban pedig az egyes munkáskategóriák 1914 első félévi és 1928 december 31-iki átlagos órakeresetét aranykoronában tünteti fel.[2])

---

[1]) Ipari munkások keresete. Magyar Gyáripar 1928. évi XIX. évfolyama, 6—7. szám, 19—24. l.

[2]) Ipari munkások keresete. Magyar Gyáripar 1929. évi XX. évf. 7. szám, 6—10. l.

Alapy számításainak eredményei az ipari munkásság 1927—1928. évi kereseti viszonyait *jóval kedvezőbben* tüntetik fel, mint arra nemcsak a magyarországi Szakszervezeti Tanács, hanem a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének és a székesfővárosi Statisztikai Hivatal széleskörű adatgyüjtései alapján is következtetni lehet.

Kivánatos volna, hogy a Munkaadók Központjának érdemes igazgatója a jövőben munkabérstatisztikai adatainak nyilvánosságra hozatalakor a felhasznált anyagának forrását is megjelölné és az adatgyüjtés és feldolgozás módszerére vonatkozólag az objektív tudományos vizsgálódás számára betekintést nyujtana. Csak mindezen adatok ismerete alapján lehet munkabérstatisztikai anyagát helyesen megítélni és a különféle forrásokból származó, egymástól eltérő eredményeket mutató hazai munkabérstatisztikai adatok kellő mérlegelésével az ipari munkásság *tényleges* kereseti viszonyairól — minden célzatosságtól mentesen — híven beszámolni.

Az ipari munkabérek hazai forrásainak áttekintésénél végül említést érdemelnek a bértételeket felölelő *kollektív bérszerződésekben*, a munkások tényleges kereseti viszonyairól beszámoló *bérlistákban* és a különféle ipari szakközlönyök által ismertetett *bérhatározatokban található munkabéradatok* is, melyek azonban még hazánkban a tudományos kutatás céljaira részletes feldolgozást igényelnek.

8. Bánya- és kohóipari munkabérstatisztikai adatok.

A világháború előtti időszakból és a háború első éveiből a legrészletesebb hazai bánya- és kohóipari munkabérstatisztikai adatokat *Wahlner Aladár*, a »Bányászati és Kohászati Lapok« című folyóirat hasábjain megjelent közleményeiben nyujtotta.

Wahlner Magyarország bánya- és kohóiparának 1903—1916 évi viszonyairól évente részletesen beszámolt és ennek során a bánya- és kohómunkások kereseti viszonyait is megvilágította. A bánya- és kohómunkások (vájárok, férfiak, nők és gyermekek) átlagos napi és évi keresetét művelési ágak (1. feketeszénbányászat, 2. barnaszénbányászat, 3. vasbányászat, 4. fémbányászat, 5. sóbányászat, 6. bitumenbányászat, 7. vaskohászat, 8. fémkohászat) szerint és bányakapitányságonként is részletezte. A bányászat és kohászat körében alkalmazott összes férfimunkások *átlagos keresetét* (műszakbérét) és *átlagos évi keresetét* is kiszámította. Az évi kereseteket 1911-ig csak megközelítőleg: a napikeresetek alapján (egy évben átlagosan 300 munkanapot alapulvéve) számította ki, 1911-től kezdve azonban már a *tényleges* évi keresetekre vonatkozó adatokat dolgozta fel. A vájárok és a férfimunkások béradatait egyfelől a kincstárnál, másfelől a magánvállalkozásnál alkalmazottak szerint külön-külön részletezte. A bányászat és

kohászat körében évente kifizetett munkabérek *valószínű* összegét pedig úgy próbálta megállapítani, hogy az évi átlagos munkáslétszámot az átlagos évi keresetekkel megszorozta. Nagy óvatossággal kell fogadni azokat az arányszámokat, melyek a bányászat egyes ágaiban évente kifizetett munkabéreknek *becslés* alapján megállapított összegét az illető bányászati ág évi termelése pénzértékének százalékában fejezi ki. Semmiesetre sem helyes az egyes bányászati ágakban évente kifizetett munkabéreknek csak durva *becslés* alapján kiszámított összegét a termelés *tényleges* pénzértékéhez viszonyítani és ezekből akár szociális, akár közgazdasági vonatkozású következtetéseket vonni.

A bánya- és kohómunkások háborús kereseti viszonyainak jellemzése céljából Wahlner a háborús segélyek főbb formái közül: a bánya- és kohómunkásoknak juttatott családipótlékokról, élelmezési segélyekről és »különös rendkívüli segélyekről« is közölt adatokat.

Hiánya a Wahlner-féle bányászati és kohászati statisztikai gyüjtemények háborús anyagának az, hogy *értékadatainál a magyar korona háború alatti fokozatos értékromlását nem vette figyelembe s így a különböző vásárlóerejű papírkoronákban kimutatott háborús munkabéradatok összehasonlítása révén csak irreális eredményekhez juthatott.*

Wahlner halálával e fontos bányászati és kohászati statisztikai adatgyüjtés megszakadt.

A világháborút követő évekből a bányászati és kohászati munkások kereseti viszonyairól csak szórványos adatok állanak rendelkezésre. Alapy Viktor fentebb említett ipari munkabérstatisztikai kimutatásai a bányaipar köréből a vájárok, a betanított munkások, a napszámosok és az ifjúmunkások átlagos órakereseteire vonatkozó adatokat is felölelik, azonban csak országos átlagban, melyek egyáltalán nincsenek tovább részletezve a bányászat és kohászat egyes ágai, a vállalatok jellege (állami vagy magánvállalat) és terület szerint sem.

Gál Benő statisztikai gyüjteményének hatodik füzete tartalmaz egy táblázatot a vájárok napi- és havikeresetének alakulásáról papírkoronában és békebeli aranykoronában az 1914. év július 31-i, az 1918. és 1923. évvégi, valamint az 1924. év egyes hónapjai utolsó napjának állapota szerint; de a kimutatásból nem tűnik ki, hogy a bányászok keresetének alakulásáról országos átlagban, vagy pedig valamely bányavállalat munkabérviszonyai alapján számol-e be s hogy az adatok magukban foglalják-e a természetbeni járandóságok egyenértékét is, vagy sem.

A csonka-magyarországi bánya- és kohómunkások jelenlegi kereseti viszonyainak megvilágítása céljára is részletes egyéni munkabérstatisztikai felvétel végrehajtása volna szükséges.

9. A hazai hivatalos mezőgazdasági munkabérstatisztika.

A magyarországi mezőgazdasági munkások kereseti viszonyait megvilágító hivatalos statisztika régebbi keletű, mint az ipari munkabérstatisztika.

A hivatalos statisztikai adatgyüjtések a mezőgazdasági napszámbérekről[1]) már az abszolutizmus korában megkezdődtek és a magyar hivatalos statisztika megszervezése után is a világháború kitöréséig megszakítás nélkül tovább folytak. A mezei és gazdasági munkánál fizetett napszámdíjakra vonatkozó adatfelvételeket az országos m. kir. Statisztikai Hivatal 1869-től kezdve indította meg s eleinte a férfi-, a női- és gyermekmunkásoknak fizetett legalacsonyabb és legmagasabb napszámdíjakat havonként tudakolta. A maximális és minimális napszámdíjtételek alapján a hivatal átlagokat is számított. Az adatokat községenként gyüjtötték, de az így begyült anyagot a Statisztikai Hivatal az akkor rendelkezésre állott csekély munkaerejével nem volt képes egész terjedelmében feldolgoztatni. Hogy azonban az összegyüjtött mezőgazdasági munkabérstatisztikai anyag teljesen el ne vesszen, a törvényhatóságok különböző vidékeiről kiválogattak bizonyos számú községet, melyeknek adataiból számították ki a megyei napszámmaximumot, minimumot és átlagot. Ez az adatgyüjtési és feldolgozási módszer több hibában szenved. Nem mondható helyesnek az, hogy egyfelől községenként csupán a *legmagasabb és legalacsonyabb* mezőgazdasági napszámbérekről gyüjtöttek adatokat és azok *számtani középarányosát* vették az *átlagos* napszámbérnek. A maximális és minimális napszámbértételek rendszerint a szórványos esetek közé tartoznak ; az azok alapján kiszámított átlagok tehát aligha feleihetnek meg a figyelembe *nem* vett esetek *tényleges* munkabérviszonyainak. Másfelől azt is kifogásolhatjuk, hogy csupán *néhány község* adatai alapján számították ki a *megyei* maximális, minimális és átlagos napszámbéreket. Kérdéses ugyanis, hogy néhány kiválasztott község adatai kellően reprezentálóak-e az egész megye napszámbérviszonyaira nézve.

Ezek a mezőgazdasági »napszámdíj« adatok eleinte a Hivatalos Statisztikai Közleményekben, 1873-tól kezdve pedig a Magyar Statisztikai Évkönyvekben láttak napvilágot. Utóbb az *átlagos* napszám *havonkénti* kiszámítását mellőzték, viszont külön-külön részletezték az *ellátással* és az *ellátás nélkül fizetett legalacsonyabb és legmagasabb napszámdíjakat.* A Magyar Statisztikai Évkönyv kezdetben *az egész gazdasági évre* törvényhatóságonként a legmagasabb, a legalacsonyabb és az átlagos napszámokat is közölte, utóbb az átlagok kiszámítása elmaradt. A Magyar Statisztikai Évkönyv a

[1]) Lásd alábbiakra vonatkozólag főleg : A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. (A földmivelésügyi m. kir. minister rendeletéből szerkeszti és kiadja az országos m. kir. Statisztikai Hivatal.) Budapest, 1897. 54.* és köv. l.

mezőgazdasági férfimunkásoknak, nőknek és gyermekeknek ellátással és anélkül fizetett maximális és minimális napszámok közlése mellett még 43 fontosabb piac napszámbéreit is kimutatta, de — mint a fentebb idézett hivatalos kiadványból kitűnik — ezek az adatok nem annyira a *mezei*, mint inkább a *városi* napszámra vonatkoztak.

Az országos m. kir. Statisztikai Hivatal 1890-ben a mezőgazdasági munkánál fizetett napszámbérek adatainak gyűjtését beszüntette és csak a piaci árakkal kapcsolatos napszámbérek kimutatására szorítkozott. De ugyanabban az évben a m. kir. földmívelésügyi minisztérium statisztikai osztálya megkezdte mezőgazdasági munkabérstatisztikai felvételeit, melyek eleinte csak szükebb körben mozogtak, később egyre szélesebb terjedelműekké váltak.

A földmívelésügyi minisztérium mezőgazdasági statisztikájának anyagát az állandó gazdasági tudósítók szolgáltatják, akik a férfi-, a női- és a gyermekmunkásoknak élelmezéssel és élelmezés nélkül fizetett napszámokat a tavaszi, nyári, őszi és téli időszakok szerint részletezve közlik a minisztériummal. A begyült mezőgazdasági munkabérstatisztikai adatokat a földmívelésügyi minisztérium az 1891. és 1892. évekről az évi termésered-ményeket ismertető kiadványában, 1893 óta pedig évente önálló füzetekben hozta nyilvánosságra. A földmívelésügyi minisztérium kiadásában megjelent »*Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon*« című füzetek anyaga egyre bővült. Az 1905. évi adatok[1]) feldolgozása alkalmával már azt is kimutatták, hogy Magyarország egyes vidékein a mezőgazdasági napszámosok körülbelül hány napot töltöttek az egész éven át munkában; ezek az adatok — az átlagos férfi-, női- és gyermeknapszámbérekkel egybevetve — arra nézve nyujtanak tájékoztatást, hogy e század első évtizedében Magyarország különböző vidékein a mezőgazdaság körében foglalkoztatott napszámos és családja átlagosan mennyit kereshetett.

A háború előtt megjelent magyar hivatalos mezőgazdasági munkabérstatisztikai kiadványok a »szokásos« napszámbéreket évszakok és munkanemek szerint járási, vármegyei és országos átlagokban részletezték; a szakmánymunkabéreket pedig járásonként és vármegyénként sorolták fel és a szakmánymunkabéreknek két legfontosabb és legeltérőbb alakját: 1) a részért és 2) a pénzért végzett munkák béreit külön-külön kimutatták. A szóbanforgó kiadványok a mezei munkások és gazdasági cselédek évi átlagos keresetét is feltüntették és végül a mezőgazdasági munkásviszonyokba is betekintést nyujtottak. A földmívelésügyi minisztérium eme kiadványai a magyarországi mezőgazdasági munkások háború előtti kereseti viszonyait részletesen feltárták és a hazai munkabérstatisztikát kétségkívül értékes anyaggal gazdagították.

---

[1]) Lásd: Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1905-ben. Kiadja a m. kir. földmívelésügyi minister. Budapest, 1906. VIII+663 l.

Mindenesetre nagy kár, hogy a m. kir. földmívelésügyi kormány a világháború éveiben a mezőgazdasági munkabérstatisztika kiadványainak sorozatát nem folytatta. A mezőgazdasági munkások háború utáni kereseti viszonyairól vajmi kevés anyag áll rendelkezésünkre.

A m. kir. földmívelésügyi minisztérium a gazdasági tudósítóktól és a m. kir. gazdasági felügyelőségektől beérkezett jelentések alapján legutóbb kimutatásokat állított össze a mezőgazdasági és szőlőmunka 1926. évi átlagos napszámbéreiről, a sommás (idény) munkabérekről és a mezőgazdasági cselédbérekről; az erre vonatkozó adatokat Csonka-Magyarország szántóföldjeinek és termőszőlőinek 1926. évi forgalmi áraira és földhaszonbéreire vonatkozó anyaggal együtt dolgoztatta fel.

A mezőgazdasági munkásság 1926. évi kereseti viszonyait megvilágító hivatalos statisztikai táblázatok[1]) meglehetősen hiányosak. A *mezőgazdasági napi munkabérek* (az élelmezéssel és az élelmezés nélkül fizetett napszámbérek) közül csak a *férfi* napszámbéreket tartalmazzák a vármegyék, az országrészek (1. dunántúli dombosvidék, 2. északi dombosvidék és 3. Alföld), valamint a csonkaország átlagának évszakok szerint való részletezésével. A mezőgazdaság körében alkalmazott nők és gyermekek napszámbéreiről e hivatalos kimutatásokban semmiféle tájékoztatást nem kapunk. A különféle *szőlőmunkák 1926. évi napszámbérei* is csupán a vármegyék, a három országrész és Csonka-Magyarország átlagában közöltetnek. A *sommás* (idény) *munkabérek* közül pedig az elsőosztályú férfimunkás egyhavi munkabérének 1926. évi átlagai a készpénzjárandóságok, valamint a gabona és egyéb természetbeni járandóságok szerint részleteztetnek. A *gazdasági cselédek* (béresek, kocsisok, gulyások stb.) 1926. évi kereseti viszonyairól is készült kimutatás, mely a pengőértékben kifejezett készpénzbéreket és a különféle természetbeni járandóságokat mindössze vármegyei és országos átlagban tünteti fel.

*

Ezzel a magyarországi mezőgazdasági munkabérek hivatalos statisztikai anyagának rövid áttekintését befejeztük. Ezeknek az adatoknak feldolgozása ugyan jelen munka körén kívül esik; mégsem mulaszthatjuk el e helyen annak hangoztatását, hogy immár halaszthatatlan a hazai mezőgazdasági munkások kereseti és munkaviszonyait is részletesen megvilágító statisztikai felvétel végrehajtása.

---

[1]) *A m. kir. Földmívelésügyi Minister jelentése Magyarország szántóföldjeinek és termőszőlőinek 1926. évi forgalmi árairól és földhaszonbéreiről, a mezőgazdasági és szőlőmunka napszámbérekről, sommás (idény) munkabérekről és gazdasági cselédbérekről.* (A m. kir. földművelésügyi miniszterhez a gazdasági tudósítóktól és a m. kir. gazdasági felügyelőségektől beérkezett jelentések szerint.)

A hazai mezőgazdasági munkásság munkabéreinek jelenlegi alakulására vonatkozólag csak becslések alapján kiszámított adatok állanak rendelkezésre.[1]) Azt a nagy hiányt, mely a mezőgazdasági munkabérstatisztikai kiadványok megjelenésének háború alatti és az összeomlást követő első években történt szünetelése folytán mutatkozik, utólagos statisztikai felvétel nyilván nem pótolhatja. De annál inkább szükséges, hogy legalább a *jelenlegi* mezőgazdasági munkabérviszonyokról kellően részletezett, megbízható statisztikai anyag gyüjtessék a tudományos és gyakorlati célú vizsgálódások számára.

---

[1]) V. ö. *Czettler Jenő:* A földmíves munkások aktuális kérdései. Társadalombiztosítási Közlöny. 1929. évi XXIII. évfolyam. 10/b szám, 235. l.

III. A munkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának tanulságai.

1. A reálmunkabérek nemzetközi statisztikája.

Nagy jelentőséget kell tulajdonítani azoknak a vizsgálatoknak, amelyek feladata a különböző országok munkássága kereseti viszonyainak nemzetközi összehasonlítása. *A hazai munkásság gazdasági és szociális helyzetének kellő megítélése céljából a reálmunkabérek nemzetközi statisztikáját nem nélkülözhetjük.* A munkabérstatisztika hazai forrásainak áttekintése után tehát a munkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának tanulságait foglaljuk össze.

A nemzetközi munkabérstatisztikának is — mint általában a munkabérstatisztikának — kettős feladata van: egyfelől vizsgálnia kell a munkabéreket, mint a munkások jövedelmi forrását és másfelől, mint a termelési költségek egyik fontos elemét.

A névleges munkabérekre vonatkozó adatok és a létfenntartási, illetőleg árindexek segítségével a munkások *reálmunkabéreinek* alakulásáról nemzetközi összehasonlításban ma már a meglevő, — ha nem is minden tekintetben tökéletes módszerrel gyűjtött és feldolgozott — anyag alapján világos képet lehet nyujtani. A munkabéreknek, mint a termelési költségek egyik részének nemzetközi összehasonlító vizsgálata elé azonban jelenleg még nehezen elhárítható akadályok tornyosulnak. Ennek okát nemcsak abban kell keresni, hogy a legtöbb országban még nem áll rendelkezésre megbízható, részletes statisztika a termelési költségekről és azok megoszlásáról; de ha ilyen, megfelelő statisztikai anyag a vizsgálódás körébe vonandó különböző országokból mind begyüjthető is volna, a nemzetközi összehasonlításnál további nehézséget okozna a termelés oly mértékegységének megállapítása, amelyre a munkabéreket, mint a termelési költség egy részét vonatkoztatni lehetne. Ennélfogva az utóbbi szempont szerint való kutatásról egyelőre le kell mondani.

A különböző országok reálmunkabéreinek a munkásság megélhetési viszonyai szempontjából való nemzetközi összehasonlító vizsgálata is nehéz feladata a statisztikának. Ha valamely pénzegységnek az egyes országokban

ugyanaz volna a vásárlóereje, a különböző országok munkabéreinek alakulásáról összehasonlító képet lehetne nyujtani oly módon, hogy az egyes országokban fizetett névleges munkabéreket a devizaárfolyamok alapján bizonyos pénzegységre átszámítjuk. Tudvalevőleg azonban már a világháború előtt is, amidőn a pénz értéke viszonylag sokkal nagyobb stabilitást mutatott, mint a világháborút követő inflációs években, a különböző országok pénzének vásárlóereje lényegesen eltérő volt. A világháború után a pénz vásárlóerejének országonként mutatkozó ingadozása még fokozódott. Az egyes országok különböző vásárlóértékű pénzegységeiben kimutatott munkabéreinek nemzetközi egybevetésénél tehát kettős feladatot kell megoldani: egyrészt a névleges munkabéreket kell valamely pénzegységre átszámítani és másrészt a munkások megélhetési költségeinek országonként mutatkozó eltérő alakulását is számba kell venni.

A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlításának pontos eredményét azonban nagy nehézségek gátolják. E vizsgálatokhoz a különböző országokból lehetőleg *azonos munkáskategóriáknak egyöntetű alapon gyüjtött és feldolgozott névleges munkabéradataira volna szükség*, amelyek nyilván alig állhatnak rendelkezésre. A munkabér a munka ára lévén, munkabérek összehasonlításának a munka bizonyos mennyiségére kell vonatkoznia; a munkamennyiség egységének, mint minden egységnek, minden esetben változatlannak kell lennie. De ezt a feltételt a gyakorlatban csak tökéletlenül lehet megvalósítani. Nem kielégítő a *Bowley* által ajánlott megoldás sem, melyet *Huber* a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása tárgyában a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1927. évi kairói ülésére beterjesztett előadói jelentésében megemlít, amely szerint a végzett munka mennyisége a reá fordított idővel volna mérendő. Kérdéses, hogy vajjon ennek a módszernek alkalmazása esetén a munka természetéből, intenzitásából és eredményességéből származó különbségek kellően figyelembe volnának-e vehetők.[1])

További nehézségeket okoz az is, hogy a reálmunkabérek kiszámításánál nélkülözhetetlen *létfenntartási költségek indexeinek* megállapítása országonként különféle módszerek szerint történik.[2]) Elméletileg az volna a helyes eljárás, ha a reálmunkabérek nemzetközi statisztikája a vizsgálata körébe vont minden egyes országra vonatkozólag teljesen azonos módszer szerint kiszámított létfenntartási indexszámokkal rendelkeznék. Ebből a célból rendszerint a munkáscsaládok háztartási budget-típusát állítják fel s többnyire a munkáscsaládok egészévi szükségleteit: a táplálkozásra, a lakásra, a fűtésre, a világí-

---

[1]) Lásd részletesebben *Michel Huber* id. tanulmányát. Bulletin de l'Institut International de Statistique. XXIII. kötet, 2. füzet. Le Caire, 1928. 696. l.

[2]) A létfenntartási költségek indexszámaira vonatkozólag jó áttekintést nyujt: »Méthodes d'établissement des nombres indices du coût de la vie« c. munka. (Bureau International du Travail. Études et Documents. Série N. No 6. Genève, 1925. 68 l.)

tásra, a ruházkodásra és a különféle vegyes kiadásokra fordított költségeket veszik alapul. Azonban e budget-típusok megállapítása segítségével sem lehet a gyakorlatban a különböző országok munkásainak létfenntartási költségeit tökéletesen összehasonlítani, mert a munkáscsaládok szükséglete jelentékenyen különbözik munkáskategóriák, foglalkozási ágak, éghajlat, faj, szokás stb. szerint. Ha pedig nem az összes létfenntartási költségeket veszik alapul a szóbanforgó indexszámok összeállításánál, hanem csupán a fontosabb élelmicikkek árait, ezeknek a reprezentatív élelmicikkeknek helyes kiválasztása sem könnyű feladat, mert nyilvánvaló, hogy az egyes élelmicikkek a különböző országok munkásháztartásaiban minőségileg és mennyiségileg nem mindig egyenlő szerepet töltenek be. Elméletileg egyébként az is kifogásolható, ha valamely országra vonatkozólag *egységes* létfenntartási indexszámot használnak az illető ország különböző helyein (városokban és vidéken) élő különböző munkáskategóriák (például tanult, szakmunkások, napszámosok stb.) reálmunkabéreinek kiszámításához. Tekintettel az egyes munkáskategóriák szükségleteiben és életmódjában mutatkozó lényeges különbségekre, kívánatos volna, hogy a reálmunkabérek színvonalának összehasonlítása céljára az egyes munkáskategóriák budget-típusait különkülön állapítanák meg.

Helyesen mutat rá a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal az első nemzetközi munkaügyi statisztikai konferencia számára készített jelentésében arra a nagy nehézségre, mely a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlításánál abból származik, hogy ugyanazon budget-típus nem alkalmazható minden országnál, ha pedig különféle budget-típusokat használnak, úgy bizonytalanná válik, hogy vajjon azok egyenlő életszínvonalnak felelnek-e meg.[1]) Logikailag helytálló ugyan az is, amit a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1927. évi kairói ülésén kimondott: tudniilik, hogy »a reálmunkabérek összehasonlítása nem lehet teljesen kielégítő, — csak akkor, ha a megfigyelés alatt a munkások életmódja nem tér el nagyon észrevehetően attól, amely megfelel a számítások alapjául szolgáló változatlan budget-típusnak«[2]); ámde ennek a feltételnek megvalósítása a nemzetközi összehasonlító statisztikában ma még alig látszik biztosítottnak.

Ha sikerülne is a különböző országoknak egymástól eltérő módszerek szerint kiszámított létfenntartási indexei (esetleg árindexei) helyett minden egyes országra nézve a létfenntartási költségek megfelelő indexszámait *egységes alapon* megállapítani, további nehézségek merülnek fel azáltal, hogy az egyes pénzegységek vásárlóerejének országonként már az indexszámítások alapjául szolgáló háború előtti években is észlelt diszparitását alig lehet pon-

---

[1]) Les méthodes de la statistique des salaires et de la durée du travail. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série N. No 2. Genève, 1923.

[2]) Bulletin de l'Institut International de Statistique. XXIII. köt., 1. füzet. Le Caire, 1928. 221. l.

tosan kiegyenlíteni. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy az egyes országok munkásságának életszínvonalát a munkabérek magasságán és a pénz vásárló erején kívül még más tényezők (általános gazdasági, kulturális, éghajlati viszonyok stb.) is befolyásolják[1]; e tényezők hatását a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikája alapján azonban alig lehet kimutatni. Így az adatgyüjtéssel és feldolgozással járó nagy nehézségek miatt a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása nem nyujthat teljesen kielégítő, pontos eredményeket.

A reálmunkabérek statisztikájának módszertani kérdéseit röviden érintve, meg kell még azt is említeni, hogy különösen az inflációs időszakra vonatkozó adatok feldolgozásánál döntő fontossága volt annak, hogy a munkások bérüket ugyanabban az időszakban használták-e fel létfenntartásukra, mint amikor azokat kézhez kapták, vagy pedig egészben vagy részben későbbi időszakban, amikor már a pénz értéke a munkabérek kifizetésének időpontjával szemben olykor jelentős változást mutatott. Utóbbi esetben a reálmunkabérek kiszámításánál a létfenntartási költségek indexszámait arról az időszakról kellene alapul venni, amelyben a munkások keresetüket megélhetési költségeik fedezésére tényleg fordították és nem pedig arról az időszakról, amikor a névleges munkabéreket kézhez kapták. Ez az elméletileg kétségtelenül helyes elgondoláson alapuló eljárás azért érdemel itt említést, mert mind a hazai, mind a külföldi statisztikában általánosan szokásos volt, hogy az inflációs évek névleges munkabéreinek reálmunkabérekre való átszámításánál a létfenntartási költségek indexeit ugyanarról az időszakról vették alapul, mint amelyekre a névleges munkabérek vonatkoztak.[2]) Ennek oka főleg az, hogy a gyakorlatban nehéz — csak megközelítő pontossággal is — megállapítani a munkabérek kifizetése és azoknak a munkások által részben, vagy egészben történt felhasználása közötti időbeli különbséget hosszabb (egészévi, félévi) megfigyelési időszaknál. A fenti módszer gyakorlati alkalmazásának lehetősége a nemzetközi összehasonlító munkabérstatisztika problémáinak megvitatásánál mindenesetre vizsgálatot érdemelne.

Alig lehet oly módszert alkalmazni, mely a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlításánál minden tekintetben tökéletes megoldáshoz vezetne. Habár a hibaforrások e vizsgálatoknál teljesen ki nem küszöbölhetők, mégsem volna indokolt az azok alapján nyert eredmények jelentőségét lebecsülni. A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikája segítségével ugyanis az egyes országok munkásságának megélhetési viszonyaiban mutatkozó relatív különbségekre lehet rávilágítani.

---

[1]) V. ö. *Hajdrik Sándor:* A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása. Magyar Statisztikai Szemle 1924. évi II. évf. 468—469. l.

[2]) Lásd pl. Les conditions de vie des ouvriers dans les pays à change déprécié. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série D. No 15. Genève 1925.

2. A fontosabb külföldi munkálatok a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának területén.[1])

a) *Világháború előtti munkálatok.*

Röviden áttekintjük a reálmunkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikáját felölelő főbb munkálatokat, majd a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak ezirányú vizsgálódásainál alkalmazott módszerét és az annak alapján nyert eredményeket tesszük vizsgálat tárgyává.

A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának művelésére már a világháború előtt is történtek kísérletek. Itt elsősorban az angol Board of Trade úttörő munkásságáról kell megemlékezni. A Board of Trade már 1905-től 1909-ig dolgozott fel nemzetközi összehasonlító munkabérstatisztikát az angliai, walesi, franciaországi, belgiumi és északamerikai egyesült-államokbeli adatok alapján. A névleges munkabéreken kívül a munkások által fogyasztott cikkeknek, főleg élelmicikkeknek az említett országok (illetve országrész) fővárosaiban érvényes kiskereskedelmi áraira, valamint a lakásbérekre vonatkozólag is gyüjtött adatokat. A begyüjtött anyag alapján a Board of Trade megállapította az élelmezési költségek és a lakásbér arányát egyrészt Anglia és Wales bizonyos városaiban, másrészt az említett többi országok mindegyikében. Az így nyert eredményeket azokhoz az adatokhoz viszonyították, melyek néhány fontosabb iparág (az építőipar, a gépgyártás, a nyomdaipar stb.) munkáskategóriáinak névleges munkabéreit fejezik ki. Tehát egyfelől a névleges munkabérek, másfelől az élelmicikkek[2]) árai és a lakásbérek alapulvételével kiszámították az említett országok reálmunkabéreit. Az erre vonatkozó eredményeket a Board of Trade 1911-ben külön kiadványokban és már korábban a Labour Gazette egyes számaiban[3]) is közzé tette. E vizsgálatok eredményeit már az a gazdasági bizottság felhasználta, melyet a világháború előtt 1913 szeptemberében abból a célból alakítottak, hogy a délafrikai unióbeli munkások bérviszonyainak és létfenntartási költségeinek alakulásáról tájékozódjon, bizonyos ipari feltételeket megvizsgáljon és az erre vonatkozó adatokat egyes országok hasonló adataival összehasonlítsa. E gazdasági bizottság jelentése a kiszámított nemzetközi reálmunkabérstatisztikai anyaggal együtt még a világháború kitörése előtt napvilágot látott. E munkálat köre nemcsak a délafrikai unióra és az angol Board of Trade korábbi vizsgálatainál figyelembevett országokra, hanem Kanadára, Ausztráliára és Új-Zélandra is kiterjedt.

[1]) Erre vonatkozólag főleg: Comparaison du niveau des salaires réels dans certaines capitales c. közlemény a Revue Internationale du Travail X. köt. 4. számában. (1924 okt.) 662. és köv. lapok.

[2]) Az alapul vett cikkek a következők: cukor, vaj, tej, burgonya, liszt, kenyér, marhahús, birkahús, disznóhús, továbbá bizonyos esetekben a tüzelőanyag is.

[3]) Board of Trade Labour Gazette 1908. évi febr. és jún.-i, 1909 márc., 1910 márc. és 1911 ápr. számaiban.

Megemlíthetjük végül, hogy a washingtoni munkaügyi hivatal már a világháború előtt is nyilvánosságra hozott különböző országok munkabéradatait felölelő részletes kiadványokat.

b) *Világháború utáni munkálatok.*

A világháború után a délafrikai unió népszámlálási és statisztikai hivatala is végzett nemzetközi összehasonlító reálmunkabérstatisztikai adatgyüjtést a délafrikai, ausztráliai, kanadai, új-zélandi és angliai adatok felhasználásával; ez az összehasonlító reálmunkabérstatisztika azonban úgy a vizsgálata körébe vont országok száma, mint az alapul vett élelmicikkek árai és a munkabérek tekintetében is szűkebb terjedelmű volt, mint a fentebb említett háború előtti munkálatoké.

A reálmunkabérek nemzetközi statisztikájának *rendszeres* művelését először a világháború befejezése után az angol munkaügyi minisztérium kezdte meg. 1923 júliusától 1924 júliusáig hozta nyilvánosságra azokat az indexszámokat, melyek 14 európai és 2 amerikai nagyváros reálmunkabéreinek alakulásáról nyujtottak tájékoztatást.[1]) Ugyancsak nemzetközi összehasonlító reálmunkabérstatisztikai adatokat tartalmaznak a Manchester Guardian Commercial »Reconstruction in Europe« című sorozatának 9. számában (1922 október) közölt cikkek, melyek egyikének szerzője *John Hilton*,[2]) az angol munkaügyi minisztérium statisztikai osztályának igazgatója, a másiké pedig *J. H. Richardson.*[3])

Amidőn a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a nemzetközi munkaügyi statisztikai problémák megvitatása céljából először hivott össze konferenciát, a Genfben 1923 október 29-től november 2-ig megtartott értekezletek során *John Hilton* felhívta a figyelmet az angol Board of Trade már említett nemzetközi munkabérstatisztikai vizsgálatainak jelentőségére. E konferencián az a felfogás jutott érvényre, hogy az ily összahasonlító munkabérstatisztikai munkálatokat — azok nemzetközi jellegére való tekintettel — legsikeresebben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal folytathatná. A konferencia kifejezte azt a reményét, hogy egyfelől a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vállalkozni fog e munkára és másfelől azok az országok, amelyek eddig az angol munka-

---

[1]) Az erre vonatkozó számításoknál alkalmazott módszereket a Board of Trade Labour Gazette 1923 júliusi száma (236—238. l.) ismertette. *Hajdrik Sándor:* »A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása« c. id. cikke jó tájékoztatást nyujt az angol munkaügyi minisztérium nemzetközi összehasonlító reálmunkabérstatisztikai vizsgálatainál alkalmazott módszerekről.

[2]) Id. szám 584—586. l.

[3]) Id. szám 587. l.

ügyi minisztérium számára a szükséges adatokat szolgáltatták, azokat a Nemzetközi Munkaügyi Hivatallal is közölni fogják, még pedig teljesebb formában.[1])

c) *A külföldi nagyvárosok reálmunkabéreinek összehasonlító statisztikája.*

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal ezirányú vizsgálatainak főbb eredményei és alkalmazott módszerének bírálata.

Az első nemzetközi munkaügyi konferencia[2]) állásfoglalása alapján a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vezetősége 1924. áprilisában elhatározta, hogy az angol Board of Trade által eddig végzett rendszeres nemzetközi összehasonlító reálmunkabérstatisztikai vizsgálatokat tovább folytatja. Az angol munkaügyi minisztérium statisztikai osztálya az általa alkalmazott módszerekről készséggel nyujtott felvilágosítást a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak és engedett betekintést az összehasonlítások alapjául szolgált munkabér- és árstatisztikai anyagba is.

Az angol munkaügyi minisztérium és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által e célra felhasznált adatok hasonlóak és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal módszere[3]) — néhány módosítástól eltekintve — csaknem teljesen követi az angol Board of Trade által alkalmazott módszert. A leglényegesebb eltérés az angol munkaügyi minisztérium módszerétől abban áll, hogy a névleges munkabérek vásárló erejének meghatározásánál tekintetbe vették azokat a különbségeket, amelyek az élelmicikkek fogyasztásának szempontjából az egyes országok szerint mutatkoznak. Lényeges különbségek vannak az egyes országok munkásháztartásaiban nemcsak az élelmicikkek *mennyisége*, hanem azok *minősége* tekintetében is egyaránt. Így például a tea Nagybritanniában a munkásosztálynak is jelentős fogyasztási cikkét alkotja, míg bizonyos kontinentális országokban a munkáscsaládok háztartási

---

[1]) E tárgyban az *első* munkaügyi konferencia a következő határozatot fogadta el:

»Abból a célból, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal megkísérelhesse a különböző országok reálmunkabérei nívójának összehasonlítását, mindenik ország illetékes statisztikai hatóságai kötelesek 1924 január elsejétől rendszeres időközökben (lehetőleg havonta) a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak — később megállapítandó formában — kimutatásokat szolgáltatni, amelyek az illető országok fővárosaira vonatkozólag közlik: 1. bizonyos számú tipikus foglalkozási ág órabérait és a heti munkaórák normális számát, 2. korlátolt számban olyan cikkek árait, amelyeknek megszerzésére az iparilag legfejlettebb országokban a munkáscsaládok keresetüknek túlnyomó részét fordítják.« (Lásd: La Conférence internationale des statisticiens du travail. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série N. No 4. Genève, 1924. 65. és köv. lapok.)

[2]) Az 1925. évben megtartott *második* nemzetközi munkaügyi konferencia is megvitatta a munkabérek nemzetközi összehasonlításának problémáit. (Lásd: La deuxième Conférence internationale des statisticiens du travail. Bureau International du Travail. Études et Documents, Série N. No 8. Genève, 1925.)

[3]) Lásd: Les salaires réels dans certaines capitales. Id. közlemény. Revue Internationale du Travail. X. köt., 4. szám, 670. és köv. lapok.

budgetjénél majdnem teljesen számításon kívül hagyható. Hasonló nehézségek állanak elő egyéb létfenntartási költségek kiszámításánál is. Persze még nagyobb különbségek mutatkoznak akkor, ha például az *európai* országok munkásainak átlagos fogyasztását az *északamerikai*, *kanadai*, vagy pedig az *indiai* fogyasztással kell összehasonlítani. Ezeket a különbségeket nem lehet figyelmen kívül hagyni a létfenntartási költségek azon indexszámainak megállapításánál, melyek a nemzetközi összehasonlító reálmunkabérstatisztika alapjául vannak hivatva szolgálni.

Tudományos szempontból vizsgálva e kérdést rá kell mutatni arra, hogy nem elegendő, ha a létfenntartási indexszámok csupán a fontosabb élelmiszerek árainak, vagy esetleg még a lakásbérek alapulvételével készülnek, hanem szükséges, hogy a fűtés, a világítás, a ruházkodás és egyéb szükségletek költségei (kulturális szükségletek, bútorzat, stb.) is kellően számításba vétessenek.

Az volna persze az ideális állapot, ha sikerülne minden — a nemzetközi összehasonlító reálmunkabérstatisztikai vizsgálatok körébe vont — országra nézve a létfenntartási költségek indexszámainak kiszámítása céljára oly munkásbudgeteket összeállítani, melyek az élelmezés, a lakás, a fűtés, a világítás, a ruházkodás és egyéb kiadások költségeit is magukban foglalnák. Az ily budgetek szolgálhatnának közös mértékegységül a reálmunkabérek kiszámításánál. Sajnos azonban, az ily ideálisan elképzelt, közös mértékegység megállapítása a gyakorlatban elháríthatatlan akadályokba ütközik, nemcsak az egyes országok munkásháztartásai által fogyasztott cikkek neme, minősége és mennyisége szerint való lényeges különbségek miatt, hanem azért is, mert több cikk árára vonatkozó statisztikai adatgyűjtések egyes országokban még hiányosak, töredékesek.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal számolva ezekkel a nagy nehézségekkel, a munkások fogyasztásának mértékegységét úgy igyekezett megállapítani, hogy csupán *kevés számú élelmicikket* vett alapul, de mind olyanokat, amelyek — szerinte — az illető országokban a munkáscsaládok kiadásainak jelentékeny részét alkotják. A vizsgálati területnek ily szűkrehatárolása dacára sem lehet azokat a nehézségeket elhárítani, melyek a számításoknál alapul vett *élelmicikkek mennyiségének és minőségének* az egyes országok munkásháztartásai szerint mutatkozó különbségeiből adódnak. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal e nehézségeket úgy vélte áthidalhatóknak, hogy a létfenntartási költségek megállapítása céljából mindegyik országra nézve a munkásháztartások által fogyasztott fontosabb élelmicikkek mennyiségeit vette alapul — bizonyos országok fogyasztási mennyiségeit más országokra nézve is jellemzőeknek tekintve.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az egyes országok munkásháztartásainak fogyasztását figyelembe véve a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal bizonyos országcsoportokat alakított, melyekben a fogyasztás — szerinte — nagyjából hasonlónak tekinthető. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a külföldi nagyvárosok munkabérviszonyainak megvilágítása céljából közölt reálmunkabér-indexszámsorozatoknál a vizsgálata körébe vont országokat hat csoportra tagolja: *1. Nagybritanniát* külön veszi, mert ott a fogyasztás más országokétól meglehetősen eltérő; Nagybritannia, illetve London, reálmunkabéreinek kiszámításánál tehát speciális coefficiensek alkalmazása látszott szükségesnek; külön csoportot alkotnak továbbá: *2. Franciaország és Belgium, 3. a déleurópai országok, 4. a középeurópai országok, 5. a Skandináv államok és Hollandia*[1]) és végül *6. a tengerentúli országok* (a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak szóbanforgó vizsgálatainál csupán az Északamerikai Egyesült-Államok, Kanada és Ausztrália, illetve azok néhány nagyvárosa.)

E módszert nem mondhatjuk minden tekintetben kifogástalannak, mert egyfelől — mint az alábbi kimutatásból kitűnik — *a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által alapulvett cikkek aránylag kisszámú csoportja nyilván nem öleli fel a munkásháztartások kiadási tételeit alkotó összes fontosabb cikkeket, sőt a főbb élelmicikkek közül sem mindeniket; másfelől az is vitatható, vajjon lehet-e bizonyos országok munkásháztartásainak átlagos fogyasztási mennyiségeit más országokra nézve is kellően jellemzőeknek tekinteni.* Így például az egy csoportba foglalt különböző *középeurópai országok* fogyasztásának egymástól eltérő viszonyaira utalhatunk.

Az egyes nagyvárosok reálmunkabér-indexszámainak megállapítása céljából a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal tehát *az élelmicikkek aránylag kisszámú csoportjának árait veszi csupán alapul.* Az 1. táblázat a fentebb felsorolt országcsoportok szerint részletezve feltünteti azoknak az élelmicikkeknek nemét, valamint az egy fogyasztóegységre és egy hétre eső mennyiségét, melyeket a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a reálmunkabérindexek kiszámításánál alapul vesz. Az élelmicikkek mennyiségei azon családi budgetek szerint vannak megállapítva, amelyek az egyes országokban — többnyire egy közepes népességű család fogyasztását figyelembevéve — a létfenntartási költségek indexének meghatározásánál alapul szolgálnak.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal összehasonlító reálmunkabérstatisztikai vizsgálatánál figyelembe vett élelmicikkeknek egy fogyasztó egységre és egy hétre eső mennyisége (fogyasztó egységnek itt egy felnőtt férfit véve) országcsoportok szerint a következő:

---

[1]) A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a skandináv és németalföldi munkásháztartási budget-típust Svájcra nézve is jellemzőnek tekinti.

1. tábla. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal összehasonlító reálmunkabér statisztikájánál alapul szolgáló élelmicikkeknek egy fogyasztóegységre és egy hétre eső mennyisége.[1])

Élelmiszer	Egy fogyasztó egységre és egy hétre eső mennyiség[2])					
	Nagy-britannia	Franciaor-szág és Belgium	Délcurópai országok	Közép-európai országok	Skandi-návia és Hollandia	Tengeren-túli or-szágok
Kenyér	2·10	4·50	2·50	3·50	1·64	1·50
Liszt	1·25	0·25	1·00	0·30	1·43	1·00
Vaj	0·17	0·24	0·10	0·08	0·22	0·20
Margarin	0·05	0·08	0·05	0·12	0·15	0·06
Marhahús	0·50	0·50	0·40	0·22	0·21	0·70
Ürühús	0·20	—	0·10	—	0·025	0·115
Szalonna	0·12	0·20	0·12	0·11	0·21	0·20
Burgonya	1·50	3·00	0·75	5·20	2·30	2·00
Cukor	0·60	0·35	0·18	0·25	0·63	0·40
Kávé	0·01	0·20	0·06	0·20	0·13	0·105
Tea	0·10	—	—	—	—	0·03
Sajt	0·08	0·10	0·10	0·13	3·10	0·10
Tojás	2·75	3·00	3·00	0·75	3·30	4·50
Tej	1·20	1·70	1·50	2·10	6·40	1·86
Rizs	0·135	0·06	0·50	0·40	0·23	0·09

A fenti mennyiségek az amerikai irodalomban szokásos elnevezés szerint egy »*megtöltött piaci kosár*« (basket-ful of provisions) tartalmának tekinthetők; minden ilyen »megtöltött piaci kosár« tartalmának értékét ki lehet számítani a figyelembevett városokban érvényes árak alapján. *A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal reálmunkabéradatai tehát arról tájékoztatnak, hogy a különböző országokban, illetőleg azok nagyvárosaiban érvényben levő tarifális munkabérek mekkora vásárlóerőt képviselnek, ha a munkabérek vásárlóerejének egységét egy »megtöltött piaci kosár« költsége képviseli.* Másszóval a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal számításai révén azt igyekszik megállapítani, hogy e megtöltött piaci kosár tartalma mibe kerül és a különböző munkáskategóriák azt hányszor tudják megvenni a heti 48 órai átlagos munkaidő alatt végzett munkájukért kapott béreikkel[3]) (tudniillik a vizsgálatok alapjául — mint azt alább részletesebben kifejtjük — a tarifális szerződések szerint heti 48 órai átlagos munkaidő névleges munkabérei szolgálnak.)

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a reálmunkabér-indexek kiszámításánál a munkásság élelmezésére szolgáló egyéb fontos cikkek, mint például a főzelékfélék, a só, a gyümölcsfélék stb. árait teljesen

[1]) Revue Internationale du Travail. X, köt. 4. szám. (1924. október) 674. l.

[2]) Kilogrammokban, kivéve a tojást (darabokban) és a tejet (literben).

[3]) V. ö. *Karl Pribram:* Zur internationalen Statistik der Arbeitslöhne. Wirtschaftsdienst 1926. évi XI. évf. 5. füzet, 149. l.

figyelmen kívül hagyja és egyáltalán nem veszi figyelembe a fűtés, a világítás, a bútorozás és egyéb szükségletek (pl. kulturális, egészségügyi szükségletek stb.) költségeit. A lakásbérre fordított kiadások külön korrigált indexszám-sorozatban jutnak kifejezésre. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal ugyanis a különböző nagyvárosok reálmunkabéreinek alakulását kétféle általános indexszámsorozatban szemlélteti: az indexszámok egyik sorozata a fentrészletezett élelmicikkek árai alapján készül, mig a másik, korrigált indexszámsorozat számításba veszi a munkáscsaládok budgetjében a lakásbérre fordított költségek arányát is.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a különböző nagyvárosok munkássága *relatív* életszínvonalának összehasonlítása céljából egyrészt az ipari munkásság bizonyos csoportjainak, még pedig mindössze négy iparág: 1. az építőipar, 2. a gépipar, 3. a bútoripar és 4. a nyomdaipar és könyvkötészet körében dolgozó felnőtt férfimunkások összesen 18 kategóriájának a szokásos tarifák szerint átlagos heti 48 órai munkaidő után fizetett *névleges béreit*, másrészt az élelmicikkek árait és a lakásbér költségeit — az imént bírált módszer szerint — veszi alapul.

Ami a felhasznált névleges munkabéradatokat illeti, azokat is több szempontból kifogásolhatjuk. Nyilvánvaló, hogy az *egész iparimunkásság* kereseti viszonyaira alig lehetnek jellemzőek csupán *négy iparág* munkabéradatai. Ezek az iparágak egyébként a figyelembevett nagyvárosok gazdasági életében nem töltenek be egyenlő szerepet. Felmerülhet tehát az a kérdés, hogy ha már a vizsgálat körét e tekintetben is korlátozni kellett, miért esett a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal választása épen arra a négy iparágra. Nehezen lehet ezt azzal megindokolni, hogy azokat az iparágakat kellett a vizsgálat körébe vonni, amelyeknek munkabérei tarifális szerződések szerint időegység alapján bértételek formájában vannak megállapítva. Arra vonatkozólag, hogy *a tarifális szerződések szerint megállapított bértételek nem mindig alkalmasak a munkabérstatisztikai vizsgálódásoknak alapjául, bizonyitja az is, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal újabban egyes nagyvárosoknál, amelyeknél tapasztalás szerint a tarifális bértételek a ténylegesen kifizetett bértételektől lényegesen eltérnek, a normális heti munkaidő alatt elért átlagos kereseteket veszi alapul.*[1]) A tényleges viszonyokat tekintetbe véve, az sem mondható helyesnek, hogy a kiválasztott 18 munkáskategória közül csak 4 képviseli a *tanulatlan munkásokat* és 14 a *tanultakét.*

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal számításainál az *átlagos heti 48 órai munkaidő* alapul vétele sem a legszerencsésebb; egyáltalán nincsenek tekintettel a munkaidőnek iparágak és munkások szerint lényegesen eltérő alakulására, a túlórákra, az ünnepek, a sztrájk, kizárás vagy egyéb gazdasági viszonyok miatt történő munkaszünetekre és a munkásoknak betegség,

[1]) *Pribram* most id. dolg. id. hely 149. l.

szabadság miatt szenvedett munkaidőveszteségeire stb. Az átlagos heti 48 órai munkaidő alapulvétele a különböző nagyvárosok munkabérviszonyainak összehasonlításánál nyilván nem vezet mindig a tényleges viszonyokat híven visszatükröző eredményekhez.

A különböző országok, illetőleg azok nagyvárosi munkássága relatív megélhetési viszonyainak összehasonlításánál a munkanélküliség arányára vonatkozó statisztikai adatok sem volnának teljesen nélkülözhetők. Jól tudjuk, hogy a munkanélküliség nemzetközi statisztikája ma még sok irányban hiányos, kiegészítésre szorul és a meglevő adatok sem tekinthetők minden tekintetben megbízhatóknak. De az erre vonatkozó adatoknak teljesen figyelmen kívül hagyása mindenesetre csökkenti az értékét annak a rendszeres statisztikai vizsgálódásnak, melynek révén a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal — nagy elismerést érdemlő buzgósággal — negyedévenként nyujtott összehasonlító tájékoztató képet a különböző nagyvárosok munkásai relatív megélhetési viszonyainak alakulásáról.

Megjegyzendő, hogy ha a munkanélküliségi statisztika megbízható részletes nemzetközi adatok hiányában megfelelően fel nem használható, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által közölt bérindexeknél bizonyára pontosabb eredményekhez lehetne jutni úgynevezett *mérlegelt munkabéráttlagok* segítségével, amelyeknél az egyes nagyvárosok iparimunkásainak száma is figyelembe volna vehető.[1]) Ma már minden fejlettebb ipari állam nagyvárosaiból rendelkezésre állanak azoknak a munkáskategóriáknak munkáslétszáma, melyeknek névleges hetibéreit a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal reálmunkabérindexeinek megállapításánál alapul veszi.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1924. júniusa óta számol be *rendszeresen* 18—21 külföldi nagyváros reálmunkabérviszonyainak alakulásáról. A nagyvárosok névleges munkabéreit és a figyelembevett élelmicikkek kiskereskedelmi árait havonként közli a »Revue Internationale du Travail«. Ezen adatok alapján a fentbírált módszer alkalmazásával kiszámított reálmunkabér indexszámokat pedig a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal említett folyóiratában 1929 áprilisáig negyedévenként hozta nyilvánosságra.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1929. áprilisában bejelentette,[2]) hogy a nagyvárosok reálmunkabér indexszámait a jövőben csak *félévenként* fogja a Revue Internationale du Travail-ban kimutatni és egyben a vizsgálata körébe vont nagyvárosok és a különféle foglalkozási csoportok, valamint

---

[1]) 1925 óta a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal csak a *varsói* reálbérindexeket számítja ki *mérlegelt* munkabéráttlagok alapján, mivel a lengyel kormány ily adatokat szolgáltat be a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak. A többi városok reálmunkabérindexeit még legutóbb is (1929 áprilisában) *nem* mérlegelt munkabéráttlagok alapján kiszámítva tette közzé a *Revue Internationale du Travail.*

[2]) Revue Internationale du Travail XIX. köt, 4. szám, (1929 április) 594. és 600 lapok.

az alapulvett élelmiszerek számát is növelni szándékozik. Nyilván az alkalmazott módszert is módosítani fogja.[1] [2])

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal az egyes külföldi nagyvárosok ipari munkássága relatív életszínvonalának alakulását tehát reálmunkabér indexszámokban fejezi ki. E célból először kiszámítja az élelmicikkek kiskereskedelmi árai alapján mindenik figyelembevett nagyvárosra vonatkozólag az 1. táblázatunkban közölt élelmiszermennyiségek értékét a 6 országcsoport fogyasztási típusa szerint külön-külön és ezekhez viszonyítja a névleges heti munkabéreket. Azt kutatja, hogy egy-egy »megtöltött piaci kosár« ára hányszor kerül ki az átlagos heti munkabérekből. Az így nyert számokat azután indexszámokká alakítja át London = 100 alapon, majd a 6 országcsoport indexszámsorozatának számtani középértékeit veszi, mint általános indexszámokat.

Tájékoztatás céljából közöljük az erre vonatkozó legutolsó kimutatást.[3]) A 6 fogyasztási típus szerint részletezett reálmunkabérindexek és az azok alapján kiszámított általános indexszámokon kívül a 2. táblázatunk utolsó függőleges sorában *korrigált indexszámok* találhatók, melyek megállapításánál a *lakásbérre* fordított költségek arányának az egyes nagyvárosok szerint mutatkozó különbségeit is figyelembevették.

A reálmunkabérek indexszámainak alakulása szerint a 2. táblázatban felsorolt külföldi nagyvárosokat négy csoportba tagolhatjuk. Az *elsőbe* az összehasonlítás alapjául szolgáló Londont, valamint Dublint sorolhatjuk; utóbbi városnak az élelmiszerek alapján kiszámított általános reálmunkabérindexe 1929 januárjában kb. a Londonéhoz hasonló színvonalon állott, míg a lakásber figyelembevételével készült korrigált indexszáma Londonénál 10%-kal magasabb volt.

A külföldi nagyvárosok *második* csoportját a közép- és déleurópai városok alkotják, amelyek reálbérindexe — a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal számításai szerint — Londonéhoz képest felényi, vagy még annál is kisebb volt. A déleurópai városok viszonylag alacsony reálmunkabér- indexszámainak magyarázata részben az, hogy azokban a városokban nem fogyasztják ugyanazokat az élelmiszereket, mint a 2. táblázatunkban szereplő külföldi nagyvárosok többségében; a déleurópai városokban például a népesség fontos táplálékául szolgálnak a főzelékfélék, melyek — mint az 1. táblázatunkból is kitűnik — egyáltalán nem szerepelnek a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak reálmunkabér-indexszámításainál alapul vett élelmiszerek között.

[1]) Revue Internationale du Travail imént id. füzete 597. l.

[2]) Az összehasonlító munkabérstatisztika problémáit 1929 januárjában Genfben az északamerikai *Social Science Research Council* kezdeményezésére *nem hivatalos* értekezleten is megvitatták, melyen az Északamerikai Egyesült-Államok, Nagybritannia, Franciaország, Németország, Olaszország és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal képviselői vettek részt. Az értekezleten hozott határozatokat és javaslatokat a Revue Internationale du Travail XIX. köt. 4. száma (1929 április) 545—563. lapokon ismertette. (Une Conférence internationale sur la statistique des salaires.)

[3]) Revue Internationale du Travail imént id. száma 596. l.

2. tábla. Néhány külföldi nagyváros reálmunkabéreinek 1929. évi januári indexszámai
Alap: London 1929 január = 100.

Városok	Reálmunkabér index-számok az egyes országcsoportokban fogyasztott élelmiszer mennyiségek alapján kiszámítva						Általános indexszámok csak az élelmiszerek alapján	Korrigált általános indexszámok a lakbér figyelembevételével
	Nagy-britannia	Francia-ország és Belgium	Közép-európai országok	Déleurópai országok	Skandináv-államok	Tengeren-túli or-szágok		
Amszterdam	78	83	83	84	90	84	84	84
Berlin	68	65	78	69	84	75	73	68
Bruxelles	49	49	49	50	52	49	50	54
Dublin	103	96	103	99	102	102	101	110
Lissabon	30	33	32	32	30	33	32	—
Lodz	38	40	48	42	49	50	45	46
London	100	100	100	100	100	100	100	100
Madrid	50	53	54	56	55	55	54	—
Milano	43	45	49	48	50	49	47	46
Ottawa	158	143	158	147	165	163	156	154
Párizs	53	55	59	57	62	55	57	—
Philadelphia	193	179	197	186	227	201	197	197
Prága	47	48	51	51	52	52	50	53
Róma[1])	38	41	40	45	43	44	42	38
Stockholm[2])	88	79	80	87	102	96	89	87
Sydney	157	140	142	150	140	159	148	—
Varsó[3])	41	42	50	45	51	47	46	47
Wien	41	37	48	41	55	47	45	51

[1]) A déleurópai városok viszonylag alacsony reálmunkabérindexszámainak oka részben az, hogy azokban a városokban nem fogyasztják ugyanazokat az élelmiszereket, mint a fenti táblázatban figyelembe vett városok többségében.

[2]) Ezek az indexszámok csupán az építőipar, a bútoripar és a nyomdaipar munkabéradatain alapulnak; a többi városoknál a gépipari munkabérek is számításba vétettek.

[3]) Ezeket az indexszámokat a munkabérek *mérlegelt* átlagai alapján számították ki, míg a több városok indexszámait *nem mérlegelt* átlagok alapján.

A *harmadik* csoportba kerül a skandináv nagyvárosok munkabérviszonyait reprezentáló Stockholm, amelyben az ipari munkásság relatív életszínvonala magasabb, mint a középeurópai, vagy épenséggel a déleurópai városok munkásaié.

Végül a *negyedik* kategóriában a tengerentúli országoknak a fenti kimutatásban figyelembevett nagyvárosait foglalhatjuk egybe, amelyeknek 1929 januári reálmunkabérindexe másfélszer, vagy kétszer volt akkora, mint Londoné. A fenti reálmunkabér-indexszámokból tehát az amerikai és az ausztráliai ipari munkásoknak az európaiakénál jóval magasabb életstandardjára következtethetünk.

Az egyes külföldi nagyvárosok ipari munkásságának relatív életszínvonalában 1924 július óta beállott változásokat pedig a következő reálmunkabérindexek fejezik ki, melyeket a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal csupán az 1. számú táblázatunkban felsorolt élelmicikkek árai alapján számított ki.[1]) (Táblázatot lásd a 88. lapon.)

Mielőtt az erre vonatkozó számításoknál alkalmazott módszer további bírálatára térnénk, sajnálattal kell itt leszögezni azt, hogy a *Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a különböző nagyvárosok reálmunkabérindexszámainak alakulásáról rendszeresen közölt kimutatásaiból Budapest adatait teljességgel kihagyja. E mulasztás annál inkább jogosan kifogásolható, mert a szóbanforgó kimutatásokban oly városok is szerepelnek* (például Lodz, Prága, Riga, Tallin), *melyek úgy jelentőségük, mint népességük száma tekintetében jóval fővárosunk mögött maradnak.*

Szinte érthetetlennek látszik a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak e mulasztása. A nemzetközi munkaügyi statisztika problémáinak megvitatására összehívott első konferencia ugyanis — mint már fentebb említettük — kifejezte azt az óhaját, hogy a különböző országok nagyvárosai munkabérviszonyainak vizsgálatához szükséges adatokat minden ország illetékes statisztikai hatóságai a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak be fogják szolgáltatni. A magyar statisztikai hivatalok is bizonyára készséggel rendelkezésére bocsátják a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak a kívánt anyagot. Szükséges volna, hogy e hiányok pótlására a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal figyelmét az illetékes tényezők felhívják. Remélhetőleg a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a szóbanforgó kimutatásainak tervbevett kibővítése alkalmával a rendszeresen feldolgozásra kerülő nemzetközi összehasonlító munkabérstatisztikájában a budapesti adatokat is közölni fogja.

Nem szólva most már a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal e vizsgálódásainak ily hiányosságairól és az anyag feldolgozásánál alkalmazott módszernek fentbírált voltáról, e nemzetközi reálmunkabérindexszámok még más tekintetben sem kifogástalanok.

---

[1]) Revue Internationale du Travail imént id. száma 598. l.

3. tábla. Néhány külföldi város reálmunkabéreinek alakulása indexszámokban 1924—1929.[1])

Alap: London 1924 július = 100.

Megnevezés	1924	1925	1926	1927	1928		1929
	július				január	július	január
Amszterdam	89	83	92	92	84	88	88
Berlin	55	63	70	71	68	77	77
Bécs	47	42	44	43	48	47	47
Brüsszel	59	54	48	50	47	57	52
Dublin	—	—	100	108	104	111	106
Koppenhága	—	93	114	112	112	—	—
Lisszabon	32	31	35	33	31	31	33
Lodz	—	54	44	44	48	49	47
London	100	99	102	106	103	110	105
Madrid	57	53	57	57	57	60	57
Milánó	46	46	48	55	—	51	50
Ottawa	172	162	152	166	166	175	163
Párizs	73	—	—	56	61	61	59
Philadelphia	213	180	169	189	194	197	206
Prága	56	48	51	49	—	49	53
Riga	—	42	48	51	—	—	—
Róma	46	45	44	46	47	48	44
Stockholm	85	78	89	98	92	92	93
Sydney	—	138	133	—	—	156	—
Tallin	—	36	42	48	41	44	—
Varsó [2])	—	43	46	39	45	46	48

[1]) Mivel Lisszabon, Prága, Stockholm és Bécs reálmunkabérindexel kiszámításánál alapul vett »piaci kosár« összetételében változás történt, az 1925—1929. evi indexek pontosan nem hasonlíthatók össze az 1924 júliusi indexszámokkal.

[2]) Ezeket a reálmunkabérindexeket *mérlegelt* munkabérátlagok alapján számították ki, míg a többi városok indexeit *nem mérlegelt* munkabérátlagok alapján.

A pontos statisztikai egybevetést nagyban megnehezíti ugyanis az, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal számára az egyes országokból beszolgáltatott munkabéradatok *nem egységes alapon* gyüjtetnek össze. Egyes nagy városok például a *minimális* munkabéreket közlik, amelyek természetszerüleg a ténylegesen kifizetett átlagos bérekné! alacsonyabbak. Más nagy városok pedig a *ténylegesen kifizetett* munkabérek adatait szolgáltatják be a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak, (így például a koppenhágai adatok a darabbér és időbér szerint díjazott munkások *tényleges* munkabéreit tüntetik fel; Tallin adatait pedig az átlagos munkabérek alapján számították ki.) Egyébként maga a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal is beismeri, hogy a különböző nagyvárosok reálmunkabéreinek relatív színvonalát feltüntető indexszámok csak lényeges fenntartásokkal fogadhatók el. *Valóban az egyes nagyvárosok — aránylag csekélyszámú — munkáscsoportjainak névleges munkabérei és néhány fontosabb élelmicikk árai alapján kiszámított reálmunkabérindexszámok exakt nemzetközi összehasonlítás alapjául alig szolgálhatnak*; az így nyert eredményeket további következtetésekre csak kellő óvatossággal használhatjuk fel. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal számításai szerint az egyes nagyvárosok reálmunkabérnívójában mutatkozó lényeges eltérések részben az illető nagyvárosok lakosságának a fogyasztás terén észlelhető különleges szokásaira vezethetők vissza. Például egyes déleurópai nagyvárosok reálmunkabéreinek viszonylag alacsony indexszámait az magyarázza, hogy az alapul vett élelmiszerek között — mint már fentebb rámutattunk, egyáltalán nem szerepelnek a főzelékfélék, amelyek pedig az illető déleurópai államokban nagymértékben fogyasztott fontos táplálékul szolgálnak. [1])

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal reálmunkabér-indexszámai tehát nem tükrözik vissza hiven azt, hogyan változik a munkabérek általános színvonala az illető nagyvárosokban, mert a számítások egyfelől csupán négy iparág, az egész ipari munkásság igen kis csoportjának névleges munkabérei, másrészt a létfenntartási költségeket alkotó tételek közül csak a legfontosabb élelmicikkek árain és részben a lakásbéreken alapulnak. Ezek az indexszámok természetesen még kevésbbé fejezhetik ki az illető országok reálmunkabérei általános színvonalának alakulását. A fenti bírálat alapján megindokolt lényeges fenntartások mellett e reálmunkabérindexszámokat mégis tájékoztatóknak lehet tekinteni arra vonatkozólag, miképpen alakul bizonyos iparágak felnőtt férfimunkásai reálmunkabéreinek relatív színvonala néhány külföldi nagyvárosban.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szóbanforgó indexszámai tökéletesebb feldolgozás esetén kétségtelenül hasznos támpontul szolgálhatnának a különböző országok ipari munkássága megélhetési viszonyainak nemzetközi

---

[1]) Lásd: Les fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1925. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série D. No 16. Genève, 1926. 23. és köv. l.

összehasonlító vizsgálatánál. *A nemzetközi összehasonlító reálmunkabérstatisztika fejlesztéséhez, az anyag feldolgozásánál alkalmazandó módszer tökéletesítéséhez nemcsak a tudományos kutatás, hanem a szociálpolitikai célkitűzések szempontjából is fontos érdekek fűződnek.*

3. A különböző országok reálmunkabéreinek nemzetközi összehasonlítása.

Meg kell itt végül arról emlékezni, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal több önálló kiadványában is közölt a munkabérek alakulására vonatkozólag nemzetközi összehasonlító adatokat. Az ilytárgyú első összefoglaló kiadványa tizenhárom ország munkabéreire vonatkozó 1914—1921. évi adatokat öleli fel.[1]) Ennek folytatásaképpen megjelent következő kiadvány tartalma az 1922. év adataival bővült és a vizsgált országok száma hárommal gazdagodott.[2]) A Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak további, újabb munkabérstatisztikai közleménye már huszonkilenc ország — köztük Csonka-Magyarország — munkabéreinek 1921—1925. évi alakulását ismerteti az 1913—1914. évi állapot összehasonlításával.[3]) Ezeken kívül más publikációi is tartalmaznak még munkabéradatokat. Így például a Hivatal a nemzetközi munkaügyi konferenciának Genfben 1922 novemberében megtartott 4. ülésén hozott határozata értelmében *ankétszerű* statisztikai vizsgálatokat végzett az erősen leromlott valutájú országok közül Németország, Lengyelország és Ausztria munkásságának megélhetési viszonyairól. E kutatások eredményeit külön közleményben hozta nyilvánosságra.[4])

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szóbanforgó kiadványaiban a begyüjtött névleges munkabéreken kívül a megélhetési költségek, illetve az árak indexszámainak figyelembevételével *reálmunkabérindexeket* is közöl.

Az első két említett kiadvány eredményei alapján az egyes országok a munkabéreknek 1920—1921., illetve 1920—1922. évi alakulása szerint három csoportba sorolhatók: az *első* csoportba tartozó országokban a világháború után a reálmunkabérek magasabbak voltak, mint a világháború kitörése előtt (például Svédország, Norvégia, Dánia, Hollandia, az Északamerikai Egyesült-Államok, Kanada stb.); a *második* csoportba sorolt országokban a reálmunkabérek a világháború előtti nívó körül mozogtak (Anglia, Franciaország, Belgium, Olaszország); míg a *harmadik* csoportba kerültek azok az országok, amelyekben a reálmunkabérek a háború után

[1]) Fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1921. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série D. No 2. Genève, 1922. 83 l.

[2]) Fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1922. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série D. No 10. Genève, 1923. 87 l.

[3]) Les fluctuations des salaires dans différents pays de 1914 à 1925. Id. munka.

[4]) Les conditions de vie des ouvriers dans les pays à change déprécié. Bureau International du Travail. Études et Documents. Série D. No 15. Id. munka.

jóval a békebeli nívó alá süllyedtek (Németország, Ausztria és Bulgária); az utóbbi csoportba kellett volna sorolni Magyarországot, Lengyelországot, Finnországot és Romániát is, mely országokban a reálmunkabérek a világháború utáni években szintén a háború előtti nívó alatt voltak, de az erre vonatkozó munkabéradatok a szóbanforgó kiadványok szerkesztése idején a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak még nem állottak rendelkezésére. A legutóbbi csoportba sorolt országokat az 1920—1922. években a valuta fokozatos elértéktelenedése és az árak állandó emelkedése jellemezte. E kettős jelenség hátráltatta a munkabéreknek a drágasághoz való alkalmazkodását és okozta végeredményben a reálmunkabérek színvonalának jelentékeny arányú csökkenését.

Az 1922—1925. években a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szerint az egyetlen faktor, amely a munkabérek nívóját befolyásolta, az árak alakulása volt. Számos országban az árak kissé estek, másokban — főleg ott, ahol az 1920—1923. években gyorsan emelkedett — az árnívó utóbb stabilizálódott.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a különböző országok 1920—1925. évi *névleges* munkabérindexeit két csoportba osztja: az *egyikbe* azokat az országokat foglalja egybe, amelyekben az 1925 előtti legutolsó években a munkabérek nagyjában stabilizálódtak; a *másik* csoportba tartozó országok névleges munkabérei ezzel szemben nagy fluktuálást tüntetnek fel.

Az 1914. évi állapotot 100-zal téve egyenlővé, a *névleges* munkabérek 1920—1925. évi alakulását a 4. táblázatban közölt indexszámok fejezik ki.

A 4. táblázat *első* részének névleges munkabérindexei szerint néhány országban (például Svédországban, Kanadában) a munkabérek többnyire 1922 óta stabilizálódtak, míg Nagybritaniában az 1923. év óta. A Németbirodalom névleges munkabérindexei — Reichsmarkokban kifejezve — 1923 óta némi emelkedést jeleznek. Az Amerikai Egyesült-Államok adataiból viszont a névleges munkabérek nívójának kisebb hullámzása tükröződik vissza.

A 4. táblázat *második* részében szereplő országok névleges munkabérei valóban nagy ingadozásokat mutatnak; itt találjuk a csonka-magyarországi adatokat is. Az összefoglaló kimutatás hazánkra vonatkozólag azonban csupán 1920—1923. évi névleges munkabéreket tartalmaz.[1])

A 4. táblázat adatai, melyek nem veszik figyelembe sem a valuták értékének ingadozását, sem az ezzel kapcsolatos általános árnívó változását, még az egyes országok szerint sem nyujthatnak világos képet a munkások kereseti viszonyairól; természetesen nemzetközi összehasonlításra így nem is használhatók fel, az indexszámokból általános következtetést nem vonhatunk.

[1]) A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1926. évi munkabérstatisztikai kiadványa a munkabérek alakulásáról *országonként* közölve kimutatásokat, Csonka-Magyarországra vonatkozólag néhány 1924. és 1925. évi hiányos adatot is felölel.

4. tábla. Néhány ország névleges munkabéreinek 1920—1925. évi indexszámai.

Megnevezés	1920	1921	1922	1923	1924	1925
	a) *Viszonylag stabil munkabérek.* 1914 = 100.					
Dánia:						
Összes iparok	[1]) 359	[1]) 299	[1]) 251	[1]) 246	[1]) 264	[2]) 263
Lengyelország:						
Tanult munkások (fémipar)	—	[3]) 35.100	[3]) 160.700	[3]) 77,715.500	[4—5]) 105	[4—5]) 105
Téglagyártók	—	[3]) 44.300	[3]) 203.600	75,907.400	[4—5]) 135	[4—5]) 135
Nagy-Britannia:						
Építőipar; téglagyártók	[3]) 248	[3]) 231	[3]) 177	[3]) 176	[3]) 181	[3]) 181
Napszámosok	[3]) 323	[3]) 298	[3]) 200	[4]) 198	[3]) 206	[3]) 206
Nyomdaipar: szedők	[3]) 262	[3]) 262	[3]) 241	[4]) 215	[3]) 207	[3]) 207
Gépgyártás: szerelők	[3]) 230	[3]) 230	[3]) 187	[4]) 145	[3]) 145	[3]) 145
11 foglalkozási ág bérátlaga	[3]) 276	[3]) 253	[3]) 194	[4]) 177	[3]) 179	[3]) 181
Németország:						
Tanult munkások (fémipar)	833	1.489	[6]) 3.900	[6]) 2,741.200	[6—7]) 96	[6—7]) 109
Tanulatlan munkások	1.058	1.814	[6]) 5.700	[6]) 3.937.100	[6—7]) 112	[6—7]) 117
Svájc:						
Ácsok	203	193	172	171	—	—
Svédország:						
Téglagyártók	302	302	201	201	201	201
Mázolók	289	289	180	180	180	205
Szénbányászok	319	319	199	181	181	—
Amerikai Egyesült-Államok:						
Összes iparok	[3]) 222	[3]) 182	[3]) 200	[3]) 215	[3]) 207	[3]) 211
Cipőipar	[3]) 193	[3]) 200	[3]) 204	[3]) 198	[3]) 191	[3]) 198
Vas- és acélipar	[3]) 270	[3]) 162	[3]) 203	[3]) 233	[3]) 241	[3]) 240
Összes iparok (New-York)	[3]) 229	[3]) 205	[3]) 199	[3]) 222	[3]) 217	[3]) 227
Kanada:						
Tanult munkások (összes iparok)	192	186	177	178	177	—
Napszámosok	215	191	183	182	183	—
	b) *Ingadozó szinvonalú munkabérek.* 1914 = 100.					
Belgium:						
Szénbányászok	430	435	390	491	[3]) 574	[3]) 500
Finnország:						
Összes iparok	—	969	1.044	1.145	—	—
Franciaország:						
Szénbányászok	360	349	322	[10]) 368	[10]) 424	[11]) 438)
Betűszedők	—	[12]) 383	—	—	[3]) 461	—
Görögország (Athén):						
Ácsok	[13]) 410	650	850	1.000	1.150	—
Élelmezési ipar	[13]) 240	—	560	800	900	—
Magyarország:						
Tanult gépipari munkások	2.423	9.750	[14]) 242.400	[14]) 1,193.000	—	—
Norvégia (Oslo):						
Tanult gépipari munkások	[15]) 435	[14]) 429	[14]) 304	[14]) 298	[14]) 336	—
Tanulatlan gépipari munkások	[15]) 495	[14]) 488	[14]) 335	[14]) 335	[14]) 381	—
Románia (Bukarest):						
Téglagyártók	—	—	—	[10]) 1.944	[10]) 2.818	—
Napszámosok	—	—	—	[10]) 2.267	[10]) 3.387	—
Japán:						
Téglagyártók	[17]) 291	[17]) 269	[17]) 316	399	[15]) 431	—

[1]) Október—december. — [2]) Január—március. — [3]) December. — [4]) Március. — [5]) Zlotyban kiszámítva. — [6]) Június—július. — [7]) Reichsmarkban kiszámítva. — [8]) Október. — [9]) Március. — [10]) Október—december — [11]) Április—június. — [12]) Február. — [13]) 1918—1920. évek. — [14]) Szeptember. — [15]) Április—május. — [16]) November. — [17]) Első félév.

Nagyobb figyelmet érdemelnek azonban azok a *reálmunkabérindexek*, melyek a névleges munkabérindexek és az egyes országok megélhetési indexei alapján készültek. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal erre vonatkozó számításainak eredményei sem tekinthetők exakt pontosságúaknak, amit érthetővé tesznek azok az akadályok, melyek általában a munkabérek nemzetközi összehasonlítása elé tornyosulnak. De ezekből a reálmunkabérindexekből mégis némi tájékoztatást lehet nyerni a különböző országok ipari munkásságának kereseti viszonyairól.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1926. évi munkabérstatisztikai kiadványa, mely részletesen beszámol a különböző országok reálmunkabéreinek alakulásáról, sajnos, Csonka-Magyarországra vonatkozólag csak igen hiányos adatokat közöl. A kiadvány bevezető része elismeri, hogy a rendelkezésre állott anyag elégtelen ahhoz, hogy abból a magyarországi munkabérek alakulására vonatkozólag pontos következtetést lehessen vonni és mindössze annak megállapítására szorítkozik, hogy a magyarországi gépgyári munkások reálbérnívója az 1923. év utolsó harmadától 1924 első harmadáig a drágaság gyors növekedése következtében nagymértékben alászállott, de 1924 őszén javulás állott be s akkor már e munkáskategória reálbére körülbelül a világháború előtti színvonal 75%-át érte el.

A nemzetközi statisztikai adatok szerint tehát az erősen leromlott valutájú országokban általában a valuták stabilizálása óta a munkabérek közeledtek az árnívóhoz; a reálmunkabérek színvonala fokozatosan emelkedett. A legtöbb országban, ahol még 1922-ben a munkabérek jóval a békebeli magasság alatt mozogtak, 1925-ben már többnyire elérték a háborúelőtti nívót, vagy pedig ahhoz közeledtek; a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szerint 1925-ben már csupán Magyarország, Lettország és Románia nem sorolhatók ezen országok közé.

Az 1920—1925. évi reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása tehát hazánkra nézve kedvezőtlen eredménnyel zárul. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak Csonka-Magyarországra vonatkozó hiányos adatai azonban nem nyujthatnak megfelelő alapot általános következtetések levonására, mert — mint e tanulmány egyik későbbi fejezetében az általunk feldolgozott részletes munkabérstatisztikai anyaggyüjtemény vizsgálatának eredményeiből kitűnik — a koronastabilizálást követő 1925. évben már szép számmal akadtak oly budapesti munkáskategóriák, melyek reálmunkabére elérte, sőt meghaladta az 1914. évi magasságot.

Mielőtt a hazai (főleg budapesti) munkabérstatisztikai anyag beható kutatására térnénk, röviden áttekintjük a munkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának további főbb eredményeit a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal 1926-ban közzétett anyaggyüjteménye alapján.

a) *A tanult és tanulatlan munkások reálbéreinek nemzetközi összehasonlítása.*

A nemzetközi munkabérstatisztikai adatok arról számolnak be, hogy a világháború befejezését követő első években az árnívó gyors emelkedésének idején számos országban a *tanulatlan munkások munkabérei nagyobb mértékben növekedtek, mint a tanult szakmunkásoké* és ugyanakkor az alantasabb alkalmazottak fizetésének emelkedése is felülmulta a magasabbrangú tisztviselőkét. Ezt részben azzal magyarázhatjuk, hogy bizonyos esetekben az egyes iparágak a munkások minden kategóriájának egyenlő nagyságú bérjavításokat adtak, ami természetesen a legalacsonyabb díjazású munkáscsoportokra nézve nagyobbmérvű béremelést jelentett. Ezt a munkabérpolitikát nyilván az a meggondolás vezette, hogy a tanulatlan munkások bére rendszerint csak a létminimum körül mozog és ennélfogva a létfenntartási költségek gyors emelkedésének kiegyenlítése céljából adott béremelésekre sokkal inkább rá voltak szorulva a *tanulatlan munkások*, mint jobban díjazott *tanult* társaik. De ismét az ellenkező tendencia érvényesült akkor, amidőn az árnívó hanyatlása, vagy viszonylag stabilizálódása következett be.

Az 5. táblázat néhány ország tanulatlan munkásainak 1914. és 1920—1924. évi béreit a tanult munkások béreinek százalékában tünteti fel.

A felsorolt országok közül csaknem mindegyikben a világháború után a nagy áremelkedés idején a tanulatlan munkások bére a tanultakéhoz közeledett, majd utóbb az általános árnívó hanyatlása, vagy viszonylagos stabilizálódása idején többnyire azokétól újra eltávolodott.

1914-ben a legtöbb országban a tanulatlan munkások bére a tanult szakmunkások bérének 50—75%-át képviselte. Ez az arányszám az *1920—1923.* évek alatt többnyire 80%-ra, sőt néhol 90% fölé is emelkedett (például Németországban, Ausztriában, Svédországban); csekélyebb mérvű változás mutatkozott az Északamerikai Egyesült Államokban és Angliában, ott tehát, ahol a világháború kitörése óta az árak és a bérek kisebb mértékben emelkedtek. Az 1920—1923. években a legtöbb figyelembevett ország tanult és tanulatlan munkásainak bére között az arány tehát 1914-hez képest a tanulatlan munkások javára tolódott el. E tekintetben csupán Magyarország és Franciaország adatai mások: a fenti táblázat szerint a magyarországi és franciaországi munkáskategóriáknál a tanulatlan munkások bére a tanultakéhoz viszonyítva 1923-ban már nagyjában az 1914. évi aránynak megfelelően alakult. *1924-re* az európai országok erre vonatkozó arányszámai többnyire kis hanyatlást jeleznek, de ennek dacára még mindig magasabban állottak, mint 1914-ben. (Franciaország, Magyarország és Svájc 1924. évi adatai a fenti kimutatásból hiányzanak.)

A munkabérek nemzetközi összehasonlító vizsgálatának egyik érdekes tanulsága tehát az, hogy *az 1920—1924. években a legtöbb európai országban a tanult és a tanulatlan munkások bérei között a különbség a békebeli állapothoz képest általában csökkent.*

5. tábla. Néhány ország tanulatlan munkásai bérének a tanult munkásokéhoz viszonyított indexszámai.

Tanult munkások bére = 100.

Megnevezés	1914	1920	1922	1923	1924
Ausztria:					
Fémipar	75	[1]) 92	[1]) 94	86	[1]) 83
Építőipar	74	[1]) 96	[1]) 81	81	[1]) 81
Dánia:					
Összes iparok	[2]) 74	[2]) 81	[2]) 81	86	[2]) 81
Franciaország:					
Építőipar: Kőművesek és napszámosok	[3]) 68	[4]) 71	—	[4]) 69	—
Lengyelország:					
Fémipar	51	[1]) 81	[1]) 74	[5]) 72	[1]) 62
Magyarország:					
Fémipar	52	[4]) 66	[6]) 60	[6]) 53	—
Németország:					
Összes iparok	69	[7]) 89	[1]) 91	75	[1]) 75
Nagybritannia:					
Építőipar: Kőművesek és napszámosok	66	[1]) 87	[5]) 76	[8]) 76	[1]) 75
Gépgyártás: Szerelők és napszámosok	58	[1]) 79	[5]) 77	[8]) 71	[1]) 71
Hajóépítés: Napszámosok	53	[1]) 77	[5]) 68	[8]) 76	[1]) 69
Norvégia:					
Építőipar: Kőművesek és napszámosok	83	[9]) 94	[1]) 92	[1]) 92	[1]) 90
Fémipar	73	[9]) 83	[1]) 86	[1]) 84	[1]) 83
Svájc:					
Fémipar	76	82	78	73	—
Svédország (Stockholm):					
Építőipar: Kőművesek és napszámosok	[1]) 75	[1]) 92	[1]) 91	[1]) 91	[1]) 91
Amerikai Egyesült-Államok:					
Vas- és acélipar	[5]) 58	[1]) 67	[1]) 72	[1]) 64	[6]) 71
Összes iparok	[5]) 76	[1]) 81	[1]) 75	[1]) 75	[6]) 75

[1]) November—december. — [2]) Október—december. — [3]) 1911. év. — [4]) Október. — [5]) Június—július. — [6]) Szeptember. — [7]) Csak fémipar. — [8]) Március. — [9]) Május.

b) *A férfi- és a nőimunkások reálbéreinek alakulása a különböző országokban.*

A világháború kitörése óta a hadviselt államokban tömegesen katonai szolgálatra bevonult férfimunkások pótlására a női munkáserőknek egyre fokozódó mérvű alkalmazása vált szükségessé. A világháború véres pusztítása, mely éppen a népesség legértékesebb részéből: a produktív korban levő, legegészségesebb férfiak közül szedte elsősorban áldozatait, a dolgozó munkásság számát is megritkította. A produktív korú férfinépesség háborús veszteségét súlyosbították a háborúból rokkantan, betegen, általában csökkent munkaképességgel visszatértek tömegei is. Így érthetővé válik, hogy az ipari munkásnők aránya a legtöbb világháborúban résztvett országban az 1920—1925. években is magasabb volt, mint a világháború kitörése előtt. Fokozott érdeklődésre tarthatnak tehát számot azok a nemzetközi összehasonlító statisztikai adatok, melyek a munkabéreket *a munkások neme szerint* részletezik.

Az 1914. évi állapotot 100-zal téve egyenlővé a férfi- és nőimunkások reálbér indexszámai néhány ország egyes iparcsoportjaiban a következőképen alakult: (Táblázatot lásd a 97. lapon).

A világháború befejezését követő első években a legtöbb figyelembevett országban a békebeli állapothoz képest a női munkások bére viszonylag nagyobb mértékben emelkedett, mint a férfimunkásoké. Ennek magyarázata részben a munkásnők nagyobb mérvű alkalmazásában, részben pedig abban a munkabérpolitikában keresendő, amely a világháború után egyideig — mint a fentiekből is kitünt — általában a *tanulatlan* munkásokat viszonylag jelentékenyebb béremelésben részesítette. E tekintetben eltérést a fenti kimutatás szerint az 1920—1925 években az Északamerikai Egyesült Államokban a szövőmunkások, Ausztriában a fémipari munkások, 1922—1925-ben Dániában a cipőipar körében foglalkoztatott férfimunkások s átmenetileg 1923-ban a dán textilipari munkások adatai mutatnak; az említett kategóriákban a férfimunkások reálbérindexei magasabbak voltak, mint a női munkásoké. A 6. táblázatban szereplő összes többi munkáskategóriákban a világháború után a békebeli állapothoz képest a munkásnők reálbérindexei a férfimunkásokét felülmulták.

Hazánkra vonatkozólag a fenti kimutatás mindössze a textilipar egyik munkás csoportjának 1923. és 1924. évi munkabéradatait közli, melyek szintén az általános tendencia érvényesülését igazolják: 1923-ban a csonka-magyarországi fonóipari férfimunkások reálbére a békebelinek csupán $^2/_3$-ad részét képviselte, ugyanakkor a munkásnők reálbérindexe 72% volt. 1924-re e kategória mindkét nembeli munkásainak helyzetében javulás állott be, de nagyobb arányban a munkásnőknél. Előre bocsáthatjuk, hogy az alább feldolgozásra kerülő gazdag hazai munkabérstatisztikai

6. tábla. Néhány ország reálmunkabéreinek indexszámai a munkások neme szerint részletezve.
1914 = 100.

Megnevezés	1920	1922	1923	1924	1925
Ausztria:					
Fémipar — tanult munkások	[1]) 69	[1]) 83	[1]) 105	[1]) 106	[2]) 108
Fémipar — tanulatlan munkások	[1]) 86	[1]) 104	[1]) 116	[1]) 118	[2]) 120
Fémipar — munkásnők	[1]) 85	[1]) 88	[1]) 95	[1]) 95	[2]) 96
Dánia:					
Textilipar — férfiak	[3]) 150	[3]) 142	[3]) 134	[3]) 133	[4]) 131
Textilipar — nők	[3]) 156	[3]) 143	[3]) 133	[3]) 135	[4]) 131
Cipőipar — férfiak	[3]) 147	[3]) 134	[3]) 127	[3]) 126	[4]) 128
Cipőipar — nők	[3]) 150	[3]) 130	[3]) 122	[3]) 124	[4]) 124
Összes iparosok — tanult munkások	[3]) 133	[3]) 127	[3]) 119	[3]) 119	[4]) 119
Összes iparosok — « munkásnők	[3]) 149	[3]) 136	[3]) 125	[3]) 126	[4]) 128
Magyarország:					
Fonóipari munkások	—	—	[1]) 66	[1]) 71	—
« munkásnők	—	—	[1]) 72	[1]) 86	—
Németország:					
Textilipar — munkások	[5]) 85	[5]) 57	[5]) 91	[1]) 92	[2]) 83
Textilipar — munkásnők	[5]) 96	[5]) 65	[5]) 98	[1]) 99	[2]) 104
Norvégia:					
Fémipar — férfiak	102	157	121	111	—
Fémipar — nők	113	183	166	153	—
Svédország:					
Cipőipar — férfiak	[6]) 107	[6]) 99	[6]) 107	[6]) 109	[6]) 108
Cipőipar — nők	[6]) 125	[6]) 105	[6]) 112	[6]) 114	[6]) 114
Textilipar — férfiak	[6]) 111	[6]) 95	[6]) 102	[6]) 104	[6]) 103
Textilipar — nők	[6]) 122	[6]) 105	[6]) 113	[6]) 115	[6]) 114
Amerikai Egyesült-Államok:					
Pamutipar — szövők	141	126	—	144	—
Pamutipar — szövőnők	132	126	—	141	—
Összes iparok — tanulatlan munkások	[1]) 123	[1]) 121	[1]) 127	[6]) 127	[5]) 128
Összes iparok — « munkásnők	[1]) 112	[1]) 121	[1]) 131	[6]) 131	[5]) 128

[1]) December. — [2]) Március. — [3]) Október—december. — [4]) Január—március. — [5]) Július. [6]) Szeptember.

anyag alapján nemcsak a textilipar, hanem más ipari csoportok körébe tartozó férfi- és nőimunkások béreinek alakulását is részletesebben lesz módunk megvilágítani.

c) *A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása egyes iparcsoportok szerint.*

A különböző országok reálmunkabéreinek indexszámai *néhány iparcsoport szerint* is részletezve rendelkezésre állanak. Meg kell azonban itt jegyeznünk, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kimutatásai, melyek közül néhányat alább idézünk, csak kellő fenntartással fogadhatók el nemzetközi összehasonlítás alapjául; az adatok tudniillik feltünően hiányosak (mint például éppen hazánkra vonatkozólag) és a közölt adatokkal szemben is lényeges kifogások merülhetnek fel, főleg a tekintetben, hogy egyfelől a reálbérindexek kiszámításánál alapulvett névleges munkabérek az egyes kimutatásokban nem mindig azonos ipari csoportokra és azonos munkáskategóriákra vonatkoznak, másfelől a felhasznált megélhetési illetve árindexek országonként nem mindig egyforma módszer alapján állíttattak össze.

A különböző *nagyvárosok* reálmunkabérstatisztikájánál a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által alkalmazott módszer bírálata kapcsán megindokolt fenntartással közöljük az alábbi adatokat, melyek az egyes iparcsoportok munkáskategóriái relativ színvonaláról nemzetközi összehasonlításban némi tájékoztatást nyujtanak.

A fém- és gépipari reálmunkabérek háború utáni alakulásáról nemzetközi összehasonlításban a 7. táblázat számol be.

Az adatokból meglehetősen tarka kép tárul elénk. A figyelembevett európai országok közül Dániában, Svájcban, Norvégiában, továbbá 1922 óta részben Ausztriában és Svédországban is a fém- és gépipari férfimunkások reálmunkabérei általában magasabbak voltak, mint a világháború előtt. A Franciaországra vonatkozó adatok itt is feltűnően hiányosak, úgyhogy azokból nem lehet következtetést vonni. Nagybritannia és Lettország adatai a fém- és gépipari munkabérek fluktuálását tükrözik vissza. A többi európai országok közül Csonka-Magyarország, Németország, Lengyelország,[1]) Csehszlovákia és Finnország fém- és gépipari munkásainak 1920—1925. évi reálmunkabérei jóval a békebeli nívó alatt mozogtak.

A fém- és gépipari munkásság kereseti viszonyai tehát a világháború után a legkedvezőbbek főleg a háborús küzdelmektől távolmaradt *semleges* országokban voltak, viszont a legkedvezőtlenebbek az infláció által leginkább sujtott európai országokban. A hazai munkásság megélhetési viszonyait valóban sötét színben tünteti fel a 7. táblázat, melyben *a figyelembevett*

---

[1]) Kivétel mutatkozik a lengyelországi fém- és gépipari napszámosok 1920. évi reálmunkabér-indexénél.

7. tábla. Néhány ország fém- és gépipari munkásainak reálmunkabérindexszámai.
1913—1914 = 100.

Megnevezés	1920	1922	1923	1924	1925
Ausztria:					
Tanult munkások	[1]) 69	[1]) 83	[1]) 105	[1]) 106	[2]) 108
Tanulatlan munkások	[1]) 86	[1]) 104	[1]) 116	[1]) 118	[2]) 120
Nők	[1]) 85	[1]) 88	[1]) 95	[1]) 95	[2]) 96
Cseh-Szlovákia:					
Szerelők	—	—	[1]) 85	[1]) 86	[2]) 87
Napszámosok	—	—	[1]) 75	[1]) 86	[2]) 81
Dánia:					
Kocsisok	[3]) 146	[3]) 140	[3]) 128	[3]) 127	[4]) 129
Napszámosok	[3]) 147	[3]) 134	[3]) 125	[3]) 125	[4]) 125
Finnország:					
Fémipar	[5]) 70	88	88	—	—
Gépipar	77	84	94	—	—
Franciaország:					
Esztergályosok	[5]) 89	—	—	[6]) 109	—
Lengyelország:					
Tanult munkások	75	[1]) 61	[1]) 45	69	—
Napszámosok	119	[1]) 89	[1]) 32	83	—
Lettország:					
Szerelők	—	—	[2]) 104	[2]) 79	[2]) 90
Magyarország:					
Esztergályosok	—	—	47	56	—
Napszámosok	—	—	68	85	—
Nagybritannia:					
Szerelők	[1]) 87	[7]) 102	[2]) 83	[1]) 81	[7]) 84
Napszámosok	[1]) 117	[7]) 133	[2]) 102	[2]) 98	[7]) 102
Németország:					
Tanult munkások	—	[7]) 79	[7]) 59	[7]) 88	[2]) 86
Tanulatlan munkások	—	[7]) 81	[7]) 67	[7]) 94	[2]) 91
Norvégia:					
Férfi munkások	[8]) 102	[1]) 157	[1]) 121	[1]) 111	—
Svájc:					
Szerelők	[5]) 110	132	127	—	—
Svédország:					
Gépipari munkások	97	109	110	120	—
Amerikai Egyesült-Államok:					
Gépipari munkások	[9]) 96	[9]) 108	[9]) 102	[9]) 103	—
Összes csoportok (New York)	121	96	128	110	[2]) 116
Kanada:					
Összes csoportok	113	118	117	120	—

[1]) November—december. — [2]) Március. — [3]) Október—december. — [4]) Január—március. [5]) 1921. év. — [6]) Október. — [7]) Július. — [8]) Május.

különböző országok fém- és gépipari munkáskategóriái közül az 1923. és 1924. évekről a legalacsonyabb reálmunkabérindexszámokkal a csonka-magyarországi és lengyelországi munkások szerepelnek. Érdekes, hogy a felsorolt európai országok közül 1922 óta az indexszámok hanyatlása mutatkozik Dániában, Norvégiában, Nagybritanniában, továbbá 1923-ról 1924-re Lettországban és az 1923. évben átmenetileg Németországban is. A tengerentúli országok közül az Északamerikai Egyesült-Államok és Kanada fém- és gépipari munkásságának reálbérei a háború után többnyire az 1914. évi nívót felülmulták, amit érthetővé tesz az amerikai ipar nagy fejlettsége és munkásságának egyre növekvő életnívója.

A fém- és gépgyári *munkásnők* bérviszonyairól csupán osztrák adatok állanak rendelkezésre; ezekből kitűnik, hogy az ausztriai fém- és gépipari munkásnők reálbérei az 1920—1925. években nem érték ugyan el a békebeli magasságot, de fokozatosan ahhoz közeledtek.

A textilipari reálmunkabérek a világháború utáni alakulásáról néhány fontosabb országra vonatkozólag a következő indexszámok tájékoztatnak. (Táblázatot lásd a 101. lapon.)

A fonó- és szövőipari munkásság 1920—1925. évi megélhetési viszonyai a békebeli állapothoz képest legkedvezőtlenebbül alakultak a most felsorolt országok közül hazánkban, Lengyelországban és Finnországban. A német és az osztrák textilipari munkások 1922—1925. évi reálbérindexei sem érték el a háború előtti nívót, de jóval magasabbak voltak, mint az előbb említett országokbelieké. A kimutatásban szereplő többi európai ország fonó- és szövőipari munkásságának reálmunkabérei az 1922—1925. években a békebeli színvonalon, sőt néhol jóval afelett mozogtak; igen kedvezőek voltak a dán textilipar férfi- és nőimunkásainak reálbérindexei (1920—1925. években 150—130%).

A világháború előtti állapothoz képest az 1920—1925. évek alatt a munkabérek általában az Északamerikai Egyesült-Államokban az európai államokénál *relative* is kedvezőbben alakultak, amit fenti indexszámok világosan kifejezésre juttatnak: az északamerikai gyapjúipari munkások 1925. évi átlagos munkabérének vásárlóértéke például a békebelinek közel másfélszeresét képviselte.

A különböző országok *építőipari* munkásai kereseti viszonyainak háború utáni alakulását a következő reálbérindexszámok világítják meg. (Táblázatot lásd a 102. lapon.)

A 9. táblázatunkban szereplő legtöbb ország *építőipari* munkásainak (főleg a tanulatlan munkásokénak) 1920—1925. évi reálmunkabérindexei aránylag kedvezőek voltak: Svédország, Dánia, Lettország, Ausztria és az 1922—1924. évi adatok alapján Hollandia magas indexei érdemelnek említést.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

8. tábla. Néhány ország fonó- és szövőipari munkásainak reálmunkabérindexszámai.

1913—1914 = 100.

Megnevezés	1920	1922	1923	1924	1925
Ausztria:					
Diszítők	[1]) 40	[1]) 94	[1]) 99	[1]) 94	[2]) 98
Dánia:					
Munkások	[3]) 150	[3]) 142	[3]) 131	[2]) 133	[4]) 131
Munkásnők	[3]) 156	[3]) 143	[3]) 130	[2]) 135	[4]) 131
Finnország:					
Gyapjúmunkások	[5]) 75	89	84	—	—
Franciaország:					
Szövők	[5]) 100	—	—	[1]) 131	—
Lengyelország:					
Szövők	[5]) 55	[1]) 38	[1]) 58	[1]) 65	[2]) 66
Magyarország:					
Fonómunkások	—	—	[1]) 66	[1]) 71	—
Fonómunkásnők	—	—	62	86	—
Nagybritannia:					
Pamutmunkások	[1]) 83	[1]) 99	[1]) 105	[1]) 107	[2]) 111
Gyapjú «	[1]) 93	[1]) 128	[1]) 120	[1]) 121	[2]) 125
Németalföld:					
Gyapjúszövők	[6]) 108	—	[6]) 122	—	—
Németország:					
Fonómunkások	—	[7]) 85	[7]) 57	[7]) 91	[2]) 83
Tanulatlan munkások	—	[7]) 93	[7]) 62	[7]) 89	[2]) 81
Svédország:					
Munkások	111	[8]) 95	[8]) 102	[8]) 104	[8]) 103
Munkásnők	122	[8]) 105	[8]) 113	[8]) 115	[8]) 114
Amerikai Egyesült-Államok:					
Gyapjúipar (New York)	[7]) 118	[7]) 138	[1]) 137	[1]) 145	[2]) 146
Pamutipar (New York)	[7]) 135	[7]) 123	[1]) 132	[1]) 131	[2]) 123

[1]) December. — [2]) Március. — [3]) Október—december. — [4]) Január—március. — [5]) 1921. év. [6]) Január—június. — [7]) Július. — [8]) Szeptember.

9. tábla. Néhány ország építőipari munkásainak reálmunkabérindexszámai.

1913—1914 = 100.

	1920	1922	1923	1924	1925
Ausztria:					
Ácsok	[1]) 86	[2]) 111	[2]) 109	[2]) 136	[3]) 150
Napszámosok	[1]) 106	[2]) 122	[2]) 120	[2]) 150	[3]) 164
Cseh-Szlovákia (Prága):					
Ácsok	—	—	68	79	[3]) 86
Napszámosok	—	—	78	84	[3]) 87
Dánia:					
Ácsok	[4]) 149	[4]) 129	[4]) 118	[4]) 123	[4]) 124
Napszámosok	[4]) 157	[4]) 148	[4]) 137	[4]) 142	[4]) 143
Franciaország:					
Kőművesek	[5]) 96	—	—	[6]) 123	—
Napszámosok	[5]) 100	—	—	[6]) 126	—
Lengyelország (Varsó):					
Kőművesek	[1]) 95	[2]) 78	[2]) 44	[2]) 88	[3]) 89
Napszámosok	—	—	—	[2]) 142	[3]) 144
Lettország:					
Asztalosok	—	—	[3]) 157	[3]) 133	[3]) 126
Magyarország:					
Ácsok	—	—	[2]) 56	[2]) 70	—
Nagybritannia:					
Téglagyártók	[2]) 94	[7]) 96	[3]) 101	[2]) 101	[7]) 105
Napszámosok	[2]) 122	[7]) 109	[3]) 114	[2]) 114	[7]) 119
Németalföld: [8])					
Ácsok	100	[7]) 141	[7]) 128	[7]) 115	[7]) 110
Napszámosok	100	[7]) 138	[7]) 124	[7]) 114	[7]) 107
Németország:					
Ácsok	—	[7]) 73	[7]) 44	[7]) 84	[3]) 94
Napszámosok	—	[7]) 89	[7]) 53	[7]) 90	[3]) 101
Norvégia:					
Ácsok	[9]) 102	[2]) 97	[2]) 95	[2]) 95	—
Napszámosok	[9]) 104	[2]) 97	[2]) 97	[2]) 97	—
Svájc:					
Kőművesek	[5]) 101	121	120	—	—
Napszámosok	[5]) 106	123	121	—	—
Svédország:					
Ácsok	[2]) 120	[10]) 115	[10]) 123	[10]) 125	[10]) 125
Napszámosok	[2]) 137	[10]) 128	[10]) 138	[10]) 140	[10]) 139
Amerikai Egyesült-Államok:					
Kőművesek	[9]) 78	[9]) 89	[9]) 86	[9]) 97	[9]) 113
Napszámosok	[9]) 116	[9]) 107	[9]) 106	[9]) 105	[9]) 116
Kanada:					
Tanult munkások	97	111	112	116	—

[1]) December. — [2]) November—december. — [3]) Március. — [4]) Január—március. — [5]) 1921. év. [6]) Október. — [7]) Június—július. — [8]) 1920. év = 100. — [9]) Május. — [10]) Szeptember.

10. tábla. Néhány ország nyomda- és könyvkötőmunkásainak reálmunkabérindexszámai.

1913—1914 = 100.

Megnevezés	1920	1922	1923	1924	1925
Ausztria:					
Tanult munkások	28	[1]) 69	[1]) 81	[1]) 98	103
Belgium:					
Könyvkötők	—	—	100	[1]) 105	[2]) 114
Cseh-Szlovákia:					
Szedők	—	—	[1]) 98	[1]) 98	[3]) 99
Dánia:					
Szedők	[4]) 112	[4]) 116	[4]) 111	[4]) 107	[5]) 107
Tanulatlan munkások	[1]) 119	[4]) 117	[4]) 115	[4]) 110	[5]) 114
Finnország:					
Összes csoportok	78	92	95	—	—
Franciaország:					
Szedők (Páris)	[6]) 113	—	—	[7]) 126	—
Szedők (egyéb városok)	[6]) 87	—	—	[7]) 113	—
Lengyelország:					
Szedők	—	[1]) 123	[2]) 126	[1]) 178	[3]) 181
Lettország:					
Szedők	—	—	[3]) 130	[3]) 146	[3]) 138
Magyarország:					
Tanult munkások	—	—	[1]) 65	[1]) 113	—
Nagybritannia:					
Szedők	[1]) 99	[2]) 130	[3]) 124	[1]) 115	[2]) 120
Könyvkötők	[1]) 104	[2]) 139	[3]) 129	[1]) 120	[2]) 125
Németalföld:					
Szedők	[2]) 121	[8]) 120	[2]) 135	—	—
Németország:					
Szedők	—	[2]) 65	[2]) 36	[2]) 88	[3]) 86
Segédmunkások	—	[2]) 76	[2]) 45	[2]) 94	[3]) 91
Svédország:					
Összes csoportok	102	115	132	130	—
Amerikai Egyesült-Államok:					
Nyomdai munkások	[2]) 87	[2]) 116	[1]) 120	[1]) 121	[3]) 120
Kanada:					
Tanult munkások	99	131	127	131	—

[1]) December. — [2]) Július. — [3]) Március. — [4]) Október—december. — [5]) Január—március. [6]) 1921 február. — [7]) Október. — [8]) 1921 július.

Franciaországnak — ismét — hiányos adataiból azonban alig lehet biztos következtetést vonni: az 1924. évi reálmunkabérindexeik azt jelzik, hogy a francia építőipari munkások átlagos bérének vásárlóértéke a világháború kitörése óta körülbelül ¼ résszel emelkedett. A fenti kimutatásban a másik végletet újra Csonka-Magyarország képviseli és mellette még Cseh-Szlovákia; mindkét országban az építőipari munkások 1923—1924. évi reálmunkabérei jelentékenyen a békebeli színvonal alatt voltak. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal hazánkra vonatkozólag az építőipar különféle munkáscsoportjai közül csupán az ácsok munkabéreit és azokét is mindössze az 1923—1924. évekből közli.

A nyomda- és könyvkötőipari munkások 1920—1925. évi reálmunkabéreinek alakulásáról a 10. táblázat adatai nyujtanak képet. (Táblázatot lásd a 103. lapon.)

A nyomdaipari munkásság bérviszonyai a legtöbb kultúrállamban már a világháború előtt is az átlagosnál jobbak voltak. Az imént felsorolt országok túlnyomó részében az 1920—1925. években a nyomdászok keresetükkel nemcsak a békebeli életszínvonalat tudták maguk számára biztosítani, hanem néhol még annál is magasabbat. Különösen kedvező reálmunkabérindexszámokkal tünnek ki a svédországi, lettországi, angliai, lengyelországi, hollandiai, továbbá a tengerentúli országok közül az északamerikai egyesült államokbeli és a kanadai különféle nyomdászkategóriák. A fenti kimutatás szerint az 1922—1925. években általában a legalacsonyabb reálmunkabérindexszámokkal Németország szerepel. Ausztria nyomdászainak reálmunkabérei az 1920. évi mélypontról (28%), az 1922—1925. években ugrásszerűen emelkedtek és utóbb már a békebeli nívót is felülmulták. Hazánkra vonatkozólag a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal csak két adatot közöl. Megfelelő óvatossággal kell fogadni azokat az idexszámokat, melyek szerint Csonka-Magyarországon a nyomdaipar tanult, szakmunkásainak reálbére a háború előtti állapothoz képest az 1923. évi 65%-ról a következő évben ugrásszerűen 113%-ra emelkedett.

A munkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikai adatai alapján itt még a *szénbányászok* kereseti viszonyaiban a világháború kitörése óta beállott változásokat szemléltetjük. (Táblázatot lásd a 105. lapon.)

A 11. táblázatból kitűnik, hogy az 1920—1925. években a figyelembevett országok közül a háború előtti állapotnál kedvezőbben alakultak a németalföldi és a kanadai bányászmunkások kereseti viszonyai, mig a svédországi és a franciaországi bányamunkások egyes kategóriáinak reálbére a békebeli színvonal körül mozgott. Ellenben feltűnő, hogy a fontosabb széntermelő országok közül Nagybritannia, Németország[1]) és — az 1923. év kivételével — Belgium szénbányászainak reálmunkabére a vizsgált években

[1]) Kivételt csak a külszínen dolgozó németországi bányamunkások 1924—1925. évi adatainál látunk.

alacsonyabb volt, mint a világháború előtt. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Csonka-Magyarország szénbányászainak munkabérviszonyaira vonatkozólag is csak hiányos adatokat gyüjtött, melyek szerint hazánkban a szénbányászok megélhetési viszonyai az 1923. évről 1924-re romlottak; a fenti táblázatban szereplő összes országok közül 1924-ben Csonka-Magyarország szénbányászainak reálmunkabérindexe volt a legalacsonyabb (78%). Ugyanakkor tehát, amidőn más országokban a bányászmunkásság keresete már a békebeli színvonalra, sőt néhol azon felül is emelkedett, a csonka-magyarországi szénbányászok reálmunkabére csak kb. a békebeli $^4/_5$ részét képviselte.

*

11. tábla. Néhány ország bányászati munkásainak reálmunkabérindexszámai.

1913 vagy 1914 = 100.

Megnevezés	1920.	1922.	1923.	1924.	1225.
Belgium:					
Vájárok	—	95	104	[1]) 99	[2]) 85
Külszinen dolgozók	—	96	104	[1]) 99	[2]) 89
Összes csoportok	—	96	103	[1]) 97	[2]) 85
Franciaország:					
Föld alatt dolgozók	93	[3]) 98	[3]) 102	[3]) 102	[4]) 98
Külszinen dolgozók	104	[3]) 110	[3]) 113	[3]) 118	[4]) 108
Összes csoportok	95	[3]) 100	[3]) 104	[3]) 106	[4]) 101
Magyarország:					
Vájárok	—	—	[5]) 88	[5]) 78	—
Németalföld:					
Vájárok	[6]) 130	[6]) 115	[6]) 124	[6]) 106	[3]) 105
Külszinen dolgozók	[6]) 134	[6]) 133	[6]) 131	[6]) 120	[3]) 107
Összes csoportok	[6]) 124	[6]) 118	[6]) 124	[6]) 108	[3]) 121
Nagybritannia:					
Összes csoportok	[6]) 95	[6]) 79	[6]) 88	[6]) 89	[3]) 89
Németország:					
Vájárok	—	[7]) 73	[7]) 50	[7]) 90	[2]) 94
Külszinen dolgozók	—	[7]) 96	[7]) 64	[7]) 108	[2]) 101
Svédország:					
Tanult munkások	[5]) 118	[8]) 95	[8]) 102	[8]) 103	—
Amerikai Egyesült-Államok:[9])	98	—	—	—	—
Kanada:					
Tanult munkások	106	135	133	132	—

[1]) Október. — [2]) Március. — [3]) Január—március. — [4]) Április—június. — [5]) December. — [6]) Október—december. — [7]) Július. — [8]) Szeptember. — [9]) Közelebbi megjelölés nélkül.

Sajnálattal kell e helyen is megállapítanunk, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal első önálló munkabérstatisztikai kiadványaiban Csonka-Magyarországra egyáltalán nem terjeszkedett ki és újabb ily tárgyú publikációjában is csak feltűnő kevés adatot közölt a hazai munkabérek alakulásáról. *Kívánatos volna, hogy a jövőben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal gazdagabb statisztikai anyag alapján nyujtana képet a csonka-magyarországi munkásság kereseti viszonyairól.* Erre a célra a legújabb hazai adatok ma már — ha talán nem is a szükséges bő részletezéssel — rendelkezésre állanak. Azt a hiányt tehát, amely az említett kiadványokban lépten-nyomon mutatkozik, a széleskörű adatgyüjtő és feldolgozó szervezettel rendelkező Nemzetközi Munkaügyi Hivatal statisztikai osztálya könnyen pótolhatná és a csonka-magyarországi (főleg budapesti) munkabéradatok részletes felhasználásával a hazai munkások megélhetési viszonyait behatóbban megvilágíthatná; ezzel nyilván a nemzetközi összehasonlító statisztika értéke is növekedne.

*

A reálmunkabérek nemzetközi összehasonlító vizsgálatából tehát azt a fontos tanulságot lehet levonni, hogy a világháború befejezését követő 1920—1925. években az európai volt semleges államok ipari munkásságának kereseti viszonyai általában kedvezően alakultak és a legtöbb világháborúban résztvett nyugateurópai államban is az ipari munkabérviszonyok már általában konszolidálódtak. Különösen kedvező fejlődésről számolnak be az Északamerikai Egyesült Államok reálmunkabérindexszámai. Az északamerikai ipari munkásságnak az európaiakéhoz képest magasabb bérnívója főleg abban leli magyarázatát, hogy Amerikában az emberi munkaerőt a fejlettebb technika és a tökéletesebb üzemszervezés segítségével sokkal intenzívebben használják ki, mint az európai államok túlnyomó részében. Az egyes európai országok ipara a világgazdasági versenyben csak úgy tudja helyét megállani, ha csekélyebb technikai és üzemszervezési felkészültségét a termelési költségekből a munkabérekre eső hányad leszorításával igyekszik kiegyenlíteni. Nem szabad tehát figyelmen kívül hagyni, hogy azokban az országokban, ahol általánosan alacsony az ipari munkásság bérnívója, a munkásságnak a magasabb bérekre, az amerikai munkásokéhoz hasonló életszínvonal elérésére irányuló követelése kívánatos ösztönzésül szolgálhat az ipartelepek üzemszervezésének, technikai berendezésének javítására.[1]) Hogy e téren hazánkban is még igen sok tennivaló van, bizonyítja a munkabérek nemzetközi statisztikájának fenti vizsgálata, amely megcsonkított országunkra nézve azzal a szomorú tanulsággal zárul, hogy *az 1923—1924. években a fontosabb kultúrállamok közül Csonka-Magyarország ipari munkásságának kereseti viszonyai a legkedvezőtlenebbek közé*

[1]) V. ö. *Karl Pribram:* Zur Internationalen Statistik der Arbeitslöhne. Wirtschaftsdienst 1926. évi XI. évf. 147. l.

tartoztak. Azóta — mint azt alább még részletesen meg fogjuk világítani — hazai ipari munkásságunk bérviszonyaiban már általában örvendetes javulás állott be.

A munkabérek nemzetközi összehasonlítása alapján is némi képet alkothatunk arról a nyomasztó helyzetről, mely a világháború utáni inflációs években a csonka-magyarországi népesség széles rétegeire: a termelő munka értékes tényezőire, az ipari munkásságra — a dolgozó társadalom más kategóriáival együtt — nehezedett. Annak oka, hogy az 1920—1925. években a hazai munkásság a többi világháborúban résztvett állam munkásainál rosszabb kereseti viszonyok között élt, az általános világgazdasági helyzet kedvezőtlen voltán kívül az infláció pusztításai, a vesztett háború, az ellenséges megszállások, főleg pedig az ország megcsonkítása által szenvedett közgazdasági károkban is keresendő.

Ipari munkásságunk megélhetési viszonyainak javulását a jövőben egyfelől az árnívó csökkentésétől, másfelől az ipari technika fejlődésétől és az üzemszervezés racionalizálásától lehet remélni.

IV. Az ipari munkabérek alakulása a világháború előtt.

1. A gyáripari munkásság munkabérviszonyai a világháború előtt Magyarországon.

Nagy-Magyarország gyáripari munkásságának háború előtti kereseti viszonyairól a hivatalos adatgyüjtések alapján a következőkben nyujtunk képet. Vizsgálódásaink e részében az 1901., 1906. és 1910. évi gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvételek főbb eredményeire támaszkodunk.

a) *A gyáripari munkásság számának megoszlása hetimunkabérkategóriák szerint.*

A gyáripari telepeken dolgozott munkásság számának megoszlása az egyes hetibérkategóriák szerint 1901-ben a következő volt:

12. tábla. A gyáripari telepek munkáslétszámának megoszlása a heti munkabérek magassága szerint a Magyarbirodalomban 1901-ben.

Hetibér megnevezése	A férfi	A női	A férfi	A női	Az összes munkások és tanoncok
	gyári munkások		tanoncok		
	a) *Száma.*				
10 koronánál kevesebb (hetibért kapott)	32.552	34.457	7.178	369	74.556
10—14 korona (hetibért kapott)	40.684	12.413	492	8	53.597
14—20 « (hetibért kapott)	45.489	3.878	52	4	49.423
20—30 « (hetibért kapott)	34.017	326	12	—	34.355
30—40 « (hetibért kapott)	11.026	139	—	—	11.165
40—50 « (hetibért kapott)	3.738	—	—	—	3.738
50—60 « (hetibért kapott)	1.119	—	—	—	1.119
60 koronánál több (hetibért kapott)	520	—	—	—	520
Bért nem kapott	—	—	1.429	126	1.555
A hetibér ismeretlen	4.386	5.539	5	—	9.930
Összesen	**173.531**	**56.752**	**9.168**	**507**	**239.958**
	b) *Százaléka.*				
10 koronánál kevesebb (hetibért kapott)	18·8	60·7	78·3	72·8	31·1
10—14 korona (hetibért kapott)	23·4	21·9	5·4	1·6	22·3
14—20 « (hetibért kapott)	26·2	6·8	0·6	0·8	20·6
20—30 « (hetibért kapott)	19·6	0·6	0·1	—	14·3
30—40 « (hetibért kapott)	6·4	0·2	—	—	4·7
40—50 « (hetibért kapott)	2·2	—	—	—	1·6
50—60 « (hetibért kapott)	0·6	—	—	—	0·5
60 koronánál több (hetibért kapott)	0·3	—	—	—	0·2
Bért nem kapott	—	—	15·5	24·8	0·6
A hetibér ismeretlen	2·5	9·8	0·1	—	4·1
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Az 1901. évi felvétel eredményei közel 240.000 gyárimunkás és tanonc munkabérviszonyairól adnak számot. E munkástömegnek közel egyharmad része (31%-a) a legalacsonyabb, heti 10 K-nál kisebb bérkategóriába tartozott; másik nagyrészük (több, mint kétötöde) a 10—20 koronás hetibércsoportokban helyezkedett el. Ezek az adatok valóban sötét színben tüntetik fel a gyárimunkásság jelentékeny részének kereseti viszonyait e század elején. A gyárimunkásoknak és tanoncoknak csupán 14%-a kapott 20—30 koronás és 7%-a 30 koronán felüli hetibéreket.

Valamivel kedvezőbb eredményekhez jutunk akkor, ha a tanoncok és a nőimunkások adatait figyelmen kívül hagyva a vizsgálat körét a gyári jellegű ipartelepeken alkalmazott *férfimunkások* bérviszonyaira korlátozzuk. A férfimunkások közel egyötödének munkabére heti 10 koronánál kevesebb volt és körülbelül felének hetibére 10—20 korona, további egyötöd részének pedig 20—30 korona között mozgott, míg a 30 koronánál magasabb hetibércsoportokra alig 10% jutott.

A *gyárimunkásnők* kereseti viszonyai a férfimunkásokénál sokkalta rosszabbak voltak; 1901-ben a gyárimunkásnőknek $^3/_5$-e 10 koronánál kevesebb hetibért kapott; több, mint $^1/_4$-ének (28·7%-ának) hetibére 10—20 korona volt és azoknak a gyárimunkásnőknek arányszáma, akiknek hetibére 20—40 korona között mozgott, sem érte el az 1%-ot. Az 1901. évi felvétel alkalmával Nagy-Magyarország gyártelepein nem írtak össze oly munkásnőt, akinek heti bére 40 koronánál magasabb lett volna. Feltűnő, hogy az 1901. évi felvételnél a gyárimunkásnők 10%-ának bérviszonyait nem tudták megállapítani.

A *tanoncok* nehéz helyzetét nemcsak az jellemzi, hogy 1901-ben a férfitanoncoknak közel $^4/_5$-e és a tanoncnőknek csaknem $^3/_4$ része 10 koronánál alacsonyabb hetibérkategóriába tartozott, hanem még inkább az, hogy a férfitanoncoknak $^1/_6$-a, a tanoncnőknek $^1/_4$ része egyáltalán bért nem kapott.

De a gyárimunkásság háború előtti bérviszonyai e század első évtizedében fokozatosan javultak, amint az 1906. évi felvétel eredményeiből is kitűnik. (Táblázatot lásd a 110. lapon.)

1901-hez képest *1906-ban* csökkent azoknak a gyárimunkásoknak és tanoncoknak együttes arányszáma, akiket 14 koronánál alacsonyabb hetimunkabérekkel díjaztak, viszont az ennél magasabb hetibércsoportok százalékos részesedése megnőtt. A gyáripari telepeken 1906. október 1-én, illetve szeptember végén alkalmazott munkásoknak és tanoncoknak már csupán egynegyed része tartozott a legalacsonyabb (heti 10 koronánál kevesebb) bérkategóriába, viszont a 14—20 koronás hetibérkategória arányszáma az 1901. évi 20·6%-ról 1906-ban 24·0%-ra és a 20 koronán felüli hetibércsoportoké pedig 21·3%-ról 28·7%-ra emelkedett.

13. tábla. A gyáripari telepek munkáslétszámának megoszlása a heti munkabérek magassága szerint a Magyarbirodalomban 1906-ban.

Hetibér megnevezése	A férfi	A női	A férfi	A női	Az összes munkások és tanoncok
	gyárimunkások		tanoncok		
	a) *Száma.*				
10 koronánál kevesebb (hetibért kapott)	28.195	37.823	8.614	553	75.185
10—14 korona (hetibért kapott)	43.770	20.510	928	20	65.228
14—20 « (hetibért kapott)	64.478	8.112	180	6	72.776
20—30 « (hetibért kapott)	51.561	2.662	—	—	54.223
30—40 « (hetibért kapott)	22.142	166	—	—	22.308
40—50 « (hetibért kapott)	7.455	12	—	—	7.467
50—60 « (hetibért kapott)	1.999	—	—	—	1.999
60—70 « (hetibért kapott)	735	—	—	—	735
70 koronánál több (hetibért kapott)	468	—	—	—	468
Bért nem kapott	—	—	2.274	88	2.362
A hetibér ismeretlen	547	207	3	—	757
Összesen	**221.350**	**69.492**	**11.999**	**667**	**303.508**
	b) *Százaléka.*				
10 koronánál kevesebb (hetibért kapott)	12·7	54·4	71·8	82·9	24·8
10—14 korona (hetibért kapott)	19·8	29·5	7·7	3·0	21·5
14—20 « (hetibért kapott)	29·1	11·7	1·5	0·9	24·0
20—30 « (hetibért kapott)	23·3	3·8	—	—	17·9
30—40 « (hetibért kapott)	10·0	0·3	—	—	7·3
40—50 « (hetibért kapott)	3·4	0·0	—	—	2·5
50—60 « (hetibért kapott)	0·9	—	—	—	0·7
60—70 « (hetibért kapott)	0·3	—	—	—	0·2
70 koronánál több (hetibért kapott)	0·2	—	—	—	0·1
Bért nem kapott	—	—	19·0	13·2	0·8
A hetibér ismeretlen	0·3	0·3	0·0	—	0·2
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

A javuló tendencia fokozottabb mértékben érvényesült a *férfi-* és a *női gyárimunkások* számának az egyes hetibérkategóriákban való százalékos megoszlásánál. Míg 1901-ben 30 koronánál magasabb hetibért a férfimunkásoknak csupán 9·5%-a kapott, 1906-ban ezeknek a jobban díjazott munkáscsoportoknak hányada 14·8%-ra nőtt. 1901-től 1906-ig a gyárimunkásnők kereseti viszonyai is javultak: itt is az egyes hetibérkategóriák százalékos megoszlásánál szintén a magasabb bércsoportok javára történt eltolódás. Az 1906. évi felvétel már számbavett oly gyári munkásnőket is, akik 40 koronánál magasabb hetibéreket kaptak.

A *tanoncok* bérviszonyaiban nem mutatkozik határozott irányú javulás. 1901-től 1906-ig a legalacsonyabban díjazott férfitanoncok aránya ugyan csökkent és a 20—30 koronás hetibércsoportokba tartozóké kissé emelkedett, de egyben megnőtt a díjazásban *nem* részesült férfitanoncok százaléka is.

A gyári munkásság kereseti viszonyaiban az *1910. évi* felvétel szerint további általános és fokozatos javulást észlelhetünk.

14. tábla. A gyáripari telepek munkáslétszámának megoszlása a hetimunkabérek magassága szerint a Magyarbirodalomban 1910-ben.

Hetibér megnevezése	A férfi	A női	A férfi	A női	Az összes munkások és tanoncok
	gyárimunkások		tanoncok		
	a) *Száma.*				
6 koronánál kevesebb	6.324	9.926	7.216	660	24.126
6—10 korona (hetibért kapott)	22.105	31.753	3.745	234	57.837
10—14 « (hetibért kapott)	46.749	29.718	808	22	77.297
14—20 « (hetibért kapott)	79.717	17.661	235	—	97.613
20—30 « (hetibért kapott)	72.311	2.197	49	—	74.557
30—40 « (hetibért kapott)	32.489	279	—	—	32.768
40—50 « (hetibért kapott)	14.218	47	—	—	14.265
50—60 « (hetibért kapott)	5.213	15	—	—	5.228
60—70 « (hetibért kapott)	1.778	—	—	—	1.778
70 koronánál több (hetibért kapott)	683	—	—	—	683
Bért nem kapott	—	—	3.042	99	3.141
A hetibér ismeretlen	379	103	—	—	482
Összesen	**281.966**	**91.699**	**15.095**	**1.015**	**389.775**
	b) *Százaléka.*				
6 koronánál kevesebb	2·2	10·8	47·8	65·0	6·2
6—10 korona (hetibért kapott)	7·8	34·6	24·8	23·1	14·8
10—14 « (hetibért kapott)	16·6	32·4	5·4	2·2	19·8
14—20 « (hetibért kapott)	28·3	19·3	1·6	—	25·1
20—30 « (hetibért kapott)	25·7	2·4	0·3	—	19·1
30—40 « (hetibért kapott)	11·5	0·3	—	—	8·4
40—50 « (hetibért kapott)	5·1	0·1	—	—	3·7
50—60 « (hetibért kapott)	1·9	0·0	—	—	1·3
60—70 « (hetibért kapott)	0·6	—	—	—	0·5
70 koronánál több (hetibért kapott)	0·2	—	—	—	0·2
Bért nem kapott	—	—	20·1	9·7	0·8
A hetibér ismeretlen	0·1	0·1	—	—	0·1
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Az 1910. évi gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvétel — mint említettük — a korábbi adatgyüjtésekkel ellentétben külön-külön tudakolta a 6 koronánál kevesebb és a 6—10 koronás hetibérkategóriákba tartozó gyárimunkások és tanoncok számát. 1910 október 1-én, illetve szeptember végén a Magyarbirodalom gyártelepein alkalmazott munkások és tanoncok közel 390 ezer főnyi tömegéből több, mint 24 ezren (6·2%) heti 6 koronánál is kevesebb bért kaptak. Ez az adat gyárimunkásaink egy részének még mindig rendkívül súlyos megélhetési viszonyaira vet világot. Igaz ugyan, hogy e legrosszabbul fizetett munkáskategóriának közel egyharmada tanonc volt, de *a tanoncokon kívül is 1910-ben 6324 férfi és 9926 női gyárimunkást írtak össze, akiknek létfenntartására napi egy koronánál is kevesebb összeg jutott! Valóban e munkáscsoportok bére a létminimumot sem biztosíthatta.* A gyárimunkások és tanoncok együttes számából 1910-ben 14·8% a 6—10

koronás és több, mint $^2/_5$ rész (44·9%) a 10—20 koronás hetibérkategóriákra esett, míg a 20—30 koronás hetibércsoportok képviselete megközelítette az $^1/_5$ részt.

Az 1910. évi felvétel eredményei szerint továbbra is az a tendencia érvényesült, hogy a gyárimunkások és tanoncok egészét tekintve a 14 koronánál alacsonyabb hetibérkategóriák aránya csökkent, viszont az ennél magasabb hetibércsoportok százalékos részesedése megnőtt. Utóbbi hetibérkategóriákat egybefoglalva, arányuk az 1901. évi 41·9%-ról 1906-ban 52·7%-ra és 1910-ben 58·3%-ra emelkedett. A fejlődés kedvező voltát jellemzi, hogy amint fokozatosan a magasabb hetibérkategóriákat vizsgáljuk, az egyes munkabércsoportok százalékos részesedésének egyre nagyobbmérvű javulását állapíthatjuk meg. 1901-től 1910-ig a 14—20 koronás hetibérkategóriák aránya 20·6%-ról 25·1%-ra, a 20—30 koronás hetibércsoportoké 14·3%-ról 19·1%-ra, a 30 koronán felüli hetibércsoportoké pedig kétszeresére (7·0%-ról 14·1%-ra) emelkedett.

1910-ben a gyári jellegű ipartelepek *férfimunkásainak* már csupán egytizede tartozott a legalacsonyabb (heti 10 koronán aluli) bérkategóriákba és egyhatoda a 10—14 koronás hetibércsoportba, míg a hazai viszonyainkat tekintve már kedvezőnek mondható heti 40 koronán felüli bérkategóriák hányada 1901-től 1910-ig 3·1%-ról 7·8%-ra emelkedett.

A *gyárimunkásnők* kereseti viszonyai a világháború előtt kisebb mértékben javultak, mint a férfimunkásoké. 1906-tól 1910-ig a 10 koronánál alacsonyabb bérkategóriákba tartozó gyárimunkásnők arányszáma 54·4%-ról 45·4%-ra csökkent és viszont a 10—20 koronás bércsoportoké kissé megnőtt. De 1906-ról 1910-re alászállott azoknak a gyárimunkásnőknek százaléka is, akiket 20 koronánál magasabb hetibérekkel díjaztak (4·1%-ról 2·8%-ra).

A *tanoncok* bérviszonyai pedig 1906-tól 1910-ig határozottan romlottak, ami nemcsak abban jut kifejezésre, hogy a díjazásban nem részesült férfitanoncok arányszáma megnőtt, hanem abban is, hogy a heti 10 koronánál kevesebb bért kapott — mindkét nembeli — tanoncok hányada emelkedett (a *férfi*tanoncoké 71·8%-ról 72·6%ra, a *női*tanoncoké 82·9%-ról 88·1%-ra) és viszont az ennél magasabb hetibérkategóriák aránya hanyatlott. E kedvezőtlen eredmény mérlegét alig ellensúlyozhatja az, hogy az 1910. évi gyáripari statisztikai felvétel alkalmával oly férfitanoncokat is összeírtak, akiknek hetibére 20—30 korona között mozgott és a bért nem kapott nőitanoncok arányszáma 1906-ról 1910-re kissé alászállott, mert egyfelől elenyésző csekély volt azoknak a férfitanoncoknak száma, akiket 20—30 korona hetibérrel díjaztak, másfelől 1910-ben a hazai gyáripari telepeken nem akadt oly nőitanonc, akinek 14 koronánál magasabb hetibére lett volna, holott 1906-ban néhány nőitanonc a 14—20 koronás hetibérkategóriába is bekerült.

b) *A gyáripari munkásság számának megoszlása ipari főcsoportok és hetibérkategóriák szerint.*

Érdeklődésre tarthatnak számot azok az adatok is, melyek a magyarbirodalmi gyáripari telepeken díjazásban részesült munkások és tanoncok számának az egyes hetibérkategóriákban való megoszlását *ipari főcsoportonként* részletezik. Az 1910. évi felvétel anyaga alapján nyert eredmények a következők. (Táblázatot lásd a 114—115. lapokon.)

1910 október 1-én a Magyarbirodalom gyári jellegű ipartelepein díjazásban részesült munkások és tanoncok együttes számából az ipari főcsoportok közül a legnagyobb hányaddal (17·3%-kal) az élelmezési ipar 66.724 főnyi munkássága részesedett és nyomában mindjárt a gépgyártás stb. következett, mely körülbelül 63 ezer munkásával az egész gyáripari munkásságnak csaknem $^1/_6$-át (16·3%-át) képviselte, míg a kő-, agyag stb. ipar 60.238 főnyi gyárimunkásságával a harmadik helyre szorult. Jelentékeny arányszámmal szerepelt még a vas- és fémipar (13·3%), a fa- és csontipar (12·8%) és a textilipar (9·2%).

A *díjazásban részesült gyáripari munkásság* összeségét tekintve, a legnagyobb arány azokra a munkáskategóriákra esett, melyek 1910 október 1-én, illetve szeptember végén heti 14—20 korona bért kaptak (25·3%); pontosan egyötöd részük pedig a 10—14 koronás hetibércsoportban helyezkedett el; a legrosszabbul fizetett gyáripari munkások, akik heti 6 koronánál is kevesebb bért kaptak, az alábbi kimutatásban 6·2%-kal szerepelnek. Viszont 1910 október 1-én a gyárimunkásságnak körülbelül egyötöde 20—30 korona, 14·2%-a pedig 30 koronán felüli hetibérért dolgozott. Ezek az arányszámok egyébként nagyjában hasonlóak a 14. táblázatban közölt százalékokhoz, azzal az eltéréssel, hogy amott a számításoknál az ismeretlen bérviszonyú gyárimunkásság és a díjazásban *nem* részesült tanoncok adatai is figyelembevétettek.

Az ipari főcsoportok közül a *vas- és fémipar* gyárimunkásságának körülbelül $^1/_4$ része (25·7%-a) a heti 20—30 koronás bércsoportban helyezkedett el, mely munkabérkategória az egész gyáripari munkásságnál csupán 19·3%-ot képviselt. A vas- és fémipar 1910. évi bérviszonyainak az átlagosnál kedvezőbb voltára abból is következtethetünk, hogy gyári munkásságának 23·3%-a a heti 30 koronánál magasabb munkabért kapott, míg az egész gyáripari munkásságnak — mint láttuk — csupán 14·2%-a.

Az átlagosnál ugyancsak jóval kedvezőbb kereseti viszonyokról számolnak be a *gépgyártás* stb. 1910. évi munkabéradatai is. Ebben az ipari főcsoportban a gyári munkásságnak közel 30%-a (28·9) heti 20—30 koronás bérkategóriába és több, mint $^1/_6$-a (18·0%-a) a 30—40 koronás hetibérkategóriába tartozott; a gépgyártás munkásai a 40 koronánál magasabb hetibérkategóriákban is az átlagosnál jelentékenyen nagyobb százalékokkal szerepeltek.

15. tábla. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság megoszlása a hetibérek magassága szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1910-ben.

Ipari főcsoportok	1910 október 1-én, illetve szeptember hó végén történt fizetéskor											A bért kapott munkások és tanoncok %-os megoszlása ipari főcsoportonként
	6-nál kevesebb	6—10	10—14	14—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70-nél több	Bért kapott munkások és tanoncok száma összesen	
	korona hetibért kapott munkások és tanoncok											
	a) *Száma.*											
I. Vas- és fémipar	3.316	5.227	6.493	11.060	13.159	7.469	3.301	772	313	108	51.218	13·3
II. Gépgyártás stb.	3.563	2.767	3.880	11.261	18.185	11.343	7.332	3.270	972	421	62.994	16·3
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	2.765	10.618	13.860	18.762	10.676	2.435	867	179	41	35	60.238	15·6
IV. Fa- és csontipar	2.514	7.431	13.196	15.223	7.795	2.780	263	181	159	19	49.561	12·8
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos-vászon- és ruggyantaipar	573	1.250	1.541	1.743	1.936	632	96	20	3	3	7.797	2·0
VI. Fonó- és szövőipar	3.447	11.722	10.131	6.956	2.457	620	211	53	19	9	35.625	9·2
VII. Ruházati ipar	988	1.943	2.642	2.278	1.969	675	195	27	6	5	10.728	2·8
VIII. Papirosipar	1.391	2.034	1.811	2.351	924	357	134	10	—	1	9.013	2·3
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	3.629	10.440	18.789	19.948	10.250	2.789	668	154	47	10	66.724	17·3
X. Vegyészeti ipar	794	3.378	4.092	5.980	5.146	1.292	310	39	6	6	21.043	5·5
XI. Sokszorosító- és műipar	1.146	1.027	862	2.051	2.060	2.376	888	523	212	66	11.211	2·9
Összesen	**24.126**	**57.837**	**77.297**	**97.613**	**74.557**	**32.768**	**14.265**	**5.228**	**1.778**	**683**	**386.152**	**100·0**

15. tábla. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság megoszlása a hetibérek magassága szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1910-ben. (Vége.)

Ipari főcsoport	1910 okt. 1-én, illetve szeptember hó végén történt fizetéskor										Összesen
	6-nál kevesebb	6—10	10—14	14—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70-nél több	
	korona hetibért kapott munkások és tanoncok										
	b) *Százaléka.*										
I. Vas- és fémipar	6·5	10·2	12·7	21·6	25·7	14·6	6·4	1·5	0·6	0·2	100·0
II. Gépgyártás stb.	5·6	4·4	6·2	17·9	28·9	18·0	11·6	5·2	1·5	0·7	100·0
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	4·6	17·6	23·0	31·2	17·7	4·0	1·4	0·3	0·1	0·1	100·0
IV. Fa- és csontipar	5·2	15·0	26·6	30·7	15·7	5·6	0·5	0·4	0·3	0·0	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos-vászon- és ruggyantaipar	7·4	16·0	19·8	22·4	24·8	8·1	1·2	0·3	0·0	0·0	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	9·7	32·9	28·4	19·5	6·9	1·8	0·6	0·1	0·1	0·0	100·0
VII. Ruházati ipar	9·2	18·1	24·6	21·2	18·4	6·3	1·8	0·3	0·1	0·0	100·0
VIII. Papirosipar	15·4	22·6	20·1	26·1	10·2	4·0	1·5	0·1	—	0·0	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	5·4	15·6	28·2	29·9	15·4	4·2	1·0	0·2	0·1	0·0	100·0
X. Vegyészeti ipar	3·8	16·1	19·4	28·4	24·5	6·1	1·5	0·2	0·0	0·0	100·0
XI. Sokszorosító- és műipar	10·2	9·2	7·7	18·3	18·4	21·2	7·9	4·7	1·8	0·6	100·0
Összesen	**6·2**	**15·0**	**20·0**	**25·3**	**19·3**	**8·5**	**3·7**	**1·3**	**0·5**	**0·2**	**100·0**

Az 1910 október 1-i állapot szerint az összes ipari főcsoportok közül a gépgyártás körében alkalmazott munkásság átlagos hetibérei voltak a legkedvezőbbek: közel $^2/_5$ része (37·0%-a) 30 koronánál magasabb hetibért kapott; az 50 koronánál is több hetibércsoportokra 7·4% esett, míg az egész gyáripari munkásságnak csupán 2%-a tartozott az ily — valóban kedvezőnek mondható — bérkategóriákba.

A kő-, agyag-, üveg- stb. ipar gyárimunkásságának bérviszonyai már jóval rosszabbak voltak: több, mint $^1/_5$-e (22·2%-a) heti 10 koronánál kevesebb, 54·2%-a heti 10—20 korona munkabért kapott, $^1/_6$-ának (17·7%-ának) bére pedig 20—30 korona között mozgott. A gép- stb. ipari és a kő-, agyag-, üvegipari átlagos hetibérek közötti éles különbséget jól jellemezhetjük azzal, hogy míg az előbbi ipari főcsoport munkásságának 37%-át 30 koronánál magasabb heti munkabérrel díjazták, a kő-, agyag-, üvegipar munkásságának alig 6%-át.

A *fa- és csontipar* gyárimunkásságának adatai sem sokkal kedvezőbb kereseti viszonyokra engednek következtetni; gyárimunkásságának körülbelül $^1/_5$ része heti 10 koronánál alacsonyabb bért kapott és több, mint felének hetibére 10—20 korona között mozgott. *1910-ben a fa- és csontipar gyárimunkásságának összesen 93·2%-át 30 koronánál alacsonyabb hetibérrel díjazták; ebben az ipari főcsoportban tehát a gyárimunkásságnak csupán elenyésző csekély része dolgozott akkor magasabb hetibérekért.*

1910-ben a *bőr-* stb. ipari gyárimunkások az alacsonyabb hetibérkategóriákban meglehetősen egyenletesen helyezkedtek el; több, mint $^2/_5$ részük heti 10—20 korona és körülbelül $^1/_4$-ük (24·8%) heti 20—30 korona bért kapott. A heti 10 koronánál alacsonyabb bérkategóriák képviselete nem érte el az $^1/_4$ részt (23·4%); viszont a heti 30 koronánál magasabb bércsoportokban a bőr- stb. ipari munkásságnak alig $^1/_{10}$-e (9·6%-a) részesedett.

Feltűnően kedvezőtlenek voltak 1910-ben a *textilipar* körében foglalkoztatott gyárimunkások bérviszonyai; több, mint $^2/_5$ részük (42·6%) heti 10 koronánál kevesebb munkabért és 47·9%-uk pedig 10—20 korona munkabért kapott. A 20—30 koronás hetibérrel díjazott textilipari munkások arányszáma (6·9%) például $^1/_4$ részét sem alkotja a gépgyártás stb. ugyanolyan nagyságú hetibércsoportjába tartozó munkások százalékának. Az összes ipari főcsoportok közül 1910-ben a heti 30 koronánál magasabb bérkategóriák legcsekélyebb arányú képviseletét (2·6%) a textilipar körében találjuk. A fonó- és szövőipar kedvezőtlen munkabéradatait azzal magyarázhatjuk, hogy textilgyárainkban már a világháború előtt is nagy arányban alkalmaztak munkásnőket, akik — főleg a vidéken — többnyire alacsony munkabérek mellett dolgoztak. *Végeredményben az összes ipari főcsoportok közül 1910-ben a textilipar gyári munkásságának átlagos hetibérei voltak a legrosszabbak.*

A *ruházati iparban* alkalmazott gyárimunkásság átlagos hetibérei 1910-ben valamivel jobbak voltak, mint a textilipar gyárimunkásságáé. Igaz ugyan, hogy a ruházati ipar gyárimunkásságának is csaknem $^1/_{10}$-e, (9·2%-a) 6 koronánál kevesebb hetibért kapott; viszont a 6—30 korona között mozgó hetibérkategóriákban egyenletesebben helyezkedtek el: csaknem egyenlő arányszámokkal szerepelnek a 6—10 és a 20—30 koronás hetibérkategóriákba tartozó munkások (18·1, 18·4%); 10—14 korona hetibérért pedig körülbelül egynegyede (24·6%-a) dolgozott. A heti 30 koronánál magasabb bérrel a ruházati ipar gyárimunkásságának mindössze 8·5%-át díjazták.

1910-ben Nagy-Magyarországon az ipari főcsoportok közül a bőr- stb. ipar után a legkisebb gyárimunkáslétszámmal a *papirosipar* dolgozott; körülbelül kilencezer főnyi munkássága az akkor számbavett egész gyáripari munkástömegnek csupán elenyésző csekély hányada (2·3%-a) volt. E kis munkástörzs bérviszonyai szintén a legkedvezőtlenebbek közé tartoztak. A papirosipar gyárimunkásságának közel $^2/_5$-e (38%-a) heti 10 koronánál kevesebb bért kapott; másik nagyrészük (46·2%-uk) a 10—20 koronás hetibérkategóriákban helyezkedett el. A 20 koronánál magasabb hetibérekben a papírosipar gyárimunkásságának mindössze $^1/_6$-a (15·8%-a) részesedett. Ebben az ipari főcsoportban is a 30 koronánál magasabb hetibérkategóriák képviselete elenyészően csekély volt: az 1910. évi felvétel alkalmával például csak 11 oly papirosipari munkást írtak össze, akinek hetimunkabére 50 koronát meghaladta.

A legnagyobb gyárimunkáslétszámú *élelmezési ipar* köréből aránylag kedvező bérviszonyokról számol be az 1910. évi gyáripari statisztika; munkásságának 5·4%-a ugyan heti 6 koronánál kevesebb és 15·6%-a 6—10 korona bért kapott, de több, mint fele (58·1%-a) a 10—20 koronás s egyötöd része a 20 koronánál magasabb hetibérkategóriákban helyezkedett el.

Az átlagosnál kedvezőbbek voltak 1910-ben a *vegyészeti ipar* körében foglalkoztatott gyárimunkások kereseti viszonyai is. Ez nemcsak abból tűnik ki, hogy a 6 koronánál alacsonyabb hetibérkategória arányszáma az összes ipari főcsoportok közül a vegyészeti ipar körében volt a legkisebb (3·8%), hanem abból is, hogy a vegyészeti gyárak munkásságának közel fele (47·8%-a) heti 10—20 és körülbelül $^1/_4$-e heti 20—30 korona munkabérért dolgozott.

Az 1910. évi gyáripari statisztikai felvétel eredményei azt igazolják, hogy a gépgyártás után a *sokszorosító és műipar* átlagos hetibérei voltak a legkedvezőbbek. A körülbelül 11 ezer főnyi munkásságának egyötöde ugyan hetenként 10 koronánál alacsonyabb bért kapott, de ezeknek nagyrésze nyilván a tanoncok sorából került ki. Ezzel szemben a sokszorosító- és műipari munkásság 1910-ben a magasabb hetibérkategóriákban a legtöbb ipari főcsoporténál jelentékenyen nagyobb arányszámmal szerepelt: gyárimunkásságának körülbelül $^1/_5$-e (21·2%-a) heti 30—40 korona bért, sőt 15%-a heti 40 koronánál is magasabb bért kapott.

c) *A gyáripari telepek és munkások tagozódása a munkabérek kifizetésének időpontja szerint.*

A háború előtti gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvételek alkalmával — mint ismeretes — az ipartelepek és a munkásság számának a *munkabérek kifizetésének időpontja* szerint való megoszlásáról is gyűjtöttek adatokat. A magyarbirodalmi *gyári jellegű ipari telepek* számának a munkabérek kifizetésének időpontja szerint való tagozódásáról az 1906. és 1910. évi felvételek eredményei alapján a következő tábla tájékoztat:

16. tábla. A gyáripari telepek megoszlása a munkabérek kifizetésének időpontja szerint a Magyarbirodalomban 1906-ban és 1910-ben.

A munkabérek kifizetése történt	*a)* Az ipartelepek száma 1906-ban	1910-ben
Hetenként	2.316	2.690
Kéthetenként, illetve félhavonként	480	635
Havonként	451	442
Egy hónapnál nagyobb időközben	3	1
Nem egységes időben	664	1.002
Ismeretlen időben	1	1
Összesen	**3.915**	**4.771**

	b) Az ipartelepek számának százalékos megoszlása 1906-ban	1910-ben
Hetenként	59·1	56·4
Kéthetenként, illetve félhavonként	12·3	13·3
Havonként	11·5	9·3
Egy hónapnál nagyobb időközben	0·1	0·0
Nem egységes időben	17·0	21·0
Ismeretlen időben	0·0	0·0
Összesen	**100·0**	**100·0**

Az adatokból kitűnik, hogy a gyárimunkások túlnyomó részét a világháború előtt *hetenként* (rendszerint a hét utolsó munkanapján, szombaton) fizették. Mindkét vizsgálati időpontban az ipartelepeknek több, mint felerészénél (59·1, 56·4%-ánál) a munkabérek kifizetése hetenként történt. Jelentékenyebb hányadot (1906-ban és 1910-ben is körülbelül egynyolcadrészt) képviselt azoknak a gyártelepeknek a száma, amelyek munkásaikat kéthetenként, illetőleg félhavonként fizették. A gyáripari telepeknek kb. egytizedénél pedig a havonkénti fizetés volt a szokásos.

Az 1910. évi felvétel főbb eredményeit közlő hivatalos kiadvány szerint azoknak a gyártelepeknek aránya, amelyek munkásaikat hetenként fizették, a valóságban a kimutatottnál még *nagyobbra* becsülhető, mert a kéthetenként, félhavonként, havonként, vagy egy hónapnál nagyobb idő-

közben történt fizetések egy része tulajdonképpen abban áll, hogy a munkások a bérfizetési időpontokon belül végzett munkájukért a közbeneső szombatokon előlegeket kapnak s a bérfizetési napokon az előlegek elszámolása és a munkabérek végleges kiegyenlítése következik; ezekben az esetekben tehát munkabérek kifizetése valójában az előlegek kiutalása alkalmával történik. A világháború előtt a magyarbirodalmi gyári jellegű ipartelepek munkásságának körülbelül egytizednyi része (1906-ban 11·7%-a, 1910-ben 11·9%-a) kapott íly előlegeket.

Azoknak a gyári jellegű ipartelepeknek arányszáma, melyek munkásaikat vagy azok egy részét nem egységes időben fizették, az 1906. évi 17%-ról 1910-ben 21%-ra emelkedett, részint az akkordbérmunkások, részint a nagyobb gyáripari telepek számának növekedése folytán, melyek különböző munkaviszonyú munkáselemeket (tanult szakmunkásokat, betanított és tanulatlan napszámosokat stb.) foglalkoztattak s így különböző időben fizették munkásaikat.

A *gyárimunkásság* száma a munkabérek kifizetésének időpontja szerint 1906-ban és 1910-ben a következőképen oszlott meg:

17. tábla. A gyárimunkásság száma a munkabérek kifizetésének időpontja szerint a Magyarbirodalomban 1906-ban és 1910-ben.

A gyárimunkások bérüket kapták	*a)* A gyárimunkásság száma	
	1906-ban	1910-ben
Hetenként	189.217	244.688
Kéthetenként, illetve félhavonként	62.527	79.243
Havonként	49.101	62.070
Egy hónapnál nagyobb időközben	218	151
Ismeretlen időben	80	138
Összesen	**301.143**	**386.290**
	b) A gyárimunkásság számának százalékos megoszlása	
	1906-ban	1910-ben
Hetenként	62·8	63·4
Kéthetenként, illetve félhavonként	20·8	20·5
Havonként	16·3	16·1
Egy hónapnál nagyobb időközben	0·1	0·0
Ismeretlen időben	0·0	0·0
Összesen	**100·0**	**100·0**

Mivel fenti kimutatásban az előző 16. táblázat részletezésével ellentétben a »nem egységes időben történt fizetések« kategóriája hiányzik, ennek megfelelően a többi csoportok magasabb százalékokkal szerepelnek. A munkások számának a bérfizetés időpontja szerint való százalékos megoszlása 1910-ben az 1906. évi állapottal szemben alig mutat változást. Mindkét felvétel időpontjában a gyárimunkásságnak közel kétharmadát (62·8, illetve 63·4%-át) hetenként fizették, míg valamivel több, mint egyötödét kéthetenként, illetve félhavonként.

18. tábla. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1901-ben.

Ipari főcsoport száma és megnevezése	Napi-béres	Heti-béres	Havi-béres	Darab-béres	Szakmány szerint dolgozó	Bért nem kapott	Összesen
	munkások és tanoncok						
	a) *Száma.*						
I. Vas- és fémipar	11.310	2.653	606	3.565	17.056	367	35.557
II. Gépgyártás stb.	15.254	1.845	855	1.381	19.417	507	39.259
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	10.093	2.209	1.555	8.226	7.993	100	30.176
IV. Fa- és csontipar	14.232	1.803	2.744	4.448	3.149	174	26.550
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos-vászon- és ruggyantaipar	1.890	1.778	70	1.878	97	66	5.779
VI. Fonó- és szövőipar	7.090	2.333	299	2.574	5.167	34	17.497
VII. Ruházati ipar	636	987	187	1.027	52	135	3.024
VIII. Papirosipar	3.387	1.611	240	308	449	9	6.004
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	21.721	3.761	4.343	7.399	11.374	70	48.668
X. Vegyészeti ipar	8.940	873	817	980	965	4	12.579
XI. Sokszorosító- és műipar	180	5.680	195	203	58	89	6.405
Összesen	**94.733**	**25.533**	**11.911**	**31.989**	**65.777**	**1.555**	**231.498**
	b) *Százaléka.*						
I. Vas- és fémipar	31·81	7·46	1·70	10·03	47·97	1·03	100·0
II. Gépgyártás stb.	38·86	4·70	2·18	3·52	49·45	1·29	100·0
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	33·43	7·32	5·16	27·26	26·50	0·33	100·0
IV. Fa- és csontipar	53·61	6·79	10·34	16·75	11·86	0·65	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos-vászon- és ruggyantaipar	32·70	30·77	1·21	32·50	1·68	1·14	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	40·52	13·34	1·71	14·71	29·53	0·19	100·0
VII. Ruházati ipar	21·03	32·64	6·18	33·96	1·72	4·47	100·0
VIII. Papirosipar	56·41	26·83	4·00	5·13	7·48	0·15	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	44·63	7·73	8·93	15·20	23·37	0·14	100·0
X. Vegyészeti ipar	71·07	6·94	6·50	7·79	7·67	0·03	100·0
XI. Sokszorosító- és műipar	2·81	88·68	3·04	3·17	0·91	1·39	100·0
Összesen	**40·92**	**11·03**	**5·15**	**13·82**	**28·41**	**0·67**	**100·0**

d) *A gyáripari munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint.*

A világháború előtti gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvételek főbb eredményei alapján a gyárimunkásság számának a *munkabérek fizetési módjai* szerint való megoszlásáról ipari főcsoportonként részletezett adatok állanak rendelkezésre.

Az *1901.* évi felvétel erre vonatkozó eredményeit[1]) a 18. táblázat foglalja magában. (Táblázatot lásd a 120. lapon.)

A gyárimunkásság nagyobbik részét 1901-ben az *időegység* szerint fizették. A legnagyobb arányszámmal (41%-kal) a *napibéresek* szerepeltek; a *hetibéresek* a gyárimunkásságnak egykilenced, a *havibéresek* pedig egyhuszad részét alkották. Az időegység alapján kiszámított bérfizetési rendszerekkel szemben a *darabbér* és *szakmány* szerint díjazottak együttes csoportjainak arányszáma 1901-ben a 42%-ot meghaladta, melyből 28% a szakmány szerint és 14% a darabbér szerint díjazottakra esett.

A gyárimunkásság számának a munkabérek fizetési módjai szerint való megoszlását *ipari főcsoportonként* vizsgálva lényeges eltérések mutatkoznak.

1901-ben a nehézipar gyárimunkásságának nagyrésze (közel fele) *szakmány* szerint dolgozott; ugyancsak jelentékeny (körülbelül 30%-os) volt a szakmánymunkások aránya a textilipar gyártelepein is. A szakmányrendszerrel rokon *darabbérrendszer*nek az országos átlagon felüli arányát találjuk a ruházati ipar és a bőr- stb. ipar körében, amelyekben a gyárimunkásságnak körülbelül egyharmad részét díjazták 1901-ben darabbér szerint. A kő-, föld-, agyag- és üvegipar gyártelepein a darabbéresek a gyárimunkások 27%-át képviselték.

Feltűnő, hogy az időegység alapján díjazott munkások közül a *napibéresek* aránya a vegyészeti iparban 71%-nál is magasabb volt; vegyészeti gyáraink tudniillik túlnyomórészt *napszámosokat* foglalkoztatnak. A papirosipari valamint a fa- és csontipari gyárimunkásságnak is több, mint fele 1901-ben napibéres volt. Ezzel szemben a sokszorosító- és műiparban, amelyben a tanult, szakmunkások vannak többségben, a *napibéresek* mindössze 2·8%-ot, míg a *hetibér* szerint díjazottak közel 90%-ot képviseltek. Az átlagon felüli arányszámmal szerepeltek még a hetibéres munkások a ruházati ipar, a bőr- stb. ipar, a papirosipar és a textilipar körében. A *havibéres* gyárimunkások aránya 1901-ben egyik ipari főcsoportban sem volt jelentékeny.

A 19. és 20. táblázatok arról tájékoztatnak, miképen tagozódott a gyárimunkásság száma a bérfizetés módjai szerint az 1906. és az 1910. évi október elején, illetve szeptember végén.

---

[1]) Az 1901. évi kimutatásnál a m. kir. központi Statisztikai Hivatal a bért nem kapott gyári munkásságot is figyelembe vette.

19. tábla. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1906-ban.

Az ipari főcsoport megnevezése	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Szakmány (akkord) szerint dolgozó	Ismeretlen díjazású	Összes
	munkások és tanoncok							
	a) *Száma.*							
I. Vas- és fémipar	7.319	7.884	2.539	877	2.744	23.693	—	45.056
II. Gépgyártás stb.	13.924	5.623	2.193	1.974	2.744	23.368	—	49.826
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	2.245	13.508	4.288	2.021	9.052	11.171	10	42.295
IV. Fa- és csontipar	3.243	19.488	3.265	2.160	4.942	3.163	—	36.261
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggy.-ip.	614	1.862	1.808	41	1.325	1.011	—	6.661
VI. Fonó- és szövőipar	893	10.518	3.111	457	3.524	8.218	—	26.721
VII. Ruházati ipar	329	1.256	1.387	352	2.170	425	—	5.919
VIII. Papirosipar	297	3.606	1.499	181	722	675	—	6.980
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	817	24.014	5.166	5.331	8.990	9.415	8	53.741
X. Vegyészeti ipar	2.933	9.224	1.814	801	701	1.523	—	16.996
XI. Sokszorosító- és műipar	205	1.267	8.133	406	618	58	—	10.687
Összesen	**32.819**	**98.250**	**35.203**	**14.601**	**37.532**	**82.720**	**18**	**301.143**
	b) *Százaléka.*							
I. Vas- és fémipar	16·3	17·5	5·6	1·9	6·1	52·6	—	100·0
II. Gépgyártás stb.	27·9	11·3	4·4	4·0	5·5	46·9	—	100·0
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	5·3	31·9	10·2	4·8	21·4	26·4	0·0	100·0
IV. Fa- és csontipar	8·9	53·8	9·0	6·0	13·6	8·7	—	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggy.-ip.	9·2	28·0	27·1	0·6	19·9	15·2	—	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	3·3	39·4	11·6	1·7	13·2	30·8	—	100·0
VII. Ruházati ipar	5·6	21·2	23·4	5·9	36·7	7·2	—	100·0
VIII. Papirosipar	4·2	51·7	21·5	2·6	10·3	9·7	—	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1·5	44·7	9·6	9·9	16·8	17·5	0·0	100·0
X. Vegyészeti ipar	17·2	54·3	10·7	4·7	4·1	9·0	—	100·0
XI. Sokszorosító- és műipar	1·9	11·9	76·1	3·8	5·8	0·5	—	100·0
Összesen	**10·9**	**32·6**	**11·7**	**4·8**	**12·5**	**27·5**	**0·0**	**100·0**

20. tábla. A gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1910-ben.

Az ipari főcsoport megnevezése	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Szakmány (akkord) szerint dolgozó	Ismeretlen díjazású	Összes
	munkások és tanoncok							
	a) *Száma.*							
I. Vas- és fémipar	11.549	9.492	2.735	604	2.115	24.723	—	51.218
II. Gépgyártás stb.	23.250	6.783	2.666	1.655	2.255	26.385	—	62.994
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	5.599	22.096	4.050	3.906	9.370	15.217	—	60.238
IV. Fa- és csontipar	4.770	27.907	4.939	3.332	3.996	4.617	44	49.605
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggy.-ip.	876	2.004	2.112	122	1.823	860	—	7.797
VI. Fonó- és szövőipar	1.369	13.465	3.835	861	4.822	11.273	12	35.637
VII. Ruházati ipar	251	1.607	3.489	926	3.209	1.246	—	10·728
VIII. Papirosipar	339	4.723	1.846	95	1.185	825	—	9.013
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1.285	27.919	8.813	7.287	7.813	13.607	82	66.806
X. Vegyészeti ipar	4.123	10.238	2.676	1.504	620	1.882	—	21.043
XI. Sokszorosító- és műipar	210	208	9.810	141	728	114	—	11.211
Összesen	**53.621**	**126.442**	**46.971**	**20.433**	**37.936**	**100.749**	**138**	**386.290**
	b) *Százaléka.*							
I. Vas- és fémipar	22·6	18·5	5·3	1·2	4·1	48·3	—	100·0
II. Gépgyártás stb.	36·9	10·8	4·2	2·6	3·6	41·9	—	100·0
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	9·3	36·7	6·7	6·5	15·5	25·3	—	100·0
IV. Fa- és csontipar	9·6	56·3	9·9	6·7	8·1	9·3	0·1	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggy.-ip.	11·2	25·7	27·1	1·6	23·4	11·0	—	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	3·9	37·8	10·8	2·4	13·5	31·6	0·0	100·0
VII. Ruházati ipar	2·3	15·1	32·5	8·6	29·9	11·6	—	100·0
VIII. Papirosipar	3·8	52·4	20·5	1·1	13·1	9·1	—	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1·9	41·8	13·2	10·9	11·7	20·4	0·1	100·0
X. Vegyészeti ipar	19·6	48·7	12·7	7·1	2·9	9·0	—	100·0
XI. Sokszorosító- és műipar	1·9	1·9	87·5	1·2	6·5	1·0	—	100·0
Összesen	**13·9**	**32·7**	**12·2**	**5·3**	**9·8**	**26·1**	**0·0**	**100·0**

Az 1906. és az 1910. évi felvételek eredményeinek feldolgozásánál a gyárimunkásság számának a különféle bérfizetési módok szerint való részletezése az *órabéresek* kategóriájával bővült. 1901-ben az órabér szerint díjazott gyárimunkásokat még oly elenyésző csekély számban írták össze, hogy azokat a begyüjtött adatok feldolgozásánál a napibéresekkel együttesen tüntették fel. Azóta az órabérrendszer fokozatosan elterjedt; 1906-ban a gyárimunkásságnak már körülbelül 11%-át órabér szerint díjazták és arányszámuk 1910-ben 14%-ra növekedett. Mindkét utóbbi felvétel időpontjában a gyárimunkásságnak körülbelül $^1/_3$ részét a *napibéresek*, közel $^1/_8$-át a *hetibéresek* és körülbelül $^1/_{20}$-át a *havibéresek* képviselték. Az *időbér szerint díjazott* gyárimunkásság arányszáma az 1901., 1906., és 1910. évi felvételek eredményei szerint fokozatosan javult. Az óra- és napibéresek együttes arányszáma 1901-ben 41% volt, hogy azután 1906-ban 43·5%-ra és 1910-ben 46·6%-ra emelkedjék. A hetibérrel díjazottak hányada az 1901. évi 11·0%-ról utóbb 11·7%-ra, majd 12·2%-ra növekedett. A havibéresek arányában az 1906. évi átmeneti visszaesés után 1910-ben szintén némi emelkedés mutatkozik. A különféle időbérrendszerek szerint díjazott gyárimunkások arányszámát egybefoglalva, tehát végeredményben 1901-től 1910-ig fokozatosan növekvő tendenciát észlelhetünk. Ezzel szemben a szakmány és darabbér szerint dolgozott gyárimunkások *aránya* fokozatosan csökkent. Megjegyzendő, az akkordbér és darabbér-rendszer annyira rokon bérfizetési módok, hogy azokat az adatszolgáltató munkaadók is gyakran összecserélik: a darabbért a szakmánydíjazáshoz sorolván, amint az a háború előtti felvételek anyagának feldolgozása alkalmával kitünt. E két bérfizetési mód szerint díjazott gyárimunkásság együttes aránya az 1901. évi 42·2%-ról 1906-ban 40·0%-ra, 1910 ben 35·9%-ra szállott alá.

Érdemes a gyárimunkásság számának a különféle bérfizetési módok szerint való megoszlását ipari *főcsoportonként* is vizsgálni. A nehézipar gyárimunkásságának nagyrésze 1906-ban és 1910-ben is *szakmány szerint* dolgozott. Az akkordmunkások aránya néhány ipari főcsoportban az 1906. évről 1910-re hanyatlott: így a vas- és fémiparban 52·6%ról 48·3-ra, a gépgyártásban 46·9%-ról 41·9%-ra, továbbá a kő-, föld- stb. iparban 26·4%-ról 25·3%-ra. Akadnak oly ipari főcsoportok is, melyeknél az akkordmunkások arányszámai 1906-tól 1910-ig kismérvű javulást jeleznek (például a fa- és csontiparban, a ruházati iparban, az élelmezési iparban), de ugyanezeknél az ipari főcsoportoknál viszont a *darabbéresek* százaléka hanyatlott, úgyhogy végeredményben az utóbb említett mind a három ipari főcsoportban is *a nem időbér szerint fizetett gyárimunkások arányszáma* fokozatosan alászállott (a ruházati iparnál 43·9%-ról 41·5%-ra, az élelmezési iparnál 34·3%-ról 32·1%-ra és a fa- és csontiparnál 22·3%-ról 17·4%-ra).

A legtöbb ipari főcsoportban a szakmány és darabbér szerint díjazott gyárimunkások arányszámának fokozatos csökkenésével párhuzamosan a különböző időbérrendszerek térhódítása mutatkozik. Már az 1910. évi gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvétel főbb eredményeit magábanfoglaló hivatalos kiadvány is rámutatott arra, hogy *a munkabéremelésekért folyó küzdelmek kisérő tünetei gyanánt a végzett munka pontosabb megmérésére alkalmazott szakmány- és darabbérrendszerek fokozatosan háttérbeszorultak*; utóbbi rendszereknek kétségtelen előnyei mellett — főleg ott, ahol azokat nagymértékben alkalmazták — hátrányos oldalai is mindinkább szembetűntek. Az akkordmunkarendszer ellen újabban a munkaadók és a munkások is kifogásokat emeltek.[1])

Az 1906. évi felvétel szerint három ipari főcsoport: a vegyészeti ipar, a faipar és a papirosipar gyárimunkásságának több, mint fele *napibéres* volt. Ugyancsak napibérért dolgozott 1906-ban az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó iparágak munkásságának több, mint $^2/_5$-e (44·7%-a) és a textilipar gyárimunkásságának körülbelül 40%-a. Ezek közül az ipari főcsoportok közül 1910-re csak a papirosipar és a faipar körében emelkedett a napibéresek arányszáma, míg az előbb említett többi ipari főcsoportokban a napibérért dolgozó gyárimunkások százalékos részesedése csökkent, nagymértékben a vegyészeti iparban (54·3%-ról 48·7%-ra). A napibérrendszer a napszámosok díjazásának legegyszerűbb módjául kínálkozik; valóban a napibéres gyárimunkásokat legnagyobb arányban azokban az ipari főcsoportokban írták össze, amelyekben a napszámosok az átlagosnál jelentékenyebb szerepet töltenek be.

Már a világháború előtti bérküzdelmeknél is a gyárimunkásság részéről támasztott egyik fontos követelmény a munkabérek emelésével kapcsolatban a munkaidő leszállítása, főleg a nyolcórai munkaidő törvényhozási szabályozása volt. A munkások és a munkaadók között etekintetben felmerült éles ellentétek kiegyenlítése napjainkig sem sikerült. A munkásoknak a munkaidő leszállítására irányuló törekvésével szemben a munkaadók az *órabérrendszer* segítségével próbáltak védekezni. Ebből a szempontból is figyelmet érdemelnek tehát az órabéres gyárimunkások arányszámának ipari főcsoportok szerint részletezett adatai. Az *órabéresek* már 1906-ban is feltűnő magas százalékkal szerepeltek a nehéziparágak és a vegyészeti gyárak munkássága között. 1906-ról 1910-re a különféle ipari főcsoportok közül csupán a ruházati iparban és a papirosiparban csökkent kissé az órabéres gyárimunkások arányszáma a napi-, illetve hetibéresek képviseletének előtérbenyomulása következtében. A sokszorosító- és műiparban mindkét megfigyelési évben 1·9% volt az órabéresek aránya, míg az

---

[1]) Lásd: A magyar szent korona országai gyáriparának üzemi és munkásstatisztikája az 1910. évről. Id. munka 111* és köv. l.

összes többi ipari főcsoportok gyárimunkástörzsében az órabéresek hányada növekedett, például a gépgyártásnál 27·9%-ról 36·9%-ra, a vas- és fémiparban 16·3%-ról 22·6%-ra; 1910-ben a vegyészeti gyárimunkásoknak már $^1/_5$ része volt órabéres.

Érdekes változás mutatkozik a *sokszorosító- és műipar* gyárimunkásságának a különféle bérfizetési módok szerint való megoszlásában: *1906-ban* gyárimunkásságának több, mint $^3/_4$ része hetibérért, körülbelül $^1/_{10}$-e napibérért, 5·8%-a pedig darabbérért dolgozott; ezzel szemben *1910-ben* a hetibéresek aránya már csaknem $^9/_{10}$-re emelkedett (87·5%-ra), a napibéresek hányada pedig 2%-ra (pontosan 1·9%ra) zsugorodott össze s a darabbéreseké is csak 6·5%-ot képviselt, míg a többi bérfizetési módok szerint a sokszorosító és műipari munkásságnak elenyésző csekély részét díjazták. A sokszorosító- és műipar *hetibéres* munkásainak magas arányszámát főleg akkor lehet kellőképpen értékelni, ha figyelembe vesszük azt, hogy a Magyarbirodalom egész gyáriparában átlagosan 100 munkás közül 1906-ban és 1910-ben is csak körülbelül 12 munkás dolgozott hetibér mellett. A hetibéres gyárimunkások arányszáma még átlagon felüli volt mindkét vizsgálati időpontban a ruházati ipar (23·4, 32·5%), a bőripar (1906-ban és 1910-ben is 27·1%) és a papirosipar (21·5, illetve 20·5%) körében. A *havibérrendszer* a világháború előtt gyáriparunkban csekély szerepet játszott; az ipari főcsoportok közül legmagasabb volt a havibéres munkások százaléka az élelmezési ipar körében (körülbelül 10%).

Adataink részletes vizsgálata alapján tehát azt a fontos tanulságot vonhatjuk le, hogy *e század első évtizedében a Magyarbirodalom gyártelepein az időegység szerint díjazott munkások aránya emelkedőben volt, míg a darabbér és akkordbérrendszer fokozatosan háttérbe szorult.*

e) *A gyáripari munkásság átlagos heti munkabéreinek összege.*

Az 1906. és az 1910. évi gyáripari statisztikai felvétel eredményeinek feldolgozása alkalmával — mint már fentebb említettük — a díjazott gyárimunkások és tanoncok heti munkabérének összegét olymódon próbálták megállapítani, hogy a 9, illetve 10 hetibérkategóriába sorozott munkásság számát bérkategóriánként a valószínű, átlagos heti keresményeket kifejező középszámokkal megszorozták. Az egyes hetibércsoportok középszámaiul a bérkategóriák szélső értékének számtani középarányosát vették; e tekintetben csak a következő esetekben tértek el: az 1906 évi felvétel anyagának feldolgozása alkalmával a 10 koronán aluli hetibércsoport középszámául 6 korona átlagot, 1910-ben a 6 koronán aluli hetibérkategória középszámául 5 korona bérátlagot és mindkét alkalommal a heti 70 koronánál magasabb bérkategória középszámául pedig 75 korona bérátlagot választottak.

Az egyes hetibérkategóriákba tartozó gyárimunkásoknak kifizetett átlagos hetibérek összegére vonatkozó hivatalos becsléseket további kutatásaink céljára felhasználhatjuk.

Az *1906.* október 1-i, illetve szeptember 30-i munkáslétszám alapján végzett számítások eredményei a következők:

21. tábla. A Magyarbirodalom gyáripari telepein 1906 október elsején, illetve szeptember végén kifizetett átlagos hetibérek összege munkabérkategóriánként.

Munkabérkategória	Munkáslétszám	Bérátlag K	Heti munkabérek összesen K
10 koronánál kisebb	75.185	6	451.110
10—14 korona.....	65.228	12	782.736
14—20 «	72.776	17	1,237.192
20—30 «	54.223	25	1,355.575
30—40 «	22.308	35	780.780
40—50 «	7.467	45	336.015
50—60 «	1.999	55	109.945
60—70 «	735	65	47.775
70 koronánál több	468	75	35.100
Összesen.....	**300.389**	—	**5,136.228**

A fenti számítások végső eredménye szerint a Magyarbirodalom gyártelepein 1906 október 1-én, illetve szeptember 30-án dolgozott munkásság hetibérének összege 5·1 millió koronára becsülhető. Lássuk most már az 1910. évi gyáripari statisztikai felvétel adatai alapján végzett hasonló becslések eredményeit.

22. tábla. A Magyarbirodalom gyáripari telepein 1910 október elsején, illetve szeptember végén kifizetett átlagos hetibérek összege munkabérkategóriánként.

Munkabérkategória	Munkáslétszám	Bérátlag K	Heti munkabérek összesen K
6 koronánál kevesebb	24.126	5	120.630
6—10 korona.....	57.837	8	462.696
10—14 «	77.297	12	927.564
14—20 «	97.613	17	1,659.421
20—30 «	74.557	25	1,863.925
30—40 «	32.768	35	1,146.880
40—50 «	14.265	45	641.925
50—60 «	5.228	55	287.540
60—70 «	1.778	65	115.570
70 koronánál több	683	75	51.225
Összesen.....	**386.152**	—	**7,277.376**

Az 1910. október 1-én, illetve szeptember végén számbavett 386.152 főnyi gyárimunkás és tanonc hetibérének összegét 7·3 millió koronára becsülték. E két becslés szerint az 1906-tól 1910-ig a Magyarbirodalomban a gyáripari munkásság átlagos hetibérének összege 41·7%-kal emelkedett, míg ez időszak alatt a díjazásért foglalkoztatott munkásság számának növekedése csupán 26·8% volt. E számítások eredményei tehát a gyáripari munkásság keresetének általános és viszonylagos növekedésére engednek következtetni.

Hangsúlyozni kell, hogy *ezek az adatok nem a gyártelepek által ténylegesen kifizetett munkabérek összegéről számolnak be,* hanem csupán becsléseken alapulnak. Tudjuk, hogy a háború előtti gyáripari statisztikai felvételek egyáltalán nem gyüjtöttek a gyárüzemek által *ténylegesen* kifizetett munkabérek összegéről adatokat. Valóban nagy vesztesége ez a munkabérstatisztikának, mert az erre vonatkozó adatok hiányát nyilván semmiféle becslés kellően nem pótolhatja.

A fenti adatok kapcsán is rá kell mutatnunk annak szükségességére, hogy a munkabérstatisztika lehetőleg a *ténylegesen kifizetett* munkabérek adatait vegye figyelembe és ne elégedjék meg a munkásság bérkategóriák szerint való megoszlásának számbavételével s annak alapján a munkabérek összegének megállapítása céljából végzett becslésekkel.

Az 1910. évi gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvétel anyagának hivatalos feldolgozásánál az *egyes ipari főcsoportok* munkássága részére kifizetett hetibérek összegét is azzal a módszerrel igyekeztek megállapítani, hogy a 10 hetibérkategóriába sorozott gyárimunkásság számát ipari főcsoportonként az átlagos, valószínű keresménynek vett középszámokkal megszorozták. E számítások eredményeit is fenntartással kell fogadnunk.

A Magyarbirodalom gyáripari telepein 1910 október elsején, illetve szeptember végén számbavett munkásság átlagos heti munkabéreinek 7·3 millió koronára becsült összegéből a legnagyobb arány (23·8%) a gépgyártásra jutott. Fentebb már rámutattunk arra, hogy 1910-ben ennek az ipari főcsoportnak munkássága kapta a legmagasabb átlagos hetibéreket, s a gépgyártás — munkáslétszámát tekintve — az ipari főcsoportok között a második helyen állott; így érthető, hogy e nagyszámú munkástörzs a kifizetett munkabérek össszegéből a legnagyobb arányszámmal részesedett. A kiszámított hetibérek összege szerint a második helyre a vas- és fémipar került, megelőzve az 1910-ben legnagyobb munkáslétszámmal dolgozott élelmezési ipart. Viszont a kifizetett heti munkabérek összegéből legkisebb mértékben (1·7%-kal) a papirosipar részesedett; hányada csekélyebb volt, mint az akkor kisebb munkáslétszámú bőriparé.

Nagy-Magyarország gyáripari telepein 1910 október 1-én, illetőleg szeptember végén kifizetett átlagos hetibérekből 30 százalék a 30 koronánál magasabb, egynegyedrész a 20—30 koronás és több, mint egyharmadrész (35·5%), a 10—20 koronás hetibérekre jutott, míg a 10 koronán aluli kategóriákra csupán 8·1%.

Az ipari főcsoportokat az általuk kifizetett heti munkabérek összegének az egyes bérkategóriákban való százalékos megoszlása szerint három részre tagolhatjuk: az *elsőbe* tartoznak: a vas- és fémipar, a gépgyártás, valamint a sokszorosító és műipar, melyek gyárimunkásságának kedvezőbb bérviszonyaira már fentebb alkalmunk volt rámutatni; mindhárom ipari főcsoport a munkabérek jelentékeny részét a 30 koronánál magasabb hetibérekért fizette ki.

23. tábla. A Magyarbirodalom gyáripari telepein alkalmazott munkásság részére 1910 október elsején, illetve szeptember végén kifizetett átlagos hetibérek összegének megoszlása ipari főcsoportonként.

Ipari főcsoport	1910 okt. 1-én, illetve szeptember hó végén történt fizetéskor										Átlagos hetibérek összesen	Az ipari főcsoportonként kifizetett heti munkabérek az összesen kifizetett heti bérek százalékában
	6-nál kevesebb	6—10	10—14	14—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70-nél több		
	korona hetibért kapott munkásoknak kifizetett átlagos bérek											
	a) *Koronában.*											
I. Vas- és fémipar	16.580	41.816	77.916	188.020	328.975	261.415	148.545	42.460	20.345	8.100	1,134.172	15·6
II. Gépgyártás stb.	17.815	22.136	46.560	191.437	454.625	397.005	329.940	179.850	63.180	31.575	1,734.123	23·8
III. Kő-, föld-, ágyag-, aszbeszt- és üvegipar	13.825	84.944	166.320	318.954	266.900	85.225	39.015	9.845	2.665	2.625	990.318	13·6
IV. Fa- és csontipar	12.570	59.448	158.352	258.791	194.875	97.300	11.835	9.955	10.335	1.425	814.886	11·2
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos-vászon- és ruggyantaipar	2.865	10.000	18.492	29.631	48.400	22.120	4.320	1.100	195	225	137.348	1·9
VI. Fonó- és szövőipar	17.235	93.776	121.572	118.252	61.425	21.700	9.495	2.915	1.235	675	448.280	6·2
VII. Ruházati ipar	4.940	15.544	31.704	38.726	49.225	23.625	8.775	1.485	390	375	174.789	2·4
VIII. Papirosipar	6.955	16.272	21.732	39.967	23.100	12.495	6.030	550	—	75	127.176	1·7
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	18.145	83.520	225.468	339.116	256.250	97.615	30.060	8.470	3.055	750	1,062.449	14·6
X. Vegyészeti ipar	3.970	27.024	49.104	101.660	128.650	45.220	13.950	2.145	390	450	372.563	5·1
XI. Sokszorosító- és műipar	5.730	8.216	10.344	34.867	51.500	83.160	39.960	28.765	13.780	4.950	281.272	3·9
Összesen	**120.630**	**462.696**	**927.564**	**1,659.421**	**1,863.925**	**1,146.880**	**641.925**	**287.540**	**115.570**	**51.225**	**7,277.376**	**100·0**

23. tábla. A Magyarbirodalom gyáripari telepein alkalmazott munkásság részére 1910 október elsején, illetve szeptember végén kifizetett átlagos hetibérek összegének megoszlása ipari főcsopotonként. (Vége.)

Ipari főcsoport	1910 okt. 1-én, illetve szeptember végén történt fizetéskor										Átlagos heti bérek Összesen
	6-nál kevesebb	6—10	10—14	14—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70-nél több	
	korona hetibért kapott munkásoknak kifizetett átlagos bérek										
	b) *Százalékban.*										
I. Vas- és fémipar	1·6	3·7	6·9	16·6	29·0	23·0	13·1	3·7	1·7	0·7	100·0
II. Gépgyártás stb.	1·0	1·3	2·7	11·0	26·2	22·9	19·0	10·4	3·7	1·8	100·0
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	1·4	8·6	16·8	32·2	26·9	8·6	3·9	1·0	0·3	0·3	100·0
IV. Fa- és csontipar	1·5	7·3	19·4	31·8	23·9	11·9	1·5	1·2	1·3	0·2	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos-vászon- és ruggyantaipar	2·1	7·3	13·5	21·6	35·2	16·1	3·1	0·8	0·1	0·2	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	3·8	20·9	27·1	26·4	13·7	4·8	2·1	0·7	0·3	0·2	100·0
VII. Ruházati ipar	2·8	8·9	18·1	22·2	28·2	13·5	5·0	0·9	0·2	0·2	100·0
VIII. Papirosipar	5·5	12·8	17·0	31·4	18·2	9·9	4·7	0·4	—	0·1	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1·7	7·9	21·2	31·9	24·1	9·2	2·8	0·8	0·3	0·1	100·0
X. Vegyészeti ipar	1·1	7·3	13·2	27·3	34·5	12·1	3·7	0·6	0·1	0·1	100·0
XI. Sokszorosító- és műipar	2·0	2·9	3·7	12·4	18·3	29·6	14·2	10·2	4·9	1·8	100·0
Összesen	**1·7**	**6·4**	**12·7**	**22·8**	**25·6**	**15·8**	**8·8**	**3·9**	**1·6**	**0·7**	**100·0**

Ezek közül a gépgyártásban az összes kifizetett munkabéreknek csupán 2·3%-a jutott a 10 koronánál alacsonyabb hetibérekre, $^1/_8$-a (13·7%-a), a 10—20 koronás hetibérekre és 26·2%-a a 20—30 koronás hetibérekre; a gépgyártás a munkabéreknek közel $^3/_5$-ét (57·8%-át), a heti 30 koronán felüli bérekért fizette ki. A vas- és fémiparban pedig a munkabéreknek több, mint $^2/_5$-e (42·2%-a) a heti 30 koronánál magasabb bérekre esett. Ugyancsak kedvező munkabérviszonyokat tükröznek vissza a sokszorosító- és műipar adatai is; ebben az ipari főcsoportban a kifizetett munkabérek összegéből a legnagyobb arány (29·6%) a 30—40 koronás hetibérkategóriára jutott, magasabb hányad, mint bármely más ipari főcsoport hasonló bérkategóriájára. A sokszorosító- és műiparban 1910 október elején, illetőleg szeptember végén a hetibéreknek $^3/_5$ részét (60·7%-át) a 30 koronánál magasabb hetibérekért fizették ki. A *második* részbe sorolhatjuk az élelmezési ipart, a kő-, föld-, agyag, stb. ipart, a fa- és csontipart, a bőripart és a vegyészeti ipart, melyeknél a kifizetett munkabérek legnagyobb része a 10—30 koronás hetibércsoportokra esett. E hetibérkategóriák részesedése az élelmezési iparban 77·2%-os, a kő-, föld- stb. iparban 75·9%-os, a fa- és csontiparban 75·1%-os, a vegyészeti iparban 75·0%-os, a bőr- stb. iparban 70·3%-os volt. A *harmadik* részt azok az iparágak alkotják, amelyeknél a gyárimunkásság átlagos bérei túlnyomólag alacsonyak voltak; itt elsősorban a textilipart kell megemlítenünk, mely 1910 október elején, illetve szeptember végén a 20 koronánál alacsonyabb hetibérekért az összes munkabérek $^4/_5$ részét (pontosan 78·2%-át) fizette ki. A papirosipar is többnyire olcsó munkaerőkkel dolgoztatott; utóbbi ipari főcsoportban a munkabérek kétharmadrésze (66·7%-a) a 20 koronánál alacsonyabb hetibérkategóriákra esett.

A kifizetett munkabérek összegének egyenletesebb megoszlása mutatkozik a ruházati iparnál, ahol a heti 10 koronánál kevesebb bérekre körülbelül $^1/_{10}$ rész (11·7%), a 10—30 koronás hetibérekre körülbelül $^2/_3$ rész (68·5%), míg a 30 koronánál magasabb hetibérekre egyötödrész (19·8%) jutott.

f) *A gyáripari munkásság átlagos heti és évi munkabérei.*

Az 1910. évi gyáriparistatisztikai felvétel begyűjtött anyagából — mint az a fentiekből[1]) kitűnik — *az egész évben átlagosan kifizetett munkabérek* összegére nézve úgy következtettek, hogy az egyes ipari főcsoportok átlagos hetibéreinek a 23. táblázatunkban feltüntetett összegét megszorozták az üzemek által egész éven át átlag munkában töltött napok ipari főcsoportonként változó számának hatodrészével (egy hétre átlagosan 6 munkanapot számítva).

Ezzel a módszerrel kiszámított évi munkabérek összegét ipari főcsoportok szerint részletezve a számítások alapjául szolgált adatokkal együtt a következő táblázat foglalja magában.

[1]) Lásd e tanulmány 33. lapját.

24. tábla. A Magyarbirodalom gyáripari telepein az egész évben kifizetett átlagos munkabérek összege ipari főcsoportonként az 1910. évi gyáripari statisztika eredményei alapján.

Ipari főcsoport	Átlagos hetibérek összege koronában	Az egész évben átlag munkában töltött napok száma	Az egész évben átlag kifizetett munkabérek összege koronában	Az egész évben kifizetett munkabérek összegéből az egyes ipari főcsoportokra esett %-ban
I. Vas- és fémipar	1,134.172	294	55,574.428	16·2
II. Gépgyártás stb.	1,734.123	315	91,041.458	26·6
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	990.318	222	36,641.766	10·7
IV. Fa- és csontipar	814.886	260	35,284.564	10·3
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggyantaipar	137.348	294	6,730.052	1·9
VI. Fonó- és szövőipar	448.280	281	20,979.504	6·1
VII. Ruházati ipar	174.789	289	8,424.830	2·5
VIII. Papirosipar	127.176	300	6,358.800	1·8
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1,062.449	282	49,935.103	14·6
X. Vegyészeti ipar	372.563	285	17,696.743	5·2
XI. Sokszorosító- és műipar	281.272	297	13,922.964	4·1
Összesen	7,277.376	273	342,590.212	100·0

Szemlét tartva először *az egész évben átlag munkában töltött napoknak* ipari főcsoportok szerint változó számai felett, első helyen újra a gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, stb. körébe tartozó ipari csoportokról kell megemlékezni, amelyekben az 1910. évi adatgyüjtés szerint a legtöbb (315) munkanapon dolgoztak. Nyomában következnek: a papirosipar átlagosan évi 300 munkanappal, a sokszorosító és műipar 297, a vas- és fémipar, valamint a bőr stb. ipar egyaránt 294 munkanappal. Viszont legkevesebb napot (222) töltöttek munkában a kő-, föld-, agyag stb. ipar körében dolgozott munkások, akik az 1910. évi felvétel szerint átlagosan kb. $^1/_3$-dal kevesebb napon át dolgoztak, mint a gépgyártás stb. körében foglalkoztatott munkások.

A fentemlített módszerrel végzett becslések szerint az integer Magyarország gyári jellegű ipari telepein alkalmazott munkásságnak 1910-ben átlagosan mintegy 340 millió koronányi munkabért fizettek ki. Hozzáadva ehhez azt a 66 millió korona összeget, melyet ugyancsak az 1910. évi gyárstatisztikai felvétel eredményei alapján végzett becslések szerint 1910-ben a gyáripari tisztviselőknek és művezetőknek kifizettek, Nagy-Magyarország gyáripari telepeinek 1910. évi termelési költségeiben a munkadíjak összege több, mint 400 millió koronára becsülhető. Az 1906. évre hasonló módszerrel kiszámított összeghez (250—300 millió koronához) képest a magyarbirodalmi gyártelepek munkabérköltségeinek emelkedése 1906-tól 1910-ig körülbelül 45—50%-os volt.

A részleteket vizsgálva a kiszámított évi munkabérek összegéből a gépgyártás stb. nagyarányú részesedése érdemel elsősorban említést. A gépgyártás stb. körében dolgoztak 1910-ben, mint láttuk, a legkedvezőbb átlagos hetimunkabérek mellett a legtöbb munkanapon és ebben az ipari főcsoportban írták össze az élelmiszeripar után a legnagyobb számú gyárimunkástömeget. Ezeket az adatokat ismerve nem szolgálhat meglepetésül a fenti számításoknak az az eredménye, mely szerint az egész évben kifizetett munkabérek összegéből a legnagyobb arány, több mint egynegyed rész, a gépgyártásra esett. Az összes gyáripari telepek által 1910-ben kifizetett munkabérek összegéből a vas- és fémipar pedig 16·2%-kal részesedett. E magas arányszám a vas- és fémipar ugyancsak kedvező munkabérviszonyaiban, jelentékeny munkáslétszámában és évi átlagos munkanapjainak magas számában leli magyarázatát. Az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó iparágak gyárimunkásságára — kevésbbé jó kereseti viszonyaik dacára — az 1910. évben kifizetett munkabérek összegéből közel 15% jutott. E kedvező arányszámot az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó iparágaknak az összes ipari főcsoportok közül legmagasabb munkáslétszáma teszi érthetővé.

Az ipari főcsoportonként kiszámított heti és évi munkabérek összegét a díjazásban részesült gyárimunkások számával elosztva, az *egy-egy gyárimunkásra esett átlagos heti és évi munkabéreket kapjuk meg.* Ezeknek az átlagos heti, illetve évi munkabéreknek ipari főcsoportonként részletezett adatai némi tájékoztatást nyujtanak a magyarországi gyáripari munkásság világháború előtti kereseti viszonyainak az egyes ipari főcsoportok szerint is lényegesen eltérő alakulásáról.

25. tábla. A gyáripari munkásság átlagos heti és évi munkabérei ipari főcsoportonként a Magyarbirodalomban 1910-ben.

Ipari főcsoport	Egy-egy munkásra esett átlagos hetibér	Egy-egy munkásra esett átlagos évibér
	k o r o n á b a n	
I. Vas- és fémipar	22·1	1.085
II. Gépgyártás stb.	27·5	1.445
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	16·4	608
IV. Fa- és csontipar	16·4	712
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszos-vászon- és ruggyantaipar	17·6	863
VI. Fonó- és szövőipar	12·6	589
VII. Ruházati ipar	16·3	785
VIII. Papirosipar	14·1	706
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	15·9	748
X. Vegyészeti ipar	17·7	841
XI. Sokszorosító- és műipar	21·5	1.242
Összesen	18·8	887

E számítások eredménye szerint is 1910-ben a legkedvezőbbek a *gépgyártás* körében foglalkoztatott munkások átlagos heti, illetőleg évi munkabérei voltak. Az egy-egy gyáripari munkásra esett átlagos heti és évi bérek magassága szerint a gépgyártás után a sokszorosító- és műipar s nyomában a vas- és fémipar következnek.

A 25. táblázatunk adatait közelebbről vizsgálva kitűnik, hogy az ipari főcsoportok egy-egy gyárimunkására 1910-ben esett átlagos heti és évi munkabérek magassága szerint felállítható sorrend nem mindig mutat párhuzamos alakulást. Így például az egy-egy gyárimunkásra esett átlagos *évi* bérek sorrendje szerint a bőr stb. ipar megelőzi a vegyészeti ipart, viszont az átlagos hetibérek szerint a sorrend fordított, (tudniillik a bőr, stb. ipari főcsoport évi átlagos munkanapjainak száma nagyobb volt, mint a vegyészeti gyáraké). Hasonló a helyzet egyfelől a ruházati ipar, másfelől a fa- és csontipar gyárimunkásainak átlagos évi és heti munkabére szerint felállítható sorrendnél is. A kő-, agyag- stb. ipari gyári munkások pedig 1910-ben körülbelül 15%-kal kevesebb átlagos évi munkabért kaptak, mint a fa- és csontipar gyárimunkásai, holott e két ipari főcsoport átlagos heti munkabéreinek magassága teljesen egyenlő volt ; ugyanis, mint a 24. táblázatból kitűnik, a kő stb. ipari főcsoportban dolgoztak 1910-ben a gyárimunkások átlagosan legkevesebb (222) munkanapon át. Az 1910. évi gyáripari üzemi- és munkásstatisztika eredményei szerint a kő- stb. ipari gyárimunkások átlagos évi béreinél csak a fonó- és szövőipari gyárimunkásoké voltak alacsonyabbak. Az egy-egy gyárimunkásra esett átlagos heti- és évi munkabér magassága szerint egyaránt utolsó helyre került 1910-ben a textilipar ; kedvezőtlen munkabérátlagait az alacsony díjazás mellett foglalkoztatott nőimunkásainak nagy arányával magyarázhatjuk.

Az 1901., 1906. és 1910. évi gyáripari statisztikai felvételek munkabéranyagának végső eredményei alapján kiszámitott *átlagos heti- és napi munkabérek* alakulásáról a következő táblázat nyujt képet.

26. tábla. Egy-egy gyárimunkás átlagos heti és napi munkabére a Magyarbirodalomban 1901-ben, 1906-ban és 1910-ben.

É v	Egy hétre esett átlagos munkabér koronában	Egy napra esett átlagos munkabér koronában	Az átlagos hetibérek indexszámokban
1901	15·50	2·21	100·0
1906	17·10	2·44	110·3
1910	18·80	2·69	121·3

A Magyarbirodalom gyáripari telepein átlagosan kifizetett heti- és napi munkabéreknek 1901., 1906. és 1910. évi adatai a gyáripari munkásság kereseti viszonyainak háború előtti fokozatos javulásáról számolnak be. Tekintetbe véve azt, hogy a becslések útján kiszámitott fenti átlagos munkabérek magukbafoglalják a tanoncoknak és női munkásoknak alacsony béreit is, Nagy-Magyarország gyáriparában dolgozó munkásság kereseti viszonyainak

1901—1910. évi alakulását nem mondhatjuk kedvezőtlennek. Az *átlagos heti, illetve napi munkabérek* 1906-tól 1910-ig körülbelül 10%-kal növekedtek, míg az *egész évben átlagosan kifizetett munkabérek* összege ez idő alatt körülbelül 45—50%-kal emelkedett. A két arányszám közötti különbség a gyári jellegű ipartelepek számának 1906. óta történt szaporodásában, a gyártelepek üzemkibővítéseiben s ennek folytán a gyáripari munkásság számának növekedésében leli magyarázatát.

Magyarország gyáriparának e század első évtizedében elért nagyarányú fejlődését a következő néhány adattal jellemezhetjük:

27. tábla. A gyáripar fejlődése a Magyarbirodalomban 1901-től 1910-ig.

Év	Ipartelepek (Főüzemek)	Melléküzemek	Összes üzemek	Gyáriparteleken alkalmazott munkásság
1901	2.642	315	2.957	239.958
1906	4.059	474	4.533	303.508
1910	4.835	500	5.335	389.775

A gyári jellegű ipartelepek főüzemeinek száma 1901-től 1910-ig 83·0%-kal, a melléküzemeké 58·7%-kal, az összes gyári jellegű ipari üzemeké pedig 80·4%-kal emelkedett, míg ezidő alatt a gyáripari munkásság száma 62·4%-nyi gyarapodást ért el.

2. A gyáripari munkabérek alakulása a világháború előtt Budapesten.

A világháború előtt végrehajtott gyáripari üzemi- és munkásstatisztikai felvételek közül csupán az *1910.* évi adatgyűjtés főbb eredményeit tartalmazó hivatalos kiadvány részletezte a begyüjtött anyagot *törvényhatóságok* szerint is. Ennélfogva csak az 1910. évi hivatalos adatok alapján áll módunkban a *budapesti* gyári jellegű ipartelepeken dolgozott munkásság békebeli, normálisnak tekinthető kereseti viszonyai felől tájékozódni.

A fővárosi gyáripari munkabéreknek az országos átlagtól eltérő alakulását feltüntető alábbi 1910. évi adatok némi összehasonlító alapot szolgáltatnak tanulmányunk további kutatásai számára, melyek során gazdag statisztikai anyag segítségével a budapesti iparimunkásság kereseti viszonyait a világháború óta részletesen meg fogjuk világítani.

Kétségtelenül nagy hiánya az 1910. évit megelőző magyarbirodalmi gyáripari üzemi- és munkásstatisztikának az, hogy a begyüjtött anyagot, vagy legalább is a legfontosabb, jellemző adatokat nem dolgozták fel törvényhatóságok szerint; ennélfogva *az 1910 előtti időszakból nyilvánosságra hozott hivatalos adatok alapján a budapesti gyáripari munkabérek alakulásáról megbízható képet nem kaphatunk.*

Budapest vezetőszerepe az ország gyáriparában mindenesetre indokolttá tette volna azt, hogy a korábbi országos felvételek anyagából is elsősorban a fővárosi adatokat megfelelően feldolgozva hivatalosan közzétegyék.

Fővárosunk domináló pozicióját Nagy-Magyarország gyáriparában jól jellemzi az 1910. évre vonatkozó néhány arányszám: 1910-ben Budapest népessége a Magyarbirodalom egész népességének csupán 4·2%-át képviselte, míg a fővárosra az egész ország gyáripari munkásságának 24·1%-a, a gyári jellegű ipartelepeknek 20·3%-a és a kifizetett évi munkabérek összegének 33·7 %-a esett.

Az indusztrializálódás fokának a székesfőváros, a törvényhatósági jogú városok és vármegyék szerint eltérő alakulását az alábbi tábla adatai élesen kidomborítják:

28. tábla. A Magyarbirodalom gyáriparának néhány jellemző arányszáma Budapest, a törvényhatósági jogú városok és a vármegyék szerint részletezve az 1910. évből.

	Tízezer lakosra esett			
	ipartelep	tisztviselő	munkás	évi munkabér ezer korona
Budapest	11·0	88	1.116	1.312
Törvényhat. jogú városok	6·8	30	544	448
Vármegyék	1·5	4	124	87
Magyarbirodalom	**2·3**	**10**	**195**	**164**

A *budapesti* gyáripari munkabérviszonyokat részletesebben is megvilágíthatjuk. A fővárosi gyári jellegű ipartelepek munkásai és tanoncai számának az egyes hetibérkategóriákban való megoszlása az 1910. évi hivatalos felvétel főbb eredményei szerint a következő volt:

29. tábla. A gyáripari telepek munkásságának megoszlása a hetibérek magassága szerint Budapesten 1910-ben.

A hetibér megnevezése	A férfi	A női	A férfi	A női	Az összes munkások és tanoncok
	gyárimunkások		tanoncok		
	a) *Száma.*				
hetibért kapott: 6 koronánál kevesebb	372	902	2.883	212	4.369
6—10 korona	1.189	4.013	1.468	98	6.768
10—14 «	2.409	6.967	373	13	9.762
14—20 «	12.966	6.640	111	—	19.717
20—30 «	24.879	1.295	22	—	26.196
30—40 «	14.471	198	—	—	14.669
40—50 «	7.244	37	—	—	7.281
50—60 «	2.970	3	—	—	2.973
60—70 «	953	—	—	—	953
70 koronánál több	394	—	—	—	394
Bért nem kapott	—	—	474	73	547
A hetibér ismeretlen	—	—	—	—	—
Összesen	**67.847**	**20.055**	**5.331**	**396**	**93.629**

A hetibér megnevezése	A férfi	A női	A férfi	A női	Az összes munkások és tanoncok
	gyárimunkások		tanoncok		
	b) *Százaléka.*				
6 koronánál kevesebb (hetibért kapott)	0·5	4·5	54·1	53·5	4·7
6—10 korona (hetibért kapott)	1·7	20·0	27·5	24·8	7·2
10—14 « (hetibért kapott)	3·6	34·7	7·0	3·3	10·4
14—20 « (hetibért kapott)	19·1	33·1	2·1	—	21·0
20—30 « (hetibért kapott)	36·6	6·5	0·4	—	28·0
30—40 « (hetibért kapott)	21·3	0·9	—	—	15·7
40—50 « (hetibért kapott)	10·7	0·2	—	—	7·8
50—60 « (hetibért kapott)	4·5	0·1	—	—	3·2
60—70 « (hetibért kapott)	1·4	—	—	—	1·0
70 koronánál több (hetibért kapott)	0·6	—	—	—	0·4
Bért nem kapott	—	—	8·9	18·4	0·6
A hetibér ismeretlen	—	—	—	—	—
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

A budapesti gyáripari telepeken 1910. október 1-én, illetve szeptember végén alkalmazott összes munkásságnak csupán egytizednyi része (11·9%-a), tartozott a legalacsonyabb — heti 10 koronánál kisebb — bérkategóriákba, míg az országos átlagban e bérkategóriák arányszáma csaknem annak kétszerese (21·0%) volt. A budapesti gyáripari telepek összes munkásságának alig $^1/_3$ része kapott heti 10—20 korona bért, országos átlagban jóval több, mint $^2/_5$-e (44·9%). Ezzel szemben a többi magasabb hetibérkategóriákban a budapesti ipari munkásság az országos átlagénál jelentékenyebb arányszámokkal szerepel. 20 koronánál magasabb hetibéreket a budapesti gyáripari munkásságnak több, mint fele (56·1%-a) kapott, országos eredmény szerint csupán körülbelül $^1/_3$ rész (33·2%-a); akár a heti 40—50 koronás, akár az 50—60 koronás, akár a 60 koronán felüli bérkategóriákat vizsgáljuk, a budapesti arányszámok (7·8, 3·2, 1·4%) csaknem mindenütt az országos átlagnak kétszerese, vagy még annál is nagyobb része, (3·7, 1·3 és 0·7%).

A *budapesti gyáripari munkásság kereseti viszonyainak az országos átlagénál jóval kedvezőbb volta fokozottabb mértékben domborodik ki akkor, ha a tanoncok adatait figyelmen kívül hagyva csupán a férfi- és női gyárimunkások számának az egyes hetibérkategóriákban való megoszlását vizsgáljuk.* Míg 1910. október 1-én a budapesti gyártelepeken dolgozott *férfimunkásoknak* mindössze 2·2%-a tartozott a heti 10 koronánál kevesebb bérrel díjazottak közé, országos eredményben ez a legrosszabbul fizetett férfimunkáscsoport az összes férfimunkások egytizedét képviselte. A heti 10—20 korona bérért dolgozott budapesti gyárimunkás férfiak arányszáma (22·7%) csak fele volt az országos átlagénak (44·9 %), viszont a budapesti gyáripari telepeken a férfimunkásoknak jóval több, mint egyharmad részét heti 20—30 korona bérrel díjazták (országos átlagban csak egynegyedét); a 30 koronánál magasabb hetibérkategóriákban pedig a budapesti gyárak férfimunkásságának kétötöde (38·5%-a) részesedett, országos eredmény szerint mindössze egyötöde (19·3%).

Hasonlóképpen kedvezőbbek voltak 1910-ben a gyárimunkásnők bérviszonyai is Budapesten, mint az országos átlagban. A fővárosi gyártelepeken 1910 október 1-én, illetve szeptember végén dolgozott munkásnőknek csupán egynegyedrésze tartozott legalacsonyabb (heti 10 koronánál kevesebb) bérkategóriákba, míg országos átlagban 45·4%-a. Ellenben a budapesti gyáripari munkásnőknek kétharmadrésze (67·8%-a) heti 10—20 korona és 7·7%-a heti 20 koronánál több hetibért kapott; országos eredmények szerint a gyárimunkásnők utóbbi két kategóriájának arányszáma 51·7, illetve 2·8% volt.

1910-ben Budapesten a gyártelepek *férfitanoncai* közül csak körülbelül 9% nem részesült díjazásban. Az ország egész gyáriparában a bért egyáltalán nem kapott férfitanoncok arányszáma az $^1/_5$ részt is meghaladta. A *gyártelepek nőitanoncainál* viszont fordított a helyzet: a bér nélkül dolgozott nőitanoncok arányszáma Budapesten közel kétszerese volt az országos átlagnak (18·4%, illetve 9·7%).

Érdemes megemlíteni, hogy az 1910. évi gyáripari statisztikai felvétel alkalmával *a Magyarbirodalom összes gyártelepein díjazás nélkül dolgozott nőitanoncoknak közel* $^3/_4$ *részét* (73·7%-át) *Budapesten írták össze*: ugyanakkor Nagy-Magyarországon a bért nem kapott férfitanoncoknak 3000-et meghaladó számából csak 15·6% dolgozott a budapesti gyártelepeken.

Az 1910. évi gyáripari üzemi- és munkásstatisztikának az is nagy hiánya, hogy *a budapesti munkabéreket ipari főcsoportonként nem dolgozták fel.* Közgazdasági és szociálpolitikai szempontból egyaránt kívánatos lett volna, hogy a háború előtti gyáripari statisztikai felvételek anyagából a munkabéradatokat ipari csoportonként és törvényhatóságok szerint is tagolva feldolgozzák vagy legalább a budapesti munkabéradatokat kellően részletezzék. Ma már e hiány pótolhatatlan, ami kutatásaink szempontjából annál inkább nagy veszteséget jelent, mert így nem nyílik lehetőség arra, hogy a budapesti ipari munkabéreknek alább, ipari csoportok és foglalkozási alcsoportok szerint is részletesen feldolgozott háború utáni statisztikáját a normális, békebeli adatokkal összehasonlíthassuk és az egyes iparágak munkabérviszonyaiban 1910 óta beállott változásokat nyomon kísérhessük.

Egyébként az az anyag, mely az 1910. évi gyárstatisztikai felvétel eredményeképpen a *budapesti gyáripari munkabérekről* rendelkezésre áll, a világháború után kialakult állapottal való egybevetésre azért sem alkalmas, mert az 1910. évi adatgyüjtés — mint láttuk — a gyárimunkásság számát a munkabérek nagysága szerint 10 *hetibérkategóriába* sorozta, viszont az 1921 óta évenként megismételt hivatalos gyáripari statisztikai felvételek 1924-ig bezárólag a gyárimunkásság számának az egyes *napibérkategóriákban* való elhelyezkedéséről, s egyben 1921 óta a *gyáripari telepek munkásságának összes napi keresményeiről* a foglalkoztatás minősége szerint való részletezéssel gyüjtöttek adatokat.

A munkabérviszonyoknak a főváros és a vidék szerint eltérő alakulását világítják meg az alábbi adatok, amelyek az 1910 október 1-én, illetve szeptember végén díjazásban részesült gyárimunkásság számának az egyes hetibérkategóriákban való megoszlását tüntetik fel Budapesten, a törvényhatósági jogú városokban, a vármegyékben és Nagy-Magyarországon.

30. tábla. A gyári jellegű ipartelepeken 1910 október elsején, illetve szeptember végén díjazásban részesült munkásság számának hetibérkategóriák szerint való megoszlása Budapesten és a vidéken.

Megnevezés	Budapesten	Törvényhatósági jogú városokban	Vármegyékben	Magyarbirodalomban
	díjazásban részesült gyárimunkások és tanoncok			
	a) *Száma.*			
6 koronánál kevesebb	4.369	5.155	14.602	24.126
6—10 korona	6.768	10.522	40.547	57.837
10—14 «	9.762	15.757	51.778	77.297
14—20 «	19.717	21.045	56.851	97.613
20—30 «	26.196	14.809	33.552	74.557
30—40 «	14.669	4.962	13.137	32.768
40—50 «	7.281	1.785	5.199	14.265
50—60 «	2.973	581	1.674	5.228
60—70 «	953	192	633	1.778
70 koronánál több	394	77	212	683
A bért kapott munkások és tanoncok összesen	**93.082**	**74.885**	**218.185**	**386.152**
	b) *Százaléka.*			
6 koronánál kevesebb	4·7	6·9	6·7	6·2
6—10 korona	7·3	14·0	18·6	15·0
10—14 «	10·5	21·0	23·7	20·0
14—20 «	21·2	28·1	26·0	25·3
20—30 «	28·1	19·8	15·4	19·3
30—40 «	15·8	6·6	6·0	8·5
40—50 «	7·8	2·4	2·4	3·7
50—60 «	3·2	0·8	0·8	1·3
60—70 «	1·0	0·3	0·3	0·5
70 koronánál több	0·4	0·1	0·1	0·2
A bért kapott munkások és tanoncok összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
	c) *Számának területi megoszlása százalékokban.*			
6 koronánál kevesebb	18·1	21·4	60·5	100·0
6—10 korona	11·7	18·2	70·1	100·0
10—14 «	12·6	20·4	67·0	100·0
14—20 «	20·2	21·6	58·2	100·0
20—30 «	35·1	19·9	45·0	100·0
30—40 «	44·8	15·1	40·1	100·0
40—50 «	51·1	12·5	36·4	100·0
50—60 «	56·9	11·1	32·0	100·0
60—70 «	53·6	10·8	35·6	100·0
70 koronánál több	57·7	11·3	31·0	100·0
A bért kapott munkások és tanoncok összesen	**24·1**	**19·4**	**56·5**	**100·0**

Mivel fenti kimutatásban az ismeretlen bérviszonyú és a bért nem kapott gyárimunkások, illetve tanoncok számításon kívül maradtak, a gyárimunkásság számának az egyes hetibérkategóriákban való százalékos részesedése arányosan nagyobb, mint a 14. és a 29. táblázatok szerint, melyek a gyáripari telepeken alkalmazott összes munkásokról és tanoncokról számoltak be. A fenti adatokból világosan kitűnik, hogy 1910-ben *a legkedvezőbbek voltak a gyárimunkásság bérviszonyai Budapesten*, viszont az országos átlagénál rosszabbak a törvényhatóságú jogú városokban és a legrosszabbak a vármegyékben. Jellemző, hogy a díjazásban részesült fővárosi gyárimunkásság egynyolcada (12·4%-a) 40 koronánál több hetibért kapott, míg e magasabb hetibérkategóriák együttes arányszáma a vármegyékben csak 3·6%-ot ért el.

A budapesti gyárimunkásoknak vidéki társaikénál jóval kedvezőbb kereseti viszonyai éles megvilágítást nyernek a fenti 30. táblázat harmadik részében, mely az egyes hetibérkategóriákba tartozó gyárimunkásság számának terület szerint való megoszlását százalékokban tünteti fel. Nagy-Magyarország összes gyári jellegű ipartelepein 1910 október elsején, illetve szeptember végén díjazásban részesült gyárimunkásoknak és tanoncoknak alig $^1/_4$ része dolgozott a fővárosban, mégis mindenik 40 koronán felüli hetibérkategóriából a főváros 50%-nál nagyobb arányban részesedett; így például a heti 70 koronánál is magasabb bért kapott gyárimunkásságnak közel $^3/_5$ részét (57·7%-át) a budapesti gyártelepeken írták össze. Ezzel szemben ugyanakkor a legalacsonyabb (a 6 koronánál is kevesebb) hetibérkategóriába tartozó gyárimunkásságnak több, mint $^3/_5$-ét és a 6—10 korona hetibérrel díjazott gyárimunkásságnak 70%-át a vármegyékben települt gyáripar körében foglalkoztatták.

Az országos adatok feldolgozásánál már alkalmazott módszerrel, tudniillik az egyes hetibérkategóriákba sorolt gyárimunkások számából középarányosok segítségével a munkabérek összegét kiszámítva a budapesti és a vidéki gyárimunkásság átlagos heti és évi munkabéreinek összege felől is tájékozódhatunk. Az erre vonatkozó számítások eredményei a következők:

31. tábla. A gyáripari telepeken 1910 október elsején, illetve szeptember végén díjazásban részesült munkásság heti és évi munkabérei Budapesten és a vidéken.

	Az összes gyárimunkások és tanoncok kiszámított		Átlagos heti munkabér
	heti munkabére	évi munkabére	
		a) *Koronákban.*	
Budapest	2,279.292	115,537.189	24·5
Törvényhatósági jogú városok	1,331.230	65,220.161	17·8
Vármegyék	3,666.854	161,832.862	16·8
Magyarbirodalom	**7,277.376**	**342,590.212**	**18·8**
		b) *Százalékokban.*	
Budapest	31·3	33·7	—
Törvényhatósági jogú városok	18·3	19·1	—
Vármegyék	50·4	47·2	—
Magyarbirodalom	**100·0**	**100·0**	—

Mint már fentebb kimutattuk, 1910 október elején, illetve szeptember végén a Magyarbirodalom összes gyári jellegű ipartelepein díjazásban részesült munkásságnak nem egészen egynegyed része volt budapesti munkás, viszont a kiszámított *évi* munkabérek összegéből a főváros egyharmaddal (33·7%-kal) részesedett. Budapesten fizették a háború előtt a legnagyobb átlagos *heti* munkabéreket is. Az 1910. évi gyáripari statisztikai felvétel eredményei alapján kiszámított átlagos hetibérek Budapesten körülbelül 30%-kal voltak magasabbak, mint az országos átlagé.

A budapesti ipari munkabérviszonyoknak a vidékinel jóval kedvezőbb volta egyrészt abban leli magyarázatát, hogy a vidéken általában a megélhetés olcsóbb, másrészt abban is, hogy Budapesten a nagytömegben együttélő tanult, szervezett munkásság nagyobbarányú béremeléseket tudott kivívni, mint a vidéki gyárimunkásság.

A munkabérekből történt *levonások* összege az 1910. évi felvétel közzétett eredményei szerint Budapesten és a vidéken következőképen oszlott meg:

32. tábla. A gyáripari munkásság heti munkabéreiből 1910 október elsején, illetve szeptember végén történt levonások összege Budapesten és a vidéken.

	A munkabérekből 1910. október 1-én levont összegek	
	koronában	százalékban
Budapesten	157.055	13·0
Törvényhatósági jogú városokban	91·747	7·6
Vármegyékben	962.318	79·4
Magyarbirodalomban	**1,211.120**	**100·0**

A fenti adatokból kitűnik, hogy a Magyarbirodalom gyári jellegű ipartelepein 1910 október 1-én, illetve szeptember végén történt levonások összegéből a főváros kisebb arányban részesedett, mint a kifizetett heti munkabérek összegéből (31·3%). Feltűnő nagy arányban vontak le akkor a vármegyék területén dolgozott gyárimunkásság hetibéreiből; utóbbiakra a levonások országos összegéből $^4/_5$ rész jutott, míg a kifizetett átlagos hetibérek összegéből csupán alig felényi.

3. A gyáripari munkabérek alakulása a világháború előtt Budapest környékén.

Mielőtt a gyáripari munkásság háború előtti bérviszonyaira vonatkozó vizsgálatainkat lezárnók, még rá akarunk világítani a *Budapest-környéki gyáripari vállalatok munkásságának bérviszonyaira is.* A Budapest-környéki városok és községek ipari munkáslétszámának e század első felében észlelt jelentékeny növekedése indokolttá teszi, hogy a nyilvánosságra hozott hivatalos adatok alapján a Budapest-környéki gyári jellegű ipari vállalatok munkásságának kereseti viszonyaival is — legalább röviden — foglalkozzunk.

Érdemes itt közbevetőleg megemlíteni, hogy régebben a magyar statisztikusok a Budapest-környéki ipar nagyarányú fejlődését Budapest vonzóerejének, vagy szomszédságának tulajdonították és a Budapest-környéki városok és községek iparát a fővárossal szervesen összefüggőnek tekintették. De újabban *Laky Dezső* széleskörű vizsgálatai alapján világosan kimutatta, hogy *a Budapest-környéki városoknak és községeknek gazdasági fejlődése elsősorban az adott általános közgazdasági előnyökre vezetendő vissza és nem pedig egyszerűen Budapest szomszédságára.* Budapest környékének gyors ütemű indusztriálizálódását kétségtelenül oly erők is mozgatták, melyek nem a főváros közelségének a következményei, hanem a valóságban Budapesttől függetlenek. [1])

A Budapest-környéki iparvállalatok munkabérviszonyainak jellemzésére csupán a *gyárimunkásság* 1910. évi munkabéradatai állanak rendelkezésünkre.

Az 1910. évi gyáripari üzemi- és munkásstatisztikai felvétel alapján a *Budapest-környéki* gyári jellegű ipartelepek számára, valamint munkásainak és tanoncainak létszámára vonatkozólag a következő adatokat idézhetjük:

33. tábla. A Budapest-környéki gyári jellegű ipartelepek száma és munkásságának létszáma 1910 október elsején.

	Gyáripari telepek	Gyári-munkások	Tanoncok	Gyárimunkások és tanoncok
		s z á m a		
Békásmegyer	2	22	—	22
Budafok	18	883	6	889
Csepel	2	2.030	50	2.080
Cinkota	3	56	—	56
Erzsébetfalva	22	1.077	53	1.130
Kispest	12	2.199	118	2.317
Pestszentlőrinc	6	531	4	535
Rákoscsaba	1	13	—	13
Rákosliget	1	29	—	29
Rákospalota	8	2.209	85	2.294
Rákosszentmihály	1	20	—	20
Soroksár	5	215	3	218
Újpest	35	5.079	228	5.307
Összesen	**116**	**14.363**	**547**	**14.910**

1910 október elején, illetve szeptember végén Budapest környékén tehát 116 gyári jellegű ipartelepet vettek számba, körülbelül 15.000 főnyi munkáslétszámmal; úgy a gyári jellegű ipartelepek, mint a munkások számából a legnagyobb hányad Újpestre esett, ahol 35 gyáripari telepen körülbelül 5300 főnyi munkás és tanonc dolgozott. Jelentékeny, 2000-et meghaladó gyárimunkáslétszámot írtak össze még Kispesten, Rákospalotán és Csepelen.

[1]) Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig, különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira. Első rész. Id. munka 148—156. l.

Érdeklődéssel fordulhatunk immár azok felé az adatok felé, melyek a Budapest-környéki községek és városok gyárimunkássága kiszámított *hetimunkabéreinek összegéről* és *átlagos hetimunkabéreiről* tájékoztatnak.

34. tábla. A Budapest-környéki városok és községek gyárimunkásságának 1910 október 1-i átlagos heti munkabérei.

	A munkások kiszámított heti munkabére	Átlagos heti munkabér
	koronákban	
Békásmegyer	429	19·5
Budafok	17.211	19·4
Csepel	41.158	19·8
Cinkota	1.086	19·4
Erzsébetfalva	20.634	18·5
Kispest	49.507	21·7
Pestszentlőrinc	8.881	16·1
Rákoscsaba	224	17·2
Rákosliget	428	14·8
Rákospalota	80.920	37·5
Rákosszentmihály	494	24·7
Soroksár	3.078	14·3
Újpest	103.467	19·6
Összesen	**327.517**	**22·3**

1910 október elején, illetve szeptember végén a Budapest-környéki gyárimunkásság átlagos hetibéreinek magassága (22·3 korona) nem érte el ugyan a budapesti átlagot (24·5 korona), de meghaladta a törvényhatósági jogú városok (17·8 korona) és a vármegyék (16·8 korona) átlagát is. Ha az egyes községek és városok átlagos hetimunkabéreit külön-külön vizsgáljuk, akkor is ahhoz az eredményhez jutunk, hogy — alig egy-két kivételtől eltekintve — a legtöbb hetibérátlag felülmúlja az egyéb vidéki hetibérek átlagos színvonalát. Feltűnő magas Rákospalota gyárimunkásainak heti munkabérátlaga (37·5 korona), mely a Magyar Államvasutak gépjavító műhelyében nagy számban alkalmazott tanult szakmunkások kedvező díjazásában leli magyarázatát.

A Budapest-környéki városok és községek gyári jellegű ipartelepeinek hiányos munkabéradatai tehát arra engednek következtetni, hogy a főváros környékén települt gyári vállalatok általában jobban díjazták munkásaikat, mint a többi vidéki gyártelep. Az 1910. évi adatok tehát a Budapest-környéki gyorsütemű indusztrializálódásnak viszonylag kedvező szociális oldalára vetnek némi világosságot.

A Budapest-környéki ipari munkásság kereseti viszonyainak behatóbb megvilágításához — sajnos — részletesebben tagolt, hosszabb időszakra kiterjedő munkabérstatisztikai anyag nem áll rendelkezésre.

V. Az ipari munkabérek alakulása Budapesten a világháború óta.

1. Az 1914—1924. évi adatok.

A budapesti iparforgalmi munkásság bérviszonyainak megvilágítására szolgáló gazdag anyaggyüjteményünk egyik része az átlagos heti munkabéreket a különféle foglalkozási csoportok és munkáskategóriák szerint való bő részletezéssel öleli fel. E statisztikai anyag feldolgozása révén lehetővé válik a budapesti iparforgalmi munkabérek legujabb alakulásának beható vizsgálata.

Mielőtt azonban anyaggyüjteményünk e részének feldolgozásához kezdenénk, kiindulási alapul felhasználjuk Laky Dezső említett tanulmányának a budapesti ipari munkabérek 1914—1924. évi alakulásáról beszámoló főbb adatait.[1])

Az alábbi 35. és 36. táblázatok az 1914—1924. évek és azok december hónapjainak munkabérátlagait egyrészt az aranykorona, másrészt a létfenntartási költségek indexeinek százalékában fejezik ki.

A 35. és 36. táblák anyagából meríthető főbb tanulságokat itt csupán röviden foglaljuk össze, tájékoztató képet nyujtandó a budapesti ipari munkabérek 1914—1924. évi alakulásáról.[2])

A világháború kitörése után megkezdődött — először csak lassú mértékben — valutánk értékromlása. Az 1914. év végére már pénzünk nemzetközi értékelése körülbelül 10%-kal kevesebb volt, mint a világháború előtt. A budapesti ipari munkások között csak kevesen akadtak olyanok, akiknek munkabérei a változott viszonyokhoz azonnal alkalmazkodtak volna. Így érthető, hogy az 1914. év egészét tekintve a budapesti ipari munkabérek indexei aranykorona értékben kifejezve már többnyire a háború előtti nívó alatt mozogtak. Feltűnő alacsony volt az órásipari munkások 1914. évi aranybérindexe (89·2), viszont több oly munkáscsoportot is találunk, melyeknek munkabérei az aranykorona értékviszonylatának mértékén felül emelkedtek. Az 1914. év végére a budapesti ipari munkásság legtöbb csoportjának bérviszonyai a békebeli állapothoz képest már kissé megromlottak. 1914 decemberében a fővárosi ipari munkásság túlnyomó részének aranykoronában kifejezett bérindexei körülbelül 91%-ra csökkentek; de néhány munkáscsoport munkabére az első háborús év végén aranykoronaértékben magasabb volt mint 1914 első felében (például a szíjgyártók, bőröndösök, aranyművesek, ékszerészsegédek).

---

[1]) Lásd: Adalékok az ipari munkabérek statisztikájához Budapesten az 1914—1924. években. Városi Szemle. Id. köt. 110. és köv. lapjait.

[2]) Imént id. tanulmány id. hely 106—147. l.

35. tábla. A budapesti ipari munkabérek indexei az aranykorona indexszámainak %-ában az 1914—1924. években.

1914 első fele = 100.

Megnevezés	1914		1915		1916		1917	
	év	dec.	év	dec.	év	dec.	év	dec.
Ácssegédek	98·0	90·9	87·9	92·2	88·8	86·1	100·5	143·7
Falazó kőművesek	98·0	90·9	80·6	70·9	108·7	126·8	138·6	167·9
Tetőfedősegédek	100·0	93·6	91·1	90·1	82·0	73·7	100·5	125·6
Üvegesmunkások	101·0	95·6	96·8	92·9	87·0	81·4	90·9	122·3
Műüvegesek	98·0	90·9	80·6	70·9	62·1	51·5	45·5	46·5
Üvegcsiszolók	98·0	90·9	80·6	70·9	77·0	87·6	91·4	148·8
Bútorüzemi szakmunkások	98·0	90·9	83·1	73·0	69·6	64·9	85·9	120·0
Kárpitosmunkások	95·0	93·6	75·0	75·9	64·0	55·2	49·5	74·4
Faszobrászsegédek	98·0	90·9	96·0	87·2	126·1	105·7	136·4	178·6
Fehérmunkások	98·0	90·9	80·6	70·9	72·0	84·0	93·6	120·6
Gipszszobrászok	98·0	90·9	80·6	70·9	68·9	60·8	71·4	97·7
Mintázók	98·0	90·9	80·6	70·9	71·4	64·9	80·5	105·6
Öntők és formázók	98·0	90·9	80·6	70·9	70·8	62·4	74·5	97·7
Bőröndösök	108·8	126·4	136·3	165·3	146·6	164·4	136·4	164·9
Szíjgyártók	110·8	131·8	122·6	132·6	130·4	133·0	124·5	134·9
Harisnyakészítők	98·0	90·8	97·4	101·4	101·9	88·1	94·1	99·5
Kötöttárukészítők	98·0	90·9	80·6	70·9	124·2	103·1	90·9	93·0
Keztyűs szakmunkások	109·9	100·9	112·9	108·5	100·0	86·1	112·3	128·8
Nőikalapdíszítők	98·0	—	62·9	58·9	58·4	53·6	44·1	48·4
Nőikalapkészítők	97·1	72·7	75·8	74·5	67·7	56·7	59·5	69·8
Könyvkötő szakmunkások	98·0	90·9	96·8	85·1	78·3	76·8	82·3	84·7
Könyvkötő munkásnők	98·0	90·9	31·1	82·3	79·5	78·9	94·1	137·1
Nyomdász szakmunkások	98·0	90·9	96·8	85·1	80·7	76·8	82·7	90·7
Nyomdász munkásnők	98·0	90·9	91·1	82·3	79·5	79·3	93·6	137·7
Nyomdász segédmunkások	98·0	90·9	91·9	81·6	73·9	66·0	74·5	106·5
Aranyművesek	110·8	115·5	171·8	225·5	205·6	185·6	235·0	423·3
Ezüstművesek	98·0	90·9	100·8	88·6	77·6	64·4	96·8	116·3
Ékszerészsegédek	112·7	136·4	157·3	177·3	170·8	206·2	188·6	220·9
Órásipari munkások	89·2	60·9	85·5	80·8	78·3	58·8	174·1	99·5
Sérvkötő- és kötszerészmunkások	100·0	97·3	98·4	97·9	87·0	74·2	96·8	113·5
Fogtechnikus szakmunkások	100·0	90·9	97·6	102·8	100·0	89·2	80·5	84·7
Kéményseprők	101·0	96·4	85·5	75·2	64·0	54·6	58·6	65·6

35. tábla. A budapesti ipari munkabérek indexei az aranykorona indexszámainak %-ában az 1914—1924. években. (Folytatás.)

1914 első fele = 100.

Megnevezés	1918		1919		1920		1921	
	év	dec.	év	dec.	év	dec.	év	dec.
Ácssegédek	169·5	170·3	122·7	44·8	29·4	19·1	31·6	24·4
Falazó kőművesek	223·6	206·6	103·9	40·5	24·9	17·3	22·3	18·4
Tetőfedősegédek	164·8	169·7	89·4	32·7	23·8	18·2	28·5	21·7
Üvegesmunkások	152·8	145·0	103·8	43·4	28·6	12·0	28·4	28·0
Műüvegesek	48·1	34·2	64·1	25·7	14·4	7·1	15·7	12·7
Üvegcsiszolók	200·0	214·1	90·6	32·9	20·7	18·3	23·9	19·0
Bútorüzemi szakmunkások	199·1	211·6	95·9	30·0	30·1	21·1	29·9	21·0
Kárpitosmunkások	104·7	110·1	71·4	22.9	16·6	12·6	17·9	20·3
Faszobrászsegédek	302·6	276·5	101·5	28·2	55·3	45·4	69·4	52·0
Fehérmunkások	170·4	177·7	91·7	34·5	26·0	19·9	26·0	20·3
Gipszszobrászok	160·9	184·1	73·4	23·7	21·0	18·5	27·4	19·0
Mintázók	168·7	200·3	74·4	27·0	23·6	19·2	28·6	19·7
Öntők és formázók	160·1	184·1	78·9	25·7	23·4	17·6	29·7	20·5
Bőröndösök	179·0	142·8	93·1	49·2	32·6	26·1	34·8	32·1
Szíjgyártók	156·2	128·1	100·1	53·1	32·5	24·0	32·8	29·4
Harisnyakészítők	361·8	655·3	234·8	88·3	48·8	28·6	122·3	190·0
Kötöttárukészítők	310·3	458·7	191·8	75·5	42·1	22·9	105·6	157·1
Kesztyűs szakmunkások	142·9	119·0	54·2	21·7	17·0	13·0	22·7	20·1
Nőikalapdiszítők	51·5	38·2	—	12·9	11·8	9·5	21·5	15·8
Nőikalapkészítők	84·1	67·3	39·4	22·1	16·0	12·0	22·4	19·0
Könyvkötő szakmunkások	139·5	131·8	78·8	34·1	22·1	16·8	26·8	26·7
Könyvkötő munkásnők	206·0	192·1	112·8	47·4	24·7	20·9	26·3	34·6
Nyomdász szakmunkások	139·5	131·8	63·1	17·1	20·6	16·8	26·8	26·7
Nyomdász munkásnők	199·6	199·1	92·8	25·2	26·9	20·9	34·6	36·4
Nyomdász segédmunkások	149·2	143·1	67·1	18·7	21·7	16·7	27·3	26·8
Aranyműves munkások	530·5	486·2	211·0	84·2	44·5	26·0	—	—
Ezüstművesek	147·2	137·6	—	—	—	—	—	—
Ezüstművessegédek	—	—	71·2	36·0	20·0	14·3	15·2	11·4
Ékszerészsegédek	306·9	47·4	93·7	123·6	98·3	108·7	150·7	136·8
Órásipari munkások	154·5	187·8	89·8	29·4	22·6	17·4	23·6	19·5
Sérvkötő- és kötszerészmunkások	127·9	108·9	46·5	18·1	14·5	10·1	16·1	15·9
Fogtechnikus szakmunkások	100·0	76·4	41·5	18·7	19·1	13·0	27·4	19·0
Kéményseprők	70·8	86·2	51·6	19·4	9·9	5·3	10·8	11·1

35. tábla. A budapesti ipari munkabérek indexei az aranykorona indexszámainak %-ában, az 1914—1924. években. (Vége.)

1914 első fele = 100.

Megnevezés	1922		1923		1924	
	év	dec.	év	dec.	év	dec.
Ácssegédek	42·0	64·5	84·7	107·3	89·5	113·4
Falazó kőművesek	33·9	47·6	64·7	83·9	67·6	87·6
Tetőfedősegédek	52·3	60·3	93·8	118·8	117·4	146·9
Üvegesmunkások	30·1	42·3	60·5	95·7	84·2	115·9
Műüvegesek	14·5	21·6	29·8	54·4	47·3	71·0
Üvegcsiszolók	27·1	37·5	50·7	81·3	62·8	80·8
Hentessegédek	—	—	43·2	64·5	48·8	54·5
Pincérek	—	18·2	28·2	42·6	38·5	49·5
Bútorüzemi szakmunkások	38·5	44·1	94·4	116·8	89·0	105·5
Kárpitosmunkások	25·2	32·7	70·5	95·1	78·0	103·1
Faszobrászsegédek	63·3	91·8	199·8	280·0	72·7	199·9
Fehérmunkások	32·5	53·5	101·2	139·5	106·0	126·6
Gipszszobrászok	29·2	31·1	88·7	126·8	96·4	115·1
Mintázók	33·1	49·2	105·5	145·6	110·6	132·2
Öntők és formázók	30·3	44·8	95·9	131·0	99·4	118·7
Bőröndösök	40·5	51·5	86·9	116·8	105·1	178·2
Szíjgyártók	41·6	51·9	165·7	101·1	79·5	—
Harisnyakészítők	714·4	798·0	511·0	466·4	155·0	105·6
Kötöttárukészítők	539·6	670·4	412·1	348·2	110·6	122·5
Keztyűs szakmunkások	38·2	42·2	75·7	94·3	88·9	129·9
Nőikalapdíszítők	13·9	14·0	35·4	43·5	67·4	97·5
Nőikalapkészítők	14·8	15·6	36·2	53·5	60·2	83·5
Könyvkötő szakmunkások	29·0	73·2	60·6	76·7	79·2	101·1
Könyvkötő munkásnők	38·4	48·5	79·3	102·8	103·4	131·9
Nyomdász szakmunkások	29·0	37·2	60·6	76·7	79·2	101·1
Nyomdász munkásnők	38·4	48·5	79·1	100·0	103·4	131·7
Nyomdász segédmunkások	29·7	37·3	60·6	76·7	79·3	101·2
Bádogos- és szerelőmunkások	29·1	39·4	64·3	99·0	—	—
Ezüstművesek	11·3	14·0	71·8	130·6	94·7	120·2
Ékszerészsegédek	115·4	167·6	167·2	208·9	128·7	267·3
Órásipari szakmunkások	27·3	38·3	74·4	100·7	75·3	95·5
Sérvkötő- és kötszerészmunkások	26·3	32·3	57·4	69·6	64·1	84·7
Fogtechnikus szakmunkások	26·3	30·5	58·5	89·0	58·8	75·7
Kéményseprők	5·5	4·1	38·0	74·8	80·0	95·6

36. tábla. A budapesti ipari munkások reálbérindexei az 1914—1924. években.
1914 első fele = 100.

Megnevezés	1914	1915	1916	1917
	december			
Ácssegédek	82·6	68·4	60·1	63·4
Falazó kőművesek	82·6	52·6	88·5	74·1
Tetőfedősegédek	85·1	66·8	51·4	55·4
Üvegesmunkások	86·8	68·9	56·8	54·0
Műüvegesek	82·6	52·6	36·0	20·5
Üvegcsiszolók	82·6	52·6	61·2	65·7
Bútorüzemi szakmunkások	82·6	54·2	45·3	53·0
Kárpitosmunkások	85·1	56·3	38·5	32·9
Faszobrászsegédek	82·6	64·7	73·7	78·9
Fehérmunkások	82·6	52·6	56·1	53·4
Gipszszobrászok	82·6	52·6	42·4	43·1
Mintázók	82·6	52·6	45·3	46·6
Öntők és formázók	82·6	52·6	43·5	43·1
Bőröndösök	114·9	122·6	114·7	66·3
Szíjgyártók	119·8	98·4	92·8	59·5
Harisnyakészítők	82·6	75·3	61·5	43·9
Kötöttárukészítők	82·6	52·6	71·9	41·1
Kesztyűsök	91·7	80·5	60·1	57·1
Nőikalapdíszítők	—	43·7	67·4	21·4
Nőikalapkészítők	66·1	55·2	39·5	30·8
Könyvkötő szakmunkások	82·6	63·2	53·6	43·9
Könyvkötő munkásnők	82·6	61·1	55·0	60·8
Nyomdász szakmunkások	82·6	63·2	53·6	40·0
Nyomdász munkásnők	82·6	61·1	55·7	60·8
Nyomdász segédmunkások	82·6	60·5	46·0	47·0
Aranyművesek	105·0	167·4	129·5	186·9
Ezüstművesek	82·6	65·8	45·0	51·3
Ékszerészsegédek	124·0	130·6	143·9	97·5
Órásipari munkások	55·4	60·0	40·0	43·9
Sérvkötő és kötszerészmunkások	88·4	72·6	51·8	50·1
Fogtechnikus szakmunkások	82·6	76·3	62·2	37·4
Kéményseprők	87·6	55·8	38·1	28·9

36. tábla. A budapesti ipari munkások reálbérindexei az 1914—1924. években. (Folytatás.)
1914 első fele = 100.

Megnevezés	1918	1919	1920	1921
	december			
Ácssegédek	64·9	44·7	35·6	52·9
Falazó kőművesek	99·3	40·4	32·2	39·8
Tetőfedősegédek	64·7	32·6	33·8	47·0
Üvegesmunkások	55·2	43·2	39·2	60·7
Műüvegesek	13·1	25·6	17·7	27·5
Üvegcsiszolók	81·6	32·9	34·1	41·2
Bútorüzemi szakmunkások	80·7	29·9	39·2	45·5
Kárpitosmunkások	42·0	22·9	23·4	44·0
Faszobrászsegédek	105·4	28·1	84·6	112·8
Fehérmunkások	67·7	34·4	37·1	44·0
Gipszszobrászok	70·2	23·6	34·3	41·2
Mintázók	76·3	26·9	35·7	42·8
Öntők és formázók	70·2	25·7	34·9	44·4
Bőröndösök	54·4	49·0	48·5	69·5
Szíjgyártók	48·8	53·0	44·7	63·8
Harisnyakészítők	249·7	88·0	53·2	41·2
Kötöttárukészítők	174·8	75·3	42·6	340·4
Keztyűszakmunkások	43·5	21·7	24·3	45·8
Nőikalapdiszítők	145·7	12·9	17·4	34·3
Nőikalapkészítők	25·6	22·1	22·4	41·2
Könyvkötő szakmunkások	50·2	34·0	31·4	57·9
Könyvkötő munkásnők	73·2	47·8	38·8	75·1
Nyomdász szakmunkások	50·2	16·1	31·4	57·9
Nyomdász munkásnők	75·9	25·1	38·8	75·1
Nyomdász segédmunkások	54·5	18·6	31·0	58·1
Aranyművesek	185·3	—	—	—
Ezüstművesek	52·1	—	—	—
Ezüstműves segédek	—	35·9	26·6	24·7
Ékszerészsegédek	180·7	123·2	202·3	296·4
Órásipari munkások	83·2	29·3	30·4	42·3
Sérvkötő- és kötszerészmunkások	41·5	18·2	18·8	34·5
Fogtechnikus szakmunkások	29·1	18·7	24·2	41·2
Kéményseprők	32·9	19·3	10·0	15·5

36. tábla. A budapesti iparimunkások reálbérindexei az 1914—1924. években. (Vége.)
1914 első fele = 100.

Megnevezés	1922		1923		1924	
	év	dec.	év	dec.	év	dec.
Ácssegédek	107·3	76·4	78·8	81·8	81·8	101·2
Falazó kőművesek	83·2	61·7	60·2	64·0	69·2	78·2
Tetőfedősegédek	105·3	95·4	87·2	90·6	120·1	131·2
Üvegesmunkások	74·0	54·9	56·3	72·9	86·1	103·5
Műüvegesek	26·6	26·5	27·7	41·5	41·5	63·4
Üvegcsiszolók	65·6	49·4	47·1	62·0	64·2	71·9
Hentessegédek	—	—	40·2	49·2	50·0	48·6
Pincérek	31·8	—	26·2	32·4	39·4	44·2
Bútorüzemi szakmunkások	77·8	70·2	87·8	89·1	91·0	94·2
Kárpitosmunkások	57·2	45·9	55·6	72·5	79·7	92·0
Faszobrászsegédek	160·4	115·4	185·8	213·5	74·4	178·4
Fehérmunkások	93·5	59·3	94·0	106·4	108·5	113·0
Gipszszobrászok	54·4	53·3	82·5	96·7	98·6	102·8
Mintázók	85·9	60·4	98·1	111·0	113·2	118·0
Öntők és formázók	78·2	55·3	89·2	99·9	101·7	106·0
Bőröndösök	90·0	73·8	80·8	89·0	107·5	159·1
Szíjgyártók	90·7	75·8	154·0	77·1	81·3	94·3
Harisnyakészítők	1.393·6	1.302·8	475·2	355·5	158·6	144·9
Kötöttárukészítők	1.170·8	984·5	383·2	265·4	113·1	109·4
Keztyűs szakmunkások	73·7	69·6	70·4	71·9	90·9	116·0
Nőikalapdíszítők	24·4	25·4	32·9	33·2	58·5	87·0
Nőikalapkészítők	27·3	26·9	33·6	40·8	61·6	74·6
Könyvkötő szakmunkások	64·9	52·9	56·3	58·4	81·8	90·3
Könyvkötő munkásnők	84·7	70·0	73·7	71·6	105·8	117·8
Nyomdász szakmunkások	64·9	52·9	56·3	58·4	81·8	90·3
Nyomdászmunkásnők	84·7	70·0	73·5	76·2	105·8	117·6
Nyomdász segédmunkások	65·1	54·2	56·4	58·5	81·1	90·3
Bádogos- és szerelőmunkások	68·8	52·2	59·8	75·5	—	—
Ezüstművesek	24·4	20·6	66·8	99·5	96·8	107·4
Ékszerészsegédek	292·7	210·4	155·0	159·3	131·7	238·7
Órásipari szakmunkások	66·9	49·8	69·2	76·8	77·0	85·2
Sérvkötő- és kötszerészmunkások	56·4	48·0	53·3	53·1	65·5	75·6
Fogtechnikus szakmunkások	53·2	48·0	54·4	67·9	18·6	67·8
Kéményseprők	7·1	10·0	35·3	57·0	81·8	85·4

A drágulás hazánkban a háború kitörése után nagyobb mértékben jelentkezett, mint a korona értékcsökkenése. 1914 év végén a létfenntartási költségek indexszáma már 21%-os drágulást jelzett. Így az 1914 decemberi munkabérek — a drágasági index százalékában kifejezve — a legtöbb iparágban a békebeli munkabéreknek 82—83%-ára sülyedtek. Legkedvezőtlenebb volt a már említett órásipari munkások helyzete, akiknek reálmunkabére az első háborús év végén az 1914 első félévi munkabérüknek alig fele vásárló értékét képviselte. Tehát már az 1914. évi adatokból kibontakozik az a figyelemreméltó tanulság, hogy egyfelől valutánk értékromlása, másfelől a javak áremelkedése között kialakult verseny a világháború első hónapjaiban is a drágulás javára dőlt el.

A fővárosi ipari munkabérviszonyok romlása az 1915. évben tovább folytatódott: a munkabéreknek az aranykorona értékéhez viszonyított indexszámai ekkor már sokkal alacsonyabbak voltak, mint az első háborús évben. Az *1915. évi* aranybérindexek nagy része 80—90% között mozgott és csak kevés munkáscsoport bérének aranykoronában kifejezett indexe emelkedett a 90% fölé. *Az 1915. decemberi* munkabérek az aranykorona értékviszonylatában többnyire 70—80%-ra sülyedtek. Mivel a drágulás a pénz értékromlásánál továbbra is nagyobb mérvű volt, még kedvezőtlenebb kép bontakozik ki, ha a budapesti ipari munkások *1915. decemberi reálmunkabéreit* vizsgáljuk: a második háborús év végén a budapesti ipari munkások reálmunkabérei többnyire már csupán a békebeli bérek felének vagy kétharmadrészének feleltek meg.

1916-ban a budapesti ipari reálmunkabérek színvonala tovább csökkent, de e hanyatlás kisebb mérvű volt, mint az előző esztendőben. 1916 decemberében a budapesti ipari munkásság nagy részének reálbérindexe körülbelül a békenívó fele körül, nehány munkáscsoporté pedig jóval azalatt mozgott (például a műüvegesek 1916 decemberi reálmunkabére már csupán a háború előtti $^1/_3$ része — 36%-a — volt). A kivételesen jó osztályzatuak közé tartoztak továbbra is az ékszerészsegédek, az aranyművesek és a bőröndösök.

A következő esztendőben a budapesti ipari munkásság kereseti viszonyaiban általában a javulás jelei mutatkoznak. Bár a munkabérstatisztika szórványosan oly munkáskategóriákról is számot ad, melyeknek aranybérei kisebbek voltak 1917-ben, mint az előző esztendőben, mégis az 1917. évi aranykoronában kifejezett munkabérek túlnyomórésze az 1916. évi nívója fölé emelkedett. 1917 decemberében a budapesti ipari munkásság körében már akadtak oly csoportok is, melyeknek aranykoronabére a háború előttinek körülbelül másfélszerese volt (például az ácssegédeké, az üvegcsiszolóké), vagy annál is magasabb (például a falazókőműveseké, a faszobrászsegédeké, a bőröndösöké, az ékszerészsegédeké, az aranyműveseké). A munkabéreknek az 1917. év végére mutatkozó javulása a fővárosi ipari munkások egyrészének megélhetési viszonyaiban könnyebbe-

dést jelentett. Elvétve találunk ugyan ekkor is oly munkáscsoportokat, melyeknek reálbérindexe az előző háborús évekéhez képest hanyatlott (például a böröndösök, a szíjgyártók, az ékszerészsegédek), de e munkáskategóriák mindmegannyi már korábban a többieknél jóval kedvezőbb kereseti viszonyok közé kerültek. Viszont voltak oly munkáscsoportok is, melyeknek reálmunkabérindexei az előző évihez viszonyítva emelkedtek, (például az ácssegédek, a tetőfedősegédek, az üvegcsiszolók, a bútorüzemi szakmunkások, a faszobrászsegédek, a nyomdászsegédmunkások, a nyomdászmunkásnők, a könyvkötő munkásnők stb.). Így tehát bizonyos nivellálódás történt: az egyes munkáscsoportok bérei között korábban kiéleződött különbségek kezdtek némileg kiegyenlítődni. A budapesti ipari munkásság nagy részének 1917. évvégi bére — vásárló erejét tekintve — a háború előttinek csupán körülbelül felét képviselte.

A világháború utolsó évében fővárosunk ipari munkásainak névleges béreit nagyobb mértékben javították, mint ahogy a papírkoronavalutánk békebeli értékéhez képest romlott. Az 1918. év egészét véve a *névleges* munkabérek emelkedése átlagosan másfélszer-kétszer multa felül a papírkorona értékcsökkenését, de egyes szerencsés munkáskategóriák 1918. évi átlagos bérei aranykoronában kifejezve a békebeli háromszorosára, négyszeresére, sőt többszörösére is rúgtak. Még nagyobb mérvű javulás mutatkozik, ha az 1918. *decemberi* aranykoronabér-indexszámokat vizsgáljuk. A budapesti ipari munkások megélhetési viszonyainak javulása az 1918. év végén a reálmunkabér-indexszámokban is kifejezésre jut: csaknem mindegyik munkáscsoport reálbérindexe az előző évihez képest növekedett; néhány munkáskategória reálbére jóval a békebeli nívó fölé is emelkedett (például a harisnyakészítőké, az aranyműveseké, az ékszerészsegédeké, a kötöttáru készítőké, stb.). A reálmunkabérindexszámok azt jelzik, hogy a budapesti ipari munkásság kereseti viszonyaiban már az utolsó háborús évek alatt észlelt javuló tendencia állandósult.

A fővárosi ipari munkabéreknek 1914—1918. évi statisztikája tehát azt a tanulságot nyujtja, hogy *a háború első éveiben az ipari munkásság* — munkabéreinek vásárlóerejét tekintve — *valóban nagy nélkülözések között élhetett.* Itt közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy nem állanak ugyan rendelkezésünkre megbízható, részletes statisztikai adatok az ipari részvénytársaságok termelési és üzemi költségeinek alakulására vonatkozólag a háborús évekből, de a világháború alatt is szép számban nyereséggel dolgozott ipari részvénytársaságok mérlegadatait és a munkabérstatisztika fenti tanulságait egybevetve arra lehet következtetni, hogy *a világháború éviben is kedvező mérlegeredményeket elért budapesti ipari részvénytársaságok főleg a munkabérköltségek arányának csökkentésével tudtak a nyersanyagok nagymérvű háborús drágulása dacára a maguk számára nyereségeket biztosítani.*

A budapesti ipari munkásság helyzete általában csak a háború utolsó éveiben javult, amikor — mint láttuk — már néhány munkáscsoport reálbére a békebeli színvonal fölé is emelkedett. A budapesti ipari munkásság egyrésze tehát a világháború vége felé — a békebeli állapothoz képest — aránylag kedvezőbb megélhetési viszonyok kötött élt, mint a dolgozó társadalom más rétegei, főleg a fixfizetéses közszolgálati- és magánalkalmazottak. A magyar állam — sajnos — nem tudta alkalmazottainak fizetését a világháború alatt oly mértékben javítani, mint amily mértékben a drágulás jelentkezett. Így a világháború folyamán a békebeli állapothoz képest egyfelől a fixfizetéses közszolgálati és magánalkalmazottak, másfelől a munkásság egyrészének megélhetési viszonya között utóbbiak javára eltolódás történt.

De a budapesti ipari munkásság bérviszonyaiban a világháború végefelé észlelt eme kedvező fejlődés az összeomlást követő 1919—1920. években — átmeneti javulás után — megakadt. A Károlyi-féle forradalom, majd a kommunizmus ugyan az ipari munkások helyzetének páratlanul kedvező időszakát jelentette. Valóban a részletes munkabérstatisztika a forradalmak idejéből a budapesti ipari munkások béreinek rendkívüli mérvű emelkedéséről ad számot. A kommunizmus idején a munkások az úgynevezett fehérpénzben névlegesen jóval több bért kaptak, mint az azt megelőző, vagy azt követő időben. A tanácsköztársaság alatt a »szocializált« ipari vállalatokra rendkívül súlyos terheket róttak a nagy munkabérköltségek. Az ipari üzemeknek akkor a munkásság nagy tömegét kellett aránytalanul magas díjazás mellett foglalkoztatniok. A tanácsköztársaság rendszerének bukásával azonban a budapesti ipari munkabérek alakulásában is jelentős fordulat állott be. A rendelkezésre álló adatok szerint akkor a munkabérek hirtelen nagymértékben csökkentek. *Az 1919. év átlagában* az előző évhez képest a budapesti ipari munkabérek színvonala általánosan hanyatlott. 1919-ben a fővárosi ipari munkásság számos csoportjának aranykoronában kifejezett munkabérei már csak a békebeliek értékének mintegy háromnegyedrészét képviselték. Az 1919. évi átlagot is csupán a kommunizmus idején fizetett igen magas munkabérek alakítják ki ily nívóra. *Az 1919. decemberi* aranykorona bérindexekből kitűnik, hogy akkor a különféle iparágak munkásai háború előtti bérüknek csupán $^1/_3$, $^1/_4$, $^1/_5$ részét kapták és a kivételek közé tartoznak azok a munkáskategóriák, amelyek az 1919. év végén békebeli keresetüknek kétötödét, sőt felét tudták elérni.

A budapesti ipari munkásság rendkívül megnehezült helyzetét még sötétebb színben tüntetik fel a reálmunkabérindexek, melyek szerint 1919. decemberében a fővárosi ipari munkásság nagy részének keresete az előző év decemberi állapotához képest felére, sőt egyharmadára csökkent és voltak oly munkáskategóriák is, melyek keresetének vásárló értéke a békebeli

egyötödét sem képviselte (például a nyomdász szak- és segédmunkások, a fogtechnikus szakmunkások, a sérvkötő- és kötszerészmunkások, a kéménysepőrők, a nőikalapdíszítők). Meg kell itt említeni, hogy a világháború befejeződésével a budapesti ipari munkások heti- és órabéreinél az egyes munkáskategóriák szerint sokkal nagyobb eltérések mutatkoztak, mint a világháború kitörését megelőző félévben.

Az 1919. évi átlagos munkabérek kedvezőtlen adatai valójában nem is tükrözik vissza teljes mértékben a budapesti ipari munkásság súlyos helyzetét, mert a kommunizmus bukása után a fővárosban a munkanélküliség mind nagyobb arányokat öltött.

Annak okait, hogy a világháború után *az ipari munkapiac* nagymértékben megromlott, az összeomlást követő évek gazdaságtörténetében kereshetjük. Bekövetkezett pénzünk értékének katasztrófális csökkenése; a magyar korona értékromlását a vesztett háború, az ország megcsonkítása, a megszállások közgazdasági kárai egyaránt siettették. A megcsonkított Magyarország általánosan kedvezőtlen gazdasági viszonyai folytán az 1919-et követő első években a budapesti ipar is nagy nehézségekkel küzdött. A kommunizmus esztelen gazdálkodása, majd a román megszállócsapatok pusztításai nehezen kiheverhető csapást mértek a budapesti iparra is, mely a román megszállócsapatok elvonulása után csaknem teljesen meg volt bénítva.[1]) A korábban az integer ország egész területére méretezett fővárosi ipar a szenvedett veszteségek után kényszerült a változott viszonyokhoz alkalmazkodni. Az 1919. év második felében számos budapesti ipartelepnek üzemét teljesen, vagy részben be kellett szüntetnie. Az üzemek redukciója, vagy teljes beszüntetése miatt az ipari munkásság nagy tömegei munka nélkül maradtak. Azok a munkások pedig, akik az ipar körében továbbra is foglalkoztatást találtak, alacsony bérek mellett voltak kénytelenek dolgozni. Így az ipari munkásság széles rétegei, amelyek a kommunizmus idején aránytalanul jobb viszonyok között éltek, mint például a közszolgálati alkalmazottak, hamarosan ismét a legnehezebb helyzetbe kerültek.

1920-ban csonka országunk gazdasági viszonyai továbbra is kedvezőtlenek maradtak. Pénzünk értéke egyre romlott:

1919 augusztusában	8,
1919 decemberében	25,
1920 márciusában	45,
1920 októberében	53,
1920 decemberében	88,

egy évvel később pedig már 132 papírkoronát kellett egy aranykoronáért fizetni. Az 1920. év átlagát véve, a korona körülbelül az előző évi értékének egyötödrészére csökkent.

[1]) Lásd: *Laky Dezső:* Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. Id. munka 310—370. l.

Az 1920. évi budapesti ipari munkabérek aranykoronában kifejezve átlagosan a békebeli egynegyedét képviselték, de az év végén a rendelkezésre álló adatok szerint a budapesti ipari munkásság nagy része békebeli keresetének mindössze egyhatodát kapta. Mivel abban az időben a magyar korona belföldi értéke jelentékenyen felülmulta valutánk nemzetközi értékelését, a kedvezőbb belföldi áralakulás az ipari munkásság egyrészének életszínvonalában is valamelyes javulást hozott. A munkabérstatisztikának egyik érdekes adaléka az, hogy 1920. év végén, midőn a korona értéke zuhant s a munkabérek általában nem tudtak pénzünk értékromlásával lépést tartani, a budapesti ipari munkásság néhány csoportja mégis némileg jobb megélhetési viszonyok közé került, mint 1919. decemberében. De 1920. év végére a budapesti ipari munkásság zömének reálbérindexe tovább hanyatlott.

A következő esztendőben — mint emlékezetes — Hegedűs Lóránt pénzügyminisztersége alatt megkísérelték valutánk értékének megjavítását és átmenetileg sikerült is a magyar korona árfolyamát emelni. De 1921 derekán a koronajavítási akció meghiusult és pénzünk értéke 1921 szeptemberétől kezdve ismét rohamosan zuhant.

1921-ben a budapesti ipar helyzetében azonban már némi javulás jeleit észlelhettük. Iparunk kezdte magát az előző évek nyomasztó hatása alól felszabadítani; az ipar talpraállása után a termelés fokozódása kedvezőbb értékesítési lehetőségekkel párosulva a munkabérek javítását is lehetővé tette. A munkabérstatisztika valóban arról számol be, hogy a budapesti ipari munkások 1921. évi átlagos munkabérei aranykoronaértékben kifejezve az előző évhez képest emelkedtek. Az 1920. és 1921. évek *december havi* munkabérátlagait egybevetve még nagyobb mérvű javulás mutatkozik. A budapesti ipari munkások különböző csoportjainak aranykoronabérei 1920. év végétől 1921 decemberéig körülbelül 20—40%-kal növekedtek. Mivel a megélhetés drágulása 1921-ben — akárcsak az előző évben is — jóval kisebb volt, mint a pénz értékromlása, az 1921 decemberi reálmunkabérindexek a budapesti ipari munkások életszínvonalának javulására engednek következtetni.

A budapesti ipari munkásság bérviszonyai 1922-ben is kedvezően alakultak. Az 1922. évi átlagos bérek aranykoronaértékben körülbelül 25—50%-kal emelkedtek az előző évhez képest; ha pedig az 1922 decemberi reálbérindexeket az előző év decemberi indexeihez viszonyítjuk, a budapesti munkásság több csoportjánál kétszeres, sőt háromszoros növekedést lehet megállapítani. 1922 decemberében a budapesti ipar különféle munkáscsoportjai — kevés kivétellel — általában jobb kereseti viszonyok közt éltek, mint a világháború befejeződése óta bármelyik évben. A munkabérstatisztika erről az időszakról annak bizonyságát nyujtja, hogy a munkásság megélhetésére nem valutánk nemzetközi értékelése, hanem a belföldi áralakulás volt döntő befolyással.

A budapesti ipari munkásság nagy részének bérviszonyait a kibontakozó gazdasági konjunktúra kedvező hatása megjavította. 1923-ban, amidőn valutánk értéke az egész év átlagát tekintve körülbelül egynyolcad részére csökkent és a drágulás mintegy tizenötszörös volt, a budapesti ipari munkabéreknek már az előző esztendőkben is észlelt javulása tovább folytatódott. A fővárosi ipar számos munkáscsoportjának aranykoronában kifejezett bérei mind az 1923. év, mind annak december havi átlagában az előző évi kétszeresére, sőt háromszorosára emelkedtek. A reálbérindexszámok pedig arra mutatnak, hogy 1923-ban a budapesti ipari munkásság egy része keresetét már csaknem teljesen egyensúlyba tudta hozni a drágasággal, sőt egyes ipari munkások reálmunkabérei a háború előtti nívót is felülmúlták. Viszont elvétve találunk még akkor is alacsony reálmunkabérindexszámokat; ezek azonban csaknem kizárólag mind oly ipari csoportok munkásaié, melyeknek általában a háborús és a háborút követő évek nem kedveztek. Utóbbi adatoktól eltekintve az 1923. évi munkabérindexek általában a budapesti ipari munkásság megélhetési viszonyainak javulását tükrözik vissza.

Az 1924. évben, amidőn a korona romlásának megállításával és a magyar államháztartás úgynevezett szanálásának megkezdésével a megcsonkított Magyarország gazdaságtörténetének új korszaka nyílott, a budapesti ipari munkásság bérviszonyaiban bizonyos nivellálódás történt: általában a legtöbb munkáskategória bérei javultak, különösen pedig nagy arányban azoké, amelyek az előző években a többi munkáscsoporthoz képest csekélyebb béremelésekben részesültek. 1924 végén a budapesti ipari munkások túlnyomó részének aranykoronabérei már a háború előtti magasságot is felülmúlták. A fővárosi ipari munkabérviszonyoknak határozottan javuló irányzata a reálbérindexszámokban is kifejezésre jut. Az 1924 decemberi reálmunkabérindexek egyrésze a háborúelőtti nívót meghaladta és most már a kivételek közé sorolhatók azok a munkáskategóriák, melyeknek reálmunkabérindexe csupán a békebeli fele volt. A fent közölt reálmunkabérindexszámok szerint a budapesti ipari munkásság zöme az 1924. év végén — az újra jelentkezett drágulás dacára — már a békebeli életstandardot megközelítette, sőt az anyaggyüjteményben több oly munkáscsoport is szerepel, melyeknek 1924 decemberi munkabérei reálértékben magasabbak voltak, mint a háború előtt.

A világháború kitörése óta a munkabérek és az egyre fokozódó drágaság között lefolyt küzdelem tehát végül mégis a munkabérek javára dőlt el: az 1923—1924. években a budapesti ipari munkásság reálmunkabére többnyire ismét a békebeli nívóra jutott és részben azon felül is emelkedett.

Ámde a reálmunkabérindexeknek most vázolt nagyarányú fejlődéséből mégsem szabad az *egész* budapesti ipari munkásság megélhetési viszonyainak teljes konszolidálódására következtetni, mert egyrészt — mint már az imént

rámutattunk — a vizsgálat alapjául szolgált statisztikai anyaggyüjtemény nem ölelte fel az összes iparcsoportokat és a figyelembevett iparcsoportoknak sem minden egyes munkáskategóriáját; másrészt a fenti munkabérstatisztikában szereplő munkáscsoportok közül is mind többen kerültek a munkanélküliek közé.

A különböző magasságú bérekkel díjazott munkások számára vonatkozó adatok nem állanak rendelkezésre. A budapesti ipari munkabérek 1914—1924. évi alakulásáról összefüggő képet nyerve nem áll módunkban továbbmenőleg afelől tájékozódni, hogy a különböző bérkategóriákba hány ipari munkás tartozott. A munkabérstatisztikai vizsgálatok szempontjából pedig mindig nagy fontossággal bír a különböző magasságú bérekkel díjazott munkásság számának ismerete.

Így a most tárgyalt statisztikai anyagból véve példát, 1924-ben, Csonka-Magyarország államháztartási szanálásának első évében, amikor az úgynevezett szanálási válság nyomasztó hatása alatt számos hazai ipartelep kényszerült üzemét redukálni, az ipari munkanélküliek száma Budapesten is jelentékenyen megnőtt. Azokban a viszonylag magasabb munkabérekben, melyekről a fenti statisztikai anyag alapján beszámolhattunk, a fővárosi ipari munkásságnak csupán szerencsésebb rétegei részesedtek, míg a munkanélküliek tömege nagy nélkülözések közé jutott. Ha tehát a munkabérviszonyokat *a budapesti ipari munkásság egésze* szempontjából vizsgáljuk, az a kedvező eredmény, melyre fentebb az 1923—1924. évi adatok alapján jutottunk, a munkanélküliség fokozódása folytán nyilván sokat veszít értékéből.

2. Az 1914. és 1925—1928. évi átlagos heti munkabérek alakulása Budapesten.

Vizsgálatainknak ahhoz a fejezetéhez érkeztünk, amely az 1914 első félévi, valamint az 1925—1928 évvégi átlagos hetibérek adatai alapján világítja meg a budapesti iparforgalmi munkásság háború utáni kereseti viszonyainak alakulását. E statisztikai anyag tehát időbelileg szűkebb terjedelmű, mint Laky Dezső fentidézett tanulmányának alapjául szolgált adatgyüjtemény, viszont a munkabéreknek a különböző foglalkozási csoportok és azokon belül az egyes munkáskategóriák szerint való részletezése — a rendelkezésre álló anyag nagyobb terjedelme folytán — annál jóval bővebb. E gazdag munkabérstatisztikai anyag gyüjtésének érdeme Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalát illeti. A fővárosi Statisztikai Hivatal az errevonatkozó adatokat közvetlenül az egyes szakszervezetektől szerezte be.

Az alábbi kimutatások az *átlagos hetibérek* mellett a különböző magasságú bérekkel díjazott munkások számát nem közlik. Az adatoknak ez a sajátossága a kutatást bizonyos irányban meggátolja. Le kell ugyanis mondanunk vizsgálódásaink e részében arról, hogy a különböző magasságú bérkategóriák jelentőségét az azokba tartozó munkások száma alapján is mérlegelhessük. Az adatgyüjtemény amellett nem a munkások *tényleges* keresetéről számol be, hanem csupán *egy-egy hónap átlagának hetibéreit* tünteti fel.

Nem lehet ennélfogva a munkások átlagos *évi* keresetének magasságát megközelítő pontossággal sem megállapítani, mert nem állanak rendelkezésre a vizsgálat körébe vont különböző munkáskategóriák évi átlagos *munkanapjainak* adatai. A rendelkezésünkre álló nagy munkabérstatisztika segítségével a budapesti iparforgalmi munkásság legújabb kereseti viszonyainak alakulását mégis oly alaposan, a részletekre is kiterjedően vizsgálhatjuk, mely korábbról — hasonló gazdag anyaggyüjtés hiányában — a magyar hivatalos munkabérstatisztikai adatok alapján alig volt lehetséges.

Az anyaggyüjtemény e fejezetét hármas tagolásban dolgozzuk fel. *Először* az 1925—1928 évvégi átlagos hetibéreket az 1914 év első felére vonatkozó adatokkal állítjuk szembe. Az összehasonlítás megkönnyítése céljából az átlagos hetibéreket mindenik időszakból pengőre számítottuk át; e rész tehát a *névleges munkabérek* alakulásába nyujt bepillantást a háború előtti és a koronastabilizálást követő négy év december havi átlagos munkabérei alapján.

A *második rész* indexszámok segítségével azt az eltolódást szemlélteti, amely a budapesti iparforgalmi munkásság 1925—1928 évvégi átlagos heti munkabéreinek névleges értékében a békebeli állapothoz viszonyítva mutatkozik. Az 1914 első félévi állapotot 100-zal téve egyenlővé a koronastabilizálást követő évek decemberi *névleges munkabéreit indexszámokban* fejezzük ki.

Végül a *harmadik rész* a névleges munkabérindexek és a létfenntartási költségek indexszámai alapján nyert *reálmunkabérindexeket* tartalmazva a budapesti iparforgalmi munkásság 1925—1928 évvégi átlagos hetibéreinek a békebelihez viszonyított vásárlóértékben történt változásait tünteti fel.

a) *A névleges munkabérek pengőben.*

A különféle budapesti iparforgalmi munkáskategóriák *névleges heti munkabéreinek* alakulásáról az 1914 első félévi és az 1925—1928 évvégi átlagok alapján a következő táblázat számol be:

37. tábla. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban.

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
	pengőben				
I. Vas- és fémipar.					
Acélöntő	51·90	49·94	58·62	53·28	53·28
Vasöntő	54·13	51·43	52·99	55·68	55·68
Fémöntő	49·67	47·96	52·27	50·40	50·40
Magkészítő	47·44	45·51	45·65	46·56	45·56
Gépformázó	36·28	34·94	39·76	38·40	38·40
Öntvénytisztító	26·79	25·93	27·72	27·84	27·84
Lakatoselőmunkás	45·21	43·18	44·64	28·80	28·80
« segédmunkás	35·72	33·94	34·79	25·92	25·92
Géplakatoselőmunkás	46·33	44·43	45·12	48·96	48·96
« segéd	35·16	33·66	36·72	36·48	36·48
Gépszerelő	40·74	39·—	42·48	41·76	41·76
Idomszerész	46·88	44·89	50·45	45·12	45·12
Szerszámlakatos	40·74	38·96	40·40	41·76	41·76
Beállítólakatos	44·65	42·45	40·23	—	—
Üzemlakatos	37·40	35·78	35·54	41·28	41·28
Nehéz vasszerk. lakatoselőmunkás	42·42	40·66	43·74	49·44	49·44
« « « segéd	27·35	26·34	28·83	30·40	30·24
Előrajzoló	39·07	37·50	39·66	—	—
Vasesztergályos	42·98	41·13	43·17	45·12	42·74
Fémesztergályos	43·53	33·26	41·21	38·40	38·40
Szerszámesztergályos	45·77	43·34	44·10	46·08	46·08
Kovácstűziember	46·33	44·27	42·73	48·—	48·—
« segéd	39·07	37·24	36·91	38·40	38·40
Kazánkovácstűziember	44·09	42·33	43·90	46·08	46·08
« segéd	33·49	32·11	34·94	33·60	33·60
Szerszámkovácstűziember	44·65	42·44	44·94	44·64	44·64
« segéd	36·84	34·91	35·88	36·48	36·48
Kazántömítő	39·07	37·44	36·36	39·36	39·36
Hajókovács	29·02	27·83	31·24	30·72	30·72
Előszegecselő	39·07	37·22	37·71	44·64	44·64
Szegecselő	31·26	30·27	30·—	33·60	33·60
Bádogos	39·63	37·85	37·34	47·64	47·04
Bronzműves	46·33	44·70	40·67	48·96	48·96
Fémnyomó	52·47	49·87	54·14	53·76	53·76
Csiszoló	47·44	46·03	46·25	49·92	49·92
Műszerész	41·86	40·01	39·79	42·24	41·12
Villanyszerelő, önálló	48·—	46·21	46·44	48·48	48·48
« segéd	34·60	33·33	33·58	36·48	36·48
Rézműves	46·33	44·18	48·78	51·84	51·84
Vésnök	43·53	41·75	45·39	49·92	49·92
Víz- és gázvezetékszerelő	41·30	39·25	38·50	42·72	42·72
Gépész	35·16	34·02	34·61	38·40	38·40
Fűtő	28·47	26·27	27·33	31·20	31·20
Gyalús	47·44	34·65	36·62	40·80	40·80
Marós	36·84	35·52	38·43	39·84	39·84
Vésős	47·44	34·99	36·67	37·44	37·44
Fúrós	30·14	27·30	30·45	33·12	33·12
Préselő, hideg	26·79	24·51	27·69	31·68	31·68
Gépmunkás, revolverpadon	35·72	34·04	34·29	34·56	34·56
Széntoló, salakoló	22·33	21·59	20·58	21·60	21·60
Gépkenő	23·44	22·62	22·24	24·96	24·96

37. tábla. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban. (Folytatás.)

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
	Pengőben				
Kazántisztító	24·—	23·59	21·68	24·48	24·48
Daruvezető	24·—	23·60	23·91	28·37	28·37
Gépmunkásnő	18·98	18·42	18·57	20·64	20·64
Műszerészsegédmunkásnő	18·98	17·45	19·58	20·92	20·92
Galvanizálónő	19·53	18·57	19·14	21·12	21·12
Gyári napszámosnő	15·63	15·17	16·40	20·64	20·64
Női munkás	17·86	16·78	17·62	19·68	19·68
Szakmunkás	39·63	37·95	39·24	41·28	41·28
Betanított segédmunkás	32·93	29·87	30·65	34·08	34·08
Segédmunkás	20·56	19·96	18·92	23·72	25·68
Ifjúmunkás, ifjúmunkásnő	11·16	12·94	12·40	14·88	14·88
Tanonc	6·70	6·23	6·28	6·72	6·72
II. Gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, tudományos eszközök és tanszerek gyártása.					
Autószerelő	53·63	50·17	50·38	44·94	44·94
Gépmunkás, I.	53·69	31·01	31·13	37·95	37·95
« II.	43·08	26·07	26·18	30·22	30·22
Gyári segédmunkás	24·52	24·16	24·26	25·68	25·68
Mintakészítő	45·21	44·86	45·—	45·60	45·60
Gépgyári munkásnő	19·88	15·91	15·91	17·52	17·52
Bognár	41·86	32·59	32·73	36·—	38·40
Kocsigyártó	39·07	49·84	50·05	57·12	38·40
Órás	18·60	27·96	78·13	24·—	24·—
Műszerész	54·35	38·53	38·69	41·12	41·12
« munkásnő	20·09	17·45	17·52	20·92	20·95
III. Kő-, agyag- és üvegipar.					
Kőfaragó	43·95	51·76	50·05	59·52	60·96
Téglagyártó	16·74	13·04	12·31	15·35	15·36
Téglagyártómunkásnő	8·37	8·44	8·50	9·60	7·64
Kályhás	58·60	71·70	60·97	71·52	80·16
IV. Fa- és csontipar.					
Tűzifavágó	32·65	44·09	44·28	48·96	52·80
Kádár	44·19	40·26	44·28	48·—	46·56
Asztalos, gyári üzemben, épületmunkás	34·60	35·47	35·61	40·80	38·40
« gyári bútorüzemben	35·72	34·51	34·65	42·24	48·—
« középüzemben, épületmunkás	19·53	30·67	30·80	40·32	46·56
« kisiparban	33·49	31·63	31·76	41·28	46·56
Esztergályos	37·21	53·52	42·35	44·16	48·96
Kosárfonó	34·88	26·60	30·80	26·—	26·—

37. tábla. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban. (Folytatás.)

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
	pengőben				
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggyantaipar.					
Timár, szakmunkás	33·72	32·92	21·09	21·04	33·60
« segédmunkás	24·42	25·74	16·93	16·89	21·12
« segédmunkásnő	15·12	18·13	11·80	11·76	15·36
Bőröndös és bőrdíszműves	58·14	76·68	34·98	34·88	36·50
Szíjgyártó és nyerges	52·32	39·14	39·76	46·05	44·16
Kefekötőmunkás	37·21	40·58	34·65	47·04	45·—
« munkásnő	22·10	23·72	22·86	24·—	25·—
Szűcs, férfimunkás	43·60	47·10	40·25	44·97	45·21
« nőimunkás	31·98	35·62	30·24	33·75	33·60
Kesztyűs	46·51	55·92	38·50	36·95	54·—
Sérvkötész, kötszerész	55·81	45·53	36·10	45·—	44·—
Dobozkészítő, tokkészítő férfimunkás	43·02	44·70	44·89	44·89	44·89
« « nőimunkás	19·77	26·81	26·92	26·92	26·92
Autónyerges	49·42	51·82	49·55	55·20	55·20
VI. Fonó- és szövőipar.					
Jutaszövő	27·91	19·49	22·44	25·—	25·—
Jutaszövőmunkásnő	17·44	22·32	21·60	25·—	23·—
Pamutszövő	27·91	20·71	22·44	24·—	24·—
Pamutszövőmunkásnő	19·77	17·73	17·65	24·—	24·—
Köteles	32·56	20·45	31·96	40·—	38·—
Kötszövő	29·07	23·92	25·41	48·—	40·—
Kötszövőmunkásnő	18·60	18·37	19·25	32·—	25·—
Paszományos	34·88	40·59	41·58	53·—	53·—
Paszományosmunkásnő	23·26	18·69	32·08	33·—	30·—
Kelmefestő	48·84	47·98	60·16	60·—	56·—
Kelmefestőmunkásnő	34·88	27·96	32·08	40·—	34·—
Kékfestő	27·91	47·93	48·13	48·—	38·—
Kékfestőmunkásnő	17·44	27·96	32·08	32·—	38·—
Kárpitos	38·37	49·84	43·89	48·—	52·—
Kisüzemi munkabérek a textilipar különböző szakmáiban:					
Szakmunkás fi	34·88	39·94	40·11	40·—	53·—
« nő	16·28	23·96	24·06	25·—	30·—
Segédmunkás fi	17·44	23·96	24·06	25·—	30·—
« nő	8·14	15·98	14·44	13·—	20·—
Nagyüzemi munkabérek:					
Szakmunkás fi	27·91	31·95	28·07	29·—	25·—
« nő	11·63	19·97	20·05	20·—	23·—
Segédmunkás fi	17·44	19·97	20·05	20·—	20·—
« nő	8·14	13·58	12·03	13·—	16·—

37. tábla. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban. (Folytatás.)

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
	pengőben				
VII. Ruházati ipar.					
Férfiszabók:					
kezdő kézimunkás	23·26	23·35	22·27	23·04	23·04
gyakorolt kézimunkás	30·23	32·09	30·62	31·68	31·68
erős kézimunkás	37·21	40·84	38·96	40·32	40·32
önálló munkás, darabszámos	46·51	46·67	44·52	46·08	46·08
Férfikonfekciós szabók:					
elsőrendű vasaló, gépész, előmunkás és beigazító	55·81	61·35	59·68	65·28	65·28
I. oszt. önnálló vasaló, gépész és kézimunkás	48·84	57·51	57·75	61·44	61·44
II. « önálló vasaló, gépész és kézimunkás	41·86	51·76	40·11	51·84	51·84
I. « segédvasaló és gépész	34·88	47·93	43·31	48·—	48·—
II. « « « «	34·88	42·18	38·50	42·24	42·24
III. « « « «	34·88	38·34	38·50	—	—
I. « segédkézimunkás	27·91	40·26	40·43	44·16	44·16
II. « «	20·93	34·51	34·65	38·40	38·40
III. « «	20·93	30·57	30·80	34·56	34·56
Nőiszabók:					
kézimunkásnő felszabadulás után első 6 hónapban	11·63	8·19	7·42	12·—	12·—
kézimunkásnő felszabadulás után második 6 hónapban	13·95	10·47	9·49	14·88	14·88
kézimunkásnő felszabadulás után 1 év mulva	16·28	12·29	11·14	19·68	19·68
kézimunkásnő felszabadulás után 2 év mulva	18·60	14·99	13·59	—	—
kézimunkásnő, másodrendű	20·93	20·51	18·60	—	—
gyakorolt kézimunkásnő és másodrendű hímzőnő	23·26	22·76	20·63	21·60	21·60
derékaljvarrónő, önálló aljvarrónő és elsőrendű hímzőnő	27·91	28·84	26·13	27·84	27·84
férfikézimunkás, deréktűzőnő és hímzés-rajzoló	32·56	33·82	30·65	32·16	32·16
önálló kabátvarrónő	37·21	40·49	36·69	38·88	38·88
önálló férfimunkás	55·81	46·61	42·24	44·16	44·16
Nőikonfekciós szabók:					
kezdő kézimunkásnő	13·95	16·49	14·25	15·84	15·84
gyakorolt kézimunkásnő	13·95	26·84	22·91	25·44	25·44
erős kézimunkásnő	18·60	35·27	30·11	33·12	33·12
önálló előmunkásnő	27·91	46·01	40·43	44·16	44·16
I. gépész és vasaló	65·12	70·93	60·54	66·72	66·72
II. « « «	65·12	60·58	51·59	56·64	56·64
önálló előmunkás	65·12	70·93	60·54	46·08	46·08
Kalaposmunkás	27·91	56·67	56·91	47·32	32·—
« munkásnő (gyári)	18·60	26·02	26·13	24·—	16·—
Sapkakészítőmunkás	37·21	51·01	51·22	51·08	51·08
« munkásnő	19·77	34·22	34·36	29·98	29·98
Kalapdíszítőnő, önálló munkásnő	30·23	31·95	32·08	28·—	28·—

37. tábla. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban. (Folytatás.)

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
	pengőben				
Cipész	29·07	40·54	30·20	30·12	22·—
Cipőfelsőrészkészitő	36·05	46·01	34·70	34·60	33·—
« munkásnő	27·91	34·18	26·08	26·—	30·—
Fehérneműtisztitó	27·91	43·13	36·10	36·—	40·—
« munkásnő	20·93	26·36	22·46	24·—	30·—
Fodrász	17·44	20·77	32·08	32·—	20·—
VIII. Papirosipar.					
Könyvkötő- és borítékipari szakmunkások:					
a felszabadulást követő első évben	28·49	36·66	36·82	38·72	38·72
« « « második évben	34·30	41·94	42·11	44·—	44·—
« « « harmadik évben	37·21	48·41	48·61	50·48	50·48
három éven felül	44·19	52·—	52·22	54·08	54·08
Egyéb speciális szakmunkások:					
állandó márványozó és vágó	41·86	57·03	57·27	59·12	59·12
« önálló mintakönyves	44·19	58·23	58·47	60·32	60·32
nehéz stancolómunkás	39·53	53·04	53·26	55·18	55·18
állandó kéziaranyozó	44·19	59·59	59·84	61·62	61·62
« aranymetszéskészitő	46·51	60·71	60·96	62·80	62·80
protokollmunkás	40·70	58·15	58·39	60·24	60·24
jól szakképzett szortimentmunkás	48·70	57·03	57·27	59·12	59·12
Könyvvonalozók:					
a felszabadulást követő első évben	33·72	42·18	42·35	44·24	44·24
« « « második évben	38·37	48·09	48·29	50·16	50·16
« « « harmadik évben	41·86	54·88	55·11	56·96	56·96
három éven felül	47·67	61·75	62·—	63·84	63·84
önálló szakmunkás, aki 2 gépen dolgozik	55·81	65·50	65·77	65·60	65·60
Könyvkötő-, vonalozó- és borítékmunkásnők:					
a felszabadulást követő első évben	13·95	21·89	21·98	22·42	22·42
« « « második évben	16·28	25·64	25·75	26·18	26·18
« « « harmadik évben	20·93	28·52	28·64	29·06	29·06
három éven felül	25·58	30·67	30·80	31·22	31·22
Présaranyozók:					
a felszabadulást követő első évben	28·49	39·46	39·62	41·52	41·52
« « « második évben	34·30	45·29	45·48	47·36	47·36
« « « harmadik évben	37·21	52·—	52·22	54·08	54·08
három éven felül	44·19	58·23	58·47	60·32	60·32

37. tábla. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban. (Folytatás.)

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
	pengőben				
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.					
Malommunkás	24·42	21·66	21·75	23·52	28·80
Molnár	30·—	23·73	23·83	26·40	31·—
Malommunkásnő	14·53	13·70	13·76	15·36	18·—
Sütő, kemencés, dagasztó I. oszt.	55·81	54·31	54·53	58·17	58·17
Sütő, kemencés, lisztes, kádas II. oszt.	43·02	49·80	50·01	53·35	53·35
Sütő, konyhás, táblás, mellékmunkás III. oszt.	40·70	45·77	45·96	49·05	49·05
Cukrász	39·53	49·96	44·12	46·—	45·—
Cukorkakészítő	45·35	35·95	56·15	76·—	65·—
« munkásnő	12·79	23·96	12·03	23·60	12·—
Hentes	47·10	45·53	45·72	44·—	52·—
Mészáros	54·65	47·93	48·13	44·—	44·—
Székálló	153·69	47·93	48·13	48·—	48·—
Segédszékálló	127·91	45·53	45·72	45·60	45·60
Fiatal segéd	116·28	33·55	33·69	33·60	33·60
Virslis: keverő- és füstölőmunkás	60·47	47·93	48·13	52·—	51·—
« táblamunkás	46·51	43·93	44·12	48·—	48·—
« kétévi gyakorlatig	34·88	31·95	32·08	44·—	44·—
X. Vegyészeti ipar.					
Vegyészeti gyárimunkás	20·93	26·84	24·06	26·40	26·—
« gyárimunkásnő	20·93	15·98	16·04	19·36	15·—
XI. Építőipar.					
Falazókőműves	31·81	32·72	33·11	43·20	36·48
Díszvakolókőműves	36·50	36·04	36·58	69·12	57·60
Fehér- és rabitzmunkás	40·19	38·04	38·31	69·12	57·60
Könyvvel bíró állványozó	21·21	26·26	28·49	30·72	36·48
Férfinapszámos	18·30	21·40	21·56	19·20	19·20
Nőinapszámos	12·56	14·69	14·82	15·30	13·36
Fiúnapszámos	12·84	15·25	14·82	12·48	11·52
Ácsnapszámos	49·71	38·34	36·58	46·08	38·40
Üvegező	32·56	47·56	47·76	48·50	52·80
Szobafestő: kezdőmunkás	36·84	31·29	27·68	34·56	32·64
« jobb szakmunkás	44·65	33·78	32·08	46·08	52·80
« önálló munkás, specialista	53·02	42·94	43·89	49·92	67·20
Tapétázó	46·51	74·77	53·90	63·36	74·88
Fényező	48·84	59·43	50·05	57·60	63·36
Mázoló	42·70	51·52	42·35	49·92	52·80
Címfestő	41·86	49·84	48·13	50·—	57·60
Cementmunkás	49·07	38·34	34·65	43·20	38·40
Kövező	37·21	55·60	55·83	55·68	69·12
Kéményseprő	26·16	37·38	36·90	40·—	40·—

37. tábla. A heti munkabérek alakulása Budapesten 1914—1928-ban. (Vége.)

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
	pengőben				
XII. Sokszorosító- és műipar.					
Litográfiai szakmunkás	55·81	68·95	69·23	75·—	80·—
Kémigráfiai «	52·33	65·86	66·31	75·—	80·—
Grafikai «	43·02	63·39	67·68	75·—	80·—
« segédmunkás: I. csiszoló	33·72	41·65	39·06	39·36	41·36
« « II. « hengerlő	27·91	37·81	34·41	34·32	36·32
Felrakó	23·26	31·83	29·80	29·68	31·53
Berakónő	20·93	29·83	27·67	31·50	33·—
Kirakónő	16·28	29·03	27·27	31·50	30·—
Nyomdai szakmunkás	43·02	52·02	54·70	57·—	60·—
« segédmunkás	27·91	33·76	35·45	36·50	38·30
Kőnyomdászmunkásnő	19·77	29·29	29·55	29·50	33·—
Nyomdai munkásnő	19·77	29·28	30·56	31·50	33·—
Fényképész	30·23	39·94	32·08	16·—	35·—
« munkásnő	15·12	31·95	24·06	12·—	26·—
Faszobrász	89·30	59·91	50·05	49·92	38·40
Gipszszobrász	46·98	67·74	68·34	89·28	95·—
Kőszobrász	44·19	70·29	68·66	84·—	80·—
Mintakészítőmunkás legkisebb hetikeresete	11·40	19·17	19·25	24·—	11·60
Mintakészítőmunkás legnagyobb hetikeresete	66·10	55·92	56·15	57·60	62·40
Mintakészítőmunkás átlagos hetikeresete	46·15	44·86	45·—	45·60	45·60
XIII. Szállodás-, vendéglős- és kávésipar.					
Kávéfőző	46·51	35·15	36·90	36·80	31·—
Kávéfőzőnő	34·88	23·96	30·48	30·40	22·—
Konyhalegény	27·91	22·37	14·44	16·—	20·—
Konyhaleány	20·93	19·97	12·03	16·—	17·—
Felszolgáló	17·44	7·99	8·02	8·—	8·—
Felírónő	29·07	21·57	24·06	24·—	24·—
Szakács II.	37·21	54·32	54·54	54·40	48·—
Pincér, éttermi	18·60	7·19	7·22	7·20	8·—
Kávéházi takarítónő	11·63	15·98	16·04	16·—	14·80
XIV. Közlekedés.					
Kocsis	34·88	31·95	34·09	37·20	37·20
Rakodó (szállító)	34·88	35·95	38·50	42·24	42·24
XV. Egyéb foglalkozások.					
Kórházi ápolónő	11·63	7·39	8·02	14·62	—
Manikűrező	13·93	14·38	12·03	16·—	16·—
Elsőrangú fogtechnikussegéd	63·95	49·92	50·13	40·—	20·—

Fenti gazdag munkabérstatisztikai anyagnak a budapesti iparforgalom különböző foglalkozási csoportjai és munkáskategóriái szerint való részletezéséből az átlagos heti munkabérek magasságának rendkívül változatos alakulása tűnik ki. Nemcsak az ipari főcsoportok, hanem az ipari főcsoportokon belül az egyes foglalkozási csoportok és munkáskategóriák hetibérnívója között is nagy különbségek mutatkoznak.

A budapesti *vas- és fémipar* foglalkozási csoportjai közül 1914-ben a legmagasabb hetibérrel szerepeltek a vasöntők (54·1 P), a fémnyomók (52·5 P), az acélöntők (51·9 P), és a fémöntők (49·7 P), mindmegannyian tanult, szakmunkások. S ha itt a vas- és fémipar többi foglalkozási csoportjait is hetibérük magassága szerint csökkenő sorrendben egymásután felsorolnók, továbbra is a tanult, szakmunkások következnének. A tanult, szakmunkásoknak a betanított és tanulatlan munkásokkal szemben jóval kedvezőbb helyzete a koronastabilizálást követő években is megmaradt; legfeljebb annyiban történt változás, hogy — mint azt alább közelebbről megvilágítjuk — a tanult és tanulatlan munka díjazása közötti arány a háború előtti állapothoz képest utóbb némileg csökkent. De az 1925—1928. évvégi adatok is egyaránt azt igazolják, hogy a tanult, szakmunkások a legjobban díjazott munkáskategóriát alkotják. Íme, már e néhány adat alapján is rá lehet mutatni a munkabérstatisztikának egyik fontos tanulságára, arra tudniillik, hogy *a munkások előképzettsége, illetőleg foglalkoztatásuk minősége jelentős tényező a munkabérek magasságának kialakulásánál.*

A munkabérek magasságának a *foglalkoztatás minősége* szerint mutatkozó éles különbségeit jól szemléltetik az alábbi adatok:

38. tábla. Néhány budapesti vas- és fémipari munkáscsoport átlagos hetibére 1914-ben és 1928-ban a foglalkoztatás minősége szerint részletezve.

Megnevezés	Átlagos hetibérek pengőben		A segédmunkások hetibére az előmunkások hetibérének %-ában	
	1914	1928	1914	1928
Géplakatos előmunkás	46·33	48·96	—	—
« segédmunkás	35·16	36·48	75·9	74·5
Kovács tűziember	46·33	48·—	—	—
« segéd	39·07	38·40	84·3	80·0
Szerszámkovács tűziember	44·65	44·64	—	—
« segéd	36·84	36·48	82·5	81·7
Kazánkovács tűziember	44·09	46·08	—	—
« segéd	33·49	33·60	75·9	72·9
Nehéz vasszerk. lakatos	42·42	49·44	—	—
« « « segéd	27·35	30·24	64·5	61·2

Fenti táblázat szerint a budapesti vas- és fémiparban a betanított segédmunkások hetibérének magassága 1914 első felében az ugyanolyan foglalkozási csoportba tartozó előmunkásokénak négyötöd- és kétharmad-

része között mozgott. 1928 végén az előmunkások és a betanított segédmunkások átlagos hetibérei közötti különbség a békebelihez képest a vizsgált munkáskategóriáknál némileg emelkedett; adataink tehát arra mutatnak, hogy a budapesti vas- és fémipar betanított segédmunkásainak bérviszonyai hátrányára csekély eltolódás történt.

A következő táblázatban a fővárosi vas- és fémipar átlagos hetibéreit az egyes munkáskategóriák foglalkoztatásának minősége, illetve tanultságának foka szerint részletezzük; alábbi adatokból is érdekes tanulságot lehet meríteni. A *szakmunkások* hetibéreit mind az öt vizsgált időszakban 100-zal téve egyenlővé, a betanított segédmunkások, az ifjúmunkások és a tanoncok hetibéreinek magasságát a következő arányszámok fejezik ki:

39. tábla. A budapesti vas- és fémipar különböző munkáskategóriáinak átlagos hetibérei a szakmunkások hetibéréhez viszonyítva.

Szakmunkások hetibére = 100.

	1914	1925	1926	1927	1928
Szakmunkások	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Betanított segédmunkások	83·1	78·7	78·1	82·6	82·6
Segédmunkások	51·9	52·6	48·2	57·5	62·2
Ifjúmunkások	28·2	34·1	31·6	36·0	36·0
Tanoncok	16·9	16·4	16·0	16·3	16·3

A fenti arányszámok alakulása két szempontból figyelemreméltó. Egyrészt a tanult, szakmunkásoknak betanított és tanulatlan társaikkal szemben természetszerűleg mutatkozó kedvező bérviszonyai itt is mind az öt felvétel eredményeiből világosan kidomborodnak. A betanított segédmunkások átlagosan körülbelül a szakmunkások bérének $^4/_5$, a segédmunkások annak mintegy felényi, az ifjúmunkások egyharmad és a tanoncok egyhatod részét kapták. Másrészt említést érdemelnek azok a változások is, amelyeket az arányszámoknál az egyes munkáskategóriákon belül 1914 óta észlelhetünk. A *szakmunkások* és a *betanított segédmunkások* bére közötti különbség az 1914. évi állapottal szemben az 1925. és 1926. évek végén kiéleződött, de 1927 és 1928 végén a fővárosi vas- és fémipar e két munkáskategóriájának bére közötti arány csaknem újra a világháború előtti állapot szerint alakult; itt is észlelhetünk ugyan a betanított segédmunkások hátrányára kis eltolódást, amely az előbbi táblázat eredményének megfelel. De a *segédmunkások* és az *ifjúmunkások* fenti arányszámaiból némileg más tendencia érvényesülésére lehet következtetni. A budapesti vas- és fémiparban egyfelől a tanult szakmunkások, másfelől a segédmunkások és az ifjúmunkások kategóriáinak hetibérei közötti arány a háború előtti állapothoz képest (a segédmunkások és az ifjúmunkások 1926 decemberi arányszáma kivételével) az 1925—1928. évek végére csökkent. Már a munkabérek nemzetközi összehasonlító statisztikájának tárgyalása kapcsán rámutattunk

arra, hogy a tanult és a tanulatlan munkások bérei közötti arány a háborús és a háborút követő első évek alatt a tanulatlan munkások kereseti viszonyai javára némileg eltolódott, de utóbb többnyire kiegyenlítődött. Az imént közölt indexszámok viszont arra engednek következtetni, hogy *a budapesti vas- és fémipar tanult és tanulatlan munkásainak bérnívója* között a világháború kitörése óta eltolódott arányban a koronastabilizálást követő 1925—1928. évvégi adatok szerint még nem történt meg a kiegyenlítődés; az igaz, hogy 1926 decemberében a segédmunkások és az ifjúmunkások kereseti viszonyai hátrányára némi változás történt (az előbbiek indexszáma akkor a háború előtti nívó alá süllyedt), de az 1927. év végén a segédmunkások és az ifjúmunkások béreit újra kisebb arány választotta el a szakmunkásokétól, mint 1914 első felében.

A fővárosi vas- és fémipar *tanoncainak* bérviszonyai azonban a koronastabilizálás után a békebeli állapothoz képest nem javultak: átlagos hetibérüknek a szakmunkásokéhoz viszonyított aránya az 1925—1928. évvégi adatok szerint 1914 óta kissé hanyatlott.

Fenti részletes statisztikai anyag alapján a budapesti vas- és fémipar munkabéreinek a munkások *neme* szerint eltérő alakulása is megvilágítást nyer. Adataink élesen kidomborítják azt, hogy a női munka díjazása rendszerint a férfiakénál jóval alacsonyabb. E tendencia egyébként a munkabérstatisztikában — szinte — általánosan érvényesül. A budapesti vas- és fémipar körében is *a legjobban díjazott munkásnők hetibére sem érte el a férfisegédmunkások átlagos hetibéreinek magasságát.* A munkásnők bérnívójában is találunk különbségeket a foglalkoztatás minősége, illetőleg a munkásnők tanultságának, képzettségének foka szerint. A fenti kimutatásban szereplő budapesti vas- és fémipari munkásnők csoportjai közül mind az öt vizsgálati időszakban a legalacsonyabb hetibéreket a gyári napszámosnők kapták, viszont a legmagasabbat a speciális munkát végző galvanizálónők. A gépmunkásnők és a műszerészsegédmunkásnők a világháború előtt egyenlő díjazásban részesültek és az 1925—1928. évvégi adatok szerint csupán lényegtelen eltérés mutatkozik a műszerészsegédmunkásnők hetibérnívója javára.

A nehézipar másik részét alkotó ipari főcsoport *(a gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, tudományos eszközök és tanszerek gyártása)* munkabérviszonyairól a fenti anyaggyüjteményben nem állanak oly részletes adatok rendelkezésre, mint a vas- és fémipari munkabérekről. A gépgyártás stb. munkabérstatisztikájának vizsgálata is többnyire a most vázolt tanulságokhoz vezet. Ebben az ipari főcsoportban is a legnagyobb hetibéreket a tanult, szakmunkások kapják. A sorban első helyen állanak a műszerészek és az autószerelők; hetibérük nagysága 1914-ben megközelítette az előbbi ipari főcsoportban legmagasabbnak jelzett vasöntőmunkások bérét és az ugyancsak kedvező hetibérrel

díjazott acélöntőkét is. Érdekes, hogy úgy a műszerészek, mint az autószerelők hetibére a koronastabilizálás után a békebelihez képest hanyatlott és az 1926—1928. év végére már jóval a vas- és acélöntőkének bérnívója alatt mozgott. Némi észrevételt kell tenni az autószerelők átlagos hetibéreinek alakulásáról közölt statisztikai adatokkal kapcsolatban, melyek nem állanak összhangban az autószerelőiparnak Budapesten a legutóbbi évtized alatt elért erős fellendülésével. Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának adatgyüjtései szerint az 1925—1928. évek végén az autószerelők hetibérei *névleges* értékben is alacsonyabbak voltak a békebelinél.

Ebben az ipari főcsoportban a legkisebb hetibérekkel *a gépgyári munkásnők* szerepelnek. (A tanoncok bérviszonyairól itt forrásanyagunk semmi tájékoztatást nem nyujt.) A munkabéreknek a munkások *neme* szerint mutatkozó különbségeire élesen rávilágítanak a következő adatok: A gépgyártás stb. körébe tartozó műszerésznők az 1925. és 1926. év végén a felét, sőt még annál is kevesebbet kaptak, mint a férfiműszerészek. Az 1927. év végére e foglalkozási csoportba tartozó férfimunkások és munkásnők hetibérei közötti különbségek némileg csökkentek. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a műszerészmunkásnők (általában a gyárimunkásnők) keresete csak a létminimum körül mozog és így az 1927. év folyamán a megélhetési költségek emelkedésének ellensúlyozása céljából adott béremelések alkalmával nagyobb *arányú* bérjavításokban részesültek, mint a már korábban is jobban díjazott férfimunkások. 1928 decemberében is a gépgyári műszerészek és műszerészmunkásnők hetibérei közötti különbségek körülbelül az előző évi arány szerint alakultak.

A budapesti *kő-, agyag- és üvegipar* különböző munkáscsoportjai közül a legmagasabb hetibérekkel a kályhások tűnnek ki; átlagos hetibérük mind az öt felvétel idején magasabb volt, mint az előbb tárgyalt nehézipari főcsoportok legkedvezőbb hetibérátlagai. A kályhások hetimunkabére 1928 decemberében átlagosan a 80 pengőt is meghaladta és így a jelen vizsgálat tárgyát alkotó anyaggyüjteményben figyelembevett összes munkáscsoportok közül a gipszszobrászok után a kályhások szerepelnek a legnagyobb hetibérrel. Míg a nehézipari csoportok névleges hetibérei az 1925—1928. években többnyire csak a háború előtti nívót érték el, vagy azt csak kissé haladták meg, a kályhások névleges hetibére 1914-től 1928 végéig lényegesen emelkedett. E kedvező fejlődésről az alábbi indexszámok világos képet nyujtanak.

Anyaggyüjteményünkben a kő-, agyag- és üvegipari munkabérek között a másik végletet a téglagyártó munkásnők rendkívüli alacsony hetibérei képviselik; a munkásnők e csoportja — adataink szerint — a nehéziparban alkalmazott munkásnőknél is kedvezőtlenebb kereseti viszonyok között élt. *Átlagos hetibérük a vizsgált időszakban 10 pengőnél is kevesebb volt; sőt 1928 decemberében 8 pengő alá süllyedt: ez a csekély összeg valóban*

a létminimumot is alig biztosíthatja. Ezek az elszomorító statisztikai adatok fel kell hívják a szociálpolitikusok figyelmét az ipari munkabérpolitika sürgősen megoldásra váró súlyos problémáira. A munkabérstatisztikának ezen adatai azt igazolják, hogy valóban indokolt volna hazánkban az *ipari* munkások bérminimumát is törvényhozási úton szabályozni.

A *fővárosi fa- és csontipar* munkabéradataiból említést érdemelnek a tűzifavágók névleges hetibérei, melyek 1914-től 1928. év végéig körülbelül 60%-kal emelkedtek. Nemcsak a fa- és csontipar, hanem a többi ipari főcsoportok különféle munkáskategóriái közül is 1914-től 1928 decemberéig egyik legkedvezőbb fejlődést a tűzifavágók heti kereseti viszonyai mutatják. A különböző nagyságú ipari üzemekben foglalkoztatott asztalosmunkások közül úgy a világháború előtt, mint az 1927. és 1928. évek végén a legmagasabb hetibéreket a gyári bútorüzemekben alkalmazott asztalosok kapták. Viszont a fent közölt forrásanyag szerint a világháború előtt és az 1925—1927 évek végén az asztalosok közül a legrosszabbul a *középüzemek* épületmunkásait díjazták. Meg kell azonban jegyezni, hogy egyrészt a gyárakban, másrészt a középüzemekben alkalmazott asztalosok átlagos hetibéreinek magassága közötti arány az 1925. és az 1926. év végére lényegesen csökkent és az 1927. év végére már csaknem kiegyenlítődött. A *kisipar* által foglalkoztatott asztalosok hetibére már a háború előtt is megközelítette a gyári üzemi asztalosok (épületmunkások) bérnívóját. Az 1925. és 1926. év végén ugyan kisebb hanyatlás mutatkozik a kisipari asztalosmunkások bérnívójában, de az 1927. és 1928. decemberi adatok arról számolnak be, hogy a kisipar kedvezőbben díjazta asztalosmunkásait, mint például a gyári üzemek az épületmunkásokat.

A különböző nagyságú üzemekben foglalkoztatott asztalosmunkások most idézett munkabéradatai persze nem elegendőek arra, hogy azok alapján a munkabéreknek az ipari üzemek nagysága szerint eltérő alakulására nézve biztos következtetést lehessen vonni. Minden esetre részletesebb, a többi ipari csoport különféle munkásaira is kiterjedő, szélesebbkörű adatgyüjtés volna szükséges ahhoz, hogy a munkások kereseti viszonyainak az ipari üzemek nagysága szerint való alakulásáról világos, megbízható képet lehessen alkotni. Az asztalosmunkások fenti munkabérstatisztikája fontos tanulság levonására ad alkalmat. Az 1927. és 1928. évvégi munkabéradatok szerint a kisipari üzemekben dolgozó asztalosok megélhetési viszonyai általában nem voltak rosszabbak, mint a középüzemekben vagy a gyári üzemekben foglalkoztatott asztalosmunkásoké; sőt akkor már a kisüzemek asztalosainak átlagos hetibére felülmulta a középüzemi és részben a gyáriüzemi asztalosokét (épületmunkásokét) is. Alább más foglalkozási csoportok munkabéradatai alapján élesebben fog kidomborodni a *kisipari munkásoknak a közép- és a nagyüzemi munkásokéval szemben mutatkozó előnyösebb helyzete.*

A budapesti *bőr-* stb. ipar munkabérstatisztikája szintén a tanult, szakmunkások magasabb díjazásáról ad számot. Az átlagos heti munkabérek magassága szerint ebben az ipari főcsoportban a világháború kitörése előtt első helyen állottak a bőröndösök és a bőrdíszművesek (heti 58·1 pengő = 50·1 aranykorona munkabérükkel), akik Laky Dezső munkabérstatisztikai tanulmányában közölt adatok szerint a háború előtt is a legjobban díjazott munkások közé tartoztak. E munkáskategória azonban legújabban az 1926—1928 évvégi felvételek szerint korábbi előnyös pozicióját elvesztette. Ellenben a szíjgyártók és nyergesek, valamint a sérvkötészek, a kötszerészek, akik már a háború előtt jó kereseti viszonyok között éltek, a legutóbbi években is a bőr- stb. ipar legjobban díjazott munkáskategóriái közé tartoztak, bár *osztozniok kellett az ipari munkásság egy részének közös sorsában: abban tudniillik, hogy az 1925—1928 decemberi átlagos hetibérük névleges értékben is kisebb volt, mint a világháború előtti.* Említésreméltó az autónyergesek névleges heti munkabéreinek 1914-től 1927 év végéig mutatkozó emelkedése. (1927-től 1928 decemberéig átlagos hetibérük nívója névleges értékben nem változott.) Kereseti viszonyaiknak az átlagosnál kedvezőbb alakulása nyilván az automobiliparnak hazánkban és főleg Budapesten a legutóbbi évtizedben történt nagy fellendülésével áll összefüggésben. Az autónyergesek — átlagos hetibérüknek 1914-től 1927. év végéig elért javulása révén — 1927 és 1928 decemberében a fenti táblázat szerint a bőr- stb. ipar legmagasabb hetibérrel díjazott munkáskategóriáját alkotják. Ebben az ipari főcsoportban foglalkoztatott *munkásnők* keresete általában kedvezőbb, mint az eddig tárgyalt ipari főcsoportok munkásnőié.

Néhány bőr- stb. ipari foglalkozási csoport hetibérének a *munkások neme* szerint mutatkozó különbségeit az alábbi arányszámok jól megvilágítják:

40. tábla. Néhány bőr- stb. ipari munkáscsoport hetibéreinek alakulása Budapesten 1914-ben és 1928-ban a munkások neme szerint részletezve.

Megnevezés	1914 elsőfele	1928 december	1914 elsőfele	1928 december
	átlagos hetibérek pengőben		a nőimunkások hetibére a férfimunkásokénak százalékában	
Szűcs férfimunkások	43·60	45·21	—	—
« nőimunkások	31·98	33·60	73·3	74·3
Doboz-, tokkészítő férfimunkások	43·02	44·89	—	—
« « nőimunkások	19·77	26·92	45·9	60·0
Tímársegédmunkások	24·42	21·12	—	—
« munkásnők	15·12	15·36	61·9	72·7

A számításokból kitűnik, hogy a bőr-, sörte-, szőr- stb. ipar férfi- és nőimunkásainak hetibére közötti különbségek Budapesten az 1928. év végén már nem voltak olyan nagyok, mint akár e foglalkozási csoportoknál

a világháború előtt, vagy mint általában az eddig tárgyalt különféle nehéz ipari foglalkozási csoportoknál. A felsorolt bőr- stb. ipari foglalkozási csoportok közül a férfimunkások bérnívójához viszonyítva legkedvezőtlenebbül alakult a doboz-, tokkkészítő munkásnők helyzete; 1914-ben átlagos hetibérük a férfimunkásokénak felét sem érte el, de 1928-ban az arányszám 60%-ra emelkedett. A budapesti szűcsiparban a nagyobb tanultságot igénylő, szakmunkát végző *munkásnők* már a magasabb bérkategóriákba is be tudtak jutni; a szűcsipari munkásnők átlagos hetibére az 1925—1927. évvégi adatok szerint felülmulta ebbe az ipari főcsoportba tartozó — ugyancsak szakmunkát végző — timár férfimunkásokét. E statisztikai adatok tehát arra vonatkozólag nyujtanak bizonyságot, hogy *a tanult, szakmunka magasabb díjazásának elve ebben az ipari főcsoportban már a munkások nemére való tekintet nélkül kezd érvényesülni.*

A budapesti *fonó- és szövőipari* munkabéradatoknak vizsgálatánál rá kell mutatni arra, hogy a textilipar már a világháború előtt is nagymértékben alkalmazott nőimunkásokat, mint azt fentebb már statisztikai adatokkal megvilágítottuk. A hazai textilipar a világháború után is jelentékeny arányban foglalkoztatott munkásnőket. 1926 október elsején például a budapesti fonó- és szövőipari gyártelepeken dolgozott munkásság 64·5%-a a munkásnők sorából került ki. A textilipar nagyszámú munkásnőinek kereseti viszonyai tehát különös figyelmet érdemelnek. A fenti részletes adatgyüjtemény a budapesti textilipari munkásnők bérviszonyai alakulásának behatóbb vizsgálatára is lehetőséget nyujt.

Az alábbi táblázat néhány fővárosi textilipari csoport férfi- és nőimunkásainak átlagos hetibérét és a nőimunkások bérének a férfimunkások béréhez viszonyított százalékát tartalmazza az 1914. évi és az 1928. évvégi adatok alapján.

41. tábla. Néhány budapesti textilipari munkáscsoport átlagos hetibérei a munkások neme szerint részletezve 1914-ben és 1928-ban.

Megnevezés	1914 első fele	1928 december	1914 első fele	1928 december
	átlagos hetibérek pengőben		nőimunkások hetibére a férfimunkások százalékában	
Kelmefestőmunkások	48·84	56·—	—	—
„ munkásnők	34·88	34·—	71·4	60·7
Paszományosmunkások	34·88	53·—	—	—
„ munkásnők	23·26	30·—	66·6	56·6
Kötszövőmunkások	29·07	40·—	—	—
„ munkásnők	18·60	25·—	64·0	62·5
Kékfestőmunkások	27·91	38·—	—	—
„ munkásnők	17·44	38·—	62·5	100·0
Jutaszövőmunkások	27·91	25·—	—	—
„ munkásnők	17·44	23·—	62·5	92·0
Pamutszövőmunkások	27·91	24·—	—	—
„ munkásnők	19·77	24·—	70·8	100·0

A most felsorolt fővárosi fonó- és szövőipari foglalkozási csoportok közül a *munkásnők* hetibére a világháború előtt — a kelmefestő és a paszományos munkásnők kivételével — általában 20 pengő (=17·25 aranykorona) alatt maradt. A textilipar figyelembevett munkásnőinek névleges hetibére — ismét a kelmefestő munkásnők kivételével — adataink szerint az 1928. év végéig emelkedett és utóbb már a legrosszabbul díjazott munkásnők (a pamutszövő munkásnők) is bekerültek a 24 pengős hetibérkategóriába. De találunk oly munkásnőket is (kékfestő munkásnők), akiknek hetibére az 1928. év végén a 38 pengőt is elérte. A 41. táblázatban szereplő munkásnők hetibére a világháború előtt az ugyanolyan csoportba tartozó férfimunkások hetibérének körülbelül 60—70%-a között mozgott. A kékfestő és a pamutszövő férfi- és nőimunkások hetibérei közötti arányban 1914 óta a világháború után érdekes eltolódás történt: 1914 első felében e foglalkozási csoportoknál is a munkásnők bére a férfimunkásokénál jóval kisebb volt; a különbségek az 1925. és az 1926. évek végén mindinkább csökkentek és az 1927., illetve az 1928. év végére már el is tűntek. *A budapesti fonó- és szövőiparban tehát oly foglalkozási csoportokat is lehet találni, amelyeknél a legújabb statisztikai felvételek eredményei szerint a férfi- és nőimunkások díjazása már teljesen egyenlő volt.* Hasonló fejlődés mutatkozik a jutaszövő munkásnők kereseti viszonyaiban is, akiknek átlagos hetibére 1928 decemberében már meghaladta a férfimunkásokénak $^{9}/_{10}$ részét. Azok az éles különbségek tehát, amelyek főleg a világháború előtt, de még részben a világháború után is a férfi- és nőimunkások kereseti viszonyai között fennállottak, a budapesti textilipar néhány csoportjában már az 1927., illetve az 1928. év végére teljesen elmosódtak; e foglalkozási csoportok ugyan még a kivételek közé tartoznak, mert a textilipar körén belül is — mint láttuk — a munkásnők többségének hetibére az ugyanolyan csoportba tartozó férfimunkásokénak csupán kétharmadrészét képviselte.

Adataink szerint tehát a kimutatásban szereplő fővárosi textilipari munkások különböző csoportjainak hetibérei az öt felvétel időpontjában általában nem voltak rosszabbak, mint az eddig felsorolt többi ipari főcsoporté. Hangsúlyozni kell azonban azt, hogy forrásanyagunk e része nem elég széleskörű, nem terjedvén ki a textilipar mindenik fontosabb foglalkozási csoportjára és így ezek alapján nem lehet a budapesti textilipari munkásság *egészét* kereseti viszonyai szempontjából a jó osztályzatúak közé sorolni. Az *átlagos évi keresetek* összegére vonatkozó, alább részletezendő adatokból ugyanis ki fog tűnni, hogy a budapesti textilipari gyárimunkásság átlagos keresete valóban nem tartozott a legjobbak közé.

Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának munkabérstatisztikai adatgyüjtései alapján a textilipari hetibéreket az *üzemek nagysága* és az egyes *munkáskategóriák* szerint is részletezhettük. Sajnos, a beszolgáltatott adatok e tekintetben hiányosak, mert csak a *kis-* és a *nagyüzemek*, azokon

belül is csupán a *szakmunkások* és *segédmunkások* bérviszonyainak vizsgálatára nyujtanak lehetőséget; a *középüzemek* teljesen kimaradtak a felvételek köréből, a kis- és a nagyüzemek pedig nem szolgáltattak adatokat az *ifjúmunkások* és *tanoncok* hetibéreire vonatkozólag. Ezzel szemben minden munkáskategóriánál a munkabéreket a munkások *neme* szerint külön is részletezhettük. Ezekből a töredékes adatokból fontos tanulságot állapíthatunk meg. *A budapesti textilipari kisüzemek a vizsgált időszakokban általában jobban díjazták munkásaikat, mint a nagyüzemek*; fenti adatok szerint a világháború előtt a budapesti textiliparban csak a kis- és nagyüzemi *segédmunkások* hetibérei voltak egyenlő magasságúak, ellenben már akkor is a kisüzemek *szakmunkásainak* átlagos hetibére felülmulta a nagyüzemi szakmunkásokét. Az 1925—1928. évek végén a kisüzemek segédmunkásainak kereseti viszonyai javára is eltolódás történt és mindössze a kis- és nagyüzemek *segédmunkásnőinek* hetibérei voltak az 1927. év végén egyenlőek, de már 1928. decemberében a segédmunkásnők kategóriájánál is újra a *kisüzemi* munkabérek váltak kedvezőbbekké. A budapesti textiliparban a kis- és nagyüzemi férfiszakmunkások hetibérei között már a világháború előtt is a *kisüzemi* szakmunkások javára mutatkozó arány pedig a korona stabilizálását követő 1925—1928. években fokozódott.

Ezek az adatok is igazolják azt, a már eddigi kutatásaink eredményei alapján levont tanulságot, hogy *a kisüzemek munkásainak bérviszonyai nem rosszabbak, mint a nagyüzemek hasonló munkáscsoportjaié, sőt néhány foglalkozási csoportnál kedvezőbbek.* Az ipari koncentrációnak a munkásság kereseti viszonyai szempontjából kedvezőtlen hatására engednek a most említett adatok is következtetni. *Elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt kívánatos volna, hogy e kérdés további beható tanulmányozása céljára részletesebb, minden fontosabb ipari csoportra kiterjedő statisztikai felvételt végezzenek; a begyüjtendő adatok segítségével a különböző iparágak termelési és üzemi költségei között a munkabérköltségek arányának alakulását az ipari üzemek nagysága szerint is széleskörű vizsgálat tárgyává lehetne tenni.* Erre vonatkozólag — sajnos — jelenleg még nem áll rendelkezésre megfelelő hazai statisztikai anyag.

A fenti táblázat a *ruházati ipar* néhány munkáscsoportjának hetibéreit eléggé bőven tagolja. Ezek az adatok az egyes ruházati ipari foglalkozási csoportokon belül a *hetibéreket a munkások alkalmaztatásának ideje, tanultsága és gyakorlottsága szerint is részletezik.* Érdemes ezeket az adatokat közelebbről megvizsgálni. A férfiszabók közül például a kezdő kézimunkások névleges hetibére 1914-től 1928 végéig csak kismértékben csökkent (1%-kal), viszont a gyakorlott kézimunkásoké körülbelül 5%-kal, az erős kézimunkásoké pedig 8·4%-kal emelkedett. A budapesti ruházati ipar egyes ágainál tehát a koronastabilizálást követő években a tanult és a tanulatlan munkások bére közötti békebeli arány, amely a háborús és a háború utáni első

években a tanult munkások hátrányára eltolódott, nemcsak újra helyreállott, hanem a legutóbbi években a nehezebb munkát végző, gyakorlottabb munkáscsoportok javára még fokozódott. Hasonló változásról adhattunk számot az imént néhány textilipari foglalkozási csoport munkabérstatisztikája alapján is.

A nőiszabók részletes munkabéradatai alapján pedig a kézimunkásnők keresetének a tanoncidőszak befejezését követő fokozatos emelkedése nyer megvilágítást. Az 1928 decemberi adatok szerint a kézimunkásnők a felszabadulást követő első félévben heti 12 pengőt kaptak, majd a második félévben hetibérük 14·9 pengőre, a felszabadulást követő egy év mulva pedig közel 20 pengőre emelkedett. (A nőiszabászat *tanoncainak* bérviszonyairól egyáltalán nem állanak adatok rendelkezésünkre.) De a most idézett néhány adat arra enged következtetni, hogy a nőiszabászat kézimunkásnőinek keresete a tanoncidőszak befejezése után a legszerényebb megélhetést is alig biztosítja. Alább, a reálmunkabérek indexszámainak vizsgálata során lesz még alkalmunk rávilágítani a nőiszabászat körében foglalkoztatott munkásnők nagyrészének a világháború utáni időben megnehezült helyzetére. Budapesten a nőiszabászat körében alkalmazott munkásnők többségének megélhetési viszonyai tudniillik az 1925—1928. év végén még a háború előttinél is súlyosabbakká váltak. A nőiszabászat kézimunkásnőinek feltűnően alacsony díjazása szociálpolitikai szempontból is figyelmet érdemel. A nőiszabászat helyzete fővárosunkban a különböző felvételek idején nem volt kedvezőtlen; a női konfekciós szabók egyes kategóriáinak igen magas hetibérei az ellenkezőre engednek következtetni. Valóban a fenti 37. táblázatban a női konfekciós szabászat gépészei és a vasalómunkásai az 1927 és az 1928. évek végén igen magas hetibérátlaggal (66·7 pengő) szerepelnek. Hasonló kedvezően a ruházati iparban még csak a férfikonfekciós szabászat elsőrendű előmunkásait, gépészeit, vasalómunkásait stb. díjazták.

A rendelkezésünkre álló *papirosipari* munkabérstatisztikai adatok a különféle szakmunkások bérnívójának *a végzett munka minősége* szerint való eltérő alakulásába is bepillantást nyujtanak. Minél speciálisabb, nagyobb tanultságot, gyakorlottságot igénylő munkát végez a fővárosi papirosipar körében valamely munkás, azt annál magasabb bérkategóriában találjuk. Így a két gépen dolgozó önálló, szakmunkás könyvvonalozók mind az öt adatgyüjtés idején kedvezőbb díjazásban részesültek (1914-ben heti 55·8 pengő = 48·2 aranykorona, 1928 decemberében 65·6 pengő), mint például a vas- és fémiparnak legmagasabb hetibérkategóriájú munkásai: a vasöntők és a fémnyomók. Az 1927, illetve 1928. év végén az előbb említett papirosipari szakmunkások az összes eddig tárgyalt ipari főcsoportok munkásai közül — a kályhások, valamint a nőikonfekciós ipar körében alkalmazott gépészek és vasalómunkások után — a legmagasabb átlagos hetibért kapták. Anyaggyüjteményünk a papirosipar köréből még több ilyen hasonlóképen

jól fizetett szakmunkáskategória bérviszonyairól is számot ad. 1928 decemberében például az állandó aranymetszést készítők 62·8, az állandó kéziaranyozók 61·6 pengő hetibért kaptak.

A fenti adatgyüjtemény alapján néhány papirosipari foglalkozási csoport bérnívójának a munkások felszabadulását követő években mutatkozó fokozatos emelkedését világíthatjuk meg. A felszabadulást követő első évi átlagos hetibéreik magasságát 100-zal téve egyenlővé a hetibérek növekedését a következő indexszámok szemléltetik:

42. tábla. Néhány budapesti papirosipari foglalkozási csoport hetibéreinek alakulása a munkások felszabadulását követő években.

Megnevezés	1914 első félév	1925 december	1926 december	1927 december	1928 december
A könyvvonalozók hetibérének indexszámai:					
a felszabadulást követő 1. évben	100	100	100	100	100
« « « 2. «	114	114	114	113	113
« « « 3. «	124	130	130	129	129
« « « 3 éven felül	141	146	146	144	144
A présaranyozók hetibérének indexszámai:					
a felszabadulást követő 1. évben	100	100	100	100	100
« « « 2. «	120	115	115	114	114
« « « 3. «	131	132	132	130	130
« « « 3 éven felül	155	148	148	145	145
A könyvkötő- és borítékipari szakmunkások hetibérének indexszámai:					
a felszabadulást követő 1. évben	100	100	100	100	100
« « « 2. «	120	114	114	114	114
« « « 3. «	131	132	132	130	130
« « « 3 éven felül	155	142	142	139	139
A könyvkötő-, vonalozó- és borítékipari munkásnők hetibérének indexszámai:					
a felszabadulást követő 1. évben	100	100	100	100	100
« « « 2. «	117	117	117	117	117
« « « 3. «	150	130	130	130	130
« « « 3 éven felül	183	140	140	139	139

A felsorolt papirosipari foglalkozási csoportok közül a felszabadulást követő első évben a legmagasabb hetibéreket mind az öt felvétel eredménye szerint a *könyvvonalozók* kapták; hetibérük az 1928. évvégi felvétel szerint a felszabadulást követő első év nívójához képest a második esztendőben 13%-kal, a harmadik évben további 16%-kal, s azután pedig ujabb 15%-kal javult. *A könyvvonalozók* hetibérének emelkedése a tanoncidőszakot követő években nagyjában mind az öt felvétel szerint egyenlő arányú volt. De míg a *présaranyozók* a világháború előtt a felszabadulást követő második évben kezdő bérükhöz képest 20%-os, a harmadik évben további 11%-os, a negyedik évtől kezdve pedig újabb 24%-os bérjavítást kaptak, ehhez viszonyítva az

1927. és 1928. évvégi állapotot feltüntető indexszámok csekélyebb mérvű béremelésekről számolnak be. Nagyjában hasonló irányzat érvényesülésére lehet következtetni a *könyvkötő- és borítékipari szakmunkások* hetibéreinek a felszabadulást követő évek szerint részletezett adatai alapján is.

Ellenben a szóbanforgó papirosipari munkáskategóriák közül legrosszabbul díjazott *könyvkötő-, vonalozó- és borítékipari munkásnők* hetibéreinek növekedése a felszabadulásukat követő években a világháború előtt jóval nagyobb arányú volt, mint az előbb tárgyalt három másik kategóriáé: a békebeli állapot szerint a munkásnők e csoportja a tanoncidőszakot követő első évben körülbelül 14 pengő hetibért kapott és munkabére a felszabadulást követő második esztendőben 17%-kal, majd további 33%-kal növekedett, úgy hogy a tanoncidőszak befejezését követő harmadik évben már alapbérének másfélszeresét kapta, sőt a harmadik éven felül újabb 33%-os bérjavításban részesült. Ennek a nagyobbmérvű bérjavításnak magyarázata az lehet, hogy e munkásnőket felszabadulásuk után kezdetben feltűnően alacsonyan díjazzák; így ahhoz képest alkalmaztatásuk későbbi időszakában számukra juttatott *viszonylag* nagyobb béremelések is csupán a legszerényebb megélhetést biztosíthatják. E munkásnők helyzete az 1925—1928. években csak annyiban változott, hogy bérük a felszabadulást követő első évben már körülbelül a heti 22 pengő volt, viszont alkalmaztatásuk későbbi időszakában csekélyebb arányú bérjavításokban részesültek, mint a világháború előtt.

Fenti adatokból tehát kitűnik, hogy *a munkabérek magassága rendszerint a felszabadulás után eleinte az alkalmaztatás idejével egyenes arányban növekszik; mégpedig kezdetben csekély kereset után az első években többnyire progresszív fejlődés mutatkozik, majd a munkabérek nívójában stagnálás áll be. Az ipari munkások tehát bizonyos bérnívót elérve utóbb nem tudnak alkalmaztatásuk idejével egyenlő arányú bérjavításokat kivívni. Hosszabb idejű alkalmaztatás esetén a munkások főleg tanultságuk, foglalkoztatásuk minősége és esetleges speciális képességeik szerint részesülnek kisebb-nagyobb arányú bérjavításokban;* az alkalmaztatás tartama tehát bizonyos idő eltelte után már nem lesz oly fontos tényező a munkabérek magasságának kialakításánál, mint a munkások felszabadulását követő első években.

Az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó ipari főcsoportnak a 37. táblázatban szereplő munkabéradatai a munkásnők kivételével általában a budapesti élelmezési ipari munkásság meglehetősen jó kereseti viszonyairól számolnak be. A kimutatásban a székállók, a segédszékállók és a »fiatalsegédek« (pontosabban egy évi gyakorlattal rendelkező mészáros segédek), 1914. első félévi feltűnő magas hetibéreit azonban óvatossággal kell fogadni. Eltekintve a másik végletet jelző malomipari munkásnők alacsony hetibéradataitól, a többi fővárosi élelmezési ipari hetibérek a háború előtt mind az átlagosnál kedvezőbbek voltak.

1914 óta 1928. év végéig a budapesti élelmezési ipar különböző foglalkozási csoportjainak névleges munkabérei nem mutatnak egységes alakulást. Egyes csoportok hetibérei lényegesen csökkentek, főleg azoké, amelyek a világháború előtt, — mint az imént rámutattunk — feltűnő magas hetibéráthagokkal szerepeltek ; másik részüknek névleges hetibérei viszont a vizsgált háború utáni időszak alatt kisebb-nagyobb mértékben emelkedtek. 1914-től, 1927. év végéig különösen nagyarányban növekedett a cukorkakészítőmunkások hetibérnívója : a férfimunkásoké közel 70%-kal, a nőimunkásoké pedig körülbelül 85%-kal ; ezek az adatok, amennyiben a *tényleges* helyzetről híven számolnak be, a cukorkakészítőmunkások kereseti viszonyainak valóban jelentős javulására engednek következtetni. A munkabéreknek ily kedvező alakulását a cukorka-, cukorsüteménygyártás fellendülésével hozhatjuk összefüggésbe. Anyaggyüjteményünk szerint azonban 1927-től 1928 decemberéig a cukorkakészítő férfi- és nőimunkások hetibére egyaránt csökkent, különösen jelentékeny mértékben a munkásnőké ; de e munkáscsoportok 1925—1928. évvégi átlagos hetibéreinek feltűnő nagy hullámzását visszatükröző adatok megbízhatóságában kételkedhetünk. A cukorkakészítőmunkásnők hetibérnívójában évenként mutatkozó nagy kilengések magyarázata talán az lehet, hogy a különböző adatgyüjtések nem mindig homogén munkáskategória kereseti viszonyait vették számba.

Említésre méltó, hogy a fenti 37. táblázatban szereplő budapesti élelmezési ipari munkáscsoportok jelentékeny része az 1925—1928. évek végén a 40—50 koronás hetibérkategóriákban helyezkedett el és az elvétve előforduló alacsonyabb bérátlagokat viszont ellensúlyozzák az 50 koronánál is magasabb heti munkabérek (például a cukorkakészítőmunkásoké). A szóbanforgó adatok alapján tehát a budapesti élelmezési ipari munkásság átlagos hetibéreit a jobb osztályzatúak közé sorolhatjuk.

Anyaggyüjteményünknek most vizsgálat alatt álló része a fővárosi *vegyészeti ipar* köréből mindössze a gyárimunkások és gyárimunkásnők hetibérátlagait tartalmazza ; ezek szerint 1914 első felében a vegyészeti gyárak férfi- és nőimunkásainak átlagos hetibére teljesen egyenlő nívóju volt, ellenben az 1925—1928. évek végére a fővárosi vegyészeti ipari gyárimunkásnők kereseti viszonyai romlottak. Utóbb a budapesti vegyészeti gyárak munkásnői átlagosan heti 20 pengőnél is alacsonyabb bért kaptak, sőt 1928 decemberében hetibérük 15 pengőre süllyedt, ugyanakkor a férfimunkások hetikeresete pedig 26 pengő volt. Csupán ezekből a hiányos adatokból persze nem lehet teljes képet nyujtani a budapesti vegyészeti ipari munkásság kereseti viszonyairól : de nem is volna helyes csupán azok alapján általánosságban a fővárosi vegyészeti gyárak munkásainak alacsony munkabéreire következtetni, mert másirányú, részletesebb statisztikai felvételek — mint alább kimutatjuk — határozottan kedvezőbb eredményekről számolnak be.

A budapesti *építőipari* hetibérek a különféle foglalkozási csoportok szerint lényeges különbségeket mutatnak. A már fentebb említett és általánosnak mondható szabályszerűséggel az egyik végletet a tanulatlan, napszámosok alacsony hetibérei, a másik végletet pedig az önálló, speciális szakmunkát végző szobafestők kedvező bérátlagai képviselik. Anyaggyűjteményünk az építőipar napszámoskategóriáján belül külön-külön részletezi a férfi-, női- és fiúnapszámosok hetibéreit, melyekből kitűnik, hogy feltűnően alacsonyan díjazták a női- és fiúnapszámosokat; igen sivár kereseti viszonyaik annál is inkább kirivóak, mert a koronastabilizálás óta a budapesti építőipar fokozatosan fellendült. Az 1927. évben kibontakozott építőipari konjunktúra növekvő hasznából — úgy látszik — a napszámosok nehéz megélhetési viszonyainak javítására alig jutott valami. Tekintetbe kell venni itt azonban azt, hogy a fenti adatok begyűjtése az építőipar szempontjából alkalmatlan időpontban (decemberben) történt, ennélfogva azok az építőipar különböző munkáskategóriáinak normális kereseti viszonyairól alig nyujthatnak hű tájékoztatást.

A sokszorosító- és műipar munkásságának átlagos hetibérei már a világháború előtt is — mint arra az országos gyáripari üzemi és munkásstatisztikai felvételek eredményei alapján rámutattunk — a legkedvezőbbek közé tartoztak. A 37. tábla adatai szintén azt bizonyítják, hogy a budapesti sokszorosító- és műipar munkásságát a világháború után is az átlagosnál kedvezőbben díjazták. A fővárosi nyomdaiparban a munkások legtöbb csoportja általában magas hetibéreket kapott: így például a kőnyomdász és nyomdai *munkásnők* hetibére a világháború előtt megközelítette a 20 pengőt (17·26 aranykoronát) és az 1925—1928. évek végén már 30 pengő körül mozgott. A nyomdai szakmunkások és segédmunkások kereseti viszonyai ugyancsak kedvezőek voltak. A különféle sokszorosító- és műipari foglalkozási csoportok közül kiemelkednek magas bérükkel a grafikai-, a kémigráfiai- és a litográfiai szakmunkások, akiknek hetibére az 1928. év végén 80 pengő volt. Nemcsak a sokszorosító- és műipar, hanem a szóbanforgó felvételeknél figyelembevett összes iparágak körében 1928 decemberében a legnagyobb hetibéreket (95 P) a gipszszobrászok kapták; *feltűnően magas bérük az egyéni képesség, a speciális kézügyesség jutalmazását is magába foglalja.* Ebbe az ipari főcsoportba tartozó fényképészek hetibéreinek 1926-ról 1927. év végére — a kimutatás szerint — mutatkozó zuhanásszerű hanyatlása nem annyira kereseti viszonyaiknak hirtelen megromlásában, mint inkább az adatszolgáltatás pontatlanságában leli magyarázatát. Jogosan kételkedni kell ugyanis abban, hogy a tanult, szakmunkát végző fényképészek hetibére 1927 decemberében alacsonyabb lett volna, mint például az építőipar napszámosaié, vagy pedig éppenséggel csak fele a a nyomdai munkásnők átlagos hetibérének. Ugyancsak jelentős csökkenés (50%) mutatkozik 1926-ról 1927. év végére a fényképészmunkásnők

átlagos hetibéreinél is. Nyilván hibaforrással állunk itt szemben. A fényképészmunkások és munkásnők 1927 decemberi béradatainak megbízhatatlan voltára következtethetünk egyébként abból is, hogy a vizsgálat utolsó időszakában: 1928 decemberében a begyüjtött adatok szerint e munkáskategória hetibére egy év alatt több, mint 100%-kal emelkedett volna, az 1926 decemberi nívónál magasabbra szökkenve. E statisztikai adatok feldolgozásánál a begyüjtött ősanyag nem állott rendelkezésünkre s ennélfogva a hibaforrást megfelelő interpoláció útján nem lehetett kiküszöbölni.

A budapesti *szállodás-, vendéglős- és kávésipar* munkabérstatisztikája is nagy szélsőségeket tár fel. A szakácsoknak már 1914-ben is kedvező (37·21 pengő = 32·11 aranykorona) hetibére az 1925—1927. évek végére közel 50%-kal emelkedett s az 54 pengőt is meghaladta; az 1928 decemberi adatok szerint átlagos hetibérük ugyan kissé alászállott, de a hanyatlás dacára még mindig a háború előttinél magasabb (48 pengő) volt. A szakácsokon kívül ebben az ipari főcsoportban még csupán a kávéházi takarítónők névleges hetibérei mutatnak a békebelihez képest az 1925—1928. években némi javulást, de ennek dacára a kávéházi takarítónők hetibére csak oly minimálisra (körülbelül 15—16 pengőre) emelkedett, hogy az eddig említett különböző munkásnői csoportok bérnívója között egyike a legalacsonyabbaknak.

A fenti 37. táblázatban szereplő összes többi szállodás-, vendéglős- és kávésipari munkások névleges bérnívója 1914 óta kisebb-nagyobb mértékben hanyatlott. Különösen a felszolgálók és az éttermi pincérek bérviszonyai feltűnően romlottak; e kategóriáknak már a világháború előtt is alacsony (18 pengő = 15·54 aranykorona körül mozgó) hetibérnívója a koronastabilizálást követő években jelentékeny mértékben alászállott; az 1925—1928. évvégi átlagos hetibérük (7—8 pengő) anyaggyüjteményünkben a felnőtt férfimunkások legalacsonyabb hetibérátlagai közé tartozik. A felszolgálók és az éttermi pincérek keresete szempontjából tudvalevőleg lényeges szerepet játszik az ugynevezett borravalórendszer. E munkáscsoportoknak már a világháború előtt is nehéz, bizonytalan helyzete tehát a világháború óta annyiban vált súlyosabbá, hogy munkaadójuktól kapott minimális bérük az 1914 első félévi állapothoz képest a koronastabilizálás után névleges értékben a felénél is kisebbre zsugorodott össze és így fokozottabb mértékben vannak a megélhetés biztosítása céljából a közönség »borravalójára« utalva. E rendszer hátránya főleg a pincérek egzisztenciájának bizonytalanságát tekintve a fenti statisztikai adatok tükrében kirívóan szembetűnik.

Anyaggyüjteményünk további része, mely a *közlekedés* és az *egyéb foglalkozási* csoportok munkabéreit foglalja magában, csupán hiányos adatokat közöl. Az egyéb foglalkozási csoportok köréből az elsőrendű fogtechnikussegédek hetibéreinek alakulásáról kell itt még röviden megemlékezni. A világ-

háború előtt a budapesti fogtechnikussegédek díjazása (1914 első felében átlag 64 pengő = 55·24 aranykorona) elég kedvező volt. Annál nagyobb meglepetést okozhatnak a legújabb statisztikai adatgyüjtésnek eredményei, melyek szerint a koronastabilizálást követő években a fogtechnikussegédek hetibére 1927. év végén 40 pengőre, sőt egy évvel később 20 pengőre csökkent volna.

b) *Az 1925—1928. évvégi névleges munkabérek indexszámai.*

Anyaggyüjteményünk most vizsgált részének további feldolgozása során immár azt fogjuk vizsgálni, hogy a budapesti iparforgalmi munkásság egyes kategóriáinak névleges hetibérnívójában a világháború óta az 1925—1928. évek végén milyen mérvű változások állottak be. Az 1914. első félévi állapotot alapulvéve az 1925—1928 decemberi átlagos hetibérek magasságát indexszámokkal fogjuk szemléltetni.

Az 1914. első félévi átlagos heti munkabérek nem adhatnak teljesen hű képet a munkásság normális békebeli kereseti viszonyainak alakulásáról. [1]) Az 1925—1928. évvégi munkabéreknek a világháború előtti adatokkal való szembeállítása céljából csupán a megfelelőbb összehasonlítási alap hiányában vagyunk kénytelenek az *1914.* első félévi adatokat felhasználni. Nem áll ugyanis rendelkezésünkre a világháború előtti időből más munkabérstatisztika hasonló részletezéssel, mint amellyel az imént közölt anyag alapján a budapesti iparforgalmi munkásság 1925—1928. évvégi hetibéreinek alakulását fentebb behatóan megvilágíthattuk.

Az 1914. első félévi munkabéreket 100-zal téve egyenlővé az 1925—1928. évvégi névleges hetibérek alakulását a következő indexszámok fejezik ki. (Táblázatokat lásd a 182—188. lapokon.)

A névleges munkabérindexek alakulását alábbiakban ipari főcsoportonként vizsgálva itt is csupán a főbb tanulságok levonására szorítkozhatunk.

A budapesti *vas- és fémipar* névleges munkabérindexeinek alakulásából szembetűnő, hogy az összes munkáskategóriák hetibérei — az ifjúmunkásoké és az ifjúmunkásnőké kivételével — az *1925. év végén* a világháború előtti nívó alatt mozogtak; az ifjúmunkások és az ifjúmunkásnők átlagos hetibérei azonban 1914 első felében oly minimálisak voltak (11 pengő = 9·5 aranykorona), hogy ehhez képest az 1925. év végére mutatkozó 16%-os emelkedés *névleges értékben kifejezve* sem jelenti e munkáscsoport megélhetési viszonyainak számottevő javulását; keresetük *reális* értéke pedig a létminimumot is alig biztosíthatta. Tanulmányunk e fejezetét tehát annak a kedvezőtlen eredménynek megállapításával kell kezdenünk, hogy a budapesti vas- és fémipar különböző munkáscsoportjai az 1925. év végén még nem tudták a háború előtti átlagos hetibérük nominális értékét sem megkeresni; névleges bérindexük akkor többnyire 96% körül mozgott.

[1]) Lásd e tanulmány 27. lapját.

43. tábla. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai.
1914 első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
I. Vas- és fémipar.				
Acélöntő	96	113	103	103
Vasöntő	95	98	103	103
Fémöntő	97	105	101	101
Magkészitő	96	96	98	98
Gépformázó	96	110	106	106
Öntvénytisztító	97	103	104	104
Lakatoselőmunkás	96	99	64	64
« segédmunkás	95	97	73	73
Géplakatoselőmunkás	96	97	106	106
« segéd	96	104	104	104
Gépszerelő	96	104	103	103
Idomszerész	96	108	96	96
Szerszámlakatos	96	99	103	103
Beállitólakatos	95	90	—	—
Üzemlakatos	96	95	110	110
Nehéz vasszerk. lakatoselőmunkás	96	103	117	117
« « « segéd	96	105	111	111
Előrajzoló	96	102	—	—
Vasesztergályos	96	101	105	99
Fémesztergályos	76	95	88	88
Szerszámesztergályos	95	96	101	101
Kovácstüziember	96	92	104	104
« segéd	95	94	98	98
Kazánkovács tűziember	96	99	105	105
« segéd	96	104	100	100
Szerszámkovács tűziember	95	101	100	100
« segéd	95	97	99	99
Kazántömitő	96	93	101	101
Hajókovács	96	108	106	106
Előszegecselő	95	97	114	114
Szegecselő	97	96	107	107
Bádogos	96	94	120	119
Bronzműves	96	88	106	106
Fémnyomó	95	103	102	102
Csiszoló	97	97	105	105
Műszerész	96	95	101	98
Villanyszerelő, önálló	96	97	101	101
« segéd	96	97	105	105
Rézműves	95	105	112	112
Vésnök	96	104	115	115
Víz- és gázvezetékszerelő	95	93	103	103
Gépész	97	98	109	109
Fűtő	92	96	110	110
Gyalus	73	77	86	86
Marós	96	104	108	108
Vésős	74	77	79	79
Fúrós	91	101	110	110
Préselő, hideg	91	103	118	118
Gépmunkás, revolverpadon	95	96	97	97
Széntoló, salakoló	97	92	97	97
Gépkenő	97	95	107	107

43. tábla. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914 első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
Kazántisztító	98	90	102	102
Daruvezető	98	100	118	118
Gépmunkásnő	97	98	109	109
Műszerészsegédmunkásnő	92	103	110	110
Galvanizálónő	95	98	108	108
Gyári napszámosnő	97	105	132	132
Női munkás	94	99	110	110
Szakmunkás	96	99	104	104
Betanított segédmunkás	91	93	104	104
Segédmunkás	97	93	115	125
Ifjúmunkás, ifjúmunkásnő	116	111	133	133
Tanonc	93	94	100	100
II. Gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, hangszeripar, tudományos eszközök és tanszerek gyártása.				
Autószerelő	94	94	84	84
Gépmunkás I.	58	58	71	71
« II.	61	61	70	70
Gyári segédmunkás	99	99	105	105
Mintakészítő	99	100	101	101
Gépgyári munkásnő	80	80	88	88
Bognár	78	78	86	92
Kocsigyártó	128	128	146	98
Órás	150	151	130	130
Műszerész	71	71	76	76
« munkásnő	87	87	104	104
III. Kő-, agyag- és üvegipar.				
Kőfaragó	118	114	135	139
Téglagyártó	78	74	92	92
Téglagyártómunkásnő	101	102	115	91
Kályhás	122	104	122	137
IV. Fa- és csontipar.				
Tűzifavágó	135	136	150	162
Kádár	91	100	109	105
Asztalos, gyári üzemben, épületmunkás	103	103	118	111
« gyári bútorüzemben	97	97	118	134
« középüzemben, épületmunkás	157	158	206	238
« kisiparban	94	95	123	139
Esztergályos	144	114	119	132
Kosárfonó	76	88	75	75

43. tábla. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914 első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggyantaipar.				
Timár, szakmunkás	98	63	62	100
« segédmunkás	105	69	69	86
« segédmunkásnő	120	78	78	102
Bőröndös és bőrdiszműves	132	60	60	63
Szíjgyártó és nyerges	75	76	88	84
Kefekötőmunkás	109	93	126	121
Kefekötőmunkásnő	107	103	109	113
Szűcs, férfimunkás	108	92	103	104
« női munkás	111	95	106	105
Kesztyűs	120	83	79	116
Sérvkötész, kötszerész	82	65	81	79
Dobozkészítő, tokkészítő férfimunkás	104	104	104	104
« « női munkás	136	136	136	136
Autónyerges	105	100	112	112
VI. Fonó- és szövőipar.				
Jutaszövő	70	80	90	90
« munkásnő	128	124	143	132
Pamutszövő	74	80	86	86
« munkásnő	90	89	126	121
Köteles	63	98	123	117
Kötszövő	82	87	165	138
« munkásnő	99	103	172	134
Paszományos	116	119	152	152
« munkásnő	80	138	142	129
Kelmefestő	98	123	123	115
« munkásnő	80	92	115	97
Kékfestő	172	172	172	136
« munkásnő	160	184	184	218
Kárpitos	130	115	125	136
Kisüzemi munkabérek a textilipar különböző szakmáiban:				
szakmunkás, fi	115	115	115	152
« nő	147	148	154	184
segédmunkás, fi	137	138	143	172
« nő	196	177	160	246
Nagyüzemi munkabérek:				
szakmunkás, fi	115	101	104	90
« nő	172	172	172	198
segédmunkás, fi	115	115	115	115
« nő	176	148	160	197

43. tábla. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914 első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
VII. Ruházati ipar.				
Férfiszabók:				
kezdő kézimunkás	100	96	99	99
gyakorolt kézimunkás	106	101	105	105
erős kézimunkás	110	105	108	108
önálló munkás, darabszámos	100	96	99	99
Férfikonfekciós szabók:				
elsőrendű vasaló, gépész, előmunkás és beigazitó	110	107	117	117
I. oszt. önálló vasaló, gépész és kézimunkás	118	118	126	126
II. oszt. önálló vasaló, gépész és kézimunkás	124	96	124	124
I. oszt. segédvasaló és gépész	137	124	138	138
II. « « « «	121	110	121	121
III. « « « «	110	110	—	—
I. oszt. segédkézimunkás	144	145	158	158
II. « «	165	166	183	183
III. « «	146	147	165	165
Nőiszabók:				
kézimunkásnő, felszabadulás után első 6 hónapban	70	65	103	103
kézimunkásnő, felszabadulás után második 6 hónapban	75	69	107	107
kézimunkásnő, felszabadulás után 1 év mulva	75	68	121	121
« felszabadulás után 2 év mulva	81	73	—	—
kézimunkásnő, másodrendű	98	89	—	—
gyakorolt kézimunkásnő és másodrendű himzőnő	98	89	93	93
derékaljvarrónő, önálló aljvarrónő és elsőrendű himzőnő	103	94	100	100
férfikézimunkás, deréktűzőnő és himzésrajzoló	104	94	99	99
önálló kabátvarrónő	109	99	105	105
önálló férfimunkás	84	76	79	79
Nőikonfekciós szabók:				
kezdő kézimunkásnő	118	102	114	114
gyakorolt kézimunkásnő	192	164	182	182
erős kézimunkásnő	190	162	178	178
önálló előmunkásnő	165	145	158	158
I. gépész és vasaló	109	93	102	102
II. « « «	93	79	87	87
önálló előmunkás	109	93	71	71
Kalaposmunkás	203	204	170	115
Kalaposmunkásnő (gyári)	140	140	129	86
Sapkakészitő munkás	137	138	137	137
Sapkakészitő munkásnő	173	174	152	152
Kalapdiszitőnő, önálló munkásnő	106	106	93	93

43. tábla. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914 első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
Cipész	139	104	104	76
Cipőfelsőrészkészítő	128	96	96	92
« munkásnő	123	94	93	108
Fehérneműtisztító	155	129	129	143
« munkásnő	126	107	115	143
Fodrász	119	184	184	115
VIII. Papirosipar.				
Könyvkötő és borítékipari szakmunkások:				
a felszabadulást követő első évben	129	129	136	136
a felszabadulást követő második évben	122	123	128	128
a felszabadulást követő harmadik évben	130	131	136	136
három éven felül	118	118	122	122
Egyéb speciális szakmunkások:				
állandó márványozó és vágó	136	137	141	141
állandó önálló mintakönyves	132	132	137	137
nehéz stancolómunkás	134	135	140	140
állandó kéziaranyozó	135	135	139	139
állandó aranymetszéskészítő	131	131	135	135
protokollmunkás	143	143	148	148
jól szakképzett szortimentmunkás	117	118	121	121
Könyvvonalozók:				
a felszabadulást követő első évben	125	126	131	131
a felszabadulást követő második évben	125	126	131	131
a felszabadulást követő harmadik évben	131	132	136	136
három éven felül	130	130	134	134
önálló szakmunkás, aki két gépen dolgozik	117	118	118	118
Könyvkötő-, vonalozó- és borítékmunkásnők:				
a felszabadulást követő első évben	157	158	161	161
a felszabadulást követő második évben	157	158	161	161
a felszabadulást követő harmadik évben	136	137	139	139
három éven felül	120	120	122	122
Présaranyozók:				
a felszabadulást követő első évben	139	139	146	146
a felszabadulást követő második évben	132	133	138	138
a felszabadulást követő harmadik évben	140	140	145	145
három éven felül	131	132	137	137

43. tábla. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914 első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.				
Malommunkás	89	89	96	118
Molnár	79	79	88	103
Malommunkásnő	94	95	106	124
Sütő, kemencés, dagasztó I. oszt.	97	98	104	104
Sütő, kemencés, lisztes, kádas II. oszt.	116	116	124	124
Sütő, konyhás, táblás, mellékmunk. III. oszt.	112	113	121	121
Cukrász	127	112	116	114
Cukorkakészítő	79	124	168	143
« munkásnő	187	94	185	94
Hentes	97	97	93	110
Mészáros	88	88	81	81
Székálló	31	31	31	31
Segédszékálló	36	36	36	36
Fiatal segéd	29	29	29	29
Virslis, keverő- és füstölőmunkás	79	80	86	84
Virslis, táblamunkás	94	95	103	103
Virslis, kétévi gyakorlatig	92	92	126	126
X. Vegyészeti ipar.				
Vegyészeti gyárimunkás	128	115	126	124
« gyárimunkásnő	76	77	93	72
XI. Építőipar.				
Falazó kőműves	103	104	136	115
Diszvakoló kőműves	99	100	189	158
Fehér- és rabitzmunkás	95	95	172	143
Könyvvel bíró állványozó	124	134	145	172
Férfi napszámos	117	118	105	105
Női «	117	118	122	106
Fiú «	119	115	97	90
Ács «	77	74	93	77
Üvegező	146	147	149	162
Szobafestő, kezdőmunkás	85	75	94	89
« jobb szakmunkás	76	72	103	118
« önálló munkás, specialista	81	83	94	127
Tapétázó	161	116	136	161
Fényező	122	102	118	130
Mázoló	121	99	117	124
Cimfestő	119	115	119	138
Cementmunkás	78	71	88	78
Kövező	149	150	150	186
Kéménysepő	143	141	153	153

43. tábla. Az 1925—1928. évvégi névleges heti munkabérek indexszámai. (Vége.)

1914 első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
XII. Sokszorosító- és műipar.				
Litográfiai szakmunkás	124	133	134	143
Kémigráfiai «	126	127	143	153
Grafikai «	147	157	174	186
Grafikai segédmunkás, I. csiszoló	124	116	117	123
Grafikai segédmunkás, II. csiszoló, hengerlő	135	123	123	130
Felrakó	137	128	128	136
Berakónő	143	132	151	158
Kirakónő	178	168	193	184
Nyomdai szakmunkás	121	127	133	139
« segédmunkás	121	127	131	137
Kőnyomdászmunkásnő	148	149	149	167
Nyomdai munkásnő	148	155	159	167
Fényképész	132	106	53	116
« munkásnő	211	159	79	172
Faszobrász	67	56	56	43
Gipszszobrász	144	145	190	202
Kőszobrász	159	155	190	181
Mintakészítőmunkás legkisebb hetikeresete	168	169	211	102
« legnagyobb hetikeresete	85	85	87	94
« átlagos hetikeresete	97	98	99	99
XIII. Szállodás-, vendéglős- és kávésipar.				
Kávéfőző	76	79	79	67
Kávéfőzőnő	69	87	87	63
Konyhalegény	80	52	57	72
Konyhaleány	95	57	76	81
Felszolgáló	46	46	46	46
Felírónő	74	83	83	83
Szakács II.	146	147	146	129
Pincér, éttermi	39	39	39	43
Kávéházi takarítónő	137	138	138	127
XIV. Közlekedés.				
Kocsis	92	98	107	107
Rakodó (szállító)	103	110	121	121
XV. Egyéb foglalkozások.				
Kórházi ápolónő	64	69	126	—
Maniküröző	103	86	115	115
Elsőrangú fogtechnikussegéd	78	78	63	31

Kisebb számban ugyan akadnak oly vas- és fémipari munkáskategóriák, melyeknek 1925. évvégi névleges bérindexe a 97—98%-ot is elérte, s ezek között túlnyomórészt az alacsonyabb díjazásúak szerepelnek (segédmunkások, gyári napszámosnők, gépmunkásnők, öntvénytisztítók, daruvezetők, kazántisztítók, gépkenők, széntolók stb.). Viszont fenti anyaggyüjtemény oly vas- és fémipari munkáscsoportokat is felölel, melyeknek névleges hetibére az 1925. év végén a háború előttihez viszonyítva körülbelül egynegyedrésszel csökkent; e munkáskategóriák azonban 1914. első felében többnyire mind a jól díjazott munkások közé tartoztak: így például a fémesztergályosok (a háború előtt 43·53 pengő = 37·58 aranykorona hetibérrel), s vésősök (47·44 pengő = 40.95 aranykorona hetibérrel), a gyalusok (ugyancsak 47·44 pengő hetibérrel); a most felsorolt foglalkozási csoportok névleges bérindexe viszont az 1925. év végén csupán 73—76% között mozgott.

A munkabérindexszámok áttekintése után tehát azt a fontos tanulságot vonhatjuk le, hogy *1925 decemberében a budapesti vas- és fémipari munkásság zömének hetibére névleges értékben nem érte el ugyan a világháború előtti nívót, de már ahhoz közeledett*; az átlagosnál kedvezőbben alakult főleg a tanulatlan munkások és munkásnők névleges bérindexe, ellenben azok a munkáskategóriák, amelyeknek munkabére a világháború előtti nívóhoz képest — adataink szerint — nagy arányban csökkent, kivétel nélkül a tanult, szakmunkások sorából kerültek ki.

Az *1926. év végére* a budapesti vas- és fémipari munkások kereseti viszonyai némileg javultak; emelkedett azoknak a munkáscsoportoknak a száma, amelyeknek névleges hetibére elérte, sőt felül is multa a háború előtti nívót. A legkedvezőbb volt az acélöntők bérindexe (113%); de ehhez hozzá kell fűzni mindjárt azt is, hogy az 1927—1928. decemberi adatok szerint e munkáscsoport bérnívója kissé hanyatlott s e kiegyenlítődés révén utóbb az acélöntők névleges bérindexszáma is nagyjában a többi kategóriákéhoz hasonlóan alakult. Az ifjúmunkások és az ifjúmunkásnők névleges bérindexe, mely — mint láttuk — 1925. év végén a legmagasabb volt, 1926 decemberében kissé alászállott. A fővárosi vas- és fémipari munkásság túlnyomó részének névleges bérindexszámai azonban 1925-ről az 1926. év végére emelkedést jeleznek.

A névleges hetibérek indexszámainak alakulásából tehát a budapesti vas- és fémipari munkásság bérviszonyainak fokozatos javulására lehet következtetni. A legalacsonyabb indexszámmal (77%) szerepeltek 1926 decemberében is a gyalusok és a vésősök, akiket már az előző évi adatok alapján is a rossz osztályzatuak közé soroltunk, míg a fémesztergályosok bérindexe az 1925. évvégi 76%-ról 1926 decemberében 95%-ra emelkedett.

Az *1927. évvégi* névleges bérindexek általában a budapesti vas- és fémipari munkásság bérviszonyainak további fejlődéséről számolnak be. Főleg azoknak a foglalkozási csoportoknak névleges hetibérindexe mutat

1927-ben nagyobbmérvű emelkedést, melyeké korábban az átlagosnál alacsonyabb volt, viszont többnyire azoké csökkent, melyek korábban magas indexszámokkal tűntek ki; utóbbiak közé tartoznak például a már említett acélöntőkön kívül a fémöntők, a gépformázók, az idomszerészek, a hajókovácsok, stb. Tehát *a fővárosi vas- és fémipar különböző foglalkozási csoportjai névleges hetibérének nívójában a háború előtti állapothoz viszonyítva 1927. évvégére bizonyos nivellálódás történt.*

1927 decemberében a legmagasabb indexszámmal ismét az ifjúmunkások és az ifjúmunkásnők szerepelnek és az indexszámok magassága szerint sorrendben utánuk mindjárt a gyári napszámosnők következnek. Ezeknek az alacsony díjazású munkáskategóriáknak névleges hetibére 1914-től 1927 decemberéig körülbelül egyharmadával növekedett. Hasonló nagyarányú javulást a budapesti vas- és fémipar más munkáscsoportjainál nem találunk. A bérindexek alakulásánál a másik végletet a lakatoselőmunkások, a lakatossegédmunkások, valamint — a már előző évi adatok alapján is rossz osztályzatú — gyalusok, vésősök és fémesztergályosok alacsony hetibérindexszámai képviselik. Utóbbi három munkáscsoport 1927. évvégi alacsony bérindexe — a korábbi adatok ismerete után — már nem okozhat meglepetést. A lakatoselőmunkások és lakatossegédmunkások bérindexe 1926-ról 1927 év végére hirtelen zuhant (99%-ról 64-re, illetve 97%-ról 73-ra). Ez annál meglepőbb, mert e munkáscsoport névleges heti munkabérei az 1925. és az 1926. év végén a vas- és fémipari munkások többségével egyetemben a háború előtti nívóhoz fokozatosan közeledtek, s ezt az irányzatot hirtelen megváltoztatva az 1927. év végére egy év alatt látszólag 35%-os, illetőleg 24%-os bérveszteséget szenvedtek.

1927-ről 1928 decemberéig a budapesti vas- és fémipar különféle munkáscsoportjai túlnyomó részének névleges hetibére nem változott. A kivételek között egyfelől a vasesztergályosokat, a bádogosokat és a műszerészeket, másfelől a vas- és fémipari segédmunkásokat említhetjük. Előbbiek névleges bérindexe 1928. év végére árnyalatnyilag hanyatlott, de ennek dacára átlagos hetibérük legutóbb is 40 pengőnél magasabb volt. A vas- és fémipari segédmunkások névleges hetibéreinek a legutolsó statisztikai adatgyűjtés eredménye szerint mutatkozó emelkedése nem hozott életszínvonalukban javulást, amint azt a reálbérindexszámok segítségével alább meg fogjuk világítani.

A fővárosi *gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar* stb. kevésbbé részletezett munkabéradatai alapján kiszámított névleges bérindexszámok változatosabb képet nyujtanak, mint a budapesti vas- és fémipari munkabérindexek. Már az 1925. év végén is nagy eltérések mutatkoznak az egyes foglalkozási csoportok névleges bérindexszámainak magassága szerint. Legkedvezőbben alakultak az órásipari munkások és a kocsigyártók névleges heti munkabérindexszámai; e két munkáskategória névleges hetibére

1925. decemberében már a békebeli színvonalat is jóval meghaladta (150, illetve 128%). Ebben az ipari főcsoportban a másik szélsőséget a gépmunkások képviselik; hetibérük névleges értéke 1925 decemberében az 1914 első félévinek csupán körülbelül $^3/_5$ része volt. A világháború előtt jól fizetett gépmunkások a most vizsgált statisztikai anyaggyűjteményben nemcsak a nehéz ipar, hanem a többi iparágak különféle foglalkozási csoportjai közül is az egyik legalacsonyabb névleges bérindexszámmal szerepelnek. A budapesti gépgyárak műszerészeinek jelentős bérveszteségéről is meg kell emlékeznünk. A gépgyári műszerészek 1914 első felében szintén a kedvezően díjazott szakmunkások közé tartoztak; a háború előtti állapothoz képest 1925. év végére hetibérük névleges értéke körülbelül 30%-kal csökkent.

Az *1926. évvégi* adatok szerint a gépgyártás, stb. névleges hetibéreinek nívója egy év alatt alig változott, csupán egy-két munkáskategória névleges bérindexe emelkedett kissé. De minthogy a drágaság az 1926. év folyamán is fokozódott, végeredményben a gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, stb. körében alkalmazott — s fenti adatgyűjteményben figyelembe vett — munkások megélhetési viszonyai az 1926. év végére romlottak; — ez majd alább a reálmunkabérindexek tükrében világosan szembetűnik. A gépgyári munkások bérnívójának az 1926. év végére mutatkozó hanyatlása azért érdemel említést, mert a nehézipar másik főcsoportja: a vas- és fémipar legtöbb munkáskategóriájánál éppen az ellenkező fejlődésről adhattunk az imént számot.

Az *1927. év végére* azonban a budapesti gépgyártás, stb. munkásainak névleges hetibérindexei szintén többnyire emelkedtek: így például a kocsigyártóknak már az 1925. és az 1926. évvégi felvételek eredményei szerint is kedvező bérindexe további javulást ért el; 1927 decemberében átlagos hetibérük nominális értéke a háború előttinek közel másfélszerese (146%-a) volt. Ezzel szemben az órások névleges bérindexe az 1927 év végén a korábbi magasságáról (151%-ról) alászállott, de ennek dacára még mindig az átlagosnál nagyobb volt. Azok a gépgyári munkáscsoportok, melyek már az 1925. évvégi béradatok alapján is a legrosszabb osztályzatúak közé tartoztak, tudniillik elsősorban a gépmunkások és a műszerészek, másodsorban a bognárok, valamint a gépgyári munkásnők, 1927-ben sem tudtak számottevő béremelést kivívni és ennélfogva névleges heti munkabérük 1927. év végén is alacsonyabb volt, mint a háború előtt.

Az *1928. decemberi* indexszámok az előző évi állapothoz képest csak két gépgyári foglalkozási csoportnál mutatnak eltérést: a kocsigyártóknak az imént kiemelt igen magas névleges bérindexe a háború előtti nívó alá süllyedt; viszont a bognároknak a korábbi adatgyűjtések eredménye szerint kedvezőtlen névleges hetibére kissé megjavult, de e réven sem érte el a háború előtti magasságát.

A fővárosi *kő-, agyag- és üvegipar* köréből a téglagyártók névleges hetibérindexei általában kereseti viszonyaik jelentékeny romlását tükrözik vissza. A téglagyártó munkások hetibére, mely már 1914-ben is alacsony (16·7 pengő = körülbelül 14 aranykorona) volt, az 1925. év végére mintegy 22%-kal csökkent és az 1926 decemberében észlelt további hanyatlás után csak a következő év végére javult meg némileg, de még akkor sem jutott a békebeli színvonalra. Viszonylag kedvezőbben alakultak a téglagyártó munkásnők névleges bérindexei az 1925—1927. évek végén, de már a vizsgálat utolsó időszakában, 1928 decemberében hetibérük névleges értéke is a háború előtti nívója alá süllyedt. A kőfaragók és kályhások névleges bérindexei ellenben az 1926—1928. évvégi adatok szerint fokozatos fejlődésről adnak számot.

A budapesti *fa- és csontipar* különböző munkáskategóriái közül csupán a kosárfonómunkások névleges bérindexei voltak az 1925—1928. évek végén jóval a háború előtti nívó alatt, míg a többi foglalkozási csoporté megközelítette, sőt néhányé jelentékenyen meg is haladta az 1914. évi színvonalat.

A *fa- és csontipari* névleges munkabérindexek vizsgálatánál két észrevételt kell tenni : az egyik az esztergályosok, a másik a különféle üzemekben foglalkoztatott asztalosok munkabéradataival kapcsolatos. Egyrészt meglepő az esztergályosok átlagos hetibérnívójának nagy hullámzása : névleges bérindexük az 1914 első félévi állapothoz képest 1925 decemberében körülbelül 44%-kal emelkedett, hogy azután egy évvel később 114%-ra süllyedjen, majd 1928 év végére újra a békebelihez viszonyítva körülbelül $^1/_3$ résznyi javulást tüntessen fel. A különféle üzemekben alkalmazott asztalosmunkások névleges bérindexei is nagy eltéréseket mutatnak. Az adatgyüjtés szerint ugyanis a középüzemek asztalosainak névleges hetibére 1925 decemberében a békebeli másfélszerese, sőt két évvel utóbb annak a kétszerese volt, ellenben a gyári bútorüzemek és a kisüzemek asztalosainak névleges hetimunkabérindexe 1927. év végére csupán körülbelül 20%-os javulást jelez. A budapesti asztalosmunkások bérindexei közötti eltérések még jobban kiéleződtek 1928 decemberére : a középüzemi asztalosok névleges bérindexe utóbb már 238%-ra emelkedett, míg a kisüzemi asztalosoké csak 139-re, a gyári bútorüzemek munkásaié pedig 134-re, sőt a gyárüzemekben alkalmazott épületmunkások bérindexe az 1927 évvégi nívó alá süllyedt. Az esztergályosok hetibérnívójának az 1925—1928. évek végén észlelt feltűnő hullámzása és a középüzemi asztalosmunkásoknak kivételesen magas indexei talán nem a *tényleges* kereseti viszonyok változásában, hanem inkább ismét az adatszolgáltatás pontatlanságában lelik magyarázatukat. Az asztalosok különféle kategóriájának névleges munkabérindexei között mutatkozó nagy különbségek oka legfeljebb az lehet, hogy a világháború kitörése előtt Budapesten a *középüzemi* asztalosmunkásokat díjazták legrosszabbul és így pénzünk

értékének stabilizálását követő években kimutatott jelentékenyebb mérvű bérjavításuk, amely a feltűnően magas névleges bérindexszámokban is kifejezésre jut, csupán az asztalosmunkások különböző kategóriáinak bérnívójában végbement kiegyenlítődési folyamat eredményének tekinthető.

A fővárosi *bőr- stb. ipari* munkabérek névleges indexszámai is érdekes alakulást tüntetnek fel. Az *1925. év végén* a világháború előtti állapothoz képest a timárszakmunkások, a szíjgyártók és nyergesek, a sérvkötészek és kötszerészek kivételével minden más — ebbe az ipari főcsoportba tartozó és anyaggyüjteményünkben figyelembevett — foglalkozási csoport névleges hetibére a háború előttinél magasabb volt. Akadtak ebben az ipari főcsoportban oly munkáskategóriák is, melyeknek névleges bérnívója 1914-től 1925 decemberéig több, mint 30%-kal emelkedett (például bőröndös munkások, a bőrdíszművesek és a dobozkészítőmunkásnők). Ezzel szemben az *1926. évvégi* indexszámok éles fordulatot tükröznek vissza a bőr- stb. ipari munkabérek alakulásában. A legtöbb csoport átlagos hetibére az előző évihez képest jelentékenyen hanyatlott és többnyire már jóval a békebeli nívó alá süllyedt; ebben a sorsban osztoztak az 1925 decemberi adatgyüjtés szerint kedvező indexszámmal szerepelt bőröndös- és bőrdíszművesmunkások is, akiknek névleges bérindexe 1926 decemberében az előző évi felére zuhant. A bőr- stb. ipari főcsoport munkásainak névleges bérindexei *1927 végére* — egy-két kivételtől eltekintve — alig javultak. A kedvező kivételek között találjuk a dobozkészítőmunkásnők indexeit, melyek az 1925—1928. évek végén mindvégig magasan állottak (136%); továbbá a kefekötőmunkások indexét is, mely 1926 decemberétől 1927. év végéig emelkedett. 1927-ről 1928-ra a fővárosi bőr- stb. ipar néhány foglalkozási csoportjának bérnívója kissé megjavult, úgyhogy *a vizsgálat utolsó időszakában ebbe az ipari főcsoportba tartozó munkásság túlnyomórészének hetibére névleges értékben magasabb volt, mint a világháború kitörése előtt.*

A *bőr- stb. ipari* főcsoport egyes budapesti foglalkozási csoportjainak névleges hetibérindexei nem nyujtanak ugyan egységes képet a munkabérek alakulásáról, de a fenti adatokat, melyekből a fővárosi bőr- stb. iparimunkásság kereseti viszonyainak 1926. évi romlására lehet következtetni, megerősíti a budapesti *gyáripari* munkabérstatisztika is. A fővárosi gyáriparban tudniillik a bőripar átlagos munkabérei az 1926. év folyamán körülbelül 17%-kal a gyáripar egészének átlagos keresménye alatt maradtak.

A fővárosi *textilipar* névleges hetibéreinek indexszámait vizsgálva, három jellegzetes csoportot lehet megkülönböztetni: az *egyikbe* azokat a foglalkozási csoportokat sorolhatjuk, amelyeknek névleges bérindexe az 1925 decemberében alacsony volt és a későbbi felvételek időszakában sem emelkedett jelentékenyen s még az 1928. év végén sem jutott a békebeli színvonalra (például a jutaszövő-, a pamutszövőmunkások, a kelmefestőmunkásnők).

A *másikba* viszont azok a foglalkozási csoportok tartoznak, amelyek az 1925, (illetőleg az 1926) decemberi alacsony hetibérátlagukat 1927. év végére jelentékenyen feljavították (például a pamutszövőmunkásnők, a kötszövőmunkások és munkásnők), de utóbb 1928. év végén bérnívójuk némileg hanyatlott; ugyancsak ide volnának sorolhatók még a kelmefestőmunkások és a paszományos munkásnők is, akiknek névleges bérindexei már az 1926 év decemberében javultak.

Végül a *harmadik* csoportba azok a textilipari munkások kerülnek, akiknek névleges bérindexe 1925 decemberében is kedvező volt s utóbb még növekedett, vagy csak kissé szállott alá (például a jutaszövő munkásnők, a paszományos munkások, a kékfestőmunkások és munkásnők, a kárpitosok).

A fenti anyaggyüjteményben szereplő budapesti textilipari munkáscsoportok közül az 1927 decemberében már csupán a jutaszövő- és pamutszövő munkások, 1928 decemberében pedig rajtuk kívül még a kelmefestő munkásnők névleges hetibére volt alacsonyabb a háború előttinél. Viszont legutóbb akadt oly textilipari foglalkozási csoport is, melynek névleges hetibére 1914 óta több, mint kétszeresére emelkedett (a kékfestő munkásnőké). Figyelembe véve még azt, hogy a textilipar körében általában a koronastabilizálás után is — mint már fentebb említettük — nagy arányban alkalmaztak munkásnőket, *a névleges hetimunkabérindexek túlnyomó része, főleg a vizsgálat utolsó időszakából, a budapesti fonó- és szövőiparimunkásság kereseti viszonyainak javulására enged következtetni.*

A fővárosi textilipar különböző szakmáiból begyüjtött *kis- és nagyüzemi átlagos hetibérek* indexszámai nagyság szerint egymástól szintén jelentékenyen eltérnek, de jellegzetesen domborodik ki belőlük az, hogy a világháború előtti állapothoz képest az 1925—1928. évek végén a budapesti textilipari kis- és nagyüzemek szakmunkás és segédmunkás-kategóriáinál egyaránt *a munkásnők bérindexe a férfimunkásokét felülmulta.* Tehát azok az éles különbségek, melyek a budapesti textilipar különböző szakmáiban a világháború előtt mind a szakmunkások, mind a segédmunkások körén belül a férfi- és nőimunkások hetibéreinek magassága között fennállottak, az 1925—1928. évvégi adatok szerint némileg enyhültek.

1925 év végén a budapesti *ruházati ipar* legtöbb foglalkozási csoportjának névleges hetibérei meghaladták a háború előtti nívót, csupán a nőiszabászat kézimunkásnőinek és önálló férfimunkásainak, valamint a nőikonfekciós ipar gépész- és vasalómunkásai egyik alcsoportjának átlagos hetibérei voltak a békebelinél alacsonyabbak. Viszont szép számmal akadtak a fővárosi ruházati iparban oly foglalkozási csoportok, amelyeknek névleges hetibérei az 1925. év végén a békebeli hetibérek másfélszeresét, sőt kétszeresét is elérték, így a nőikonfekciós szabók közül: a gyakorlott kézimunkásnők (192%), az erős kézimunkásnők (190%), az önálló előmunkásnők (165%);

továbbá a kalaposmunkások (203%), a sapkakészítő munkásnők (173%), a fehérneműtisztítók (155%) stb.

A fővárosi ruházati ipar körében alkalmazott munkásságnak e viszonylag kedvező helyzete azonban az *1926 decemberére* túlnyomórészt megromlott. A 43. táblázatban szereplő budapesti ruházati ipari munkások jelentékeny részének névleges bérindexe az 1926. év végére hanyatlott (például a férfiszabók, a férfikonfekciós szabók többsége, a nőiszabók, a nőikonfekciós szabók, a cipészek, a fehérneműtisztítók stb.); ennélfogva 1926 decemberére szaporodott azoknak a ruházati ipari munkáscsoportoknak a száma, melyeknek névleges hetibérindexei a háború előtti színvonal alatt voltak. Viszont kivételesen néhány ruházati ipari foglalkozási csoport bérindexe 1925 decembere óta egy év alatt javult (például a fodrászoké, a kalaposmunkásoké). Az *1927. év végén* a fővárosi ruházati ipar különféle foglalkozási csoportjainak névleges hetimunkabérindexei újra emelkedtek, bár többnyire a javulás dacára sem érték el az 1925. évvégi magasságot. *1928 decemberében* az előző évi állapothoz képest — egy-két kivételtől eltekintve — a budapesti ruházati ipari munkásság névleges hetibérnívójában nem történt lényeges változás.

A fenti kimutatásban a budapesti *papirosipar* hetimunkabérindexei általánosan kedvezőbb alakulásról adnak számot, mint az eddig tárgyalt ipari főcsoportoké; mindenik fővárosi papirosipari foglalkozási csoportnak 1925—1928. évvégi névleges hetimunkabérei a békebelinél 20—60%-kal magasabbak voltak. Ennek az ipari főcsoportnak névleges hetibérindexszámai nem mutatnak nagy fluktuálást. Az 1925 decemberétől a következő év végére alig változott névleges értékben a papirosipari munkásság bérnívója; az 1927. év végére pedig a legtöbb munkáscsoport hetibére névleges értékben árnyalatilag emelkedett. A fővárosi Statisztikai Hivatal adatgyűjtései szerint a budapesti papirosipar összes figyelembevett foglalkozási csoportjainak névleges hetibérei a vizsgálat utolsó időszakában változatlanul az 1927 decemberi színvonalon maradtak.

A fővárosi *élelmezési ipari* névleges hetibérindexek viszont — ismét egy-két kivételtől eltekintve — a munkások kereseti viszonyainak a világháború kitörése óta történt romlását tüntetik fel.

Olyan munkabéradatokat is találunk, melyek aggályosak. A cukorkészítő férfimunkások névleges hetibérei például 1925-től 1927 decemberéig ugrásszerűen növekedtek (a beszolgáltatott adatok szerint tudniillik névleges hetibérük a vizsgált két év alatt megkétszereződött, ami páratlan nagyarányú emelkedés volna), majd az 1928. év végére kissé visszaestek. A cukorkészítőmunkásnők névleges hetibére viszont 1925 decemberétől 1926 decemberéig felényire apadt, egy évvel később azután újra körülbelül az 1925. évvégi magasságára szökött fel, s végül az utolsó adatgyűjtés eredménye szerint ismét az 1926 decemberi mélypontjára zuhant vissza.

Meglepőek a székállók, a segédszékállók és a fiatal segédek hetibéreiről begyüjtött adatok is, melyek szerint a segédszékállók 1925—1928. évvégi névleges hetibérei a háború előttinek csupán egyharmadát, sőt a székállóké és a fiatal segédeké még annál is kisebb részét képviselték. Nem valószínű, hogy midőn a koronastabilizálást követő években a budapesti ipar legtöbb csoportjában a munkásság zömének névleges hetibérei nemcsak elérték, hanem többnyire — mint rávilágítottunk — felül is multák a békebeli nívót, ugyanakkor a hentesiparban akadtak volna oly munkáskategóriák, amelyek átlagos hetibére a háború előttinek egyharmadrészénél is csekélyebb lett volna. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy utóbbi munkáskategóriák 1914 első felében feltűnően magas hetibéreket kaptak s így talán részben annak is tulajdoníthatjuk a névleges bérindexszámok kedvezőtlen alakulásának okát.

A budapesti *vegyészeti iparnak* a fenti táblázatban kimutatott névleges bérindexeivel kapcsolatban nincs sok mondanivalónk. *Az indexszámok alakulásának vizsgálata alapján a munkabérstatisztikának egyik kedvezőtlen tanulságát szűrhetjük le: a budapesti vegyészeti gyárak munkásnői a háború-előtti állapothoz képest az 1925—1928. évek végén viszonylag is sokkal rosszabb helyzetbe kerültek, mint a férfimunkások* (ellentétben a fővárosi textilipari szakmunkásnők és segédmunkásnők indexeivel, melyek a férfimunkásokénál — mint láttuk — jóval magasabbak voltak.) 1928 decemberében például a fővárosi vegyészeti gyárak férfimunkásainak átlagos hetibére névleges értékben körülbelül $^1/_4$ résszel volt a békebelinél magasabb, míg a munkásnőké a háború előtti $^3/_4$ részét sem érte el.

A budapesti *építőiparnak* részletesebben tagolt névleges hetibérei alapján kiszámított indexei szélsőséges kilengéseket tüntetnek fel. Az ácsnapszámosok, a szobafestők és a cementmunkások, a fehér- és rabitzmunkások, a diszvakoló kőművesek kivételével a többi építőipari munkáscsoportok névleges hetibérindexei 1925 végén elérték, sőt több esetben jelentékenyen meg is haladták a békebeli színvonalat. A fővárosi építőipar legtöbb munkáscsoportjának névleges hetibérnívója 1925-ről 1926 decemberére stagnált. Az 1927. év végére azonban az építőipar névleges hetibérei már többnyire javultak, főleg nagymértékben a *szakmunkásoké*, akik közül egynémelyik névleges hetibére (például a könyvvel bíró állványozóké, az üvegezőké) az 1928 decemberi felvétel szerint tovább emelkedett. Viszont a budapesti építőipar *tanulatlan munkásainak* (például a férfi- és a fiúnapszámosok) kereseti viszonyai 1926-ról az 1927., illetve 1928. év végére romlottak.

A budapesti ipari munkabérek legújabb statisztikája alapján végzett kutatásaink egyik fontos tanulsága tehát az, hogy *a budapesti építőipari munkabéreknél a koronastabilizálást követő években fokozatosan helyreállott a tanult és a tanulatlan munkások munkabére közötti békebeli arány, amely a háborús*

és a háborút követő inflációs években a tanulatlan munkások javára eltolódott. A normális gazdasági viszonyokhoz való fokozatos visszatérés idején a tanult szakmunka nagyobbmérvű díjazásának jogos elve kezdett újra érvényesülni.

A budapesti *sokszorosító és műipar* kedvező munkabérviszonyai a névleges munkabérindexszámokból is jól visszatükröződnek; ebben az ipari főcsoportban csupán a faszobrászok 1925—1928. évvégi, a fényképészek 1927 decemberi, valamint a mintakészítő munkások átlagos és maximális hetikeresetének indexszámai voltak a békebelinél alacsonyabbak. De tekintetbe véve azt, hogy a faszobrászok 1914 első felében feltűnő magas díjazásban részesültek (heti 89·3 pengő = 77·08 aranykorona), az azóta szenvedett bérveszteségek dacára az 1925—1927. évek végén még mindig az 50—60 pengős hetibérkategóriába tartoztak és csak az 1928 decemberi adatgyüjtés szerint süllyedtek a 40 pengőnél alacsonyabb hetibérkategóriába. A fényképészek átlagos hetibére 1925. év végén jóval meghaladta a háború előtti nívót; 1926. év végére azonban a férfi- és a női fényképészmunkásoknak névleges bérindexei egyaránt csökkentek és a hanyatlást még fokozottabb mértékben észlelhetjük az 1927 decemberi adatoknál, amelyek szerint a fényképészek már csupán békebeli hetibérüknek körülbelül felét, a fényképészmunkásnők pedig annak $^4/_5$-ét kapták. A fényképészek 1927 decemberi átlagos hetibéradatait azonban fenntartással kell fogadni, mert valószínűtlen, hogy utóbb az 1928. év végére bérnívójuk több, mint 100%-kal emelkedett volna. Ha tehát az 1927. évvégi (nyilván tévesen bevallott) adatokat számításon kívül hagyjuk, az 1926 decemberétől 1928. év végéig a fényképészmunkások és munkásnők névleges hetibéreinek körülbelül 10%-os emelkedését állapíthatjuk meg. De a fényképészek névleges hetibérnívójának ez az emelkedése mégsem jelentette életszínvonaluk javulását, mert annál a drágulás a szóbanforgó két év alatt nagyobbmérvű volt.

Az anyaggyüjteményben a mintakészítőmunkások legnagyobb, legkisebb és átlagos hetimunkabéreiről közölt adatok szintén nem látszanak megbízhatóknak. Az adatszolgáltatók valószínűleg tévesen vallották be a mintakészítőmunkások maximális, minimális és átlagos hetikeresetét, egyébként az indexszámokban mutatkozó nagy eltérések magyarázatát alig találjuk meg.

De nem szólva ezekről a most felsorolt adatokról, a budapesti sokszorosító és műipar többi kategóriáinak munkabérindexei alapján a munkások kereseti viszonyainak általánosan kedvező alakulására következtethetünk. A nyomdászok mindegyik munkáskategóriájának (szakmunkások, segédmunkások és munkásnők), valamint a grafikai, litográfiai és kémigráfiai szakmunkások és a grafikai segédmunkások névleges hetibérindexei is egyaránt jóval magasabbak voltak az 1925—1928. évek végén a békebelinél.

A budapesti szállodás-, vendéglős- és kávésipari munkások névleges bérindexei viszont annál sötétebb színben tüntetik fel a munkások kereseti viszo-

nyait. Ebből az ipari főcsoportból számbavett munkáscsoportok közül csupán a szakácsok és a kávéházi takarítónők szerepelnek magas névleges bérindexekkel. A szakácsoknak már a világháború előtt is jelentékeny bérnívója névleges értékben az 1925—1927. évek végére közel 50%-kal emelkedett és csupán az utolsó adatgyüjtés eredménye szerint mutatkozott némi hanyatlás. Ezzel szemben a kávéházi takarítónőknek átlagos hetibére már a háború előtt is oly alacsony (12 pengő = 10·36 aranykorona) volt, hogy ehhez képest az 1925—1928. években kapott béremelésük (névleges értékben 27—38%) sem eredményezett nagyobb könnyebbedést súlyos megélhetési viszonyaikban. De névleges értékben kifejezve is csökkent a világháború kitörése óta a többi budapesti szállodás-, vendéglős- és kávésipari munkáscsoport átlagos hetibére az 1925—1928. évek decemberében. 1928. év végén például az éttermi pincérek névleges hetibére a békebelinek csupán körülbelül $^2/_5$-ét, a felszolgálóké felét sem, a konyhalegényeké pedig valamivel több, mint a felét képviselte; hetibérük reális értéke pedig a létfenntartási költségek figyelembevételével — mint alább kimutatjuk — még alacsonyabb volt.

A budapesti szállodás-, vendéglős- és kávésipar helyzete a koronastabilizálást követő években semmi esetre sem volt oly nyomasztó, amely némileg is érthetővé tenné munkásaik kereseti viszonyainak feltűnő romlását. A budapesti forgalmi adó statisztikája például azzal a tanulsággal zárul, hogy a fővárosi szállodás-, vendéglős- és kávésipar forgalma az 1925—1927. években egyre élénkebbé vált.[1]) A budapesti szállodás-, vendéglős- és kávésipari csoportok által kifizetett forgalmi adó összegének növekedése jövedelmük fokozódására is enged következtetni. Munkásaik túlnyomó részének alacsony bérindexei tehát súlyosabb megítélés alá esnek, mint azoké az iparcsoportoké, amelyekre az 1925—1928. években közvetlenül, vagy közvetve az úgynevezett szanálási válság nyomasztó hatással volt s amelyeket ennélfogva főleg a rossz gazdasági viszonyok akadályoztak meg abban, hogy munkásaikat — legalább a fokozódó drágaság arányának megfelelő — bérjavításokban részesíthessék. Úgy látszik, a munkaadók most fokozottabban, mint valaha, vették számba azokat a mellékkereseteket, melyekre a tárgyalt munkáskör a fogyasztóközönséggel való érintkezés révén szert tesz.

A *közlekedés* köréből rendelkezésre álló néhány adat, melyek a kocsisok, rakodók (szállítók) névleges hetibérindexének a háború előtti nívóra való emelkedését jelzik, közelebbi tárgyalást alig igényelnek.

---

[1]) Lásd: *Laky Dezső:* Az általános forgalmi adó Budapesten 1921—1927. Statisztikai Közlemények. Szerkeszti: Illyefalvi I. Lajos. 57. kötet. 3. szám. (Kiadja Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala.) Budapest, 1929. 272—275. lapok.

Az *egyéb foglalkozási csoportok* közül is csupán az elsőrangú fogtechnikussegédek névleges bérindexéről kell itt pár szót szólani. A szakmunkások e speciális képviselői az 1925. és 1926. évek decemberében békebeli keresetüknek $^4/_5$ részét sem, az 1927. év végén csupán annak 63%-át, 1928 decemberében pedig még egy harmadát sem kapták *névleges értékben.* Ezek az arányszámok, — ha az alapul szolgáló adatok pontosságában bízni lehetne — azt jelentenék, hogy még a normális gazdasági viszonyokhoz való fokozatos visszatérés idején is akadt a tanult, szakmunkásoknak oly csoportja, melynek hetibérnívója névleges értékben is jóval alacsonyabb volt a háború előttinél és az 1925—1928. években még fokozatosan alászállott. De mivel az adatok pontossága kétséges, az indexszámok íly feltűnő alakulásának sem tulajdoníthatunk nagy jelentőséget.

*

A névleges bérindexek alapján végzett kutatásaink tehát azzal a fontos tanulsággal szolgálnak, hogy *az 1925—1928. évek végén a budapesti iparforgalmi foglalkozási csoportok többségének átlagos hetibére névleges értékben már megközelítette, sőt részben meg is haladta az 1914. évi színvonalat. De az anyaggyüjtemény olyan munkásrétegekről is beszámol, amelyek még a koronastabilizálás után névleges értékben sem tudták a világháború előtti bérnívót elérni és utóbbi csoportok között nemcsak a tanulatlan napszámosok, hanem tanult szakmunkások is szerepelnek.*

c) *Az 1925—1928. évvégi reálmunkabérek indexszámai.*

A budapesti iparforgalmi munkásság bérviszonyairól fentebb nyujtott részletes kép nem volna teljes, ha a rendelkezésre álló névleges hetibérek és a létfenntartási költségek indexszámai alapján az *átlagos heti munkabérek vásárlóképességének alakulásáról* nem számolnánk be. E tanulmány egyik fontos célja éppen az, hogy a munkásság megélhetési viszonyaiban a világháború óta történt eltolódásokat reálmunkabérindexek segítségével is behatóan megvilágítsa.

Alábbiakban a reálmunkabérindexek kiszámításánál a m. kir. központi Statisztikai Hivatal létfenntartási indexszámait használjuk fel, melyek egy négytagú munkáscsaládnak lakásbérrel együtt figyelembevett szükségletei alapján készülnek és a Magyar Statisztikai Szemlében havonként közöltetnek.

A budapesti iparforgalmi munkásság 1925-1928. évvégi átlagos heti *reálmunkabéreinek* az 1914 első félévi állapothoz viszonyított *indexszámai* a következők:

44. tábla. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai.

1914. első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
I. Vas- és fémipar.				
Acélöntő	94	108	91	88
Vasöntő	93	93	91	88
Fémöntő	95	100	89	86
Magkészítő	94	91	87	83
Gépformázó	94	105	94	90
Öntvénytisztító	95	98	92	88
Lakatoselőmunkás	94	94	57	54
« segédmunkás	93	92	65	62
Géplakatoselőmunkás	94	92	94	90
« segéd	94	99	92	88
Gépszerelő	94	99	91	88
Idomszerész	94	103	85	82
Szerszámlakatos	94	94	91	88
Beállítólakatos	93	86	—	—
Üzemlakatos	94	90	97	94
Nehéz vasszerk. lakatoselőmunkás	94	98	104	100
« « « segéd	94	100	98	94
Előrajzoló	94	97	—	—
Vasesztergályos	94	96	93	84
Fémesztergályos	75	90	78	75
Szerszámesztergályos	93	91	89	86
Kovácstűziember	94	88	92	88
« segéd	93	90	87	83
Kazánkovácstűziember	94	94	93	89
« segéd	94	99	89	85
Szerszámkovácstűziember	93	96	89	85
« segéd	93	92	88	84
Kazántömítő	94	89	89	86
Hajókovács	94	103	94	90
Előszegecselő	93	92	101	96
Szegecselő	95	91	95	91
Bádogos	94	90	106	101
Bronzműves	94	84	94	90
Fémnyomó	93	98	90	87
Csiszoló	95	92	93	89
Műszerész	94	90	89	83
Villanyszerelő, önálló	94	92	89	86
« segéd	94	92	93	89
Rézműves	93	100	99	95
Vésnök	94	99	102	98
Víz- és gázvezetékszerelő	93	89	91	88
Gépész	95	93	96	93
Fűtő	90	91	97	94
Gyalus	72	73	76	73
Marós	94	99	96	92
Vésős	73	73	70	67
Fúrós	89	96	97	94
Préselő, hideg	89	98	104	100
Gépmunkás, revolverpadon	93	91	86	82
Széntoló, salakoló	95	88	86	82
Gépkenő	95	90	95	91

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

44. tábla. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914. első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
Kazántisztító	96	86	90	87
Daruvezető	96	95	104	100
Gépmunkásnő	95	93	96	93
Műszerészsegédmunkásnő	90	98	97	94
Galvanizálónő	93	93	96	92
Gyári napszámosnő	95	100	117	112
Nőimunkás	92	94	98	94
Szakmunkás	94	94	92	88
Betanitott segédmunkás	89	89	92	88
Segédmunkás	95	89	102	106
Ifjúmunkás, ifjúmunkásnő	114	106	118	113
Tanonc	91	90	88	85
II. Gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, tudományos eszközök és tanszerek gyártása.				
Autószerelő	92	90	74	71
Gépmunkás, I.	57	55	63	60
« II.	60	58	62	60
Gyári segédmunkás	97	94	93	89
Mintakészitő	97	95	89	86
Gépgyári munkásnő	78	76	78	75
Bognár	76	74	76	78
Kocsigyártó	125	122	129	83
Órás	147	144	115	111
Műszerész	70	68	67	65
« munkásnő	85	83	92	88
III. Kő-, agyag- és üvegipar.				
Kőfaragó	116	109	119	118
Téglagyártó	77	70	81	78
Téglagyártómunkásnő	99	97	102	77
Kályhás	120	99	108	116
IV. Fa- és csontipar.				
Tűzifavágó	132	130	133	138
Kádár	89	95	97	89
Asztalos, gyári üzemben, épületmunkás	101	98	104	94
« gyári bútorüzemben	95	92	104	113
« középüzemben, épületmunkás	154	150	182	202
« kisiparban	92	90	109	118
Esztergályos	141	109	105	112
Kosárfonó	75	84	66	64

44. tábla. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914. első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll-, viaszosvászon- és ruggyantaipar.				
Timár, szakmunkás	96	60	55	85
« segédmunkás	103	66	61	73
« segédmunkásnő	118	74	69	87
Bőröndös és bőrdíszműves	129	57	53	54
Szíjgyártó és nyerges	74	72	78	71
Kefekötőmunkás	107	89	111	103
Kefekötőmunkásnő	105	98	96	96
Szűcs, férfimunkás	106	88	91	88
« nőimunkás	109	90	94	89
Keztyűs	118	79	70	99
Sérvkötész, kötszerész	80	62	72	67
Dobozkészítő, tokkészítő férfimunkás	102	99	92	88
« « nőimunkás	133	130	120	116
Autónyerges	103	95	99	95
VI. Fonó- és szövőipar.				
Jutaszövő	69	76	80	77
« munkásnő	125	118	127	112
Pamutszövő	73	76	76	73
« munkásnő	88	85	111	103
Köteles	62	93	109	100
Kötszövő	80	83	146	117
« munkásnő	97	98	152	114
Paszományos	114	113	135	129
« munkásnő	78	131	126	110
Kelmefestő	96	117	109	98
« munkásnő	78	88	102	82
Kékfestő	169	164	152	116
« munkásnő	157	175	163	185
Kárpitos	127	110	111	116
Kisüzemi munkabérek a textilipar különböző szakmáiban:				
szakmunkás, fi	113	110	102	129
« nő	144	141	136	156
segédmunkás, fi	134	131	127	146
« nő	192	169	142	209
Nagyüzemi munkabérek:				
szakmunkás, fi	113	96	92	77
« nő	169	164	152	168
segédmunkás, fi	113	110	102	98
« nő	173	141	142	168

44. tábla. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914. első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
VII. Ruházati ipar.				
Férfiszabók:				
kezdő kézimunkás	98	91	88	84
gyakorolt kézimunkás	104	96	93	89
erős kézimunkás	108	100	96	92
önálló munkás, darabszámos	98	91	88	84
Férfikonfekciós szabók:				
elsőrendű vasaló, gépész, előmunkás és beigazító	108	102	104	100
I. oszt. önálló gépész, vasaló és kézimunkás	116	112	111	107
II. « « « « « «	122	91	110	105
I. « segédvasaló és gépész	134	118	122	117
II. « « « «	119	105	107	103
III. « « « «	108	105	—	—
I. « segédkézimunkás	141	138	140	134
II. « «	162	158	162	156
III. « «	143	140	146	140
Nőiszabók:				
kézimunkásnő, felszabad. után első 6 hónapban	69	62	91	88
« felszab. után második 6 hónapban	74	66	95	91
« felszabadulás után 1 év mulva	74	65	107	103
« felszabadulás után 2 év mulva	79	70	—	—
« másodrendű	96	85	—	—
gyakorolt kézimunkásnő és másodrendű hímzőnő	96	85	82	79
derékaljvarrónő, önálló aljvarrónő és elsőrendű hímzőnő	101	90	89	85
férfikézimunkás, deréktűzőnő és hímzésrajzoló	102	90	88	84
önálló kabátvarrónő	107	94	93	89
önálló férfimunkás	82	72	70	67
Nőikonfekciós szabók:				
kezdő kézimunkásnő	116	97	101	96
gyakorolt kézimunkásnő	188	156	161	155
erős kézimunkásnő	186	154	158	151
önálló előmunkásnő	162	138	140	134
I. gépész és vasaló	107	89	90	87
II. « « «	91	75	77	74
önálló előmunkás	107	89	63	60
Kalaposmunkás	199	194	150	98
Kalaposmunkásnő (gyári)	137	133	114	73
Sapkakészítő munkás	134	131	121	116
Sapkakészítő munkásnő	170	166	135	129
Kalapdiszítőnő, önálló munkásnő	104	101	82	79

44. tábla. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914. első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
Cipész	136	99	92	65
Cipőfelsőrészkészítő	125	91	85	78
« munkásnő	121	90	82	92
Fehérneműtisztító	152	123	114	122
« munkásnő	124	102	102	122
Fodrász	117	175	163	98
VIII. Papirosipar.				
Könyvkötő- és borítékipari szakmunkások:				
a felszabadulást követő első évben	126	123	120	116
« « « második évben	120	117	113	109
« « « harmadik évben	127	125	120	116
három éven felül	116	112	108	104
Egyéb speciális szakmunkások:				
állandó márványozó és vágó	133	130	125	120
állandó önálló mintakönyves	129	126	121	116
nehéz stancolómunkás	131	129	124	119
állandó kéziaranyozó	132	129	123	118
« aranymetszéskészítő	128	125	119	115
protokollmunkás	140	136	131	126
jól szakképzett szortimentmunkás	115	112	107	103
Könyvvonalozók:				
a felszabadulást követő első évben	123	120	116	111
« « « második évben	123	120	116	111
« « « harmadik évben	128	126	120	116
három éven felül	127	124	119	114
önálló szakmunkás, aki két gépen dolgozik	115	112	104	100
Könyvkötő-, vonalozó- és borítékmunkásnők:				
a felszabadulást követő első évben	154	150	142	137
« « « második évben	154	150	142	137
« « « harmadik évben	133	130	123	118
három éven felül	118	114	108	104
Présaranyozók:				
a felszabadulást követő első évben	136	132	129	124
« « « második évben	129	127	122	117
« « « harmadik évben	137	133	128	123
három éven felül	128	126	121	116

44. tábla. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai. (Folytatás.)

1914. első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1028
	december			
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.				
Malommunkás	87	85	85	100
Molnár	77	75	78	88
Malommunkásnő	92	91	94	105
Sütő, kemencés, dagasztó I. oszt.	95	89	92	88
Sütő, kemecés, lisztes, kádas II. oszt.	114	110	110	105
Sütő, konyhás, táblás, mellékmunkás III. oszt.	110	108	107	103
Cukrász	125	107	103	97
Cukorkakészítő	77	118	149	122
« munkásnő	183	90	164	80
Hentes	95	92	82	94
Mészáros	86	84	72	69
Székálló	30	30	27	26
Segédszékálló	35	34	32	31
Fiatal segéd	28	28	26	25
Virslis, keverő- és füstölőmunkás	77	76	76	71
« táblamunkás	92	90	91	88
« kétévi gyakorlatig	90	88	111	107
X. Vegyészeti ipar.				
Vegyészeti gyárimunkás	125	110	111	105
« gyárimunkásnő	75	73	82	61
XI. Építőipar.				
Falazókőműves	101	99	120	98
Díszvakolókőműves	97	95	167	134
Fehér- és rabitzmunkás	93	90	152	122
Könyvvel bíró állványozó	122	128	128	146
Férfinapszámos	115	112	93	89
Női napszámos	115	112	108	90
Fiúnapszámos	117	110	86	77
Ácsnapszámos	76	71	82	65
Üvegező	143	140	132	138
Szobafestő, kezdőmunkás	83	71	83	76
« jobb szakmunkás	75	69	91	100
« önálló munkás, specialista	79	79	83	108
Tapétázó	158	110	120	137
Fényező	120	97	104	111
Mázoló	119	94	104	105
Címfestő	117	110	105	117
Cementmunkás	77	68	78	66
Kövező	146	143	133	158
Kéményseprő	140	134	135	130

44. tábla. Az 1925—1928. évvégi heti reálmunkabérek indexszámai. (Vége.)

1914. első félév = 100.

Megnevezés	1925	1926	1927	1928
	december			
XII. Sokszorosító- és műipar.				
Litográfiai szakmunkás	122	127	119	122
Kémigráfiai «	124	121	127	130
Grafikai «	144	150	154	158
Grafikai segédmunkás, I. csiszoló	122	110	104	105
« « II. csiszoló, hengerlő	132	117	109	111
Felrakó	134	122	113	116
Berakónő	140	126	134	134
Kirakónő	175	160	171	156
Nyomdai szakmunkás	119	121	118	118
« segédmunkás	119	121	116	116
Kőnyomdászmunkásnő	145	142	132	142
Nyomdai munkásnő	145	148	141	142
Fényképész	129	101	47	99
« munkásnő	207	151	70	146
Faszobrász	66	53	50	37
Gipszszobrász	141	138	168	172
Kőszobrász	156	148	168	154
Mintakészítőmunkás legkisebb hetikeresete	165	161	187	87
« legnagyobb hetikeresete	83	81	77	80
« átlagos hetikeresete	95	93	88	84
XIII. Szállodás-, vendéglős- és kávésipar.				
Kávéfőző	75	75	70	57
Kávéfőzőnő	68	83	77	54
Konyhalegény	78	50	50	61
Konyhaleány	93	54	67	69
Felszolgáló	45	44	41	39
Felírónő	73	79	73	71
Szakács II.	143	140	129	110
Pincér, éttermi	38	37	35	37
Kávéházi takarítónő	134	131	122	108
XIV. Közlekedés.				
Kocsis	90	93	95	91
Rakodó (szállító)	101	105	107	103
XV. Egyéb foglalkozások.				
Kórházi ápolónő	63	66	111	—
Manikűröző	101	82	102	98
Elsőrangú fogtechnikussegéd	77	74	56	26

Előre kell bocsátanunk, hogy a m. kir. központi Statisztikai Hivatal számításai szerint egy négytagú munkáscsalád létfenntartási költségei a világháború előtti állapothoz képest (aranykorona, illetőleg pengő alapon)

1925	decemberében	.....	2%-os,
1926	«	.....	5%-os,
1927	«	.....	13%-os és
1928	«	.....	17·6%-os

növekedést jeleznek.

Ismerve tehát a megélhetési költségeknek a vizsgált háború utáni időszakban történt fokozatos emelkedését, érthetővé válik, hogy a budapesti iparforgalmi munkásság életszínvonala — munkabérük vásárlóerejét tekintve — valójában alacsonyabb volt, mint arra a névleges hetibérek indexszámai alapján következtetni lehetett. A munkásság kereseti viszonyaiban a világháború kitörése óta beállott változásokról nyilván hívebb képet nyujtanak a *reálmunkabérindexek*, bár kétségtelen, hogy ezek az indexszámok sem képesek a munkásság egyes csoportjainak életszínvonalában történt változásokat exakt pontossággal visszatükrözni.

*

A budapesti *vas- és fémipar* különböző munkáscsoportjainak heti reálbérindexe az ifjúmunkásoké és az ifjúmunkásnőké kivételével *1925 decemberében* még az 1914. évi nívó alatt mozgott. A budapesti vas- és fémipari munkásság megélhetési viszonyai tehát — a fenti reálbérindexszámok szerint — a koronastabilizálást követő első év végén a háború előtti állapothoz képest általában megnehezültek. A hetibérek vásárlóerejének csökkenése 1914 óta 1925 decemberéig a legtöbb fővárosi vas- és fémipari munkáscsoportnál 6—7%-os volt; a reálmunkabérveszteség aránya sokkal nagyobb természetesen azoknál a vas- és fémipari foglalkozási csoportoknál, melyeket már a névleges hetibérek indexszámainak vizsgálata során is a legrosszabb osztályzatúak közé soroltunk (például a fémesztergályosok, a vésősök, a gyalusok).

Az *1926. év végére* a budapesti vas- és fémipari heti reálmunkabérek általános nívója kissé javult, — ellenére annak, hogy a drágaság az 1926. év folyamán fokozódott. Ezzel szemben az *1927. év végére* a budapesti vas- és fémipar legtöbb számbavett foglalkozási csoportjának heti reálmunkabérindexe az 1925 decemberi nívó alá süllyedt. Néhány munkáskategória — hetikeresetének vásárlóerejét tekintve — valóban érzékeny veszteséget szenvedett (így például a lakatos-előmunkások, a lakatos-segédmunkások, az idomszerészek). Viszont akadtak a fővárosi vas- és fémipar körében oly foglalkozási csoportok is, amelyeknek heti reálmunkabére a megélhetési költségek emelkedése dacára az 1927. év végére javult (a bádogosmunkások,

a nehéz vasszerkezeten dolgozó lakatos-előmunkások, a préselők, a vésnökök, a daruvezetők stb.). Egyébként a budapesti vas- és fémipar gyári napszámosnőinek, segédmunkásainak, ifjúmunkásainak és ifjúmunkásnőinek csekély értékű heti reálmunkabére is felülmulta 1927 decemberében a háborúelőtti nívót. Ugyancsak emelkedett az üzemlakatosoknak és a vas- és fémipari nőimunkásoknak heti reálmunkabérindexe is, bár utóbbiaké 1927. év végén nem jutott még a békebeli színvonalra. *1928 decemberére* azonban a fővárosi vas- és fémipar munkásságának átlagos heti reálbérei az előző évvégi állapothoz képest hanyatlottak. *Végeredményben tehát a budapesti vas- és fémipar 1925—1928. évvégi reálmunkabér-indexszámainak vizsgálata azzal a kedvezőtlen tanulsággal jár, hogy a legtöbb foglalkozási csoport megélhetési viszonyai a világháború kitörése óta romlottak; a heti reálmunkabérek többnyire nem érték el a békebeli színvonalat és azt csak néhány esetben multák felül.*

A budapesti *gépgyártás, közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar* stb. különböző munkáskategóriáinak heti reálbérindexszámai az *1925. év végéről* nagy szélsőségeket mutatnak: az egyik oldalon találjuk a gépmunkásokat, akiknek heti reálbére a világháború kitörése óta csaknem felényire apadt; a másik oldalon pedig az órásipari munkásokat, akiké viszont közel felényivel emelkedett. E két véglet között mozognak az ebbe az ipari főcsoportba tartozó különböző munkáskategóriáknak heti reálbérindexei, melyek túlnyomórészt arra engednek következtetni, hogy a világháborúelőtti állapothoz képest 1925 decemberében a fővárosi gépgyári stb. munkásság többségének helyzete is általában megnehezült.

Az indexszámok időbeli alakulását vizsgálva kitűnik, hogy 1925-től *1926.* év végéig a fenti 44. táblázatban szereplő gépgyári, villamossági ipari stb. budapesti munkások mindenik csoportjának reálbérnívója tovább hanyatlott. *1927 decemberére* ellenben a fővárosi gépgyártás, villamossági ipar stb. munkabérviszonyaiban bizonyos fokú nivellálódás mutatkozik. Az előző évben legalacsonyabb reálbérindexszámmal szerepelt munkáskategóriák (a gépmunkások, a bognárok és a gépgyári munkásnők) reálbérindexe kissé emelkedett, viszont alászállott azoké a munkáscsoportoké, amelyek az 1925. évvégi adatok szerint némileg jobb kereseti viszonyok között éltek (például a mintakészítő munkások, a gépgyári segédmunkások, az órásipari munkások). Mivel a budapesti gépgyártás stb. munkásságának átlagos hetibérei *névleges* értékben 1927 decemberétől 1928 decemberéig általában nem változtak, viszont a létfenntartási költségek indexszámai ez időszak alatt emelkedtek, a vizsgálat utolsó időszakában a reálbérindexek a fővárosi gépgyári munkásság életszínvonalának hanyatlását tükrözik vissza. 1928. év végén ebből az ipari főcsoportból figyelembevett foglalkozási csoportok közül csupán az órásipari munkások hetireálbére volt a háború előttinél magasabb. A gépmunkások hetireálbére pél-

dául akkor csak a békebeli $^3/_5$ részét, a műszerészmunkásoké a háború előtti $^2/_3$-át képviselte.

A budapesti *kő-, agyag- és üvegipar* köréből *1925* decemberében a békebeli állapothoz képest az anyaggyüjteményben felölelt foglalkozási csoportok közül javult a kőfaragók és kályhások heti reálmunkabére, a téglagyártó munkásnőké pedig az 1925 és az 1926. évek végén megközelítette, 1927 decemberében már meg is haladta az 1914 első félévi színvonalát, de 1928. év végére e munkásnői csoport reálbére is a háború előtti nívó alá süllyedt. *1926* decemberére az összes figyelembevett fővárosi kő-, agyag- és üvegipari foglalkozási csoportok reálbére átmenetileg kissé csökkent ugyan, de egy évvel később újra emelkedő tendencia érvényesült. A vizsgálat utolsó időszakában ennek az ipari főcsoportnak reálbérindexei — a téglagyártó munkásnőké kivételével — körülbelül az 1925. évvégi magasságon helyezkedtek el. A kő-, agyag- és üvegipar fővárosi munkáscsoportjai közül csupán a téglagyártó munkások és munkásnők reálbérindexei alakultak kedvezőtlenül; hetikeresetük vásárlóértéke 1928 decemberében még mindig 22—23%-kal volt kisebb, mint a háború előtti.

A budapesti *fa- és csontipar* különféle foglalkozási csoportjainak 1925—1928. évvégi reálmunkabérindexszámai nem mutatnak egységes tendenciájú alakulást. A kosárfonók kereseti viszonyainak a világháború kitörése óta történt jelentős romlására már a névleges hetibérindexek vizsgálata során rámutattunk; hetikeresetük vásárlóértéke az 1914 első félévéhez viszonyítva 1925 decemberében egynegyed résszel, 1927 decemberében pedig egyharmaddal csökkent. Viszont akadtak Budapesten a fa- és csontiparban oly foglalkozási csoportok is, (például a középüzemekben alkalmazott asztalosok, az esztergályosok és a tűzifavágók), amelyeknek 1925. évvégi heti reálmunkabére jóval magasabb volt a békebelinél. Két évvel később, 1927. év végén a kosárfonók és az esztergályosok kivételével a többi fa- és csontipari foglalkozási csoportok életszínvonala az 1925 decemberi állapothoz képest javult. A fenti anyaggyüjtemény szerint *1927* decemberében már csupán a most említett kosárfonók és a kádárok, *1928.* év végén pedig rajtuk kívül még a gyári üzemekben alkalmazott asztalosok (épületmunkások) hetireálbére volt a háború előttinél alacsonyabb. Ezektől a munkáskategóriáktól eltekintve, a többi figyelembevett budapesti fa- és csontipari munkások 1925—1928. évvégi megélhetési viszonyai a világháború előtti állapothoz viszonyítva általában javultak.

A budapesti *bőr- stb. ipari* főcsoport *1925.* évvégi heti reálmunkabérindexei is többnyire a békebeli nívó felett mozogtak (a dobozkészítőmunkásnők heti reálbére például $^1/_3$ résszel volt magasabb). De akadtak az ellenkezőre is példák, (így a szíjgyártók és nyergesmunkások, a sérvkötészek és kötszerészek, valamint a timárszakmunkások reálbérindexeiben). A fővárosi bőr stb. ipari foglalkozási csoportok túlnyomó részének 1925. decemberi kedvező

reálbérindexei után méltán meglepetést szerezhet az, hogy a következő évvégi adatok a budapesti bőr stb. iparimunkásság megélhetési viszonyainak romlásáról adnak számot. 1925-től 1926. decemberéig a 44. táblázatban felsorolt bőr- stb. ipari munkáscsoportok heti reálbérindexe csökkent; ezt semmiesetre sem magyarázhatjuk egyedül a létfenntartási költségeknek az 1926. évi emelkedésével, amely csak körülbelül 7·6 % volt, tehát jóval kisebb, mint a budapesti bőr- stb. ipari reálmunkabérek nívójának átlagos hanyatlása. *Így egy csapásra megváltozott a helyzet*: a vizsgálat körébe vont fővárosi bőr- stb. ipari foglalkozási csoportok heti reálmunkabére 1926. decemberében — a dobozkészítőmunkásnőké kivételével — a *háború előtti színvonal alá süllyedt.*

A részleteket vizsgálva szinte érthetetlennek látszik az, hogy a böröndösök és a bőrdíszművesek, akik a dobozkészítőmunkásnők után 1925. decemberében a legmagasabb indexszámmal tüntek ki, egy évvel később ebben az ipari főcsoportban a reálmunkabérindexek magassága szerint az utolsó helyre kerültek. Azt a kérdést, hogy vajjon a indexszámok-e nagymérvű ingadozásának okát tényleg e munkáscsoportok kereseti viszonyainak hirtelen megromlásában, avagy pedig csupán az adatszolgáltatás pontatlanságában kell-e keresnünk, most már alig tudjuk eldönteni.

Nehezen lehet megmagyarázni azt is, hogy más bőripari foglalkozási csoportok, amelyek *1925.* decemberében a világháború előtti állapothoz képest szintén kedvezőbb helyzetben voltak (például a kesztyűsök, a timársegédmunkásnők), *1926.* év végén ugyancsak a legrosszabb osztályzatúak közé kerültek.

A budapesti bőr- stb. ipar reálmunkabérindexei 1926. decemberéről *1927.*, illetve *1928.* év végére alig javultak; csak kivételesen néhány kategória indexszáma emelkedett (például a timár szak- és segédmunkásoké, a kesztyűsöké). A fővárosi bőr- stb. ipari munkabérek nívójának 1925. decembere óta mutatkozó általános hanyatlása folytán *1928.* év végén immár csak a kefekötőmunkások és a dobozkészítőmunkásnők heti reálmunkabére volt a háború előttinél magasabb. Az átlagos hetikeresetek vásárlóértékének 1914. első fele óta 1928. decemberéig mutatkozó vesztesége az egyes foglalkozási csoportok szerint különböző mérvű. A bőröndösök és a bőrdíszművesek heti reálmunkabére csaknem a felére, a sérvkötészeké és kötszerészeké $^2/_3$-ára, a timársegédmunkásoké pedig körülbelül $^3/_4$-ére csökkent, míg a szíjgyártók és a nyergesek reálbérvesztesége 30% körül mozgott.

A budapesti bőr- stb. iparimunkások kereseti viszonyainak 1926. évi kedvezőtlen alakulásáról adnak számot — mint fentebb említettük — a *gyáripari* statisztikának munkabéradatai is. Így a különféle statisztikai adatgyűjtések eredményei egyaránt azt igazolják, hogy 1926 óta a bőr- stb. ipar fővárosi munkásságának megélhetési viszonyai általánosan megnehezültek. Ha ehhez még hozzáfűzzük azt, hogy ugyancsak a gyáripari statisztika

tanulsága szerint ennek az ipari főcsoportnak budapesti gyárimunkásai 1926-ban csekélyebb mérvű foglalkoztatásban részesültek, mint a világháború kitörése előtt, úgy a bőr- stb. iparimunkásság *egészének* megélhetési viszonyairól még kedvezőtlenebb képet kapunk. Ebből a szempontból vizsgálva a kérdést persze az átlagos *hetibérek* adatai nem nyujthatnak kellő tájékoztatást és felmerül annak szükségessége, hogy az iparimunkásság bérviszonyait más, bővebb anyag hiányában a gyáripari statisztikának a munkásság átlagos *évi keresetére* vonatkozó adatai alapján is megvilágítsuk. A most említett vizsgálati terület átkutatása jelen tanulmány egyik későbbi feladatát fogja alkotni.

A budapesti *fonó- és szövőipar* különböző foglalkozási csoportjainak heti reálmunkabérindexei — magasságukat tekintve — szintén nagy eltéréseket tüntetnek fel. A fővárosi textilipari munkásság *egyik* részének heti reálbérindexei 1925 decemberétől 1927 decemberéig fokozatosan, vagy némi stagnálás után emelkedtek; feltűnő az, hogy bár a drágaság 1927 folyamán jelentékenyen fokozódott, 1926 decemberétől 1927. év végéig a kötszövőmunkások és munkásnők reálbérindexe 76, illetőleg 55%-kal javult, de e munkáskategória reálbérnívója utóbb az 1928. év végére — a legtöbb textilipari munkáscsoportéval egyetemben — alászállott. A budapesti textilipari munkásság *másik* részénél viszont a heti reálbérek 1925 decemberétől 1928. év végéig csökkentek például a kékfestőké (169%-ról 116-ra) és a kárpitosoké (127%-ról 116%-ra). E hanyatlás dacára a fővárosi textilipari munkásság túlnyomó részének heti reálbére a vizsgálat utolsó időszakában kedvezőbb volt, mint a világháború előtt.

A budapesti textilipar különböző szakmáiból összegyűjtött *kis- és nagyüzemi* átlagos hetibérek is általánosan javuló tendenciát mutatnak. 1928 decemberében a textilipari nagyüzemek férfi szak- és segédmunkásainak kivételével a többi most említett kategóriák heti reálbére a békebeli színvonalat jelentékenyen meghaladta.

Az egyes iparágak általános termelési- és üzemi viszonyainak a munkabérekkel való összefüggését a budapesti textilipar 1925—1928. évvégi munkabérstatisztikája alapján vizsgálhatjuk. A budapesti textilipar jelentős megerősödése a világháború utáni évekre esik. Nagy-Magyarország összeomlását, majd a forradalmakat követő években megcsonkított országunk gazdasági elzártsága, az egykori osztrák-magyar monarchia közös vámterületének megszűnése, továbbá a különféle behozatali tilalmakra és korlátozásokra vonatkozó kormányrendeletek mind kiválóan kedveztek a hazai fonó- és szövőipari telepek fellendülésének. 1924 júliusától kezdve azonban a behozatali korlátozások fokozatosan megszüntek, majd az 1924. évi XXI. t.-c.-be foglalt magyar autonóm vámtarifának 1925 január 1-én történt életbelépése után a különböző országokkal megkötött kereskedelmi szerződések textiliparunknak addig kedvezményezett helyzetét is csökkentették.

A budapesti fonó- és szövőipar termelési viszonyainak fokozatos megnehezülése a munkásság kereseti viszonyaira sem lehetett hatás nélkül. De mégis adataink arra mutatnak, hogy a budapesti textilipari munkásság legtöbb csoportjának átlagos heti reálmunkabérei az 1925—1928. évek végén a háború előttinél általában magasabbak voltak, amiből tehát arra lehet következtetni, hogy a budapesti textilipari munkásság életszínvonala a koronastabilizálást követő években a békebeli állapothoz képest emelkedett. Szociálpolitikai szempontból különösen örvendetes az, hogy a textilipar körében nagy számban alkalmazott *munkásnők* bérviszonyai a kis- és nagyüzemekben egyaránt javultak.

A budapesti *ruházati ipari* munkások 1925. évvégi reálbérindexei is — a férfi- és a női szabászat körében alkalmazott munkásoké kivételével — általában kereseti viszonyaiknak 1914 óta történt javulásáról adnak számot. A fővárosi ruházati ipar több foglalkozási csoportjának heti reálbére *1925 decemberében* már többnyire jóval felülmúlta a háború előtti színvonalat: a kalaposmunkásoké például a háború előtti kétszeresére növekedett, míg a sapkakészítő munkásnők, a női konfekciós ipar gyakorlott kézimunkásnői és önálló előmunkásnői, a fehérneműtisztítók, a férfikonfekciós ipar másodosztályú segédkézimunkásainak heti reálbére mindmegannyi 1914 óta 50%-on felüli emelkedést ért el. A következő adatgyűjtések eredményei alapján kiszámított reálmunkabérindexek azonban már jóval kedvezőtlenebb képet nyujtanak a fővárosi ruházati ipari munkásság életszínvonalának alakulásáról. Adataink szerint *1926 decemberében* a fővárosi ruházati ipar legtöbb foglalkozási csoportjának heti reálmunkabére az előző évihez képest alászállott és az 1927—1928. évvégi indexszámok is többnyire tovább hanyatlottak. Utóbb már azok a foglalkozási csoportok tartoztak a kivételek közé, melyek heti reálmunkabérindexe a békebelinél magasabb volt.

Feltűnő a fodrászok indexszámainak változása: heti reálbérnívójuk 1925 ről 1926 decemberéig nagyarányban emelkedett, hogy azután a következő év végére kissé alászálljon; de a visszaesés dacára a fővárosi ruházati iparnak a fenti anyaggyüjteményben szereplő különféle foglalkozási csoportjai közül az *1927. év végén* a fodrászipar tűnik ki a legmagasabb reálbérindexszámmal (163). Annál is inkább valószínűtlennek látszik az, hogy *1928 decemberében* e munkáscsoport heti reálbére is a békebeli színvonal alá süllyedt volna.

Adataink szerint 1926-ról 1927. év végére némileg javult a férfikonfekciós szabászat különféle segédmunkásainak és a női szabászat körében — egyébként alacsony díjazás mellett foglalkoztatott — kézimunkásnőknek heti reálbérindexe is. De a most említett, kivételesen kedvező adatoktól eltekintve, a budapesti ruházati ipari reálmunkabérek alakulásának vizsgálatát nem lehet általánosan jó eredménnyel lezárni, mert ebbe az ipari főcsoportba tartozó munkások túlnyomó részének 1925—1928. évvégi heti

reálbérindexei fokozatosan hanyatlottak. E csökkenés ugyan többnyire nem volt nagymérvű; a vizsgálat utolsó időszakában mutatkozó hanyatlást főleg a létfenntartási költségek indexének 1927 decembere óta történt emelkedésével magyarázhatjuk.

A vizsgálat alatt álló anyaggyüjteményben az összes ipari főcsoportok közül a budapesti *papirosipar* az egyetlen, melynek mindenik foglalkozási csoportja — adataink szerint — az 1925—1928. évek végén egyaránt a békebelinél magasabb heti reálbéreket kapott. E kedvező eredményen alig változtat az, hogy a legtöbb fővárosi papirosipari foglalkozási csoport heti reálbérindexe a vizsgált háború utáni időszak alatt csekély mértékben fokozatosan alászállott. Az *1928.* év végén a budapesti papirosipari munkásság átlagos heti reálbére körülbelül 10—20%-kal volt magasabb a békebelinél.

Az *élelmezési* és *élvezeti cikkek* gyártásával foglalkozó fővárosi munkásság megélhetési viszonyairól sajnos nem lehet hasonló jó bizonyítványt kiállítani. Akadnak ugyan ebben az ipari főcsoportban is elvétve oly foglalkozási ágak, melyeknek heti reálbérindexe a koronastabilizálást követő évek decemberében kivételesen magas volt (például a cukorkakészítő munkásoké), de túlnyomó többségüké a békebeli színvonal alatt mozgott. A székállók, a segédszékállók és a fiatal segédek reálmunkabérindexei pedig példátlanul álló nagy bérveszteséget tükröznek vissza.

A budapesti *vegyészeti* gyárimunkásság bérstatisztikája alapján már rávilágítottunk a *gyárimunkásnők* súlyos helyzetére. A fenti számításokból kitűnik, hogy a fővárosi vegyészeti gyárak munkásnőinek heti reálbére nemcsak abszolút értékben, hanem a békebeli állapothoz viszonyított indexszámokban kifejezve is lényegesen alacsonyabb volt az 1925—1928 évek decemberében, mint a férfimunkásoké. Megjegyzendő, hogy a fővárosi vegyészeti gyárak férfi- és nőimunkásainak heti reálbérindexei között mutatkozó különbségek aránya az 1925—1927 évek végén fokozatosan csökkent, de az 1928 decemberében újra a férfimunkások előnyére változott. E reálmunkabérindexszámoknak egymástól ennyire eltérő alakulását talán részben azzal is magyarázhatjuk, hogy a világháború kitörését megelőző időszakból a budapesti vegyészeti gyárak férfi- és női munkásainak átlagos hetibérét teljesen egyenlő magasságúnak írták össze, viszont az 1925—1928 évek végén már a budapesti vegyészeti gyárak munkabérviszonyainál is érvényesült a női munka alacsonyabb díjazásának elve, melynek gyakorlati alkalmazására vonatkozólag fentebb — főleg a tanulatlan munkások béradatai alapján — számos példát idézhettünk.

A fővárosi *építőipari* munkások reálbérindexei az egyes foglalkozási csoportok szerint az 1925—1926 évek végén szintén lényeges eltéréseket mutattak. *1925 decemberében* például a tapétázók heti reálbére a békebelit 58%-kal felülmúlta, viszont ugyanakkor más budapesti építőipari munkáscsoportok átlagos hetikeresetének vásárlóértéke a háború előttihez képest

20—25%-kal csökkent (például a szobafestő szakmunkásoké, az önálló, speciálista szobafestő munkásoké, az ácsnapszámosoké, a cementmunkásoké stb.). E végletek között a többi fővárosi építőipari munkáscsoportok 1925 decemberi reálmunkabérindexei különböző magasságban helyezkedtek el. *1926 év végére* az építőipari heti reálmunkabérindexek többnyire hanyatlottak, míg kivételesen a könyvvel bíró állványozóké javult, az önálló, specialista szobafestőké pedig stagnált. A budapesti építőipar *1927* és *1928 évvégi* reálmunkabérindexszámainak alakulásánál többféle irányzat érvényesülését lehet megfigyelni. A foglalkozási csoportok egyik részénél a heti reálmunkabérindexek nívója átmeneti stagnálás után fokozatosan emelkedett, felülmúlva az 1925 évvégi magasságot is; ezek közé tartoznak a díszvakoló kőművesek (reálmunkabérindexük 1925 decemberében 97%, 1928 decemberében 134% volt), a fehér- és rabitzmunkások (93, illetve 122%), a könyvvel bíró állványozók (122, illetve 146%), a szobafestő szakmunkások (75%, illetve 100%), az önálló, speciálista szobafestők (79, illetve 108%) és a kövezőmunkások (146, illetve 158%). Az építőipari foglalkozási csoportok *másik* — anyaggyüjteményünkben nagyobbik — részénél viszont a heti reálmunkabérindexek 1925 decemberétől 1928 év végéig hanyatlottak s utóbbi kategóriák között egyaránt szerepelnek az alacsony bérekért dolgozó napszámosok, valamint a jobban díjazott szakmunkások is. A címfestők reálmunkabére pedig 1928 decemberében kisebb-nagyobb hullámzás után újra az 1925 évvégi színvonalon helyezkedett el.

A háború előtti állapothoz képest a fővárosi építőipari foglalkozási csoportok többségének reálmunkabérindexei általánosan kedvezőek: a fenti táblázatban felsorolt budapesti építőipari foglalkozási csoportok többségének 1928 decemberi átlagos heti reálmunkabére magasabb volt, mint a háború előtt; a rosszabb osztályzatúak közé tartoznak a napszámosok és a szobafestők egyes csoportjai, valamint a cementmunkások. Súlyosabb elbírálás alá esik az, hogy a budapesti építőiparban már a világháború kitörése előtt is minimális bérekért dolgozott *napszámosok* kereseti viszonyai az építőiparnak fővárosunkban 1927 óta észlelt fellendülése dacára romlottak. Azok az 1925—1928. évvégi átlagos hetibérek, melyekről a fővárosi Statisztikai Hivatal adatgyűjteménye beszámol, a fokozódó drágaságot is figyelembevéve valóban a budapesti építőipar napszámosai számára a legszerényebb megélhetést is alig biztosíthatták.

A fővárosi *sokszorosító- és műipari* munkásság kereseti viszonyai, tudvalevőleg már a világháború előtt is a legjobbak közé tartoztak. Ezt a körülményt figyelembevéve tehát nagy jelentőséget kell tulajdonítani azoknak a reálmunkabérindexszámoknak, melyek az 1925—1928. évek végéről a legtöbb budapesti sokszorosító- és műipari foglalkozási csoport életszínvonalának emelkedését tüntetik fel. A fényképészek, a faszobrászok és mintakészítő munkások indexszámainak a többi sokszorosító- és műipari

munkáscsoportokétól kirivóan eltérő alakulására vonatkozólag utalunk a névleges munkabérek vizsgálata kapcsán tett észrevételeinkre. Az utóbbi három foglalkozási csoport béradatait figyelmen kívül hagyva, a budapesti sokszorosító- és műipar összes többi kategóriájában az 1925—1928. évvégi reálmunkabérek felülmulták — néhol jelentékenyen — a békebeli színvonalat.

A munkások tanultságának, képzettségének kellő jutalmazása nyer kifejezést a litográfiai, a grafikai, a kémigráfiai szakmunkások, valamint a gipsz- és kőszobrászok magas reálmunkabérindexeiben; ezeknek a — már háború előtt is jól díjazott — tanult szakmunkásoknak reálbére az 1925—1928 decemberi adatok szerint a békebelinél jóval magasabb volt. Utóbbi adatok tehát azt igazolják, hogy a tanult szakmunkásoknak, tanulatlan társaikkal szemben mutatkozó domináló poziciója a koronastabilizálás után a budapesti sokszorosító- és műipar körében nemcsak újra a világháború előtti állapot szerint helyreállott, hanem néhány csoportban (mint például az imént említett kategóriákban) a tanult és a tanulatlan munka díjazása közötti arány a tanult szakmunkások javára fokozódott.

A névleges hetibérek vizsgálata során is a budapesti *szállodás-, vendéglős- és kávésipari* munkásság sivár kereseti viszonyai nyertek megvilágítást. A reálmunkabérindexszámok alapján még rosszabb eredményekhez jutunk. Abból kiindulva, hogy az idetartozó munkásság túlnyomó részének átlagos hetibérei már a világháború előtt is alacsonyak voltak és ehhez képest az *1925. év végére* a reálmunkabérek még többnyire jelentékeny mértékben csökkentek, ezen adatok alapján a budapesti szállodás-, vendéglős- és kávésipari munkásság megélhetési viszonyainak a világháború óta történt általános romlására lehet következtetni. A későbbi adatgyűjtések eredményei szerint sem javult e téren a helyzet; a legtöbb foglalkozási csoport heti reálmunkabére *1928.* év végére tovább hanyatlott. Néhány idetartozó munkáskategória életszínvonalának megdöbbentő süllyedéséről számolnak be a következő arányszámok: 1928 decemberében például a konyhaleányok heti reálbére az 1914. évi első félévinek körülbelül $^2/_3$-ára, a konyhalegényeké $^3/_5$-ére, a felszolgálóké $^2/_5$-re, sőt az éttermi pincéreké alig valamivel több, mint $^1/_3$ részére csökkent. Ezek az arányszámok valóban sötét színben tüntetik fel a fővárosi szállodás-, vendéglős- és kávésipari munkásság egy részének helyzetét. Az így kialakuló kedvezőtlen eredményt alig változtatják meg a szakácsokénak és a kávéházi takarítónőkének a többiekétől eltérően magas reálmunkabérindexszámai. *A budapesti szállodás-, vendéglős- és kávésipari munkásság többségét — megélhetési viszonyaik szempontjából — a legrosszabb osztályzatúak közé kell sorolnunk.*

A *közlekedés* köréből kimutatott igen hiányos munkabéradatok vajmi kevés tájékoztatást nyujthatnak a közlekedésnél alkalmazott nagyszámú munkásság kereseti viszonyainak alakulásáról; a fenti táblázatban szereplő munkáskategóriák reálbérindexei az 1925—1927. évek decemberében fokozatosan emelkedtek és csak a vizsgálat utolsó időszakában mutatkozott kisebb visszaesés.

Az *egyéb foglalkozások* köréből itt ismét csak az elsőrangú fogtechnikussegédek adataival kapcsolatban teszünk rövid megjegyzést. A fővárosi Statisztikai Hivatal adatgyüjtése alapján már a névleges bérindexek alakulásának vizsgálata alkalmával rámutattunk e speciális szakmunkások kereseti viszonyainak a világháború kitörése óta történt feltűnő nagyarányú romlására, mely a reálmunkabérindexek tükrében még fokozottabb mérvben jut kifejezésre. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a budapesti elsőrangú fogtechnikussegédek átlagos heti reálbére 1927. év végén békebeli értékének csaknem felére, egy évvel később épenséggel annak egynegyedrészére süllyedt volna. E speciális szakmunkáskategória bérviszonyait csak részletesebb, megbízhatóbb statisztikai adatok alapján lehetne helyesen megítélni.

d) *Összefoglalás.*

A budapesti iparforgalmi munkásság átlagos heti munkabérei alapján végzett kutatásaink főbb eredményeit összefoglalva elsősorban arra kell rámutatni, hogy *a nagyszámban figyelembevett különféle foglalkozási csoportok adatai az egyes ipari főcsoportokon belül is a munkások kereseti viszonyainak igen változatos alakulásáról számolnak be.* Indokolt volt tehát a bérviszonyokat egy-egy ipari főcsoporton belül foglalkozási csoportonként és munkáskategóriánként is kellően részletezve vizsgálat tárgyává tenni. Kétségtelenül egy-egy ipari főcsoport *összes* munkásainak *átlagos* munkabérei a *tényleges* kereseti viszonyokról csak homályos tájékoztatást nyujthatnak.

Gazdag adattárunk jó bizonyságát szolgáltatja annak, hogy a *munkabérviszonyoknak igazi, tarka képét csak az ipari főcsoportokon belül a különféle foglalkozási csoportok és munkáskategóriák adatainak bőven részletezett statisztikai anyaga alapján lehet kellően megvilágítani.* A rendelkezésünkre álló fenti anyaggyüjtemény csupán átlagos *hetibéreket* ölelve fel persze szintén nem nyujthatott minden tekintetben kielégítő alapot a munkásság *tényleges* viszonyainak beható vizsgálata céljára. De kétségtelenül a fenti munkabérstatisztikai anyag — hiányossága mellett is — értékes adalékokat szolgáltatott a budapesti iparforgalmi munkabérek alakulásáról.

Ha a fenti adatok segítségével a budapesti iparforgalmi munkásság 1925—1928. évvégi kereseti viszonyainak alakulását röviden jellemezni akarjuk, a különféle foglalkozási *csoportokat* három részre tagolhatjuk.

Az *elsőbe* azok a csoportok kerülnek, melyeknek reálmunkabérei 1925—1928 decemberében már elérték, vagy pedig megközelítették a háború előtti színvonalat; e részben, melybe az adatgyüjtéseknél figyelembevett munkáskategóriák többsége tartozik, csaknem mindenik ipari főcsoport, valamint a közlekedés körében alkalmazott munkásság fővárosi képviselőit is megtaláljuk.

A *második* részt azok a foglalkozási csoportok alkotják, amelyek a vizsgált háború utáni időszak alatt a békebelinél magasabb — olykor jóval magasabb — heti reálmunkabéreket kaptak; e kedvezőbb helyzetbe került

foglalkozási csoportok száma már nem oly nagy, mint az első részbe tartozó kategóriáké. Felesleges volna ezeket itt felsorolni; elegendő, ha megemlítjük, azok többnyire a fővárosi nehézipar, a sokszorosító- és műipar, a papirosipar, a fa- és csontipar, a textilipar, valamint a ruházati ipar egyes ágaiból kerülnek ki s még kisebb számban más ipari főcsoportok köréből is. Kutatásaink egyik kedvező eredményeképpen tehát örömmel jegyezhetjük fel, hogy a budapesti iparforgalmi munkásság egy részének megélhetési viszonyai a világháború óta határozottan javultak.

De a budapesti ipari munkásság egy kisebb — *harmadik* — részének heti reálbére még az 1925—1928. évek végén is jóval alacsonyabb volt a békebelinél, (például a szállodás-, vendéglős- és kávésipar legtöbb foglalkozási csoportja, az építőipar és elvétve más iparágak munkásai is).

A különféle munkáskategóriák bérviszonyai csaknem mind egymástól eltérően alakultak. A vizsgált háború utáni évek decemberi reálmunkabér-indexszámai alapján nem lehet a budapesti iparforgalmi munkásság kereseti viszonyainak alakulásában egységes tendenciát megállapítani.

A *fővárosi iparforgalmi munkásság túlnyomó részének heti reálbére az 1925—1928. évek végén már elérte, sőt részben meg is haladta a háború előtti színvonalat.* A budapesti iparforgalmi munkabérviszonyok tehát a legutóbbi évek alatt már többnyire konszolidálódtak; de sajnos — kisebb számban ugyan — még 1928. decemberében is akadtak fővárosunkban oly ipari munkáskategóriák, amelyek munkabérének vásárlóértéke a háború előttinél csekélyebb volt.

3. Néhány ipari foglalkozási csoport átlagos heti munkabéreinek alakulása havonként Budapesten az 1914—1927. években.

Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala néhány iparág foglalkozási csoportjának átlagos hetibéradatait a világháború kitörésének évétől kezdve *havonként* is begyüjtötte. Ezen adatgyüjtés alapján az előbb vizsgált gazdag munkabérstatisztikai anyag kiegészítéseképpen itt közöljük: 1. a keztyűsök, 2. a sérvkötészek és kötszerészek, 3. a szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők, 4. a bőröndösök és bőrdíszművesek és végül 5. a könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő szakmunkások és munkásnők 1914—1927. évi átlagos hetibéreit havonkénti részletezéssel.

Az erre vonatkozó adatokat is ugyanazzal a módszerrel dolgoztuk fel, mint az imént vizsgált anyagot. Az alábbi táblázatok előbb a pengőértékre átszámított heti munkabérek hullámzását 1914 januárjától kezdve 1927 decemberéig bezárólag havonkénti tagozódással mutatják, majd az 1914 első félévi állapotot 100-zal téve egyenlővé a világháború óta történt fejlődést névleges- és reálbérindexszámokkal szemléltetik.

A pengőértékben kifejezett hetibéradatokat a következő táblázatok tartalmazzák:

45. tábla. A budapesti kesztyűsök átlagos hetibérei az 1914—1927. években.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szept.	Október	November	December
	Pengőben											
1914	41·86	41·86	41·86	41·86	41·38	41·38	41·38	40·82	40·40	40·82	39·60	40·40
1915	40·—	44·12	41·28	40·54	44·64	48·67	49·11	48·67	48·25	47·—	46·22	42·64
1916	38·73	40·44	39·—	39·57	40·74	44·12	43·48	42·86	41·67	40·82	36·59	34·48
1917	41·42	45·45	44·94	43·72	43·48	41·46	43·18	41·85	43·58	44·64	43·86	52·08
1918	60·98	61·35	60·24	67·65	63·19	57·14	53·33	51·72	49·38	68·29	54·90	47·14
1919	52·81	44·94	42·08	34·76	39·81	32·50	29·70	22·30	15·99	11·56	8·56	6·41
1920	4·71	4·33	5·19	6·86	7·17	9·93	11·16	8·68	6·56	5·18	4·77	4·47
1921	4·61	4·82	7·27	11·50	15·52	15·09	12·33	9·98	9·52	8·—	6·14	8·41
1922	10·39	12·04	12·61	14·72	18·11	14·41	16·17	15·50	14·19	15·03	15·06	16·91
1923	15·47	15·83	19·16	18·60	19·96	19·10	14·45	12·77	18·39	22·36	21·93	23·38
1924	28·54	24·84	26·32	26·45	28·31	30·72	36·97	38·89	42·31	44·77	50·59	54·61
1925	55·63	55·53	55·42	55·64	56·45	56·54	56·43	56·39	55·89	56·14	56·15	55·92
1926	55·97	56·09	56·18	56·18	56·04	56·06	56·13	56·32	56·22	56·25	56·25	56·15
1927	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50	52·50

46. tábla. A budapesti sérvkötészek és kötszerészek átlagos hetibérei az 1914—1927. években.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szept.	Október	November	December
	Pengőben											
1914	52·33	52·33	52·33	52·33	51·72	51·72	51·72	45·92	48·97	48·98	47·52	48·48
1915	50·—	49·02	45·87	45·05	44·64	44·25	53·57	53·10	52·63	51·28	50·42	46·51
1916	42·25	44·12	42·55	43·17	44·44	44·12	47·10	46·43	45·14	44·22	39·63	37·36
1917	44·38	48·30	47·75	46·45	46·20	44·88	47·73	46·26	48·17	46·88	48·25	57·29
1918	60·98	67·48	66·27	73·53	68·68	64·29	60·—	58·19	55·56	78·05	62·75	53·87
1919	57·76	51·97	45·80	37·83	43·33	35·37	32·23	23·47	16·84	12·17	9·01	6·75
1920	5·18	4·72	5·66	7·39	7·72	10·26	11·33	8·81	7·38	5·49	4·65	4·36
1921	4·35	4·55	6·95	11·08	14·18	13·72	11·21	8·81	6·72	4·80	5·83	7·98
1922	9·53	10·75	9·67	12·97	15·93	12·86	11·49	12·30	10·40	19·66	14·36	16·16
1923	14·89	15·49	17·88	17·56	18·63	17·82	13·49	12·57	18·02	21·—	20·59	21·58
1924	25·37	22·85	22·56	22·88	25·16	28·83	34·84	36·65	40·08	42·53	43·69	44·47
1925	45·30	45·22	45·13	45·31	45·97	46·04	45·95	45·92	45·51	45·72	45·72	45·53
1926	45·58	45·67	45·75	45·74	45·63	45·65	45·71	45·85	45·86	45·78	45·80	45·72
1927	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—	46·—

47. tábla. A budapesti szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők átlagos hetibérei az 1914—1927. években.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szept.	Október	November	December
	P e n g ő b e n											
1914	29·07	29·07	34·88	40·70	40·23	40·23	40·23	35·71	35·35	40·82	44·55	45·45
1915	40·—	39·22	41·28	40·54	40·18	39·82	40·18	39·82	43·86	42·74	46·22	44·96
1916	40·85	42·65	41·13	43·17	44·44	47·79	47·10	46·43	48·61	47·62	42·68	47·06
1917	47·34	45·45	44·94	43·72	48·91	43·90	40·91	35·24	36·70	37·95	37·28	46·88
1918	54·88	61·35	60·24	64·71	60·44	57·14	53·33	51·72	49·38	58·54	47·06	43·77
1919	42·90	39·33	37·13	47·03	84·31	68·83	59·50	35·21	25·25	18·26	16·22	13·50
1920	9·42	8·10	9·70	11·08	12·13	14·56	15·34	12·21	10·26	8·39	6·98	7·08
1921	7·51	8·24	12·01	16·76	21·40	18·29	14·94	11·74	9·86	7·04	11·05	10·09
1922	10·39	10·32	8·41	10·16	11·95	11·32	14·07	13·48	14·66	14·34	16·68	17·90
1923	13·93	12·39	10·22	10·33	11·54	10·18	8·35	10·21	11·95	15·16	17·92	21·58
1924	22·20	15·90	15·04	21·45	22·65	25·07	31·28	34·40	34·14	34·33	37·56	38·28
1925	38·94	38·87	38·79	38·95	39·52	39·58	39·47	39·12	39·30	39·30	39·30	39·14
1926	35·98	36·06	32·11	24·08	24·02	27·63	27·66	27·75	27·76	32·13	32·14	32·08
1927	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50	26·50

48. tábla. A budapesti bőröndösök és bőrdíszművesek átlagos hetibérei az 1914—1927. években.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szept.	Október	November	December
	P e n g ő b e n											
1914	34·88	34·88	40·70	46·51	45·98	45·98	45·98	40·82	40·40	40·82	49·50	50·51
1915	40·00	39·22	36·70	45·05	44·64	44·25	44·64	44·25	48·25	47·01	50·42	54·26
1916	42·25	44·12	42·55	46·76	48·15	51·47	50·72	50·—	55·56	54·42	48·78	55·17
1917	47·34	48·30	47·75	46·45	51·63	46·83	43·64	37·44	39·—	40·18	43·86	52·08
1918	54·88	61·35	66·27	73·53	76·92	66·67	62·22	51·72	53·50	63·41	54·90	47·14
1919	46·20	42·13	42·08	57·26	93·68	76·48	66·13	35·21	27·78	20·09	18·03	14·52
1920	10·59	9·25	11·08	12·66	13·79	16·55	18·48	14·37	11·90	10·52	8·14	8·93
1921	9·22	9·64	14·07	20·07	25·68	21·95	17·93	14·09	12·88	9·21	9·08	12·78
1922	13·16	13·07	12·61	12·61	16·95	12·04	13·28	15·84	13·24	17·34	19·23	20·63
1923	17·60	15·66	14·05	17·36	17·04	14·45	12·68	15·52	21·15	26·83	28·60	28·78
1924	28·22	24·44	26·32	32·89	29·69	33·47	41·95	44·87	48·99	53·73	68·98	74·90
1925	76·29	76·15	76·—	76·31	77·42	77·54	77·39	77·33	76·65	77·—	77·—	76·68
1926	63·97	60·90	61·—	34·67	34·58	34·60	34·64	34·75	34·76	34·69	34·71	34·66
1927	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66	34·66

49. tábla. A budapesti könyvkötő-, dobozkészítő-, díszműkészítő- és tokkészítőiparban foglalkoztatott szakmunkások és munkásnők átlagos hetibérei az 1914—1927. években.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
	P e n g ő b e n											
	a) *Férfiak.*											
1914	43·02	43·02	43·02	43·02	42·53	42·53	42·53	37·76	37·37	37·76	36·63	37·37
1915	37·—	36·27	33·94	33·33	33·04	32·74	33·04	32·74	32·46	31·62	31·09	28·68
1916	26·06	27·21	26·24	27·34	28·89	28·68	28·26	27·86	27·08	26·53	25·61	26·44
1917	27·22	26·14	25·84	25·14	27·17	24·39	27·27	26·43	27·52	29·46	28·95	34·38
1918	50·—	50·31	49·40	48·24	48·35	41·90	41·78	48·71	46·50	55·12	52·16	44·78
1919	47·85	40·73	35·89	62·58	71·66	58·51	50·58	35·92	25·76	18·62	13·79	10·33
1920	3·41	5·98	7·15	9·50	10·62	12·74	13·42	10·44	9·13	6·78	6·34	5·94
1921	6·06	6·34	12·09	15·99	20·47	17·49	14·29	12·70	9·69	8·32	6·38	10·93
1922	11·26	11·91	9·71	12·—	12·44	9·85	10·59	12·35	9·53	11·70	14·25	15·29
1923	11·90	12·48	11·18	12·35	13·76	10·92	12·04	13·34	14·36	18·22	19·12	19·53
1924	20·45	21·26	26·54	26·74	25·10	27·83	38·25	40·24	39·93	40·15	42·92	43·69
1925	44·50	44·42	44·34	44·52	45·16	45·23	45·15	45·11	44·71	44·91	44·92	44·73
1926	44·77	44·87	44·95	44·94	44·83	44·85	44·90	45·04	45·06	44·97	45·—	44·92
1927	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90	44·90
	b) *Nők.*											
1914	19·77	19·77	19·77	19·77	19·54	19·54	19·54	19·54	17·17	17·35	16·83	17·17
1915	17·—	16·67	15·60	15·32	15·18	15·04	16·07	15·92	15·79	15·38	15·13	13·95
1916	12·68	13·24	12·77	12·95	14·07	13·97	13·77	13·57	13·19	14·97	13·41	13·80
1917	14·20	13·64	13·48	13·11	14·13	12·68	14·55	14·10	14·68	20·54	20·18	23·96
1918	34·76	34·97	34·34	33·53	35·16	30·48	30·67	34·91	33·33	39·51	38·04	32·66
1919	34·32	29·21	25·74	40·49	46·37	37·86	32·73	23·24	16·67	12·05	8·92	6·68
1920	2·45	3·33	3·99	5·22	5·82	6·98	7·36	5·70	4·94	3·67	3·61	3·38
1921	3·42	3·58	7·19	9·51	12·17	10·40	8·50	7·56	5·77	4·96	3·81	6·51
1922	5·37	7·09	5·78	7·17	7·41	5·87	6·31	6·92	5·72	7·02	8·55	9·18
1923	7·14	7·49	6·68	7·39	8·31	7·17	7·22	8·—	8·61	10·92	11·46	11·71
1924	12·21	18·67	15·93	16·09	15·10	16·67	22·96	24·16	23·97	24·10	25·75	26·22
1925	26·70	26·65	26·60	26·71	27·10	27·14	27·09	27·07	26·83	26·95	26·95	26·84
1926	26·87	26·92	26·97	26·97	26·90	26·91	27·02	27·04	26·98	27·—	26·95	26·95
1927	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95	26·95

Fenti adatok közlésénél a székesfővárosi Statisztikai Hivatal minden esetben megjegyzi, hogy a világháború éveire és a világháború utáni inflációs korszakra vonatkozó átszámított adatoknak csak szemléltető jelentőségük van s nem fedik a tényleges értékeket. Így az erre vonatkozó adatokból messzemenő következtetéseket nem lehet vonni.

Az imént bemutatott anyaggyüjteményben figyelembevett foglalkozási csoportok közül a *kesztyűsök*, valamint *a sérvkötészek és kötszerészek* Budapesten már a világháború kitörése előtt is a jól díjazott munkásság sorába tartoztak; előbbiek átlagos hetibére 1914 első felében a 40 pengőt, utóbbiaké az 50 pengőt is meghaladta. A koronastabilizálás után a kesztyűsök kereseti viszonyaiban javulás mutatkozik; 1924 novemberében már bekerültek az 50 pengőnél is magasabb hetibérkategóriába, az 1925—1926. években pedig átlagos hetibérük 55—56 pengő között ingadozott, de utóbb 1927-ben 52·50 pengőre szállott alá.

A *sérvkötészek és kötszerészek*, akik — mint láttuk — a világháború kitörése előtt a kesztyűsöknél magasabb átlagos hetibéreket kaptak, az inflációs korszak lezáródása után nem tudták a békebeli bérnívót elérni. Átlagos heti munkabérük 1924 közepe óta azonban az 1927. év elejéig fokozatosan 35 pengőről 46 pengőre emelkedett.

A fővárosi *szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők* 1914—1927. évi munkabéradatai kereseti viszonyaikban nagy hullámzást tükröznek vissza. Még a világháború kitörése előtt 1914 első felében bérnívójuk lényegesen növekedett (januártól júniusig 38·4%-kal). A háborús és a háború utáni inflációs évek e munkáscsoport bérviszonyaiban is mélyreható változásokat idéztek elő. A fenti anyaggyüjteményből kirivóan szembetűnik az, hogy átlagos hetibérük az úgynevezett tanácsköztársaság alatt ugrásszerűen emelkedett és 1919 májusában elérte a kulminációs pontot, amelyről az 1920—1923. években zuhanásszerűen alászállott. E munkáskategória kereseti viszonyai csak a koronastabilizálódás után konszolidálódtak. 1924 júniusától az 1925. év végéig átlagos hetibérük névleges értékben 56·1%-kal javult. Bérnívójuk az 1926. évi ingadozás után azonban az 1927. évben újra hanyatlott; ennek magyarázata az, hogy ebben az iparágban az 1927. év folyamán a kereslet nagy mértékben csökkent.

A budapesti *bőröndösök és bőrdíszművesek* 1914—1924. évi bérviszonyai is nagyjában hasonlóan fejlődtek, mint az előbb tárgyalt munkáskategóriáé. A bőröndösök és bőrdíszművesek átlagos hetibére a háború előtt 1914 januártól júniusig szintén erőteljesen megduzzadt (31·8%-kal). A legmagasabb hetibérátlagot a bőröndösök és bőrdíszművesek is a kommün alatt 1919 májusában érték el, míg az 1920—1923. évi inflációs korszakban bérnívójuk nagymértékben visszaesett. Az inflációs korszak után e munkáscsoport átlagos hetibére is emelkedett: 1924 augusztusában névleges értékben a békebeli színvonalra jutott és az 1925. év folyamán hetibérük

már a 77 pengőt is meghaladta. Utóbb azonban az 1926—1927. években kereseti viszonyaik ismét romlottak. 1925-ről az 1927. évre átlagos hetibérük a felénél is kisebb összegre csökkent.

Meg kell itt egyébként jegyeznünk, hogy a bőröndösök és bőrdíszművesek, valamint a sérvkötészek és kötszerészek munkabéreiről imént közölt számok nem felelnek meg teljesen a székesfővárosi Statisztikai Hivatal másik adatgyüjtésének eredményeivel, melyeket a fenti 37. táblázat foglal magában.

A budapesti *könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő szakmunkások* átlagos hetibéreiről begyüjtött adatok azt igazolják, hogy e munkáskategória átlagos hetibére — a háborús és a háború utáni inflációs években mutatkozó nagy ingadozások után — az 1924. év végén már ismét a békebeli nívóra jutott. A könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő *munkásnők* pedig a koronastabilizálás után a háború előtti állapothoz képest helyzetüket meg tudták javítani. Az 1925—1927. években átlagos hetibérük már 27 pengő körül mozgott. *E munkáskategóriánál tehát a férfi- és nőimunkások átlagos hetibérei közötti arány a legutóbbi években a munkásnők javára eltolódott.*

A most vizsgált foglalkozási csoportoknak *névleges* hetibérnívójában a világháború kitörése óta beállott változásokat a következő indexszámok jelzik:

50. tábla. A budapesti kesztyűsök névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927.
1914 első felév = 100.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	100	100	100	100	99	99	99	98	97	98	.95	97
1915	96	106	99	97	107	117	118	117	116	113	111	102
1916	93	97	94	95	98	106	104	103	100	98	88	83
1917	99	109	108	105	104	99	104	100	104	107	105	125
1918	146	147	144	162	151	137	128	124	118	164	132	113
1919	127	108	101	83	95	78	71	54	38	28	21	15
1920	11	10	12	16	17	24	27	21	16	12	11	11
1921	11	12	17	28	37	36	30	24	23	19	15	20
1922	25	29	30	35	43	35	39	37	34	36	36	41
1923	37	38	46	45	48	46	35	31	44	54	53	56
1924	68	60	63	63	68	74	89	93	100	107	121	131
1925	133	133	133	133	135	136	135	135	134	135	135	134
1926	134	134	135	135	134	134	135	135	135	135	135	135
1927	126	126	126	126	126	126	126	126	126	126	126	126

51. tábla. A budapesti sérvkötészek és kötszerészek névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927.

1914 első felév = 100.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	101	101	101	101	99	99	99	88	94	94	91	93
1915	96	94	88	87	86	85	103	102	101	99	97	89
1916	81	85	82	83	85	85	91	89	87	85	76	72
1917	85	93	92	89	89	86	92	89	93	90	93	110
1918	117	130	127	141	132	123	115	112	107	150	121	104
1919	111	100	88	73	83	68	62	45	32	23	17	13
1920	10	9	11	14	15	20	22	17	14	11	9	8
1921	8	9	13	21	27	26	22	17	13	9	11	15
1922	18	21	19	25	31	25	22	24	20	38	28	31
1923	29	30	34	34	36	34	26	24	35	40	40	41
1924	49	44	43	44	48	55	67	70	77	82	84	86
1925	87	87	87	87	88	88	88	88	87	88	88	88
1926	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88
1927	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88

52. tábla. A budapesti szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927.

1914 első félév = 100.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	81	81	98	114	113	113	113	100	99	114	125	127
1915	112	110	116	114	112	112	112	112	123	120	129	126
1916	114	119	115	121	124	134	132	130	136	133	120	132
1917	133	127	126	122	137	123	115	99	103	106	104	131
1918	154	172	169	181	169	160	149	145	138	164	132	123
1919	120	110	104	132	236	193	167	99	71	51	45	38
1920	26	23	27	31	34	41	43	34	29	24	20	20
1921	21	23	34	47	60	51	42	33	28	20	31	28
1922	29	29	24	28	34	32	39	38	41	40	47	50
1923	39	35	29	29	32	29	23	29	34	42	50	60
1924	62	45	42	60	63	70	88	96	96	96	105	107
1925	109	109	109	109	111	111	111	111	110	110	110	110
1926	101	101	90	67	67	77	78	78	78	90	90	90
1927	74	74	74	74	74	74	74	74	74	74	74	74

53. tábla. A budapesti bőröndösök és bőrdíszművesek névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927.

1914 első félév = 100.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	84	84	98	112	111	111	111	98	97	98	119	122
1915	96	95	88	109	108	107	108	107	116	113	122	131
1916	102	106	103	113	116	124	122	121	134	131	118	133
1917	114	116	115	112	124	113	105	90	94	97	106	126
1918	132	148	160	177	185	161	150	125	129	153	132	114
1919	111	102	101	138	226	184	160	85	67	48	43	35
1920	26	22	27	31	33	40	45	35	29	25	20	22
1921	22	23	34	48	62	53	43	34	31	22	22	31
1922	32	32	30	30	41	29	32	38	32	42	46	50
1923	42	38	34	42	41	35	31	37	51	65	69	69
1924	68	59	63	79	72	81	101	108	118	130	166	181
1925	184	184	183	184	187	187	187	186	185	186	186	185
1926	154	147	147	84	83	83	84	84	84	84	84	84
1927	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84

A *kesztyűsök* névleges hetibérindexei élesen megvilágítják azt, hogy e munkáscsoport kereseti viszonyai Budapesten már a világháború első félesztendejében romlottak és bérnívójuk különösen az 1918—1923. években feltűnően ingadozott. De hetibérük névleges értéke 1924 szeptemberében újra elérte a békebeli színvonalat és az 1925—1926. években azt körülbelül 35%-kal meghaladta. Az 1927. évben ugyan a kesztyűsök átlagos hetibére is hanyatlott, de ennek dacára névleges értékben még mindig körülbelül ¼ résszel volt magasabb a háború előttinél.

A fővárosi *sérvkötészek és kötszerészek* hetibérindexei ellenben a háború utáni évekből e munkáscsoport helyzetének megnehezüléséről adnak számot. Névleges hetibérük az 1925—1927. években még mindig körülbelül 12—13%-kal volt alacsonyabb a békebelinél.

A budapesti *szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők* indexszámai pedig azt jelzik, hogy névleges hetibérük az 1924. év végén már elérte az 1914 első félévi mértéket, de utóbb a bekövetkezett hanyatlás folytán hetibérük 1927-ben ¼ résszel volt kisebb, mint a világháború kitörése előtt.

54. tábla. A budapesti könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő szakmunkások és munkásnők névleges hetibéreinek indexszámai. 1914—1927.

1914 első félév = 100.

Év	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
	a) *Férfiak.*											
1914	100	100	100	100	99	99	99	88	87	88	85	87
1915	86	85	79	78	77	76	77	76	76	74	73	67
1916	61	64	61	64	67	67	66	65	63	62	60	62
1917	64	61	60	59	63	57	64	62	64	69	68	80
1918	117	117	115	113	113	98	97	114	108	129	122	104
1919	112	95	84	146	167	137	118	84	60	43	32	24
1920	8	14	16	22	25	30	31	24	21	16	15	14
1921	14	15	28	37	48	41	33	30	23	19	15	26
1922	26	28	23	28	29	23	25	29	22	27	33	36
1923	28	29	26	29	32	26	28	31	34	42	45	46
1924	48	50	62	62	59	65	89	94	93	94	100	102
1925	104	104	103	104	105	106	105	105	104	105	105	104
1926	104	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105
1927	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	104
	b) *Nők.*											
1914	100	100	100	100	99	99	99	88	87	88	85	87
1915	86	85	79	78	77	76	82	81	80	78	77	71
1916	64	67	65	66	71	71	70	69	67	76	68	70
1917	72	69	69	67	72	64	74	72	75	104	102	122
1918	177	178	174	170	179	155	156	177	169	201	193	166
1919	174	148	131	206	235	192	166	118	85	61	45	34
1920	12	17	20	27	30	35	37	29	25	19	18	17
1921	17	18	37	48	62	53	43	38	29	25	19	33
1922	27	36	29	36	38	30	32	35	29	36	43	47
1923	36	38	34	38	42	36	37	41	44	55	58	59
1924	62	95	81	82	77	85	117	123	122	122	131	133
1925	136	135	135	136	138	138	138	137	136	137	137	136
1926	136	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137
1927	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137	137

A *bőröndösök és bőrdíszművesek* névleges bérindexeinek vizsgálatánál fokozott mértékben szembeötlik átlagos hetibérük nívójának az 1914—1927. években végbement nagy hullámzása. Eltekintve a háborús és a háború utáni inflációs korszakra vonatkozó számoktól még a koronastabilizálás óta begyüjtött adatok is az 1925—1927. évekből kereseti viszonyaiknak nagy változásait tükrözik vissza. Az 1925. évben például hetikeresetük névleges értéke csaknem a háború előttinek kétszerese volt, hogy azután az 1926 tavaszán bekövetkezett visszaesés folytán bérindexük a békebeli 84%-ára csökkenjen.

A budapesti *könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő* szakmunkások és munkásnők bérindexei világosan kifejezik e munkáscsoport bérstatisztikájának két jellemző vonását: egyfelől azt, hogy a *férfimunkások* átlagos hetibérei a világháború után névleges értékben is csak 1924 novemberében érték el a békebeli magasságot és utóbb az 1925—1927. években sem haladták meg azt lényegesen (mindössze 3—6%-kal); másfelől kitűnik az indexszámokból az is, hogy a *munkásnők* névleges hetibére már 1924 júliusában 17%-kal, az 1925—1927. években pedig már több, mint egyharmadrésszel magasabb volt a háború előttinél. E munkáscsoport női tagjainak hetibérnívója tehát a világháború óta *viszonylag* kedvezőbben fejlődött, mint a férfimunkásoké.

A fenti névleges munkabérindexeket a létfenntartási költségek indexszámaival kombinálva a következő reálbérindexeket kapjuk:

55. tábla. A budapesti kesztyűsök heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927.
1914. első félév = 100.

Év	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	100	100	100	100	99	99	94	100	94	88	83	78
1915	76	78	70	60	64	65	65	66	62	60	59	61
1916	60	61	60	51	47	47	46	46	46	45	45	46
1917	53	60	59	56	52	54	59	57	59	62	64	57
1918	57	54	52	55	55	52	53	53	50	59	65	63
1919	74	71	73	59	56	48	39	22	25	24	23	21
1920	17	16	13	15	16	20	20	20	20	19	22	20
1921	19	21	23	36	46	56	63	39	62	54	35	37
1922	49	56	65	59	73	65	91	77	67	58	56	63
1923	54	58	87	87	72	110	71	52	58	55	62	57
1924	75	67	59	61	67	59	67	68	74	77	85	91
1925	115	117	120	121	117	121	121	127	128	136	136	131
1926	134	133	132	134	133	131	131	134	134	130	127	129
1927	119	117	117	114	112	112	114	113	112	111	113	112

56. tábla. A budapesti sérvkötészek és kötszerészek heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927.

1914. első félév = 100.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	101	101	101	101	99	99	94	90	91	85	78	74
1915	76	69	62	54	52	47	57	57	54	53	52	53
1916	53	53	53	45	40	38	41	40	40	39	39	40
1917	45	51	51	48	45	47	52	51	53	52	57	50
1918	46	48	46	48	48	46	48	47	46	54	60	58
1919	65	65	64	52	49	42	34	18	21	20	18	18
1920	16	14	12	13	14	16	16	16	18	18	18	15
1921	14	16	18	27	34	41	46	27	35	26	26	28
1922	35	40	41	42	53	46	51	50	39	61	44	48
1923	43	45	64	65	54	81	53	40	46	41	47	42
1924	54	49	40	43	47	44	50	51	57	59	59	60
1925	75	76	79	79	77	79	79	83	83	89	89	86
1926	88	87	86	87	86	85	87	87	85	85	83	84
1927	83	81	81	80	78	78	80	79	78	78	78	78

57. tábla. A budapesti szíjgyártók, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	81	81	98	114	113	113	108	102	96	103	109	102
1915	89	81	82	71	67	63	62	63	65	64	69	75
1916	74	74	74	65	59	60	59	58	62	60	61	73
1917	71	69	69	65	69	68	65	57	58	62	63	60
1918	60	64	61	62	61	60	62	61	59	59	65	69
1919	70	72	75	94	139	120	92	40	46	44	49	54
1920	41	37	29	29	31	33	32	33	37	39	40	37
1921	37	41	46	60	75	80	88	53	76	57	72	52
1922	57	56	52	47	58	59	91	79	80	65	73	77
1923	57	53	55	56	48	69	47	48	45	43	58	61
1924	68	51	39	58	62	56	66	70	71	69	74	74
1925	94	96	98	100	97	99	99	105	105	111	111	108
1926	101	100	88	66	66	75	76	77	77	87	85	86
1927	70	69	69	67	66	66	67	66	66	65	66	65

58. tábla. A budapesti bőröndösök és bőrdíszművesek heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927.

1914. első félév = 100.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1914	84	84	98	112	111	111	106	100	94	88	103	98
1915	76	70	62	68	65	60	59	60	62	60	65	78
1916	66	66	66	61	55	55	54	54	61	60	60	73
1917	61	63	63	60	62	62	59	52	53	56	65	58
1918	51	55	58	60	67	51	63	53	55	55	65	64
1919	65	67	73	99	133	114	88	34	43	41	47	49
1920	41	35	29	29	30	33	34	34	37	40	40	41
1921	39	41	46	62	78	83	90	55	84	63	51	57
1922	63	62	65	51	69	54	74	79	63	68	72	77
1923	62	58	64	81	61	83	63	62	67	66	80	70
1924	75	66	59	77	71	64	76	79	87	94	117	126
1925	159	161	165	167	163	167	167	175	176	187	187	181
1926	154	146	144	83	82	81	82	83	83	81	79	80
1927	79	78	78	76	75	75	76	75	74	74	75	74

A kiszámított reálmunkabérindexek[1]) jól szemléltetik a különféle foglalkozási csoportok 1914—1927. évi átlagos hetibérei vásárlóértékének nagy hullámzását.

A fővárosi *kesztyűsök* heti reálmunkabére 1914. év közepe óta fokozatosan hanyatlott és már 1916 áprilisában a békebeli értékének felére zuhant. A háború utáni inflációs években e foglalkozási csoport heti reálmunkabérének színvonala is nagy ingadozást mutat. Kereseti viszonyaiknak a koronastabilizálás óta történt jelentékeny javulása révén átlagos hetibérük vásárlóértéke már 1925 elején a világháború előttinél is magasabb volt és utóbb az 1927 évben észlelt hanyatlás ellenére heti reálmunkabérük még a vizsgálat utolsó időpontjában is a békebelinél kedvezőbben alakult.

A budapesti *sérvkötészek és kötszerészek* reálbérindexszámaiból fokozott mértékben jut kifejezésre megélhetési viszonyaiknak a világháború kitörése óta bekövetkezett nagyarányú romlása. Életstandardjuknak lefelé irányuló

[1]) Az erre vonatkozó számításoknál a m. kir. központi Statisztikai Hivatal létfenntartási indexeit használtuk fel. Mivel a Hivatal egy munkáscsalád létfenntartási költségeire vonatkozó indexszámokat 1914 januárjától az 1924. év végéig havonkénti részletezéssel csupán a lakásbér figyelmen kívül hagyásával állapította meg, az 1914—1924. évekre vonatkozó reálbérindexszámításoknál ezeket vagyunk kénytelenek felhasználni. 1925 januárjától kezdve a lakbérrel együtt kiszámított létfenntartási költségek indexei szolgálnak vizsgálódásaink alapjául. Az ebből származó különbségre, melyet a szükséges adatok hiányában nem áll módunkban kiküszöbölni, nyomatékkal felhívjuk az olvasó figyelmét.

59. tábla. A budapesti könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő szakmunkások és munkásnők heti reálbéreinek indexszámai. 1914—1927.

1914. első félév = 100.

É v	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
	a) *Férfiak.*											
1914	100	100	100	100	99	99	94	90	84	79	74	70
1915	68	63	56	49	46	42	42	43	40	40	39	40
1916	40	40	39	34	32	30	29	29	29	28	31	34
1917	34	33	33	32	32	30	36	36	36	40	41	37
1918	36	33	42	38	41	37	40	48	46	46	60	58
1919	65	62	61	104	98	75	65	34	39	37	35	34
1920	13	22	17	21	23	24	23	23	27	26	30	26
1921	25	27	38	47	60	64	69	48	62	54	35	48
1922	51	54	50	47	49	43	58	60	43	44	52	55
1923	41	44	49	56	48	62	57	52	45	43	52	47
1924	53	56	58	60	58	52	67	69	68	68	70	71
1925	90	91	93	95	91	95	94	99	99	106	106	102
1926	104	104	103	104	104	103	102	104	104	101	99	100
1927	99	97	97	95	93	93	94	93	93	93	93	93
	b) *Nők.*											
1914	100	100	100	100	99	99	94	90	84	79	74	70
1915	68	63	56	49	46	42	45	46	43	42	41	42
1916	42	42	42	35	34	32	31	31	31	35	35	39
1917	38	38	38	36	36	35	42	41	42	60	62	56
1918	69	66	63	58	65	58	55	75	72	72	96	93
1919	102	97	95	147	128	119	92	48	55	52	49	48
1920	19	27	22	25	28	28	28	28	32	31	36	31
1921	30	32	50	62	78	83	90	61	78	71	44	61
1922	53	69	63	61	54	56	74	73	57	58	67	72
1923	53	58	64	73	63	86	76	68	58	56	67	60
1924	68	107	76	80	75	67	88	90	90	88	92	92
1925	117	118	122	124	120	123	123	129	130	138	138	133
1926	136	136	134	136	136	134	133	136	136	132	129	130
1927	129	127	127	124	122	122	124	122	121	121	122	121

hullámvonala már a világháború elején megkezdődött: 1914 decemberében heti reálbérük a békebeli állapothoz képest egynegyedrésszel volt alacsonyabb, 1915 májusában pedig háború előtti értékének felére zsugorodott össze. A fenti reálmunkabérindexszámokból arra is következtethetünk, hogy Budapesten a sérvkötészeknek és a kötszerészeknek az összeomlást követő első 6 esztendő folyamán mindvégig súlyos megélhetési gondokkal kellett megküzdeniök. Helyzetük csak 1925 óta javult meg némileg, de még az 1927. év végén is heti reálbérük körülbelül egyötödrésszel volt alacsonyabb a békebelinél.

A budapesti *szíjgyártok, nyergesek, gépszíjgyártók, tímárok és ostorkészítők* 1914—1927. évi reálmunkabérindexei életszínvonaluknak erős hullámzását tükrözik vissza. Már 1914-ben heti reálmunkabérük nagy ingadozást mutat. Az 1914. novemberében észlelt átmeneti javulás után hetimunkabérük vásárlóértéke 1915 januárjától kezdve fokozatosan csökkent és a világháború után csak 1925 augusztusában jutott ismét a békebeli magasságra. De e foglalkozási csoport kereseti viszonyai 1926 márciusa óta újra romlottak; reálmunkabérindexük ismét a békebeli nívó alá sülyedt. Az Az 1927. év második felében átlagos hetimunkabérük reálértéke csupán a háború előttinek $^2/_3$ részét képviselte.

A fővárosi *bőröndösök és bőrdíszművesek* heti reálmunkabéreinek alakulását vizsgálva életszínvonaluknak főleg a koronastabilizálás óta mutatkozó nagy fluktuálása érdemel említést. Reálmunkabérük 1924 augusztusában körülbelül a békebeli 80%-át elérte és már 1924 decemberében egynegyedrésszel nagyobb volt a háború előttinél. A következő év végére pedig reálbérindexük 180% fölött mozgott. Utóbb azonban reálbérnívójuk hirtelen zuhant és 1927 áprilisa óta immár egynegyedrésszel volt alacsonyabb, mint 1914 első felében. Azóta 1927 decemberéig átlagos heti reálmunkabérük nagyjában ezen a színvonalon stabilizálódott.

A budapesti *könyvkötő, dobozkészítő, díszműkészítő és tokkészítő* szakmunkások reálmunkabére már a világháború elején nagyobb mértékben süllyedt, mint az imént felsorolt többi foglalkozási csoportoké: 1914 decemberében már csupán a békebeli 70%-át, 1915 júniusában pedig annak $^2/_5$ részét képviselte és a következő év tavaszán a háború előttinek mindössze $^1/_3$-a volt. Munkabérüknek a háborús és a háború utáni inflációs években észlelt dekadenciája után a helyzetükben csak 1925. év folyamán mutatkozott lényeges javulás. 1925. év végére reálmunkabérindexük már a békebeli magasságra jutott, de 1927-ben — kismértékben ugyan — újra hanyatlott. E foglalkozási csoport *munkásnői* is osztoztak a háborús és a háború utáni első években a férfiszakmunkások nehéz helyzetében. De az 1925—1927. év mindenik hónapjában reálmunkabérindexük kedvezőbben alakult, mint a férfimunkásoké.

VI. A budapesti gyáripari munkásság háború utáni kereseti viszonyai.

Tanulmányunk most következő részében a budapesti *gyáripari* munkásság világháború utáni kereseti viszonyait tesszük vizsgálat tárgyává. Az e célra felhasznált statisztikai anyag a fővárosi gyári jellegű ipartelepek munkásságának számát, valamint összes napi keresetét az 1923. és az 1925—1927. évekről ipari főcsoportonként és munkáskategóriánként részletezi.

A m. kir. központi Statisztikai Hivatal sajnos nem hozta nyilvánosságra az 1921., 1922. és az 1924. évi gyáripari statisztika budapesti munkabéranyagát. Így a kép, melyet a rendelkezésünkre álló számok segítségével alább nyujtani fogunk, csak részleges lesz; de ezeket az adatokat sem nélkülözhetjük vizsgálatainknál, mert alapos tájékoztatást nyujtanak a fővárosi gyárimunkásság háború utáni munkabérviszonyainak részleteiről.

Ezen adatoknak a világháború előtti állapottal való összehasonlítása céljára megfelelő számokkal nem rendelkezünk, mert a világháború előtt legutoljára *1913-ban* végrehajtott gyáripari üzemi statisztikai felvétel eredményei alapján a munkabérviszonyoknak megvilágítása céljából csak *a munkásoknak az év folyamán kifizetett pénzbeli- és természetbeni járandóságok együttes összegét* felölelő adatok dolgoztattak fel. A *korábbi* gyáripari üzemi- és munkásstatisztikai felvételek — mint a munkabérstatisztika hazai forrásainak beható tárgyalása során rámutattunk — a gyárimunkások kereseti viszonyaira vonatkozólag csak *a munkásság számának hetibérkategóriákban való tagozódásáról* gyüjtöttek adatokat. A világháború után végzett gyáripari statisztikai felvételek pedig — mint az imént említettük — a gyári jellegű ipartelepeken *az évnegyedek első napján alkalmazott munkásság számát és összes napi keresményét* tudakolják. Utóbbi adatok alapján az egy-egy gyárimunkásra esett átlagos napi kereseteket ipari főcsoportok és munkáskategóriák szerint számítottuk ki.

A hivatalos adatok alapján nemcsak a gyáripari telepeken alkalmazott, hanem a gyáripari telepeken *kívül* dolgozó munkások háború utáni kereseti viszonyait is meg fogjuk világítani ; az erre vonatkozó számok annál nagyobb figyelmet érdemelnek, mert az 1921 előtti időből a hazai gyáripari telepek otthonmunkásainak munkabéreiről semmiféle hivatalos adatgyüjtés nem számolt be.

A gyárimunkásság napi keresetét feltüntető alábbi táblázatok csak a *pénzbeli* járandóságokat foglalják magukban; de vannak adataink, melyek a *gyárimunkásság összes járandósága* felől is tájékoztatnak a gyáripari telepek által az egyes évek folyamán kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok összegét külön-külön részletezve.

A fővárosi gyáripari munkások átlagos évi keresetének alakulását ipari főcsoportok és ipari alcsoportok szerint is kiszámított adataink alapján fogjuk vizsgálni.

Végül a budapesti gyáripari telepeken 1923—1927 október elsején alkalmazott munkásság számát a bérfizetés módjai szerint is tagoljuk.

1. A budapesti gyáripari munkásság összes napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1927-ben.

A hivatalos gyáripari statisztikai felvételek eredményei alapján a budapesti gyári jellegű ipartelepeken alkalmazott munkásság összes napikeresetére vonatkozó adatok ipari főcsoportonként tagolva az 1923., 1925—1927. évek évnegyedeinek első napjáról állanak rendelkezésünkre. Az aranykoronában kimutatott összes értékadatokat a könnyebb áttekintés biztosítása céljából pengőre számítottuk át.

A 60. táblázatunk a budapesti gyáripari munkásság együttes napikeresetét pengőben és az egyes ipari főcsoportok részesedését százalékokban tünteti fel.

A fővárosi gyári jellegű ipartelepek által a munkásság számára kifizetett napi munkabérek összege a vizsgált évek alatt a legtöbb ipari főcsoportban fokozatosan növekedett. A budapesti férfi- és női gyárimunkások adatait egybefoglalva az 1925. évi állapothoz viszonyítva 1926-ban csupán a ruházati ipari, a bőr- stb. ipari és az élelmezési ipari napi munkabérek összege mutat csekély hanyatlást. 1927 január elején pedig a budapesti gépgyártás stb. ipartelepein a gyárimunkásság részére valamivel kisebb összeget fizettek ki, mint egy évvel előbb; a következő évnegyedek első napjain azonban a gépgyári munkásság napikeresetének összege is emelkedett.

A budapesti gyártelepeken alkalmazott munkásságnak kifizetett napi munkabérek együttes összegéből az 1923. év folyamán a *gépgyártás* körülbelül egyharmad arányban részesedett. Ismerve ennek az ipari főcsoportnak a vizsgált években is nagy munkáslétszámát, a statisztikai felvételeknek e kedvező eredménye nem okozhat meglepetést. Éppen úgy az sem, hogy — munkáslétszáma arányának csökkenésével párhuzamosan — az 1925—1927. évek folyamán a napi keresetek együttes összegéből való százalékos részesedése szintén alászállott.

60. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkások, napszámosok és tanoncok összes napikeresete ipari főcsoportonként 1923—1927-ben.

A) *1923. év.*

Ipari főcsoport	Január 1.			Április 1.			Július 1.			Október 1.		
	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt
						a) *Pengőben.*						
I. Vas- és fémipar	15.277	2.067	17.344	13.252	1.830	15.082	8.151	1.172	9.323	19.077	2.503	21.580
II. Gépgyártás stb.	31.156	1.593	32.749	28.451	1.603	30 054	23.181	1.194	24.375	45.098	2.696	47.794
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	2.668	44	2.712	2.758	48	2.806	1.321	19	1.340	3.551	58	3.609
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	3.499	597	4.096	3.789	775	4.564	3.763	1.046	4.809	8.113	2.052	10.165
IV. Fa- és csontipar	5.834	460	6.294	5.428	386	5.814	3.618	237	3.855	9.026	560	9.586
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	2.156	624	2.780	1.583	457	2.040	1.059	284	1.343	2.322	725	3.047
VI. Fonó- és szövőipar	2.473	2.520	4.993	2.724	2.620	5.344	1.826	1.822	3.648	3.293	4.079	7.372
VII. Ruházati ipar	2.131	1.915	4.046	2.270	1.865	4.135	1.158	892	2.050	2.566	2.138	4.704
VIII. Papirosipar	746	1.242	1.988	570	940	1.510	269	425	694	587	994	1.581
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	9.116	5.331	14.447	7.122	4.683	11.805	5.937	2.647	8.584	12.672	4.979	17.651
X. Vegyészeti ipar	4.156	785	4.941	3.809	711	4.520	2.452	464	2.916	6.088	1.028	7.116
XII. Sokszorosító- és műipar	11.428	3.359	14.787	9.005	2.935	11.940	4.179	1.143	5.322	8.330	2.499	10.829
Összesen	**90.640**	**20.537**	**111.177**	**80.761**	**18.853**	**99.614**	**56.914**	**11.345**	**68.259**	**120.723**	**24.311**	**145.034**
						b) *Százalékokban.*						
I. Vas- és fémipar	16·9	10·1	15·6	16·4	9·7	15·1	14·3	10·3	13·7	15·8	10·3	14·9
II. Gépgyártás stb.	34·4	7·8	29·5	35·2	8·5	30·2	40·7	10·5	35·7	37·4	11·1	32·9
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	2·9	0·2	2·4	3·4	0·3	2·8	2·3	0·2	2·0	2·9	0·2	2·5
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	3·9	2·9	3·7	4·7	4·1	4·6	6·6	9·2	7·0	6·7	8·4	7·0
IV. Fa- és csontipar	6·4	2·2	5·7	6·7	2·0	5·8	6·4	2·1	5·6	7·5	2·3	6·6
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	2·4	3·0	2·5	2·0	2·4	2·0	1·9	2·5	2·0	1·9	3·0	2·1
VI. Fonó- és szövőipar	2·7	12·3	4·5	3·4	13·9	5·4	3·2	16·1	5·3	2·7	16·8	5·1
VII. Ruházati ipar	2·3	9·3	3·6	2·8	9·9	4·2	2·0	7·9	3·0	2·1	8·8	3·2
VIII. Papirosipar	0·8	6·0	1·8	0·7	5·0	1·5	0·5	3·7	1·0	0·5	4·1	1·1
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	10·1	26·0	13·0	8·8	24·8	11·9	10·4	23·3	12·6	10·5	20·5	12·2
X. Vegyészeti ipar	4·6	3·8	4·4	4·7	3·8	4·5	4·3	4·1	4·3	5·1	4·2	4·9
XII. Sokszorosító- és műipar	12·6	16·4	13·3	11·2	15·6	12·0	7·4	10·1	7·8	6·9	10·3	7·5
Összesen	**100.0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

60. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkások, napszámosok és tanoncok összes napikeresete ipari főcsoportonként 1923—1927-ben. (Folytatás.)

B) *1925. év.*

Ipari főcsoport	Január 1.			Április 1.			Július 1.			Október 1.		
	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt
						a) *Pengőben.*						
I. Vas- és fémipar	37.552	5.426	42.978	35.389	4.770	40.159	34.226	5.058	39.284	41.332	5.989	47.321
II. Gépgyártás stb.	83.802	5.190	88.992	86.324	5.096	91.420	86.469	4.622	91.091	88.020	4.896	92.916
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	13.015	166	13.181	13.664	175	13.839	13.767	183	13.950	14.632	205	14.837
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	7.659	956	8.615	10.942	2.451	13.393	13.349	3.307	16.656	13.727	3.329	17.056
IV. Fa- és csontipar	16.184	1.375	17.559	14.107	1.102	15.209	14.812	965	15.777	16.659	1.443	18.102
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	5.333	1.967	7.300	4.907	1.783	6.690	4.657	1.589	6.246	4.979	1.900	6.879
VI. Fonó- és szövőipar	17.184	20.357	37.541	16.892	20.511	37.403	17.714	17.979	35.693	19.193	22.627	41.820
VII. Ruházati ipar	6.838	6.631	13.469	7.540	6.736	14.276	7.932	5.878	13.810	8.155	6.923	15.078
VIII. Papirosipar	2.628	5.030	7.658	2.572	4.782	7.354	2.634	4.811	7.445	3.000	5.588	8.588
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	39.419	13.831	53.250	36.215	13.517	49.732	38.338	15.075	53.413	41.766	16.416	58.182
X. Vegyészeti ipar	16.469	2.496	18.965	16.597	2.399	18.996	15.720	2.497	18.217	16.282	3.007	19.289
XII. Sokszorosító- és műipar	29.748	8.161	37.909	30.909	7.671	38.580	32.524	7.924	40.448	35.317	8.987	44.304
Összesen	**275.831**	**71.586**	**347.417**	**276.058**	**70.993**	**347.051**	**282.142**	**69.888**	**352.030**	**303.062**	**81.310**	**384.372**
						b) *Százalékban.*						
I. Vas- és fémipar	13·6	7·6	12·4	12·8	6·7	11·6	12·1	7·2	11·1	13·6	7·4	12·3
II. Gépgyártás stb.	30·4	7·3	25·6	31·3	7·2	26·3	30·7	6·6	25·9	29·1	6·0	24·2
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	4·7	0·2	3·8	5·0	0·3	4·0	4·9	0·3	4·0	4·8	0·3	3·9
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	2·8	1·3	2·5	4·0	3·5	3·9	4·7	4·7	4·7	4·5	4·1	4·4
IV. Fa- és csontipar	5·9	1·9	5·1	5·1	1·6	4·4	5·2	1·4	4·5	5·5	1·8	4·7
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·9	2.8	2·1	1·8	2·5	1·9	1·7	2·3	1·8	1·6	2·3	1·8
VI. Fonó- és szövőipar	6·2	28·4	10·8	6·1	28·9	10·8	6·3	25·7	10·1	6·3	27·8	10·9
VII. Ruházati ipar	2·5	9·3	3·9	2·7	9·5	4·1	2·8	8·4	3·9	2·7	8·5	3·9
VIII. Papirosipar	0·9	7·0	2·2	0·9	6·7	2·1	0·9	6·9	2·1	1·0	6·9	2·3
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	14.3	19·3	15·3	13·1	18·9	14·3	13·6	21·6	15·2	13·8	20·2	15·1
X. Vegyészeti ipar	6·0	3·5	5·4	6·0	3·4	5·5	5·6	3·6	5·2	5·4	3·7	5·0
XII. Sokszorosító- és műipar	10·8	11·4	10·9	11·2	10·8	11·1	11·5	11·3	11·5	11·7	11·0	11·5
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

60. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkások, napszámosok és tanoncok összes napikeresete ipari főcsoportonként 1923—1927-ben. (Folytatás.)

C) *1926. év.*

Ipari főcsoport	Január 1.			Április 1.			Július 1.			Október 1.		
	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt
	a) *Pengőben.*											
I. Vas- és fémipar	35·766	3.733	39.499	39.485	5.510	44.995	43.633	5.412	49.045	49.131	6.219	55.350
II. Gépgyártás stb.	84.438	5.513	89.951	87.619	5.829	93.448	92.697	4.712	97.409	89.930	5.153	95.083
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	14.842	248	15.090	15.043	253	15.296	16.020	272	16.292	16.408	284	16.692
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	8.874	1.224	10.098	14.044	2.745	16.789	17.364	3.644	21.008	18.482	3.651	22.133
IV. Fa- és csontipar	14.253	1.141	15.394	14.603	1.284	15.887	16.579	1.392	17.971	18.736	1.674	20.410
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	4.585	1.437	6.022	4.551	1.345	5.896	4.766	1.376	6.142	4.816	1.973	6.789
VI. Fonó- és szövőipar	16.021	17.988	34.009	17.682	18.442	36.124	18.606	20.928	39.534	19 491	23.846	43.337
VII. Ruházati ipar	5.003	4.907	9.910	6.787	5.995	12.782	5.737	5.437	11.174	6.675	6.772	13.447
VIII. Papirosipar	3.633	5.520	9.153	3.749	5.389	9.138	3.654	5.446	9.100	4.035	6.135	10.170
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	38.737	14.190	52.927	33.460	13.879	47.339	33.074	14.710	47.784	39.019	16.508	55.527
X. Vegyészeti ipar	16.075	2.891	18.966	17.477	3.205	20.682	18.008	3.235	21.243	19.040	3.677	22.717
XII. Sokszorosító- és műipar	40.100	9.244	49.344	39.594	8.591	48.185	39.703	8.644	48.347	40.297	9.069	49.366
Összesen	**282.327**	**68.036**	**350.363**	**294.094**	**72.467**	**366.561**	**309.841**	**75.208**	**385.049**	**326.060**	**84.961**	**411.021**
	b) *Százalékokban.*											
I. Vas- és fémipar	12·7	5·5	11·3	13·4	7·6	12·3	14·1	7.2	12·7	15·1	7·3	13·5
II. Gépgyártás stb.	29·9	8·1	25·7	29·8	8·0	25·5	29·9	6·3	25·3	27·6	6·1	23.1
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	5·3	0·4	4·3	5·1	0·3	4·2	5·2	0·4	4·2	5·0	0·3	4·1
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	3·1	1·8	2·9	4·8	3·8	4·6	5·6	4·8	5·5	5·7	4·3	5·4
IV. Fa- és csontipar	5·0	1·7	4·4	5·0	1·8	4·3	5·3	1·9	4·7	5·7	2·0	5·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·6	2·1	1·7	1·5	1·9	1·6	1·5	1·8	1·6	1·5	2·3	1·6
VI. Fonó- és szövőipar	5·7	26·4	9·7	6·1	25·4	9·9	6·0	27·8	10·3	6·0	28·1	10·5
VII. Ruházati ipar	1·8	7·2	2·8	2·3	8·3	3·5	1·9	7·2	2·9	2·0	8·0	3·3
VIII. Papirosipar	1·3	8·1	2·6	1·3	7·4	2·5	1·2	7·2	2·4	1·2	7·2	2·5
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	13·7	20·9	15·1	11·4	19·2	12·9	10·7	19·6	12·4	12·0	19·4	13·5
X. Vegyészeti ipar	5·7	4·2	5·4	5·9	4·4	5·6	5·8	4·3	5·5	5·8	4·3	5·5
XII. Sokszorosító- és műipar	14·2	13·6	14·1	13·4	11·9	13·1	12·8	11·5	12·5	12·4	10·7	12·0
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

60. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkások, napszámosok és tanoncok összes napikeresete ipari főcsoportonként 1923—1927-ben. (Vége.)

D) *1927. év.*

Ipari főcsoport	Január 1.			Április 1.			Július 1.			Október 1.		
	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt
						a) *Pengőben.*						
I. Vas- és fémipar	45.259	4.816	50.075	51.385	6.225	57.610	55.334	6.429	61.763	64.403	7.508	71.911
II. Gépgyártás stb.	84.280	4.213	88.493	94.080	4.492	98.572	103.457	4.730	108.187	102.714	5.539	108.253
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	15.418	172	15.590	17.680	211	17.891	18.107	212	18.319	19.251	239	19.490
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	12.788	1.968	14.756	20.097	4.514	24.611	23.874	6.032	29 906	24.346	5.446	29 792
IV. Fa- és csontipar	20.542	1.775	22.317	22.787	2.117	24.904	26.961	2.244	29.205	31.167	2.525	33.692
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	5.235	1.566	6.801	5.184	1.968	7.152	6.265	2.048	8.313	6.113	2.242	8.355
VI. Fonó- és szövőipar	21.588	26.899	48.487	22.961	30.258	53.219	23.769	31.300	55.069	26.235	34.894	61.129
VII. Ruházati ipar	8.710	8.630	17.340	12.051	11.330	23.381	11.437	11.375	22.812	10.886	11.579	22.465
VIII. Papirosipar	4.981	7.053	12.034	4.927	6.955	11.882	5.109	7.202	12.311	5.168	7.710	12.878
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	38.946	15.282	54.228	36.909	14.844	51.753	39.165	16.303	55.468	44.925	18.186	63.111
X. Vegyészeti ipar	17.489	3.599	21.088	20.493	4.041	24.534	21.357	4.074	25.431	24.465	4.645	29.110
XII. Sokszorosító- és műipar	45.270	10.906	56.176	46.937	11.599	58.536	45.697	11.141	56.838	47.200	12.114	59.314
Összesen	**320.506**	**86.879**	**407.385**	**355.491**	**98.554**	**454.045**	**380.532**	**103.090**	**483.622**	**406.873**	**112.627**	**519.500**
						b) *Százalékokban.*						
I. Vas- és fémipar	14·1	5·5	12·3	14·4	6·3	12·7	14·5	6·2	12·8	15·8	6·7	13·8
II. Gépgyártás stb.	26.3	4·9	21·7	26·5	4·5	21·7	27·2	4·6	22·4	25·2	4·9	20·8
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	4·8	0·2	3·8	5·0	0·2	4·0	4·8	0·2	3·8	4·7	0·2	3·8
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	4·0	2·3	3·6	5·6	4·6	5·4	6·3	5·9	6·2	6·0	4·8	5·7
IV. Fa- és csontipar	6·4	2·0	5·5	6·4	2·1	5·5	7·1	2·2	6·1	7·7	2·2	6·5
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·6	1·8	1·7	1·5	2·0	1·6	1·6	2·0	1·7	1·5	2·0	1·6
VI. Fonó- és szövőipar	6·7	31·0	11·9	6·4	30·7	11·7	6·2	30·4	11·4	6·4	31·0	11·8
VII. Ruházati ipar	2·7	9·9	4·3	3·4	11·5	5·1	3·0	11·0	4·7	2·7	10·3	4·3
VIII. Papirosipar	1·6	8·1	2·9	1·4	7·1	2·6	1·4	7·0	2·5	1·3	6·8	2·5
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	12·2	17·6	13·3	10·4	15·1	11·4	10·3	15·8	11·5	11·1	16·2	12·2
X. Vegyészeti ipar	5·5	4·1	5·2	5·8	4·1	5·4	5·6	3·9	5·2	6·0	4·1	5·6
XII. Sokszorosító- és műipar	14·1	12·6	13·8	13·2	11·8	12·9	12·0	10·8	11·7	11·6	10·8	11·4
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Sokkal inkább feltűnhet azonban az olvasó előtt az, hogy a gyári munkáslétszám nagyságát tekintve a gépgyártás után következő élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó ipari főcsoport a vizsgált évnegyedek első napján mind a négy évben a budapesti gyártelepek által kifizetett munkabérek összegéből kisebb százalékokkal részesedett, mint amily arányszámot gyári munkáslétszáma az illető időpontokban képviselt.

Az arányszámoknak ez az egybevetése már előre sejteti alábbi részletes számításainknak azt az eredményét, amelyből a nagy munkáslétszámmal dolgozó fővárosi élelmezési ipar gyárimunkásainak az átlagosnál rosszabb kereseti viszonyai fognak kibontakozni. A gyárimunkásságnak annál kedvezőbb munkabérviszonyaira lehet következtetni a sokszorosító- és műipar fenti adataiból. Míg Budapest összes gyárimunkásai közül a világháború után körülbelül csak minden 12—14-ik munkás dolgozott a nyomdaiparban, a fővárosi összes gyártelepek által kifizetett napibérekből ez az ipari főcsoport az 1923—1927. évek folyamán egyheted—egynyolcad arányban részesedett. Nagyjában hasonló hányadot képvisel a budapesti vas- és fémipar gyártelepei által kifizetett munkabérek összege is, amely arány körülbelül megfelel a vas- és fémipar munkáslétszámának.

A budapesti gyártelepek által kifizetett munkabérek összegének a munkások neme szerint részletezett adataiból említésre méltó, hogy a fővárosi gyártelepek *férfimunkássága* számára kifizetett napi munkabérek aránya a vizsgált években főleg a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar, az élelmezési ipar s a vegyészeti ipar körében mutat kedvezőtlen alakulást. A *gyárimunkásnők* napi keresetének összegéből az élelmezési ipari munkásnők majdnem mindenik vizsgált időpontban kisebb arányban részesedtek, mint amilyen százalékot munkáslétszámuk a budapesti összes gyárimunkásnők számához viszonyítva képviselt, vagyis a fővárosi élelmezési ipar gyári munkásságának körülbelül $^2/_5$ részét alkotó munkásnők a vizsgált időpontokban a begyüjtött adatok szerint az átlagosnál rosszabb kereseti viszonyok között éltek.

Hasonlóképen kedvezőtlenül alakul a bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar, a kő-, agyag-, üvegipar, a fa- és csontipar, valamint a vegyészeti ipar körében alkalmazott munkásnők átlagos napikeresete összegének arányszáma is munkáslétszámuk hányadához viszonyítva. Az utóbb említett ipari főcsoportok gyárimunkásnői mind azokhoz a munkáskategóriákhoz tartoznak, melyeket alább az egy munkásnőre eső átlagos napikeresetek alapján a rossz osztályzatúak közé fogunk sorolni. E tekintetben csupán a fa- és csontipar gyári munkásnőinek 1927 október elseji adatai jeleznek némi javulást.

61. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresete ipari főcsoportonként és munkáskategóriánként 1923—1927 október elsején.

A) *1923 október 1-én.*

Ipari főcsoport	Előmunkások		Szakmunkások		Napszámosok		Tanoncok	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
			a) *Pengőben.*					
I. Vas- és fémipar	1.273	11	11.222	186	6.227	2.305	356	1
II. Gépgyártás stb.	3.080	13	29.050	453	11.976	2.228	993	1
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	51	—	1.637	—	1.863	58	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	248	2	2.277	20	5.570	2.030	17	—
IV. Fa- és csontipar	554	—	6.497	206	1.909	354	65	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	140	16	1.313	306	850	403	19	—
VI. Fonó- és szövőipar	391	77	1.487	2.289	1.404	1.661	12	52
VII. Ruházati ipar	190	116	2.120	1.346	233	659	22	17
VIII. Papirosipar	39	27	449	650	93	303	6	15
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1.158	44	4.902	2.582	6.586	2.352	26	—
X. Vegyészeti ipar	310	41	3.365	123	2.413	864	1	—
XII. Sokszorosító- és műipar	261	9	6.645	1.766	1.362	696	62	27
Összesen	**7.695**	**356**	**70.964**	**9.927**	**40.486**	**13.913**	**1.579**	**113**
			b) *Az egyes munkáskategóriák összes napi keresetének %-os megoszlása ipari főcsoportonként.*					
I. Vas- és fémipar	16·5	3·2	15·8	1·9	15·4	16·6	22·5	1·0
II. Gépgyártás stb.	40·0	3·5	40·9	4·6	29·6	16·0	62·9	1·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	0·7	—	2·3	—	4·6	0·4	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	3·2	0·7	3·2	0·2	13·8	14·6	1·1	—
IV. Fa- és csontipar	7·2	—	9·2	2·1	4·7	2·6	4·1	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·8	4·6	1·9	3·1	2·1	2·9	1·2	—
VI. Fonó- és szövőipar	5·1	21·5	2·1	23·1	3·5	11·9	0·7	45·9
VII. Ruházati ipar	2·5	32·6	3·0	13·5	0·6	4·7	1·4	15·3
VIII. Papirosipar	0·5	7·5	0·6	6·5	0·2	2·2	0·4	13·3
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	15·1	12·4	6·9	26·0	16·3	16·9	1·6	—
X. Vegyészeti ipar	4·0	11·4	4·7	1·2	5·9	6·2	0·1	—
XII. Sokszorosító- és műipar	3·4	2·6	9·4	17·8	3·3	5·0	4·0	23·5
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
			c) *Az egyes ipari főcsoportok munkásságának összes napi keresete munkáskategóriánként %-okban.*					
I. Vas- és fémipar	6·7	0·5	58·8	7·4	32·6	92·1	1·9	0·0
II. Gépgyártás stb.	6·8	0·5	64·4	16·8	26·6	82·7	2·2	0·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1·4	—	46·1	—	52·5	100·0	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	3·1	0·1	28·1	1·0	68·6	98·9	0·2	—
IV. Fa- és csontipar	6·1	—	72·0	36·9	21·2	63·1	0·7	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	6·0	2·2	56·6	42·3	36·6	55·5	0·8	—
VI. Fonó- és szövőipar	11·9	1·9	45·2	56·1	42·6	40·7	0·3	1·3
VII. Ruházati ipar	7·4	5·4	82·6	63·0	9·1	30·8	0·9	0·8
VIII. Papirosipar	6·7	2·7	76·5	65·3	15·8	30·5	1·0	1·5
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	9·1	0·9	38·7	51·9	52·0	47·2	0·2	—
X. Vegyészeti ipar	5·1	3·9	55·3	12·0	39·6	84·1	0·0	—
XII. Sokszorosító- és műipar	3·1	0·4	79·8	70·7	16·3	27·9	0·8	1·0
Összesen	**6·4**	**1·5**	**58·8**	**40·8**	**33·5**	**57·2**	**1·3**	**0·5**

61. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresete ipari főcsoportonként és munkáskategóriánként 1923—1927 október elsején. (Folytatás.)

B) *1925 október 1-én.*

Ipari főcsoport	Előmunkások		Szakmunkások		Napszámosok		Tanoncok	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
			a) *Pengőben.*					
I. Vas- és fémipar	3.312	21	25.070	527	11.939	5.433	1.011	8
II. Gépgyártás stb.	6.368	115	59.517	1.489	20.316	3.292	1.818	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	193	—	7.186	—	7.253	205	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	775	2	4.339	137	8.473	3.190	142	—
IV. Fa- és csontipar	1.340	10	10.960	256	4.032	1.172	327	5
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	329	74	3.192	844	1.395	981	61	—
VI. Fonó- és szövőipar	3.101	406	8.144	12.374	7.836	9.816	113	31
VII. Ruházati ipar	662	324	6.480	4.263	886	2.103	126	233
VIII. Papirosipar	231	119	2.265	2.543	441	2.582	63	343
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	3.204	506	19.976	7.628	18.414	8.283	172	—
X. Vegyészeti ipar	1.331	107	8.147	52	6.785	2.848	20	—
XII. Sokszorosító- és műipar	859	12	29.162	6.061	4.881	2.713	414	201
Összesen	**21.705**	**1.696**	**185.438**	**36.174**	**92.651**	**42.618**	**4.267**	**821**
			b) *Az egyes munkáskategóriák összes napi keresetének %-os megoszlása ipari főcsoportonként.*					
I. Vas- és fémipar	15·2	1·2	13·6	1·5	12·9	12·8	23·7	1·0
II. Gépgyártás stb.	29·3	6·8	32·3	4·1	21·9	7·7	42·6	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	0·9	—	3·9	—	7·8	0·5	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	3·6	0·1	2·4	0·4	9·1	7·5	3·3	—
IV. Fa- és csontipar	6·2	0·6	6·0	0·7	4·4	2·7	7·7	0·6
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·5	4·4	1·7	2·3	1·5	2·3	1·4	—
VI. Fonó- és szövőipar	14·3	23·9	4·4	34·2	8·4	23·0	2·6	3·8
VII. Ruházati ipar	3·0	19·1	3·5	11·8	1·0	4·9	3·0	28·4
VIII. Papirosipar	1·1	7·1	1·2	7·0	0·5	6·1	1·5	41·8
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	14·8	29·8	10·8	21·1	19·9	19·4	4·0	—
X. Vegyészeti ipar	6·1	6·3	4·4	0·1	7·3	6·7	0·5	—
XII. Sokszorosító- és műipar	4·0	0·7	15·8	16·8	5·3	6·4	9·7	24·4
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
			c) *Az egyes ipari főcsoportok munkásságának összes napi keresete munkáskategóriánként %-okban.*					
I. Vas- és fémipar	8·0	0·4	60·7	8·8	28·9	90·7	2·4	0·1
II. Gépgyártás stb.	7·2	2·4	67·6	30·4	23·1	67·2	2·1	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1·3	—	49·1	—	49·6	100·0	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	5·7	0·1	31·6	4·1	61·7	95·8	1·0	—
IV. Fa- és csontipar	8·0	0·7	65·8	17·8	24·2	81·2	2·0	0·3
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	6·6	3·9	64·1	44·4	28·0	51·7	1·3	—
VI. Fonó- és szövőipar	16·2	1·8	42·4	54·7	40·8	43·4	0·6	0·1
VII. Ruházati ipar	8·1	4·7	79·5	61·6	10·9	30·4	1·5	3·3
VIII. Papirosipar	7·7	2·1	75·5	45·5	14·7	46·2	2·1	6·2
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	7·7	3·1	47·8	46·4	44·1	50·5	0·4	—
X. Vegyészeti ipar	8·2	3·6	50·0	1·7	41·7	94·7	0·1	—
XII. Sokszorosító- és műipar	2·4	0·1	82·6	67·5	13·8	30·2	1·2	2·2
Összesen	**7·2**	**2·1**	**60·8**	**44·5**	**30·6**	**52·4**	**1·4**	**1·0**

61. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresete ipari főcsoportonként és munkáskategóriánként 1923—1927 október elsején. (Folytatás.)

C) *1926 október 1-én.*

Ipari főcsoport	Előmunkások		Szakmunkások		Napszámosok		Tanoncok	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
				a) *Pengőben.*				
I. Vas- és fémipar	3.480	32	28.089	190	16.529	5.993	1.032	3
II. Gépgyártás stb.	6.209	48	59.499	444	22.321	4.661	1.901	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1.110	—	7.640	—	7.658	284	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	853	9	5.279	90	12.195	3.551	155	—
IV. Fa- és csontipar	1.441	5	11.664	302	5.299	1.363	333	5
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	360	90	2.907	622	1.502	1.256	48	5
VI. Fonó- és szövőipar	3.132	365	8.449	12.509	7.816	10.940	94	31
VII. Ruházati ipar	572	307	4.872	3.480	1.107	2.869	124	116
VIII. Papirosipar	409	86	2.409	2.475	1.144	3.244	72	329
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	3.058	391	16.350	7.873	19.338	8.244	273	—
X. Vegyészeti ipar	984	115	5.661	111	12.374	3.451	22	—
XII. Sokszorosító- és műipar	1.063	13	33.279	6.507	5.338	2.226	616	324
Összesen	**22.671**	**1.461**	**186.098**	**34.603**	**112.621**	**48.082**	**4.670**	**813**
				b) *Az egyes munkáskategóriák összes napi keresetének %-os megoszlása ipari főcsoportonként.*				
I. Vas- és fémipar	15·3	2·2	15·1	0·5	14·7	12·5	22·1	0·4
II. Gépgyártás stb.	27·4	3·3	32·0	1·3	19·8	9·7	40·7	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	4·9	—	4·1	—	6·8	0·6	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	3·8	0·6	2·7	0·3	10·8	7·4	3·3	—
IV. Fa- és csontipar	6·4	0·3	6·3	0·9	4·7	2·8	7·1	0·6
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·6	6·2	1·6	1·8	1·3	2·6	1·0	0·6
VI. Fonó- és szövőipar	13·8	25·0	4·5	36·2	6·9	22·8	2·0	3·8
VII. Ruházati ipar	2·5	21·0	2·6	10·1	1·0	6·0	2·7	14·3
VIII. Papirosipar	1·8	5·9	1·3	7·1	1·0	6·7	1·6	40·5
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	13·5	26·7	8·8	22·7	17·2	17·1	5·8	—
X. Vegyészeti ipar	4·3	7·9	3·1	0·3	11·0	7·2	0·5	—
XII. Sokszorosító- és műipar	4·7	0·9	17·9	18·8	4·8	4·6	13·2	39·8
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
				c) *Az egyes ipari főcsoportok munkásságának összes napi keresete munkáskategóriánként %-okban.*				
I. Vas- és fémipar	7·1	0·5	57·2	3·1	33·6	96·4	2·1	0·0
II. Gépgyártás stb.	6·9	0·9	66·2	8·6	24·8	90·5	2·1	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	6·8	—	46·5	—	46·7	100·0	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	4·6	0·2	28·6	2·5	66·0	97·3	0·8	—
IV. Fa- és csontipar	7·7	0·3	62·2	18·0	28·3	81·4	1·8	0·3
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	7·5	4·6	60·3	31·5	31·2	63·7	1·0	0·2
VI. Fonó- és szövőipar	16·1	1·5	43·3	52·5	40·1	45·9	0·5	0·1
VII. Ruházati ipar	8·6	4·5	73·0	51·4	16·6	42·4	1·8	1·7
VIII. Papirosipar	10·2	1·4	59·7	40·3	28·3	52·9	1·8	5·4
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	7·8	2·4	41·9	47·7	49·6	49·9	0·7	—
X. Vegyészeti ipar	5·2	3·1	29·7	3·0	65·0	93·9	0·1	—
XII. Sokszorosító- és műipar	2·6	0·1	82·6	71·8	13·3	24·5	1·5	3·6
Összesen	**7·0**	**1·7**	**57·1**	**40·7**	**34·5**	**56·6**	**1·4**	**1·0**

61. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresete ipari főcsoportonként és munkáskategóriánként 1923—1927 október elsején. (Vége.)

D) *1927 október 1-én.*[1])

Ipari főcsoport	Előmunkások		Szakmunkások		Napszámosok		Tanoncok	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
			a) *Pengőben.*					
I. Vas- és fémipar	4.587	44	37.209	256	20.514	6.653	1.230	9
II. Gépgyártás stb.	6.843	40	64.008	174	29.187	5.139	2.049	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1.072	—	8.761	—	9.419	239	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	940	13	8.304	65	13.318	4.556	260	—
IV. Fa- és csontipar	2.252	5	21.070	695	6.995	1.699	452	6
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	283	53	2.602	149	3.129	1.895	76	7
VI. Fonó- és szövőipar	4.460	442	10.385	13.378	9.833	16.194	102	45
VII. Ruházati ipar	916	458	8.180	6.789	1.580	3.642	128	104
VIII. Papirosipar	457	145	3.119	2.812	1.494	3.585	72	116
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	2.845	415	16.629	4.825	24.665	11.690	402	—
X. Vegyészeti ipar	1.061	134	6.534	62	16.752	4.034	20	—
XII. Sokszorosító- és műipar	1.336	13	39.161	8.441	5.879	3.110	772	426
Összesen	**27.052**	**1.762**	**225.962**	**37.646**	**142.765**	**62.436**	**5.563**	**713**
			b) *Az egyes munkáskategóriák összes napi keresetének %-os megoszlása ipari főcsoportonként.*					
I. Vas- és fémipar	17·0	2·5	16·5	0·7	14·4	10·7	22·1	1·3
II. Gépgyártás stb.	25·3	2·3	28·3	0·5	20·5	8·2	36·8	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	4·0	—	3·9	—	6·6	0·4	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	3·5	0·7	3·7	0·2	9·3	7·3	4·7	—
IV. Fa- és csontipar	8·3	0·3	9·3	1·8	4·9	2·7	8·1	0·8
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·0	3·0	1·1	0·4	2·2	3·0	1·4	1·0
VI. Fonó- és szövőipar	16·5	25·1	4·6	35·5	6·9	25·9	1·8	6·3
VII. Ruházati ipar	3·4	26·0	3·6	18·0	1·1	5·8	2·3	14·6
VIII. Papirosipar	1·7	8·2	1·4	7·5	1·0	5·8	1·3	16·3
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	10·5	23·6	7·4	12·8	17·3	18·7	7·2	—
X. Vegyészeti ipar	3·9	7·6	2·9	0·2	11·7	6·5	0·4	—
XII. Sokszorosító- és műipar	4·9	0·7	17·3	22·4	4·1	5·0	13·9	59·7
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**
			c) *Az egyes ipari főcsoportok munkásságának összes napi keresete munkáskategóriánként %-okban.*					
I. Vas- és fémipar	7·2	0·6	58·6	3·7	32·3	95·6	1·9	0·1
II. Gépgyártás stb.	6·7	0·7	62·7	3·3	28·6	96·0	2·0	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	5·6	—	45·5	—	48·9	100·0	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	4·1	0·3	36·4	1·4	58·4	98·3	1·1	—
IV. Fa- és csontipar	7·3	0·2	68·5	28·9	22·7	70·7	1·5	0·2
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	4·6	2·5	42·7	7·1	51·4	90·1	1·3	0·3
VI. Fonó- és szövőipar	18·0	1·5	41·9	44·5	39·7	53·9	0·4	0·1
VII. Ruházati ipar	8·5	4·2	75·7	61·8	14·6	33·1	1·2	0·9
VIII. Papirosipar	8·9	2·2	60·6	42·2	29·1	53·8	1·4	1·8
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	6·4	2·5	37·3	28·5	55·4	69·0	0·9	—
X. Vegyészeti ipar	4·4	3·2	26·8	1·5	68·7	95·3	0·1	—
XII. Sokszorosító- és műipar	2·8	0·1	83·1	70·4	12·5	26·0	1·6	3·5
Összesen	**6·7**	**1·7**	**56·3**	**36·7**	**35·6**	**60·9**	**1·4**	**0·7**

[1]) A fenti 1927 október elseji részletezés nem foglalja magában az 5.848 főnyi fiatalkorú- és gyermekmunkásság 15.601 pengő napi keresetét.

2. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresete munkáskategóriánként 1923—1927-ben.

A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság összes napikeresetére vonatkozó, imént ipari főcsoportok szerint tagolt adatokat immár munkáskategóriánként is tovább részletezzük. A 61. táblázatunk: 1. a budapesti gyárimunkásság számára az 1923., valamint az 1925—1927. évek október elsején kifizetett munkabérek összegét ipari főcsoportonként és munkáskategóriánként pengőértékben, 2. az egyes munkáskategóriák napikeresete összegének megoszlását ipari főcsoportok szerint százalékokban és végül 3. az egyes ipari főcsoportokon belül a gyárimunkásság összes napikeresetének munkáskategóriák szerint való tagozódását szintén százalékokban tünteti fel.

A budapesti gyártelepeken alkalmazott férfimunkásság 1923, 1925 és 1926 október elseji összes napikeresetéből körülbelül $^3/_5$ rész tehát a *szakmunkások* számára jutott. Ezek az adatok — tekintetbe véve, hogy az említett időpontokban e munkáskategória létszáma a budapesti gyártelepek férfimunkásságának csak körülbelül fele volt — kedvező bérviszonyokra engednek következtetni; hasonlóképpen az *előmunkások* részesedését jelző arányszámok is. Viszont természetesen a rosszul díjazott napszámosokra és tanoncokra a napikeresetek összegéből kisebb hányad esett, mint amilyen százalékot létszámuk képviselt.

1927 október elejére a helyzet annyiban változott, hogy a *szakmunkások* számaránya $^2/_5$-re csökkent és ennek megfelelően a kifizetett munkabérekből is kisebb hányaddal (56·3%-kal) részesedtek.

Az egyes ipari főcsoportokon belül a kifizetett napi munkabérek összegének munkáskategóriánként való tagozódása nagyjában az előmunkás-, szakmunkás-, napszámos- és tanonccsoportok számbeli arányának megfelelően alakult; — így az erre vonatkozó számok megbeszélését mellőzhetjük. Ellenben pár szót kell szólani az egyes munkáskategóriák napikeresete összegének ipari főcsoportonként való megoszlásáról.

Először azokat az ipari főcsoportokat vesszük sorra, melyek a napikeresetek összegéből számbeli arányuknál *nagyobb* mértékben részesedtek. Majd azokat, amelyekre a napi munkabérek összegéből létszámuk százalékánál *kisebb* hányad jutott.

A férfi előmunkások a kifizetett munkabérek összege szerint 1923. őszén az átlagosnál kedvezőbb helyzetben voltak:

a vas- és fémiparban,
a gépgyártásban,
a fa- és csontiparban,
a ruházati iparban és
a sokszorosító- és műiparban;

míg a másik végletet főleg

a papirosipar,
a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar és
a vegyészeti ipar

előmunkásainak adatai jelzik.

A magasabb dijazású férfi *szakmunkások* is főleg azokból az ipari főcsoportokból kerültek ki, melyeknek előmunkásait is az imént a jobb osztályzatúak közé soroltuk. Ezzel szemben az élelmezési ipar, a textilipar, a bőr-, stb. ipar és a vegyészeti ipar szakmunkásainak 1923 októberi arányszámai kedvezőtlenül alakulnak.

A *férfi napszámosok* adatai alapján az 1923 október elsejei állapot szerint csak

a vas- és fémiparnál,
a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparnál,
a sokszorosító- és műiparnál és
a bőr- stb. iparnál

lehet e munkáskategóriának az átlagosnál kedvezőbb megélhetési viszonyaira következtetni. Viszont

a papirosipar,
a fa- és csontipar,
a fonó- és szövőipar,
a ruházati ipar és
az élelmezési ipar

férfinapszámosainak rossz kereseti viszonyait tükrözik vissza az arányszámok. Utóbbi két ipari főcsoport férfinapszámosainak helyzetében 1925 október elsején némi javulás mutatkozik.

A *férfitanoncoknál* nagyjában a helyzet ugyanúgy alakul, mint a napszámosoknál azzal a különbséggel, hogy a textilipar férfitanoncai a jobb osztályzatúak közé tartoznak; ennek az adatnak azonban nagyobb jelentőséget nem lehet tulajdonítani, mert a fonó- és szövőipar budapesti gyártelepei a vizsgált időpontokban csak kevésszámú férfitanoncot alkalmaztak.

Az 1927 október 1-i felvétel eredményei nem mutatnak e tekintetben lényeges eltéréseket. Említésre méltó, hogy megjavult

a textilipari és
a papirosipari előmunkások,
a vegyészeti ipari szakmunkások,
az élelmezési ipari, valamint
a sokszorosító- és műpari tanoncok

és általában a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek munkásságának (előmunkások, szakmunkások és napszámosok) helyzete.

1923 október 1-én az *előmunkásnők* csoportjában a napikeresetek összegéből létszámánál nagyobb arányban részesedett:

a vas- és fémipar
a gépgyártás,
a fonó- és szövőipar
a ruházati ipar, valamint
a sokszorosító- és műipar;

ellenben

a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari
a bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipari
a papirosipari, valamint
az élelmezési ipari

gyártelepek előmunkásnőinek arányszámai kedvezőtlen kereseti viszonyokra mutatnak.

A *szakmunkásnők* kategóriájánál az átlagosnál magasabb munkabéreket

a vas- és fémipar,
a gépgyártás,
a fa- és csontipar,
a ruházati ipar és
a sokszorosító- és műipar

adatai jelzik. Viszont 1923 október elsején

a fonó- és szövőipari, valamint
a vegyészeti ipari szakmunkásnőkre, továbbá 1925 és 1926 október elsején rajtuk kívül még a kő-, agyag, stb. ipari szakmunkásnőkre is jóval kisebb hányad jutott a napikeresetek összegéből, mint azt számarányuk alapján várhatnók.

A *napszámosnőknek* az átlagosnál némileg jobb helyzetére az *1923* október elsei felvétel szerint

a vas-és fémipar
a gépgyártás és
a sokszorosító- és műipar

arányszámai alapján következtethetünk. Ellenben 1923 október elején

az élelmezési ipari
a vegyészeti ipari és
a papirosipari

napszámosnőkre a kifizetett napikeresetek összegéből számbeli arányuknál kisebb hányad jutott, ami annál inkább figyelemre méltó, mert a most említett ipari főcsoportok napszámosnőket nagyobb számban foglalkoztattak.

Az 1927 október elsei adatok viszont arról számolnak be, hogy

a gépgyári, valamint
a sokszorositó- és műipari

napszámosnőkön kivül még

a közhasználatú villamos áramfejlesztő telepek és
a fonó- és szövőipar

napszámosnői is az átlagosnál kedvezőbb helyzetbe jutottak.

A budapesti gyártelepeken alkalmazott *nőitanoncok* csoportjában

a textilipar,
a papirosipar és
a sokszorositó- és műipar

arányszámai vallanak az átlagosnál jobb kereseti viszonyokra.

Az 1926 október elsei statisztikai felvétel eredményeiből említésre érdemes az, hogy a papirosipar gyárimunkásnőinek mindenik kategóriája (előmunkások, szakmunkások, napszámosok és tanoncok egyaránt) a kifizetett munkabérek összegéből számbeli arányuknál nagyobb százalékkal részesedett ; e számok jelentőségét az emeli, hogy a papirosipar budapesti gyártelepein a munkásságnak csaknem ¾ részét a nők szolgáltatták. Azonban a papirosipari napszámosnők részére 1927 október elsején kifizetett napimunkabérek összege kereseti viszonyaiknak az átlagosnál kedvezőtlenebb alakulására mutat.

A budapesti gyárimunkások kereseti viszonyainak közelebbi megismeréséhez vezet vizsgálódásaink most következő szakasza.

3. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkások átlagos napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1927-ben.

A háború utáni munkabérviszonyoknak alakulásáról áttekinthető képet adhatunk, ha az egyes ipari főcsoportok gyártelepein kifizetett munkabérek összegét a megfelelő munkáslétszámmal elosztva az *egy-egy gyárimunkásra esett átlagos napikeresetet* számítjuk ki.

Az erre vonatkozó számítások eredményeit ipari főcsoportonként és a gyárimunkások neme szerint részletezve a következő táblázat foglalja magában.

62. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete ipari főcsoportonként 1923—1927-ben.

Ipari főcsoportok	Január 1.			Április 1.			Július 1.			Október 1.		
	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt
						A) *1923. év.*						
I. Vas- és fémipar	1·80	1·10	1·67	1·58	—·94	1·46	—·93	—·57	—·86	2·17	1·24	1·99
II. Gépgyártás stb.	1·42	—·87	1·37	1·36	—·97	1·32	1·09	—·67	1·06	2·04	1·39	1·99
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1·25	—·72	1·24	1·31	—·78	1·29	—·62	—·34	—·62	1·75	—·99	1·73
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	1·26	—·64	1·11	1·08	—·59	—·95	—·87	—·53	—·77	1·88	1·04	1·62
IV. Fa- és csontipar	1·66	—·86	1·55	1·52	—·75	1·42	—·96	—·48	—·91	2·31	1·09	2·16
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·77	1·—	1·51	1·39	—·75	1·17	—·97	—·48	—·80	2·10	1·07	1·71
VI. Fonó- és szövőipar	1·61	—·94	1·18	1·67	—·87	1·15	1·—	—·55	—·70	1·75	1·08	1·30
VII. Ruházati ipar	1·89	1·02	1·35	1·82	—·93	1·26	1·03	—·50	—·71	2·38	1·18	1·62
VIII. Papirosipar	2·05	—·93	1·17	1·55	—·70	—·88	—·80	—·37	—·48	1·89	—·86	1·08
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	1·22	1·04	1·15	1·—	—·89	—·95	—·80	—·45	—·65	1·71	—·96	1·40
X. Vegyészeti ipar	1·39	—·68	1·19	1·22	—·61	1·06	—·82	—·43	—·72	1·94	—·92	1·67
XII. Sokszorosító- és műipar	3·04	1·68	2·56	2·40	1·48	2·09	1·13	—·64	—·97	2·34	1·43	2·04
Összesen	1·58	1·02	1·44	1·42	—·91	1·28	—·96	—·52	—·85	2·03	1·10	1·77
						B) *1925. év.*						
I. Vas- és fémipar	4·71	2·69	4·30	4·95	2·78	4·54	4·84	2·83	4·44	5·10	2·92	4·66
II. Gépgyártás stb.	4·85	3·21	4·71	5·17	3·42	5·03	5·33	3·52	5·19	5·27	3·46	5·13
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	5·51	2·87	5·44	6·28	3·02	5·70	5·95	3·16	5·88	6·28	3·54	6·21
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	3·86	1·87	3·46	3·78	2·13	3·32	3·90	2·30	3·42	3·97	2·52	3·56
IV. Fa- és csontipar	5·14	2·98	4·86	5·42	2·94	5·10	5·48	3·03	5·22	5·63	3·19	5·31
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	4·76	2·59	3·89	5·16	2·71	4·16	4·98	3·21	4·36	5·02	2·95	4·21
VI. Fonó- és szövőipar	5·08	3·28	3·92	5·07	3·49	4·07	5·46	3·29	4·10	5·39	3·60	4·25
VII. Ruházati ipar	6·10	3·26	4·27	6·16	3·52	4·55	6·40	3·47	4·71	6·40	3·57	4·70
VIII. Papirosipar	6·39	3·46	4·11	6·42	3·50	4·16	6·91	3·62	4·35	7·29	3·65	4·42
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	4·78	3·14	4·21	4·77	3·18	4·20	5·02	3·29	4·37	5·17	3·40	4·51
X. Vegyészeti ipar	4·81	2·33	4·22	5·38	2·46	4·69	5·29	2·44	4·56	5·10	2·47	4·37
XII. Sokszorosító- és műipar	7·76	4·40	6·67	8·12	4·45	6·98	8·41	4·62	7·24	8·79	4·71	7·48
Összesen	5·08	3·19	4·52	5·30	3·30	4·71	5·42	3·29	4·80	5·50	3·43	4·88
						C) *1926. év.*						
I. Vas- és fémipar	5·01	2·74	4·65	5·16	2·85	4·70	5·31	2·95	4·87	5·41	3·07	4·99
II. Gépgyártás stb.	4·95	3·10	4·78	5·07	3·14	4·88	5·48	3·11	5·28	5·34	3·31	5·16
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	6·31	4·28	6·28	6·43	4·36	6·38	7·01	4·70	6·96	6·89	4·90	6·84
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	3·96	2·37	3·65	3·91	2·31	3·50	3·94	2·34	3·53	4·16	2·51	3·75
IV. Fa- és csontipar	4·78	2·87	4·55	4·91	2·91	4·65	4·91	2·97	4·66	5·27	3·13	4·99
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	5·17	2·66	4·22	5·01	2·36	3·99	5·29	2·83	4·42	5·30	3·26	4·49
VI. Fonó- és szövőipar	4·83	3·21	3·82	5·15	3·39	4·07	5·12	3·50	4·12	5·29	3·57	4·18
VII. Ruházati ipar	4·98	3·03	3·77	5·41	3·17	4·06	5·27	3·14	3·96	5·56	3·39	4·20
VIII. Papirosipar	6·77	3·33	4·18	6·44	3·42	4·23	6·20	3·42	4·17	6·51	3·50	4·29
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	4·74	2·89	4·05	4·67	3·05	4·05	4·84	3·07	4·11	5·05	3·21	4·32
X. Vegyészeti ipar	5·08	2·55	4·41	5·31	2·52	4·54	5·42	2·54	4·62	5·56	2·66	4·72
XII. Sokszorosító- és műipar	9·39	4·81	7·97	9·55	4·76	8·10	9·56	4·78	8·11	9·60	4·83	8·13
Összesen	5·31	3·17	4·70	5·38	3·21	4·74	5·56	3·26	4·88	5·62	3·39	4·94
						D) *1927. év.*						
I. Vas- és fémipar	5·24	2·97	4·88	5·37	3·12	4·98	5·60	3·21	5·19	5·76	3·23	5·32
II. Gépgyártás stb.	5·17	3·03	5·—	5·40	3·28	5·25	5·84	3·41	5·66	5·61	3·64	5·46
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	6·25	3·13	6·18	7·03	4·06	6·98	7·39	3·93	7·32	7·66	4·19	7·58
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegip.	4·27	2·37	3·86	4·28	2·50	3·78	4·53	2·67	3·97	4·80	2·73	4·22
IV. Fa- és csontipar	5·48	3·34	5·21	5·57	3·44	5·29	5·95	3·47	5·64	6·32	3·66	6·—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	5·27	3·03	4·50	4·96	2·85	4·12	5·35	2·99	4·48	5·24	3·11	4·42
VI. Fonó- és szövőipar	5·38	3·66	4·26	5·33	3·74	4·30	5·53	3·70	4·32	5·61	3·69	4·33
VII. Ruházati ipar	5·84	3·33	4·25	6·43	3·68	4·72	6·50	3·69	4·71	6·21	3·57	4·49
VIII. Papirosipar	7·14	3·46	4·40	6·44	3·31	4·14	6·54	3·28	4·14	6·35	3·38	4·16
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	4·91	3·18	4·26	5·02	3·19	4·31	5·28	3·23	4·45	5·30	3·30	4·51
X. Vegyészeti ipar	5·15	2·65	4·44	5·70	2·72	4·83	5·66	2·70	4·81	5·95	2·77	5·—
XII. Sokszorosító- és műipar	9·52	4·59	7·88	9·66	4·89	8·09	9·70	4·83	8·10	9·76	4·86	8·09
Összesen	5·58	3·41	4·91	5·73	3·48	5·02	5·97	3·48	5·18	5·99	3·52	5·20

Azok az adatok, melyek arról számolnak be, hogy Budapesten a gyári jellegű ipartelepeken alkalmazott összes munkások átlagos napikeresete 1923 elején mindössze 1·44 pengő volt s ez az átlag a következő évnegyedek elején 1·28, sőt 0·85 pengőre zuhant, és csak 1923 október elején emelkedett 1·77 pengőre — valóban sötét színben tüntetik fel a fővárosi gyáripari munkásságnak 1923. évi kereseti viszonyait. De ezek az adatok nem nyujtanak hű képet a gyárimunkások tényleges kereseti viszonyairól, mert egyrészt a munkabéreket csak *névleges* értékben fejezik ki, másrészt azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy fenti adataink csak a munkások *pénzbeli* napikeresményét tüntetik fel a természetbeni járandóságok beszámítása nélkül. Már pedig a gyárimunkásság számára juttatott természetbeni járandóságok — főleg az inflációs időben — a pénzbeli munkabérek jelentékeny kiegészítő részét alkották. Tájékoztatás céljából már itt előrebocsáthatjuk, hogy a budapesti gyártelepek által a munkásoknak 1923-ban juttatott természetbeni járandóságok értéke megközelítette az összes pénzbeli járandóságok egytized részét.

Ha a fenti átlagos munkabéreket a m. kir. központi Statisztikai Hivatal létfenntartási indexszámai alapján reálmunkabérekre átszámítjuk, az összes fővárosi gyárimunkások átlagos *reálnapikeresete*

1923 január	1-én	2·11	pengő
1923 április	1-én	2·46	«
1923 július	1-én	1·73	«
1923 október	1-én	1·81	«

volt. Tehát a budapesti gyárimunkásság átlagos reálnapikeresete sem volt kedvező a koronastabilizálás előtti évben.

De pénzünk értékének stabilizálása után az ipari munkabérviszonyok konszolidálódása is megkezdődött, amint az a budapesti iparforgalmi munkásság különféle foglalkozási csoportjainak és munkáskategóriáinak átlagos hetimunkabérei alapján végzett részletes kutatásunk eredményeiből már fentebb kitűnt. A 62. táblázat anyaga is azt mutatja, hogy az 1925—1926. években a budapesti *gyáripari* munkásság átlagos kereseti viszonyai 1923-hoz viszonyítva jelentékenyen javultak. Az 1925. év folyamán fővárosunkban a gyárimunkásság átlagos napikeresete névleges értékben 4·52 pengőről fokozatosan 4·88 pengőre emelkedett, hogy azután a következő év október 1-ére kisebb hullámzással az 5 pengőt megközelítse (4·94). Ez a munkabéráttag reálértékben 4·75 pengőnek felel meg.

1927 október elsejére a budapesti gyáripari munkásság átlagos napikeresete névleges értékben kifejezve ugyan további növekedést mutat (5·20 pengő), de tekintetbe véve a létfenntartási költségek indexszámának alakulását, valójában a vizsgálat utolsó időszakából a budapesti gyárimunkásság átlagos reálnapikeresetének hanyatlásáról (4·59 pengő) kell számot adnunk.

A budapesti gyártelepeken alkalmazott munkások átlagos napikeresetét vizsgálva, ismét szabályszerűséggel mutatkozik a munkabérstatisztikának az a már jól ismert tanulsága, hogy a munkásnők keresete rendszerint jóval kisebb a férfimunkásokénál.

A vizsgált időpontokban a gyári *férfimunkások* átlagos napikeresetét 100-zal téve egyenlővé a munkásnők napikeresetének alakulását a következő indexszámok fejezik ki:

63. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásnők átlagos napikeresetének indexszámai a férfimunkások keresetéhez viszonyítva az 1923—1927. években.

Férfiak napikeresete = 100.

	1923 év	1925 év	1926 év	1927 év
Január elsején	64·6	62·8	59·7	61·1
Április «	64·1	62·3	59·7	60·7
Július «	54·2	60·7	58·6	58·3
Október «	54·2	62·4	60·3	58·8

Budapesten tehát a megfigyelés egyik időpontjában sem tudták a gyárimunkásnők a férfimunkások átlagos napikeresetének $^2/_3$ részét elérni. Az egyes felvételek eredményei szerint az arányszámok hullámzása mutatkozik; nagy általánosságban a budapesti gyárimunkásnők átlagos napikeresete a férfimunkásokénak $^3/_5$ része körül mozog.

A fővárosi gyártelepeken dolgozott összes munkások átlagos napikeresetének áttekintése után az ipari főcsoportok szerint részletezett adatokból vonjuk le a fontosabb tanulságokat. Itt is először a gyárimunkások együttes átlagait vizsgáljuk, azután külön a férfi- és külön a nőimunkásokét.

Az ipari főcsoportok közül a vizsgált időpontokban többnyire legkedvezőbben alakult a nyomdaipari munkásság átlagos napikeresete. A fővárosi nyomdaipari munkásság kereseti viszonyai az 1923—1926. évek folyamán jelentékenyen javultak. Átlagos napikeresetük már 1926 áprilisában meghaladta a 8·— pengőt. Ugyancsak az összes gyárimunkások átlagainál magasabb volt, bár a nyomdászokét nem közelítette meg 1923 január 1-én

a vas- és fémipar,

a fa- és csontipar, valamint

a bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar gyárimunkásságának napikeresete. 1923 áprilisában a jobban díjazott kategóriák sorába a gépgyári munkásság is bekerült, mely 1927 október elsejéig, amig fenti adataink terjednek, mindvégig kedvező kereseti viszonyok között volt. Ellenben a bőr- stb. iparimunkásság 1923 áprilisában már kiesett a jobb osztályzatú munkáskategóriák sorából és a későbbi felvételek időpontjaiban sem tudta az 1923. év elején észlelt előnyös pozicióját visszaszerezni. Az 1926. év elejére a fa- és csontipari gyárimunkásság átlagos bérnívójában is visszaesés mutatkozik, de az év folyamán átlagos napikeresete fokozatosan emelkedett és

október elsejére már újra meghaladta az összes gyárimunkások átlagos keresetének színvonalát.

Az 1927 évi adatok szerint a fővárosi fa- és csontipar gyári munkásságának napi keresete továbbra is az összes gyárimunkások átlagáénál kedvezőbben alakult.

A fenti táblázat anyagából azonban azt a kedvezőtlen tanulságot állapíthatjuk meg, hogy Budapesten az ipari főcsoportok túlnyomórészében a gyárimunkásság átlagos napikeresete igen alacsony volt. A férfi- és a nőimunkások bérviszonyait együttesen vizsgálva egy-egy gyárimunkás napikeresete az 1923 és az 1925—1927. évek évnegyedeinek első napján az összes gyárimunkások átlagáénál kisebb volt:

a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparban,
a fonó- és szövőiparban,
a ruházati iparban,
a papirosiparban,
az élelmezési iparban és
a vegyészeti iparban

és ezek sorába került az 1926 január, április és július elsei állapot szerint — mint említettük — a fa- és csontipar gyárimunkássága is. A papirosipar, a ruházati ipar és a textilipar kedvezőtlen munkabérátlagait főleg annak terhére írhatjuk, hogy ezek az iparágak Budapesten a gyárimunkásnőket az átlagosnál jóval nagyobb arányban alkalmazzák, akiket viszont tudvalevőleg rendszerint a férfiakénál lényegesen alacsonyabban díjaznak. Ellenben a budapesti kő-, agyag- stb. ipari és az élelmezési ipari gyártelepek férfimunkásainak kereseti viszonyai is a vizsgált időszak alatt az átlagosnál rosszabbak voltak.

A fenti adatokat érdemes a gyári munkások *neme* szerint is részletezve közelebbről megvizsgálni. *A nyomdaipari* munkabérviszonyoknak — a férfi- és nőimunkások *együttes* napikereseti átlaga alapján már megállapított — előnyös alakulása még kedvezőbb megvilágítást nyer a *férfimunkások* adatai alapján. Budapesten 1923 január elején a gyári jellegű ipartelepeken alkalmazott nyomdászok napikeresete az összes gyári férfimunkások átlagáénak körülbelül kétszerese volt. A nyomdaipari férfimunkások átlagos keresete a vizsgált évek folyamán egyre emelkedett; napi keresetük 1927 október elsején már megközelítette a 10 pengőt (9·76). Ezt a magas átlagot — tekintetbe véve, hogy magában egyesíti nemcsak az előmunkások és szakmunkások, hanem a napszámosok és tanoncok keresetét is — munkabérstatisztikánk egyik legkedvezőbb adaléka gyanánt jegyezhetjük fel.

A többi ipari főcsoportba tartozó férfimunkások közül említésre méltó még a *papirosipar* férfimunkásainak szintén magas munkabérátlaga. A fentebb vizsgált időpontokban az átlagos napikereset nagysága szerint

a papirosipari férfimunkások többnyire mindjárt a nyomdászok után következnek. A budapesti papirosipari férfimunkások kedvező munkabérátlagát főleg azzal magyarázhatjuk, hogy ebben az ipari főcsoportban igen nagy hányadot képviselnek a legjobban díjazott (előmunkás és szakmunkás) kategóriák.

A budapesti *ruházati ipar* férfimunkásságának napi keresete is — főleg az 1923, 1925 és 1927 években — a gyártelepeken alkalmazott összes férfimunkások átlagáénál magasabb volt. Ennek oka is az, hogy a ruházati ipar férfimunkásai sorában az előmunkások és a szakmunkások együttesen nagyobb számban voltak, mint napszámosok és tanoncok; utóbbi munkáskategóriák túlnyomó részét a ruházati iparban tudniillik a nők szolgáltatták.

Viszont a *nehézipar* férfimunkásainak napikeresete csak az összes fővárosi gyártelepeken alkalmazott férfimunkások napibérátlaga körül vagy az alatt mozog. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy a vas- és fémipar, valamint a gépgyártás stb. jelentékeny számú napszámost és tanoncot is foglalkoztat, mindjárt érthetővé válik a nehéziparágak *összes* férfimunkásainak viszonylag alacsony munkabérátlaga.

A legrosszabbul díjazott férfimunkásokat Budapesten többnyire a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar gyártelepein írták össze. A vegyészeti gyárak férfimunkásai, akik 1923-ban még ugyancsak alacsony napi munkabérátlaggal szerepeltek, kereseti viszonyaiknak fokozatos javulása folytán a vizsgálat utolsó időpontjában már megközelítették az összes budapesti gyártelepeken alkalmazott férfimunkások bérnívóját.

A gyárimunkásnőket 1923 év elején legjobban díjazták a fővárosi *nyomdaipar* körében. Az 1923 április elsei adatok szerint az összes gyárimunkásnők átlagáénál magasabb volt még a *gépgyártás, a vas- és fémipar és a ruházati ipar* budapesti gyártelepein dolgozott munkásnők napikeresetete is. Főleg a fővárosi ruházati ipar munkásnőinek 1923., 1925. évi viszonylag kedvező díjazását kell kiemelni, mert ebben az ipari főcsoportban a gyárimunkásságnak több, mint $^3/_5$-e nőimunkaerő. A ruházati ipar gyárimunkásnői az 1923. és az 1925. évek vizsgált időpontjainak túlnyomó részében az átlagosnál kedvezőbb kereseti viszonyok között éltek, de az 1926. évben bérnívójuk hanyatlott. 1927 áprilisa óta helyzetük újra javult. A jobbdíjazású munkásnők sorába kerültek az 1925. január elsei adatok szerint a budapesti *textilipar* és a *papirosipar* gyárimunkásnői is, akiknek számaránya tudvalevőleg szintén a férfimunkásokénál jóval nagyobb. Ellenben csekélyebb jelentőséget tulajdoníthatunk annak, hogy 1923 januárjában az *élelmezési ipar* gyárimunkásnőinek napi keresete is elérte az összes gyárimunkásnők átlagát, mert utóbb napikeresetük színvonala az átlag alá hanyatlott.

A gyárimunkásnők túlnyomó része alacsony munkabérek mellett dolgozik. 1923 január elsején például az ipari főcsoportok nagyobbik részében a gyárimunkásnőknek napikeresete névleges értékben 1 pengőnél is kevesebb volt.

Néhány ipari főcsoportban a gyárimunkásnők 1923 *januári átlagos napikeresete Budapesten névleges és reálértékben a következőképpen alakult*:

	Napikereset névleges	reál-értékben pengő
A bőr-, sörte-, szőr-, toll-, és ruggyantaiparban	1·—	1·47
A fonó- és szövőiparban	0·94	1·38
A papirosiparban	0·93	1·37
A gépgyártásban	0·87	1·28
A fa- és csontiparban	0·86	1·26
A közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken	0·72	1·06
A vegyészeti iparban	0·68	1·—
A kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparban	0·64	0·94

Az imént felsorolt ipari főcsoportok gyárimunkásnőinek 1923 januári napikeresete valóban a legszerényebb életszínvonalat alig biztosíthatta. A koronastabilizálás után a gyárimunkásnők kereseti viszonyaiban is javulás állott be. De ennek dacára még az 1927 október eleji felvétel sem szolgáltatott az egyes ipari főcsoportok gyárimunkásnőinek helyzetéről kielégítő adatokat. Nagyobbára utóbb is azok az ipari főcsoportok díjazták legrosszabbul a gyárimunkásnőket, amelyekben már az 1923 január elején is a munkásnők átlagos napikeresete a legalacsonyabb volt.

1927. október elsején a gyárimunkásnők névleges és reálnapikeresetének alakulását az alábbi számok jelzik:

	Napikereset névleges	reál-értékben pengő
A papirosiparban	3·38	2·98
Az élelmezési iparban	3·30	2·92
A vas- és fémiparban	3·23	2·86
A bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaiparban	3·11	2·75
A vegyészeti iparban	2·77	2·45
A kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparban	2·73	2·41

A helyzet 1923 január eleje óta tehát csak annyiban változott, hogy egyfelől a *vas- és fémipar* és az *élelmezési ipar* budapesti gyártelepein alkalmazott munkásnők is a legrosszabbul díjazottak sorába süllyedtek, míg másfelől a *textilipar, a gépgyártás, a fa- és csontipar* és a *közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek* munkásnői utóbb már az összes budapesti gyárimunkásnők átlagainál magasabb napibéreket kaptak.

Az 1923 október 1-i átlagos napikereseteket 100-zal téve egyenlővé az 1925—1927 október 1-i állapotot a következő indexszámok fejezik ki.

64. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság 1925—1927 október elsei átlagos napikeresetének alakulása ipari főcsoportonként indexszámokban.

1923 október 1 = 100.

Ipari főcsoport	A) 1925 október elsején			B) 1926 október elsején			C) 1927 október elsején		
	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt
I. Vas- és fémipar	235	235	235	249	248	249	266	259	266
II. Gépgyártás stb.	258	249	258	262	238	259	275	262	274
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	359	358	359	394	495	395	438	423	438
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	211	242	220	221	241	231	255	263	260
IV. Fa- és csontipar	244	293	246	228	287	231	274	336	278
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	239	276	246	252	305	263	250	291	259
VI. Fonó- és szövőipar	308	333	327	302	331	321	321	342	333
VII. Ruházati ipar	269	303	290	234	287	259	261	303	277
VIII. Papirosipar	386	424	409	344	407	397	336	393	385
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	302	354	322	295	334	309	310	344	322
X. Vegyészeti ipar	263	268	262	287	289	283	307	300	300
XII. Sokszorosító- és műipar	376	329	367	410	338	398	417	340	397
Összesen	**271**	**312**	**276**	**277**	**308**	**279**	**294**	**320**	**294**

1923. október elseje óta tehát két év alatt a budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete névleges értékben két és $^3/_4$-szeresére emelkedett. Ha azonban a névleges napimunkabéreket reálmunkabérekre számítjuk át, úgy csak kisebb arányú fejlődésről (172%) adhatunk számot. 1925 október eleje óta eltelt egy év alatt pedig a budapesti gyártelepeken alkalmazott munkások átlagos napikeresete névleges értékben is csak jelentéktelen arányban emelkedett. Tekintettel azonban arra, hogy ez idő alatt a drágaság fokozódott, adatainkat a létfenntartási költségek indexei alapján a reálmunkabérekre átszámítva 1925 október 1-től 1926 októberéig a fővárosi összes gyárimunkások átlagos kereseti nívójának kismérvű (3·7%-os), hanyatlását állapíthatjuk meg.

1927 október elsejére a budapesti gyári jellegű ipartelepeken alkalmazott összes munkások átlagos napikeresetének alakulását névleges értékben kifejező indexszám ugyan némi növekedést mutat, valójában azonban — mint azt fentebb láttuk — a gyárimunkásság átlagos reálnapikeresete tovább scökkent.

A budapesti gyáripari munkásság átlagos napikereseti indexei ipari főcsoportonként különbözőképen alakultak. 1923 október elejétől 1925 októberéig az összes gyárimunkások átlagáénál *nagyobb* mértékben javult: a nyomdaipar, a papirosipar, az élelmezési- és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó iparágak, a fonó- és szövőipar, a ruházati ipar körében és a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken alkalmazott gyárimunkásság napikeresete.

A nyomdaipar tehát, amely már 1923-ban is a legjobban díjazta munkásságát, a koronastabilizálás után az átlagosnál jóval nagyobb bérjavításokat juttatott munkásainak. A legnagyobb arányú fejlődést a budapesti *papirosipari* gyárimunkások bérviszonyai mutatják. Átlagos napikeresetük névleges értékben két év alatt négyszeresére emelkedett. Ez a javulás annál inkább örvendetes, mert még 1923-ban a papirosipari gyárimunkások a rosszabb díjazásúak közé tartoztak. Ellenben kedvezőtlen jelenség az, hogy a *kő-, agyag-* stb. *ipari* gyárimunkások, akiknek napikeresete Budapesten már 1923-ban is az összes ipari főcsoportok között egyik legalacsonyabb volt, az 1925 október elsei felvétel szerint két év alatt a legkisebb mérvű bérjavításban részesültek. Az összes budapesti gyárimunkások átlagánál alacsonyabb volt még:

a vas- és fémipar,
a fa- és csontipar,
a bőr-, sörte- stb. ipar,
a gépgyártás és
a vegyészeti ipar

gyárimunkásságának 1925 októberi indexe is.

Az *1926* október elsei felvétel szerint a nyomdaipari munkásság bérnívója fejlődött a legkedvezőbben. Azok közül az ipari főcsoportok közül, amelyeknek 1925 október 1-i munkabérindexe a jobb osztályzatúak közé tartozott, egy évvel később csak a ruházati ipar gyárimunkásai napikeresetének színvonala hanyatlott nagyobb arányban, ezzel szemben a bőr- stb. ipari és a vegyészeti ipari gyárimunkások helyzete némileg megjavult.

1927 október elsején a legmagasabb indexszámmal a közhasználatú villamos áramfejlesztő telepek munkásai tűnnek ki; az indexszámok nagyságának csökkenő sorrendje szerint utánuk a sokszorosító- és műipar, valamint a papirosipar munkássága következik, míg a legalacsonyabb indexszámmal a bőr- stb. ipar szerepel.

Az 1923. október elseje óta eltelt két év alatt Budapest gyáriparában a *férfimunkások* átlagos napikeresete csekélyebb mértékben javult, mint a nőimunkásoké. A férfimunkások napikeresete ez idő alatt névleges értékben csak 171%-kal, a nőimunkásoké pedig 212%-kal emelkedett. 1927 október elejére a férfi- és nőigyárimunkások bérnívóját jelző indexek közötti különbség csökkent ugyan, de még utóbb is a nők bérindexe volt a magasabb. A gyárimunkásnők napikeresetének a vizsgált időszak alatt a férfiakénál *viszonylag* nagyobb emelkedését azzal magyarázhatjuk, hogy a koronastabilizálás után, midőn a munkabérviszonyok terén is a normális békeállapothoz való fokozatos visszatérés megkezdődött, a gyárimunkásnőknek az inflációs években többnyire a létminimum körül mozgó bérnívóját nagyobb mértékben kellett emelni, hogy legalább szerény megélhetést biztosíthassanak számukra.

A férfimunkások között 1923 október elsejétől 1925 október elsejéig szintén a papirosipari és a nyomdaipari munkások napikeresete emelkedett a legnagyobb mértékben; továbbá az összes gyárimunkások átlagáénál kedvezőbb volt még a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken, a textiliparban és az élelmezési iparban dolgozó férfimunkások napikeresetének javulása is. Viszont a legrosszabb a kő-, agyag- stb. ipari férfimunkások indexe, amelyhez hasonlóan alacsony indexszámot fenti táblázatban nem találunk. 1926 október elejére a budapesti gyártelepeken alkalmazott férfimunkások bérnívójában nem történt nagyobb változás. Említésre érdemes azonban az, hogy a nyomdaipari férfimunkások további jelentékeny bérjavítást vivtak ki a maguk számára; átlagos napikeresetük pengőértékben három év alatt több, mint négyszeresére emelkedett. Ily kedvező fejlődést megközelítőleg csak a villamos áramfejlesztőtelepek férfimunkásainak kereseti viszonyai mutatnak; utóbbiak indexszáma 1927 október elsején (438) a sokszorosító- és műipari munkásokét (417) is felülmúlta.

Áttérve a *gyárimunkásnők* kereseti viszonyainak alakulását jellemző indexszámok vizsgálatára, mindenekelőtt rá kell mutatnunk arra, hogy a gyárimunkásnők átlagos napikeresetének a vizsgált években a férfiakénál viszonylag nagyobb emelkedése sem eredményezett lényeges könnyítést a gyárimunkásnők többségének nehéz helyzetében, mert indexszámításaink kiindulási alapjául szolgáló 1923 október elején a budapesti gyárimunkásnők bérnívója általában igen alacsony volt. A fenti indexszámok alakulásából egyébként azt a kedvezőtlen tanulságot vonhatjuk le, hogy 1923 október elsejétől két év alatt főleg azok az ipari főcsoportok javították kis mértékben a gyárimunkásnők munkabérét, amelyek 1923-ban is a legszűkebb markúak voltak a munkásnők díjazásánál:

a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar,
a bőr-, sörte stb. ipar,
a vegyészeti ipar és
a fa- és csontipar.

Ehhez hozzáfűzhetjük még azt, hogy a vas- és fémipar, a gépgyártás és a ruházati ipar körében alkalmazott munkásnők is az átlagosnál alacsonyabb béremelésekben részesültek; csakhogy ennek nem volt oly súlyos következménye, mert mindhárom ipari főcsoport gyárimunkásnői már 1923 októberében a jobban díjazott munkáskategóriák közé tartoztak. Örvendetes, hogy a legnagyobb arányú nőimunkáslétszámmal dolgozó papirosipar gyárimunkásnőinek napikeresete az 1923 október elseje óta lefolyt két év alatt pengőértékben több, mint négyszeresére emelkedett és ezáltal a gyárimunkásnők nagy tömege a jó díjazású kategóriák sorába jutott. Kedvező bérindexekkel szerepelnek még:

az élelmezési ipari,
a fonó- és szövőipari és
a sokszorositó- és műipari

gyárimunkásnők is, akik a fővárosi gyárimunkásságnak szintén jelentékeny hányadát alkotják. Ellenben a villamos áramfejlesztőtelepeken alkalmazott munkásnőknek ugyancsak kedvező bérindexei a figyelembevett munkásnők csekély számánál fogva csak kisebb jelentőséggel bírnak.

1925 október elsejétől 1926 őszéig a gyárimunkásnők összességének átlagos napikeresete névleges értékben is hanyatlott; az ipari főcsoportok legtöbbjében szintén; így:

a papirosiparban,
a fonó- és szövőiparban,
a ruházati iparban és
a gépgyártásban,

bár ezekben az ipari főcsoportokban a gyárimunkásnők napikeresete a csökkenés dacára még mindig az átlagos nivó körül mozgott vagy annál magasabb volt. Sokkal elszomorítóbb azonban az, hogy:

a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar,
a fa- és csontipar és
az élelmezési ipar

sem tudta 1926 októberében az előző évi munkabérek magasságát munkásnői számára biztosítani, s ennélfogva az utóbbi iparágak gyártelepein alkalmazott munkásnőknek amúgy is alacsony életszínvonala tovább hanyatlott.

1926 október elsejétől egy év alatt a budapesti gyárimunkásnők túlnyomó részének átlagos napikeresete névleges értékben (a közhasználatú villamos áramfejlesztő telepeken, a bőr- stb. ipar és a papirosipar gyártelepein alkalmazott munkásnőké kivételével) emelkedett ugyan; de a létfenntartási költségek indexszámának növekedése nagyobbmérvű volt, mint amilyen arányú bérjavításokban ezidő alatt a gyárimunkásnők többsége részesült, így végeredményben 1927 október elsejére a fővárosi gyárimunkásnők napikeresetének vásárló értéke is csökkent.

4. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete munkáskategóriák szerint 1923—1927-ben.

Budapest gyáriparának egy-egy munkására eső átlagos napikeresetét munkáskategóriánként is kiszámítottuk. Az erre vonatkozó számítások eredményeit tartalmazza az alábbi két tábla, melyek közül az első a munkások átlagos napikeresetét 1923., 1925—1927. október elsején munkáskategóriánként *névleges* értékben, a második tábla ugyanazt *reálértékben* fejezi ki.

65. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete névleges értékben munkáskategóriák szerint 1923, 1925—1927 október elsején.

	Fi napikeresete pengőben	Nő napikeresete pengőben
A) *1923 október 1-én.*		
Előmunkásoknál	2·96	1·45
Szakmunkásoknál	2·51	1·25
Napszámosoknál	1·65	1·03
Tanoncoknál	0·40	0·28
Összes gyárimunkásoknál	2·03	1·10
B) *1925 október 1-én.*		
Előmunkásoknál	7·84	5·19
Szakmunkásoknál	6·81	4·04
Napszámosoknál	4·35	3·06
Tanoncoknál	1·08	1·83
Összes gyárimunkásoknál	5·50	3·43
C) *1926 október 1-én.*		
Előmunkásoknál	8·30	5·26
Szakmunkásoknál	7·15	4·08
Napszámosoknál	4·47	3·06
Tanoncoknál	1·15	1·39
Összes gyárimunkásoknál	5·62	3·39
D) *1927 október 1-én*		
Előmunkásoknál	9·15	5·42
Szakmunkásoknál	7·68	4·47
Napszámosoknál	4·88	3·34
Tanoncoknál	1·27	1·18
Összes gyárimunkásoknál	5·99	3·52

66. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos reálnapikeresete munkáskategóriák szerint 1923, 1925—1927 október elsején.

	Fi napikereset pengőben	Nő napikereset pengőben
A) *1923. október 1-én.*		
Előmunkásoknál	3·02	1·48
Szakmunkásoknál	2·56	1·28
Napszámosoknál	1·68	1·05
Tanoncoknál	0·41	0·29
Összes gyárimunkásoknál	2·07	1·12
B) *1925 október 1-én.*		
Előmunkásoknál	7·92	5·24
Szakmunkásoknál	6·88	4·08
Napszámosoknál	3·39	3·09
Tanoncoknál	1·09	1·85
Összes gyárimunkásoknál	5·56	3·46
C) *1926 október 1-én.*		
Előmunkásoknál	7·98	5·06
Szakmunkásoknál	6·78	3·92
Napszámosoknál	4·30	2·94
Tanoncoknál	1·11	1·34
Összes gyárimunkásoknál	5·40	3·26
D) *1927 október 1-én.*		
Előmunkásoknál	8·09	4·79
Szakmunkásoknál	6·79	3·95
Napszámosoknál	4·31	2·95
Tanoncoknál	1·12	1·04
Összes gyárimunkásoknál	5·30	3·11

Mind a négy vizsgált időpontban szabályszerűen mutatkozik a munkabérstatisztikának az a már fentebb kifejtett tanulsága, mely szerint az ipari munkások előképzettsége, illetőleg alkalmaztatási minősége egyik fontos tényező a munkabérek magasságának kialakításában. Mind a négy vizsgált időpontban Budapesten úgy a férfi, mint a női gyárimunkások közül legnagyobb napi keresete volt az *előmunkásoknak*. Ha e legjobban díjazott gyári munkáskategória átlagos napi keresetét 100-zal tesszük egyenlővé, úgy a szakmunkások, a napszámosok és tanoncok bérnívóját a következő indexszámok fejezik ki:

67. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott szakmunkások, napszámosok és tanoncok 1923, 1925—1927 október elsei átlagos napikeresete az előmunkásokéhoz viszonyítva indexszámokban.

Az előmunkások napi keresete = 100.

	Férfi	Nő
A) *1923 október 1-én.*		
Szakmunkások napi keresete	84·8	86·2
Napszámosok «	55·7	71·0
Tanoncok «	13·5	19·3
B) *1925 október 1-én.*		
Szakmunkások napi keresete	86·9	77·8
Napszámosok «	55·5	59·0
Tanoncok «	13·8	35·3
C) *1926 október 1-én.*		
Szakmunkások napi keresete	86·1	77·6
Napszámosok «	53·9	58·2
Tanoncok «	13·9	26·4
D) *1927 október 1-én.*		
Szakmunkások napi keresete	83·9	82·5
Napszámosok « «	53·3	61·6
Tanoncok « «	13·9	21·8

Az indexszámok alakulásából világosan kidomborodik az, hogy a *férfimunkások* közül mindhárom időpontban a gyári szakmunkások napi keresete az előmunkásokénak $^4/_5$ részét meghaladta ugyan, de $^9/_{10}$-ét nem érte el; a napszámosok napi keresete pedig körülbelül a fele, a tanoncoké mindössze $^1/_7$-e—$^1/_8$-a volt az előmunkásokénak.

A gyári *munkásnők* különböző munkáskategóriáinak bérnívóját feltüntető indexszámok alakulásánál nem lehet oly állandóságot a négy felvétel időpontja szerint megállapítani, mint a férfimunkásokénál. Feltűnő, hogy a gyári napszámosnők és a tanoncnők napi keresetének az előmunkásnőkéhez viszonyított indexszáma magasabb, mint a férfimunkások megfelelő kategóriáiban. 1927 október elején a gyári szakmunkásnők több, mint $^4/_5$-ét, a napszámosnők körülbelül $^3/_5$-ét, a tanoncnők pedig több, mint $^1/_5$-ét kapták annak, amit az előmunkásnők.

Az egyes munkáskategóriákon belül többnyire a férfimunkások keresete jóval nagyobb volt, mint a munkásnőké. Ez alól az általános szabályszerűség alól kivétel csak az 1925, 1926 október elsei felvétel szerint a tanoncok kategóriáján belül a nők javára mutatkozik.

A fővárosi gyári munkásnők napi keresete a férfimunkásokénak százalékában kifejezve munkáskategóriánként az 1923, 1925—1927 október 1-én a következőképen alakult:

68. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásnők átlagos napikeresetének a férfimunkásokéhoz viszonyított indexszámai munkáskategóriánként 1923, 1925—1927 október 1-én.

A férfimunkások napikeresete = 100.

	1923	1925	1926	1927
		október elsején		
Előmunkásnők napikeresete	49·0	66·2	63·4	59·2
Szakmunkásnők «	49·8	59·3	57·1	58·2
Napszámosnők «	62·4	70·3	68·5	68·4
Tanoncnők «	70·0	169·4	120·9	92·9

A gyárimunkásnők kereseti viszonyai a férfimunkásokéhoz képest legrosszabbak voltak a vizsgált időpontok közül 1923 október 1-én, amikor a jobban díjazott (előmunkás és szakmunkás) kategóriákban a nők napi keresete a férfiakénak felét sem érte el, míg a napszámosnők és tanoncnők napi keresete a férfiakénak $^2/_3$ része körül mozgott. A fentebb közölt részletes számítások eredményei alapján már rámutattunk arra, hogy a koronastabilizálás után a gyárimunkásnők általában a férfimunkásokénál nagyobb arányú bérjavításokban részesültek. Az imént közölt indexszámok is ezt igazolják. Valóban feltűnő, hogy 1925 őszén a budapesti gyártelepek női tanoncainak átlagos napikeresete abszolút értékben is jóval nagyobb, (körülbelül 70%-kal magasabb) volt, mint a férfitanoncoké, s még egy évvel később is körülbelül 21%-os eltérés mutatkozik a női tanoncok javára. 1927 október elsején azonban már a fővárosi gyártelepek férfitanoncai újra a tanoncnőkénél előnyösebb kereseti viszonyok közé jutottak.

A különféle munkáskategóriák egy-egy munkására eső átlagos napi keresetet ipari főcsoportonként részletezve is kiszámítottuk.

69. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság átlagos napikeresete ipari főcsoportok és munkáskategóriák szerint 1923, 1925—1927 október elsején.

Ipari főcsoport	Előmunkás		Szakmunkás		Napszámos		Tanonc	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
	átlagos napikeresete pengőben							
	A) *1923 október 1-én.*							
I. Vas- és fémipar	3·34	1·94	2·60	1·29	1·93	1·23	—·41	—·14
II. Gépgyártás stb.	3·14	2·12	2·56	1·53	1·65	1·37	—·39	1·16
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	2·12	—	2·05	—	1·54	—·99	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	2·37	—·78	2·76	1·31	1·66	1·04	—·70	—
IV. Fa- és csontipar	3·40	—	2·91	1·47	1·44	—·95	—·31	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	2·81	1·16	2·34	1·17	1·84	1·01	—·50	—
VI. Fonó- és szövőipar	2·74	1·59	2·16	1·13	1·37	1·04	—·46	—·43
VII. Ruházati ipar	3·80	3·63	2·66	1·36	1·40	1·04	—·35	—·12
VIII. Papirosipar	1·80	—·72	2·41	1·13	1·14	—·60	—·29	—·33
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	2·45	—·70	1·90	1·18	1·53	—·80	—·24	—
X. Vegyészeti ipar	2·31	1·36	2·22	—·96	1·64	—·89	—·15	—
XII. Sokszorosító- és műipar	3·11	1·54	2·67	1·53	1·66	1·33	—·37	0·37
Összesen	2·96	1·45	2·51	1·25	1·65	1·03	—·40	0·28
	B) *1925 október 1-én.*							
I. Vas- és fémipar	7·68	4·18	6·14	3·19	4·27	2·91	1·28	—
II. Gépgyártásstb	7·65	8·84	6·44	4·15	4·54	3·16	—·84	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	6·88	—	7·80	—	5·24	3·54	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	5·96	2·32	5·88	2·36	3·34	2·53	2·48	—
IV. Fa- és csontipar	8·38	5·22	7·43	5·82	3·98	2·90	1·06	1·54
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	7·16	4·64	5·89	3·24	3·94	2·67	1·25	—
VI. Fonó- és szövőipar	9·23	6·24	6·22	3·76	4·22	3·36	1·97	2·09
VII. Ruházati ipar	8·83	5·67	7·05	4·47	4·39	2·70	1·60	1·57
VIII. Papirosipar	10·03	7·47	8·68	4·43	4·79	3·27	1·74	2·31
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	6·59	4·01	6·18	3·78	4·40	3·09	1·03	—
X. Vegyészeti ipar	8·70	4·44	5·52	3·07	4·40	2·43	1·09	—
XII. Sokszorosító- és műipar	13·03	5·80	10·16	5·—	5·72	4·80	1·83	1·59
Összesen	7·84	5·19	6·81	4·04	4·35	3·06	1·08	1·83
	C) *1926 október 1-én.*							
I. Vas- és fémipar	8·19	4·06	6·64	5·01	4·49	3·04	1·38	—·87
II. Gépgyártás stb.	7·82	4·76	6·53	3·97	4·66	3·25	—·88	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	10·71	—	8·46	—	5·46	4·90	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	6·46	4·64	6·14	2·20	3·61	2·51	2·19	—
IV. Fa- és csontipar	8·63	4·64	6·60	5·12	4·07	2·90	1·02	1·16
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	8·62	5·02	5·99	4·32	4·60	2·98	—·88	2·32
VI. Fonó- és szövőipar	9·58	6·30	6·22	3·69	4·01	3·40	1·96	1·85
VII. Ruházati ipar	8·93	6·03	6·15	4·01	3·99	3·06	1·82	—·80
VIII. Papirosipar	10·78	7·81	8·61	4·65	4·35	3·25	1·85	1·59
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	6·81	4·29	6·09	3·89	4·40	2·73	1·44	—
X. Vegyészeti ipar	6·79	4·42	8·11	2·94	4·83	2·61	1·47	—
XII. Sokszorosító- és műipar	14·13	4·74	11·52	5·37	6·02	4·85	1·80	1·57
Összesen	8·30	5·26	7·15	4·08	4·47	3·06	1·15	1·39
	D) *1927 október 1-én.*							
I. Vas- és fémipar	9·56	5·50	6·87	4·74	4·91	3·28	1·55	1·29
II. Gépgyártás stb.	8·13	4·—	6·93	5·80	4·95	3·64	0·95	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	15·10	—	8·97	—	6·42	4·19	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	7·01	6·50	7·96	3·82	4·08	2·83	2·74	—
IV. Fa- és csontipar	10·24	5·—	7·72	6·95	4·76	3·20	1·22	1·—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	8·58	4·08	6·54	4·14	4·86	3·07	0·94	1·75
VI. Fonó- és szövőipar	9·93	5·97	6·93	4·14	4·56	3·63	1·80	1·50
VII. Ruházati ipar	10·41	6·94	6·46	4·30	5·39	3·25	1·54	0·46
VIII. Papirosipar	9·52	6·04	9·28	4·72	3·99	3·30	1·60	1·55
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	8·11	4·23	6·87	3·44	5·24	2·74	1·67	—
X. Vegyészeti ipar	7·17	4·96	8·75	4·01	4·63	3·18	1·52	—
XII. Sokszorosító- és műipar	14·21	6·50	11·65	5·44	6·16	5·01	1·93	1·65
Összesen	9·15	5·42	7·68	4·47	4·88	3·34	1·27	1·18

Fenti táblázat anyagát a gyárimunkások neme szerint tagolva fogjuk áttekinteni.

1923 október 1-én a *férfimunkások* közül átlagosan legjobban díjazták a ruházati ipar körében alkalmazott előmunkásokat. Napikeresetük névleges értékben 3·80 pengőt, reálértékben pedig 3·88 pengőt képviselt. Ennek a kedvező munkabéradatnak jelentőségét csökkenti az, hogy az itt figyelembevett munkásság mindössze 50 főnyi volt. Sokkal inkább fontos az, hogy 1923 őszén a budapesti gépgyártásnak 1000-et megközelítő (978) előmunkása, valamint a vas- és fémiparnak is többszáz (381) előmunkása is — átlagos napikeresetük nagyságát tekintve — a legjobb osztályzatúak közé tartozott. A nyomdaipari valamint a fa- és csontipari férfielőmunkások átlagos napi keresete szintén magasabb volt, mint a budapesti gyártelepeken alkalmazott összes férfielőmunkásoké. Viszont fenti táblázat néhány ipari főcsoport előmunkásainak kedvezőtlen kereseti viszonyaira is rávilágít. Így a fővárosi papirosipar előmunkásainak (1923 október 1-én számszerint mindössze 22) átlagos napikeresete kisebb volt az adatgyüjtés eredménye szerint nemcsak az összes gyári előmunkások átlagáénál, hanem a szakmunkások túlnyomó részének, sőt még a vas- és fémipar napszámosainak napikereseténél is. Ebből a feltűnően alacsony munkabérátlagból azonban nem volna indokolt messzemenő következtetést vonni. Azt, hogy e munkabérátlag alapjául szolgált adatok vajjon a tényleges viszonyok hű kifejezői-e, avagy esetleg csak helytelen adatszolgáltatás eredményei, most már nem lehet eldönteni. De az sem lehetetlen, hogy a fővárosi papirosipar csekélyszámú gyári előmunkásának 1923 október elsején kifizetett napi munkabérek összege valamely rendkívüli körülmény folytán volt a normálisnál lényegesen kevesebb. A papirosipar gyári előmunkásainak 1923 őszi alacsony napibérátlaga annál inkább feltűnő, mert a két évvel később végrehajtott gyáripari statisztikai felvétel eredményei szerint ugyanez az ipari főcsoport a nyomdaipar után legjobban díjazta előmunkásait.

Az 1925 október elsején számbavett átlagos napikeresetek közül a legkedvezőbb volt a nyomdaipari előmunkásoké (13 P); kereseti viszonyaik a következő évi felvétel szerint tovább javultak: 1926 október 1-én a nyomdaipari előmunkások napikeresete már meghaladta a 14 pengőt is. Ezzel az adattal kapcsolatban rá kell mutatni arra, hogy a jóval nagyobb tanultságot illetőleg előképzettséget kívánó úgynevezett szellemi munka elvégzésére hivatott közszolgálati- és magánalkalmazottak közül csak a magasabb tisztviselői kategóriák részesültek 1926 őszén 300 pengőnél is nagyobb havifizetésben, mely a fővárosi nyomdaipari előmunkások átlagos havikeresetének megfelelt. A nyomdaipari előmunkásokénál magasabb átlagos napikeresete volt 1927 október elsején a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek előmunkásainak. Mint örvendetes jelenséget jegyezhetjük itt fel azt, hogy 1925—1927 október elsején az átlagosnál jobb volt a

papirosipari, a fonó- és szövőipari, továbbá a fa- és csontipari, valamint a ruházati ipari férfielőmunkások napikeresete is.

Az átlagosnál magasabb volt még 1925 október elsején a vegyészeti ipari előmunkások napikeresete is; utóbbiak bérviszonyaiban azonban egy évvel később hanyatlás mutatkozik. Viszont az 1925—1927. október elsei statisztikai felvételek arról számolnak be, hogy gyári előmunkásokat legrosszabbul fizették a kő-, agyag-, aszbeszt és üvegipar körében. Átlagos napikeresetük alacsonyabb volt, mint a gyári szakmunkások nagy részéé.

A *gyári szakmunkások* átlagos napikeresetének magassága ipari főcsoportonként nagyjában ugyanolyan sorrend szerint alakul, mint a gyári előmunkásoké. Mint érdekes eltérést említjük meg, hogy 1923 október elsején a gyári szakmunkások legmagasabb átlagos napikeresetét a fa- és csontiparnál találjuk. A nyomdaipar, a ruházati ipar, a kő-, agyag- stb. ipar, valamint a nehéz iparágak körében alkalmazott szakmunkások szintén az átlagosnál kedvezőbb kereseti viszonyok között éltek. Utóbb már a papirosipari szakmunkások napikeresete az összes gyári szakmunkásoké közül a nyomdaipariak után a legmagasabb volt. Viszont a fa- és csontipari szakmunkások korábbi vezető pozíciójukat elveszítették, s 1925. októberében az átlagos napikeresetek nagysága szerint immár a negyedik helyre szorultak. Ugyanakkor a férfiszakmunkások legalacsonyabb napikeresete a kő-, agyag, stb. ipar, az élelmezési ipar, a bőr- stb. ipar, valamint a vegyészeti ipar körében volt.

1926 október elejére a fővárosi vegyészeti gyárak szakmunkásainak kereseti viszonyaiban jelentékeny javulás mutatkozik. De a kő-, agyag stb. ipari, a bőripari és az élelmezési ipari szakmunkások továbbra is e munkáskategória legrosszabbul fizetett tagjai közé tartoztak. A fa- és csontipari, valamint a ruházati ipari férfiszakmunkások bérnívója az előző évihez képest hanyatlott; utóbb mindkét ipari főcsoport szakmunkásai is az átlagosnál kisebb napibéreket kaptak. 1925—1927 október elsején ugyancsak az összes gyáriszakmunkások átlagos napikereseténél alacsonyabb volt a nehézipari szakmunkásoké. Nagyjában ugyanez a helyzet — mint láttuk — a vas- és fémipari, valamint a gépgyári *előmunkások* átlagos napikeresetének alakulásánál is azzal az eltéréssel, hogy a vizsgálat utolsó időpontjában, 1927 október elsején a rendelkezésünkre álló adatok szerint a vas- és fémipar előmunkásainak kereseti viszonyai nagyobb arányú javulást mutatnak.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Szövetsége háború előtti statisztikai anyagának ismertetése kapcsán fentebb már szó volt arról, hogy a gépgyári munkásság békebeli kereseti viszonyai a legjobbak közé tartoztak. A 69. táblázat adatai azonban arra mutatnak, hogy a koronastabilizálás után a budapesti gyáriparimunkásság között a nehézipari szakmunkások és előmunkások kereseti viszonyai hátrányára némi eltolódás történt.

1926 október elsejétől egy év alatt a fővárosi gyáripar férfi *szakmunkásainak* napikeresete névleges értékben alig változott, reálértékben pedig többnyire hanyatlott. 1927 október elsején a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari szakmunkások napikeresete immár az átlagosnál magasabb színvonalra emelkedett; viszont ugyanakkor a szakmunkásokat legrosszabbul díjazták a ruházati ipar és a bőr- stb. ipar gyártelepei.

A gyáripari *férfinapszámosok* átlagos napikeresete 1923 október 1-én igen csekély (névleges értékben 1·65, reálértékben pedig 1·68 pengő) volt. A gyárinapszámosok kategóriáján belül ipari főcsoportonként az átlagos napikeresetek nívója nem mutat oly szélsőséges eltéréseket, mint amilyeneket az előbb vizsgált előmunkás- és szakmunkáscsoportoknál láttunk. 1923 október elsején a férfinapszámosok közül a legnagyobb napikeresettel a vas- és fémipar napszámosai tűnnek ki. Ennek az adatnak jelentőségét emeli az, hogy abban a viszonylag jobb díjazásban a napszámosoknak nagy tömege (több, mint 3.200 napszámos), részesedett. Ugyancsak az összes férfinapszámosok átlagáénál magasabb volt a bőr- stb. ipari gyárinapszámosok napikeresete is. Az átlag körül mozgott a nyomdaipar, a gépgyártás, a kő-, agyag- stb. ipar és a vegyészeti ipar napszámosainak napikeresete. 1923 őszén Budapest gyártelepeinek legrosszabbul díjazott férfinapszámosait (csekély számban bár) a papirosipar körében írták össze. Nem sokkal volt jobb akkor a fonó- és szövőipar 1000-nél nagyobb főnyi férfi napszámosainak helyzete sem.

1925 október elejére azonban a papirosipari napszámosoknak kereseti viszonyaiban lényeges javulás történt: legnagyobb átlagos napikeresete a nyomdaiparban és a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken alkalmazott férfinapszámosok után mindjárt a papirosipari napszámosoknak volt. Ellenben sötét képet nyujtanak többezer férfinapszámos súlyos helyzetéről fenti táblázatunknak azok az adatai, melyek szerint még 1925 őszén is a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar, a fa- és csontipar, valamint a bőr- stb. ipar budapesti gyártelepein alkalmazott férfinapszámosok naponta átlagosan 4 pengőnél is kevesebbet kerestek. Nem sokkal magasabb napikeresete volt akkor a

a fonó- és szövőipari,
a ruházati ipari,
a vas- és fémipari,
az élelmezési ipari,
a vegyészeti ipari, valamint
a gépgyári

férfinapszámosság együttesen 15.000 főnyinél is nagyobb (15.063) tömegének, mely tehát az összes budapesti gyáripari telepek férfinapszámosainak több, mint $^2/_3$ részét (70·7%-át) alkotta. A már viszonylag kedvezőbb,

5 pengőn felüli napibéreket a férfinapszámosságnak csupán körülbelül egytízede kapta.

Alig változtak valamivel a budapesti gyáripari férfinapszámosok bérviszonyai 1926 őszére. A legmagasabb napikeresete ismét a nyomdaipar és a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek napszámosainak volt; előbbieké már a 6 pengőt is felülmúlta. A fővárosi gyáripari telepek férfinapszámosainak túlnyomó része azonban utóbb is naponta csak 4—5 pengőt keresett, sőt a kő-, agyag- stb. ipar és a ruházati ipar napszámossága 4 pengőnél is kevesebbet.

Az 1927 október elseji felvétel eredményei alapján két adat érdemel említést: egyfelől az, hogy a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek férfinapszámosainak napikeresete 6·42 pengőre emelkedett, másfelől a papirosipari napszámosoké 4 pengő alá süllyedt.

Viszont a fenti 69. táblázat anyagából kitűnik, hogy mind a négy vizsgált időpontban a *férfitanoncok* közül legnagyobb keresete a kő-, agyag- stb. ipar tanoncainak volt. Igaz ugyan, hogy e kedvező adat csak csekély számú (1923 október 1-én 25, két évvel később 57 és 1927 október 1-én 95) tanonc bérviszonyaira vonatkozik, de e magas munkabérátlag azért érdemel mégis említést, mert fentebb a gyárimunkásság összes többi kategóriáinál a legkedvezőtlenebb átlagos napikeresetet többnyire ebben az ipari főcsoportban találtuk. Feltéve, hogy az adatszolgáltatás itt is helyes volt, a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar fővárosi gyártelepein alkalmazott munkásság bérviszonyai alapján azt kell megállapítanunk, hogy ez az ipari főcsoport egyfelől a gyárielőmunkásokat, szakmunkásokat és napszámosokat többnyire legrosszabbul díjazta, míg másfelől kevés számú tanoncainak az átlagosnál nagyobb munkabéreket adott. A gyáripari statisztikai felvételek erre vonatkozó eredményeinek megbízhatósága tehát nem egészen megtámadhatatlan. De ha az adatok valóban a tényleges helyzetről híven számolnak be, úgy azokból azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar budapesti gyárimunkásságának kereseti viszonyai általában egészségtelenek és a munkások, valamint a tanoncok napikeresetének nívója egymáshoz viszonyítva aránytalan.

A fővárosi gyárimunkásnők napikeresetének alakulását szintén munkáskategóriánként részletezve először a rendszerint legjobban díjazott *előmunkásnők* adatait tekintjük át. A budapesti gyáripari előmunkásnők 1923 október eleji napikeresete — mint láttuk — átlagosan csak a férfielőmunkásokénak fele volt. Az ipari főcsoportok közül egyedül a ruházati ipari előmunkásnők napibére közelítette meg a férfielőmunkásokét. Ezzel szemben legkedvezőtlenebbül alakultak az élelmezési ipari, a papirosipari és a kő-, agyag- stb. ipari előmunkásnők kereseti viszonyai; átlagos napikeresetük alacsonyabb, mint ugyanazokban az iparágakban alkalmazott szakmunkásnőké. Ez a különbség annál inkább kirívó, mert a fenti 69. táblázat

anyagából kitűnik, hogy a legtöbb iparágban mindkét nembeli gyárielőmunkásokat a szakmunkásoknál jobban díjazzák. A gyárimunkásnők e két kategóriája átlagos napikeresetének az általános szabályszerűséggel ellentétes alakulását a vizsgált időpontok közül még 1925 október 1-én ugyancsak a kő-, agyag- stb. ipar, továbbá a fa- és csontipar, valamint egy évvel később is utóbbi ipari főcsoporton kívül még a vas- és fémipar, valamint a nyomdaipar körében látjuk. Érdekes viszont, hogy 1926 október 1-én a kő-, agyag- stb. ipari előmunkásnők napikeresete a szakmunkásnőkének több, mint kétszeresére duzzadt. Az előmunkásnők a papirosiparban ugyan számbelileg kis szerepet játszanak, mégis említést érdemel, hogy 1926 október elsején ebben az ipari főcsoportban kapták a gyárielőmunkásnők a legmagasabb béreket (napi 7·81 pengőt); ehhez hasonlóan kedvező díjazásban akkor Budapesten más ipari főcsoport gyárimunkásnői nem részesültek.

1927 október elsején pedig három ipari főcsoportban volt alacsonyabb a gyári előmunkásnők átlagos napikeresete, mint a szakmunkásnőké: a gépgyártás, a fa- és csontipar, valamint a bőr-, stb. ipar körében.

A fővárosi gyári *szakmunkásnők* 1923 október elseji bérviszonyaiban ipari főcsoportonként nem mutatkoznak nagy eltérések. A legalacsonyabb volt a vegyészeti ipari szakmunkásnők (számszerint mindössze 128 munkásnő) átlagos napikeresete (0·96 pengő), míg a legmagasabb a sokszorosító- és műipari és a gépgyári szakmunkásnőké (1·53 pengő). E két véglet között mozog a többi ipari főcsoport szakmunkásnőinek átlagos napikeresete.

1925 október elsejére a gyári szakmunkásnők bérnívója is emelkedett és egyben a különböző ipari főcsoportok átlagos napikeresete közötti különbség kiéleződött. Utóbb már a legalacsonyabb átlaggal a kő-, agyag- stb. ipar szerepelt (2·36 pengő), míg ugyanakkor a fa- és csontipari szakmunkásnők körülbelül 2½-szer annyit kaptak. 1925 október 1-én az átlagosnál kedvezőbben díjazták még a

a sokszorosító- és műipari
a ruházati ipari,
a papirosipari és
a gépgyári

szakmunkásnőket; a most felsorolt első három ipari főcsoport a szakmunkásnők nagyobb tömegét foglalkoztatta. Sajnos, nem tartoznak a jobb osztályzatúak közé a textilipari szakmunkásnők, akik pedig e munkásnői kategóriának 1925 és 1926 őszén több, mint egyharmad részét alkották.

1926 október elsején a legjobban díjazták a szakmunkásnőket a nyomdaipar körében. A fa- és csontipari szakmunkásnők is kedvező bérviszonyok között voltak. Átlagos napikeresetük 1925—1927 október 1-én — mint láttuk — a női előmunkásokénál is magasabb volt. 1926 október 1-én a vas- és fémipar csekélyszámú szakmunkásnői is kedvező napibérátlaggal tűnnek ki; kereseti viszonyaik egy év alatt lényegesen javultak.

Szinte hihetetlen a hivatalos gyáripari statisztikai felvételeknek az az eredménye, mely szerint 1925 és 1926 október elsején a kő-, agyag- stb. ipari szakmunkásnők átlagos napikeresete a napszámosnőkénél is alacsonyabb lett volna. Ennek az adatnak helyességét fenntartással kell fogadni.

1927 október 1-én a gyári szakmunkásnők sorában az átlagos napikeresetek nagysága szerint az első helyre a fa- és csontipari szakmunkásnők kerültek, akiknek kereseti viszonyai a vizsgálat utolsó időpontjában a sokszorosító- és műipari szakmunkásnőkénél is jóval kedvezőbbek voltak. Ugyanakkor viszont az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó szakmunkásnők átlagos napikeresete a felét sem érte el annak (3·44 pengő), ami a fa- és csontipari szakmunkásnők részére jutott (6.95 pengő).

A budapesti *gyári napszámosnők* nehéz helyzetéről adnak számot fenti táblázat adatai. 1923 október 1-én több ipari főcsoportban a gyári napszámosnők napikeresete névleges értékben az egy pengőt sem érte el:

	Napikereset névleges-	reál-értékben pengő
a papirosiparban	0·60	0·61
az élelmezési iparban	0·80	0·82
a vegyészeti iparban	0·89	0·91
a fa- és csontiparban	0·95	0·97
a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken	0·99	1·01

ugyanakkor a gyárinapszámosnők között viszonylag a legjobban díjazottak helyzete sem volt sokkal kedvezőbb:

	Napikereset névleges	reál-értékben pengő
a gépgyártásban	1·37	1·40
a sokszorosító- és műiparban	1·33	1·36
a vas- és fémiparban	1·23	1·26

Két évvel később már némi javulás jelei mutatkoznak. A fővárosi gyárinapszámosnők többségének átlagos napikeresete ekkor elérte névleges értékben a 3 pengőt; ennél nagyobb volt a napszámosnők napikeresete:

a sokszorosító- és műiparban	(4·80 pengő,	reálértékben	4·85	(pengő)
a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken	(3·54 «	«	3·58	«)
a fonó és szövőiparban	(3·36 «	«	3·39	«)
a papirosiparban	(3·27 «	«	3·30	«)
a gépgyártás körében	(3·16 «	«	3·19	«)
az élelmezési iparban	(3·09 «	«	3·12	«)

Örvendetes, hogy főleg azok az ipari főcsoportok, melyek a gyárinapszámosnők nagyobb tömegének adnak kenyeret, számukra az átlagosnál magasabb munkabéreket fizettek. Ellenben két ipari főcsoport (a kő-, agyag- stb. és a vegyészeti ipar), melyek együttvéve 1925 és 1926 október 1-én

Budapest összes gyárimunkásnőinek több, mint $^1/_6$ részét (17·5, illetve 17·4%-át) foglalkoztatták, mindkét időpontban napszámosnőiket a legrosszabbul fizették.

1926 október 1-ére az előző évhez képest az összes budapesti gyárinapszámosnők átlagos napikeresete *névleges* értékben nem változott (3·06 pengő), de tekintetbe véve a megélhetés drágulását a fővárosi gyárinapszámosnők többsége életszínvonalának hanyatlásáról kell számot adnunk. Az ipari főcsoportok közül 1925-től 1926 októberéig nagyobb mértékben csupán a bőr stb. ipari és a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken alkalmazott napszámosnők napikeresete emelkedett.

Az 1927. október elsei felvétel eredményei szerint a fővárosi gyári napszámosnők átlagos napikeresete névleges értékben némileg növekedett, de ha adatainkat reálértékekre számítjuk át, úgy kitűnik, hogy a budapesti gyári napszámosnők megélhetési viszonyaiban 1927 október elsejére nagyobb változás nem történt.

Meg kell itt említenünk, hogy Budapesten az ipari főcsoportok egy része *tanoncnőket* az 1923—1927 években egyáltalán nem alkalmazott, másik része pedig csak csekély számban. Viszont azok az ipari főcsoportok, melyek *1923 október elsején* nagyobb számban foglalkoztattak tanoncnőket, (a ruházati ipar és a textilipar) minimális munkabéreket fizettek számukra; úgyszintén a nyomdaipar, valamint a papirosipar is, amelyekben a tanoncnők száma nem érte el a 100-at. Az általános kedvezőtlen eredményen alig változtat az, hogy 1923 október elsején a budapesti gépgyártás körében alkalmazott egy tanoncnő napikeresete egy aranykorona (1·16 pengő) értéket képviselt.

Az *1925 október 1-i* felvétel szerint a papirosipari, valamint a textilipari tanoncnők napikeresete meghaladta már a két pengőt. Mindkét ipari főcsoportban a nőitanoncok munkabérátlaga a férfitanoncokénál magasabb volt.

1926 őszére a budapesti gyáripari tanoncnők kereseti viszonyai általánosan romlottak. A papirosipari tanoncnők átlagos napikeresete például 1925 október elseje óta egy év alatt körülbelül egyharmadával csökkent. A legkedvezőtlenebb volt a ruházati ipari és a vas- és fémipari tanoncnők átlagos napikeresete, mely 1926 október elsején az 1 pengőt sem érte el. Ellenben a bőr stb. ipari nőitanoncok viszonylag igen magas átlaga (2·32 pengő) csak elenyésző csekély számú nőitanonc kedvező helyzetét jelenti.

1927 október elsejére a fővárosi gyári jellegű ipartelepeken alkalmazott tanoncnők kereseti viszonyai általában további hanyatlást mutatnak. Csupán a vas- és fémipari gyári tanoncnők munkabérátlagában történt nagyobb mérvű javulás.

Az egyes ipari főcsoportok különféle munkáskategóriái napikeresetének 1923—1927. évi fejlődését is indexszámokkal szemléltetjük. Erre vonatkozó számításaink eredményei a következők:

70. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság 1925—1927 október 1-i átlagos napikeresetének alakulása ipari főcsoportok és munkáskategóriák szerint indexszámokban.

1923. október 1 = 100.

Ipari főcsoport	Előmunkás		Szakmunkás		Napszámos		Tanonc	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
				A) *1925 október 1.*				
I. Vas- és fémipar	230	215	236	247	221	237	312	—
II. Gépgyártás stb.	244	417	252	271	275	231	215	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	325	—	380	—	340	357	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	251	297	213	180	201	243	354	—
IV. Fa- és csontipar	246	—	255	396	276	305	342	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	255	400	252	277	214	264	250	—
VI. Fonó- és szövőipar	337	392	288	333	308	323	428	486
VII. Ruházati ipar	232	156	265	329	314	260	457	1.308
VIII. Papirosipar	557	1.037	360	392	420	545	600	700
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	269	573	325	320	288	386	429	—
X. Vegyészeti ipar	377	326	249	320	268	273	727	—
XII. Sokszorosító- és műipar	419	377	381	327	345	361	495	430
Összesen	**265**	**358**	**271**	**323**	**264**	**297**	**270**	**654**
				B) *1926 október 1.*				
I. Vas- és fémipar	245	209	265	388	233	247	337	622
II. Gépgyártás stb.	249	225	255	259	282	237	226	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	505	—	413	—	355	495	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	273	595	222	168	217	241	313	—
IV. Fa- és csontipar	254	—	227	348	283	305	329	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	307	433	256	369	250	295	176	—
VI. Fonó- és szövőipar	350	396	288	327	293	327	426	430
VII. Ruházati ipar	235	166	231	295	285	294	520	667
VIII. Papirosipar	599	1.083	357	411	382	542	638	482
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	278	613	320	330	288	341	600	—
X. Vegyészeti ipar	294	325	365	306	295	293	980	—
XII. Sokszorosító- és műipar	454	308	431	351	363	365	487	424
Összesen	**280**	**363**	**285**	**326**	**271**	**297**	**288**	**496**
				C) *1927 október 1.*				
I. Vas- és fémipar	286	284	264	367	254	267	378	921
II. Gépgyártás stb.	259	189	271	379	300	266	244	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	612	—	438	—	417	423	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	296	833	288	292	246	272	391	—
IV. Fa- és csontipar	301	—	265	473	331	337	393	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta ipar	305	352	279	354	264	304	188	—
VI. Fonó- és szövőipar	362	375	321	366	333	349	391	349
VII. Ruházati ipar	274	191	261	316	385	313	440	383
VIII. Papirosipar	529	839	385	418	350	550	552	470
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	331	604	362	292	342	343	696	—
X. Vegyészeti ipar	310	365	394	418	282	357	1.013	—
XII. Sokszorosító- és műipar	457	422	436	356	371	377	522	446
Összesen	**309**	**374**	**306**	**358**	**296**	**324**	**218**	**421**

A munkáskategóriánként részletezett indexszámokból is kitűnik, hogy mindenik munkáskategóriánál a nők átlagos napikeresete az 1923—1927. évek alatt nagyobb mértékben növekedett, mint az illető munkáskategória férfitagjaié.

A *férfielőmunkások* napikeresete 1923 október elsejétől két év alatt körülbelül két és félszeresére emelkedett, míg a nőké három és félszeresére. A férfielőmunkások közül ez idő alatt legnagyobb arányban (457%-kal) a papirosipari előmunkások kereseti viszonyai javultak. Kisebb mértékben növekedett ugyan a nyomdaipari előmunkások napikeresete (a vizsgált két év alatt körülbelül négyszeresére), csakhogy a nyomdaipari előmunkások már 1923-ban is lényegesen jobb bérviszonyok között éltek, mint a papirosipar körében alkalmazott társaik. Az ipari főcsoportok egy részében azonban az előmunkások 1925 október elsei indexszámai az átlagosnál alacsonyabbak voltak; így:

a vas- és fémiparban,
a ruházati iparban,
a gépgyártásban,
a fa- és csontiparban,
a kő-, agyag- stb. iparban,
a bőr- stb. iparban,

míg az átlag körül mozgott az élelmezési ipari előmunkások indexszáma.

Az 1926 október elsei adatok alapján a vegyészeti ipar kivételével az összes többi ipari főcsoportokban a gyárielőmunkások napikeresetének további fejlődését állapíthatjuk meg. Jelentékenyen megnőtt a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek előmunkásainak átlagos napikeresete; ezt az adatot azért kell itt kiemelnünk, mert a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek előmunkásainak száma 1925 október elsejétől egy év alatt közel háromszorosára szaporodott. A bőr- stb. ipari előmunkások, akiknek napikeresete 1925 október elsején még az átlagon aluli volt, egy évvel utóbb a jobban díjazott munkások sorába küzdötték fel magukat. 1923 október elseje óta három év alatt a papirosipari gyárielőmunkások napikeresete névleges értékben hatszorosára emelkedett.

1927 október elsejére csupán a bőr-, stb. ipari és a papirosipari gyártelepek férfi előmunkásainak indexszámai jeleznek hanyatlást. De mindkét iparifőcsoport férfi előmunkásainak kereseti viszonyai az előző évben — mint fentebb láttuk — az átlagosnál nagyobb mértékben javultak.

A budapesti sokszorosító- és műipari és a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek *szakmunkásainak* kedvező helyzetére vall, hogy már 1923 október elsején is az átlagosnál nagyobb napikeresetük két év alatt közel négyszeresére emelkedett. Viszont a legalacsonyabb indexszámokat a szak-

munkások kategóriáján belül is nagyjában ugyanazoknál az ipari főcsoportoknál találjuk, melyeknek előmunkásai is a rosszabb osztályzatúak közé tartoztak. Utóbbiak számát a vegyészeti gyárak szakmunkásai növelik, akiknek napikeresete 1925 október elsején névleges értékben is csak két és félszer volt nagyobb, mint 1923 őszén. Azonban a vegyészeti ipari szakmunkások kereseti viszonyai utóbb 1926 október elsejére lényegesen megjavultak; a vizsgálat utolsó időpontjában pedig indexük nagyság szerint a mindvégig legkedvezőbb indexszámmal szereplő sokszorosító- és műipari, valamint a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek szakmunkásaié után következik.

A munkabérstatisztikának egyik kedvezőtlen tanulsága bontakozik ki fenti indexszámok alakulásából. A kő-, agyag- stb. ipar, amely már 1923 őszén is rosszúl díjazta szakmunkásait, az 1925. és az 1926. években is a legcsekélyebb arányban emelte munkabéreiket. A kő-, agyag- stb. ipari szakmunkások napikeresete ugyan 1927 október elsejére nagyobb mértékben emelkedett, de e javulás dacára indexszámuk a vizsgálat utolsó időpontjában is az összes gyáripari szakmunkások átlagáénál alacsonyabb volt.

A *férfinapszámosság* alacsony kereseti nívója a vizsgált évek alatt valamivel kisebb arányban javult, mint a jóval kedvezőbb díjazású előmunkásoké és szakmunkásoké. Az ipari főcsoportok közül a férfinapszámosok legcsekélyebb mérvű bérjavítását az 1925—1927. évek október elsején a kő-, agyag- stb. ipar indexei jelzik. Viszont a papirosipari férfinapszámosság magas indexszámai az 1923 őszi igen alacsony kiindulási alapot figyelembe véve csupán azt jelentik, hogy utóbb ennek az ipari főcsoportnak férfinapszámossága is némileg jobb helyzetbe jutott.

A *férfitanoncok* indexszámai ipari főcsoportonként nagy eltéréseket mutatnak. A budapesti gyártelepeken alkalmazott összes férfitanoncok napikeresete 1923 október elsejétől két év alatt átlagosan 170%-kal növekedett, de volt néhány ipari főcsoport, mely csekély számú férfitanoncainak bérét ez idő alatt ennél jóval nagyobb (például a papirosipar hatszoros, a vegyészeti ipar több, mint hétszeres) arányban emelte. Viszont a gépgyártás körében alkalmazott férfitanoncok, akik a budapesti gyáripari telepeken összeírt férfitanoncoknak 1923 őszén körülbelül $^3/_5$-ét és 1925—1926 október elsején is több, mint felét alkották, 1923 október elseje óta két év alatt a legkisebb mérvű bérjavításban részesültek.

Az 1926 október 1-i felvétel eredménye szerint a férfitanoncok bérindexei között mutatkozó különbségek ipari főcsoportonként még élesebbekké váltak. A vegyészeti ipari férfitanoncok napikeresete 1923 őszétől 3 év alatt közel tízszeresére duzzadt meg; a papirosipariaké több, mint hatszorosára; az élelmezési ipari férfitanoncoké pedig pontosan hatszorosára. Ellenben öt ipari főcsoport férfitanoncainak átlagos napikeresete 1925 október elseje óta egy év alatt hanyatlott, mégpedig:

a fa- és csontiparban,
a bőr- stb. iparban,
a nyomdaiparban,
a textiliparban és
a kő-, agyag- stb. iparban.

A budapesti gyárimunkásnők közül az *előmunkásnők* kis csoportja az 1923—1927. években — mint láttuk — általában a férfimunkásokénál nagyobb béremeléseket kapott. Ipari főcsoportonként vizsgálva a gyári előmunkásnők bérindexszámainak alakulását, sokkal nagyobb eltéréseket találunk, mint a férfitársaiknál. Legszembetűnőbb az, hogy a hivatalos gyáripari statisztikai adatgyüjtés eredménye szerint a papirosipari előmunkásnők napikeresete 1923 október elseje óta két év alatt tízszeresére emelkedett. Igaz ugyan, hogy 1923 őszén a papirosipari előmunkásnők átlagos napikeresete igen csekély (0·72 pengő) volt, mégis a budapesti ipari munkabérstatisztika egyik kedvező adaléka gyanánt jegyezhetjük fel azt, hogy 1925-ben a papirosipari előmunkásnők az 1923 évi nehéz helyzetük után a legjobban díjazott gyárimunkásnők sorába küzdötték fel magukat. Erőteljes fejlődés mutatkozik még az élelmezési ipari előmunkásnők kereseti viszonyaiban is (473%); de tudva azt, hogy 1923 október elsején ebben az ipari főcsoportban volt az előmunkásnők napikeresete a legalacsonyabb, nem okozhat meglepetést, hogy e nagyarányú javulás ellenére sem érték el az élelmezési ipari előmunkásnők e munkásnői kategória átlagos bérnívóját. A ruházati ipari előmunkásnők napikeresete viszont 1923 október elsejétől 1925 őszéig csak másfélszeresére nőtt; bérviszonyaik még sem alakultak kedvezőtlenül, mert az 1923 október elsei adatok szerint napikeresetük akkor az összes budapesti gyárimunkásnők között a legmagasabb volt, s utóbb is az átlagon felül maradt.

1926 október elsejére a budapesti gyári előmunkásnők átlagos napikeresete névleges értékben kissé emelkedett, valójában reálértékben kifejezve csökkent. Az 1926 október elsei indexszámok

a gépgyártás,
a sokszorosító- és műipar,
a vas- és fémipar, valamint
a vegyészeti ipar

fővárosi gyártelepein alkalmazott előmunkásnők kereseti viszonyainak romlását jelzik.

De *1927* őszére a most felsorolt ipari főcsoportok közül

a sokszorosító- és műipar,
a vegyészeti ipar és
a vas- és fémipar

továbbá a kő, agyag-, aszbeszt- és üvegipar, valamint
a ruházati ipar
gyári előmunkásnőinek helyzete megjavult.

A fővárosi gyáripari *szakmunkásnők* napikeresetének 1923—1927. évi alakulása ipari főcsoportonként egységesebb képet mutat, mint az előmunkásnőké. Az ipari főcsoportok túlnyomó részében a vizsgált évek alatt a budapesti gyári szakmunkásnők napikeresete névleges értékben körülbelül 3 és félszeresére emelkedett. Ettől az átlagtól egyfelől a kő-, agyag-, stb. ipar és az élelmezési ipar, másfelől a papirosipar, a vegyészeti ipar és a fa- és csontipar indexszámai térnek el lényegesen, az előbbiek napikeresete háromszorosnál kisebb, míg az utóbbiaké négyszeresnél is nagyobb javulást ért el a vizsgált négy év alatt.

A budapesti gyári *napszámosnők* átlagos napikeresetének alakulását jellemző indexszámokból az a kedvezőtlen tanulság bontakozik ki, hogy 1923 október 1-től két év alatt az átlagosnál *kisebb* mértékben azon ipari főcsoportok gyári napszámosnőinek kereseti viszonyai javultak, amelyek együttvéve az összes fővárosi gyári napszámosnőknek csaknem felét, (1925 október elsején 46·7 %-át) foglalkoztatták; és pedig

a gépgyártás,
a vas- és fémipar,
a kő-, agyag-, stb. ipar,
a ruházati ipar
a bőr-, stb. ipar és
a vegyészeti ipar.

E tekintetben 1926 őszére sem történt lényeges változás; utóbb is az átlagosnál alacsonyabb indexszámokkal a most felsorolt ipari főcsoportok napszámosnői szerepelnek. Ezek közül 1927 október elsején csak a vegyészeti ipar gyárinapszámosnőinek indexét találjuk a jobb osztályzatúak sorában. Ugyancsak az átlagon felüli mértékben javult a vizsgált évek alatt a napszámosnők napikeresete:

a fa- és csontiparban,
a papirosiparban,
az élelmezési iparban,
a sokszorosító- és műiparban, valamint
a fonó- és szövőiparban;

utóbbi négy ipari főcsoport körében szintén a napszámosnők nagyobb tömege dolgozott.

A budapesti gyáripari telepeken csekély számban alkalmazott *női tanoncok* átlagos napi keresetének alakulásáról kevés a mondanivalónk. Az összes női tanoncok átlagos napikeresete 1923 október elsejétől két év alatt körülbelül $6^1/_2$-szeresére nőtt, tehát kereseti viszonyaiknak javulása kb.

kétszer akkora volt, mint a férfitanoncoké. Említésre érdemes, hogy a ruházati ipari női tanoncok napikeresete 1923 október elseje óta két év alatt körülbelül 13-szorosára emelkedett. Ennek a kirívóan magas indexszámnak azonban nagy jelentőséget nem tulajdoníthatunk, mert a ruházati ipari gyári tanoncnők 1923 október 1-i napi keresete oly minimális volt, hogy az ahhoz képest mutatkozó nagyarányú javulás ellenére kereseti viszonyaik még két évvel utóbb is az átlagosnál kedvezőtlenebbek voltak. Viszont jóval az átlagon aluli volt 1925 október elsején a textilipari és a sokszorosító- és műipari tanoncnők indexszáma.

1926 őszére a gyári tanoncnők napikeresete, — mint már fentebb is rámutattunk — általánosan csökkent. A ruházati ipari tanoncnőknek előző évi magas indexszáma körülbelül a felére zuhant.

A fővárosi gyári tanoncnők 1927 október elseji indexszámai is a vas- és fémipariaké kivételével kereseti viszonyaiknak további romlását tükrözik vissza.

5. A gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások háború utáni kereseti viszonyai Budapesten.

Alábbiakban a fővárosi gyári jellegű ipartelepek otthonmunkásainak háború utáni kereseti viszonyait fogjuk megvilágítani hasonló módszerrel, mint amellyel fentebb a gyáripari telepeken alkalmazott munkásság 1923—1927. évi adatait tettük vizsgálat tárgyává. Az anyag, mely e célra rendelkezésünkre áll, egyrészt a budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó férfi- és női munkások számát, másrészt összes napikeresetét ipari főcsoportok szerint az 1923., 1925. és az 1926. évekről évnegyedenként részletezi.[1]) E számokat kombinálva az egy-egy otthonmunkás átlagos napikeresetét fogjuk kiszámítani.

Minthogy a háború előtti hivatalos gyáripari statisztikai felvételek a gyárijellegű ipari telepek otthonmunkásainak munkabéradatait egyáltalán nem gyüjtötték, alábbi vizsgálódásainknál a gyáripari otthonmunkások 1923—1926. évi kereseti viszonyainak a békeállapottal való összehasonlítására nincs meg a lehetőség.

a) *A fővárosi gyáripari telepek otthonmunkásainak összes napi keresete 1923—1926-ban.*

A budapesti gyáripari telepek otthonmunkásainak *összes* napi keresete az 1923., 1925., 1926 években a következőképen alakult:

[1]) Az 1927. évi adatok a tanulmány megírása idején még nem kerültek nyilvánosságra.

71. tábla. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások összes napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1926-ban.

Ipari főcsoport	Január 1.		Április 1.		Július 1.		Október 1.	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
	összes napikeresete pengőben							
	A) *1923. év.*							
I. Vas- és fémipar	1	5	1	9	1	4	6	8
II. Gépgyártás stb.	213	1	107	1	237	1	673	1
II. 22. Közhasználatú villamosáram-fejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	—	1	—	1	—	—	—	—
IV. Fa- és csontipar	—	—	—	—	—	—	—	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta-ipar	1	—	1	—	1	—	1	—
VI. Fonó- és szövőipar	4	15	4	16	1	10	2	41
VII. Ruházati ipar	2.189	480	1.847	519	2.618	941	1.843	418
VIII. Papirosipar	—	1	—	1	—	2	—	1
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	—	—	—	—	—	—	—	—
X. Vegyészeti ipar	—	—	—	—	—	—	—	—
XII. Sokszorosító- és műipar	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	**2.408**	**503**	**1.960**	**547**	**2.858**	**958**	**2.525**	**469**
	B) *1925. év.*							
I. Vas- és fémipar	—	6	—	21	—	2	—	5
II. Gépgyártás stb.	914	—	617	—	1.495	—	1.297	—
II. 22. Közhasználatú villamosáram-fejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	—	—	—	—	—	—	—	—
IV. Fa- és csontipar	77	9	115	1	125	1	119	4
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta-ipar	2	4	—	4	4	5	—	5
VI. Fonó- és szövőipar	5	575	5	510	5	355	6	400
VII. Ruházati ipar	4.088	863	4.538	974	4.744	1.065	4.858	1.274
VIII. Papirosipar	—	—	—	—	—	—	—	—
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	8	—	8	—	8	—	8	—
X. Vegyészeti ipar	130	—	115	—	173	—	278	—
XII. Sokszorosító- és műipar	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	**5.224**	**1.457**	**5.398**	**1.510**	**6.554**	**1.428**	**6.566**	**1.688**
	C) *1926. év.*							
I. Vas- és fémipar	—	8	—	4	—	—	—	12
II. Gépgyártás stb.	180	—	184	—	217	—	209	—
II. 22. Közhasználatú villamosáram-fejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	—	—	—	—	—	—	—	—
IV. Fa- és csontipar	219	—	162	6	165	20	240	27
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta-ipar	—	4	—	4	—	4	—	4
VI. Fonó- és szövőipar	15	590	15	839	16	876	16	580
VII. Ruházati ipar	3.095	2.094	3.743	2.420	4.772	3.016	3.751	2.415
VIII. Papirosipar	—	1	—	5	—	5	—	21
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	5	—	5	—	5	—	5	—
X. Vegyészeti ipar	106	—	217	—	173	—	351	—
XII. Sokszorosító- és műipar	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	**3.620**	**2.697**	**4.326**	**3.278**	**5.348**	**3.921**	**4.572**	**3.059**

A fővárosi gyáripari telepeken kívül dolgozó férfi- és női munkások napikeresetének összege[1]) 1923-ról 1925-re lényegesen emelkedett. De a férfi- és női otthonmunkások napikeresetének együttes összege 1926 január 1-én és október 1-én az előző évi állapothoz képest hanyatlott. Ez azonban nem jelenti az otthonmunkások kereseti viszonyainak romlását, hanem csupán annak következménye, hogy a férfi otthonmunkások létszáma általában 1925-ről 1926-ra apadt. Az imént közölt adatokból az is kitűnik, hogy a gyártelepeken kívül dolgozó munkásnők a megfigyelés mindenik időpontjában a kifizetett munkabérek összegéből kisebb arányban részesedtek, mint a férfimunkások, ellenére annak, hogy a női otthonmunkások száma 1926-ban a férfiakénál nagyobb volt; másszóval a fővárosi gyártelepek otthonmunkásainál is érvényesül a munkabérstatisztikának az a jól ismert törvényszerűsége, mely szerint a női munkások rendszerint a férfiakénál alacsonyabb díjazásban részesülnek.

A budapesti gyáripari otthonmunkások napikeresetének összegéből az ipari főcsoportok közül a vizsgált időpontokban mindvégig legnagyobb hányad a ruházati iparra jutott, mely a gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások jelentékeny részét foglalkoztatta. Még a textilipari otthonmunkásnők 1925—1926. évi és a gépgyári telepeken kívül alkalmazott férfimunkások 1925. évi magas részesedése érdemel említést.

b) *A fővárosi gyáripari telepek otthonmunkásainak átlagos napikeresete 1923—1926-ban.*

A gyártelepeken kívül dolgozó munkások kereseti viszonyairól is jó áttekintést nyujthatunk az egy-egy otthonmunkásra eső átlagos napikeresetnek nemenként és ipari főcsoportonként részletezett adatai alapján. (Táblázatot lásd a 275. lapon.)

Számításaink eredményei is azt igazolják, hogy a fővárosi gyártelepek otthonmunkásai közül a nők kereseti viszonyai a férfiakénál jóval rosszabbak. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó nők átlagos napikeresetét a férfiakéhoz viszonyítva a következő százalékok fejezik ki:

73. tábla. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkásnők átlagos napikeresetének indexszámai a férfimunkások keresetéhez viszonyítva az 1923—1926. években.

Férfiak napikeresete = 100.

	1923	1925 évben	1926
Január 1-én	59·4	41·4	55·8
Április 1-én	45·6	44·4	50·5
Július 1-én	67·2	46·1	48·2
Október 1-én	40·1	54·7	55·7

[1]) A fenti 71. táblázatban az aranykorona összegeknek pengőre átszámított értékét csak kerek számokban közöljük. A 72. táblázat viszont az egy-egy otthonmunkásra eső átlagos napikeresetet két tizedesnyi pontossággal tünteti fel.

72. tábla. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások átlagos napikeresete ipari főcsoportok szerint 1923—1926-ban.

Ipari főcsoport	Január 1.		Április 1.		Július 1.		Október 1.	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
	átlagos napi keresete pengőben							
	1923. év.							
I. Vas- és fémipar	1·16	1·16	1·16	1·86	1·16	—·87	2·90	2·03
II. Gépgyártás stb.	1·87	1·16	1·30	1·16	1·33	1·16	3·02	1·16
II. 22. Közhasználatú villamosáram-fejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	—	1·16	—	1·16	—	—	—	—
IV. Fa- és csontipar	—	—	—	—	—	—	—	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta-ipar	1·16	—	1·16	—	1·16	—	1·16	—
VI. Fonó- és szövőipar	1·74	—·68	1·74	—·37	1·16	—·30	2·32	—·66
VII. Ruházati ipar	3·69	1·76	3·67	2·03	3·60	2·27	3·34	1·48
VIII. Papirosipar	—	1·16	—	1·16	—	2·32	—	1·16
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	—	—	—	—	—	—	—	—
X. Vegyészeti ipar	—	—	—	—	—	—	—	—
XII. Sokszorosító- és műipar	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	**3·38**	**1·67**	**3·32**	**1·79**	**3·14**	**2·11**	**3·27**	**1·31**
	B) *1925. év.*							
I. Vas- és fémipar	—	2·90	—	4·18	—	1·16	—	2·32
II. Gépgyártás stb.	6·17	—	6·23	—	8·26	—	5·96	—
II. 22. Közhasználatú villamosáram-fejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	—	—	—	—	—	—	—	—
IV. Fa- és csontipar	6·38	1·86	6·38	—·58	6·26	1·16	6·29	3·48
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta-ipar	2·32	1·74	—	1·74	3·48	2·32	—	2·32
VI. Fonó- és szövőipar	4·64	1·49	4·64	1·51	4·64	1·62	5·80	1·86
VII. Ruházati ipar	5·94	4·47	6·17	4·43	6·40	4·51	6·17	4·86
VIII. Papirosipar	—	—	—	—	—	—	—	—
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	4·06	—	4·06	—	4·06	—	4·06	—
X. Vegyészeti ipar	5·20	—	6·75	—	6·91	—	6·22	—
XII. Sokszorosító- és műipar	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	**5·96**	**2·47**	**6·19**	**2·75**	**6·75**	**3·11**	**6·38**	**3·49**
	C) *1926. év.*							
I. Vas- és fémipar	—	4·06	—	3·48	—	—	—	5·80
II. Gépgyártás stb.	5·80	—	5·43	—	6·19	—	5·96	—
II. 22. Közhasználatú villamosáram-fejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	—	—	—	—	—	—	—	—
IV. Fa- és csontipar	8·12	—	7·06	1·45	6·87	3·94	6·67	3·80
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta-ipar	—	1·74	—	1·74	—	1·74	—	1·74
VI. Fonó- és szövőipar	7·54	1·72	7·54	1·74	8·12	1·69	8·12	1·88
VII. Ruházati ipar	6·18	4·84	6·66	4·87	7·40	5·29	6·62	4·77
VIII. Papirosipar	—	—·58	—	—·93	—	—·93	—	1·30
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	4·64	—	4·64	—	4·64	—	4·64	—
X. Vegyészeti ipar	4·59	—	5·71	—	5·41	—	5·77	—
XII. Sokszorosító- és műipar	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	**6·18**	**3·45**	**6·55**	**3·31**	**7·24**	**3·49**	**6·52**	**3·63**

A fővárosi gyáripari telepeken kívül dolgozó nők átlagos napikeresete tehát a férfiakéhoz viszonyítva az 1923—1926. években $^2/_5$ és $^2/_3$ rész között hullámzott.

Úgy a férfi, mint a női otthonmunkások kereseti viszonyai az 1923—1926. évek alatt fokozatosan javultak. A *férfi otthonmunkások* átlagos napikeresete, mely névleges értékben 1923-ban még csak 3·14—3·38 pengő volt, 1926-ban már elérte a 6—7 pengőt. A férfi otthonmunkások közül az 1923. év folyamán a legjobb helyzetben voltak a ruházati ipari otthonmunkások, akik e munkáskategóriának legnagyobb hányadát szolgáltatják. Az 1923. évi átlagos napikeresetük magassága megfelel a gyártelepeken alkalmazott előmunkások napikeresetének. A gépgyártás otthonmunkásai 1923 első felében — adataink szerint — a ruházati ipar otthonmunkásaiénál jóval kedvezőtlenebb kereseti viszonyok között élhettek. De napikeresetük színvonala 1923 őszétől kezdve emelkedett: 1925 január, április és július első napjain már az átlagosnál is magasabb volt; utóbb azonban ismét hanyatlott. Említést érdemel, hogy a fa- és csontipar egyre növekvő számú otthonmunkásainak átlagos napikeresete is az 1925—1926. években a legjobbak közé tartozott. A textilipari férfi otthonmunkások 1923., 1925. évi alacsony átlagos napikeresetének nagyobb fontossága nincs, mert az adatok mindössze néhány munkás kereseti viszonyaira vonatkoznak (tudniillik a fővárosi textilipar a vizsgált években túlnyomólag női otthonmunkásokat foglalkoztatott).

A gyártelepeken kívül dolgozó *nőimunkások* közül ipari főcsoportok szerint a vizsgált időpontokban többnyire a legmagasabb napikeresettel a ruházati ipari otthonmunkásnők tünnek ki, akik e munkásnői kategória nagy részét, 1926-ban már több, mint felét képviselték. Ellenben a fenti adatok a textilipari otthonmunkásnők rossz kereseti viszonyairól számolnak be. Bár a hivatalos gyáripari statisztikai felvételek azon eredményei, melyek szerint 1923 április és július elsején egy textilipari otthonmunkásnő átlagos napikeresete névleges értékben 0·37, illetőleg 0·30 pengő lett volna és az év elején és őszén sem érte el a 0·70 pengőt, megbízhatóságuk felől kétséget hagynak fenn, mégis figyelemre méltó, hogy a textilipari otthonmunkásnők napikeresete a megfigyelés mindenik időpontjában a felénél is jóval kisebb volt, mint a ruházati ipari otthonmunkásnőké. A munkabérstatisztikának e tanulsága azért fontos, mert a fővárosi textilipar az 1925., 1926. években az otthonmunkásnők nagy részének (1926 júniusában például 46·1%-ának) adott kenyeret.

A budapesti gyáripari telepek otthonmunkásainak kereseti viszonyaira vonatkozó vizsgálatainkat azoknak az indexszámoknak közlésével zárjuk le, amelyek az 1923 október elsei átlagos napi keresetüket 100-zal téve egyenlővé az 1925 és 1926 október elsei állapotot jellemzik.

74. tábla. A budapesti gyáripari telepeken kívül dolgozó munkások 1925—1926 október 1-i átlagos napi keresetének alakulása indexszámokban.

1923 október 1. = 100.

	1925 október 1.		1926 október 1.	
	fi	nő	fi	nő
I. Vas- és fémipar	—	114	—	286
II. Gépgyártás stb.	197	—	197	—
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztő telepek	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	—	—	—	—
IV. Fa- és csontipar	—	—	—	—
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	—	—	—	—
VI. Fonó- és szövőipar	250	282	350	285
VII. Ruházati ipar	185	328	198	322
VIII. Papirosipar	—	—	—	112
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	—	—	—	—
X. Vegyészeti ipar	—	—	—	—
XII. Sokszorosító- és műipar	—	—	—	—
Összesen	**195**	**266**	**199**	**277**

A fővárosi gyáripari telepeken kívül dolgozott munkások átlagos napikeresete 1923 október elseje óta két, illetve három év alatt általában csekélyebb mértékben javult, mint a gyártelepeken alkalmazott munkásoké. A budapesti gyártelepeken dolgozó férfimunkások napikeresete 1923 október elseje óta három év alatt körülbelül 2¾-szeresére emelkedett, míg a női munkásoké több, mint háromszorosára. Ezzel szemben a fővárosi gyártelepek összes férfi otthonmunkásainak napikeresete az említett időszak alatt csak körülbelül kétszeresére növekedett, míg a női otthonmunkásoké 2¾-szeresére. Tehát e munkáskategórián belül is a nőknek alacsony átlagos napikeresete viszonylag nagyobb javulást ért el, mint a férfimunkásoké. Az ipari főcsoportok közül az átlagosnál jóval nagyobb volt mind a két időpontban a textilipari férfi otthonmunkások és a ruházati ipari női otthonmunkások indexszáma.

6. A budapesti gyáripari telepek által a munkásság részére az 1923—1927. években kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok.

Az 1921 óta végzett hazai hivatalos gyáripari statisztikai felvételek — mint a munkabérstatisztika hazai forrásainak áttekintése alkalmával említettük — arra vonatkozólag is nyujtanak tájékoztatást, hogy mily összeget fizetnek ki a gyári jellegű ipari vállalatok az egyes évek folyamán az alkalmazottak javadalmazására és mily összeget fordítanak azoknak természetbeni javakkal való ellátására.

A fővárosi gyáripari telepek által a *munkások* részére az 1923—1927. években kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok összege ipari főcsoportok szerint részletezve a következőképpen alakult:

75. tábla. A budapesti gyáripari telepek által a munkásság részére kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok értéke az 1923—1927. években.

A) *1923. év.*

Ipari főcsoport	Pénzbeli járandóságok	Természetbeni járandóságok egyenértéke	Pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes értéke
	a) Pengőben.		
I. Vas- és fémipar	5,858.099	14.553	5,872.652
II. Gépgyártás stb.	12,698.035	2,546.933	15,244.968
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1,257.673	122.676	1,380.349
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	2,298.770	113.061	2,411.831
IV. Fa- és csontipar	2,749.830	21.252	2,771.082
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	832.157	17	832.174
VI. Fonó- és szövőipar	2,246.959	59.384	2,306.343
VII. Ruházati ipar	2,086.160	1.035	2,087.195
VIII. Papirosipar	616.569	—	616.569
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	5,754.156	542.784	6,296.940
X. Vegyészeti ipar	2,112.130	108.104	2,220.234
XII. Sokszorosító- és műipar	3,571.700	29.097	3,600.797
Összesen	**42.082.238**	**3,558.896**	**45,641.134**
	b) Százalékokban.		
I. Vas- és fémipar	13·9	0·4	12·9
II. Gépgyártás stb.	30·2	71·6	33·4
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	3·0	3·4	3·0
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	5·5	3·2	5·3
IV. Fa- és csontipar	6·5	0·6	6·1
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	2·0	0·0	1·8
VI. Fonó- és szövőipar	5·3	1·7	5·0
VII. Ruházati ipar	4·9	0·0	4·6
VIII. Papirosipar	1·5	—	1·3
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	13·7	15·3	13·8
X. Vegyészeti ipar	5·0	3·0	4·9
XII. Sokszorosító- és műipar	8·5	0·8	7·9
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**

75. tábla. A budapesti gyáripari telepek által a munkásság részére kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok értéke az 1923—1927. években. (Folytatás.)

B) *1925. év.*

Ipari főcsoport	Pénzbeli járandóságok	Természetbeni járandóságok egyenértéke	Pénzbeli és természetben járandóságok együttes értéke
	a) Pengőben.		
I. Vas- és fémipar	13,193.127	13.179	13,206.306
II. Gépgyártás stb.	27,812.259	15.542	27,827.801
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	5,298.409	165.186	5,463.595
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	4,718.494	249.470	4,967.964
IV. Fa- és csontipar	4,815.128	11.195	4,826.323
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1,978.433	4.163	1,982.596
VI. Fonó- és szövőipar	11,448.570	72.559	11,521.129
VII. Ruházati ipar	5,839.253	14.434	5,853.687
VIII. Papirosipar	2,581.361	480	2,581.841
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	16,575.067	225.709	16,800.776
X. Vegyészeti ipar	6,233.559	92.477	6,326.036
XII. Sokszorosító- és műipar	13,894.331	96	13,894.427
Összesen	**114,387.991**	**864.490**	**115,252.481**
	b) Százalékokban.		
I. Vas- és fémipar	11·6	1·5	11·5
II. Gépgyártás stb.	24·3	1·8	24·1
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	4·6	19·1	4·7
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	4·1	28·9	4·3
IV. Fa- és csontipar	4·2	1·3	4·2
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·7	0·5	1·7
VI. Fonó- és szövőipar	10·0	8·4	10·0
VII. Ruházati ipar	5·1	1·7	5·1
VIII. Papirosipar	2·3	0·0	2·2
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	14·5	26·1	14·6
X. Vegyészeti ipar	5·5	10·7	5·5
XII. Sokszorosító- és műipar	12·1	0·0	12·1
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**

75. tábla. A budapesti gyáripari telepek által a munkásság részére kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok értéke az 1923—1927. években. (Folytatás.)

C) *1926. év.*

Ipari főcsoport	Pénzbeli járandóságok	Természetbeni járandóságok egyenértéke	Pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes értéke
	a) Pengőben.		
I. Vas- és fémipar	14,877.430	13.676	14,891.106
II. Gépgyártás stb.	28,536.607	13.578	28,550.185
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	6,035.997	165.005	6,201.002
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	6,251.212	302.686	6,553.898
IV. Fa- és csontipar	5,731.226	10.990	5,742.216
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1,800.941	3.470	1,804.411
VI. Fonó- és szövőipar	11,821.201	94.324	11,915.525
VII. Ruházati ipar	5,687.654	3.785	5,691.439
VIII. Papirosipar	3,131.140	868	3,132.008
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	18,903.462	297.897	19,201.359
X. Vegyészeti ipar	7,208.240	92.587	7,300.827
XII. Sokszorosító- és műipar	15,888.380	96	15,888.476
Összesen	**125,873.490**	**998.962**	**126,872.452**
	b) Százalékokban.		
I. Vas- és fémipar	11·8	1·4	11·7
II. Gépgyártás stb.	22·7	1·4	22·5
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	4·8	16·5	4·9
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	5·0	30·3	5·2
IV. Fa- és csontipar	4·6	1·1	4·5
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·4	0·3	1·4
VI. Fonó- és szövőipar	9·4	9·4	9·4
VII. Ruházati ipar	4·5	0·4	4·5
VIII. Papirosipar	2·5	0·1	2·5
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	15·0	29·8	15·1
X. Vegyészeti ipar	5·7	9·3	5·8
XII. Sokszorosító- és műipar	12·6	0·0	12·5
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**

75. tábla. A budapesti gyáripari telepek által a munkásság részére kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok értéke az 1923—1927. években. (Vége.)

D) *1927. év.*

Ipari főcsoport	Pénzbeli járandóságok	Természetbeni járandóságok egyenértéke	Pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes értéke
	a) Pengőben.		
I. Vas- és fémipar	19,735.760	11.032	19,746.792
II. Gépgyártás stb.	32,175.411	4.139	32,179.550
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	6,998.813	155.666	7,154.479
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	8,820.116	280.126	9,100.242
IV. Fa- és csontipar	8,920.882	18.112	8,938.994
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	2,375.738	5.950	2,381.688
VI. Fonó- és szövőipar	17,169.649	129.310	17,298.959
VII. Ruházati ipar	8,576.377	7.970	8,584.347
VIII. Papirosipar	3,917.763	544	3,918.307
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	19,094.345	400.781	19,495.126
X. Vegyészeti ipar	8,655.500	98.950	8,754.450
XII. Sokszorosító- és műipar	19,076.216	3.910	19,080.126
Összesen	**155,516.570**	**1,116.490**	**156,633.060**
	b) Százalékokban.		
I. Vas- és fémipar	12·7	1·0	12·6
II. Gépgyártás stb.	20·7	0·4	20·5
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	4·5	13·9	4·6
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	5·7	25·1	5·8
IV. Fa- és csontipar	5·7	1·6	5·7
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1·5	0·5	1·5
VI. Fonó- és szövőipar	11·0	11·6	11·0
VII. Ruházati ipar	5·5	0·7	5·5
VIII. Papirosipar	2·5	0·0	2·5
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	12·3	35·9	12·5
X. Vegyészeti ipar	5·6	8·9	5·6
XII. Sokszorosító- és műipar	12·3	0·4	12·2
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Budapest gyáripara által a munkások részére kifizetett *pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes összege* tehát 1923 óta jelentékenyen növekedett (1923-ban 45·6 millió, 1927-ben 156·6 millió pengő).

Az egyes ipari főcsoportok közül csak a *bőr- stb. ipari* és a *ruházati ipari* gyárimunkások járandóságának összege mutat 1925-ről 1926-ra kismérvű csökkenést, melyet létszámuk apadásával magyarázhatunk. De 1927-ben az összes ipari főcsoportok gyárimunkásai részére kifizetett járandóságok nagyarányban emelkedtek.

A gyárimunkásság részére kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes összegéből a legnagyobb arány (1923-ban még több, mint egyharmad rész) a *gépgyártásra* esett; hányada azonban a vizsgált években fokozatosan csökkent. 1927-ben a gépgyártás részesedése már csupán 20·5% volt; e csökkenés okát újra abban kereshetjük, hogy munkásainak az összes budapesti gyárimunkásokhoz viszonyított számaránya is a vizsgált háború utáni években hanyatlott. A fővárosi *élelmezési ipar* gyárimunkásaira a kifizetett járandóságok összegéből $^1/_7$—$^1/_8$ rész jutott, míg a *vas- és fémipari* gyárimunkásokra szintén körülbelül $^1/_8$ rész. A *sokszorosító- és műipar* hányada pedig az 1923. évi 7·9%-ról 1926-ban 12·5%-ra emelkedett és részesedése a következő esztendőben csak árnyalatilag csökkent (12·2%). Említést érdemel még az is, hogy a *textilipari* munkások pénzbeli és természetbeni járandóságainak együttes aránya a megfigyelési években egyre növekedett. A budapesti gyáripari telepek által kifizetett összes járandóságoknak 1923-ban még csak $^1/_{20}$ része, 1927-ben már több, mint $^1/_{10}$-e (11·0%-a) jutott a fonó- és szövőipari munkásokra. Az 1923—1927. években mindvégig a legkisebb mérvű volt a *bőr- stb. ipari* és a *papirosipari* gyárimunkások járandósága; alacsony arányszámukat csekély munkáslétszámuk teszi érthetővé.

A fővárosi gyáripari telepek által kifizetett *pénzbeli járandóságok* összege is 1923 óta nagymértékben emelkedett. Az ipari főcsoportok közül 1925-ről 1926-ra ismét csupán a *bőr- stb. iparnál* és a *ruházati iparnál* látunk némi hanyatlást, mely szintén munkáslétszámuk arányának csökkenésében leli magyarázatát. Az 1927. évre azonban a bőr stb. ipari és a ruházati ipari gyárimunkások pénzbeli járandóságai az összes többi ipari főcsoportokba tartozó munkásokéval egyetemben jelentékenyen növekedtek. *1927-ben Budapest gyáripara a munkások részére körülbelül 30 millió pengővel többet fizetett ki, mint egy évvel előbb.*

Az egyes ipari főcsoportok a kifizetett pénzbeli járandóságok összegéből nagyjában ugyanolyan arányban részesedtek, mint a pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes összegéből.

A fővárosi gyáripari telepek által a munkások részére juttatott *természetbeni járandóságok* egyenértéke azonban az 1923. évi állapothoz viszonyítva 1925-ben erősen csökkent (3·6 millióról 864 ezer pengőre). *A gyári-*

munkások javadalmazásánál is a koronastabilizálás után tehát a természetbeni járandóságok kisebb szerepet játszottak, mint az inflációs években. Az összes budapesti gyáripari telepek által a munkások számára juttatott természetbeni járandóságok egyenértéke 1925 óta újra fokozatosan emelkedett. De ha ipari főcsoportok szerint vizsgáljuk a természetbeni járandóságok összegének alakulását, kitűnik, hogy

a ruházati ipar,
a bőr- stb. ipar,
a fa- és csontipar,
a gépgyártás és
a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek

munkásai számára 1926-ban juttatott természetbeni járandóságok egyenértéke csekélyebb összeget képviselt, mint egy esztendővel előbb. Az 1927. évben további hanyatlást mutat a gépgyártás és a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek, valamint az 1926. évi állapothoz viszonyítva a vas- és fémipar, a kő-, agyag- stb. ipar, valamint a papirosipar munkásai számára juttatott természetbeni járandóságok egyenértéke is. Viszont az élelmezési ipari gyárimunkások természetbeni járandóságai 1925-től 1927-ig erőteljesen növekedtek, s ez okozza azt, hogy az összes budapesti ipari főcsoportok természetbeni járandóságainak együttes értéke is az 1925—1927. években fokozatos fejlődés képét nyujtja.

7. A budapesti gyáripari munkások átlagos évi keresetének alakulása 1923—1927-ben ipari főcsoportok szerint.

A hazai hivatalos gyáripari statisztika — mint tudjuk — a munkások *tényleges* évi keresetéről nem gyüjt adatokat. A gyáripari munkások *átlagos* évi keresetének háború utáni alakulásáról csak oly módon tájékozódhatunk, hogy a gyárimunkásság részére évente kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes összegét az október elsei munkáslétszámmal elosztjuk. *E módszert csak megfelelőbb adatok hiányában vagyunk kénytelenek alkalmazni, hangsúlyozva, hogy annak segítségével nyert eredmények nem a tényleges évi kereseteket tüntetik fel.*

Az ipari főcsoportok közül az 1923., 1925. és 1926. években legnagyobb volt a fővárosi *sokszorosító- és műipari* munkások átlagos évi keresete (1926-ban 2689 pengő). A sokszorosító és műipari munkásokéval csaknem egyenlő nívójú volt az említett években a budapesti *közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken* alkalmazott munkások évi keresete is, mely 1927-ben már amazokét felülmúlta. A többi ipari főcsoport gyárimunkásainak átlagos évi keresete még az 1925—1927. években is többnyire csupán 1200—1700 pengő között mozgott.

76. tábla. Egy budapesti gyárimunkásra eső átlagos évi kereset ipari főcsoportok szerint az 1923—1927. években.

Ipari főcsoport	Egy gyárimunkás átlagos évi keresete			
	1923	1925	1926	1927
	pengőben			
I. Vas- és fémipar	585	1.408	1.447	1.461
II. Gépgyártás stb.	668	1.648	1.661	1.622
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	698	2.409	2.681	2.783
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	399	1.090	1.151	1.289
IV. Fa- és csontipar	661	1.519	1.486	1.591
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	519	1.365	1.347	1.261
VI. Fonó- és szövőipar	452	1.287	1.255	1.224
VII. Ruházati ipar	588	1.927	1.875	1.617
VIII. Papirosipar	445	1.399	1.388	1.265
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	534	1.387	1.581	1.394
X. Vegyészeti ipar	572	1.584	1.693	1.503
XII. Sokszorosító- és műipar	699	2.411	2.689	2.604
Összesen	**588**	**1.566**	**1.626**	**1.569**

Az összes budapesti gyáripari munkások átlagos évi kereseténél (1926-ban 1626 pengő, 1927-ben 1569 pengő) magasabb volt még a vizsgált világháború utáni években a *gépgyári*, az 1925—1927. években pedig a *ruházati ipari*, 1925—1926-ban a vegyészeti ipari és 1927-ben a *fa- és csontipari* gyárimunkásoké is; a *vas- és fémipari* gyártelepek munkásainak évi keresete 1923-ban az átlagot megközelítette, utóbb azonban már az alá süllyedt. A legalacsonyabb volt az 1923—1926. években a *kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari* gyárimunkások évi keresete, de 1927-ben az utóbb említett ipari főcsoport gyárimunkásai részére kifizetett pénzbeli járandóságok jelentékeny növekedése révén átlagos évi keresetük összege nagyság szerint megelőzte a *papirosipari*, a *bőr- stb. ipari* és a *textilipari* gyárimunkásokét. 1927-ben az ipari főcsoportok közül immár legkisebb volt a fonó- és szövőipar fővárosi gyárimunkásainak évi keresete (1224 pengő), amely 1925 óta fokozatosan hanyatlott.

A budapesti gyáripari munkások átlagos évi keresetének alakulását az 1923—1927. években ipari főcsoportok szerint a következő *indexszámok* szemléltetik. (Táblázatot lásd a 285. lapon.)

1923-tól 1925-ig az összes budapesti gyárimunkások átlagos évi keresete névleges értékben valamivel több, mint két- és félszeresére emelkedett. Az 1926. évben még további javulás mutatkozik, de 1927-re a főváros összes gyárimunkásainak átlagos évi keresete névleges értékben is az 1925. évi színvonalra süllyedt vissza. Mivel a létfenntartási költségek indexszámai 1925 óta emelkedtek, *a budapesti gyárimunkásság 1925—1927. évi átlagos reálkeresetének csökkenéséről kell számot adnunk.*

77. Egy budapesti gyárimunkás átlagos évi keresetének alakulása ipari főcsoportok szerint az 1925—1927. években indexszámokban.

1923. év = 1000.

Ipari főcsoport	1925	1926	1927
I. Vas- és fémipar	2.407	2.474	2.497
II. Gépgyártás stb.	2.467	2.487	2.428
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	3.451	3.841	3.987
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	2.732	2.885	3.231
IV. Fa- és csontipar	2.298	2.248	2.407
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	2.630	2.595	2.430
VI. Fonó- és szövőipar	2.847	2.777	2.708
VII. Ruházati ipar	3.277	3.189	2.750
VIII. Papirosipar	3.144	3.119	2.843
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.	2.597	2.961	2.610
X. Vegyészeti ipar	2.769	2.960	2.628
XII. Sokszorosító- és műipar	3.449	3.847	3.725
Összesen	**2.663**	**2.765**	**2.668**

A fővárosi *közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepeken* alkalmazott munkások évi keresete 1923-tól 1927-ig névleges értékben körülbelül négyszeresére duzzadt. Ugyancsak közel négyszeresére (285%-kal) emelkedett 1923-tól 1926-ig a *sokszorosító- és műipari* munkások átlagos évi keresete is; indexszámuk ugyan 1927-ben némi hanyatlást jelez, de még 1927-ben is a villamos áramfejlesztőtelepek munkásai után a legnagyobb volt a sokszorosító- és műipari munkások évi keresete.

Fenti számításaink eredményeiből tehát azt az érdekes tanulságot vonhatjuk le, hogy *Budapest gyáriparában a világháborút követő esztendőkben a sokszorosító- és műipari, valamint a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek munkásainak átlagos évi keresete, mely már 1923-ban is a legkedvezőbb volt, a legnagyobb arányban fejlődött.*

Az összes budapesti gyáriparimunkások átlagáénál magasabbak még

a ruházati ipari,
a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari,
a papirosipari és
a fonó- és szövőipari

gyárimunkások 1927. évi átlagos keresetének alakulását jelző indexszámok is; de utóbbi három ipari főcsoport egy-egy gyárimunkásának átlagos évi keresete 1923-ben feltűnő csekély volt, úgyhogy munkabér viszonyaiknak azóta az átlagosnál nagyobbmérvű javulása ellenére még 1927-ben is — mint láttuk — a kő-, agyag- stb. ipari, a papirosipari és a textilipari gyárimunkások átlagos évi keresete a bőr- stb. ipari gyárimunkásokéval egyetemben a legalacsonyabbak közé tartozott.

8. A budapesti gyáripari munkások átlagos évi keresetének alakulása az 1923—1926. években ipari alcsoportok szerint.

Budapest gyáriparának egyes alcsoportjaiban alkalmazott munkásság háború utáni kereseti viszonyait színtén olymódon próbáljuk megvilágítani, hogy az egyes ipari alcsoportok által a gyárimunkásság részére évente kifizetett pénzbeli és természetbeni járandóságok együttes összegét az október elsei munkáslétszámmal elosztjuk.

A különféle ipari alcsoportok egy-egy gyárimunkására eső átlagos évi kereset összege Budapesten az 1923—1926. években[1]) a következőképpen alakult. (Táblázatot lásd a 287—289. lapokon.)

A 78. tábla gazdag statisztikai anyaga alapján csupán néhány jellemző tanulságra mutatunk rá.

A *budapesti vas- és fémiparban* 1923-ban a legmagasabb átlagos évi keresete az arany- és ezüstáruk gyártásával, valamint a nemes és nem nemes fémek és az ezekből való félgyártmányok készítésével foglalkozó munkásoknak volt. Az 1925. és az 1926. években azonban az átlagos évi kereset nagysága szerint a vas- és fémiparban az első helyre a fémöntőmunkások kerültek, akiknek 1926. évi keresete átlagosan 2368 pengőre rúgott. Viszont már 1923-ban feltűnően kedvezőtlenül alakult az épület- és műlakatosság átlagos évi keresete, mely még 1926-ban is a legalacsonyabbak közé tartozott (1204 pengő). 1926-ban még ennél is kisebb volt a kések, ollók stb., valamint a fémáruk, a csillárok és lámpaáruk gyártásával foglalkozó iparágak fővárosi munkásainak évi keresete.

A *gépgyártás és a közlekedési eszközök stb. gyártása* körében mindhárom megfigyelési évben a legmagasabb évi keresettel a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek munkásai tűnnek ki. Igen előnyös helyzetüket a rendelkezésünkre álló adatok alapján vizsgálódásaink során már több ízben, így az imént is megállapíthattuk.

A *kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipari* gyárimunkásság rossz kereseti viszonyaira jellemzőek azok a számok, melyek szerint például a téglagyártással, a tűzálló agyagáruk, az »egyéb agyagáruk« gyártásával, valamint a pipagyártással foglalkozó fővárosi munkásoknak 1923. évi átlagos keresete a 400 pengőt sem érte el; a budapesti gyárimunkásság kereseti viszonyainak általánosan javuló tendenciája a koronastabilizálás után a kő-, agyag- stb. ipar körében is érvényesült ugyan, de még 1926-ban is a fővárosi téglagyártó és pipagyártómunkások évi keresete 1000 pengőnél kisebb volt.

---

[1]) Az 1927. évi részletes adatok e tanulmány megírása idején nem állottak rendelkezésünkre.

78. tábla. Egy budapesti gyárimunkásra eső átlagos évi kereset ipari alcsoportok szerint az 1923—1926. években.

Ipari fő- és alcsoportok	Egy gyárimunkás átlagos évi keresete		
	1923	1925	1926
	pengőben		
I. Vas- és fémipar.			
Vas- és acélgyártás, vas- és acélöntés	636	1.545	1.551
Kovácsolt áruk, szegek stb. gyártása	559	1.395	1.448
Drótkötél, vasfonat stb. gyártása	641	1.360	1.514
Zománcozott edények gyártása	—	1.128	1.655
Kések, ollók stb. és írótoll, tollszárhüvelygyártás	—	724	1.036
Épület- és műlakatosság	466	1.179	1.204
Vas- és rézbútorok és pénzszekrények gyártása	491	1.703	1.474
Nemes és nem nemes fémek és ezekből való félgyártm.	824	2.054	1.848
Arany- és ezüstáruk gyártása	760	1.908	2.102
Rézművesipar	704	1.175	1.282
Fémöntészet	573	2.170	2.368
Csillár- és lámpaárugyártás	664	1.413	1.118
Bádogos- és szerelőipar	631	1.566	1.480
Fémáruk gyártása	507	1.192	1.096
Egyéb a vas- és fémiparba tartozó iparágak	413	—	—
Vas- és fémipar összesen	**585**	**1.408**	**1.447**
II. Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása.			
Kazán-, gép- és hajógyártás, fegyver- stb. gyártás	702	1.709	1.760
Mérleggyártás	502	1.253	1.759
Elektrotechnikai cikkek gyártása	559	1.574	1.431
Orgona- és zongorakészítő és egyéb hangszeripar	632	1.244	1.858
Óragyártás, orvosi és egyéb műszerek gyártása	551	1.080	1.184
Gépgyártás stb. összesen	**668**	**1.648**	**1.661**
II/22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	698	2.409	2.681
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar.			
Cementgyártás, műkőipar, cementáruk gyártása	411	1.184	1.224
Kőmegmunkálótelepek	819	1.616	1.650
Téglagyártás	377	905	992
Tűzálló agyagáru- és hővédőanyag-, aszbesztárugyártás	386	1.692	1.524
Kályhakészítés	500	1.726	1.394
Pipagyártás	326	1.086	930
Egyéb agyagáruk gyártása	305	1.250	1.349
Üvegcsiszolás és köszörülés	880	2.198	1.919
Egyéb e csoportba tartozó iparág	572	—	—
Kő-, agyag- stb. ipar összesen	**399**	**1.090**	**1.151**

78. tábla. Egy budapesti gyárimunkásra eső átlagos évi kereset ipari alcsoportok szerint az 1923—1926. években. (Folytatás.)

Ipari fő- és alcsoportok	Egy gyárimunkás átlagos évi keresete		
	1923	1925	1926
	pengőben		
IV. Fa- és csontipar.			
Fűrésztelepek, parketta- és furnérgyártás	—	1.252	1.289
Hordó- és faedénygyártás	—	1.496	2.900
Egyéb faáruk gyártása	769	1.404	1.146
Asztalosipar	—	1.688	1.625
Faredőnygyártás	817	1.706	1.563
Esztergályosiparok	324	1.041	1.278
Aranyozás, tükör- és képkeretkészítés, faragott áruk gyártása	266	1.438	1.285
Csont-, gyöngyház- stb. áruk, fésük gyártása	470	1.015	1.347
Gyermekjátékszergyártás fából és fával kapcs. anyagból	629	960	1.153
Nádszövet- stb. gyártása, kosárkötőipar	—	—	1.930
Kocsi-, kocsikerék- és csónakgyártás	558	1.626	1.480
Egyéb a faipar körébe tartozó iparágak	690	2.834	1.406
Fa- és csontipar összesen	**661**	**1.519**	**1.486**
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar.			
Bőrgyártás és ruggyantagyártás	535	1.379	1.416
Bőrdíszmű- és bőröndgyártás, szíjgyártás és nyergesipar	696	1.724	1.391
Sörte-, szőr- és tollipar	427	1.169	1.074
Bőr-, sörte-, szőr- stb. ipar összesen	**519**	**1.365**	**1.347**
VI. Fonó- és szövőipar.			
Pamutipar	438	1.247	1.190
Lenipar	—	876	956
Kenderipar	441	543	1.674
Gyapjúipar	450	1.354	1.245
Kötő- és kötszövöttáruk gyártása	342	1.072	1.050
Paszományárugyártás	593	1.154	1.216
Hímzés és csipkegyártás	440	2.308	2.130
Kikészítőtelepek	488	1.590	1.578
Egyéb a fonó- és szövőiparba tartozó iparágak	436	1.052	1.012
Fonó- és szövőipar összesen	**452**	**1.287**	**1.255**
VII. Ruházati ipar.			
Szabóipar	908	4.609	3.794
Szűcsipar	517	1.290	1.442
Fehérnemű- és ágyneműgyártás	382	1.296	1.291
Férfi- és nőidivatárucikkek gyártása	436	2.344	2.687
Kesztyű- és kötszerészipar	600	1.763	1.350

78. tábla. Egy budapesti gyárimunkásra eső átlagos évi kereset ipari alcsoportok szerint az 1923—1926. években. (Vége.)

Ipari fő- és alcsoportok	Egy gyárimunkás átlagos évi keresete		
	1923	1925	1926
	pengőben		
Gyapjúból és egyéb szőrökből való kalapok készítése	422	1.420	1.390
Művirág- és dísztollgyártás	368	1.372	1.132
Bőrcipőgyártás	608	1.827	1.710
Egyéb a ruházati ipar körébe tartozó iparágak	299	2.326	3.624
Ruházati ipar összesen	**588**	**1.927**	**1.875**
VIII. Papirosipar.			
Papirosanyag-, papiros-, papirosárugyártás és könyvkötőipar	**445**	**1.399**	**1.388**
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.			
Malomipar	579	1.502	1.652
Sütőipar és tésztagyártás	534	1.711	1.849
Cukorka- és cukorsütemény- stb. gyártás	450	1.115	1.090
Pótkávé- és növényi konzervgyártás	312	1.165	1.210
Szalámi-, húsáru-, hús- és halkonzervgyártás	857	811	1.977
Tejtermékek gyártása	427	1.941	1.682
Dohánygyártás	274	1.146	1.331
Sör- és malátagyártás	501	2.025	2.122
Szeszgyártás	517	1.220	1.422
Konyak-, likőr-, pálinka- és rumgyártás	406	1.179	1.329
Ásványvízkiaknázás, szikvízgyártás és közhasználatú vízmű	1.116	1.581	1.788
Jéggyártás	813	1.506	1.942
Egyéb az élelmezési iparba tartozó iparágak	498	886	623
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása összesen	**534**	**1.387**	**1.581**
X. Vegyészeti ipar.			
Kőolajfinomítás és világítógázgyártás	695	2.220	2.334
Keményítőgyártás	495	1.217	1.500
Enyv- és albumingyártás	481	1.344	1.393
Zsíros növényolajgyártás	582	1.785	1.916
Gyertya-, szappan- és illatszergyártás	385	889	1.013
Kocsikenőcs-, bőrkenőcs- és csizmamázgyártás	521	1.083	1.480
Festék-, lakk-, kékítő-, tinta- és iróngyártás	434	1.259	1.182
Csontszén- és műtrágyagyártás	694	1.535	2.129
Aszfalt-, kátrány- és rokoncikkek gyártása	715	1.393	1.405
Vegyészeti szerek gyártása	472	1.467	1.297
Egyéb vegyészeti cikkek gyártása	411	1.097	1.547
Vegyészeti ipar összesen	**572**	**1.584**	**1.693**
XI. Sokszorosító- és műipar.			
Nyomdaipar	**699**	**2.411**	**2.689**
Összesen	**588**	**1.566**	**1.626**

A *fa- és csontipar* körében 1923-ban a legalacsonyabb volt a tükör- és képkeretkészítéssel, aranyozással és faragott áruk gyártásával foglalkozó ipartelepek munkásainak évi keresete; megélhetési viszonyaik 1925-ben lényegesen javultak, de 1926-ra átlagos évi keresetük értéke gyengült. Ebben az ipari főcsoportban kirívóan magas összeget is látunk: a hordó- és faedénygyártásánál alkalmazott munkások (1926-ban számszerint mindössze 29) 1926. évi átlagos keresete 2900 pengő volt; ennél magasabb átlagot csak a ruházati ipar körében találunk.

A *bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipari* gyárimunkásság évi átlagos keresetének összege ipari alcsoportok szerint nem mutat oly nagy eltéréseket, mint az eddig vizsgált ipari főcsoportoké. A legcsekélyebb volt mindhárom megfigyelési évben a sörte-, szőr- és tollipar munkásainak évi keresete, amely 1923-tól 1925-ig szintén emelkedett, de a következő esztendőben kissé csökkent (1169 pengőről 1074 pengőre). Viszont 1926-ban a maximumot képviselő bőrgyári és ruggyantagyárimunkások évi keresete sem volt sokkal több, mint 1400 pengő.

A budapesti *fonó- és szövőipari* gyárimunkások átlagos évi keresete 1923-ban még többnyire csak 400—500 pengő között mozgott. De kereseti viszonyaik a koronastabilizálás után előnyösen megváltoztak. 1926-ban már csupán a lenipari gyárimunkások átlagos évi keresete volt 1000 pengőnél kisebb, ellenben a fenti kimutatásban a hímzés és csipkegyártás munkásai 2000 pengőnél is magasabb átlagos évi keresettel szerepelnek. Feltűnően javult adataink szerint 1925-ről 1926-ra a kenderipar gyárimunkásainak helyzete; átlagos évi keresetük 543 pengőről 1674 pengőre szökött fel.

A *ruházati iparban* kiemelkedik a szabóipar munkásainak rendkívül magas átlagos évi keresete, amely az 1925. évi nívójáról 1926-ban alászállott ugyan (4609 pengőről 3794 pengőre), de még utóbb is az összes figyelembevett ipari alcsoportok közül a legmagasabb volt. Nagyarányban emelkedett a ruházati ipar körébe tartozó »egyéb iparágak« munkásainak évi keresete, amely 1926-ban 3624 pengő volt. Néhány ruházati ipari alcsoportnál viszont az 1925. évi állapothoz képest 1926-ban a gyárimunkások kereseti viszonyai romlottak (így a keztyű- és kötszerésziparban, a gyapjúból és egyéb szőrökből való kalapok készítésével foglalkozó iparokban, a művirág- és dísztollgyártásnál, a bőrcipőgyártásnál stb.). Végeredményben a budapesti ruházati ipar összes gyárimunkásainak átlagos évi keresete is 1925-ről 1926-ra csökkent.

A *papirosipar* munkásainak ipari alcsoportok szerint részletezett adatai nem állanak rendelkezésünkre; a m. kir. központi Statisztikai Hivatal az összes papirosanyag-, papiros-, papirosáru gyártásával és könyvkötészettel foglalkozó gyári jellegű ipari telepek munkásainak kereseti viszonyaira vonatkozó adatokat egybefoglalta.

Az *élelmezési- és élvezeti cikkek gyártásánál* felsorolt iparok közül a sör- és malátagyárak munkásainak átlagos évi keresete 1925-ben és 1926-ban 2000 pengőnél is magasabb volt. A szalámi-, húsáru-, hús- és halkonzervgyártásával foglalkozó ipartelepek munkásainak 1926. évi átlagos keresete az előző évi alacsony színvonaláról (811 pengőről) ugrásszerűen emelkedve megközelítette a 2000 pengőt (1977 pengő).

A *vegyészeti ipari* alcsoportok közül a kőolajfinomítás és világítógázgyártás adatai érdemelnek említést; munkásaiknak átlagos évi keresete már 1925-ben 2220 pengő volt, a következő esztendőben pedig 2334 pengőre növekedett. Ugyancsak 2000 pengőnél magasabb volt még 1926-ban a csontszén- és műtrágyagyártás munkásainak évi keresete is. A budapesti vegyészeti gyárak munkásságának viszonylag kedvező helyzetére vall az, hogy a figyelembe vett összes vegyészeti ipari alcsoportok átlagos évi munkáskeresete 1926-ban az 1000 pengőt meghaladta.

A *sokszorosító- és műipar* körébe tartozó nyomdaipari munkásoknak igen előnyös kereseti viszonyait az átlagos évi keresetüket feltüntető számok is élesen megvilágítják.

Az alábbi táblázat a budapesti gyárimunkások átlagos évi keresetének 1923—1926. évi fejlődését ipari alcsoportok szerint részletezve indexszámokban jelzi.

79. tábla. Egy budapesti gyárimunkás átlagos évi keresetének alakulása ipari alcsoportok szerint az 1925—1926. években, indexszámokban.

1923. év = 1000.

Ipari fő- és alcsoportok	1925	1926
I. Vas- és fémipar:		
Vas- és acélgyártás, vas- és acélöntés	2.429	2.439
Kovácsolt áruk, szegek stb. gyártása	2.496	2.662
Drótkötél-, vasfonat- stb. gyártása	2.122	2.362
Zománcozott edények gyártása	.	.
Kések, ollók stb. és írótoll-, tollszárhüvelygyártás	.	.
Épület- és műlakatosság	2.530	2.584
Vas- és rézbútorok és pénzszekrények gyártása	3.468	3.002
Nemes és nem nemes fémek és ezekből való félgyártmányok készítése	2.494	2.243
Arany- és ezüstáruk gyártása	2.511	2.766
Rézművesipar	1.669	1.821
Fémöntészet	3.787	4.133
Csillár- és lámpaárugyártás	2.128	1.684
Bádogos- és szerelőipar	2.482	2.345
Fémáruk gyártása	2.351	2.162
Egyéb a vas- és fémiparba tartozó iparágak	.	.
Vas- és fémipar összesen	**2.407**	**2.474**

79. tábla. Egy budapesti gyárimunkás átlagos évi keresetének alakulása ipari alcsoportok szerint az 1925—1926. években, indexszámokban. (Folytatás.)

1923. év = 1000.

Ipari fő- és alcsoportok	1925	1926
II. Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, hangszeripar, műszerek, tudományos eszközök és tanszerek gyártása:		
Kazán-, gép- és hajógyártás, fegyver stb. gyártás ...	2.434	2.507
Mérleggyártás ...	2.496	3.504
Elektrotechnikai cikkek gyártása ...	2.816	2.560
Orgona- és zongorakészítő és egyéb hangszeripar ...	1.968	2.940
Óragyártás, orvosi és egyéb műszerek gyártása ...	1.900	2.149
Gépgyártás stb. összesen ...	**2.467**	**2.487**
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek ...	**3.451**	**3.841**
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar:		
Cementgyártás, műkőipar, cementáruk gyártása...	2.881	2.978
Kőmegmunkálótelepek ...	1.973	2.015
Téglagyártás ...	2.401	2.631
Tűzálló agyagáru- és hővédőanyag-, aszbesztárugyártás...	4.383	3.948
Kályhakészítés ...	3.452	2.788
Pipagyártás...	3.331	2.853
Egyéb agyagáruk gyártása ...	4.098	4.423
Üvegcsiszolás és köszörülés ...	2.498	2.181
Egyéb e csoportba tartozó iparág ...	.	.
Kő-, agyag- stb. ipar összesen .	**2.732**	**2.885**
IV. Fa- és csontipar:		
Fűrésztelepek, parketta- és furnérgyártás ...	.	.
Hordó- és faedénygyártás ...	.	.
Egyéb faáruk gyártása ...	1.826	1.490
Asztalosipar ...	.	.
Faredőnygyártás ...	2.088	1.913
Esztergályosiparok ...	3.213	3.944
Aranyozás, tükör- és képkeretkészítés, faragott áruk gyártása...	5.406	4.831
Csont-, gyöngyház- stb. áruk, fésük gyártása ...	2.160	2.865
Gyermekjátékszergyártás fából és fával kapcsolatos anyagból...	1.526	1.833
Nádszövet stb. gyártása, kosárkötőipar ...	.	.
Kocsi-, kocsikerék- és csónakgyártás ...	2.914	1.652
Egyéb a faipar körébe tartozó iparágak ...	4.107	2.038
Fa- és csontipar összesen ...	**2.298**	**2.248**

79. tábla. Egy budapesti gyárimunkás átlagos évi keresetének alakulása ipari alcsoportok szerint az 1925—1926. években, indexszámokban. (Folytatás.)

1923. év = 1000.

Ipari fő- és alcsoportok	1925	1926
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar:		
Bőrgyártás és ruggyantagyártás	2.578	2.647
Bőrdíszmű- és bőröndgyártás, szijgyártás és nyergesipar	2.477	1.999
Sörte-, szőr- és tollipar	2.738	2.515
Bőr-, sörte- stb. ipar összesen	**2.630**	**2.595**
VI. Fonó- és szövőipar:		
Pamutipar	2.847	2.717
Lenipar	.	.
Kenderipar	1.231	3.796
Gyapjuipar	3.009	2.767
Kötő- és kötszövöttáruk gyártása	3.135	3.070
Paszományárugyártás	1.946	2.051
Hímzés- és csipkegyártás	5.245	4.841
Kikészítőtelepek	3.258	3.233
Egyéb a fonó- és szövőiparba tartozó iparágak	2.413	2.321
Fonó- és szövőipar összesen	**2.847**	**2.777**
VII. Ruházati ipar:		
Szabóipar	5.076	4.178
Szűcsipar	2.495	2.789
Fehérnemű- és ágyneműgyártás	3.393	3.380
Férfi- és nőidivatárucikkek gyártása	5.376	6.163
Keztyű- és kötszerészipar	2.938	2.250
Gyapjúból és egyéb szőrökből való kalapok készítése	3.363	3.294
Művirág- és dísztollgyártás	3.728	3.076
Bőrcipőgyártás	3.005	2.813
Egyéb a ruházati ipar körébe tartozó iparágak	7.779	12.120
Ruházati ipar összesen	**3.277**	**3.189**
VIII. Papirosipar:		
Papirosanyag-, papiros-, papirosárugyártás és könyvkötőipar	3.144	3.119
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása:		
Malomipar	2.594	2.853
Sütőipar és tésztagyártás	3.204	3.462
Cukorka-, cukorsütemény- stb. gyártás	2.478	2.422
Pótkávé- és növényi konzervgyártás	3.734	3.878
Szalámi-, húsáru-, hús- és halkonzervgyártás	946	2.307
Tejtermékek gyártása	4.546	3.939
Dohánygyártás	4.183	4.858
Sör- és malátagyártás	4.042	4.236
Szeszgyártás	2.360	2.750
Konyak-, likőr-, pálinka- és rumgyártás	2.904	3.273
Ásványvízkiaknázás, szikvízgyártás és közhasználatú vízmű	1.417	1.602
Jéggyártás	1.852	2.389
Egyéb az élelmezési iparba tartozó iparágak	1.781	1.251
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása összesen	**2.597**	**2.961**

79. tábla. Egy budapesti gyárimunkás átlagos évi keresetének alakulása ipari alcsoportok szerint az 1925—1926. években, indexszámokban. (Vége.)

1923. év = 1000.

Ipari fő- és alcsoportok	1925	1926
X. Vegyészeti ipar:		
Kőolajfinomítás és világitógázgyártás	3.194	3.358
Keményitőgyártás	2.459	3.030
Enyv- és albumingyártás	2.794	2.896
Zsiros növényolajgyártás	3.067	3.292
Gyertya-, szappan- és illatszergyártás	2.309	2.631
Kocsikenőcs-, bőrkenőcs- és csizmamázgyártás	2.079	2.841
Festék-, lakk-, kékítő-, tinta- és irongyártás	2.901	2.724
Csontszén- és műtrágyagyártás	2.212	3.068
Aszfalt, kátrány és rokoncikkek gyártása	1.948	1.965
Vegyészeti szerek gyártása	3.108	2.748
Egyéb vegyészeti cikkek gyártása	2.659	3.764
Vegyészeti ipar összesen	**2.769**	**2.960**
XII. Sokszorosító- és műipar:		
Nyomdaipar	**3.449**	**3.847**
Összesen	**2.663**	**2.765**

A *vas- és fémiparban* a munkások évi keresetének legnagyobb arányú javulását a fémöntészet indexszámai mutatják. Munkásaiknak évi keresete 1923-tól 1926-ig névleges értékben több, mint négyszeresére emelkedett. A jelentékeny javulás révén a fémöntők már 1925-ben is a vas- és fémiparban a legmagasabb átlagos évi keresettel szerepeltek és vezető poziciójukat a következő esztendőben megjavították. Viszont a legalacsonyabb volt 1926-ban a csillár- és lámpaárugyári munkások indexe; már az 1925. évben is alacsony kereseti színvonaluk az 1926. évre hanyatlott.

A *gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar stb.* körében legkedvezőbben alakult a közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek munkásainak indexe. 1923-tól 1926-ig a mérleggyártásnál alkalmazott munkások átlagos évi keresete névleges értékben körülbelül három és félszeresére növekedett, míg az orgona- és zongorakészítő-, valamint egyéb hangszerkészítőmunkásoké körülbelül háromszorosára.

A *kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegiparban* a tűzálló agyagáruk és a hővédőanyag-, aszbesztáruk gyártásával, valamint az »egyéb agyagáruk« gyártásával foglalkozó munkások kereseti viszonyainak 1923 óta történt jelentékeny javulása érdemel említést. Átlagos évi keresetük 1923-tól 1925-ig névleges értékben több, mint négyszeresére emelkedett. Az »egyéb agyagáruk« gyártásánál összeirt munkások 1926 évi indexe kereseti viszonyaiknak további kedvező alakulását tükrözi vissza.

Az összes ipari főcsoportok közül 1923-tól 1925-ig a legcsekélyebb mértékben javult Budapesten a *fa- és csontipari* gyárimunkások évi keresete (átlagosan csak körülbelül 130%-kal). Az indexszámok alakulásából az a kedvezőtlen tanulság bontakozik ki, hogy *a fa- és csontipari alcsoportok*

többségében a munkások 1926. évi átlagos keresete az előző évi állapothoz viszonyítva hanyatlott. Viszont a hordó- és faedénygyártás körében alkalmazott munkások 1926 évi kereseti viszonyainak imént említett feltünően kedvező alakulásáról a fenti 79. táblázat azért nem számol be, mert az indexszámítások alapjául szolgáló 1923. évből átlagos évi keresetük értéke ismeretlen.

A *bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar* gyárimunkásainak évi keresete 1923 óta két év alatt névleges értékben — mint fentebb láttuk — körülbelül két és félszeresére emelkedett. Az átlagosnál alacsonyabb volt a bőrdíszmű- és bőröndgyártás, valamint a szíjgyártás és nyergesipar 1925. évi indexe; annál figyelemre méltóbb jelenség az, hogy a most említett ipari alcsoportokba tartozó munkásság kereseti viszonyai 1926-ra jelentékeny mértékben romlottak. A sörte-, szőr- és tollipar gyárimunkásainak még kedvezőtlenebb átlagos évi keresete is 1925-ről 1926-ra hanyatlott.

A *fonó- és szövőiparban* kiemelkedik a hímzés és csipkegyártás körében alkalmazott munkások magas indexszáma; átlagos évi keresetük összege 1923-tól 1925-ig névleges értékben több, mint ötszörösére növekedett és erről a magasságról 1926-ban csak kissé szállott alá. A kenderipari gyárimunkások pedig az 1923 óta eltelt három év alatt csaknem négyszeresére javították átlagos évi keresetük összegét.

A *ruházati iparban* mindmegannyi magas indexszámokkal találkozunk. Legnagyobb mértékben javult azoknak a munkásoknak évi átlagos keresete, akiket a m. kir. központi Statisztikai Hivatal a ruházati ipar körébe tartozó »egyéb« iparágaknál írt össze. E munkáscsoport átlagos évi keresete — a hivatalos adatgyüjtések eredményei szerint — 1923-tól 1926-ig 12-szeresére duzzadt. A férfi- és nőidivatárucikkek gyártásánál alkalmazott munkások évi keresete viszont ez idő alatt körülbelül hatszorosára növekedett. Annál feltűnőbb, hogy ebben az ipari főcsoportban az 1925. évben legkisebb indexszámmal a szűcsipar szerepel; 1926-ban pedig a ruházati iparban a szűcsipari munkások indexszámánál csak a kesztyű- és kötszerészipari munkásoké volt alacsonyabb.

A *papirosanyag-, papiros- és papirosárugyártás, valamint a könyvkötőipar* munkásainak 1925. évi átlagos keresete névleges értékben körülbelül háromszor akkora volt, mint két évvel előbb, de 1926. évi indexszámuk kereseti viszonyaiknak némi romlását jelzi.

A fenti anyaggyüjteménynek aggályos adata az, mely szerint az *élelmezési- és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó ipari főcsoportban* a szalámi-, húsárú-, hús- és halkonzervgyártás körében alkalmazott munkásokra 1925-ben átlagosan kevesebb pénzbeli és természetbeni járandóság esett, mint 1923-ban; ellenben a hivatalos gyáripari statisztikai felvételek eredményei utóbb arról adnak számot, hogy e munkáscsoport átlagos évi keresetének összege 1925-től egy év alatt közel két és félszeresére szökkent fel. A sör-

és malátagyári munkások évi átlagos keresete 1923 óta két év alatt több, mint négyszeresére növekedve 1925-ben és 1926-ban az élelmezési iparban a maximumot képviselte.

A *vegyészeti iparban* csak az aszfalt, kátrány és rokoncikkek gyártásával foglalkozó munkások indexe mutat gyengébbütemű fejlődést, míg a többi vegyészeti ipari alcsoportok gyárimunkásainak átlagos évi keresete 1923-tól 1926-ig két és félszeresére vagy még annál is többszörösére emelkedett.

A különféle iparágak közül a *nyomdaipar* nemcsak munkásai átlagos évi keresetének magasságával, hanem az 1923 évi állapothoz viszonyított 1925—1926. évi kedvező indexszámaival is kitűnik.

Ezirányú vizsgálataink fontos tanulsága tehát az, hogy *Budapesten a gyáripari munkásság átlagos évi keresete 1923-tól 1925-ig jelentékenyen emelkedett ; az 1926. évre az ipari alcsoportok nagyobbik részében a gyárimunkások kereseti viszonyai tovább javultak, de akadtak oly iparágak is, melyek 1926-ban egy-egy munkás részére kisebb összeget fizettek ki pénzbeli és természetbeni járandóságok fejében, mint egy évvel korábban.*

9. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint.

A háború előtti gyáripari statisztikai felvételek anyagát felölelő hivatalos kiadványok a munkásság (munkások, napszámosok, tanoncok együttes) számának a munkabérek kiszabási módja szerint való tagozódásáról csak országos eredményeket közöltek. Mivel a háború utáni évekből viszont csak az erre vonatkozó budapesti adatokat dolgoztuk fel, a gyárimunkásság számának a munkabérek kiszabási módja szerint való vizsgálatánál az 1923—1927. évi budapesti adatoknak a háború előtti állapottal való összehasonlítása céljára az 1910. évi országos eredményeket vagyunk kénytelenek felhasználni, számolva természetesen az ebből származó hibaforrással. Alábbi adataink külön részletezik egyrészt a fővárosi gyári előmunkások, szakmunkások, napszámosok, másrészt a tanoncok 1923. és 1925-1927 október elsei számát a bérfizetés módjai szerint.

A 80. táblázat adatainak egyik legérdekesebb tanulsága az, hogy az 1910. évi állapottal szemben, mely szerint a Magyarbirodalom gyáriparában az *órabéres* munkások az egész gyárimunkásságnak mindössze körülbelül $^1/_7$ részét (13·9%-át) alkották, Budapesten az 1923—1927. évi felvételek szerint az órabérrel díjazottak aránya az összes gyárimunkásoknak már több, mint fele volt. A *hetibéres* gyárimunkások aránya (1910-ben 12·2%) a háború után szintén kissé emelkedett, 1927 október elsején a fővárosi gyárimunkásságnak már több, mint egyhatoda (17·9%-a) volt. Ezzel szemben a háború előtt legnagyobb hányaddal szerepelt *napibéresek* aránya (1910-ben az egész gyáripari munkásságnak egyharmada) a világháború után Budapesten az 1923—1927. években 1—2%-ra zsugorodott össze.

80. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején.

A) *1923 október 1-én.*

Ipari főcsoport	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Összes
	munkások és napszámosok						
	a) Száma.						
I. Vas- és fémipar	6.232	91	556	23	104	2.929	9.935
II. Gépgyártás stb.	8.941	2	423	26	10	12.083	21.485
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1.504	—	155	425	—	—	2.084
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	3.836	488	189	40	154	1.529	6.236
IV. Fa- és csontipar	3.261	133	510	2	54	268	4.228
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1.424	22	161	1	69	69	1.746
VI. Fonó- és szövőipar	2.487	308	701	—	225	1.807	5.528
VII. Ruházati ipar	721	29	1.063	27	482	346	2.668
VIII. Papirosipar	188	228	896	6	67	20	1.405
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	6.921	388	2.624	638	17	1.935	12.523
X. Vegyészeti ipar	3.350	109	659	71	4	63	4.256
XII. Sokszorosító- és műipar	683	89	4.284	6	12	—	5.074
Összesen	**39.548**	**1.887**	**12.221**	**1.265**	**1.198**	**21.049**	**77.168**
	b) Százaléka.						
I. Vas- és fémipar	62·7	0·9	5·6	0·2	1·1	29·5	100·0
II. Gépgyártás stb.	41·6	0·0	2·0	0·1	0·1	56·2	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	72·2	—	7·4	20·4	—	—	100·0
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	61·5	7·8	3·0	0·6	2·5	24·6	100·0
IV. Fa- és csontipar	77·1	3·2	12·1	0·1	1·3	6·2	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	81·4	1·3	9·2	0·1	4·0	4·0	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	45·0	5·6	12·7	—	4·1	32·6	100·0
VII. Ruházati ipar	27·0	1·1	39·8	1·0	18·1	13·0	100·0
VIII. Papirosipar	13·4	16·2	63·8	0·4	4·8	1·4	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	55·3	3·1	21·0	5·1	0·1	15·4	100·0
X. Vegyészeti ipar	78·7	2·6	15·5	1·7	0·1	1·4	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	13·6	1·7	84·4	0·1	0·2	—	100·0
Összesen	**51·3**	**2·4**	**15·8**	**1·6**	**1·6**	**27·3**	**100·0**

80. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején. (Folytatás.)

B) *1925. október 1-én.*

Ipari főcsoport	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Összes
	munkások és napszámosok						
	a) Száma.						
I. Vas- és fémipar	5.837	41	696	2	78	2.689	9.343
II. Gépgyártás stb.	7.413	27	341	40	30	8.120	15.971
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	1.949	—	—	442	—	—	2.391
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	2.463	255	198	27	197	1.585	4.725
IV. Fa- és csontipar	2.511	46	226	9	46	261	3.099
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1.274	6	183	—	31	92	1.586
VI. Fonó- és szövőipar	4.486	139	1.146	23	229	3.756	9.779
VII. Ruházati ipar	593	100	973	22	561	735	2.984
VIII. Papirosipar	296	14	1.191	2	163	90	1.756
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	8.084	79	2.768	442	16	1.350	12.739
X. Vegyészeti ipar	3.306	210	727	84	4	57	4.388
XII. Sokszorosító- és műipar	220	—	5.324	2	19	8	5.573
Összesen	**38.432**	**917**	**13.773**	**1.095**	**1.374**	**18.743**	**74.334**
	b) Százaléka.						
I. Vas- és fémipar	62·5	0·4	7·5	0·0	0·8	28·8	100·0
II. Gépgyártás stb.	46·4	0·2	2·1	0·3	0·2	50·8	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	81·5	—	—	18·5	—	—	100·0
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	52·1	5·4	4·2	0·6	4·2	33·5	100·0
IV. Fa- és csontipar	81·0	1·5	7·3	0·3	1·5	8·4	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	80·3	0·4	11·5	—	2·0	5·8	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	45·9	1·4	11·7	0·2	2·3	38·5	100·0
VII. Ruházati ipar	19·9	3·4	32·6	0·7	18·8	24·6	100·0
VIII. Papirosipar	16·9	0·8	67·8	0·1	9·3	5·1	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	63·4	0·6	21·7	3·5	0·1	10·7	100·0
X. Vegyészeti ipar	75·3	4·8	16·6	1·9	0·1	1·3	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	4·0	—	95·5	0·0	0·3	0·2	100·0
Összesen	**51·7**	**1·2**	**18·5**	**1·5**	**1·9**	**25·2**	**100·0**

80. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején. (Folytatás.)

C) *1926. október 1-én.*

Ipari főcsoport	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Összes
	munkások és napszámosok						
	a) Száma.						
I. Vas- és fémipar	6.875	47	562	7	29	2.835	10.355
II. Gépgyártás stb.	7.800	8	381	34	78	7.934	16.235
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	2.026	—	—	414	—	—	2.440
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	3.236	56	270	10	285	1.968	5.825
IV. Fa- és csontipar	3.137	100	203	13	98	215	3.766
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1.166	6	161	—	27	98	1.458
VI. Fonó- és szövőipar	4.943	60	1.145	53	282	3.821	10.304
VII. Ruházati ipar	673	62	802	17	664	770	2.988
VIII. Papirosipar	449	38	1.301	—	157	177	2.122
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	6.830	198	3.392	474	31	1.746	12.671
X. Vegyészeti ipar	3.750	108	775	95	8	57	4.793
XII. Sokszorosító- és műipar	245	—	5.242	1	34	—	5.522
Összesen	**41.130**	**683**	**14.234**	**1.118**	**1.693**	**19.621**	**78.479**
	b) Százaléka.						
I. Vas- és fémipar	66·4	0·5	5·4	0·1	0·3	27·3	100·0
II. Gépgyártás stb.	48·0	0·1	2·4	0·2	0·5	48·8	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	83·0	—	—	17·0	—	—	100·0
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	55·5	1·0	4·6	0·2	4·7	34·0	100·0
IV. Fa- és csontipar	83·3	2·7	5·4	0·3	2·6	5·7	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	80·0	0·4	11·0	—	1·9	6·7	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	48·0	0·6	11·1	0·5	2·7	37·1	100·0
VII. Ruházati ipar	22·5	2·1	26·8	0·6	22·2	25·8	100·0
VIII. Papirosipar	21·2	1·8	61·3	—	7·4	8·3	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	53·9	1·6	26·8	3·7	0·2	13·8	100·0
X. Vegyészeti ipar	78·2	2·3	16·2	2·0	0·2	1·1	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	4·4	—	95·0	0·0	0·6	—	100·0
Összesen	**52·4**	**0·9**	**18·1**	**1·4**	**2·2**	**25·0**	**100·0**

80. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott munkásság számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején. (Vége.)

D) *1927. október 1-én.*

Ipar főcsoport	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Összes
	munkások és napszámosok						
	a) Száma.						
I. Vas- és fémipar	8.361	107	761	4	532	2.949	12.714
II. Gépgyártás stb.	7.210	26	485	32	44	9.879	17.676
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	2.068	—	9	478	—	16	2.571
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	4.416	7	189	7	398	1.949	6.966
IV. Fa- és csontipar	4.269	56	362	35	149	373	5.244
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	1.442	24	176	—	29	133	1.804
VI. Fonó- és szövőipar	6.412	100	1.443	11	902	5.174	14.042
VII. Ruházati ipar	1.171	71	1.459	112	851	1.029	4.693
VIII. Papirosipar	829	—	1.666	27	193	262	2.977
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	7.324	1.029	3.115	546	94	1.609	13.717
X. Vegyészeti ipar	4.502	113	908	86	6	196	5.811
XII. Sokszorosító- és műipar	155	—	6.429	5	45	35	6.669
Összesen	**48.159**	**1.533**	**17.002**	**1.343**	**3.243**	**23.604**	**94.884**
	b) Százaléka.						
I. Vas- és fémipar	65·8	0·8	6·0	0·0	4·2	23·2	100·0
II. Gépgyártás stb.	40·8	0·1	2·7	0·2	0·3	55·9	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	80·4	—	0·4	18·6	—	0·6	100·0
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	63·4	0·1	2·7	0·1	5·7	28·0	100·0
IV. Fa- és csontipar	81·4	1·1	6·9	0·7	2·8	7·1	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	79·9	1·3	9·8	—	1·6	7·4	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	45·7	0·7	10·3	0·1	6·4	36·8	100·0
VII. Ruházati ipar	25·0	1·5	31·1	2·4	18·1	21·9	100·0
VIII. Papirosipar	27·8	—	56·0	0·9	6·5	8·8	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	53·4	7·5	22·7	4·0	0·7	11·7	100·0
X. Vegyészeti ipar	77·5	1·9	15·6	1·5	0·1	3·4	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	2·3	—	96·4	0·1	0·7	0·5	100·0
Összesen	**50·8**	**1·6**	**17·9**	**1·4**	**3·4**	**24·9**	**100·0**

A *havibéresek* százaléka is csökkent az 1910. évi 5·3%-ról a világháború után 1·6—1·4%-ra. Ugyancsak jelentékenyen alászállott a *darabbéresek* aránya is, míg a *szakmány szerint* dolgozó gyárimunkások számának százalékos részesedése 1923 október elsején még nagyjában a háború előtti állapot szerint alakult, de utóbb már fokozatosan gyöngült; 1927 október elsején Budapesten a gyárimunkásságnak már csak ¼ része kapott akkordbéreket.

Az a folyamat, mely már a világháború kitörése előtt megkezdődött, s amely egyfelől a darab- és akkordbérrendszernek fokozatos háttérbeszorulásában és másfelől az időegység alapján történő munkabérkiszabási módok térhódításában nyilvánult, fővárosunkban a világháború után folytatódott. A Magyarbirodalomban a darabbér és szakmány szerint díjazott gyárimunkások együttes arányszáma 1901-ben 42·2%, 1910-ben már csak 35·9% volt, míg Budapesten 1923-ban 28·9, négy évvel később pedig csak 28·3% volt. Az időegység szerint való munkabérkiszabási módok közül a világháború után — mint láttuk — a legnagyobb mértékben terjedt el az órabérrendszer. Budapesten az órabéres munkások arányszáma az 1923—1926. évek alatt még fokozatosan növekedett (51·3%-ról 52·4%-ra), de 1927 október elsejére kissé hanyatlott (50·8%).

A világháború után végzett gyáripari statisztikai felvételek eredményeinek vizsgálata alapján arra következtethetünk, hogy a gyári vállalatok a munkásoknak a munkaidő leszállítására irányuló törekvésével szemben az órabérrendszer egyre fokozódó mérvű alkalmazásával igyekeznek védekezni.

Lássuk most már, hogyan alakul a helyzet az egyes ipari főcsoportokon belül. Az *órabér* szerint díjazott gyárimunkások képviselete 1923-ban a bőr- stb. iparban, az 1925—1927. években ezen kívül még a fa- és csontiparban, valamint a közhasználatú villamos áramfejlesztő telepeken volt a legerősebb, amelyekben a gyárimunkásságnak körülbelül $^4/_5$ része órabér mellett dolgozott. A gyárimunkásságnak ugyancsak 75%-nál nagyobb hányada órabéres a fővárosi vegyészeti iparban, míg arányuk 1927 október elsején a kő-, agyag- stb. iparban és a vas- és fémiparban is a $^3/_5$ részt meghaladta. Az átlagosnál viszont kisebb mértékben terjedt el e bérfizetési mód a nyomdaiparban, amelyben szerepe 1923 októberétől 1927 őszéig még jelentékenyen csökkent (13·6%-ról 2·3%-ra), továbbá a ruházati iparban, a papirosiparban, a gépgyártásnál és a textiliparban.

A *napibéres* gyárimunkások aránya a háború előtt Magyarországon főleg négy ipari főcsoportban volt jelentékeny: a fa- és csontiparban (1910-ben 56·3%), a papirosiparban (52·4%), a vegyészeti iparban (48·7%) és az élelmezési iparban (41·8%). Ezek közül az ipari főcsoportok közül Budapesten 1923-ban csak a papirosipar körében volt az átlagosnál jóval magasabb a napibéres gyárimunkások aránya, de ott sem haladta meg az $^1/_6$ részt (16·2%-ot); utóbb azonban, 1926 október elsejére az órabéresek

százaléka a budapesti papirosiparban is minimálisra szállott alá (1·8%), egy évvel később pedig fővárosunkban a papirosipari gyártelepeken egyáltalában nem írtak össze napibéres munkást. A fővárosi fa- és csontipar és a vegyészeti ipar sem alkalmazott az 1923—1927. években nagyobb számban napibéres gyárimunkásokat. 1927 október elsején legnagyobb volt a napibéres gyárimunkások számaránya az élelmezési iparban (7·5%).

Hetibérrel díjazták a világháború előtt a nyomdaipari munkások túlnyomó részét (1910-ben 87·5%-át); a háború után arányszámuk a fővárosi nyomdaipar körében még fokozódott (1927 október 1-én 96·4%). Hetibéres munkásokat nagyobb arányban még a fővárosi papirosipar gyártelepein írtak össze (1925 október elsején 67·8, két évvel később 56·0%), a ruházati iparban pedig a hetibéresek aránya 1923-ban még megközelítette a $^2/_5$ részt, utóbb azonban fokozatosan csökkent és 1926-ban már alig volt több az összes gyárimunkások $^1/_4$-énél (26·8%). A vizsgálat utolsó időpontjában a ruházati ipar hetibéres munkásainak számaránya 31·1%-ra emelkedett.

A *havibérrendszer* a háború előtt sem terjedt el nagyobb mértékben Nagy-Magyarország gyáriparában. 1910-ben legmagasabb volt arányuk az élelmezési iparban (10·9%). Budapesten 1923-ban a fővárosi élelmezési ipar gyárimunkásságának mindössze $^1/_{20}$-a, 1927-ben már csupán 4·0%-a volt havibéres. A fővárosi közhasználatú villamos áramfejlesztő telepek munkásságának 1923-ban $^1/_5$-ét, 1927-ben pedig 18·6%-át havibérrendszer szerint díjazták.

A *darabbérrendszer* szerint díjazott gyárimunkások jelentékenyebb hányadát a Magyarbirodalomban 1910-ben csupán a ruházati ipar (29·9%) és a bőr- stb. ipar (23·4%) körében találtuk. Ezek közül a fővárosi ruházati ipar körében a darabbéresek hányada az 1923—1927. évek alatt csak $^1/_5$ rész körül mozgott, míg a budapesti bőriparban elenyésző csekély volt.

A világháború előtt *akkordbér* szerint díjazta a hazai vas- és fémipar gyárimunkásainak körülbelül felét (1910-ben 48·3%-át) és a gépgyártás munkásainak $^2/_5$-ét (1910-ben 41·9%-át), a textilipar pedig körülbelül egyharmadát. Ehhez képest a szakmány szerint díjazottak aránya Budapesten 1923-ban a gépgyártás munkásságánál magasabb volt ugyan (56·2%), de utóbb 1926-ban kissé alászállott (48·8%-ra) és csak a vizsgálat utolsó időpontjában közelítette meg újra az 1923. évi nívót. A vas- és fémiparban szintén csökkent arányuk 29·5%-ról 23·2%-ra. A fővárosi fonó- és szövőipar körében pedig a szakmány szerint dolgozó gyárimunkások hányada az 1923 októberi 32·6%-ról négy év alatt kisebb hullámzással 36·8%-ra növekedett.

A budapesti gyártelepeken alkalmazott *tanoncok* számának a bérfizetés módjai szerint való tagozódására vonatkozólag is adatok állanak rendelkezésünkre az 1923., 1925—1927. évekről.

81. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott tanoncok számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején.

A) *1923. október 1-én.*

Ipari főcsoport	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Bér nélküli	Összes
	tanoncok							
	a) Száma.							
I. Vas- és fémipar	508	45	266	—	—	40	27	886
II. Gépgyártás stb.	1.739	1	142	10	—	495	135	2.522
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	19	—	4	—	—	—	2	25
IV. Fa- és csontipar	44	—	128	—	2	—	30	204
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	15	—	20	2	—	—	37	74
VI. Fonó- és szövőipar	66	53	23	—	—	—	5	147
VII. Ruházati ipar	8	—	133	12	—	—	68	221
VIII. Papirosipar	22	—	44	1	—	—	—	67
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	14	6	23	2	—	—	59	104
X. Vegyészeti ipar	2	—	3	—	—	—	3	8
XII. Sokszorosító- és műipar	19	3	218	—	—	—	1	241
Összesen	**2.456**	**108**	**1.004**	**27**	**2**	**535**	**367**	**4.499**
	b) Százaléka.							
I. Vas- és fémipar	57·3	5·1	30·0	—	—	4·5	3·1	100·0
II. Gépgyártás stb.	69·0	0·0	5·6	0·4	—	19·6	5·4	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	76·0	—	16·0	—	—	—	8·0	100·0
IV. Fa- és csontipar	21·6	—	62·7	—	1·0	—	14·7	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	20·3	—	27·0	2·7	—	—	50·0	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	44·9	36·1	15·6	—	—	—	3·4	100·0
VII. Ruházati ipar	3·6	—	60·2	5·4	—	—	30·8	100·0
VIII. Papirosipar	32·8	—	65·7	1·5	—	—	—	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	13·5	5·8	22·1	1·9	—	—	56·7	100·0
X. Vegyészeti ipar	25·0	—	37·5	—	—	—	37·5	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	7·9	1·2	90·5	—	—	—	0·4	100·0
Összesen	**54·6**	**2·4**	**22·3**	**0·6**	**0·0**	**11·9**	**8·2**	**100·0**

81. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott tanoncok számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején. (Folytatás.)

B) *1925. október 1-én.*

Ipari főcsopor	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Bér nélkül	Összes
	tanoncok							
	a) Száma.							
I. Vas- és fémipar	422	7	316	—	15	26	16	802
II. Gépgyártás stb.	1.398	75	242	10	—	268	170	2.163
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	46	—	10	—	—	1	—	57
IV. Fa- és csontipar	78	4	216	—	—	—	14	312
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	7	—	42	—	—	—	—	49
VI. Fonó- és szövőipar	29	—	41	—	—	—	2	72
VII. Ruházati ipar	4	—	182	14	—	—	28	228
VIII. Papirosipar	79	—	106	—	—	—	—	185
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	21	—	52	18	—	—	76	167
X. Vegyészeti ipar	7	2	3	6	—	—	—	18
XII. Sokszorosító- és műipar	11	—	339	—	—	—	2	352
Összesen	**2.102**	**88**	**1.549**	**48**	**15**	**295**	**308**	**4.405**
	b) Százaléka.							
I. Vas- és fémipar	52·6	0·9	39·4	—	1·9	3·2	2·0	100·0
II. Gépgyártás stb.	64·6	3·5	11·2	0·5	—	12·4	7·8	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	80·7	—	17·5	—	—	1·8	—	100·0
IV. Fa- és csontipar	25·0	1·3	69·2	—	—	—	4·5	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	14·3	—	85·7	—	—	—	—	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	40·3	—	56·9	—	—	—	2·8	100·0
VII. Ruházati ipar	1·8	—	79·8	6·1	—	—	12·3	100·0
VIII. Papirosipar	42·7	—	57·3	—	—	—	—	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	12·6	—	31·1	10·8	—	—	45·5	100·0
X. Vegyészeti ipar	38·9	11·1	16·7	33·3	—	—	—	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	3·1	—	96·3	—	—	—	0·6	100·0
Összesen	**47·7**	**2·0**	**35·2**	**1·1**	**0·3**	**6·7**	**7·0**	**100·0**

81. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott tanoncok számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927 október elsején. (Folytatás.)

e) *1926 október 1-én.*

Ipari főcsoport	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Bér nélküli	Összes
	tanoncok							
	a) Száma.							
I. Vas- és fémipar	425	—	262	—	—	31	31	749
II. Gépgyártás stb.	1.488	19	291	9	—	197	158	2.162
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	50	—	19	—	—	2	—	71
IV. Fa- és csontipar	90	55	168	—	—	—	16	329
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	4	—	52	—	—	—	—	56
VI. Fonó- és szövőipar	41	—	22	—	—	—	2	65
VII. Ruházati ipar	6	4	161	17	—	—	25	213
VIII. Papirosipar	108	8	129	—	—	2	—	247
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	26	—	91	10	—	—	63	190
X. Vegyészeti ipar	3	1	7	4	—	—	—	15
XII. Sokszorosító- és műipar	23	—	526	—	—	—	—	549
Összesen	**2.264**	**87**	**1.728**	**40**	—	**232**	**295**	**4.646**
	b) Százaléka.							
I. Vas- és fémipar	56·7	—	35·1	—	—	4·1	4·1	100·0
II. Gépgyártás stb.	68·8	0·9	13·5	0·4	—	9·1	7·3	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	70·4	—	26·8	—	—	2·8	—	100·0
IV. Fa- és csontipar	27·4	16·7	51·1	—	—	—	4·8	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	7·1	—	92·9	—	—	—	—	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	63·1	—	33·8	—	—	—	3·1	100·0
VII. Ruházati ipar	2·8	1·9	75·6	8·0	—	—	11·7	100·0
VIII. Papirosipar	43·7	3·2	52·2	—	—	0·9	—	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	13·7	—	47·9	5·3	—	—	33·1	100·0
X. Vegyészeti ipar	20·0	6·7	46·7	26·6	—	—	—	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	4·2	—	95·8	—	—	—	—	100·0
Összesen	**48·7**	**1·9**	**37·2**	**0·8**	—	**5·0**	**6·4**	**100·0**

81. tábla. A budapesti gyáripari telepeken alkalmazott tanoncok számának megoszlása a bérfizetés módjai szerint 1923—1927. október elsején. (Vége.)

D) *1927 október 1-én.*

Ipari főcsoport	Órabéres	Napibéres	Hetibéres	Havibéres	Darabbéres	Akkordbéres	Bér nélkül	Összes
	tanoncok							
	a) Száma.							
I. Vas- és fémipar	397	12	346	—	17	29	2	803
II. Gépgyártás stb.	1.273	—	295	6	—	407	178	2.159
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	63	—	32	—	—	—	—	95
IV. Fa- és csontipar	94	44	225	—	—	—	13	376
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	10	—	75	—	—	—	—	85
VI. Fonó- és szövőipar	56	1	27	—	—	—	3	87
VII. Ruházati ipar	3	1	169	4	—	—	131	308
VIII. Papirosipar	23	—	97	—	—	—	—	120
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.	41	14	107	12	—	—	91	265
X. Vegyészeti ipar	3	—	5	4	—	—	—	12
XII. Sokszorosító- és műipar	12	—	646	—	—	—	1	659
Összesen	**1.975**	**72**	**2.024**	**26**	**17**	**436**	**419**	**4.969**
	b) Százaléka.							
I. Vas- és fémipar	49·4	1·5	43·1	—	2·1	3·6	0·3	100·0
II. Gépgyártás stb.	59·0	—	13·7	0·3	—	18·8	8·2	100·0
II. 22. Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	66·3	—	33·7	—	—	—	—	100·0
IV. Fa- és csontipar	25·0	11·7	59·8	—	—	—	3·5	100·0
V. Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	11·8	—	88·2	—	—	—	—	100·0
VI. Fonó- és szövőipar	64·4	1·1	31·0	—	—	—	3·5	100·0
VII. Ruházati ipar	1·0	0·3	54·9	1·3	—	—	42·5	100·0
VIII. Papirosipar	19·2	—	80·8	—	—	—	—	100·0
IX. Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.	15·5	5·3	40·4	4·5	—	—	34·3	100·0
X. Vegyészeti ipar	25·0	—	41·7	33·3	—	—	—	100·0
XII. Sokszorosító- és műipar	1·8	—	98·0	—	—	—	0·2	100·0
Összesen	**39·8**	**1·5**	**40·7**	**0·5**	**0·3**	**8·8**	**8·4**	**100·0**

A fővárosi gyáripari tanoncoknak is körülbelül felényi részét *órabérrel* díjazták a vizsgált háború utáni években. A *napibéres* tanoncok arányszáma is megközelítőleg úgy alakult, mint a gyárimunkásoknál; de lényeges eltérés mutatkozik a *hetibéresek* csoportjában: 100 tanonc közül 1923-ban 22, 1925-ben 35 és 1927-ben 41 tanonc dolgozott hetibérért, míg a gyárimunkásságnál arányuk — mint láttuk — csupán $^1/_6$ rész körül mozgott. A fővárosi tanoncok díjazásánál a *havibér*- és a *darabbér*-rendszernek nincs nagyobb szerepe. 1923 október elsején az összes fővárosi gyáritanoncoknak 11·9%-a, három évvel később már csupán $^1/_{20}$-a kapott *akkordbért* és csak a vizsgálat utolsó időpontjában kúszott fel arányszámuk 8·8%-ra.

Budapesten 1910-ben a gyáritanoncoknak 9·6%-a nem részesült díjazásban. Az 1923—1926. évi adatok szerint fővárosunkban a bér nélkül dolgozó gyáritanoncok arányának fokozatos csökkenése mutatkozik (8·2%-ról 6·4%-ra). Az 1927 október elseji felvétel eredménye szerint azonban ismét emelkedett a díjazás nélkül alkalmazott fővárosi gyáritanoncok arányszáma (8·4%-ra).

A fenti táblázat adatait ipari főcsoportonként vizsgálva szembetűnik a gépgyártás és a kő-, agyag- stb. ipar *órabér* szerint díjazott tanoncainak magas hányada. Ez a bérfizetési mód viszont a legkisebb mértékben a ruházati iparban és a nyomdaiparban terjedt el. A fővárosi gyáripari telepeken *napibérért* dolgozó tanoncokat a világháború utáni években kevésszámban írtak össze. A *hetibéres* tanoncok egyre növekvő csoportját főleg a nehéziparágak, a fa- és csontipar, a ruházati ipar és a nyomdaipar szolgáltatják; arányszámuk az átlagon felüli volt 1927-ben

a sokszorosító- és műiparban;
a bőr- sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaiparban,
a papirosiparban,
a fa- és csontiparban,
a ruházati iparban,
a vas- és fémiparban és
a vegyészeti iparban.

A fővárosi gyáriparban a tanoncoknak *havibér*-rendszer szerint való díjazása alig szokásos; csak 1925—1927-ben a vegyészeti iparban volt viszonylag nagyobb szerepe. *Darabbéres* tanoncokat 1923-ban és 1925-ben csak elvétve találunk. Az 1926 október elseji felvétel alkalmával már egyáltalán nem írtak össze Budapest gyártelepein darabbérért dolgozó tanoncokat, egy évvel utóbb pedig csak a vas- és fémiparban néhányat. A *szakmánybér*-rendszer szerint díjazott tanoncok aránya csak a gépgyártás körében volt nagyobb.

Bér nélkül dolgozott 1923-ban az élelmezési iparban a gyáritanoncoknak több, mint fele, a bőr- stb. iparban pontosan a fele és a vegyészeti iparban

is körülbelül egyharmada. A nem díjazott tanoncok számának általánosan mutatkozó csökkenését mindhárom most említett ipari főcsoportban is észlelhetjük. 1927 őszén a legnagyobb volt a díjazásban nem részesült tanoncok aránya a ruházati iparban, de ott sem haladta meg sokkal az összes tanoncoknak $^2/_5$ részét. Viszont 1923 október elsején Budapest gyáriparában még csupán egy ipari főcsoport akadt, (a papirosipar), mely az összes tanoncait díjazta, 1927-ben már a papirosiparon kívül

a kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar,
a bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyanta ipar, valamint
a vegyészeti ipar

budapesti gyártelepein sem írtak össze bér nélkül dolgozó tanoncot.

VII. A székesfővárosi üzemek munkásainak kereseti viszonyai.

Elérkeztünk vizsgálódásaink utolsó fejezetéhez, amely a székesfővárosi üzemekben alkalmazott munkások kereseti viszonyait világítja meg. Ezirányú kutatásunk céljára szolgáló statisztikai anyag kiválóan értékes terméke annak a rendszeres adatgyüjtésnek, melyet a fővárosi Statisztikai Hivatal évek óta végez.

Nemcsak a hazai, de a külföldi statisztika is alig rendelkezik hasonlóan gazdag — munkáskategóriák és foglalkozási alcsoportok szerint is bőven tagolt — munkabérstatisztikai adatgyüjteménnyel. Az erre vonatkozó anyag módszeres feldolgozása révén a munkabérviszonyok érdekes részleteibe nyerünk bepillantást.

Előrebocsátjuk, hogy a *székesfővárosi üzemek általában jobban fizetik munkásaikat, mint a budapesti magánvállalatok.* Az alábbi, viszonylag kedvezőbb eredményekből tehát nem lehet a főváros *összes* ipari munkásainak helyzetére vonatkozólag következtetést vonni.

1. Az átlagos órabérek alakulása a székesfőváros egyes üzemeiben.

A székesfőváros egyes üzemeiben alkalmazott munkások átlagos órabéreinek alakulásáról 1913 decembere óta 1927 júliusáig begyüjtött adatokat hármas feldolgozásban, még pedig:

1. az *átlagos órabéreket* pengőre átszámított névleges értékben,
2. a *névleges órabérek* alakulását *indexszámokban* és
3. a *reálmunkabérek* alakulását szintén *indexszámokban*

mutatjuk be.

Midőn a 82. táblázat anyagát üzemenként áttekintjük, csupán a jellemzőbb adatok megbeszélésére szorítkozunk.

82. tábla. Az átlagos órabérek a székesfőváros egyes üzemeiben. — 1913—1927.

Megnevezés	1913 decemberi	1923 decemberi	1924 novemberi	1925 szept.	1926 májusi	1927 júliusi
	átlagos órabér pengőben					
Kenyérgyár.						
Gépkezelő	—·87	—·28	—·61	—·72	—·99	1·09
Molnár	—·80	—·22	—·58	—·65	—·76	—·82
Lakatos	—·56	—·26	—·56	—·63	—·74	—·75
Munkafelügyelő	—	—·21	—·49	—·50	—·55	—·59
Gyárimunkás	—·53	—·19	—·38	—·42	—·52	—·54
Vásárcsarnok.						
Villanyszerelő	—·55	—·25	—·55	—·66	—·71	—·80
Lakatos	—·45	—·23	—·51	—·62	—·66	—·77
Gépápoló	—·42	—·20	—·40	—·47	—·52	—·48
Éjjeli- és nappali őr	—·35	—·25	—·40	—·50	—·60	—·58
Napszámos	—·37	—·20	—·37	—·41	—·49	—·54
Takarítónő	—·30	—·14	—·26	—·28	—·40	—·32
Sertésközvágóhíd.						
Kőműves	—·86	—·39	—·68	—·79	—·84	—·93
Lakatos	—·72	—·35	—·66	—·75	—·81	—·89
Kazánfűtő	—·71	—·31	—·58	—·67	—·73	—·79
Műhelymunkás	—·53	—·25	—·39	—·43	—·49	—·53
Munkásnő	—·41	—·19	—·28	—·36	—·40	—·43
Szarvasmarhaközvágóhíd.						
Asztalos	—·72	—·33	—·59	—·68	—·73	—·89
Lakatos	—·72	—·32	—·52	—·62	—·71	—·77
Előmunkás	—·51	—·27	—·42	—·45	—·51	—·57
Húsbélyegző	—·47	—·25	—·38	—·41	—·47	—·52
Napszámos	—·42	—·23	—·34	—·41	—·45	—·51
Elektromos művek.						
Elektrotechnikus	—·93	—·29	—·60	—·70	—·82	—·88
Lakatos	—·60	—·27	—·57	—·67	—·78	—·90
Kőműves	—·59	—·29	—·63	—·72	—·84	—·96
Gépész	—·57	—·29	—·66	—·76	—·88	1·—
Villanyszerelő	—·56	—·26	—·58	—·69	—·81	—·92
Asztalos	—	—·28	—·60	—·71	—·83	—·96
Dinamógépkezelő	—	—·26	—·54	—·64	—·76	—·84
Raktárnok	—·47	—·25	—·51	—·62	—·72	—·85
Gépápoló	—·58	—·22	—·44	—·52	—·62	—·68
Segédszerelő	—·41	—·22	—·45	—·54	—·64	—·73
Gyárimunkás	—·45	—·20	—·41	—·45	—·56	—·63
Üzemi takarítónő	—·21	—·14	—·30	—·33	—·42	—·49
Gázművek.						
Vasesztergályos	—·78	—·28	—·62	—·70	—·85	—·94
Asztalos	—·77	—·27	—·60	—·77	—·88	1·—
Kőműves	—·72	—·30	—·66	—·78	—·85	—·98
Szerelő	—·72	—·33	—·72	—·83	—·94	1·08
Bádogos	—·71	—·30	—·66	—·83	—·94	1·03
Lakatos	—·69	—·27	—·57	—·69	—·84	—·94

82. tábla. Az átlagos órabérek a székesfőváros egyes üzemeiben. — 1913—1927. (Folytatás.)

Megnevezés	1913 decemberi	1923 decemberi	1924 novemberi	1925 szept.	1926 májusi	1927 júliusi
	átlagos órabér pengőben					
Kovács	—·69	—·27	—·59	—·68	—·78	—·85
Gázmérőkezelő	—·63	—·28	—·59	—·68	—·74	—·75
Kazán- és mozdonyfűtő	—·52	—·23	—·50	—·57	—·64	—·76
Önállóan dolgozó segédmunkás	—	—·22	—·48	—·54	—·66	—·78
Szerelő-segédmunkás	—·43	—·21	—·44	—·53	—·60	—·69
Szén- és kokszmunkás	—	—·19	—·46	—·45	—·56	—·63
Gyári- és raktári munkás	—·44	—·18	—·37	—·42	—·52	—·59
Takarítónő, gyárimunkásnő	—	—·13	—·28	—·33	—·42	—·48
Vízművek.						
Műszerész	—·63	—·31	—·63	—·72	—·77	—·89
Kőműves	—·60	—·33	—·64	—·75	—·82	—·90
Gépkezelő	—·48	—·31	—·61	—·72	—·75	—·88
Csőfektető	—·60	—·31	—·62	—·72	—·79	—·90
Szerelősegéd	—·50	—·28	—·54	—·61	—·64	—·89
Széntoló	—·31	—·24	—·46	—·49	—·58	—·64
Napszámos, segédmunkás	—·30	—·24	—·44	—·48	—·53	—·61
Székesfővárosi házinyomda.						
Gépmester	1·07	—·37	—·86	—·94	1·17	1·17
Szedő	—·92	—·37	—·89	—·97	1·16	1·16
Műszerész	—·84	—·34	—·81	—·89	—·92	—·92
Kőnyomdász	—·70	—·38	—·87	—·94	1·24	1·24
Könyvnyomdász gépsegédmunkás	—·58	—·24	—·59	—·64	—·74	—·74
Könyvnyomdai napszámos	—·52	—·23	—·50	—·53	—·55	—·55
Berakónő	—·43	—·22	—·53	—·58	—·63	—·63
Hajtogatónő	—·41	—·22	—·70	—·58	—·63	—·63
Könyvnyomdai tanuló	—·19	—·05	—·10	—·11	—·22	—·22
Székesfővárosi kertészet.						
Okleveles kertész	—·58	—·24	—·61	—·66	—·69	—·75
Kertészsegéd	—·49	—·23	—·46	—·56	—·58	—·62
Előmunkás	—·47	—·20	—·38	—·46	—·49	—·55
Munkás	—·38	—·17	—·30	—·35	—·38	—·43
Nőimunkás	—·28	—·13	—·22	—·26	—·27	—·32
Fiatalkorú munkás	—·25	—·11	—·14	—·18	—·19	—·25
Községi élelmiszerüzem.						
Műhelyvezető	1·05	—·38	—·76	—·83	1·06	1·12
Gépkezelő	—·62	—·34	—·68	—·74	—·82	—·87
Lakatos	—·58	—·31	—·64	—·69	—·81	—·85
Asztalos	—·58	—·34	—·71	—·77	—·87	—·91
Cipész	—	—·43	1·08	1·34	1·34	—
Kocsis	—·35	—·34	—·57	—·63	—·74	—·74
Kocsikísérő	—	—·22	—·38	—·53	—·53	—·52
Segédmunkás	—·36	—·24	—·48	—·55	—·55	—·59
Segédmunkásnő	—·27	—·17	—·34	—·35	—·35	—·45

82. tábla. Az átlagos órabérek a székesfőváros egyes üzemeiben. — 1913—1927. (Vége).

Megnevezés	1913 decemberi	1923 decemberi	1924 novemberi	1925 szept.	1926 májusi	1927 júliusi
	átlagos órabér pengőben					
Községi lóhúsüzem.						
Mészáros és hentes	1·01	—·25	—	—	—·87	—·95
Kovács	1·13	—·34	—·59	—·73	—·79	—·88
Asztalos	—·97	—·29	—·58	—·66	—·75	—·81
Kocsis	—·88	—·26	—·44	—·53	—·65	—·75
Lóápoló	—·78	—·19	—·37	—·40	—·52	—·59
Napszámos, segédmunkás	—·63	—·16	—·31	—·34	—·36	—·54
Takarítónő	—	—·15	—·28	—·30	—·36	—·43
Köztisztasági hivatal.						
Autószerelő	—·65	—·24	—·45	—·61	—·74	—·88
Géplakatos	—·65	—·24	—·45	—·61	—·74	—·83
Kovács	—·65	—·24	—·45	—·61	—·74	—·83
Bognár	—·65	—·24	—·45	—·58	—·74	—·84
Előmunkás	—·57	—·21	—·42	—·46	—·56	—·61
Ambulánsmunkás	—·53	—·21	—·41	—·45	—·55	—·60
Szemétszállító és feldolgozóüzem.						
Főmozdonyvezető	—·81	—·37	—·69	—	—	—
Lakatos	—·73	—·32	—·62	—·73	—·79	—·93
Főellenőr	—	—·29	—·57	—·69	—·74	1·07
Ellenőr	—	—·27	—·50	—·60	—·66	—·72
Munkavezető	—·62	—·25	—·46	—·55	—·62	—·70
Szeméthúzó	—	—·24	—·43	—·47	—·54	—·61
Őr	—·58	—·26	—·47	—·48	—·54	—·63
Napszámos	—·43	—·24	—·43	—·47	—·53	—·59
Női munkás	—·29	—·19	—·34	—·37	—·40	—·41
Fiatalkorú munkás	—·29	—·18	—·29	—·30	—·36	—·42
Fuvartelep.						
Bognár	—·76	—·32	—·51	—	—·79	—·79
Kovács	—·70	—·31	—·54	—·62	—·72	—·83
Szijgyártó	—·67	—·32	—·55	—·64	—·75	—·88
Lakatos	—·65	—·31	—·50	—·61	—·64	—·76
Omnibuszkocsis	—	—·21	—·51	—·55	—·67	—·73
Igáskocsis	—·45	—·24	—·42	—·45	—·61	—·72
Lóápoló	—·47	—·24	—·42	—·46	—·62	—·68
Éjjeliőr	—	—·22	—·37	—·41	—·50	—·64
Malommunkás	—·41	—·24	—·42	—·45	—·58	—·65
Műhelynapszámos	—·45	—·27	—·43	—·46	—·57	—·64
Csengetyűsnő	—	—·12	—·21	—·23	—·27	—·48
Csengetyűsfiú	—·16	—·13	—·21	—·22	—·28	—·48
Fertőtlenítőintézet.						
Kovács	—	—·30	—·69	—	—	—
Kocsis	—·31	—·18	—·35	—·40	—	—
Fertőtlenítőnő	—·30	—·11	—·22	—·26	—·28	—

A székesfővárosi *kenyérgyárban* mindenik vizsgált időpontban a szakmunkát végző gépkezelők tünnek ki a legmagasabb átlagos órabérrel, míg a napszámosmunka elvégzésére alkalmazott gyári munkások a legalacsonyabb órabérkategóriákba tartoznak. E két végletet képviselő munkáskategória órabérei közötti különbség a vizsgált időszak alatt egyre élesebbé vált: 1913 decemberében a székesfővárosi kenyérgyár gépkezelőinek átlagos órabéreit 100-zal téve egyenlővé, a gyári munkásoké 61-nek felelt meg, 1927 júliusában átlagos órabéreik közötti eltérést már a 100 : 50 (pontosan 49·5) viszonylat fejezi ki. *A székesfővárosi üzemek munkásainak munkabérstatisztikája is azt igazolja, hogy a világháború után a normális gazdasági viszonyok fokozatos helyreállása idején a tanult szakmunka nagyobbmérvű díjazásának jogos elve mindinkább érvényesült.*

A *vásárcsarnokok* üzemi munkásainak órabérátlagai nagyobb szélsőségeket mutatnak, mint az előbb tárgyalt kenyérgyári munkásoké. A legmagasabb órabéreket itt is a szakmunkások (villanyszerelők, lakatosok) kapták, míg a takarítónők keresete érthetőleg a férfinapszámosokénál is alacsonyabb volt.

A *sertésközvágóhíd* két legrosszabbul díjazott munkáskategóriájának (a műhelymunkásoknak és a munkásnőknek) órabérei közötti különbség a békebeli állapothoz képest a világháború után kisebbedett. Bár a munkásnők javára mutatkozó eme eltolódás nem jelentékeny, mégis azért említjük meg, mert ellentétben áll a budapesti ipari munkások hetibéreinek 1914—1928. évi alakulása alapján ezirányban végzett vizsgálataink eredményeivel.

A *szarvasmarhaközvágóhíd* munkásainak béradataiból viszont az ütközik ki, hogy előmunkásai alacsonyabb órabéreket kaptak, mint a szakmunkások (asztalosok, lakatosok); a budapesti *gyáripari* munkabérstatisztika adatai — mint fentebb láttuk — ezzel ellentétesen arra mutatnak, hogy a férfi előmunkások átlagos napi keresete a legtöbb ipari főcsoportban felülmulta a szakmunkásokét.

Az *elektromos művek* különféle munkáskategóriái órabéreinek alakulását vizsgálva, méltán meglepetést szerezhet az, hogy a speciális szakképzettséget igénylő elektrotechnikusok a békebeli állapottal ellentétben 1927 júliusában kisebb órabéreket kaptak, mint a gépészek, az asztalosok, a kőművesek, a villanyszerelők és a lakatosok. Ha a háború után számbavett elektrotechnikusok ugyanoly képzettséggel, szolgálati idővel és munkakörrel birtak, mint 1913 decemberében a fővárosi elektromos művek összes munkásai között *legnagyobb* órabérrel szereplő társaik, úgy hátrányukra nemcsak abszolut értékben, hanem a többi munkáskatagóriákéhoz képest relative is mutatkozó bérveszteség valóban méltánytalan; ez ellentétben áll a helyes munkabérpolitikának azzal az egyik alapelvével, amely a tanult szakmunka nagyobbarányú díjazásának szükségét jogosan hirdeti s amelynek érvényesülésére éppen az imént, a székesfővárosi kenyérgyári munkások béradataival kapcsolatban volt alkalmunk rámutatni.

A székesfővárosi *gázművek* munkásai közül az asztalosok, a szerelők és a bádogosok, mindmegannyian a legjobb díjazású munkások közé tartoztak: átlagos órabérük 1927 júliusában elérte, illetőleg meghaladta az egy pengőt; ugyanakkor a kőművesek, a vasesztergályosok és a lakatosok órabére is közeljárt az egy pengőhöz. A gázművek gyári munkásnői, takarítónői is valamivel magasabb órabéreket kaptak, mint például a székesfővárosi vásárcsarnokok, vagy a sertésközvágóhíd munkásnői.

A budapesti *vízműveknél* a világháború után a műszerészek kereseti viszonyai hátrányára ugyanolyan eltolódást észlelhetünk, mint az elektromosművek elektrotechnikusainál. 1913 decemberében a vízművek összes munkásai közül a műszerészek átlagos órabérei voltak a legmagasabbak. 1927 júliusában viszont az átlagos órabérek magasságát tekintve a székesfővárosi vízművek műszerészeit a kőművesek és a csőfektetők megelőzték; a szerelősegédek órabére pedig 1927 júliusában már a műszerészekével teljesen egyenlő volt, ami annál kirivóbb, mert 1926 májusában még a műszerészek és a szerelősegédek órabére úgy viszonylott egymáshoz, mint 100 : 83-hoz.

A budapesti gyáripari munkabérstatisztika alapján végzett részletes kutatásaink során már rávilágítottunk a nyomdaipari munkások kedvező kereseti viszonyaira. A legutóbbi táblázatban közölt munkabérstatisztikai anyag is azt igazolja, hogy a székesfővárosi üzemi munkások között a *székesfővárosi házinyomda* legtöbb munkáskategóriája magas órabéreivel a legelőkelőbb helyet foglalja el. A székesfővárosi házinyomda körében dolgozó kőnyomdászok, gépmesterek és szedők a 82. táblázatban felölelt összes székesfővárosi üzemi munkások közül 1926-ban és 1927-ben a legmagasabb órabéreket kapták (1·24, 1·17, illetve 1·16 pengőt). Örvendetes, hogy az idézett munkabéradatok alapján ezeknek a képzett, intelligens munkásoknak — hazai viszonyainkat tekintve — magas életszínvonalára lehet következtetni. A székesfővárosi házinyomda egyéb munkásainak órabéradatai is hasonlóan kedvezőek: műszerészeik nagyobb órabéreket kaptak mindenik vizsgált időpontban, mint a vízművek műszerészei; napszámosaik is többet kerestek, mint például a szarvasmarha közvágóhíd napszámosai; a székesfővárosi házinyomda munkásnői is magasabb órabérkategóriákban helyezkednek el, mint nemcsak más fővárosi üzemek munkásnői, hanem a férfimunkások közül az 1924—1927. évi adatok szerint például a gázművek gyári- és raktári munkásai, a sertésközvágóhíd műhelymunkásai, a kenyérgyár gyári munkásai, stb. A székesfővárosi házinyomda tanoncai is jóval kedvezőbb helyzetben voltak, mint például a különféle ipari főcsoportok budapesti gyártelepein dolgozó tanoncok túlnyomó része.

A *székesfővárosi kertészet* munkabéradatai közül az okleveles kertészek, a nőimunkások és a fiatalkorú munkások átlagos órabéreire vonatkozó adatokat említjük meg. Az oklevéllel bíró kertészek 1927 júliusában kisebb

órabéreket kaptak, mint például a vízművek szerelősegédei, az elektromosművek raktárnokai, a sertésközvágóhíd kazánfűtői. A székesfővárosi kertészet nőimunkásainak átlagos órabére pedig körülbelül csak a fele volt a székesfővárosi házinyomda munkásnői bérének. A székesfővárosi kertészet fiatalkorú munkásainak kereseti viszonyai is rosszabbak voltak a szemétszállító- és feldolgozóüzem fiatalkorú munkásaiénál. Már e kiragadott adatok is arra mutatnak, hogy a különféle székesfővárosi üzemek közül a kertészet tanult és tanulatlan munkásainak bérviszonyai egyaránt a rosszabbak közé tartoztak.

A *községi élelmiszerüzem* műhelyvezetői érthetőleg a magas órabérkategóriákban helyezkednek el; mégis a székesfővárosi üzemi munkások béradatainak beható vizsgálata alapján azt kell megállapítanunk, hogy a községi élelmiszerüzemi műhelyvezetők átlagos órabéreinek alakulása a világháború után nem mutat oly kedvező fejlődést, mint néhány más székesfővárosi üzemi munkáskategóriáé. A nyomdaipari munkások előnyösebb helyzetére jellemző, hogy bár 1913 decemberében a székesfővárosi házinyomdai szedők és kőnyomdászok átlagos órabére a községi élelmiszerüzem műhelyvezetőiénél alacsonyabb volt, az 1924—1927. években a most említett házinyomdai munkások órabérei a községi élelmiszerüzem műhelyvezetőiénél kedvezőbben alakultak. De nem lehetetlen, hogy a községi élelmiszerüzem műhelyvezetőinek hátrányára eképpen mutatkozó munkabérveszteséget természetbeni járandóságokkal, jutalmakkal, stb. pótolják.

A *községi lóhúsüzem* munkásai a háború előtt általában jó kereseti viszonyok között éltek. Feltünő, hogy a háború után ennek az üzemnek összes munkásai névleges értékben is a békebelinél alacsonyabb órabéreket kaptak, amint az alább, az indexszámítások eredményeiből élesen ki fog domborodni.

Az egyes székesfővárosi üzemeken belül a különféle munkáskategóriák átlagos órabéreinek szélső értékei között a legkisebb eltérés a *köztisztasági hivatal* munkabéradatainál mutatkozik. Az órabérek nagysága szerint a két szélső értéket képviselő munkáskategória közül 1913 decemberében az autószerelők 0·65 pengő, az ambulánsmunkások pedig 0·53 pengő órabért kaptak; az 1927 júliusi állapot szerint a különbségek növekedtek ugyan, de akkor sem volt e két munkáskategória átlagos órabére közötti eltérés a 100 : 68·2 viszonylatnál nagyobb.

A székesfőváros egyes üzemeiben alkalmazott munkásság átlagos órabéreinek 1913 december óta történt alakulását előbb névleges értékben, azután reálértékben indexszámokkal szemléltetjük. Ezirányú vizsgálódásainknál természetesen csak azon munkások bérviszonyait vehetjük figyelembe, akiknek 1913 decemberi órabérei ismeretesek.

Az 1913 decemberi órabéreket 100-zal téve egyenlővé, a háború utáni állapotot a következő *névleges* munkabérindexszámok fejezik ki:

83. tábla. A székesfővárosi üzemek névleges órabéreinek alakulása indexszámokban.

1913. december = 100.

Megnevezés	1923 december	1924 november	1925 szept.	1926 május	1927 július
Kenyérgyár.					
Gépkezelő	32	70	83	114	125
Molnár	28	73	81	95	102
Lakatos	46	100	112	132	134
Munkafelügyelő	—	—	—	—	—
Gyárimunkás	36	72	79	98	102
Vásárcsarnok.					
Villanyszerelő	45	100	120	129	145
Lakatos	51	113	138	147	171
Gépápoló	48	95	112	124	114
Éjjeli- és nappali őr	71	114	143	171	166
Napszámos	54	100	111	132	146
Takarítónő	47	87	93	133	107
Sertésközvágóhid.					
Kőműves	45	79	92	98	108
Lakatos	49	92	104	112	124
Kazánfűtő	44	82	94	103	111
Műhelymunkás	47	74	81	92	100
Munkásnő	46	68	88	98	105
Szarvasmarhaközvágóhid.					
Asztalos	46	82	94	101	124
Lakatos	44	72	86	99	107
Előmunkás	53	82	88	100	112
Húsbélyegző	53	81	87	100	111
Napszámos	55	81	98	107	121
Elektromos művek.					
Elektrotechnikus	31	65	75	88	95
Lakatos	45	95	112	130	150
Kőműves	49	107	122	142	163
Gépész	51	116	133	154	175
Villanyszerelő	46	104	123	145	164
Asztalos	—	—	—	—	—
Dinamógépkezelő	—	—	—	—	—
Raktárnok	53	160	132	153	181
Gépápoló	38	76	90	107	117
Segédszerelő	54	110	132	156	178
Gyárimunkás	44	91	100	124	140
Üzemi takarítónő	67	143	157	200	233
Gázművek.					
Vasesztergályos	36	79	90	109	121
Asztalos	35	78	100	114	130
Kőműves	42	92	108	118	136
Szerelő	46	100	115	131	150
Bádogos	42	93	117	132	145
Lakatos	39	83	100	123	136

83. tábla. A székesfővárosi üzemek névleges órabéreinek alakulása indexszámokban. (Folytatás.)

1913. december = 100.

Megnevezés	1923 december	1924 november	1925 szept.	1926 május	1927 július
Kovács	39	86	99	113	123
Gázmérőkezelő	44	94	108	117	119
Kazán- és mozdonyfűtő	44	96	110	123	146
Önállóan dolgozó segédmunkás	—	—	—	—	—
Szerelő segédmunkás	49	102	123	140	160
Szén- és kokszmunkás	—	—	—	—	—
Gyári- és raktárimunkás	41	84	95	118	134
Takarítónő, gyárimunkásnő	—	—	—	—	—
Vízművek.					
Műszerész	49	100	114	122	141
Kőműves	55	107	125	137	150
Gépkezelő	65	127	150	156	183
Csőfektető	52	103	120	132	150
Szerelősegéd	56	108	122	128	178
Széntoló	77	148	158	187	206
Napszámos, segédmunkás	80	147	160	177	203
Székesfővárosi házinyomda.					
Gépmester	35	80	88	109	109
Szedő	40	97	105	126	126
Műszerész	41	96	106	110	110
Kőnyomdász	54	124	134	177	177
Könyvnyomdász gépsegédmunkás	41	102	110	128	128
Könyvnyomdai napszámos	44	96	102	106	106
Berakónő	51	123	130	147	147
Hajtogatónő	54	171	141	154	154
Könyvnyomdai tanuló	26	52	58	116	116
Székesfővárosi kertészet.					
Okleveles kertész	41	105	114	119	129
Kertészsegéd	47	94	114	118	127
Előmunkás	43	81	98	104	117
Munkás	45	79	92	100	113
Női munkás	46	79	93	96	114
Fiatalkorú munkás	44	56	72	76	100
Községi élelmiszerüzem.					
Műhelyvezető	36	72	79	101	107
Gépkezelő	55	110	119	132	140
Lakatos	54	110	119	140	147
Asztalos	59	122	133	150	157
Cipész	—	—	—	—	—
Kocsis	97	163	180	180	211
Kocsikísérő	—	—	—	—	—
Segédmunkás	67	133	153	153	164
Segédmunkásnő	63	126	130	130	167

83. tábla. A székesfővárosi üzemek névleges órabéreinek alakulása indexszámokban. (Vége.)

1913. december = 100.

Megnevezés	1923 december	1924 november	1925 szept.	1926 május	1927 július
Községi lóhúsüzem.					
Mészáros és hentes	25	—	—	86	94
Kovács	30	52	65	70	78
Asztalos	30	60	68	77	84
Kocsis	30	50	60	74	85
Lóápoló	24	47	51	67	76
Napszámos, segédmunkás	25	49	54	57	86
Takarítónő	—	—	—	—	—
Köztisztasági hivatal.					
Autószerelő	37	69	94	114	135
Géplakatos	37	69	94	114	128
Kovács	37	69	94	114	128
Bognár	37	69	89	114	129
Előmunkás	37	74	81	98	107
Ambulánsmunkás	40	77	85	104	113
Szemétszállító és feldolgozó üzem.					
Főmozdonyvezető	46	85	—	—	—
Lakatos	44	85	100	108	127
Főellenőr	—	—	—	—	—
Ellenőr	—	—	—	—	—
Munkavezető	40	74	89	100	113
Szeméthúzó	—	—	—	—	—
Őr	45	81	83	93	109
Napszámos	56	100	109	123	137
Női munkás	66	117	128	138	141
Fiatalkorú munkás	62	100	103	124	145
Fuvartelep.					
Bognár	42	67	—	104	104
Kovács	44	77	89	103	119
Szíjgyártó	48	82	96	112	131
Lakatos	48	77	94	98	117
Omnibuszkocsis	—	—	—	—	—
Igáskocsis	53	93	100	136	160
Lóápoló	51	89	98	132	145
Éjjeliőr	—	—	—	—	—
Malommunkás	59	102	110	141	159
Műhelynapszámos	60	96	102	127	142
Csengetyűsnő	—	—	—	—	—
Csengetyűsfiú	81	131	137	175	300
Fertőtlenítőintézet.					
Kovács	—	—	—	—	—
Kocsis	58	113	129	—	—
Fertőtlenítő	37	73	87	93	—

A székesfővárosi Statisztikai Hivatal a székesfővárosi üzemi munkások átlagos órabéreinek az inflációs korszakra vonatkozó és pengőre átszámított adatai közlésénél is minden alkalommal megjegyzi, hogy azok nem fedik a tényleges értékeket, csak szemléltető jelentőségük van. Ennélfogva az inflációs évek órabérei alapján kiszámított indexekből következtetést itt sem vonunk, csupán megjegyezzük, hogy az így nyert eredmények általában jóval alacsonyabb nívón tüntetik fel a székesfővárosi üzemek munkásainak 1923 decemberi órabéreit, mint azt például Laky Dezső munkabérstatisztikai tanulmányában és e tanulmányban is közölt — más munkáscsoportokra vonatkozó — munkabéradatok egybevetése után várhatnók.

A székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatai szerint *1923 decemberében* ugyanis nem akadt a fővárosi üzemek munkásai között egy kategória sem, amely névleges értékben elérte volna a békebeli munkabéreinek színvonalát. De 1923 decembere óta az összes fővárosi üzemek munkásainak kereseti viszonyai fokozatosan javultak. *1924 novemberében* már több munkáskategória órabére a háborúelőtti magasságára jutott (például a kenyérgyári lakatosok, a vásárcsarnoki villanyszerelők és napszámosok, a vízművek műszerészei, a székesfővárosi házinyomda könyvnyomdász gépsegédmunkásai, stb.); sőt szép számban találunk oly munkásokat is, akiknek órabére az 1913 decemberinél jóval nagyobb volt (például a vízművek gépkezelői, napszámosai, segédmunkásai, a székesfővárosi házinyomda kőnyomdászai, a községi élelmiszerüzem kocsisai, segédmunkásai, segédmunkásnői, stb.). *1925 szeptemberében* a székesfővárosi üzemi munkások többségét immár azok alkották, akiknek átlagos órabére névleges értékben meghaladta a békebeli színvonalat; a legrosszabb helyzetben voltak a községi lóhúsüzem napszámosai, segédmunkásai, lóápolói, akik 1925 szeptemberében csak a háborúelőtti munkabéreiknek körülbelül a felét kapták.

A székesfővárosi üzemek munkásainak bérnívója az 1926—1927. években tovább emelkedett. A vizsgálat utolsó időpontjában: *1927 júliusában* már csak az elektromosművek elektrotechnikusainak és a községi lóhúsüzem különféle munkáskategóriáinak átlagos órabérei voltak névleges értékben is a békebelinél alacsonyabbak. A székesfővárosi üzemi munkások nagyrésze akkor már az 1913. évvégi munkabérüknek névleges értékben közel másfélszeresét, vagy annál is többszörösét kapta (így például a vásárcsarnoki lakatosok, éjjeli- és nappali őrök, az elektromosművek gépészei, raktárnokai, segédszerelői, üzemi takarítónői, a gázművek szerelősegédmunkásai, a vízművek gépkezelői, napszámosai, segédmunkásai, a székesfővárosi házinyomda kőnyomdászai, a községi élelmiszerüzem asztalosai, kocsisai, segédmunkásai és segédmunkásnői, stb.), tehát mind a tanult, mind a tanulatlan munkások mindkét nembeli képviselői.

A székesfővárosi üzemi munkások névleges munkabérindexszámainak vizsgálatából tehát kitűnik, hogy *az inflációs korszak lezáródása után kevés kivétellel a munkások átlagos órabére nemcsak elérte, de túlnyomórészt jóval meg is haladta a háborúelőtti szinvonalat.*

Az alábbi reálmunkabérindexszámok segítségével a székesfővárosi üzemi munkások átlagos órabéreinek vásárlóértékében a világháború óta beállott változásokat kísérhetjük nyomon.

84. tábla. A székesfővárosi üzemek reálórabéreinek alakulása indexszámokban.

1913 december = 100.

Megnevezés	1923 december	1924 november	1925 szept.	1926 május	1927 július
Kenyérgyár.					
Gépkezelő	33	49	79	113	113
Molnár	29	51	77	94	93
Lakatos	47	70	107	131	112
Munkafelügyelő	—	—	—	—	—
Gyárimunkás	37	51	75	97	93
Vásárcsarnok.					
Villanyszerelő	46	70	114	128	132
Lakatos	52	80	131	146	155
Gépápoló	49	67	107	123	103
Éjjeli- és nappali őr	72	80	136	169	151
Napszámos	55	70	106	131	132
Takarítónő	48	61	89	132	97
Sertésközvágóhíd.					
Kőműves	46	56	88	97	98
Lakatos	50	65	99	111	113
Kazánfűtő	45	58	90	102	101
Műhelymunkás	48	52	77	91	91
Munkásnő	47	48	84	97	95
Szarvasmarhaközvágóhíd.					
Asztalos	47	58	90	100	113
Lakatos	45	51	82	98	97
Előmunkás	54	58	84	99	102
Húsbélyegző	54	57	83	99	101
Napszámos	56	57	93	106	110
Elektromos művek.					
Elektrotechnikus	32	46	71	87	86
Lakatos	46	67	107	129	136
Kőműves	50	75	116	141	148
Gépész	52	82	127	152	159
Villanyszerelő	47	73	117	144	149
Asztalos	—	—	—	—	—
Dinamógépkezelő	—	—	—	—	—
Raktárnok	54	75	126	151	164
Gépápoló	39	54	86	106	106
Segédszerelő	55	77	126	154	162
Gyárimunkás	45	64	95	123	127
Üzemi takarítónő	68	101	150	198	211
Gázművek.					
Vasesztergályos	37	56	86	108	110
Asztalos	36	55	95	113	118
Kőműves	43	65	103	117	123
Szerelő	47	70	110	130	136
Bádogos	43	65	111	131	132
Lakatos	40	58	95	122	118

84. tábla. A székesfővárosi üzemek reálórabéreinek alakulása indexszámokban. (Folytatás.)

1913 december = 100.

Megnevezés	1923 december	1924 november	1925 szept.	1926 május	1927 július
Kovács	40	61	94	112	112
Gázmérőkezelő	45	67	103	116	108
Kazán- és mozdonyfűtő	45	68	105	122	132
Önállóan dolgozó segédmunkás	—	—	—	—	—
Szerelő segédmunkás	50	72	117	139	145
Szén- és kokszmunkás	—	—	—	—	—
Gyári- és raktári munkás	42	59	90	117	122
Takarítónő, gyárimunkásnő	—	—	—	—	—
Vízművek.					
Műszerész	50	70	109	121	128
Kőműves	56	75	119	136	136
Gépkezelő	66	89	143	154	166
Csőfektető	53	73	114	131	136
Szerelősegéd	57	76	116	127	162
Széntoló	79	84	150	185	187
Napszámos, segédmunkás	82	84	152	175	184
Székesfővárosi házinyomda.					
Gépmester	36	56	84	108	99
Szedő	41	68	100	125	114
Műszerész	42	68	101	109	100
Kőnyomdász	55	87	128	175	161
Könyvnyomdász gépsegédmunkás	42	72	105	127	116
Könyvnyomdai napszámos	45	68	97	105	96
Berakónő	52	87	124	146	133
Hajtogatónő	55	120	134	152	140
Könyvnyomdai tanuló	27	37	55	115	105
Székesfővárosi kertészet.					
Okleveles kertész	42	74	109	118	117
Kertészsegéd	48	66	109	117	115
Előmunkás	44	57	93	103	106
Munkás	46	56	88	99	103
Női munkás	47	56	89	95	103
Fiatalkorú munkás	45	39	69	75	91
Községi élelmiszerüzem.					
Műhelyvezető	37	51	75	100	97
Gépkezelő	56	77	103	131	127
Lakatos	55	77	103	139	133
Asztalos	60	86	127	149	142
Cipész	—	—	—	—	—
Kocsis	99	115	171	178	191
Kocsikísérő	—	—	—	—	—
Segédmunkás	68	94	146	151	149
Segédmunkásnő	63	89	124	129	152

84. tábla. A székesfővárosi üzemek reálórabéreinek alakulása indexszámokban. (Vége.)

1913 december = 100.

Megnevezés	1923 december	1924 november	1925 szept.	1926 május	1927 július
Községi lóhúsüzem.					
Mészáros és hentes	26	—	—	85	85
Kovács	31	37	62	69	71
Asztalos	31	42	65	76	76
Kocsis	31	35	57	73	77
Lóápoló	24	33	49	66	68
Napszámos, segédmunkás	26	35	51	56	77
Takarítónő					
Köztisztasági hivatal.					
Autószerelő	38	49	90	113	123
Géplakatos	38	49	90	113	116
Kovács	38	49	90	113	116
Bognár	38	49	85	113	117
Előmunkás	38	52	77	97	97
Ambulánsmunkás	41	54	81	103	103
Szemétszállító és feldolgozó üzem.					
Főmozdonyvezető	47	60	—	—	—
Lakatos	45	60	95	107	115
Főellenőr	—	—	—	—	—
Ellenőr	—	—	—	—	—
Munkavezető	41	52	85	99	103
Szeméthúzó	—	—	—	—	—
Őr	46	57	79	92	99
Napszámos	57	70	104	122	124
Női munkás	67	82	122	137	128
Fiatalkorú munkás	63	70	98	123	132
Fuvartelep.					
Bognár	43	47	—	103	94
Kovács	45	54	85	102	108
Szíjgyártó	49	58	90	111	119
Lakatos	49	54	90	97	106
Omnibuszkocsis	—	—	—	—	—
Igáskocsis	54	65	95	135	145
Lóápoló	52	63	93	131	132
Éjjeliőr	—	—	—	—	—
Malommunkás	60	72	105	140	144
Műhelynapszámos	61	68	97	126	129
Csengetyűsnő	—	—	—	—	—
Csengetyűsfiú	83	92	130	173	272
Fertőtlenítő intézet.					
Kovács	—	—	—	—	—
Kocsis	59	80	123	—	—
Fertőtlenítő	38	51	83	92	—

Mivel a fővárosi Statisztikai Hivatal által az inflációs évekből gyüjtött munkabéradatok nem tükrözik vissza hiven a munkabérek tényleges értékét, az 1923—1924. évi reálmunkabérindexeket is fenntartással kell fogadni; azokkal itt nem is foglalkozunk. Az 1925 szeptember óta gyüjtött munkabéradatok szerint a koronastabilizálás után a székesfővárosi üzemi munkások átlagos órabéreinek vásárlóértéke is fokozatosan növekedett. 1927 júliusában az indexszámításoknál figyelembevett munkásoknak körülbelül $^3/_4$ része reálértékben is a békebelinél nagyobb órabéreket kapott. Viszont azok a székesfővárosi üzemi munkások, akiknek reálórabérei alapján a világháború előttinél alacsonyabb életszínvonalára lehet következtetni, a munkásság minden kategóriájából: az *előmunkások* (köztisztasági hivatal), a *tanult szakmunkások* (elektrotechnikusok, szarvasmarhaközvágóhíd lakatosai), a *gyárimunkások* (kenyérgyár), a *napszámosok* (székesfővárosi házinyomda), a *munkásnők* (sertésközvágóhíd), a *fiatalkorú munkások* (székesfővárosi kertészet) köréből egyaránt toborozódnak. Az egyes székesfővárosi üzemek közül — mint fenti adatok is mutatják — a legkedvezőtlenebbül alakultak a községi lóhúsüzem munkásainak kereseti viszonyai; átlagos órabérük reálértéke még 1927 nyarán is a háború előttinél 15—29%-kal alacsonyabb volt.

Ezirányú vizsgálataink eredményeit összegezve, arra lehet következtetni, hogy a *székesfővárosi üzemek munkásainak megélhetési viszonyai a koronastabilizálás óta általában fokozatosan javultak és túlnyomórészük újra elérte a háború előtti életszínvonalat.* A székesfővárosi üzemek munkásai zömének fent közölt munkabéradatai egyben azt is igazolják, hogy a székesfővárosi üzemek munkásainak kereseti viszonyai valóban többnyire kedvezőbbek, mint a például a budapesti gyáripari munkásságé.

2. Az átlagos órabérek alakulása a székesfőváros egyes üzemeiben munkáskategóriák szerint.

A fővárosi Statisztikai Hivatal anyaggyüjteménye alapján abban az irányban is végezhetünk kutatásokat, hogyan alakultak az egyes székesfővárosi üzemeken belül az átlagos órabérek a különféle *munkáskategóriák* szerint a világháború előtt és 1927 júliusában. Erre vonatkozólag bővebben részletezett adatok állanak rendelkezésünkre, mint a gyáripari munkabérstatisztikánál.

A székesfővárosi Statisztikai Hivatal a székesfővárosi üzemekben dolgozó munkások órabéreiről: 1. *tanult (felszabadult) munkások*, 2. *betanított munkások (gépmunkások)*, 3. *betanított közönséges munkások*, 4. *nehéz munkát végző napszámosok*, 5. *közönséges napszámosok*, 6. *nőimunkások* és 7. *fiatalkorú (ifjú) munkások* szerint részletezve gyüjt adatokat. E tagolással kapcso-

latban meg kell jegyeznünk, hogy a teljesség kedvéért szükséges volna az *előmunkások* és *tanoncok* háború előtti és háború utáni adatait is összegyűjteni, továbbá a »nőimunkások» összefoglaló csoportja helyett minden egyes munkáskategóriánál a nőimunkásokról külön-külön adatokat közölni. A jövőben a munkabérstatisztikai felvételek ezirányú kiterjesztése kétségtelenül hasznos eredményeket szolgáltatna és a munkabérviszonyok részleteinek további kutatását tenné lehetővé.

Hangsúlyozzuk azonban, hogy a most vizsgálandó statisztikai anyagnak munkáskategóriák szerint való részletezése gazdagabb, mint a hivatalos *gyáripari* felvételeké, melyeknek anyagát e tanulmány egyik előző fejezetében tettük vizsgálat tárgyává. Elismeréssel kell megemlíteni azt is, hogy a fővárosi Statisztikai Hivatal az átlagos órabéradatokon kívül az egyes székesfővárosi üzemek *napi munkaóráinak* számáról is nyujt tájékoztatást. (Táblázatot lásd 325. lapon.)

A most figyelembevett székesfővárosi üzemek túlnyomó részénél a *napi munkaidő* 8 óra; kivétel csupán az állategészségügyi telep (napi 8—10 munkaóra), a fővárosi házinyomda (8—8$^1/_2$ óra), a községi lóhúsüzem (8—12 óra), a Tattersall és lóvásártelep (10 óra), az állat- és növénykert (10 óra), a hordójelző hivatal (9 óra), a fertőtlenítő intézet (9$^1/_2$ óra), a Rudasfürdő (8—9 óra) és a Széchenyi-fürdő (8—12 óra) munkásainak napi munka idejénél mutatkozik.

A vizsgált munkáskategóriák közül csaknem mindenik székesfővárosi üzemben a legmagasabb órabérrel a *tanult* (felszabadult) *munkások* tünnek ki. A világháború előtt csupán az elektromos műveknél a betanított gépmunkások kereseti viszonyai voltak a tanult munkásokénál kedvezőbbek, de 1927 júliusában a helyzet a székesfővárosi elektromos műveknél is a tanult munkások előnyére alakult.

A *betanított munkások* kategóriáján belül pedig a közönséges munka elvégzésére alkalmazott munkások alacsonyabb órabéreket kapnak, mint a betanított gépmunkások. Ez alól a szabályszerűség alól csak a Rudasfürdő munkabéradatai mutatnak kivételt.

A székesfővárosi üzemekben is általában a *napszámosság* — érthetőleg — jóval alacsonyabb órabérkategóriákba tartozik, mint a tanult vagy betanított munkások. A nehéz- és a közönséges munkát végző napszámosok munkabérei között is különbséget találunk: előbbiek átlagos órabérei rendszerint magasabbak. 1914 első felében csak a székesfővárosi fuvartelep, és a Széchenyi-fürdő közönséges napszámosai voltak kedvezőbb helyzetben, mint a nehéz munkát végző napszámosok; 1927 júliusában viszont csak a Rudas-fürdő napszámosainak e két csoportja kapott egyenlő nagyságú órabéreket, míg a többi székesfővárosi üzemekben a nehézmunkát végző napszámosok órabére a közönséges napszámosokénál magasabb volt.

85. tábla. Az átlagos órabérek alakulása a székesfőváros egyes üzemeiben munkáskategóriánként.[1]) 1914—1927.

Megnevezés	Tanult (felszabadult) munkások		Betanított gépmunkások		Betanított közönséges munkások		Nehéz munkát végző napszámosok		Közönséges napszámosok		Nőimunkások		Fiatalkorú munkások		Napi munkaórák száma
	órabére pengőben														
	1914 első félév	1927 július	1914 első félév	1927 július	1914 első félév	1927 július	1914 első félév	1927 július	1914 első félév	1927 július	1914 első félév	1927 július	1914 első félév	1927 július	
Fővárosi anyagvizsgáló intézet	[3]) —	1·56	[3]) —	0·82	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Tanácsi II. ügyosztály gépüzemei[2])	0·84	0·93	0·75	0·77	0·67	0·71	0·60	0·82	0·49	0·57	—	—	—	—	8
Községi kenyérgyár	0·54	0·86	—	—	0·43	0·74	—	—	0·37	0·54	—	—	—	—	8
Vásárcsarnokok	0·61	0·86	—	—	—	—	0·38	0·58	—	—	—	—	—	—	8
Sertésközvágóhíd	0·53	0·93	0·53	0·77	—	—	—	—	0·36	0·52	—	—	—	—	8
Állategészségügyi telep	—	—	—	—	0·66	0·72	0·52	0·54	0·52	0·47	—	—	—	—	8—10
Szarvasmarhaközvágóhíd	0·52	0·81	0·49	0·61	—	—	0·37	0·54	0·30	0·51	—	—	—	—	8
Tüzelőszerraktár	—	—	—	—	—	—	—	—	0·46	0·63	—	—	—	—	8
Elektromos Művek	0·51	0·92	0·58	0·80	0·43	0·70	0·43	0·67	0·41	0·66	—	—	—	—	8
Gázművek	0·67	0·99	0·55	0·77	0·51	0·73	0·45	0·64	0·42	0·63	—	—	—	—	8
Vízművek	0·51	0·90	0·42	0·77	0·37	0·68	0·29	0·64	0·28	0·59	—	—	—	—	8
Tanácsi XIII. ügyosztály gépész. aloszt. (fűtőkirendeltség)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Tanszerkészítőműhely és raktár	0·73	1·06	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Fővárosi házinyomda	0·97	1·16	—	—	0·51	0·70	—	—	—	—	0·43	0·63	—	—	8—8½
Fővárosi kertészet	0·54	0·80	—	—	—	—	—	—	0·41	0·43	0·40	0·32	0·27	0·25	8
Községi élelmiszerárusítóüzem	0·66	0·97	—	—	0·46	1·05	—	—	0·36	0·61	0·30	0·45	—	—	8
Községi lóhúsüzem	0·87	0·90	—	—	0·61	0·62	0·37	0·66	—	—	0·33	0·44	—	—	8—12
Szappanfőzőüzem	0·78	1·03	—	—	—	—	0·43	0·69	—	—	0·41	0·50	—	—	8
Tattersall és lóvásártelep	—	—	—	—	—	—	—	—	0·34	0·50	—	—	—	—	10
Köztisztasági hivatal	—	—	—	—	—	—	—	—	0·37	0·67	—	—	—	—	8
Szemétszállító és feldolgozóüzem	0·67	0·93	0·63	0·78	0·42	0·64	0·40	0·61	—	—	0·27	0·41	0·20	0·40	8
Fuvartelep	—	—	—	—	—	—	0·45	0·71	0·55	0·69	—	—	0·13	0·48	8
Állat- és növénykert	0·51	0·78	—	—	—	—	—	—	0·33	0·53	0·29	0·43	0·28	0·42	10
Hordójelző hivatal	—	—	—	—	—	—	0·36	0·58	—	—	—	—	—	—	9
Szent Rókus-kórház	[3]) —	1·12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Szent János-kórház	0·61	1·01	—	—	—	—	0·51	0·75	0·48	0·71	—	0·58	—	—	8
Szent Margit-kórház	[3]) —	1·20	—	—	[3]) —	0·93	—	—	0·46	0·64	—	—	—	—	8
Szent István-kórház	[3]) —	1·06	[3]) —	0·84	—	—	—	—	[3]) —	0·72	[3]) —	0·59	—	—	8
Bakáts-téri szülészeti kórház	[3]) —	1·21	—	—	[3]) —	0·73	—	—	—	—	[3]) —	0·56	—	—	8
Szent László-kórház	0·78	1·35	—	—	0·57	1·01	—	—	—	—	0·16	0·75	—	—	8
Községi temetkezési intézet	0·72	0·95	—	—	—	—	0·61	0·79	—	—	—	—	—	—	8
Fertőtlenítő intézet	—	1·18	—	—	—	—	—	—	—	—	0·28	0·35	—	—	9½
Rudasfürdő	1·08	0·88	0·72	0·74	0·86	0·80	0·59	0·58	0·54	0·58	0·43	0·46	—	—	8—9
Széchenyi-fürdő	0·59	0·92	—	—	0·43	0·79	0·33	0·76	0·39	0·67	0·30	0·65	—	—	8—12

[1]) Az 1915-ben vagy később alakult üzemek nélkül. — [2]) A tanácsi II. ügyosztály gépüzemei a következők: *a)* Csatornafenntartási és tisztítóüzem, *b)* Központi csatornaszivattyútelep, *c)* Óbudai csatornaszivattyútelep, *d)* Gőzhengerlőüzem, *e)* Árvízvédelem. — [3]) Az 1914. évre vonatkozó adatok összeállíthatók nem voltak.

A *nőimunkások* kereseti viszonyai a székesfővárosi üzemekben is a férfimunkásokénál jóval kedvezőtlenebbek. A legtöbb székesfővárosi üzemben a nőimunkások átlagos órabére alacsonyabb, mint a közönséges munkát végző férfinapszámosoké. A nőimunkások órabéreinél viszont a fiatalkorú munkásoké kisebbek.

A *tanult (felszabadult) munkásokat* a világháború előtt az egyes székesfővárosi üzemek közül legjobban díjazta a Rudas-fürdő és a fővárosi házinyomda, viszont legrosszabbul az elektromos művek, a vízművek, valamint az állat- és növénykert. Ehhez képest 1927 júliusában a fővárosi üzemek tanult munkásai átlagos órabéreinek nagysága szerint felállítható sorrend megváltozott. A sor élére a fővárosi anyagvizsgáló intézet tanult munkásai kerültek, akiknek háború előtti munkabéradatai összeállíthatók nem voltak; ugyancsak magas órabérekkel tűnnek ki még a Szent László, a Szent István, a Szent Margit, a Szent Rókus-kórházak, a Bakáts-téri szülészeti-kórház, a fertőtlenítő intézet, a fővárosi házinyomda[1]) valamint a tanszerkészítőműhely és raktár tanult munkásai is. 1927 júliusában a tanult munkások kategóriájában ismét az állat- és növénykert órabérei voltak a legalacsonyabbak; kedvezőtlen kereseti viszonyaikra jellemző, hogy 1927 júliusában átlagos órabérük csak fele volt annak, amit ugyanakkor a fővárosi anyagvizsgáló intézet hasonló munkáskategóriája kapott.

A *betanított gépmunkások* legalacsonyabb órabéreit a világháború kitörése előtt a székesfőváros egyes üzemei közül a fővárosi vízműveknél írták össze: 1927 júliusára azonban bérnívójuk lényegesen megjavult, s utóbb már a vízművek gépmunkásai is e munkáskategória jobban díjazott tagjai között helyezkedtek el.

A *betanított közönséges munkásoknak* a legmagasabb órabéreket a világháború előtt a székesfővárosi üzemek közül a Rudas-fürdő fizette (e munkáskategória helyzete ott — mint említettük — mindkét vizsgált időpontban a betanított gépmunkásokénál kedvezőbb volt). 1927 júliusában pedig a betanított közönséges munkások legmagasabb órabéreit a községi élelmiszerárusító üzemben és a Szent László-kórházban írták össze: mindkét üzemben e munkáscsoport átlagos órabére az 1 pengőt is meghaladta.

A székesfővárosi üzemek túlnyomó részénél a *napszámosok* kategóriáján belül — mint láttuk — a nehéz munkát végző napszámosok a közönséges napszámosoknál valamivel magasabb órabéreket kaptak. Az ezzel szemben mutatkozó egy-két kivétel alig változtat a munkabérstatisztika azon törvényszerűségének érvényén, mely szerint *a munkabérek magasságának megállapításánál a végzett munka minősége is fontos tényező.*

---

[1]) Meg lehet itt említeni, hogy a fővárosi házinyomda imént közölt 1927 júliusi órabérátlagánál (1·16 P) magasabb volt a fővárosi Statisztikai Hivatalnak e tanulmány 82. táblázatában bemutatott adatai szerint a házinyomda egyik szakmunkáscsoportjának (a kőnyomdászok) 1927 júliusi átlagos órabére (1·24 P).

A székesfővárosi üzemek *nőimunkásainak* órabéreiről közölt adatok, melyek nincsenek a munkásnők foglalkozásának minősége, illetőleg tanultsága szerint tagolva, a munkabérviszonyok részleteinek megvilágításához nem nyujtanak kellő alapot. De ezekből a munkabéradatokból arra lehet következtetni, hogy az egyes székesfővárosi üzemek közül a házinyomda általában a munkásnőket is az átlagosnál jobban díjazta. Azokat az adatokat, melyek szerint a Szent László-kórház munkásnőinek átlagos órabére a háború előtti legalacsonyabb nívóról — több mint $4^1/_2$-szeres emelkedés révén — 1927-ben a legmagasabbra jutott, fenntartással közöljük. Kérdéses, vajjon a két felvétel időpontjában azonos női munkáscsoport bérviszonyai vétettek-e számba.

86. tábla. Az egyes székesfővárosi üzemek névleges órabéreinek alakulása munkáskategóriánként indexszámokban az 1927 júliusi állapot szerint.
1914 első félév = 100.

Megnevezés	Tanult (felszabadult) munkások	Betanított gépmunkások	Betanított közönséges munkások	Nehéz munkát végző napszámosok	Közönséges napszámosok	Női munkások	Fiatalkorú munkások
Fővárosi anyagvizsgáló intézet	—	—	—	—	—	—	—
A tanácsi II. ügyosztály gépüzemei	111	102	106	137	116	—	—
Községi kenyérgyár	159	—	172	—	146	—	—
Vásárcsarnokok	141	—	—	153	—	—	—
Sertésközvágóhíd	175	145	—	—	144	—	—
Állategészségügyi telep	—	—	109	104	90	—	—
Szarvasmarhaközvágóhíd	156	124	—	146	170	—	—
Tüzelőszerraktár	—	—	—	—	137	—	—
Elektromos Művek	180	138	163	156	161	—	—
Gázművek	148	140	143	142	150	—	—
Vízművek	176	183	184	221	211	—	—
A tanácsi XIII. ügyosztály gépész. aloszt. (fűtőkirendeltség)	—	—	—	—	—	—	—
Tanszerkészítő műhely és raktár	145	—	—	—	—	—	—
Fővárosi házinyomda	120	—	137	—	—	147	—
Fővárosi kertészet	148	—	—	—	105	80	93
Községi élelmiszerárusítóüzem	147	—	228	—	169	150	—
Községi lóhúsüzem	103	—	102	178	—	133	—
Szappanfőzőüzem	132	—	—	160	—	122	—
Tattersall és lóvásártelep	—	—	—	—	147	—	—
Köztisztasági hivatal	—	—	—	—	181	—	—
Szemétszállító és feldolgozóüzem	139	124	152	152	—	152	200
Fuvartelep	—	—	—	158	125	—	369
Állat- és növénykert	153	—	—	—	161	148	160
Hordójelző hivatal	—	—	—	161	—	—	—
Szent Rókus-kórház	—	—	—	—	—	—	—
Szent János-kórház	166	—	—	147	148	—	—
Szent Margit-kórház	—	—	—	—	139	—	—
Szent István-kórház	—	—	—	—	—	—	—
Bakáts-téri szülészeti kórház	—	—	—	—	—	—	—
Szent László-kórház	173	—	177	—	—	469	—
Községi temetkezési intézet	132	—	—	130	—	—	—
Fertőtlenítő intézet	—	—	—	—	—	125	—
Rudasfürdő	81	103	93	98	107	107	—
Széchenyi-fürdő	156	—	184	230	172	217	—

A 85. táblázatban felsorolt összes munkások közül 1914 elsőfelében a székesfővárosi fuvartelep *fiatalkorú munkásainak* órabérei voltak a legalacsonyabbak; 13 évvel később azonban ezt a kedvezőtlen szerepet a székesfővárosi kertészet fiatalkorú munkásai vették át, akiknek bérnívója a vizsgált időszak alatt névleges értékben is hanyatlott. A székesfővárosi üzemek különféle munkáskategóriáinak kereseti viszonyaiban a világháború kitörése óta beállott változásokat is indexszámokkal világítjuk meg. (L. 327. o.)

A székesfővárosi üzemek *tanult (felszabadult) munkásainak* névleges órabérindexeiből kitünik, hogy 1927 júliusában csupán a Rudas-fürdő tanult munkásai nem érték el névleges értékben sem a háború előtti munkabérek színvonalát, míg a többi üzemek tanult munkásainak túlnyomó része jóval magasabb átlagos órabéreket kapott, mint 1914 első felében. A legkedvezőbben alakult az elektromos művek tanult munkásainak 1927 júliusi névleges bérindexe, amely a világháború kitörése óta 80%-os emelkedést jelez.

A *betanított gépmunkások* kategóriájánál a legmagasabb bérindexszámmal viszont a vízműveknél alkalmazott munkások szerepelnek. A *betanított közönséges munkások* órabéreinek a világháború kitörése óta történt alakulása az egyes székesfővárosi üzemek szerint nagyobb szélsőségeket mutat, mint az előbb említett másik két munkáskategóriáé. Ime a két véglet: a községi élelmiszerárusító üzem betanított közönséges munkásainak átlagos órabére 1914-től 1927 júliusáig több, mint kétszeresére (128%-kal) emelkedett, míg a Rudas-fürdő betanított közönséges munkásainak órabére 1927 nyarán névleges értékben is alacsonyabb volt a háború előttinél.

A *napszámosok* mindkét csoportjának (1. nehéz munkát, 2. közönséges munkát végző napszámosok) átlagos órabérei 1914 óta a vízműveknél több, mint kétszeresére növekedtek. Ugyancsak kedvező bérindexszel tünnek ki még a Széchenyi-fürdőnél alkalmazott, nehéz munkát végző napszámosok is. Annál feltünőbb viszont, hogy a Rudas-fürdő e munkáskategóriája 1927 júliusában a békebelinél kisebb órabéreket kapott. A Rudasfürdő különféle munkáskategóriáinak bérviszonyai 1914 óta általában a többi üzemek munkásainál kedvezőtlenebbül alakultak. Mint láttuk tanult munkásai, betanított közönséges munkásai és nehéz munkát végző napszámosai egyaránt 1927 nyarán a háború előttinél rosszabb kereseti viszonyok között éltek. A Rudasfürdő többi munkáskategóriájának bérindexei is a legalacsonyabbak közé tartoznak. Hasonló kedvezőtlen eredményre jutunk még az állategészségügyi telepen alkalmazott munkások átlagos órabéreinek vizsgálatánál is; utóbbi székesfővárosi üzem 1927 júliusában *közönséges napszámosainak* a háború előttinél névleges értékben 10%-kal alacsonyabb órabéreket fizetett.

Az egyes székesfővárosi üzemek közül a *női munkásokat* — a rendelkezésünkre álló adatok szerint — csak a fővárosi kertészet díjazta még 1927 nyarán is a háború előttinél alacsonyabban. A Szent László-kórház női munkásainak kirivóan magas bérindexére vonatkozólag utalunk fenti észrevételeinkre.

A fuvartelepek *fiatalkorú munkásai* bérviszonyainak a világháború kitörése óta mutatkozó erőteljes fejlődése (1914-től 1927 júliusáig 269%-os emelkedés) főleg szociális szempontból örvendetes jelenség.

A székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 júliusi *reálórabérindexeit* a következő táblázat foglalja magában:

87. tábla. Az egyes székesfővárosi üzemek reálórabéreinek alakulása munkáskategóriánként indexszámokban az 1927 júliusi állapot szerint.
1914 első félév = 100.

Megnevezés	Tanult (felszabadult) munkások	Betanított gépmunkások	Betanított közönséges munkások	Nehéz munkát végző napszámosok	Közönséges napszámosok	Női munkások	Fiatalkorú munkások
Fővárosi anyagvizsgáló intézet	—	—	—	—	—	—	—
A tanácsi II. ügyosztály gépüzemei	101	93	96	114	105	—	—
Községi kenyérgyár	144	—	156	—	132	—	—
Vásárcsarnokok	128	—	—	139	—	—	—
Sertésközvágóhid	159	132	—	—	131	—	—
Állategészségügyi telep	—	—	99	94	82	—	—
Szarvasmarhaközvágóhid	142	113	—	132	154	—	—
Tüzelőszerraktár	—	—	—	.	124	—	—
Elektromos Művek	163	115	148	142	146	—	—
Gázművek	134	117	130	119	136	—	—
Vizművek	160	166	167	201	191	—	—
A tanácsi XIII. ügyosztály gépész. aloszt. (fűtőkirendeltség)	—	—	—	—	—	—	—
Tanszerkészítő műhely és raktár	132	—	—	—	—	—	—
Fővárosi házinyomda	109	—	124	—	—	133	—
Fővárosi kertészet	134	—	—	—	95	73	84
Községi élelmiszerárusítóüzem	133	—	207	—	153	136	—
Községi lóhúsüzem	93	—	93	162	—	121	—
Szappanfőzőüzem	120	—	—	135	—	111	—
Tattersall és lóvásártelep	—	—	—	—	133	—	—
Köztisztasági hivatal	—	—	—	—	164	—	—
Szemétszállító és feldolgozóüzem	126	113	138	138	—	138	181
Fuvartelep	—	—	—	143	113	—	335
Állat- és növénykert	139	—	—	—	146	134	145
Hordójelző hivatal	—	—	—	146	—	—	—
Szent Rókus-kórház	—	—	—	—	—	—	—
Szent János-kórház	151	—	—	133	134	—	—
Szent Margit-kórház	—	—	—	—	126	—	—
Szent István-kórház	—	—	—	—	—	—	—
Bakáts-téri szülészeti kórház	—	—	—	—	—	—	—
Szent László-kórház	157	—	161	—	—	429	—
Községi temetkezési intézet	120	—	—	118	—	—	—
Fertőtlenítő intézet	—	—	—	—	—	113	—
Rudasfürdő	74	93	84	89	97	97	—
Széchenyi-fürdő	142	—	167	209	156	197	—

Az 1927. évi drágaság mértékének megfelelően a székesfővárosi üzemek munkásainak a reálbérnívója körülbelül 10%-kal alacsonyabb, mint azt a 86. táblázatban közölt névleges órabérindexek feltüntetik.

Végeredményben *a fővárosi üzemek túlnyomó részénél a különféle munkáskategóriák 1927 júliusi átlagos órabérei a háború előtti munkabérek vásárlóértékét vagy még annál is magasabbat képviseltek.*

88. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásainak száma és átlagos órabére munkáskategóriák szerint 1927 július 18-án.

Megnevezés	Tanult (felszabadult) munkások		Betanított gépmunkások		Betanított közönséges munkások		Nehéz munkát végző napszámosok		Közönséges napszámosok		Női munkások		Fiatalkorú munkások		Tanoncok	
	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére
Székesfővárosi autóbuszüzem	64	1·10	138	—·81	11	—·77	1	—·64	3	—·67	14	—·51	—	—	—	—
Fővárosi anyagvizsgáló intézet	1	1·56	3	—·82	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kátrányozó és bitumenezőtelep	9	—·86	15	—·88	—	—	8	—·62	255	—·56	1	—·83	—	—	—	—
Csatornafennt. kirend. tiszt. üzem	16	—·83	—	—	11	—·79	—	—	172	—·47	—	—	—	—	—	—
Közcsatornatisztítás	15	—·89	—	—	3	—·58	50	1·18	18	—·57	2	—·51	—	—	—	—
Központi csatornaszivattyútelep	29	—·95	21	—·77	6	—·77	3	—·62	23	—·63	—	—	—	—	—	—
Óbudai «	4	1·—	2	—·71	—	—	—	—	4	—·63	—	—	—	—	—	—
Gőzhengerüzem	18	—·98	7	—·83	—	—	13	—·67	—	—	—	—	—	—	—	—
Árvízvédelem	9	—·93	1	—·78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Községi kenyérgyár	14	—·86	—	—	24	—·74	—	—	48	—·54	39	—·45	—	—	—	—
Vásárcsarnokok	43	—·86	—	—	4	—·64	5	—·58	151	—·56	18	—·38	—	—	—	—
Sertésközvágóhíd	35	—·93	7	—·77	—	—	32	—·51	86	—·52	11	—·40	1	—·27	1	—·19
Állategészségügyi telep	3	—·74	—	—	2	—·72	11	—·54	3	—·47	2	—·31	—	—	—	—
Szarvasmarhaközvágóhíd	21	—·81	6	—·61	—	—	18	—·54	94	—·51	10	—·35	—	—	1	—·16
Községi műszerüzem	28	—·98	—	—	—	—	—	—	18	—·61	9	—·41	—	—	7	—·11
Javítóműhely	50	—·99	1	1·34	—	—	—	—	45	—·55	—	—	—	—	11	—·17
Tüzelőszerraktár	8	—·95	9	—·84	11	1·12	—	—	39	—·63	2	—·47	—	—	—	—
Elektromos Művek	505	—·92	87	—·80	761	—·70	141	—·67	269	—·66	43	—·47	—	—	—	—
Gázművek	333	—·99	108	—·77	284	—·73	63	—·64	500	—·63	48	—·53	—	—	—	—
Vízművek	152	—·90	102	—·77	128	—·68	76	—·64	341	—·59	4	—·61	—	—	—	—
Főv. gazd. hiv. ácstelepe (jobbparti)	17	—·88	—	—	—	—	—	—	12	—·48	—	—	—	—	—	—
Tan. XIII. ü.-o. gép. aloszt. (fűtők)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Főv. gazd. hiv. bútorjav. m. (balparti)	36	—·86	—	—	—	—	1	—·63	14	—·57	—	—	—	—	—	—
Szfőv. tanszerkész. műhely és raktár	10	1·06	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Székesfővárosi házinyomda	187	1·16	—	—	25	—·70	—	—	23	—·56	97	—·63	—	—	26	—·21
Fővárosi hirdetővállalat	—	—	—	—	—	—	—	—	57	—·83	—	—	—	—	—	—
Városi Színház	9	—·60	28	—·50	—	—	—	—	—	—	14	—·17	—	—	—	—

88. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásainak száma és átlagos órabére munkáskategóriák szerint 1927 július 18-án. (Vége.)

Megnevezés	Tanult (felszabadult) munkások		Betanitott gépmunkások		Betanitott közönséges munkások		Nehéz munkát végző napszámosok		Közönséges napszámosok		Női munkások		Fiatalkorú munkások		Tanoncok	
	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére	száma	átlagos órabére
Fővárosi kertészet	70	—·50	1	—·72	—	—	—	—	498	—·43	92	—·32	39	—·25	—	—
Községi élelmiszerárusítóüzem	126	—·97	—	—	2	1·05	—	—	86	—·61	60	—·45	—	—	—	—
Községi lóhúsüzem	78	—·90	—	—	3	—·62	18	—·66	5	—·51	4	—·44	—	—	—	—
Szappanfőzőüzem	2	1·03	—	—	—	—	3	—·69	—	—	8	—·50	—	—	—	—
Tattersall és lóvásártelep	—	—	—	—	—	—	2	—·60	6	—·50	—	—	—	—	—	—
Köztisztasági hivatal	192	—·85	14	—·62	—	—	1.246	—·59	67	—·67	7	—·53	—	—	—	—
Szemétszállító és feldolgozó üzem	31	—·93	21	—·78	42	—·64	58	—·61	52	—·55	15	—·41	2	—·40	—	—
Fuvartelep	55	—·81	—	—	—	—	441	—·71	56	—·69	83	—·48	95	—·48	3	—·25
Állat- és növénykert	1	—·78	—	—	—	—	—	—	36	—·53	12	—·43	1	—·42	—	—
Ruha- és cipőüzem	92	—·77	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—·48	—	—	—	—
Hordójelző hivatal	—	—	—	—	—	—	1	—·58	—	—	—	—	—	—	—	—
Budai Hegypálya Társaság	2	—·84	2	—·66	9	—·68	—	—	1	—·57	2	—·72	—	—	—	—
Szent Rókus-kórház	5	1·12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szent János-kórház	22	1·01	7	—·90	—	—	5	—·75	5	—·71	32	—·58	—	—	—	—
Szent Margit-kórház	1	1·20	—	—	1	—·93	—	—	1	—·64	—	—	—	—	—	—
Szent István-kórház	12	1·06	8	—·84	—	—	—	—	11	—·72	30	—·59	—	—	—	—
Bakáts-téri szülészeti kórház	1	1·21	—	—	3	—·73	—	—	—	—	4	—·56	—	—	—	—
Szent László-kórház	12	1·35	—	—	5	1·01	—	—	9	—·94	28	—·75	—	—	—	—
Községi temetkezési intézet	42	—·95	13	—·90	—	—	106	—·79	—	—	6	—·50	—	—	—	—
Fertőtlenítő intézet	2	1·18	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—·35	—	—	—	—
Szfőv. dunajobbparti köztemetők igazg.	5	—·70	—	—	—	—	—	—	117	—·49	8	—·42	—	—	—	—
Szfőv. dunabalparti köztemetők igazg.	24	—·68	—	—	—	—	—	—	111	—·45	7	—·35	—	—	1	—·28
Szent Gellért-fürdő	20	—·86	—	—	9	—·67	—	—	26	—·54	63	—·51	—	—	—	—
Rudas-fürdő	3	—·88	3	—·74	1	—·80	3	—·58	3	—·58	13	—·46	—	—	—	—
Széchenyi-fürdő	13	—·92	—	—	14	—·79	7	—·76	14	—·67	74	—·65	—	—	—	—
Ásványvízüzem	3	1·07	—	—	1	1·05	—	—	11	—·57	26	—·41	—	—	—	—

3. A székesfővárosi üzemek munkásainak száma és átlagos órabére munkáskategóriánként.

A székesfővárosi üzemek munkásainak bérviszonyairól az 1927 július 18-i állapot szerint végzett széleskörű statisztikai felvétel anyagának egyik érdekes részletét mutattuk be most az egyes üzemek munkásainak számáról és átlagos órabéreiről munkáskategóriák szerint nyujtva tájékoztatást: (Táblázatot lásd a 330—331. lapokon.)

Az imént közölt adatok több szempontból részletesebben világítják meg a székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 júliusi kereseti viszonyait, mint a 85. táblázatunk anyaga, mert az üzemek nagyobb számának átlagos órabéreit és emellett az egyes üzemekben alkalmazott munkások számát is közlik, valamint a fentebb figyelembevett munkáskategóriákon kívül a tanoncokat is felölelik.

A 88. táblázatban felsorolt székesfővárosi üzemek munkásainak száma 25 fillérenként emelkedő órabérkategóriák szerint a következőképen tagozódik:

89. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriák szerint való megoszlása 1927 július 18-án.

Órabér kategória	Tanult (felszabadult) munkások	Betanított gépmunkások	Betanított közönséges munkások	Nehéz munkát végző napszámosok	Közönséges napszámosok	Nőimunkások	Fiatalkorú munkások	Tanoncok
	a) *Száma.*							
0— 25 fillér	—	—	—	—	—	14	39	49
26— 50 «	70	28	—	—	919	483	99	1
51— 75 «	41	28	1.297	2.149	2.305	405	—	—
76—100 «	1.997	547	44	113	66	1	—	—
101—125 «	309	1	19	50	—	—	—	—
126—150 «	12	—	—	—	—	—	—	—
151—175 «	1	—	—	—	—	—	—	
Összesen	**2.430**	**604**	**1.360**	**2.312**	**3.290**	**903**	**138**	**50**
	b) *Százaléka.*							
0— 25 fillér	—	—	—	—	—	1·6	28·3	98·0
26— 50 «	2·9	4·6	—	—	27·9	53·5	71·7	2·0
51— 75 «	1·7	4·6	95·4	92·9	70·1	44·8	—	—
76—100 «	82·2	90·6	3·2	4·9	2·0	0·1	—	—
101—125 «	12·7	0·2	1·4	2·2	—	—	—	—
126—150 «	0·5	—	—	—	—	—	—	—
151—175 «	0·0	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

1927 júliusában a székesfővárosi üzemek munkásai közül a *tanult* (felszabadult) *munkások*nak több, mint $^4/_5$ része (82·2%-a) a 76—100 filléres órabérkategóriákban helyezkedett el; a *betanított gépmunkások* túlnyomó-

részét (90·6%-át) is ebben a bérkategóriában találjuk. Ellenben a *betanított közönséges munkások*, valamint a *nehéz munkát végző napszámosok* zömének (95·4, illetve 92·9%-ának) órabére 51—75 fillér között mozgott. A *nőimunkások*nak viszont több, mint fele (53·5%-a) csak a 26—50 filléres és 44·8%-a az 51—75 filléres órabérkategóriát tudta elérni. A *fiatalkorú munkások* képviselete a 26—50 filléres, a tanoncoké pedig a 26 fillérnél alacsonyabb órabérkategóriában volt a legerősebb.

Nem állanak ugyan rendelkezésünkre a székesfővárosi üzemek munkásainak órabéradatai *egyénenként*, mégis az egyes munkáskategóriák átlagos kereseti viszonyai felől való tájékozódás megkönnyítése céljából megkiséreltük, hogy a fenti 88. táblázat adatai alapján a székesfővárosi üzemek egyes munkáskategóriáinak *mérlegelt órabérátlagát* is kiszámitsuk; a szükséges egyéni munkabérstatisztikai adatok hiányában oly kisegítő módszert alkalmaztunk, hogy minden egyes üzem munkásainak számát a kimutatott átlagos órabérrel megszoroztuk és a szorzatok összegét a munkások együttes számával elosztottuk. Az erre vonatkozó számítások eredményei a következők:

90. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 július 18-i mérlegelt órabérátlaga munkáskategóriák szerint.

Tanult (felszabadult) munkások ...	0·93 P
Betanított gépmunkások.....	0·78 «
Betanított közönséges munkások ...	0·71 «
Nehéz munkát végző napszámosok .	0·64 «
Közönséges napszámos	0·56 «
Nőimunkások	0·50 «
Fiatalkorú munkások	0·41 «
Tanoncok	0·19 «

A mérlegelt órabérátlagok fontos tanulsága az, hogy a székesfővárosi üzemek munkásságának kereseti viszonyaiban is érvényesül a munkabérstatisztikának az a törvényszerűsége, mely szerint *a munkások alkalmazásának minősége, tanultságának foka, illetve a végzett munka jellege fontos tényezők a munkabérek magasságának kialakitásában.* A székesfővárosi üzemek munkásai közül a mérlegelt órabérátlagok csökkenő sorrendje szerint legelől állanak a tanult (felszabadult) munkások, míg az utolsó helyre a tanoncok kerülnek, akiknek mérlegelt órabérátlaga a tanult munkásokénak csupán $^1/_5$ részét (20·4%-át) képviseli. A nőimunkások különféle kategóriáit felölelő mérlegelt órabérátlag pedig valamivel több, mint a fele (53·8%) a tanult férfimunkásokénak.

91. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásainak átlagos évi keresete 1927-ben munkáskategóriák szerint.

Megnevezés	Tanult (felszabadult) munkások	Betanított gép-munkások	Betanított közönséges munkások	Nehéz munkát végző napszámosok	Közönséges napszámosok	Női-munkások	Fiatalkorú munkások	Tanoncok
	átlagos évi keresete							
Székesfővárosi autóbuszüzem	2.833·33	2.346·40	2.167·63	1.568·—	1.734·50	1.323·40	—	—
Fővárosi anyagvizsgáló intézet	4.227·14	2.505·30	—	—	—	—	—	—
Kátrányozó és bitumenezőtelep	2.112·40	2.582·70	—	1.537·37	1.649·26	2.700·40	—	—
Csatornafennt. kirend. tiszt. üzem	2.416·75	—	2.290·36	—	1.386·86	—	—	—
Közcsatornatisztítás	2.581·—	—	1.672·33	2.577·12	1.652·22	1.479·—	—	—
Központi csatornaszivattyútelep	3.089·37	2.465·25	2.463·28	1.987·93	2.013·08	—	—	—
Óbudai «	3.726·85	2.776·10	—	—	2.233·35	—	—	—
Gőzhengerüzem	2.774·33	2.336·45	—	1.886·05	—	—	—	—
Árvízvédelem	2.876·61	2.379·—	—	—	—	—	—	—
Községi kenyérgyár	2.292·21	—	1.824·22	—	1.523·37	1.111·29	—	—
Vásárcsarnokok	2.113·83	—	1.586·37	1.435·70	1.381·24	940·52	—	—
Sertésközvágóhíd	2.304·40	1.940·—	—	1.267·10	1.289·66	997·82	661·50	465·50
Állategészségügyi telep	1.974·66	—	2.282·40	1.354·18	1.271·23	759·50	—	—
Szarvasmarhaközvágóhíd	1.991·50	1.498·58	—	1.342·05	1.238·03	867·30	—	392·—
Községi műszerüzem	2.392·25	—	—	—	1.502·66	1.020·83	—	280·—
Javítóműhely	2.425·99	3.283·—	—	—	1.368·18	—	—	432·10
Tüzelőszerraktár	2.336·68	2.063·44	2.744·—	—	1.551·—	1.163·75	—	—
Elektromos Művek	2.706·47	2.494·15	2.100·07	2·008·30	1.927·44	1.345·13	—	—
Gázművek	2.848·02	1.956·61	1·918.43	1.679·76	1.561·53	1.308·70	—	—
Vízművek	2.218·86	2.045·28	1.751·96	1.684·18	1.502·90	1·482.25	—	—
Fő v. gazd. hiv. ácstelepe (jobbparti)	2.174·73	—	—	—	1.188·25	—	—	—
Tan. XIII. ü.-o. gép. aloszt. (fűtők)	—	—	—	—	—	—	—	—
Fő v. gazd. hiv. bútorjav. m. (balparti)	2.124·69	—	—	1.543·50	1.403·50	—	—	—
Szfő v. tanszerkész. műhely és raktár	2.584·75	—	—	—	—	—	—	—
Székesfővárosi házinyomda	3.263·85	—	2.144·17	—	1.358·15	1.702·79	—	512·61
Fővárosi hirdetővállalat	—	—	—	—	2.054·59	—	—	—
Városi Színház	1.480·90	1.240·75	—	—	—	418·25	—	—

91. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásainak átlagos évi keresete 1927-ben munkáskategóriák szerint. (Vége.)

Megnevezés	Tanult (felszabadult) munkások	Betanított gép-munkások	Betanított közönséges munkások	Nehéz munkát végző napszámosok	Közönséges napszámosok	Női-munkások	Fiatalkorú munkások	Tanoncok
	átlagos évi keresete							
Fővárosi kertészet	2.229·86	2.282·40	—	—	1.219·80	884·81	712·97	—
Községi élelmiszerárusítóüzem	2.379·61	—	2.584·74	—	1.497·63	1.124·14	—	—
Községi lóhúsüzem	2.217·87	—	1.535·33	1.623·25	1.283·80	1.078·—	—	—
Szappanfőzőüzem	2.523·50	—	—	1.698·66	—	1.228·06	—	—
Tattersall és lóvásártelep	—	—	—	1.470·—	1.225·—	—	—	—
Köztisztasági hivatal	2.105·46	1.519·—	—	1.682·68	1.650·27	1.298·50	—	—
Szemétszállító és feldolgozó üzem	2.306·95	1.933·16	1.583·75	1.517·31	1.476·12	1.009·40	980·—	—
Fuvartelep	1.992·07	—	—	1.750·22	1.731·18	1.171·27	1.195·85	612·50
Állat- és növénykert	1.911·—	—	—	—	1.312·78	1.053·35	1.131·24	—
Ruha- és cipőüzem	1.896·35	—	—	—	—	1.896·35	—	—
Hordójelző hivatal	—	—	—	1.421·—	—	—	—	—
Budai Hegypálya Társaság	2.058·—	1.617·—	1.686·66	—	1.396·50	1.764·—	—	—
Szent Rókus-kórház	2.753·80	—	—	—	—	—	—	—
Szent János-kórház	2.483·40	2.208·50	—	1.837·50	1.744·40	1.440·90	—	—
Szent Margit-kórház	2.940·—	—	2.278·50	—	1.568·—	—	—	—
Szent István-kórház	2.588·66	2.064·12	—	—	1.777·36	1.452·—	—	—
Bakáts-téri szülészeti-kórház	2.964·50	—	1.780·33	—	—	1.378·12	—	—
Szent László-kórház	3.323·83	—	2.809·88	—	2.305·72	1.849·75	—	—
Községi temetkezési intézet	2.330·41	2.856·65	—	2.441·19	—	1.229·08	—	—
Fertőtlenítő intézet	2.898·50	—	—	—	—	857·50	—	—
Szfőv. dunajobbparti köztemetők igazg.	1.734·60	—	—	—	1.219·36	1.041·25	—	—
Szfőv. dunabalparti köztemetők igazg.	1.683·35	—	—	—	1.112·43	854·—	—	686·—
Szent Gellért-fürdő	2.256·12	—	1.644·22	—	1.331·48	1.253·77	—	—
Rudas-fürdő	2.149·33	1.813·—	1.960·—	1.421·—	1.421·—	1.145·84	—	—
Széchenyi-fürdő	2.572·08	—	1.976·20	1.869·—	1.639·75	1.674·14	—	—
Ásványvízüzem	2.621·50	—	2.572·50	—	1.394·26	1.006·38	—	—

4. A székesfővárosi üzemek munkásainak átlagos évi keresete munkáskategóriák szerint.

A fővárosi Statisztikai Hivatal a székesfővárosi üzemek munkásainak kereseti viszonyait megvilágító statisztikai adatgyüjteményének összeállítása alkalmával az egyes üzemek különféle munkáskategóriáinak *évi átlagos keresetét* is megállapítja olymódon, hogy az átlagos órabéreket 2450-nel megszorozza (egy évre átlagosan 2450 munkaórát feltételezve) és ehhez az összeghez a túlórákért fizetett díjakat és a természetbeni járandóságok egyenértékét is hozzáadja. Az így nyert eredmények persze csak képzeletbeli számok s nem fejezhetik ki pontosan az egyes székesfővárosi üzemek különféle munkáskategóriáinak *tényleges* évi keresete összegét.

Az 1927 július 18-i órabérek alapján kiszámított átlagos évi kereseteknek üzemenként és munkáskategóriák szerint való alakulásáról a 91. táblázat tájékoztat. (Táblázatot lásd a 334—335. lapokon.)

A fenti számokból néhány jellemző adatot kiemelünk.

A *tanult* (*felszabadult*) *munkások* csoportján belül a legmagasabb átlagos évi keresete (4227 P) volt a fővárosi anyagvizsgáló intézet tanult munkásainak, akik az átlagos órabérek nagysága szerint is az első helyet foglalják el; nyomukban mindjárt (3727 P átlagos évi keresettel) az óbudai csatornaszivattyútelep tanult munkásai következnek, akiknek átlagos órabérét viszont sok más fővárosi üzem (a Szent László, a Szent Margit, a Szent János, a Szent Rókus, a Szent István kórházak, a Bakáts-téri szülészeti-kórház, a székesfővárosi házinyomda, az autóbuszüzem stb.) tanult munkásai is megelőzik. A Szent László-kórház, a székesfővárosi házinyomda és a központi csatornaszivattyútelep tanult munkásainak 1927. évi átlagos keresete is elérte a 3000 pengőt. A hazai munkabérviszonyokat tekintve a most felsorolt üzemek tanult munkásai valóban kedvező helyzetben vannak. Nem mondhatjuk el ezt azonban az 1927. évi adatok alapján a Városi Színház és a köztemetők által alkalmazott tanult munkásokról. Érdekes, hogy e munkáskategóriában a legalacsonyabb órabérrel szereplő fővárosi kertészeti munkások 1927. évi átlagos keresete is nagyobb volt, mint az utóbb említett üzemek munkásaié.

Az egyes üzemek átlagos évi keresetének magassága között is tehát lényeges eltérések mutatkoznak. A Városi Színház tanult munkásainak 1927. évi átlagos keresete például csak 35·0%-a volt annak, amit a fővárosi anyagvizsgáló intézet körében alkalmazott társaik kaptak.

A székesfővárosi üzemek legjobban díjazott *betanított munkását* (gépmunkását) a javítóműhely körében írták össze. A magas (3283 P) évi átlagos keresetet feltüntető adat csak egy betanított munkás kedvező helyzetét világítja meg. Ellenben e munkáskategória nagyobb számát foglalkoztató székesfővárosi autóbuszüzem, valamint a vízművek és a gázművek

betanított gépmunkásainak átlagos évi keresete ennél jóval alacsonyabb volt. E munkáskategória legrosszabb évi munkabérátlagát (1240 P) is a Városi Színház munkásainál találjuk; sivár kereseti viszonyaikat legjobban jellemzi az, hogy más székesfővárosi üzemek *közönséges betanított munkásainak* mind ennél magasabb évi keresete volt. Utóbbi munkáskategóriában tudniillik a legcsekélyebb átlagos évi kereset is meghaladta 1927-ben az 1500 pengőt (a községi lóhúsüzem betanított munkásaié), viszont a Szent László-kórházban alkalmazott betanított közönséges munkásoké 2800 pengőnél is magasabb volt.

A *nehéz munkát végző napszámosok* évi keresetére vonatkozó adatok közül említést érdemel a közcsatornatisztitás 50 napszámosának viszonylag kedvező helyzete (1927. évi átlagos keresetük 2577 P); csak megközelítőleg volt ily magas a községi temetkezési intézet nehéz munkát végző napszámosainak átlagos évi keresete (2441 P), míg e munkáskategória túlnyomórésze évente csak 1300—1800 pengőt tudott 1927-ben megkeresni. A kimutatott átlagos évi keresetek nagysága szerint a legutolsó helyen állanak a sertésközvágóhíd nehéz munkát végző napszámosai, akiknek 1927 július 18-i átlagos órabére is a legalacsonyabb volt.

Csak néhány székesfővárosi üzem (a Szent László-kórház, a központi és az óbudai csatornaszivattyú-telep és a fővárosi hirdetővállalat) *közönséges napszámosainak* évi keresete haladta meg 1927-ben a 2000 pengőt; nagyrészüké 1200—1700 pengő között ingadozott.

A székesfővárosi üzemek különféle munkáskategóriái közül a *női munkások* átlagos évi keresetének magasságában mutatkoznak a legnagyobb eltérések: a kátrányozó és bitumenező-telep egy munkásnőjének évi keresete a 2700 pengőt is meghaladta; ezzel szemben a Városi Színház 14 munkásnőjének 1927. évi keresete a fent közölt kimutatás adatai szerint csak valamivel volt több, mint 400 pengő, mely összeg valóban a létminimum biztosítására sem elegendő. E két véglet között mozog a többi székesfővárosi üzem munkásnőinek átlagos évi keresete. E nagy szélsőségek magyarázata az, hogy ebbe a kategóriába az összes munkásnőket — az alkalmazás minőségének, a munka jellegének, illetve a tanultság fokának megkülönböztetése nélkül — egybefoglalták.

A székesfővárosi üzemek közül a *fiatalkorú munkások* legnagyobb átlagos évi keresete 1927-ben a fuvartelepen volt, amely e munkáskategóriának 1927-ben több, mint $^2/_3$-át (68·8%-át) foglalkoztatta. Ugyancsak a fuvartelep csekélyszámú tanoncainak is az átlagosnál magasabb évi keresete volt. Az 1927 július 18-i munkabérstatisztikai adatgyűjtés szerint a székesfővárosi üzemek összes tanoncai bér mellett dolgoztak. Igaz ugyan, hogy egyes üzemek tanoncai csak csekély munkabéreket kaptak (például a községi műszerüzem tanoncainak évi keresete csak 280 pengő volt.)

Az átlagos évi keresetek nagyságára vonatkozó fenti adatok a munkások bérviszonyaiban a különféle munkáskategóriákon belül az egyes üzemek szerint is mutatkozó nagy eltéréséket tárják fel és azzal az érdekes tanulsággal szolgálnak, hogy a kiszámított *évi keresetek* nagysága nem mindig az átlagos *órabérek* magasságának megfelelően alakul.

E fontos tanulság kapcsán is rá kell mutatnunk arra, hogy a munkabérstatisztikai felvételeknél nem lehet megelégedni csupán az óra-, napi-, vagy hetibérek tudakolásával, hanem a *tényleges évi keresetek* összegéről is — lehetőleg munkáskategóriánként és nemek szerint is részletezett — pontos adatokat kell gyüjteni.

5. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint.

Vizsgáltuk a székesfővárosi üzemek munkásainak kereseti viszonyait üzemek és munkáskategóriák szerint. Immár továbbhaladva az üzemi munkások számának órabérkategóriák szerint való tagozódását foglalkozási alcsoportonként fogjuk feltárni. Ezirányú kutatásunk céljára is a fővárosi Statisztikai Hivatal 1927. évi részletes munkabérstatisztikai adatgyüjtésének becses eredményeit használjuk fel.

A székesfővárosi Statisztikai Hivatal az üzemek munkásainak órabéreiről begyüjtött adatokat a munkások számának órabérkategóriák szerint való tagozódása szerint foglalkozási alcsoportonként is feldolgozta. A fővárosi Statisztikai Hivatal az üzemi munkásokat a foglalkozás faja szerint 5 fillérenként emelkedő órabérkategóriákba sorozta és a különféle foglalkozási alcsoportba tartozó üzemi munkásokat munkáskategóriánként is osztályozta. A székesfővárosi üzemek munkásai közül — a könnyebb áttekinthetőség biztosítása érdekében — a tanult, a betanított munkásokat, a napszámosokat és a női munkásokat 10 fillérenként emelkedő órabérkategóriák szerint csoportosítottuk. (Táblázatot lásd a 339—345. lapokon.)

E széleskörű munkabérstatisztikai anyagot legkönnyebben úgy tekinthetjük át, hogy az egyes munkáskategóriáknál és az egyes munkáskategóriákon belül a legalább 20 munkással képviselt foglalkozási alcsoportoknál keressük a *mediánértéket*, tehát azt az ideális középértéket, amelyet az órabérek nagysága szerint rendezett statisztikai sorokban a középen helyetfoglaló munkás kap. Természetesen ezek a mediánértékek csak képzeletbeli számok, pontos megállapításuk azért ütközik akadályba, mert nem áll rendelkezésünkre *egyéni* munkabérstatisztikai anyag, mely minden egyes munkás órabéreiről külön-külön beszámolna, hanem csupán a munkásság számának a felállított órabérkategóriákban való tagozódása ismeretes.

92. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án.

Megnevezés	Munkások száma													
	40—50	51—60	61—70	71—80	81—90	91—100	101—110	111—120	121—130	131—140	141—150	151—160	161—	Összesen
	fillér órabérrel													
	a) *Tanult (felszabadult) munkások.*													
Asztalos	—	—	2	15	29	31	13	7	2	1	—	—	—	100
Ács	—	—	2	1	7	3	4	—	—	—	—	—	—	17
Állatpreparátor	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2
Bádogos	—	—	2	10	8	15	41	3	1	1	—	—	—	81
Bognár	—	1	1	6	11	7	2	—	—	—	—	—	—	28
Címfestő	—	—	—	—	1	2	1	1	—	—	—	—	—	5
Cipész	—	—	79	10	11	3	2	1	—	1	—	—	—	107
Cipészművezető	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	[1]) 1	1
Csőszerelő	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	4
Dinamógépkezelő	—	—	1	11	8	6	1	—	—	—	—	—	—	27
Domborműmunkás	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	4
Elektrotechnikus	—	—	1	—	2	5	1	—	—	—	—	—	—	9
Esztergályos	—	—	—	1	3	15	4	1	—	—	—	—	—	24
Épületlakatos	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Felvonókezelő	—	1	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	4
Felvonómester	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Festő és mázoló	—	—	1	4	12	14	17	1	1	1	—	—	—	51
Fényező	—	—	—	—	1	2	2	—	—	—	—	—	—	5
Főgépész	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	3
Főgépkocsivezető	—	—	—	—	—	12	6	—	—	—	—	—	—	18
Főkertész	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Főszerelő	—	—	—	—	—	—	—	11	7	—	—	1	—	19
Garázsmester	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Gázcsőszerelő	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	4
Gépész	—	—	8	7	29	37	26	3	1	—	1	1	—	113
Gépkocsiszerelő	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	3
Gépkocsivezető	—	—	3	14	112	24	8	1	—	—	—	—	—	162
Géplakatos	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	—	—	4
Gépmester	—	—	—	3	1	—	—	1	12	2	—	—	—	19
Gyüjteménykészítő isk. szertárak részére	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Hentes és mészáros	—	—	—	—	7	87	2	—	—	—	—	—	—	96
Kádár	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Kárpitos	—	—	—	—	1	2	—	—	—	1	—	—	—	4
Kereskedősegéd	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Kertészsegéd	1	24	30	15	—	2	—	—	—	—	—	—	—	72
Korrektor	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	1	5
Kovács	—	—	5	24	34	21	14	—	—	—	—	—	—	98
Kőműves	—	—	4	20	38	58	39	10	1	—	—	—	—	170

[1]) Egy munkás 178 fillér órabérrel.

92. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án. (Folytatás.)

Megnevezés	Munkások száma													Összesen
	40—50	51—60	61—70	71—80	81—90	91—100	101—110	111—120	121—130	131—140	141—150	151—160	161—	
	fillér órabérrel													
	a) Tanult (felszabadult) munkások.													
Kőművespallér	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Kőnyomdász	—	—	—	—	—	—	—	5	1	—	1	—	—	7
Könyvkötő	—	—	—	—	1	—	—	20	21	1	—	—	—	43
Kövező	—	—	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	3
Lakatos	—	1	17	75	96	120	52	10	—	—	1	—	—	372
Mérlegszerelő	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	3
Mészáros	—	—	—	—	6	18	8	—	—	—	—	—	—	32
Molnár	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Mozdonyvezető	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3
Műszaki raktárnok	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1	—	—	3
Műszerész	—	3	6	6	27	15	10	2	—	2	—	—	—	71
Művezető	—	1	—	—	—	1	11	11	4	—	—	—	[1]) 1	29
Nyomdai címfestő	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Nyomdai térképész	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Nyomdai tömöntő	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2
Okleveles kertész	—	3	6	3	—	2	1	—	—	—	—	—	—	15
Rajzoló	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Rézöntő	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Szabó	5	2	—	—	6	7	2	—	—	—	—	—	—	22
Szabóművezető	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Szakács	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Szappanfőző	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Szedő	—	—	—	—	2	2	—	82	5	—	—	—	—	91
Szerelő	—	—	1	5	31	13	78	20	13	—	—	—	—	161
Székálló (Közs. lóhúsüzemnél)	—	—	—	—	35	—	—	—	—	—	—	—	—	35
Szíjgyártó	—	—	—	1	2	2	2	—	—	—	—	—	—	7
Színházi világosító	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Színházi fővilágosító	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Telefonszerelő	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Transzformátorkezelő	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4
Üvegező	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	3
Vasesztergályos	—	—	1	—	4	11	5	—	—	—	—	—	—	21
Vágómester	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	[2]) 3	3
Villanyszerelő	—	2	3	23	65	140	25	5	—	1	1	—	—	265
Vízvezetékszerelő	—	—	—	—	1	1	1	1	—	1	1			6
Összesen	**11**	**41**	**173**	**259**	**603**	**693**	**393**	**205**	**75**	**15**	**9**	**2**	**9**	[3])**2.488**

[1]) Egy munkás 192 fillér órabérrel. — [2]) Három munkás 188 fillér órabérrel. — [3]) A munkáskategóriánként való részletezés nem egyezik a 89. táblázatban közölt részletezéssel, mert — mint a fővárosi Statisztikai Hivatal kimutatásaiban megjegyzi — itt a foglalkozás faja, ott a munkateljesítmény szerint vannak a munkások csoportosítva.

92. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án. (Folytatás.)

Megnevezés	Munkások száma										
	40—50	51—60	61—70	71—80	81—90	91—100	101—110	111—120	121—130	131—	Összesen
	fillér órabérrel										
	b) *Betanitott munkások (gépmunkások) magasabb képzettséggel és nagyobb gyakorlattal.*										
Akkumulátortöltőáll. segédm. ...	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3
Aszfaltozó szakmunkás	—	—	—	3	—	7	—	—	—	—	10
Betonozó szakmunkás	—	2	—	4	6	1	—	—	—	—	13
Csatornamunkás	—	—	2	13	3	1	—	—	—	—	19
Csőfektető	—	—	10	8	22	8	1	9	1	—	59
Darukezelő	—	—	3	—	1	1	—	—	—	—	5
Elevátorkezelő	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Fékező	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4
Fénymásoló (Elektromos műveknél)	—	—	—	1	1	3	—	—	—	—	5
Fűtő k. m. n.	—	2	15	94	14	12	—	—	—	—	137
Gázmérőkezelő.....	—	—	1	28	10	18	—	—	—	—	57
Gummijavitómunkás	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	3
Jégdarukezelő	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
Kazánfűtő	—	30	49	44	24	—	3	—	—	—	150
Kártányozó szakmunkás	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	6
Laboráns	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Mázsamester és mázsakezelő	—	13	—	1	—	—	—	—	—	—	14
Mosómester	—	—	—	1	—	—	—	1	2	—	4
Mozdonyfűtő	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Műszaki segédmunkás	—	—	—	5	7	5	2	1	—	—	20
Segédszerelő	—	6	233	201	45	1	1	—	—	—	487
Sófőző és szifonozó	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	5
Szelepkezelő	—	2	4	—	—	—	—	—	—	—	6
Színpadmester	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2
Színházi díszítő	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22
Színházi főkellékes	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Színházi kellékes	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Szivattyúkezelő	—	3	6	8	6	—	—	—	—	—	23
Talajkutatómester	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	3
Térmester (Elektromos műveknél)	—	—	1	2	—	1	—	—	—	—	4
Transzformátor segédkezelő.....	—	—	3	1	2	—	—	—	—	—	6
Vasúti kocsirendező és tolatás vezető	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4
Összesen	**24**	**60**	**340**	**423**	**150**	**60**	**9**	**11**	**3**	—	[1]) **1.080**

[1]) A munkáskategóriánként való részletezés nem egyezik a 89. táblázatban közölt részletezéssel, mert itt a foglalkozás faja, ott a munkateljesitmény szerint vannak a munkások csoportositva.

92. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án. (Folytatás.)

Megnevezés	Munkások száma										
	40—50	51—60	61—70	71—80	81—90	91—100	101—110	111—120	121—130	131—	Összesen
	fillér órabérrel										
	c) *Betanított munkások, akik közönséges munkát végeznek.*										
Árammérőleolvasó	—	—	1	9	7	11	—	—	—	—	28
Búvár (csatornatisztító üzemnél)	—	4	—	—	1	1	—	—	1	—	7
Előmunkás	—	29	1	—	—	—	—	—	—	—	30
Felvonókezelő	—	—	3	2	—	—	—	—	—	—	5
Főellenőr és ellenőr	—	—	3	—	12	9	5	—	—	—	29
Főkalauz (Autóbuszüzemnél és a Budai hegypályánál)	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—	19
Fűrészelő és baltázó	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	11
Generátormunkás (Gázműveknél)	—	—	8	9	—	—	—	—	—	—	17
Gépkezelő	—	11	165	95	15	3	2	—	—	—	291
Húspároló	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Húsvágó	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Húsvizsgáló	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Ipari segédmunkás	—	3	12	14	—	—	—	—	—	—	29
Kábelbejáró (Elektromos műveknél)	—	—	5	3	—	—	—	—	—	—	8
Kalauz (Autóbuszüzemnél és a Budai hegypályánál)	—	2	46	—	—	—	—	—	—	—	48
Kalórimetráló (Gázműveknél)	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3
Kapus, portás, házmester	4	11	12	16	2	4	—	—	—	—	49
Kazántisztító	—	1	31	31	10	—	—	—	—	—	73
Kályhafűtő	45	97	75	24	5	3	—	—	—	—	249
Kemencemunkás	—	—	4	21	—	—	—	—	—	—	25
Kenyérmázsáló		1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Kerékmunkás	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
Kocsirendező és kocsimester	—	—	1	2	1	—	—	—	—	[1]) 2	6
Láncrostélykenő	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	5
Lovászmester	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Munkafelügyelő		2	6	12	3	1	—	—	—	—	24
Nyomásszabályozó-kezelő	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3
Nyomdai segédmunkás	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	12
Pályafelvigyázó	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Pályamester	—	—	33	—	—	—	—	—	—	—	33
Pernyehúzó (Elektromos Műveknél)	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	4
Raktárnok	—	—	2	11	7	8	3	—	—	[2]) 2	33
Rácstisztító	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Szerszámkezelő	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Szénhombárkezelő	—	—	5	6	—	—	—	—	—	—	11
Talajkutatósegéd	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	3
Telefonkezelő	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	3
Telepfelügyelő	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Tojáslámpázó	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Tömítő (Vízműveknél)	—	—	13	20	—	—	—	—	—	—	33
Váltóőr	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	4
Vegyimunkás	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	5
Vízmérőórapróbáló	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	5
Vonatkísérő	—	4	7	—	—	—	—	—	—	—	11
Összesen	49	173	463	317	65	40	10	11	1	4	[3]) 1.133

[1]) Egy munkás 137 fillér, egy munkás 144 fillér órabérrel. — [2]) Egy munkás 134 fillér, egy munkás 136 fillér órabérrel. — [3]) A munkáskategóriánként való részletezés nem egyezik a 89. táblázatban közölt részletezéssel, mert itt a foglalkozás faja, ott a munkateljesítmény szerint vannak a munkások csoportosítva.

92. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án. (Folytatás.)

Megnevezés	Napszámosok (munkások) száma								
	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—90	91—100	101—	Összesen
	fillér órabérrel								
	d) Napszámosok (munkások), akik nehéz, veszélyes, piszkos, vagy egészségtelen munkát végeznek.								
Ablaktisztító	—	—	—	—	2	—	—	[1]) 1	3
Ambulánsmunkás (Köztisztasági hivatalnál)	—		1.068	—	—	—	—	—	1.068
Állatápoló	—	2	7	1	—	—	—	—	10
Boncszolga	—	—	1	—	2	—	—	—	3
Csatornatisztítómunkás	—	—	2	14	23	14	10	[2]) 54	117
Ekés (Gőzhengerlőüzemnél)	—	—	—	13	—	—	—	—	13
Elkobzott szervek főzéséhez alkalmazott munkás	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Éjjeli- és nappaliőr	3	21	34	37	—	4	—	—	99
Főkocsis	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Hullaszállítókocsis	—	—	3	—	—	—	—	—	3
Húsbélyegző	—	—	6	—	—	—	—	—	6
Igáskocsis	—	—	—	—	360	—	—	—	360
Illemhelytakarító	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Istállós	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Kátrányozó segédmunkás	—	—	—	8	2	—	—	—	10
Kocsis	—	3	17	23	45	6	—	—	94
Kocsibetoló	—	—	—	—	3	—	—	—	3
Kocsikenő	—	—	—	6	—	—	—	—	6
Kocsikísérő	—	1	14	—	3	1	—	—	19
Kocsimosó	—	—	—	3	11	—	—	—	14
Köztisztasági előmunkás	—	—	—	178	—	—	—	—	178
Kutyaápoló (Állategészségügyi telepen)	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Kutyafogó (Állategészségügyi telepen)	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Lámpakezelő	—	—	11	23	141	—	1	—	176
Lóápoló	—	—	6	35	—	—	—	—	41
Medenceőr	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Omnibuszkocsis	—	—	—	—	—	4	—	—	4
Őr	20	34	24	22	2	2	2	—	106
Pacalosmunkás	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Ravatalozó	—	—	—	—	—	39	15	—	54
Salaktoló	—	—	—	36	18	—	—	—	54
Sétányőr	—	2	—	2	—	—	—	—	4
Sírásó és temetőőr	—	—	18	—	—	—	—	—	18
Síröntöző	—	75	—	—	—	—	—	—	75
Szemétlehúzó	—	—	—	32	—	—	—	—	32
Szénakötő	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Tisztikocsis	—	—	—	—	—	9	—	—	9
Trágyarakó	—	—	—	5	—	—	—	—	5
Zsíriszapszedő	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Összesen	24	140	1.218	439	613	79	29	55	[3]) 2.597

[1]) Egy munkás 111 fillér órabérrel. — [2]) Két munkás 101 fillér, egy munkás 102 fillér, egy munkás 103 fillér és 50 munkás 118 fillér órabérrel. — [3]) A munkáskategóriák szerint való részletezés nem egyezik a 89. táblázatban közölt részletezéssel, mert itt a foglalkozás faja, ott a munkateljesítmény szerint vannak a napszámosok csoportosítva.

92. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án. (Folytatás.)

Megnevezés	Napszámosok (munkások) száma										
	15—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—90	91—100	101—	Összesen
	fillér órabérrel										
	e) Napszámosok (munkások), akik közönséges napszámosmunkát végeznek.										
Fertőtlenítő munkás	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
Gépházi munkás	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	4
Gyárimunkás	—	—	—	3	245	286	46	—	—	—	580
Irodaszolga	—	—	—	—	6	31	13	19	—	—	69
Jéggyári munkás	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	4
Kerti munkás	—	—	1	4	10	2	—	—	—	—	17
Malommunkás	—	—	—	—	—	21	—	—	—	—	21
Munkás k. m. n.	—	—	174	308	303	212	24	6	1	[1]) 2	1.030
Napszámos	—	—	3	199	347	128	16	—	1	—	694
Ragasztómunkás	—	—	—	—	—	—	17	40	—	—	57
Szén- és kokszmunkás	—	—	—	—	9	199	11	1	—	—	220
Összesen	—	—	**178**	**514**	**927**	**880**	**127**	**68**	**2**	**2**	[2])**2.698**
	f) Nőimunkások.										
Cipőfelsőrésztűzőnő	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	3
Csengetyűsnő	—	—	13	65	—	—	—	—	—	—	78
Felvonókezelőnő	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
Fertőtlenítőnő	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	8
Fényezőnő	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Főtakarítónő	1	—	—	3	—	—	—	—	—	—	4
Fürdő- és kórházi ruhakezelőnő	—	—	—	—	2	1	—	3	—	—	6
Gyárimunkásnő	—	—	—	11	8	—	—	—	—	—	19
Izzótestkészítőnő	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	3
Kapusnő	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Kertimunkásnő	—	—	—	7	1	—	—	—	—	—	8
Kocsikisérőnő	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Konyhai kiszolgálónő	—	—	6	1	1	—	—	—	—	—	8
Madárházi ápolónő	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	4
Mosónő	—	—	—	17	63	44	—	2	1	—	127
Munkásnő k. m. n.	—	16	110	35	16	5	4	3	3	—	192
Napszámosnő	—	—	65	19	3	2	—	1	—	—	90
Nyomdai berakónő	—	—	—	2	—	46	—	—	—	—	48
Nyomdai hajtogatónő	—	—	—	3	—	46	—	—	—	—	49
Sütődei és tésztagyári munkásnő	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—	20
Szakácsnő	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	3
Szállodai szobaasszony	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Takarítónő	12	—	21	97	28	24	—	6	—	[3]) 1	189
Varrónő	—	—	—	9	6	5	8	—	—	—	28
Varróműhelyvezetőnő	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Vasalónő	—	—	—	—	3	1	2	3	—	—	9
Összesen	**13**	**17**	**226**	**296**	**137**	**176**	**15**	**18**	**4**	**1**	**903**

[1]) Egy munkás 101 fillér, egy munkás 106 fillér órabérrel. — [2]) A munkáskategóriánként való részletezés nem egyezik a 89. táblázatban közölt részletezéssel, mert itt a foglalkozás faja, ott a munkateljesítmény szerint vannak a munkások (napszámosok) csoportosítva. — [3]) Egy munkás 109 fillér órabérrel.

92. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásai számának órabérkategóriánként való megoszlása foglalkozások szerint 1927 július 18-án. (Vége.)

Megnevezés	Munkások (tanoncok) száma								
	5—10	11—15	16—20	21—25	26—30	31—35	36—40	41—	Összesen
	fillér órabérrel								
	g) *Ifjúmunkások.*								
Csengetyűsfiú	—	—	—	—	—	—	—	[1]) 94	94
Ifjúmunkás k. m. n.	1	—	1	—	38	—	2	—	42
Kifutófiú	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Pónisfiú	—	—	—	—	—	—	—	[2]) 1	1
Összesen	1	—	1	—	39	—	2	95	138
	h) *Tanoncok.*								
Bádogostanonc	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Felvonószerelőtanonc	—	—	12	—	—	—	—	—	2
Könyvnyomdásztanonc	—	—	5	3	4	1	—	—	23
Kőnyomdásztanonc	—	—	1	1	1	—	—	—	3
Lakatostanonc	—	—	3	—	—	—	—	—	3
Műszerésztanonc	4	1	2	—	—	—	—	—	7
Tanonc k. m. n.	—	—	6	—	4	—	—	—	4
Villanyszerelőtanonc	—	—	3	—	—	—	—	—	6
Összesen	4	1	1	4	9	1	—	—	50

Hogy az egyes órabérkategóriákba tartozó munkások egyénenként mily nagyságú órabéreket kaptak, arra vonatkozólag az általunk feldolgozott anyag nem tájékoztat.[3]) Éppen azért, mivel vizsgálatunk alapját nem egyéni munkabér statisztikai anyag alkotja, az úgynevezett *legsűrűbb értékek* pontos kiszámításáról is le kell mondanunk.

Mindezek hangsúlyozása mellett közöljük alább a mediánértékeket, megjegyezve, hogy számításaink alapjául a székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak bővebbtagozású adatai szolgáltak.[4])

93. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 július 18-i órabérmediánértékei munkáskategóriák szerint.

Tanult (felszabadult) munkások	92·2 P
Betanított munkások (gépmunkások) magasabb képzettséggel és nagyobb gyakorlattal	72·6 «
Betanított közönséges munkások	67·8 «
Nehéz munkát végző napszámosok	59·6 «
Közönséges napszámosok	56·9 «
Nőimunkások	47·8 «
Fiatalkorú munkások	43·3 «
Tanoncok	18·2 «

[1]) 39 munkás 42 fillér, 55 munkás 54 fillér órabérrel.

[2]) Egy munkás 42 fillér órabérrel.

[3]) Csak kivételesen néhány legmagasabb órabérkategóriában elhelyezkedő munkás órabéreiről vannak pontos adataink, melyeket fentebb jegyzetben esetenként közlünk.

[4]) Lásd: Budapest székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve. XVI. évfolyam. Szerkeszti Illyefalvi I. Lajos. (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása.) Budapest, 1928. 920—926. lapok.

Az egyes munkáskategóriák kiszámított órabér-mediánértékei nagyság szerint ugyanolyan sorrendben helyezkednek el, mint a 90. táblázatban közölt mérlegelt órabérátlagok. Tehát a különféle munkáskategóriák órabér-mediánértékeire vonatkozó számításaink eredményei is azt igazolják, hogy a munkások alkalmazási minősége, tanultságának foka, illetőleg a végzett munka jellege a munkabérek magasságának kialakítására befolyással vannak, mely törvényszerűség érvényesülésére vizsgálódásaink során már többízben alkalmunk volt rámutatni.

A legalább 20 munkással képviselt foglalkozási alcsoportok órabér-mediánértékeit is kiszámítottuk.

94. tábla. A székesfővárosi üzemek munkásainak 1927 július 18-i órabérmediánértékei foglalkozási alcsoportok szerint.

1. *Tanult (felszabadult) munkások:*

Asztalos	91·0	fillér
Bádogos	100·7	«
Bognár	83·7	«
Cipész	68·4	«
Dinamógépkezelő	83·8	«
Esztergályos	96·8	«
Festő és mázoló	94·3	«
Gépész	93·7	«
Gépkocsivezető	86·7	«
Hentes és mészáros	93·9	«
Kertészsegéd	66·0	«
Kovács	85·9	«
Kőműves	93·8	«
Könyvkötő	120·1	«
Lakatos	89·7	«
Mészáros	94·6	«
Műszerész	88·6	«
Művezető	110·8	«
Szabó	87·5	«
Szedő	117·5	«
Szerelő	103·5	«
Székálló	87·3	«
Vasesztergályos	96·1	«
Villanyszerelő	93·0	«

2. *Betanított munkások (gépmunkások) magasabb képzettséggel és nagyobb gyakorlattal:*

Csőfektető	83·6	fillér
Fűtő k. m. n.	76·1	«
Gázmérőkezelő	79·9	«
Kazánfűtő	69·6	«
Műszaki segédmunkás	84·2	«
Segédszerelő	70·2	«
Színházi díszítő	42·3	«
Szivattyúkezelő	76·6	«

3. *Betanított munkások, akik közönséges munkát végeznek:*

Árammérőleolvasó	87·9	fillér
Előmunkás	55·9	«
Főellenőr és ellenőr	89·7	fillér
Gépkezelő	67·9	«
Ipari segédmunkás	69·7	«
Kalauz	67·4	«
Kapus, portás, házmester	67·9	«
Kazántisztító	70·8	«
Kályhafűtő	58·2	«
Kemencemunkás	75·2	«
Munkafelügyelő	72·2	«
Pályamester	62·5	«
Raktárnok	85·6	«
Tömítő (Vízműveknél)	75·9	«

4. *Napszámosok (munkások), akik nehéz, veszélyes, piszkos vagy egészségtelen munkát végeznek:*

Ambulánsmunkás	57·4	fillér
Csatornatisztító	93·4	«
Éjjeli és nappali őr	58·6	«
Igáskocsis	72·5	«
Kocsis	70·5	«
Köztisztasági előmunkás	67·5	«
Lámpakezelő	71·9	«
Lóápoló	67·0	«
Őr	49·8	«
Ravatalozó	87·7	«
Salaktoló	68·7	«
Siröntöző	47·5	«
Szemétlehúzó	62·5	«

5. *Napszámosok (munkások), akik közönséges napszámos munkát végeznek:*

Gyárimunkás	61·6	fillér
Irodaszolga	69·2	«
Malommunkás	67·1	«
Munkás k. m. n.	51·0	«
Napszámos	53·9	«
Ragasztómunkás	83·0	«
Szén- és kokszmunkás	63·9	«

6. *Nőimunkások:*

Csengetyűsnő	47·0 fillér
Mosónő	57·9 «
Munkásnő k. m. n.	37·1 «
Napszámosnő	37·1 «
Nyomdai berakónő	62·4 «
Nyomdai hajtogatónő	62·3 «
Sütődei és tésztagyári munkásnő	46·9 «
Takarítónő	47·4 «
Varrónő	58·7 «

7. *Ifjúmunkások:*

Csengetyűsfiú	50·7 fillér
Ifjúmunkás k. m. n.	27·5 «

8. *Tanoncok:*

Könyvnyomdásztanonc	18·8 fillér

A *tanult (felszabadult) munkások* körében a felsorolt foglalkozási alcsoportok közül a legnagyobb órabér-mediánértékekkel (120 fillér) a könyvkötők tűnnek ki. A szedők, a művezetők, a szerelők, a bádogosok, mindmegannyian a magasdíjazású tanult munkások közé tartoznak; órabérüknek kiszámított mediánértéke meghaladta 1927 júliusában az egy pengőt. Az ugyancsak jól kereső tanult munkások kategóriájában a kőnyomdászok, (akik közül egy munkás a 146—150 filléres órabérkategóriába tartozott), továbbá a korrektorok, (akik közül egy a 141—145 filléres, egy pedig a 161 fillérnél is magasabb órabérkategóriában helyezkedett el), valamint a főgépészek, a főszerelők stb. mediánértékei azért nem szerepelnek fenti kimutatásban, mert e foglalkozási alcsoportok körébe tartozó munkások száma 20-nál kevesebb volt. A másik végletet a cipészek és a kertészsegédek mediánértékei képviselik. Utóbbiak mediánja csak valamivel több, mint a fele (55·0%-a) a könyvkötők mediánjának.

A *magasabb képzettséggel és nagyobb gyakorlattal rendelkező betanított munkások* (gépmunkások) órabérmediánjai is nagy szélsőségeket mutatnak. A műszaki segédmunkások órabérmediánja (84 fillér) például magasabb, mint néhány tanult munkásé (köztük a dinamógépkezelőké és az imént említett cipészeké, kertészsegédeké). Viszont a színházi díszítők kiszámított órabérmediánértéke (42 fillér) a napszámosság túlnyomó részének mediánjánál is kisebb.

Feltűnő, hogy a *közönséges munkát végző betanított munkások* sorában akad néhány oly foglalkozási alcsoport képviselője is (például az árammérő leolvasók, a raktárnokok stb.), akiknek kiszámított mediánértékei az 1927 július 18-i állapot szerint magasabbak voltak, mint a nagyobb kvalifikációval és gyakorlattal bíró betanított munkások közül a fenti kimutatásban legkedvezőbb órabérmediánnal szereplő műszaki segédmunkásoké. Ennek magyarázata azonban az, hogy a magasabb képzettséggel és nagyobb gyakorlattal rendelkező betanított munkások kategóriáján belül néhány oly foglalkozási alcsoportot, melyeknek egyes tagjai az átlagosnál jóval magasabb órabéreket kaptak, (például az aszfaltozó szakmunkásokat, a betonozó szakmunkásokat, az elektromos műveknél alkalmazott fénymázolókat stb.) csekély számú képviseletük miatt a mediánszámításoknál figyelembe nem vehettünk. Egyébként a közönséges

munkát végző betanított munkásoknak a magasabb kvalifikációjú társaiknál rosszabb kereseti viszonyait a munkáskategóriánként kiszámított s a 93. táblázatban közölt mediánértékek világosan jelzik.

A *nehéz, veszélyes, piszkos vagy egészségtelen munkát végző napszámosok* kategóriájában a csatornatisztitómunkások kiszámított órabérmediánja (93 fillér) magasabb, mint általában a betanított munkásoké. E foglalkozási alcsoport kedvező kereseti viszonyaira jellemző, hogy 1927 júliusában két munkása 1·02, egy munkása 1·03 és 50 munkása pedig 1·18 pengő órabért kapott. Ezek az adatok is igazolják a munkabérstatisztika ama fontos törvényszerűségének érvényét, mely szerint *a végzett munka minősége is befolyásolja a munkabérek magasságát.* Azok a napszámosok, akik nehéz, veszélyes, piszkos vagy egészségtelen munkát végeznek, többnyire magasabb órabérkategóriákba tartoznak, mint a közönséges napszámosmunka elvégzésére alkalmazott társaik.

A székesfővárosi üzemek *közönséges munkát végző napszámosainak* zömét alkotó k. m. n. munkások és napszámosok órabérmediánjai (51, illetve 54 fillér) alacsonyabbak, mint a közönséges munkát végző összes napszámosok mediánértéke (57 fillér).

Fentebb már rámutattunk arra, hogy a székesfővárosi üzemekben is a *nőimunkások* túlnyomó részének órabére a férfimunkásokénál jóval alacsonyabb. A mediánszámítások azzal a kedvezőtlen tanulsággal is szolgálnak, hogy a székesfővárosi üzemek nőimunkásainak több, mint felét alkotó napszámosnők, takarítónők és k. m. n. munkásnők órabérmediánjai az összes üzemi munkásnők mediánértékénél kisebbek. Viszont a magasabb órabérkategóriákban elhelyezkedő nyomdai munkásnők és a varrónők 1927 július 18-án az összes székesfővárosi üzemek által alkalmazott munkásnők $^1/_7$ részét sem (13·8%-át) képviselték.

A székesfővárosi üzemek *fiatalkorú munkásai* köréből a csengetyűsfiúk bérviszonyai érdemelnek említést; helyzetüket jól megvilágítják a rendelkezésünkre álló részletes adatok, melyek szerint 1927 júliusában közülük 39-en 42 fillér, 55-en pedig 54 fillér órabért kaptak.

A fővárosi Statisztikai Hivatal az 1927 júliusi részletes munkabérstatisztikai adatgyüjtése alkalmával a székesfővárosi üzemekben mindössze 50 *tanoncot* írt össze. A számbavett tanoncoknak csaknem fele könyvnyomdásztanonc volt, akiknek kiszámított órabérmediánja alig valamivel nagyobb, mint az összes tanoncoké.

VIII. Befejezés.

Kutatásaink eredményeit röviden összefoglaljuk.

E tanulmány kitűzött célja főleg a *budapesti* ipari munkabérek alakulásának beható megvilágítása volt, erre vonatkozólag csak 1910-től kezdve állott rendelkezésünkre részletes statisztikai anyag. Századunk első évtizedéről — a hivatalos gyáripari statisztikai felvételek alapján — csak *országos* adatokat közölhettünk, melyek a hazai gyáripari munkásság kereseti viszonyainak fokozatos javulásáról számoltak be.

A világháború idejében gyüjtött munkabéradatokból arra lehet következtetni, hogy a fővárosi ipari munkásság túlnyomó része a háború első éveiben nagy nélkülözések között élt; reálmunkabérük színvonala csak a világháború utolsó éveiben emelkedett. Az összeomlást követő 1919—1920. években — átmeneti javulás után — a budapesti ipari munkásság megélhetési viszonyai újra megnehezültek; utóbb azonban az ország gazdasági helyzetének fokozatos javulása az ipari munkásság kereseti viszonyainak konszolidálódását is lehetővé tette.

A székesfővárosi Statisztikai Hivatal rendkívül becses munkabérstatisztikai anyaggyüjteményének módszeres feldolgozása révén nemcsak ipari főcsoportok, hanem foglalkozási alcsoportok és munkáskategóriák szerint is kimutattuk, hogy valutánk stabilizálása után az 1925—1928. években a budapesti ipari munkásság nagyobbik részének reálmunkabére elérte vagy meghaladta a háború előtti színvonalat. Sajnos azonban, még 1928. decemberében is akadtak ipari munkáskategóriák, melyek munkabéreinek vásárlóértéke a békebelinél csekélyebb volt.

E tanulmánynak a fővárosi *gyáripari* munkásság háború utáni kereseti viszonyait megvilágító fejezetében a gyáripari telepeken kívül alkalmazott *otthonmunkások* kedvezőtlen adatai a legszembetűnőbbek. A gyáripari munkásság számának a *bérfizetés módjai* szerint való tagozódása arra mutat, hogy a világháború után Budapesten az ipari főcsoportok többségénél az időegység alapján történő munkabérfizetési módok jelentősége a darabbér- és akkordbérrendszerrel szemben előtérbe nyomult.

A *székesfővárosi üzemek munkabérstatisztikája* azt igazolja, hogy a székesfővárosi üzemek általában jobban fizetik a munkásokat, mint a magánvállalatok.

A feldolgozott statisztika segítségével *a munkabérek magasságát érintő fontos tényezők* szerepét is vizsgáltuk.

A *tanult* és a *tanulatlan munkások* munkabére között a békebeli viszonylat, amely a háborús és a háborút követő első években nemcsak Magyarországon, hanem a nemzetközi összehasonlító munkabérstatisztika tanulsága szerint a legtöbb (figyelembe vett) európai országban is csökkent, Budapesten a koronastabilizálás óta többnyire újra helyreállott, sőt néhány iparágban (például a ruházati ipar, valamint a fonó- és szövőipar egyes csoportjaiban) a nehezebb munkát végző, gyakoroltabb tanult munkások javára kiéleződött.

A munkások *neme* szerint tagolt munkabérstatisztikai táblázataink általában a női munkásoknak a férfi munkásokénál jóval kedvezőtlenebb kereseti viszonyairól nyujtanak képet. Az adatok részletes vizsgálata során azonban e jól ismert szabályszerűséggel ellentétben kivételeket is találunk; a budapesti textilipar egyes munkáskategóriáinál a férfi és női munkabérek közötti különbség a legutolsó években csaknem megszűnt, vagy teljesen kiegyenlítődött.

Az ipari munkabéreket az *üzemek nagysága* szerint vizsgálva, kitűnt, hogy néhány ipari csoportnál a kisüzemi munkások átlagos munkabérei magasabbak, mint a nagyüzemekben alkalmazott társaiké. A beszolgáltatott kisüzemi munkabéradatok azonban szűk körre szorítkoznak és így azokból nem lehet általános következtetést vonni az ipari koncentrációnak a munkásság kereseti viszonyai szempontjából kedvezőtlen voltára. Kívánatos volna, hogy e nagyfontosságú kérdés további vizsgálata céljából hazánkban az üzemek nagysága szerint is kellően részletezendő munkabérstatisztikai felvételt végezzenek.

A munkabéreknek a *munkások alkalmaztatási tartama* szerint való alakulása is érdekes tanulságot tárt fel. A budapesti papirosipari munkások bérnívója tanoncéveik befejezése után eleinte alkalmaztatásuk tartamával egyenes irányban emelkedik; a kezdetben kapott alacsony munkabérük a felszabadulást követő első években progresszíve növekszik, majd stagnálás áll be. Az ipari munkabérek magasságára a munkások hosszabbidejű alkalmaztatása esetén főleg *tanultságuk, foglalkoztatásuk minősége* és esetleg *különleges képzettségeik vagy képességeik* vannak döntő hatással.

A munkások *képzettségének, alkalmazási minőségének* a munkabérek magasságát érintő szerepére különféle adatgyüjtések eredményei alapján többízben rámutattunk.

A munkabéreknek a *végzett munka minősége* szerint eltérő alakulását a székesfővárosi üzemek körében alkalmazott munkások bőven részletezett munkabérstatisztikája élesen megvilágítja. A nehéz, veszélyes, piszkos

vagy egészségtelen munkát végző napszámosok (munkások) rendszerint magasabb órabérkategóriákba tartoznak, mint a »közönséges« munkát végző napszámosok (munkások).

*

Nem kétséges, hogy a hivatalos és magánstatisztikának a jövőben az az eddiginél fokozottabb mértékben kell anyagot szolgáltatnia a munkabérstatisztika kiépítéséhez. Hazánkban például még megoldásra váró feladat volna az iparforgalmi, valamint a mezőgazdasági és bányászati munkások *egyéni* munkabéradatainak felvétele. Az erre vonatkozó adatok gyüjtésével és feldolgozásával járó kétségtelenül súlyos áldozatot a munkabérstatisztikai kutatások eredményeiből levonható tanulságok hasznosításának nagy közgazdasági és társadalmi jelentősége indokolja.

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA